SS. PATRUM APOSTOLICORUM

BARNABAE, HERMAE, CLEMENTIS,
IGNATII, POLYCARPI,

OPERA GENUINA;

UNA CUM

IGNATII & POLYCARPI MARTYRIIS:

Versionibus antiquis ac recentioribus, Variantibus Lectionibus, selectisque Variorum Notis illustrata.

Accesserunt S. IGNATII EPISTOLAE, tum Interpolatae, tum Supposititiae.

Curâ RICHARDI RUSSEL, A. M.

VOLUMEN PRIMUM.

LONDINI:
Apud GULIELMUM RUSSEL, prope *Temple-Bar*.
M.DCC.XLVI.

1746

PRAEFATIO

EDITORIS.

QUAMQUAM *Primaevorum Patrum* 'praestantiam atque usum, neminem, praeter homines planè barbaros atque illiteratos, ignorare,' haud expressè, cum JOANNE CLERICO, affirmare ausim; ex *Literatis* tamen eruditissimum quemvis, in Patrum scriptis peregrinum atque hospitem, inter minutiores Theologos numerandum non possum non existimare. Hoc autem de illorum Scriptis praecipuè intellectum velim, qui intra tria prima Christianismi secula floruerunt. Quibus nimirum seculis, haec coelestis institutio, arboris instar novellae, sata ipsius DEI manu, Martyrumque sanguine irrigata, nullis humanis adminiculis innixa, contra omnes externas injurias sese erexit; et patulis diffusa ramis, quò violentioribus persecutionum tempestatibus est concussa, eò altiores radices egit, pluresque emisit surculos, in universas orbis terrarum regiones brevi propagatos. Illis optimis temporibus, nullus dabatur suspicioni locus, Episcopos, Apostolorum successores, aliquid de institutis illorum immutâsse; aut ambitione seculari, vel obsequio servili lapsos, doctrinam aut disciplinam, ad Imperatorum voluntatem ac nutum vel paululum accommodâsse. Immò verò Potestatum Ecclesiasticarum cooptatione, non Magistratuum nominatione, ad summam dignitatem evecti, contra horum decreta atque interdicta sacrum munus frequentissimè exsequebantur; secum reputantes, quibus gradibus ad Epi-

Praefat. Pat. Apost. Vol. I. Amst. 1724.

Epiſcopalem thronum aſcenderant, iiſdem ad Martyrii quoque gloriam ſibi aſcendendum. Eâdem fortitudine, ad Officium Sacerdotale praeſtandum, ſeſe accinxere Preſbyteri; ſemper animo parati, ad exilium, ad ſervitutem, ad tormenta, ad ſummum etiam ſupplicium ſubeundum Tantam in contemnenda morte conſtantiam, quae omnis aetatis virile et muliebre ſexus animavit, ſingulari S. Spiritûs gratiâ in omnium mentibus fuiſſe diſſeminatam, fas eſt ut credamus. Nec conſentaneum videtur, quòd, iis ſeculis, quibus adhuc ipſe non raro miracula eſt operatus, tot probos pioſque homines in errore verſari, vitamque pro re falſa profundere pateretur. Chriſtianae igitur Religionis, purae ac ſincerae, nec haereticis deformatae ſordibus, nec meretriciis coloribus fucatae, expreſſam in ſcriptis ſuis imaginem, *Antiquiſſimi Patres*, poſteris contemplandam atque imitandam, reliquerunt.

Hanc excellentem ſpeciem et dignitatem aliquot ſecula retinuit Eccleſia Catholica: ſed diuturnitate temporis, pietate ſenſim labante, moribuſque corruptis, aetate demum craſſiſſimis tenebris circumfusâ, Chriſtiano orbi ſervitutem imponere, Imperatores cum Pontificibus Romanis conſpirârunt. Quo ſub pondere cùm multis ſeculis Eccleſiae Occidentales ingemuiſſent, quaedam tandem à cervicibus grave jugum dejecerunt. At nimio ardore accenſae ſe in libertatem vindicandi, dum injuſtam Epiſcopi Romani dominationem reſpuebant, juſtiſſimam quoque Epiſcoporum poteſtatem rejecerunt; in ejus locum ſubſtituentes novam quamdam, bigenerem Eccleſiaſtico-Laici regiminis formam, non ſolùm ab ulla Eccleſia non receptam, verùm etiam in omni memoria omnino inauditam.

Eccleſia autem Anglicana, *Sacrae Scripturae Patrumque Primaevorum* libros reformandi normam ſibi conſtituens, ad hanc omnia doctrinae, regiminis et diſciplinae momenta diligentiſſimè perpendebat,

debat. Ad hanc regulam judicia rerum dirigens, novella à veteribus, falſa à veris, facilè diſcrevit; et rejiciendo recentiora, atque antiquiora retinendo, Eccleſiae Primitivae, in omnibus magni ponderis, ſeſe quàm ſimillimam effinxit. At quidam ex Reformatoribus, Marianâ perſecutione in exilium pulſi, atque in exteris regionibus dogmatibus imbuti Calvinianis, in patriam brevi redierunt, ardenti ſtudio incitati Eccleſiam noſtram ad Genevenſem conformandi, atque ipſam reformandi Reformationem. Hi, cum ſuis diſcipulis, vehementem Superſtitionis deteſtationem, faſtidioſamque conſcientiae ſcrupuloſitatem, prae ſe ferentes, Puritanicâque diſſimulatione larvati, ſe è mediis eſſe partibus profitentes, Eccleſiae auctoritatem imminuerunt, Schiſmaticorumque factioni vires addiderunt. Quâ autem ratione in primaevae puritatis ſtatum primùm reducta erat Eccleſia, eâdem etiam puritatem ſibi eſſe conſervandam; iiſdemque armis, tum à Pontificiorum odio, tum à Schiſmaticorum invidia, ſe defendendam reputavit. Hiſce armis, è *Sacrae Scripturae Sanctorumque Patrum* armamentariis, qui ab adoleſcentia fuerant exercitati, aetate provecti Eccleſiae propugnatores acerrimi evaſere; quotieſque cum hoſtibus, aequè ei infenſis, quantumvis inter ſe digladiantibus, conflixerunt, toties utroſque profligârunt.

Vetuſta haec Clericorum diſciplina, tot victoriarum ſerie commendata, commutatione temporum labaſcens, neotericis Doctorum exterorum inſtitutionibus, ſenſim et pedetentim locum ceſſit; qui Eccleſiae ferè noſtrae minùs faventes, Syſtematicam quamdam Theologiam compoſuerant, ex catholicis haereticiſque dogmatibus conſarcinatam. Jam inde adoleſcentes, à ſtudiis, quae in quadam varietate literarum verſantur, ut ſolet, deterriti, in hanc faciliorem et expeditiorem diſciplinam libenter ſe tradiderunt; tamquam in viam proximam et quaſi compendiariam, quâ ſine Graecae eruditionis taedio, ſine mul-

multos libros evolvendi labore, ad omnem necessariam ſacrarum rerum cognitionem perveniri poſſet. Magnâ Tironum manu ex hoc ludo in campum prodeunte, et veteribus redintegratis noviſque exortis controverſiis, hi levis armaturae pedites, Syſtematibus, quibus erat quiſque inſtructus, ſtabiliendis intenti, minutaſque ratiuncularum argutias in adverſarios vibrantes, pro veris ac falſis promiſcuè propugnârunt. Neque fieri potuit aliter, quin Novatores iſti, qui, ‘vel prorſus neglectis, vel perfunctoriè tantùm lectis, Veterum monumentis,’ in Neotericorum ſcriptis ſtudium ſuum penè omne collocârent, ‘Catholica ſubinde dogmata pro haereticis repudiarent, exploſa verò Haereticorum’ deliramenta ſuſpicerent et amplexarentur. Interea, conjunctis Puritanorum Fanaticorumque factionibus, nefario civili bello, Eccleſia Anglicana, unà cum Monarchia, funditus everſa eſt; paucisque annis vertentibus ex improviſo reſtituta. Depravatis verò haereticarum opinionum varietate moribus, nec Eccleſiaſticae diſciplinae reſtitutionem admittentibus; brevi tempore, loquendi, ſcribendi, atque agendi, fere quae cuique libuiſſent, licentia eſt invecta. Hinc iſto ſeculo exeunte, impiae Socini blaſphemiae in regiones haſce tranſlatae, admodum floruerunt. Tum noſtro aevo ineunte, venenoſos Arii errores, jamdudum exſiccatos atque aridos, mutato ſolo renovatos vidimus; ſolertiqueArianarum artium culturâ à noſtratibus adhibitâ, revireſcentes et repullulantes. Tot tantaeque de rebus ſacris diſſenſiones ac diſcordiae, à Schiſmaticis Haereticiſque palam excitatae, ab Emiſſariis Pontificiis clanculum inflammatae, apertum tandem Deiſtis campum dederunt, in quo, ſub Rationis humanae vexillis, adverſus Revelationem Divinam, univerſas ſuas copias in aciem producant. Quocirca, de regiminis Eccleſiaſtici forma, de ritibus et caeremoniis, de ſingulis dogmatibus Chriſtianis controverſiae, non ampliùs producendae videntur;

Bulli *Exam. Censurae, Resp. ad Animad.* xxi. §. 6

dentur; sed pro *Sacrae Scripturae* auctoritate, pro communi hominum sensu ac judicio, probissimorumque fide ac integritate, pro ipsa Dei natura atque existentia, jam jam nobis est decertandum. Haec paganicae incredulitatis immane diluvium, antiqui istius universalis instar, quasi ex fontanis, pluvialibus, subterraneisque aquis confluentibus congregatum, omnes munitiones ac moles, majorum sapientiâ et pietate exstructas, aut superare, aut subruere conatum, fundamentis demum labefactis, repentinam inundationem videtur minitari. Quae si Deo permittente irrumperet, Ecclesiae nusquam erit confugiendum, nisi ad *Sacras Scripturas Sanctosque Patres*, tamquam ad montis culmen, quò olim Arcae inclusa se recepit; ubi patienter acquiescens, serenitatis reditum, atque undarum decrescentium recessum, opperiri possit. Quippe divinae providentiae favore ibi in tuto collocatae, nihil periculi, vel ab *erraticis* Haereticorum *stellis*, vel ab *efferatis* ac *spumantibus* Pontificiorum Schismaticorumque *fluctibus*, vel ab *inanibus* Deistarum *nubibus*, erit extimescendum. Ab antiquissimis enim Ecclesiasticis Scriptoribus, quasi anticipatione quadam, Recentiorum insomniis obviàm est itum: cùm 'nimirum, ut in mundo, 'ita in Ecclesia eadem semper recurrit fabula; et 'quas posterior aetas novas haereses appellat, eae 'sunt revera pristini tantùm errores renovati, atque 'ab orco revocati.'

Ep. S. Judæ, *v.* 13.

Bulli *Def. Fid. Nic. Sect.* II. C. viii. 4.

Quod verò de *Primaevorum Patrum* usu antè est dictum, hoc maximè de illorum Scriptis asseverandum arbitror, qui ab ipsis Apostolis vivâ voce edocti, eorumque manibus ordinati, atque Ecclesiis praepositi, Fidei sibi traditae veritatem fuso sanguine confirmârunt. *Genuina Patrum* horum *Apostolicorum Opera*, aut nullis, aut paucis Annotationibus illustrata, in voluminibus diversis, molis et figurae disparis, separatim edita, nec sine difficultate sunt

compa-

comparanda, nec magno uſui eſſe poſſunt comparata. Univerſa autem in nulla Editione exhibentur collecta, niſi Coteleriana; quae ex duobus magnis voluminibus conſtans, cùm mole, tum pretio, iſta commodiùs exhibita fortaſſe lecturos, à legendo deterrere potuit. Cujus tamen Editionis quintâ parte omnia hæc Opera, Notis licet nimiùm redundantibus amplificata, continentur; *Operibus* eorum *Suppoſitiis*, cum quibuſdam Recentiorum Tractatibus, plus quatuor reliquas partes occupantibus.

In Scriptis inter ſe tam diſſimilibus coacervandis, ſicut mihi quidem videtur, ab Editore Lectoris utilitati parum eſt conſultum; cui, paucorum Opuſculorum gratiâ, jam nunc prae caeteris legendorum, impoſita eſt quaſi quaedam neceſſitas magno pretio emendi alia multò prolixiora, quae non niſi longo pòſt tempore, ſi vel omnino, erunt perlegenda. In evolvendis enim Veterum monumentis, ſi ſint ejuſdem prope aetatis, Genuina Suppoſitiis ſine dubio ſunt praeferenda: ſin planè diverſae, ab antiquiſſimis eſt incipiendum, temporumque ordine ſervato, ad recentiora procedendum; quibus non parum lucis à prioribus non poteſt non accedere. *Scripta* igitur *Suppoſititia*, quæ *Patrum Apoſtolicorum* nomine circumferuntur, etiamſi *Genuinis* eſſent coaeva, aut aetate ſaltem proxima, non tamen, niſi poſt haec omnia pervolutata, in manus pervenire deberent. Cùm autem pleraque ex illis ſint aliorum *Patrum* Scriptis indubitatis poſteriora, hanc ob cauſam, ab illis locus hiſce quoque eſt cedendus; atque etiam alias ob cauſas, jam leviter attingendas, longo fortaſſe intervallo, tempeſtivè ſatis capiendus.

Recognitionum enim S. CLEMENTIS *Libri*, *Suppoſititiorum* omnium antiquiſſimi, ‘ pſeudepigraphi ‘ ſunt et apocrypi, ſecundo ſeculo compoſiti, à viro ‘ docto quidem juxtà ac diſerto, ſed Philoſopho ‘ magis et Philologo, quàm Theologo; in excogi- ‘ tandis autem connectendiſque fictis narrationibus

Cotelerius.

‘ planè

'planè rudi.' —— *Canones Apostolici*, 'secundo ex-'eunte, tertiove nondum adulto seculo, à primi-'tivis Synodis constituti, mox in corpus istud, 'quod jam sub manibus habemus, fuere collecti; 'nonnullis verò in locis postea interpolati.' Idcirco neque priores, neque posteriores, jus praecedendi veris JUSTINI MARTYRIS, ATHENAGORAE, TATIANI, THEOPHILI ANTIOCHENI, IRENAEIque Scriptis, sumere sibi et arrogare possunt. —— *Constitutiones Apostolicæ* 'à tot sanctis Patribus ignoratae, 'aut neglectae,' nec ab aliquo ante quarti seculi medium memoratae, multumque interpolatae ac corruptae, 'sexcenta complectuntur cum veritate, cum 'verisimilitudine pugnantia, recentiora temporibus 'Apostolicis, atque ab Apostolico charactere remo-'tissima.' — *Clementina* 'nugis erroribusque scatent, 'à Semi-Christiana Philosophia, et Haeresi, prae-'cipuè Ebioniticâ, profectis.' — *Martyrium* S. CLEMENTIS, et *Narratio* EPHRAIMI *de miraculo quod in puero factum est*, posteriorum seculorum sunt figmenta: ex quibus, unà cum *Clementinis* et *Recognitionibus*, decimo seculo ineunte, à SIMEONE *Metaphrasta*, composita est *Clementina Epitome de gestis S.* PETRI, *&c.* Qui tali tantaeque Scriptorum fictitiorum farragini, genuina CLEMENTIS ALEXANDRINI, TERTULLIANI, ORIGENIS, MINUCII FELICIS, CYPRIANI, &c. *Opera* postponit, is certè, perturbato rerum ordine, confusisque temporibus, in Theologiæ studium praeposterè incumbere videtur.

Beveregius

Cotelerius.

Haec sunt quae me impulerunt, ut S S. *Patrum Apostolicorum Opera Genuina*, à *Suppositititiis* sejuncta, commodiùs disposita, dilucidiùs explicata, minore formâ circumscripta, multóque minoris venalia, in lucem denuo proferrem. Ad quae Studiosis percurrenda ut certior muniatur via, singulorum Codices manu exaratos, omnesque melioris notae impressos, recensebo; eodem tempore, quid in Editionibus praecedentibus

dentibus ab aliis, et quid in hac à me, praestitum fuerit, ordine exponens.

De MSS impressisque codicibus Epist. ac S. Barnabae. Praef. F Lud. Dachery.

'Cum HUGO MENARDUS Monachus Congrega-
'tionis S. Mauri in Gallia, in PHILASTRII Episco-
'pi Brixiensis volumen manuscriptum è Corbeiensi
'Monasterio aliquando incidisset; ibidem proximè
'post *Epistolam* TERTULLIANI *de cibis Judaicis*,
'BARNABAE nomine insignitam *Epistolam*, unà cum
'JACOBI Apostoli *Epistola* deprehendit; moxque
'in animum induxit, eam ut ex pulvere et squalo-
're excuteret, appositéque Notis dilucidaret. At
'quia ex CLEMENTE ALEXANDRINO, ORIGENE,
'TERTULLIANO, et aliis, hac in *Epistola* BARNA-
'BAM, seu quemvis alium, Graecè fuisse locutum
'haud dubiè didicerat; haesit non parum implica-
'tus. Verùm suppetias tandem attulit doctissimus
'SIRMONDUS, Societatis Jesu Presbyter: is quippe
'de Apographo Graeco, quod Romae inter MSS.
'et schedas *R. P.* THURRIANI, repererat, liben-
'tissimè accommodavit MENARDO; unde autem
'exscripserit THURRIANUS, res est prorsus ignota.
'At verò veluti genuinam nomine BARNABAE *Epi-
'stolam*, ab antiquis Scriptoribus laudatam atque
'usurpatam, *Versio* ipsa *Latina*, manu antiquâ sine
'dubio ante annum nongentesimum scripta, per-
'suadet; cùm ferme continuo textui Graeco re-
'spondeat in omnibus.'

Hanc *Epistolam Graecam, Latinamque* unà *Versionem*, hoc modo primùm è tenebris eruit, *Notisque et Observationibus* illustravit MENARDUS: sed cùm ipse extinctus est antea quàm evulgaret, Opus posthumum in lucem emisit FR. LUCAS DACHERY, ejusdem Congregationis Monachus. Cùm autem tota illa Editio ex uno promanârit codice; fieri aliter non potuit, ut observat Cl. ISAACUS VOSSIUS, quin *inemendatissima* prodiret. Quapropter ipse novam postero anno divulgavit: in qua adornanda, tribus usus est MSS. quorum primum ei Florentiæ suppe-

4to. Par. 1645.

4to. Amst. 1646.

ditavit

ditavit Bibliotheca Medicea; altera duo Bibliotheca Vaticana, et Theatinorum, qui Romae agunt. Intra annos triginta, hanc *Epistolam* cum *Vetere Versione*, novâ insuper *Interpretatione*, prolixisque Variorum *Notis* explanatam, *Patrum Apostolicorum* Editioni inseruit JOANNES BAPTISTA COTELERIUS. Post hunc, eam *Vetere* solùm *Versione* Latine redditam, inter *Varia Sacra*, cum *Notis* et *Observationibus*, edidit STEPHANUS LE MOYNE: eodemque anno, unà cum S. HERMAE *Pastore*, suis atque EDV. BERNARDI *Annotationibus* explicatam, formâ fere minimâ imprimendam curavit Cl. FELLUS, Episcopus Oxoniensis: quas, nonnullis etiam JOANNIS DAVISII *Notis* et suis auctas, Cotelerianae Editioni, à se bis recusae, adjecit JOANNES CLERICUS.

Fol. 2 Vol. Par. 1672.

4to. 2 Vol. Lugd. Bat. 1685.

Oxon. 1685

Antuerp. 1698.

Amst. 1724

In Textu BARNABAE *Veterisque Interpretis* exhibendo, Editionem Cotelerianam ultimam secutus sum, ordine tamen rerum immutato. In illa enim, primum locum obtinet Contextus Graecus, cum COTELERII *Interpretatione*, ex adverso in paginis iisdem positâ; *Annotationibus* Graeca dilucidantibus in ora inferiore subjectis: dein seorsim sequitur *Vetus Interpres*, cum *Notis* eodem modo locatis. Ex qua dispositione multa Lectori mora inferatur necesse est: quippe cui, ad perfectam Epistolae notitiam, Contextus originalis cum *Interpretatione Vetere* est comparandus; cùm ista tamen comparatio, sine magno impedimento, è foliis distantibus rursum prorsum vertendis, nequaquam fieri potest. Quapropter in Editione nostra, non solùm *Veterem Interpretem*, Graeco *Barnabae* in oppositis paginis respondentem collocavimus, sed etiam recentiorem COTELERII *Interpretationem*, cum Variorum *Annotationibus* utrumque illustrantibus, utrique subjecimus. Quarum longiores, praecipuè MENARDI, VOSSII, et COTELERII, singularem licet industriam doctrinamque, in tot legendis laudandisque Auctoribus demonstrantes, ad intelligendam tamen Epistolam,

 majore

majore aut ſaltem magna ex parte, non neceſſarias, perſaepe contraximus; brevioribus Cl. FELLI Oxonienſis Editoris, BERNARDI, WAKII, DAVISII, CLERICIque paſſim interſperſis.

De codicibus manu exaratis impreſſiſque Paſtoris S. Hermae. *Par.* 1672.

S. HERMAE *Paſtorem*, variis Editionibus Latinè ſolùm priùs divulgatum, multò accuratiùs, inter *Patres Apoſtolicos*, edidit COTELERIUS; inſertis Graecis ejuſdem libri locis, quae apud Patres Graecos repererat; additiſque ſuis *Notis*, cum multis *Variis Lectionibus* trium MSS. in Bibliothecis S. GERMANI, S. VICTORIS, CARMELITARUMque EXCALCEATORUM ſuburbii Pariſienſis. Annum poſt duodecimum, Librum hunc, S. BARNABAE *Epiſtolae* adjunctum, evulgavit Cl. FELLUS, Graecis laciniis quidem omiſſis, antiquâ verò *Verſione Latinâ* fideliùs exhibitâ, duorum MSS. ope, Bodleiani ac Lambethani. *Variantes* poſterioris codicis *Lectiones*, ex nova et adcuratiore collatione emendatiores atque auctiores, margini Cotelerianae Editionis iteratae, ſe adleviſſe; multóque plura originalis Graeci loca, poſtea retecta, addidiſſe, profitetur CLERICUS. Ad hujus Editionis fidem, Contextus, quà Graecus, quà Latinus, in hac noſtra expreſſus, ſelectis ex illâ COTELERII, FELLI, CLERICIque *Notis*, omnibuſque MSS. codicum *Variis Lectionibus* illuſtratur; quibus paucae WAKII *Obſervationes* nunc primùm adjiciuntur.

Oxon. 1685

Amſt. 1724

De MSto impreſſiſque codicibus Epiſtolarum S. Clementis Romani. 4to. *Oxon* 1633. 4to. *Helmſtad.* 1654.

S. CLEMENTIS Romani *Epiſtolas duas* ex MS. Alexandrino primus in lucem protulit PATRICIUS JUNIUS; Priorem *Latinâ Interpretatione Notiſque* explicatam, alteram Graecè tantùm exhibitam. Annum poſt vigeſimum utraſque, unà cum S. POLYCARPI *Epiſtola*, edidit JOACHIMUS JOHANNES MADERUS; ad *Notas* JUNII ſuas adjungens: quam Editionem, annis quindecim interjectis, ſecuta eſt Oxonienſis prima, minore formâ, quam Cl. JOAN. FEL-

FELLUS publicavit; qui JUNII *Interpretationem* cum debita erga ejus manes reverentia recensuit, suasque subjunxit *Annotationes*. Triennio pòst, utraeque novâ *Interpretatione*, et JUNII, FELLI, COTELERIIque *Notis* explicatae, inter *Patrum Apostolicorum Opera*, magnificiùs comparuere; simpliciúsque in tribus Editionibus minore formâ, septemdecim annorum spatio, alterâ nempe Oxoniensi, à D. FELLO, duabusque Londinensibus, à PAULO COLOMESIO adornatis. Quadriennio pòst, Coteierianam Editionem recudendam curavit JOANNES CLERICUS, adjectis PAULI COLOMESII suisque *Notis*; nonnullis quoque interspersis, quas orae Editionis COTELERII suâ manu adleverat EDUARDUS BERNARDUS. HENRICUS demum WOTTONUS has *Epistolas* edidit, expressas ad fidem Cod. Alexandrini, cum Editione JUNII à MILLIO et GRABIO, atque à se de novo collati; Textum plurimis in locis emendans, amplisque *Annotationibus* illustrans; ad calcem insuper additis, cùm JUNII, COTELERIIque, tum JOHANNIS BOISII, olim Canonici Eliensis, *Notis*, non antea editis. *Praefationem* etiam copiosam *de Usu Patrum* praecipuè Apostolicorum, ac *Dissertationes duas*, alteram *de Divinitus instituto Clero*, *de unitate Ecclesiae* alteram, praemisit. Hujusce Editionis, omnium licet accuratissimae quae S. CLEMENTIS *Epistolas* seorsim continent, in Coteleriana Editione iterata, ne minimam quidem mentionem fecit CLERICUS. Quod mihi mirum videbatur, et quia ex Wottoniana Editione BOISII *Notas* in suam transtulerat CLERICUS; et quia non tantùm ad singula in BERNARDI *Notis*, quibus *Epistolae Prioris* auctoritatem elevare est conatus, responderat WOTTONUS, sed etiam ipsum CLERICUM haud immeritò castigaverat. At ob hanc ipsam fortasse causam, neque Opus, neque Editor doctissimus ab eo commemoratur; cùm sit multò facilius fictâ contemptione adversarium silentio praeterire, quàm solidis rationi-

Oxon. 1669
Par. 1672.
Oxon. 1677
8vo. *Lond.* 1687, & 1694.
Antverp. 1698.
8vo. *Cant.* 1718.
Amst. 1724

bus refutare. In hac noviſſima Editione Coteleriana, praeter alia Additamenta, ad Voluminis Secundi calcem, HENRICI BURTONI, JOANNIS BOISII, et JOANNIS DAVISII *Animadverſiones* in utramque *Epiſtolam* adjecit, *Notulaſque* ſuas adſperſit CLERICUS: unde non parum incommodi Lectori affertur, quippe cui *Epiſtolae* in Primo Volumine ſunt legendae, *Notaeque* in Secundo perpetuò quaerendae.

Harum omnium Editionum auxilio, me *Clementem* hìc emendatiorem dilucidioremque exhibuiſſe confido; multò minore cum moleſtia, majore tamen cum utilitate perlegendum. Textui enim Graeco *Prioris Epiſtolae*, cum *Variantibus Lectionibus*, in pagina ſiniſtra collocato, ex adverſo reſpondet *Verſio Coteleriana*; quibus minore charactere utrinque ſubjicitur *Juniana*, à Cl. FELLO recenſita, cum *Wottonianis* ab ea variationibus in margine poſitis. Infrà ordine ſubjiciuntur ſelecta eruditiſſimorum hominum antè memoratorum *Annotata*; in quorum prolixioribus, verborum ambitu contracto, ſuperfluiſque reciſis, omnia tamen, ad Epiſtolas intelligenda neceſſaria, retinentur. Haec ſunt, quae in Primo Volumine continentur.

De codicibus MSS. impreſſiſque Genuinarum S. Ignatii Epiſtolarum 4to. *Amſt.* 1646.

Ex *Septem Brevioribus* ſeu *Genuinis* S. IGNATII *Epiſtolis*, Sex, *ad Smyrnaeos* ſcilicet, *ad Polycarpum*, *ad Epheſios*, *ad Magneſios*, *ad Philadelphenſes*, *ad Trallianos*, à viro Cl. ISAACO VOSSIO, Graecè primùm, ex MS. Florentino ſeu Mediceo, fuere in lucem editae: qui Septimam, *ad Romanos*, ex vulgatis antè *Interpolatarum Epiſtolarum* Editionibus, adjunxit; illarum omnium *Veterem Latinam Verſionem* apponens, quam ex duobus MSS. Anglicanis nuper eruerat, inque ſua *Interpolatarum* Editione, cum *Notis* evulgaverat illuſtriſſimus USSERIUS Armachanus. Ex quorum duabus Editionibus, has *Septem Epiſtolas*, unà cum *Verſionibus Veteribus* eorumdemque *Annotationibus*, in *Patrum Apoſtolicorum*

4to *Oxon.* 1644.

rum Opera inſeruit COTELERIUS; novâ verò *Interpretatione Notiſque* copioſioribus à ſe donatas. Intra annos octodecim, *Epiſtolam ad Romanos*, unicam in Mediceo codice deſideratam, in S. verò IGNATII *Martyrio* in MS. Bibliothecae Colbertinae inſertam, *Verſionique Veteri* ab USSERIO publicatae apprime conſonam, invenit, tranſtulit, atque evulgavit THEODORICUS RUINARTUS Preſbyter è Congregatione S. Mauri: quam in *Spicilegii SS. Patrum* Volumine Secundo inſeruit JOANNES ERNESTUS GRABIUS. *Genuinas* has *Epiſtolas*, *Sex* juxta Exemplar Mediceum, *Septimamque* ad RUINARTI Editionem, denuo recenſitas, unà cum *Veteri Latina Verſione*, tum JOANNIS PEARSONI *Annotationibus*, tum *Scholiis Notiſque* ſuis enucleatas, pulchrâ chartâ noviſque typis excuſas, Oxonii edidit THOMAS SMITHUS S. T. P. Eodem loco, eodemque anno, ex Medicei Codicis accuratiſſimo exemplari, quod exſcripſerat D. ANTONIUS MARIA SALVINUS, aliam minoris formae Editionem adornavit C. ALDRICHIUS; quâ Textum Graecum MS. characteribus, quoad potuit, imprimendum curavit, eique *Veterem interpretem* oppoſitum collocavit. In Coteleriana tandem Editione, à CLERICO iteratâ, inſerta eſt *Epiſtola ad Romanos* è Codice Colbertino, ab ipſo Latinè reddita, *Notiſque* uberioribus explicata. In hac autem Editione, prout in duabus prioribus Coteleriianis, *Interpretatione* COTELERII in iiſdem paginis Graeco appoſitâ, *Verſiones Antiquae*, quas in legendo cum *Epiſtolis Graecis* comparari oportet, ab his longo multarum paginarum intervallo ſeparantur.

Fol. 2 Vol. Par. 1672.

In Appendice ad Acta primorum Martyrum ſincera atque ſelecta, Fol. Par. 1689.

8vo *Oxon.* 1699.

4to. *Oxon.* 1708.

8vo.

Ut huic aliiſque incommodis obviàm eatur, *Epiſtolae* eodem ordine hìc ſunt diſpoſitae, quo *Graecae* in Codice Mediceo, *Latinaeque* in duobus MSS. *Veteris Interpretis Uſſeriani*: 'licet USSERIUS,' ut rectiſſimè animadvertit PEARSONUS, 'has ediderit 'ordine, quo *Graecae Interpolatae* editae ſunt; un-

'de

'de non minima *Epistolae ad Polycarpum* injuria 'facta:' quae tamen dispositio in Editionibus Cotelerianis conservatur. Contextus Graecus, ex omnium istarum Editionum collatione emendatus, unà cum *Variis Lectionibus*, in sinistris paginis imprimitur, cui in dextris *Interpres Vetus* ubique respondet; COTELERII *Versione* utrique subjectâ, in omnibus Epistolis, exceptâ illâ *ad Romanos*, ubi CLERICI *Interpretatio* in ejus locum substituitur; USSERII, VOSSII, COTELERII, CLERICIque *Notis* inferiùs positis, quibus PEARSONI SMITHIque *Annotationes* sunt hìc primùm interfertae.

De MSS. impressisque codicibus Epistolae S. Polycarpi.

In illustrium Ecclesiae Orientalium Scriptorum, qui primo seculo floruerunt, &c. *Duaci* 1633. *Tom.* I. *p.* 521.

4to. *Helmstad.* 1654.

In Var. Sac. Lugd. Bat. 1685. *Oxon.* 1708

Genuinas S. IGNATII *Epistolas* sequitur S. POLYCARPI *Epistola*, cui illarum Syllogen ipse olim subjunxerat. Hanc Latinè primùm JACOBUS FABER STAPULENSIS, unà cùm *Undecim Latinis Ignatianis*, Graecè primus PETRUS HALLOIXIUS S. J. edidit, ex JACOBI SIRMONDI exemplari, quod ille ex FR. TURRIANI apographo descripserat. Annum post decimum, USSERIUS Armachanus, aliud nactus exemplar, quod ex ANDREAE SCHOTTI apographo suâ manu descriptum ISAACO VOSSIO communicaverat SALMASIUS, ex hoc cum altero à se collato, *Interpolatis* IGNATII *Epistolis Polycarpianam* cum *Vetere Interprete* praefixit, *Annotationibus* suis *Notulisque Criticis* PATRICII JUNII illustratam. Post JOACH. JOH. MADERUM, qui hanc Epistolam S. CLEMENTIS Romani *Epistolis* subjunctam edidit; eam *novâ Interpretatione* donavit, *Antiquâ* nihilominus adjectâ, explicatamque JUNII, USSERII, suisque ANNOTATIONIBUS, inter *Patres Apostolicos* exhibuit COTELERIUS. Dein eamdem, cum sola *Versione Antiqua*, *Notisque* et *Observationibus*, edidit LE MOYNE; absque *Notis*, *Genuinis Ignatianis* praemisit C. ALDRICHIUS; cum *Scholiis* et *Annotationibus*, adjunxit THOMAS SMITHUS: quae, in ultima Coteleriana à CLERICO praetermissa, cum *Notis* ibidem insertis in hac nostra inveniuntur. Post

Post *Epistolam Polycarpianam*, Lectori sese offert *Martyrium* S. Ignatii: cujus *Veterem Versionem* ex duobus MSS. Caiensi et Cottoniano, cum *Notis* primùm Usserius, deinde Cotelerius edidit. Ipsamet autem hujus *Martyrii Acta Genuina*, è Cod. MS. Graeco Bibliothecae Colbertinae num. 460. in lucem emisit Theodoricus Ruinartus; *Antiquae Versioni*, quam in *Actis primorum Martyrum, &c.* vulgaverat, *novam* à se elucubratam in *Appendice* adjiciens. Haec *sincera Acta*, ex eodem Codice ad literam fere expressa, unà cum *Versione Vetere* è Cod. Caiensi, *Ignatianis Epistolis* subjunxit D. Smithus. In Coteleriana demum Editione iterum recusa, hoc Opusculum, ut ipse profitetur, diligenter recensuit Clericus; mendis Librariorum, quatenus licuit, purgavit; Ruinarti *Versionem* refinxit, aut planè novam fecit, *Notisque* uberioribus illustravit. Adjumentis horum conjunctis, multò locupletius, emendatius, ac dilucidius prodit rursus hoc *Martyrium*: nempe cum D. Tho. Smithii *Praefatione* sibi praefixa, *Versione Antiqua* Graecis oppositè collocata, Clericique *Interpretatione* utrinque subjecta: quarum Versionum priori *Variantes* Codd. Caiensis ac Cottoniani *Lectiones* notatu digniores, posteriori praecipuae in Ruinarti *Interpretatione* variationes, in margine apponuntur; omnibusque Usserii, Cotelerii, Smithi, Clericique *Annotationes* subjunguntur; adjectâ denique Cl. Pearsoni *Dissertatione de anno quo S.* Ignatius *ad bestias erat condemnatus*,

De Codicibus MSS. ac impressis Martyrii S. Ignatii.

Martyrii S. Polycarpi maximam partem conservavit Eusebius in *Hist. Eccles. Lib.* iv. *Cap.* 15. integrum autem Usserius Armachanus è Menologio Graeco MS. n. in Archivis Baroccianis Bibliothecae Bodleianae Oxon. reposito, sub hoc titulo, Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου ἐπισκόπου Σμύρνης τῆς Ἀσίας πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Φευρουαρίων, edidit. Aliud exemplar, huic

De MSS. codicibus impressisque Martyrii S. Polycarpi.

huic par et geminum, extat in Bibliotheca Caesareâ Vindobonensi, in Menologio Graeco mensis Februarii. *Antiquam Latinam Versionem*, aut potiùs *Paraphrasin*, ex Codicibus Cottoniano et Sarisberiensi, addidit Usserius, quam in *Patribus Apostolicis* Cotelerius omisit, in illius locum novam à se elaboratam substituens, quam solam in sequentibus Editionibus retinuit Clericus. *Antiquam* verò, quamvis passim mendosam, ineptam, et corruptam, ob antiquitatem tamen, fructumque inde colligendum, retinendam ducens D. Smithus, eam solam, cum *Variantibus* Colbertini Codicis *Lectionibus*, Graeco adjunctam evulgavit. Utrasque in nostra Editione exhibere visum est: priorem, Textui Graeco, *Variisque* in Eusebio et in MS. Barocciano *Lectionibus* oppositam; posteriorem, utrinque subjectam, cum selectis Junii, Usserii, Cotelerii, Smithique *Notis* infrà locatis. Haec Opuscula, *Tertiam* hujus Editionis *Partem* occupantia, *Genuinorum* numerum complent; quibus singulis, tam in hac, quàm in *Prima Secundâque Parte*, *Veterum Testimonia*, *Recentiorumque Judicia* praemittuntur.

De Codicibus MSS. atque impressis Interpolatarum S. Ignatii Epistolarum. *Diling.* 1557. *Tigur.* 1559. *Gen.* 1623.

Post *Quindecim* Ignatii *Epistolas*, Latinè diversis temporibus publicatas, *Duodecim* Graecè, ex Augustano Codice primùm Valentinus Pacaeus, dein è Nydprucciano, Joan. Brunnero Interprete, Andreas Gesnerus edidit. Plus annis sexaginta tribus vertentibus, novam Editionem adornavit Nicolaus Vedelius, quâ, *Tribus Latinis* omnino rejectis, *Genuinas* tantùm agnoscit *Septem* illas ab Eusebio memoratas, in quas non pauca irrepsisse stellionum vestigia testatur; reliquas verò *Quinque*, aut perperam inscriptas, aut planè supposititias esse statuit. Huc usque Editio una Graeca, licet ex duobus MSS. exemplaribus, et una etiam Interpretatio Latina Vetus, illi satis aptè respondens, aut ab aliis ad Graecos illos Codices reformata, exstitit:

donec

donec † *Sex* è *Septem Epistolis* ab EUSEBIO memoratis, unà cum *Vetere Vulgata Interpretatione*, S. POLYCARPI *ad Philippenses Literis* subjectas, ita excudendas curavit USSERIUS Armachanus, ut minio in Textu Graeco laciniae illae signarentur, quas à recentiori Interpolatore assutas fuisse, *Veteris Latini Interpretis*, tunc primùm ex * duobus codicibus MSS. in Anglia repertis, ab ipso editi, indicio deprehenderat. In quas omnes, *Polycarpianae Epistolarum Ignatianarum Sylloges* titulo ornatas, adjiciuntur *Annotationes*, quibus Graecorum exemplarium, et inter se, et cum utraque *Vetere Latina Interpretatione*, comparatio continetur. His *Sex Epistolis* adjecit || *Sex* alias, B. IGNATIO *adscriptas*, cum *Vetere* itidem *Vulgata Versione*; quibus praemisit MARIAE *Proselytae ad Ignatium Epistolam*, ex MSS. Latinis tunc primùm editam; subjunxitque § *Tres* alias, à recentioribus Latinis additas, unà cum B. MARIAE nomine *ad Ignatium* edita *Epistola*, *Ignatiique Elogio* HERONIS titulum praeferente. Biennio post, *Epistolis Genuinis*, *Epistolam ad Polycarpum*, juxta exemplar Mediceum, inseruit ISAACUS VOSSIUS; iisque addidit MARIAE *Proselytae Epistolam*, Graecè tunc primum excusam, unà cum *Quinque* IGNATIO *adscriptis*: quarum *Tres*, sc. MARIAE *ad Ignatium*, IGNATII *ad Mariam*, et *ad Tarsenses* maximam partem in Codice Mediceo comparent. Omnibus hisce, exceptâ unicâ *ad Philippenses*, cui *Vetus Vulgata Interpretatio* oppositè collocatur, *Veterem Versionem* ab USSERIO repertam adjunxit: in hujus nempè duobus MSS. haec Epistola tam Latinè desideratur, quàm Graecè in Codice Mediceo. Unde VOSSIUS non dubitat, quin easdem planè Epistolas continuerint, et Codex iste, quo Vetus Interpres usus est, et Florentinus. Post has inseruit quoque *Tres Latinas* paulò antè memoratas; quas sequuntur *Sex Epistolae Interpolatae*, *Vetere Vulgatâ Versione* Latinè redditae. Ex Editionibus Usseriana Vossianaque

† *Ad Ephesios, ad Magnesianos, ad Trallianos, ad Romanos, ad Philadelphenos, ad Smyrnaeos.* 4to. Oxon. 1644.

* *Caiensi,* et *D Montacutii Norvic. Episcoporum prior abhinc quingentos annos scriptus.*

|| *Ad Mariam Cassobolitam, ad Polycarpum, ad Tarsenses, ad Antiochenos, ad Heronem, ad Philippenses.*

§ *Ad S. Johannem Ap.* ii. *Ad Beatissimam Virginem* i.

4to *Amst.* 1646.

ſianaque omnia in ſuam tranſtulit COTELERIUS; quibus *Varias* aliorum MSS. *Lectiones*, novam *Interpretationem*, *Notaſque* copioſas, adjecit. Hanc quidem *Interpretationem*, in eiſdem paginis cum *Epiſtola Graeca*, legendam collocavit; *Veterem* autem *Vulgatam* ab ipſa longè remotam ſepoſuit, non ſine labore nimio conſulendam: quem tamen Lectori in poſteris Editionibus nulla ex parte CLERICUS levavit.

Breviores ſeu *Genuinas* tantùm S. IGNATII *Epiſtolas* primùm erat mihi in animo hac nova Editione exhibere. Cùm autem mecum ſedulò perpendiſſem [illegible] JOANNIS MO[illegible] ſententiam, quod antiqua *Interpolatarum Epiſtolarum Editio* [illegible] [illegible], *nova verò minùs est interpolata*, quam, non multis abhinc annis tam vehementer amplexus eſt GULIELMUS WHISTONUS; mutato conſilio, *Brevioribus Prolixiores* quoque *Epiſtolas*, in *Quarta hujus Editionis Parte* adjungere decrevi. In quibus excudendis, ad hoc maximam curam adhibendam putabam, ut accurata utrarumque comparatio faciliùs inſtituatur; quod ipſum opus eſſe ad veras à falſis diſcernendas exiſtimavi. Quocirca, ne, ad *Epiſtolas Breviores* frequentiſſimè recurrendo, Lectori taedium adduceretur, quae verba aut ſententiae in *Prolixioribus* inſerta, in *Brevioribus* non comparent, uncis includuntur; et quae, in his comparentia, in illis ſunt omiſſa, minore charactere denotata, cum literis praefixis omiſſionis locum indicantibus, inferiùs exhibentur. *Variantes* * Graecorum codicum *Lectiones*, ex USSERII *Notis*, COTELERIIque et WHISTONI Editionibus collectae, in margine ad Textum Graecum apponuntur: cui exadverſum collocatur *Vetus Vulgatus Interpres*, cum *Variis* || quatuor Latinorum Codicum *Lectionibus*, notatū dignioribus, ex *Notis Uſſerianis* itidem ſelectis: quibus COTELERII *Interpretatio*, ejuſdemque et USSERII *Annotationes* ſubjiciuntur. Hiſce omnibus, tam variis et diverſis, ſub uno aſpectu poſitis, *Breviores*

* *Auguſtani*, *Nydprucciani*, *Thuanei*, *Bodleianiq;* olim *Leiceſtrenſis*.

|| *Baliolenſis*, *Magdalenenſis*, *Mertonenſis*, et *Petaviani*.

Epi-

Epiſtolae cum *Prolixioribus*, *Latinaeque Interpretationi* cum utriſque, facillimè comparari poſſunt. Sed quoniam de ſcripto aliquo, ſemel tantùm perlecto, haud aequa ferri poteſt ſententia; ad eamque ferendam is certè paratior inſtructiorque veniet, qui *Minores Epiſtolas*, in quas *Notae* ſunt uberiores, unà cum *Majoribus*, diligenter expenderit; harum diſpoſitionem, in Editionibus pleriſque conſervatam, immutandam, atque ad illarum ordinem conformandam arbitrabar. Unde ſine moleſtia, ſine mora et impedimento, manum atque aciem ab utriſque abductas, alternè ad utraſque admovere atque intendere liceбat. *Epiſtolas Interpolatas* ſequuntur *Quinque Suppoſititiae*, B. IGNATIO adſcriptae; quibus praemittitur MARIAE *Proſelytae Epiſtola*. Praeter *Interpretationem Cotelerianam* omnibus ſubjectam, *Quinque* adjunctum habent *Veterem Interpretem Uſſerianum*; ultima autem, *ad Philippenſes*, *Veterem Vulgatum*: cujus etiam Interpretis *Verſio* alterarum *Quatuor* proximè hanc *Epiſtolam* acceſſit. Ut perfectam denique, expletamque omnibus ſuis numeris, hanc *Ignatianarum Epiſtolarum* Syllogen abſolverem, *Tres* alias etiam *Adulterinas Latinas*, S. IGNATIO, unamque Reſponſoriam, B. Virgini, adſcriptas, adjiciendas curavi; quarum agmen claudit S. IGNATII *Elogium Heroni attributum*.

Ad Mariam, ad Tarſenſes, ad Antiochenos, ad Heronem, ad Philippenſes.

2 ad S. Johannem. 1 ad S. Mariam.

Haec ſpinoſiora quidem, ad hoſce tamen Codices MSS. libroſque impreſſos internoſcendos neceſſaria, in obſcuris *Praefationum Prolegomenônque* anfractibus diſperſa, confuſa, atque involuta, hìc diligenter collecta, atque in ordinem adducta, quâ potui brevitate ac perſpicuitate explicavi. In quibus, ipſa Editorum verba, ſi plana eſſent atque aperta, licet fortaſſe minùs pura et Latina, ſubinde uſurpavi. Et quoniam de diverſis Scriptis, in eiſdem Editionibus unà inſertis, ſingillatim dicenti, eiſdem fere vocabulis ſaepius utendum fuit; vereor, ne ii ſatientur,

entur, qui legunt, faſtidio ſimilitudinis, ejuſdemque rei reiterationem aſpernentur. De Operibus igitur ipſis, eorumve Auctoribus, nihil hìc adjiciam; cùm, in *Veterum Teſtimoniis* ac *Recentiorum Judiciis*, tam multa de utriſque, ex variis Scriptoribus excerpta, jam fuerint accumulata. Hanc autem veniam tantummodo petam, ut quae ſunt hujuſce Editionis propria, vel in nulla prorſus alia, vel ſaltem non in Coteleriana, breviter ſimpliciterque enumerem.

In Vol. I. *Concio de Primaevorum Patrum auctoritate.*
- J. E. GRABII *Praefatio de* S. CLEMENTIS Romani *Scriptis.*
- PATRICII JUNII *Interpretatio Epiſtolae ad Corinthios Prioris, à* Cl. D. FELLO *recenſita.*
- WAKII, GRABII, MILLII, WOTTONIque *Annotationes.*

In Vol. II. S J. CHRYSOSTOMI *in* S. IGNATIUM *Homilia.*
- *Recentiorum Judicia de* S. IGNATII *Epiſtolis.*
- THO. SMITHI *Praefatio in Acta Martyrii* S. IGNATII.
- PEARSONI *Diſſertatio de anno quo* IGNATIUS *erat condemnatus.*
- *Verſio Antiqua Epiſtolae Circularis de* S. POLYCARPI *Martyrio.*
- PEARSONI SMITHIque *Annotationes.*

Nunc extremâ Praefatione, reliquum eſt, ut omnibus mei Studioſis, qui ad hanc Editionem divulgandam operam beneficam contulerint, maximas, quas habeo, quaſque me habiturum profiteor, gratias agam. Primùm, viris mihi amiciſſimis, qui pecuniis, non modò tempeſtivè ſubſcriptis, ſed etiam ab aliis, quibus hunc librum commendaverant, collectis, praelo eum ſubjiciendi facultatem mihi ſunt largiti. Deinde illis, qui rariora aliqua exemplaria mihi ſuppeditârunt; maximéque RICHARDO RAWLINSONO LL. D. qui quorumdam rariſſimorum cum MSS. collatorum, mihi diuturnum uſum indulgebat. Poſtremò iis, qui me ad incoeptum opus abſolvendum, hortatu incitaverunt, comprobatione animârunt, conſilioque adjuverunt: praecipuè Reverendo doctiſſimoque viro, JOANNI BEAR, S. T. B. Eccleſiae Shermanburienſis in Dioeceſi Ciceſtrenſi Rectore; Clerique Archidiaconatûs Lewenſis, in Synodo Provinciali Cantuarienſi, Procuratore: qui, *Concionem de Primaevorum Patrum auctoritate, ad Academiam Oxonienſem pro gradu olim habitam*, mihi benigniſſimè impertivit, *Scriptiſque* illorum *Genuinis*, quaſi Prooemium aptiſſimum, praefigendam permiſit.

Londini, Die Feſto
S. BARNABAE 173[illegible]

R. R.

Alterius ad TIMOTHEUM *Epistolæ* Capite secundo, Commate secundo, sic scriptum legitur:

Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι.

Et quæ audísti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere.

INTER omnia, quæ in utrâque ad TIMOTHEUM *Epistola* continentur, documenta, nihil hoc solenni mandato occurrit, aut illustrius, aut nostrâ observatione dignius: quippe per illud religionis Christianæ veritati et firmamento, Ecclesiæque primitivæ saluti et dignitati, abundè est consultum. Cùm enim Ecclesiæ salus, magna ex parte, à Summi Sacerdotis dignitate pendeat; cùm rei Christianæ plurimùm intersit, ut, qui Ecclesiæ præsint, egregiis moribus et dotibus instruantur; optimè cavit Apostolus, ut viri dignissimi promoverentur, TIMOTHEUM Ecclesiæ Ephesinæ Episcopum, sedulò edocens, et in hunc modum compellans, *Et quæ audivisti à me*, &c.

Per illa, *quæ* ab Apostolo TIMOTHEUS *audiverat*, intelligimus, tum doctrinas Evangelicas, quæ ad fidem, aut mores; tum regulas, quæ ad Ecclesiasticam disciplinam spectant: quasque olim TIMOTHEO, Ecclesiæ Ephesinæ præposito, ore tenus seu vivâ voce, S. PAULUS tradiderat: intelligimus *formam* illam *sanorum verborum*, Capite præcedente memoratam, TIMOTHEO traditam; nec furtim, aut clanculum, sed palam, et coram multis traditam. —— Per *fideles homines*, quorum meminit, et quibus *commendari* suas doctrinas voluit Apostolus, præcipuè intelligendi

2 Tim. i. 13.

ſunt Eccleſiæ Chriſtianæ Rectores, ſeu Epiſcopi: quorum erat, Fidem tueri, ſartam tectam conſervare, integramque et illibatam ſuis ſucceſſoribus (quemadmodum S. PAULUS TIMOTHEO) concredere: quorum erat, *docere*, *arguere*, *increpare*; alioſque non tantùm in Sacrum Miniſterium eligere, ſed et Eccleſiæ regimini, et ſaluti, ne quid detrimenti caperet, proſpicere.

Decrevit igitur Auctoritas Apoſtolica, ut eis tantùm ad Eccleſiæ præfecturam pateret aditus, qui ſummâ integritate, et perfectâ rei Chriſtianæ ſcientiâ, alios antecederent. Quapropter TIMOTHEO mandatur, *quæ audiverat*, non ut omnibus, aut quibuſvis, ſed certo cuidam hominum ordini, omnique virtutum genere inſtructiſſimo, committeret.

Ex Apoſtoli verbis, hucuſque explicatis, conſtat

1. Primò magnum et manifeſtum eſſe, inter Doctores et docendos, inter Clerum et Plebem Chriſtianam, diſcrimen. Peculiaris cujuſdam ordinis, ad Eccleſiam docendam et regendam, deſignatio, iſtum ordinem ab aliis diſtinguit; aliosque omnes, ab omni negotio iſti ordini proprio, penitus excludit.

2. Poteſtatem Eccleſiaſticam à Civili eſſe diſcretam, et à JESU CHRISTO ad Apoſtolos, ab Apoſtolis ad Epiſcopos, eorum ſucceſſores, deductam. Quæ acceperat à CHRISTO PAULUS, ea tradit TIMOTHEO; TIMOTHEI ſucceſſoribus deinde commendanda: nullâ de auctoritate Magiſtratûs Civilis, nullâ de jure Plebis mentione factâ. Conſtat

3. Quales Eccleſiæ Rectores eſſe debent: viri nimirum ob exploratam probitatem, conſummatamque prudentiam, et accuratam rei Chriſtianæ notitiam, longè latéque conſpicui. *Hæc commenda fidelibus hominibus.* —— 1. Primò *fideles*, hoc eſt, probos, integros, et conſtantes, requirit Apoſtolus; ne ſcandalo aut fraudi ſit locus. —— 2. Perquam aptos

ac *idoneos et alios docere*, hoc eſt, prudentes, et religionis Chriſtianæ apprimè intelligentes; ne quid detrimenti Plebi Chriſtianæ, ex Ductorum ignorantia, accidat; ne quam gravi errori anſam præbeat docentium imperitia.

His præmiſſis, nihil potius in ſequente Diſſertatione faciendum duxi, quàm ut

I. Primò oſtenderem, Eccleſiæ primævæ Clero, et præſertim Rectoribus, apoſtolicam hanc, quam Textus continet, deſcriptionem optimè congruere.

II. Deinde, ut exponerem, quanti ſit momenti hæc obſervatio.

I. Primò ut appareat, Eccleſiæ primævæ Rectoribus hanc Apoſtolicam deſcriptionem, Timotheo traditam, optimè congruere; probandum eſt, primos Eccleſiæ Rectores, iis dotibus ornatos, iis facultatibus inſtructos fuiſſe, quarum meminit, et quas in illis, qui Eccleſiæ præſint, requirit Apoſtolus. —— Ut igitur perſuaſum habeamus, Eccleſiæ Chriſtianæ per prima ſecula Rectores fuiſſe viros ſummâ integritate, et plenâ rei Chriſtianæ ſcientiâ, penitus imbutos; quæ ſequuntur, nos inducere poſſint argumenta.

1. Apoſtolorum, Spiritu Sancto plenorum, ſumma cura, et exquiſitiſſimum, in eligendis et conſtituendis Eccleſiæ Rectoribus, judicium.

2. Eorum, qui Apoſtolos excipiebant, et quos illi ipſi Eccleſiæ præficiebant, dignitas.

3. Modus, quem in eligendis, et ordinandis Epiſcopis, primitiva Eccleſia diligentiſſimè obſervavit.

4. Peculiares quædam primævæ Eccleſiæ circumſtantiæ, quæ ad præſtantiſſimos evehendos plurimùm contulerunt.

1. Quantam Apoſtoli curam adhibuerint, quàm gravi et maturo judicio, in eligendis et conſtituendis Eccleſiæ Miniſtris, uſi ſint; et quàm diligenter ido-

neis deſignandis et promovendis invigilaverit Spiritus Sanctus, è Sacris Literis, et antiquorum Scriptorum teſtimoniis, manifeſtum eſt.

Act. vi. 3 — 5. — 6.

Ad Diaconatûs officium exſequendum, exigunt Apoſtoli *viros teſtimonio ornatos, et Spiritu Sancto, et ſapientiâ plenos.* Tales electos ſolenni more Deo commendant, et in Diaconatûs ordinem conſtituunt. —- Eodem planè modo Preſbyteros Lystris, Iconii, et Antiochiæ, conſtituunt Paulus et Barnabas, ex iis, quos illo munere dignos invenerant.

Act. xix 23.

Quales verò Rectores ipſi Apoſtoli Eccleſiis præfecerint, quales deinceps præponi voluerint, *Epiſtolæ* ad Timotheum et Titum datæ luculenter evincunt. Epiſcopale munus, ſecundùm leges in hiſce *Epiſtolis* poſitas, iis ſolummodò demandatur, qui ſunt populi conſenſu et teſtimonio muniti, reique Chriſtianæ ſcientiâ, et illibatâ probitate inſignes. Monentur Epiſcopi, ne cuiquam temere manus imponant, ac ne ad ſacram functionem quemquam indignum aut ignotum admittant.

Eumdem ſucceſſionis modum, eamdem ordinationis formam, ut in defunctorum locum viri probati ſuccederent, Apoſtolos, futurorum præſcientiâ præditos, ſucceſſoribus ſuis tradidiſſe, certiores nos facit * S. Clemens Romanus, vir Apoſtolicus, teſtis omni ſuſpicione major, omnique fide digniſſimus. Apoſtolorum, in eligendis et conſtituendis Eccleſiæ Rectoribus, curam et judicium abundè confirmat et commendat Spiritûs Sancti, qui falli nequit, vigilantia. Ipſum enim Apoſtolis in Epiſcopis eligendis affuiſſe, et viros idoneos indicâſſe, ſine ſumma impudentia negari non poteſt.

Act. xiii 2.

Ex *Apoſtolorum Actis* ſcimus, Paulum *et* Barnabam *Spiritum Sanctum elegiſſe, ſeparâſſe*, et *ad*

* Δια ταύτην οὖν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν δεδώκασιν, ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Epist. ad Cor. Cap. xliv.

opus

opus Evangelicum misisse. Scimus etiam, Ecclesiis Asiaticis Episcopos *à Spiritu Sancto præpositos.* Legimus, TIMOTHEUM ad Episcopale munus * *secundùm prophetias præcedentes* electum, et *per prophetiam* admissum. —— A † CLEMENTE ROMANO, Apostolorum successore, discimus, Apostolos, *per regiones et urbes* verbum *prædicantes*, *primitias eorum, Spiritu probantes, Episcopos et Diaconos eorum qui credituri erant, constituisse.* Et § CLEMENS ALEXANDRINUS testatur, S. JOANNEM Apostolum, post reditum à Patmo, Asiam peragrantem, partim ut *Episcopos constitueret*, partim ut *Ecclesias formaret*, eos solummodò *in Clerum, quos designaverat Spiritus, cooptâsse.*

Act. xx. 28.

1 Tim. i. 18.

—iv. 14.

2. Eorum qui Apostolos excipiebant, et quos illi ipsi Ecclesiæ præficiebant, dignitas, nos de Rectorum primævæ Ecclesiæ cùm peritia, tum probitate, securos præstat.

Quæ à CHRISTO dum in terris ageret, quæ ab afflatu Spiritûs Sancti post CHRISTI ascensionem, acceperant, ea Apostolos successoribus suis impertivisse, nemo nisi inverecundus inficias iverit: rei igitur Christianæ fuere scientissimi. Mores autem et ingenium eorum, quos promovebant Apostoli, examen divinitus inspiratum fugisse, omnem fidem superat: fuerunt igitur viri integerrimi. — Tales fuere TIMOTHEUS, Ephesinus, et TITUS, Cretensis Episcopus, S. PAULI discipuli, comitesque in Evangelio

* Consulendi in locum Chrysostomus et Theodoretus.

† Κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες, καθίσταναν τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. Epist. ad Cor. Cap. xlii.

§ Ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ἀπῄει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἁρμόσων, ὅπου δὲ κλήρῳ ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινομένων. Tract. cui titulus Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος. Ed. Oxon. 1715. p. 959. Vide etiam Euseb. Hist. Eccles. Lib. iii Cap. 23. et Vales. Annot.

pro-

propagando conjunctiſſimi. —— Talis S. IGNATIUS, *Apoſtolorum diſcipulus, eorumque judicio adeò probatus, ut Antiocheni, omnium quæ apud Gentes erant Eccleſiarum antiquiſſimæ, et propter † ſummam urbis in ſeculo famam et amplitudinem nobiliſſimæ, præponi meruerit. — Talis POLYCARPUS, § S. JOANNIS Apoſtoli diſcipulus, et ab ipſo Smyrnæ Epiſcopus ordinatus, totius Aſiæ princeps. — Tales denique in Eccleſia Præfectos ubique ordinâſſe Apoſtolos, ‖ par eſt ut credamus.

Hoſce verò Apoſtolorum ſucceſſores, quibus eorum mens, ſacri ordinis dignitas, et Eccleſiæ ſalus fuerunt perſpectæ, maximam in præficiendis Eccleſiæ Rectoribus cautionem adhibuiſſe, adeò conſtat, ut apud æquos rerum æſtimatores in dubium venire non poſſit. Apoſtolorum enim diſcipulos et ſucceſſores doctrinam à puriſſimis Chriſtianiſmi fontibus hauſtam, viris integris, et ad docendum aptis et idoneis commendâſſe, neceſſe eſt, ut aut nobis perſuadeamus; aut concedamus, eos mandati Apoſtolici ſuique officii prorſus immemores fuiſſe, et de re Chriſtiana parum ſollicitos: quod ab omni veriſimilitudine abhorret; et primævæ hiſtoriæ ac pietati omnino repugnat. — Ex his, quæ dicta ſunt, non tantùm liquet, Apoſtolorum ſucceſſores fuiſſe egregiis dotibus inſtructos, et in omni virtutum genere primas tenuiſſe, ſed et ſimillimæ ſucceſſioni propagandæ ſeriam et ſummam operam dediſſe.

Illos verò, qui Apoſtolorum ſucceſſores excipiebant, viros præſtantiſſimos Eccleſiæ præfeciſſe, ulteriùs evincet

* Conſule Chryſoſtomum de Ignatio.

† Hinc ſeipſum vocat τὸν ἐπίσκοπον Συρίας καὶ ποιμένα. Epiſt. ad Rom. §. ii. & ix. Vide Annot. Pearſoni & Smithi in loc.

§ Vide Martyrium S. Ignatii. §. iii.

‖ *Valde enim perfectos et irreprehenſibiles in omnibus eos volebant* [Apoſtoli] *eſſe, quos et ſucceſſores relinquebant, ſuum ipſorum locum magiſterii tradentes.* Irenæus, Lib. iii. p. 201. Edit. Oxon. 1702.

3. Modus,

3. Modus, quem, in eligendis et ordinandis Episcopis, primæva Ecclesia diligentissimè observavit.— Ex antiqua enim disciplina patet, in Episcopis ordinandis, tum Episcopos, tum Plebem partes suas habuisse. Ad Episcopos jus examinis, electionis, et ordinationis pertinebat: ad Plebem, jus idoneos proponendi, testandi, ac comprobandi.

Antiquissima, quæ apud S. * Clementem Romanum occurrunt, ordinationis vestigia, Episcopis κατάστασιν, Plebi συνευδόκησιν ascribunt. Ordinatio igitur Episcopalis in Ecclesia primæva in hunc modum celebari solebat. —— † Sede vacante, ad Plebem, cui Præpositus erat ordinandus, ejusdem Provinciæ Episcopi omnes, vel saltem proximi, conveniebant: populumque convocatum, de viri ordinandi moribus et meritis, consulebant; justoque examine habito, virum in sacris rebus peritum, et populi consensu testimonioque munitum, eligebant et consecrabant. Hoc pacto optimè cautum erat, ne quis ignarus, ne quis parum sanctus, ne quis ullo modo indignus, in sacratissimum et maximi in Ecclesia momenti munus irreperet. ——-- De recta et catholica ordinandorum fide atque eruditione judicabant Episcopi; de illorum probitate, gravitate, ac prudentia Plebs Christiana, Dei gloriæ Ecclesiæque commodo unicè intenta, liberum, ingenuum et fidele perhibebant testimonium.

Hanc ordinandi rationem Ecclesiæ feliciter cessisse, et conjunctis hisce, tum Cleri, tum Plebis, studiis, integros et idoneos ad Ecclesiæ regimen fuisse evectos, fidem faciunt optimi et testes, et judices. — Tertul-

* Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων [scil 'Αποστόλων] ἢ μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, κ. τ. λ. Epist. ad Cor. Cap. xliv. Consule Felli Annotata in locum.

† Cypriani Epist. 67. Vide Conc. Nicen. Can. 4. et Annot. Cl. Beveregii.

LIANUS, cenſor acerrimus, et teſtis ſi quis alius incorruptus, de ſui ſeculi Epiſcopis, in illa, quam pro Chriſtianis et re Chriſtiana edidit, *Oratione Apologetica*, hunc in modum teſtatur. *Præſident apud nos probati ſeniores, honorem iſtum, non pretio, ſed teſtimonio, adepti.* —— S. CYPRIANUS, TERTULLIANI diſcipulus, et Africæ Epiſcopus primarius, vir ſummo judicio, et pari integritate, palam profitetur, ſui ſeculi Epiſcopos, *plebe præſente, et ſub omnium oculis, delectos, dignoſque et idoneos ad id muneris publico judicio et teſtimonio promotos.* — Ex ORIGENE, viro ſanctiſſimo et eruditiſſimo, diſcimus, ideo in ordinando Sacerdote requiri præſentiam populi, ut omnes ſciant, certique ſint, doctiores, et ſanctiores, atque omni virtute eminentiores, ad Sacerdotium electos. Et * alibi fidenter aſſerit, eos, qui ſui temporis Eccleſiæ præerant, viros fuiſſe *non ambitioſos*, et temere ſe in functiones arduas ingerentes; ſed modeſtos, ſed *potentes ſermone, et vitâ ſanâ utentes.* —— Teſtimonia hæc, omni fide digna, pleniùs illuſtrant et confirmant † SEVERI, Imperatoris Romani, praxis et judicium: accuratam enim primævæ Eccleſiæ, in eligendis et ordinandis Epiſcopis, et Sacerdotibus, rationem non tantùm magnopere probavit, ſed et imitari voluit, in conſtituendis provinciarum Rectoribus et præpoſitis, quibus fortunæ hominum et capita committerentur.

Apol. Cap. 29.

Epiſt. 67 Ed. Oxon

Hom. vi. in *Levit.* viii. 4.

4. Peculiares quædam primævæ Eccleſiæ circumſtantiæ ad præſtantiſſimos evehendos plurimùm

* Ἡμεῖς δὲ ἐν ἑκάστῃ πόλει ἄλλο σύστημα πατρίδος κτισθὲν λόγῳ Θεοῦ ἐπιστάμενοι, τοὺς δυνατοὺς λόγῳ καὶ βίῳ ὑγιεῖ χρωμένους ἄρχειν, ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἐκκλησιῶν παρακαλοῦμεν. οὐκ ἀποδεχόμενοι μὲν τοὺς φιλάρχους, βιαζόμενοι δὲ τοὺς διὰ τὴν πολλὴν μετριότητα τὴν κοινὴν φροντίδα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ μὴ βουλομένους προπετῶς ἀναδέξασθαι. Orig. contra Celſum, Lib. viii. p. 428. edit. Cantab. 1677. De hiſce vertendis conſulendæ Pearſoni Vindiciæ Ignat. Part I. Cap. 11. ubi meritò vapulat Salmaſius.

† Lampridius in Vita Alex. Severi: Hiſt. Aug. Script. Ed. Par. p. 130. Vide Notas Caſauboni in locum.

con-

contulerunt. Inter has circumſtantias numeramus —*Primò*, Singularia quædam Chriſtianæ ſcientiæ adjumenta, quibus primævæ Eccleſiæ Rectores fruebantur. —*Secundò*, Statum Eccleſiæ, crebris et violentis perſecutionibus agitatæ.

Primò, Singularia Chriſtianæ Scientiæ adjumenta, quibus primævæ Eccleſiæ Rectores fruebantur, ex iis quæ ſequuntur manifeſtè apparent. — 1. Fuerunt ævo Apoſtolico proximi. — 2. Spiritu Sancto cumulatè inſtructi et illuminati. — 3. Ad Eccleſias Apoſtolicas *matrices et originales*, quæ ſacrum Fidei depoſitum adſervabant, ad ipſas Litteras Apoſtolorum authenticas, pro re nata, provocare et recurrere potuerunt.

1. Primitivæ Eccleſiæ Præſules fuerunt ævo Apoſtolico proximi: et quò proximiores, eò inſtructiores, paratioreſque ad alios docendos evaſere. Hoc pacto, illius ævi linguam, mores, ritus, doctrinam, et diſciplinam, optimè callebant. Hoc pacto, obſcuriora et difficiliora Sacræ Scripturæ loca, iis facillimè patuerunt; utpote qui aut ab Apoſtolis, aut ab Apoſtolorum diſcipulis, auditoribus, et ſucceſſoribus, explicationem expoſitionemque acceperant. Divina regiminis Eccleſiaſtici forma, à qua aberrare ſemper erat, ſemperque erit piaculum, illis fuit notiſſima. Eccleſia Chriſtiana, caſta adhuc, pudica, et incorrupta, ab ipſis Apoſtolis divinitus inſpiratis recèns conſtituta, eorum oculis obverſabatur. —— De ſana igitur et de hæretica doctrina, de Eccleſiæ unitate, deque Schiſmatis natura, rectiſſimè ſentiebant.

Hiſce adjumentis acceſſere

2. Spiritûs Sancti ſubſidia, qui primævæ Eccleſiæ Præſides cumulatè inſtruxit et illuminavit. — Ut enim conſtat, *Spiritum Sanctum* Apoſtolos *in omnem veritatem deduxiſſe*, ita etiam æquè conſtat, illorum ſucceſſores, cum Epiſcopatûs ſucceſſione, veritatis

Joan. xvi. 13.

 chariſma,

Irenæi Lib. iv. C. 43. p. 343. Edit. *Ox.* 1702.

charifma, atque extraordinaria Spiritûs dona, accepiffe. Primitivæ Ecclefiæ commodo et exiftimationi ita profpexit Spiritus Sanctus, ut iis virtutibus Antiftites imbueret, quæ officio et pares efficerent et dignos oftenderent. Nativis dotibus minimè contemnendis accefferunt, quæ naturam fuperabant, dona; quæque virum Dei confummatum, et ad omne bonum opus, ad omnem facri muneris partem, ritè et cum dignitate obeundam, inftructum reddiderunt.

3. Ad Ecclefias Apoftolicas *matrices et originales*, quæ Fidei facrum depofitum adfervabant, ad ipfas Apoftolorum Litteras authenticas, primævæ Ecclefiæ Præfules provocare et recurrere potuerunt. — * Extitiffe Scripta Apoftolorum authentica, feculo fecundo exeunte, è TERTULLIANI teftimoniis compertum habemus. Archetypa hæc ultra TERTULLIANI ætatem in Ecclefia curâffe, verifimillimum videtur. Ad hofce codices, Apoftolorum manu exaratos, vel faltem obfignatos, Primævi Epifcopi exemplaria fua corrigebant; ad hofce codices provocando, dubia et controverfa dirimebant: atque hoc pacto Novi Inftrumenti tum Textum, tum Canonem, exploratè perfpectum, planéque cognitum habebant.

Irenæi Lib. iii. C. 3. 4. Tertull. C 36.

Præterea, Ecclefiis à fe fundatis (quæ eâ de causâ *Apoftolicæ*, *matrices*, et *originales* audiebant) *fanorum verborum formam*, feu facrum Fidei Chriftianæ exemplar, ad quod omnis doctrina erat exigenda, Apoftoli commendabant. Arctiffimam inter fe concordiam et focietatem hæ Ecclefiæ retinebant; et in ejufdem Fidei unitatem amiciffimè confpirabant.

Ecclefiæ

* *Age jam qui curiofitatem voles meliùs exercere in negotio falutis tuæ, percurre Ecclefias Apoftolicas, apud quas ipfæ adhuc Apoftolorum cathedræ fuis locis præfident, apud quas ipfæ Authenticæ Litteræ eorum recitantur, fonantes vocem, et repræfentantes faciem uniufcujufque.* Tertull. de Præfcript. Cap. 36. Vide etiam de Monogam. Cap. 11.

Ecclesiæ, ex hisce Apostolicis derivatæ et propagatæ, doctrinas suas ad exemplar Apostolicum conformabant; eandemque Fidem profitebantur, quam Ecclesiæ *matrices* ab Apostolis, Apostoli à CHRISTO, CHRISTUS à DEO, acceperant. Hæc Fidei Christianæ regula, Apostolorum successoribus tradita, et in Ecclesiis originalibus conservata, primævis Episcopis egregiam erroribus et hæresibus obviàm eundi facultatem suppeditavit. Ad antiquam enim, constantem, et universalem Ecclesiarum Apostolicarum traditionem recurrendo, et *omne* doctrinæ *genus ad originem suam censendo* (ut cum TERTULLIANO loquar) utrùm rectè an secus aliquis de primariis fidei Articulis sentiret, optimè judicare, et de summis religionis controversiis, graviter et facillimè decernere potuerunt. —— In rebus itaque sacris Primævi Episcopi fuerunt longè peritissimi, Fidei Analogiam et religionis ardua calluerunt; ipsi omnia edocti, et ad alios docendos, et regendos, perquam apti et idonei.

De Præscrip. C. 20, 21. Vide C. 31.

Secundò, Ecclesiæ primitivæ status, crebris et violentis persecutionibus agitatæ, Rectores fideles et integros fuisse, luculenter demonstrat. —— Neminem latet, Ecclesiam Christianam per prima secula Potestates civiles sibi adversantes habuisse; et cum Magistratibus infensis, et pessima quæque minitantibus et molientibus, fuisse conflictatam: neminem latet, persecutores in Episcopos deditâ operâ præ cæteris sæviisse; ipsâ Ecclesiam regendi provinciâ illos in discrimen adducente, et ferro flammisque objectante.

Vexatissima hæc Ecclesiæ conditio, Gubernatores integros, prudentes, et constantes, postulavit; et quos postulavit, eos solummodo ad præfecturam admisit. Nemini tunc temporis, nisi voluptates, opes, honores, ex animo contemnenti, nisi ad moriendum pro Fide Christianâ prompto et parato, Epi-

copatum adire licuit. Quæ regimen Ecclesiasticum suscipientibus tum erant metuenda et ferenda, timidum et simulatorem deterrebant: fortissimum atque integerrimum, exposcebant et comprobabant. Hisce verò malis, quæ Præsides Ecclesiæ assiduè manebant, ipsi minimè cesserunt; non persecutorum minis, non periculis, non damnis, non mortis terrori succubuerunt; in omnibus sese integros, fideles, invictos præstiterunt.

Calamitosa Ecclesiæ tempora Episcoporum patientiam, fortitudinem, constans et indefessum bene agendi studium, cum summo vitæ discrimine conjunctum, indicabant. Ex quibus virtutibus perspicuum est, primitivæ Ecclesiæ Rectores non turpi lucro, non suæ ipsorum ambitioni, aut pravæ dominandi cupiditati; sed Ecclesiæ honori, sed pietatis Christianæ studio, atque animarum saluti, seriò et sedulò operam navâsse.—Sequitur igitur, apostolicam, quam textus continet, descriptionem, Ecclesiæ primævæ Clero, et præsertim Rectoribus, optimè congruere; quippe qui fuerint viri integri, *fideles*, *et ad alios docendos* perquam apti et *idonei*.

Restat ut paucis ostendam

II. Quanti momenti sit hæc Observatio.

1. Ad religionis nostræ veritatem confirmandam plurimùm valet.

2. Controversiis gravissimis sedandis et finiendis optimè inservit.

3. Patrum Primævorum Scripta nobis impensè commendat.

1. Religionis Christianæ veritas ex auctoritate Sacræ Scripturæ omnino pendet; sed ad confirmandam Scripturæ quoad nos auctoritatem plurimùm valet Ecclesiæ primitivæ testimonium: hujusque testimonio omnem vim et pondus addit testantium

conditio,

conditio, qui ſummâ integritate, ſubacto judicio, et invicta conſtantiâ, polluerunt.

Primævæ Eccleſiæ Rectoribus, cùm Sacræ Scripturæ traditionem, tum etiam ejuſdem expoſitionem acceptam referre debemus: adeò ut maximi ſit momenti, ut eorum, qui tradiderint atque expoſuerint, dignitate et præſtantiâ, fides noſtra confirmetur et ſtabiliatur.—Fallere alios nolunt, qui integri, et ad mortem uſque ipſam fideles ſunt: falli non poſſunt, qui perfectâ rei Chriſtianæ notitiâ fruuntur, ideoque ſunt ad alios docendos inſtructiſſimi: quorum teſtimonio, nullâ ſuſpicione laboranti, fidem habere nemo ſanus recuſabit. De horum verò teſtium exiſtimatione et famâ qui aliquid detractum volunt; multo magis, qui, arreptâ qualibet occaſione, eos non eruditorum tantùm virorum, ſed etiam proborum numero eximere conantur; et tanquam ſtipites ac fungos, aut quaſi callidos veteratores, omnibus contemnendos et deridendos propinant; næ illi in Religionem Chriſtianam iniquum et hoſtilem produnt animum, eamque ſatis apertè labefactare et ſubvertere enituntur.

2. Controverſiis graviſſimis ſedandis et finiendis, Veterum Epiſcoporum et Doctorum, qui primis Eccleſiæ Chriſtianæ ſeculis floruerunt, integritas, ſcientia et prudentia, optimè inſerviunt.

Sive enim de Sacræ Scripturæ Canone, ſive de Regiminis Eccleſiaſtici forma, ſive de infantium Baptiſmo, ſive de ullo alio alicujus momenti argumento, lis ſit; ad Chriſtianæ Antiquitatis ſententiam, ad Eccleſiæ primitivæ judicium, teſtimonium, et praxin, recurramus neceſſe eſt. Huic judicio et teſtimonio libenter cedimus, et in illo acquieſcimus; quoniam à viris integerrimis, ſcientiſſimiſque proficiſcitur. Quantum enim primorum ſeculorum Doctoribus tribuendum ſit, ipſorum circumſtantiæ, dotes, et virtutes oſtendunt: quæ

tot

tot tantæque ſunt, ut rerum geſtarum teſtes fide digniſſimos, et in religionis arduis judices optimos ac incorruptos conſtituant; et dirimendis, quæ Eccleſiam hodiernam vexant lacerantque, controverſiis, abundè ſufficiant.

3. Denique, cùm ex hactenus dictis manifeſtò appareat, Primævos Patres viros fuiſſe integerrimos, et rei Chriſtianæ, diſciplinæ Eccleſiaſticæ, morumque et Traditionum Apoſtolicarum, ſcientiſſimos; quis non videt, eorum Scripta nobis debere eſſe commendatiſſima?—Si *Fidem* igitur *ſemel Sanctis traditam* intelligere, defendere, et ab Hæreticorum inquinamentis illibatam conſervare; ſi purum illum, et ab Apoſtolis traditum, Scripturæ Sacræ ſenſum et explicationem aſſequi, nobis curæ cordique ſit; ſi Eccleſiæ Chriſtianæ germanas poteſtates, et jura ſacratiſſima, callere atque aſſerere velimus; ſi Eccleſiæ regimen et unitatem, Sacramentorum Evangelicorum vim et naturam, Sacerdotalis muneris onus et dignitatem, perſpicere, et meritò æſtimare exoptemus; ſi pietate Chriſtianâ penitus imbui, ſi ad generoſum rerum terrenarum contemptum permoveri, ſi ad certam futuræ vitæ expectationem erigi et accendi, ſi ad mortem (modò ita Deo viſum fuerit) pro Fide Chriſtianâ cum alacritate oppetendam, animari percupiamus; Patrum Primævorum Scripta diligenter legenda, egregia ſanctiſſimorum Martyrum ac Confeſſorum facta ſeriò et ſedulò conſideranda, et antiquiſſima primitivæ Eccleſiæ Acta et Monumenta, nobis conſulenda ſunt et frequentiſſimè evolvenda.

Quocirca hiſce finem imponet Monitum, viri conſummatiſſimi, de hac Academia, de Eccleſia, tam antiquâ, quàm hodiernâ, de bonis omnibus optimè meriti; Monitum ſanctiſſimo doctiſſimoque Præſule dignum, et omnium, qui Theologiæ Chriſtianæ operam dant, aut qui ſunt daturi, memoriâ digniſſi-

dignissimum; quos hortatur et suadet Pater venerandus, 'Ut pigris turbidisque illorum lacunis, qui 'se *Modernos Theologos* dici volunt, insuper habitis, fontes requirant perennes et limpidos, atque 'ultra Ethnicæ Theologiæ fidem sacros, et Numine plenos. Par quidem est (uti pergit vir 'summus) ut nova sequantur Novatores; eis verò, 'quibus Ecclesiæ primitivæ sincera placent dogmata, non minoris ævi Scriptores utique placebunt: sese etiam genuinos Ecclesiæ filios, certissimo hoc indicio et notâ planè characteristicâ comprobabunt, quòd sanctissimos ejusdem Patres unicè 'colant, et revereantur.'

Johan. Fell Oxon. Episc. in Præfat. ad *Clement. Rom. Epist.* *Oxon.* 1677. 12°

Deo, Patri, Filio, et Spiritui Sancto, sit laus, gloria, et honos, in secula seculorum. Amen.

Gratia Domini nostri Jesu Christi, *amor* Dei, *et communicatio* Spiritus Sancti, *sit nobiscum omnibus.*

Ecclesiæ Anglicanæ *mens et sententia.*

Imprimis vero videbunt (*sc.* Concionatores) nequid unquam doceant pro concione, quod a populo teneri et credi velint, nisi quod consentaneum sit doctrinæ Veteris aut Novi Testamenti; quodque ex illa ipsa doctrina Catholici Patres et Veteres Episcopi collegerint. *Lib. Canonum* 1571. *Coll.* Sparrow. *Ed.* 4. *Lond.* 1684. *p.* 238.

Summorum aliquot Theologorum JUDICIA.

Saraviæ.

Contra unanimem et constantem omnium Patrum veteris Ecclesiæ consensum, nihil sine expresso Dei verbo est innovandum. Hoc enim liberè dico: quisquis Patribus omnem authoritatem adimit, ipse sibi nullam relinquit. *Prolog. Defensionis contra* Bezam.

Joan.

JOAN. GER. VOSSII.

Sed ne perperam illud (*sc.* Verbum Dei) interpretemur; quando omnes ad errorem sumus proclives, attendere etiam debemus, non modò quid unus et alter, sed omnino quid constanter docuerit Ecclesia Dei. Quantopere enim repugnat perspicuitati Scripturarum, si ita exaratæ credantur, ut, ab Apostolorum excessu, ne in præcipuis quidem Fidei capitibus, ipsi eas Ecclesiarum doctissimi ceperint Antistites! Quantùm item adversatur bonitati Dei et amori erga nos, si per tot secula ad Scripturarum intelligentiam defuisse statuamus Spiritum Dei, viris licet pietate et sanctimoniâ præcellentibus, Ecclesiæque semper commendatissimis, atque eò melioribus, quo Apostolicis propiores erant temporibus! I. G. VOSSII *in Epistolâ ad* JOAN. FORBESIUM, FORBESII *Instructionibus Historico-Theologicis præmissâ Amst.* 1645.

HENRICI HAMMONDI, S. T. P.

Ecclesia Anglicana hoc se universo Christianorum orbi charactere dignoscendam, hoc se æquæ posteritati æstimandam proponens, quòd in controversis fidei aut praxeos discernendis illud ratum firmumque semper habuerit, et huic basi Reformationem Britannicam niti voluerit, ut Scripturis primæ, deinde primorum seculorum Episcopis, Martyribus, Scriptoribus Ecclesiasticis, secundæ deferrentur. *Dissert. contra Blondellum Prælim. Londini* 1651.

GEORGII BULLI. S. T. P.

Verbo *Novatores* ipsis sumus, quòd post S. Scripturas primævam ac puriorem Antiquitatem unicè colamus ac revereamur ipsi, aliisque authores simus, ut ejus consentiens judicium, ubi reperiri potest, (ut in omnibus certè reperitur, quæ majoris momenti sunt; in cæteris verò liberum cuique judicium suum, salvâ pace Ecclesiasticâ et Christianâ relinquendum) religiosè sequantur: persuasum habentes, hanc esse optimam, imò hanc unicam rationem esse infæliciffimas, quæ Ecclesiam Christi hodiernam tot in partes sciderunt, controversias finiendi. *Apolog. pro Harmonia, Sect.* i. 3.

VETE-

S. BARNABÆ
EPISTOLA CATHOLICA,

Unà cum

VERSIONE LATINA,

Tum Vetere, tum Recentiore,

Selectisque VARIORUM *NOTIS*.

Accessit

S. HERMÆ
PASTOR,

Selectis itidem *NOTIS* illustratus.

PATRUM APOSTOLICORUM Pars Prima.

LONDINI: M.DCC.XLVI.

VETERUM TESTIMONIA

DE

S. BARNABÆ EPISTOLA.

Clemens Alexandrinus, Lib. ii. *Stromateon.*

Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας φησίν·	Meritò igitur Apostolus Barnabas ait: &c. *In Cap.* i.
Καὶ Βαρνάβας ὁ ἀπόστολος.	Et Barnabas Apostolus: *In Cap.* iv.
Ταῦτα μὲν ὁ Βαρνάβας.	Hæc quidem Barnabas. *In Cap.* x.
Ἀμέλει μυστικῶς ὁ Βαρνάβας·	Mysticè profectò Barnabas: *In Cap. ult.*
Οὔ μοι δεῖ πλειόνων λόγων, παραθεμένῳ μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν (ὁ δὲ, τῶν ἑβδομήκοντα ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου) κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγοντα·	Non mihi pluribus verbis opus est, si adduxero testem, Apostolicum Barnabam (erat autem is ex septuaginta discipulis, & Pauli adjutor) his verbis sic dicentem: *In Cap.* xvi.

Stromateon Lib. v.

Φησὶν ὁ Βαρνάβας·	Dicit Barnabas: *In Cap.* x.
Ἀλλὰ καὶ Βαρνάβας, ὁ καὶ αὐτὸς συγκηρύξας τῷ ἀποστόλῳ, κατὰ τὴν διακονίαν τῶν ἐθνῶν, τὸν λόγον, φησίν.	Quinetiam Barnabas, qui ipse quoque prædicavit verbum unà cum Apostolo, in ministerio Gentium, ait: *In Cap.* vi.

Videndus etiam Clemens, Lib. ii. *Cap.* 10. *Pædagogi, & Lib.* vi. *Stromatei. In primo enim loco, ad Caput hujus Epistolæ decimum respicit: in altero autem, Barnabam pro Clemente Romano citat, per memoriæ lapsum.*

Origenes, *Lib.* i. *contra Celsum,* sub finem.

Γέγραπται δὴ ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπιστολῇ· Philocaliæ Cap. xviii.	Scriptum porrò est in *Barnabæ Catholica Epistola: Cap.* v.

De Principiis Lib. iii. *Cap.* 2.

Eadem quoque Barnabas in *Epiſtola* ſua declarat: *In Cap.* 2.

Lege ejuſdem Origenis Librum primum Explanationum in Epiſtolam ad Romanos, Cap. i. Ver. 24.

Euſebius, Hiſt. Eccleſ. Lib. iii. *Cap.* 25.

Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου πράξεων ἡ γραφὴ, ὅ τε λεγόμενος Ποιμὴν, καὶ ἡ ἀποκάλυψις Πέτρου, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα Ἐπιστολή.

Inter Novi Teſtamenti libros nothos collocentur etiam, *Actuum Pauli* Scriptura, & liber qui dicitur *Paſtor*, & *Revelatio Petri*, inſuperque *Barnabæ* quæ fertur *Epiſtola. Lege Niceph. Hiſt. Eccl. L.* ii. *C.* 46.

Ex Rufini verſione.

Poſt hæc jam Scriptura eſt quæ dicitur *Actus Pauli*: ſed & libellus qui appellatur *Paſtoris*, & *Revelatio Petri*: de quibus quàm maximè dubitatur. Fertur etiam *Barnabæ Epiſtola.*

Lib. vi. *Cap.* 13.

Κέχρηται δ᾽ ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγομένων γραφῶν μαρτυρίαις· τῆς τε λεγομένης Σολομῶντος σοφίας, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιρὰχ, καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, τῆς τε Βαρνάβα, καὶ Κλήμεντος, καὶ Ἰούδα.

Clemens Alexandrinus in *Stromateis* affert teſtimonia Scripturarum, quæ à nonnullis repudiantur, nempe ex *Sapientia* quæ dicitur *Salomonis*, & ex *Sapientia Jeſu filii Sirachi*, & ex *Epiſtola ad Hebræos*; item ex *Barnabæ*, *Clementis*, ac *Judæ Epiſtolis.* Niceph. L. iv. C. 33.

Ex Rufini verſione.

Utitur ſanè exemplis, etiam ex his libris qui a nonnullis minimè recipiendi videntur: id eſt, ex *Sapientia* quæ dicitur *Salomonis*, & ex *Sapientia Sirach*, quæ appellatur *Eccleſiaſticus* apud Latinos: ſed & de *Barnabæ* & *Clementis Epiſtola* ponit exempla.

Ibidem, Cap. 14.

Ἐν δὲ ταῖς Ὑποτυπώσεσι ξυνελόντα εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐν-

Idem Clemens in libris *Hypotypoſeon*, omnium, ut uno

διαθήκου γραφῆς ἐπιτετμημένας πεποίηται διηγήσεις, μὴ δὲ τὰς ἀντιλεγομένας παρελθὼν· τὴν Ἰούδα λέγω. καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπιστολὰς, τήν τε Βαρνάβα, καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην ἀποκάλυψιν.

uno verbo dicam, utriusque Testamenti Scripturarum compendiosam instituit enarrationem; ne illis quidem omissis, de quibus ambigitur: *Judæ Epistolam* intelligo, & reliquas Catholicas; item *Barnabæ Epistolam*, & *Revelationem* quæ dicitur *Petri. Niceph. ibidem.*

Ex Rufini versione.

In libris verò *Informationum*, ut breviter dicam, universam pariter Scripturam divinam compendiosis dissertationibus explanavit: in quibus ne ea quidem, quæ *Apocrypha* à quibusdam habentur, præteriit; ut est *Petri Revelatio.*

Hieronymus, in *Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum.*

Barnabas Cyprius, qui & Joseph Levites, cum Paulo, Gentium Apostolus ordinatus, unam ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem *Epistolam* composuit, quæ inter Apocryphas Scripturas legitur, &c. *Lege Adonem Viennensem in Libro de Festivitatibus ad 3. Idus Jun. Notkerum, Freculfum, Honorium Augustod.*

Vetus interpretatio Græca.

Βαρνάβας Κύπριος, ὁ καὶ Ἰωσὴφ Λευίτης μετὰ Παύλου τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος καταστάθεὶς, μίαν πρὸς οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ἐπιστολὴν συνέταξεν, ἥτις εἰς τὰς ἀποκρύφους γραφὰς ἀναγινώσκεται.

Lib. xiii. *Comment. in Ezechielem, ad Cap.* xliii. *Ver.* 19.

Vitulum autem qui pro nobis immolatus est, & multa Scripturatum loca, & præcipuè *Barnabæ Epistola*, quæ habetur in Scripturas Apocryphas, nominat. *Cap.* viii.

Idem Hieronymus, adversus Pelagianos, Lib. iii. Cap. 1. *locum S. Barnabæ de Apostolis, laudatum ab Origene*, Lib. i. in Celsum, *perperam citat sub nomine B. Ignatii.*

Nicephorus C P. in fine Chronographiæ *suæ* Epistolam Barnabæ *posuerat inter* Libros Novi Testamenti, *quibus contradictum fuit; ut patet ex Anastasii Bibliothecarii versione.*

Epiſtola Reverend. in Chriſto Patris WILL. LAUDI, *Arch. Cantuar. & totius Angliæ Primatis.*
HUGONI MENARDO *Salutem in Chriſto.*

LItteratiſſime vir, gratæ fuerunt mihi valde Litteræ tuæ, quas unà cum *Epiſtola* (ut dicitur) *Barnabæ*, & lucubrationibus tuis adnexis, accepi. Benevolentia veſtra erga me, neſcio unde orta, pergrata eſt: is tamen non ſum, qui illud auſim in me ſuſcipere, quod & in Litteris privatis, & præcipuè in Epiſtola dedicatoria adſcribis, & calamo (ut mihi videtur) uberiori quàm par eſt. Poſt gratias itaque tibi, Vir Docte, repenſas; breviori forſan ſtylo, quàm exſpectas, ſed meo, & quo uti neceſſitas & negotiorum moles cogit, hæc pauca dicam.

Barnabæ Epiſtolam ſatis antiquam agnoſco, non canonicam. Hoc apertè à te dictum vellem, ne auctoritatem adſcribendo huic nomini celebriori parum confirmatam, ſimul & nomini & auctoritati injuria fiat; quin & tibi ipſi aliqua, quaſi hoc neſcires. Quo minùs autem credam hæc Barnabæ ſcripta & genuina eſſe, hæc ſunt quæ impediunt.

1. Numeralis illa Theologia, ſive ſcientia trium litterarum I. H. T. (ut loquitur) mihi non placet. Nam etſi neſcius non ſum, ſcriptores ſatis & antiquos & conſultos (Tertullianum, Clementem Alexandrinum, Irenæum & alios) in ea ludere aliquando, tamen non ſapit ſpiritum Apoſtolicum.

2. Non magis mihi arridet illa Judaica Deuteroſis, quam Barnabas hìc arripuit, de ſex mille annis Mundi; de qua nec D. Paulus, S. Barnabæ conjunctiſſimus, nec quiſquam alius Apoſtolorum ſomniavit, (appropinquare potiùs diem Domini ubique prædicant) nec Hydaſpes, aut Triſmegiſtus, vel Sibyllæ id poſſunt efficere, ut fides huic detur.

3. Vel ingens admittitur ἀντιχρονισμὸς in hac Epiſtola, aut auctor non eſt Barnabas; loquitur enim apertè de Exſcidio Hieroſolymitano, quod poſt mortem Barnabæ accidit. Nec ſufficit dicere, quod in Adnotationibus adjicis, ſpiritu prophetico, & prævidente, & ſic de re futura, quaſi jam præterita, pronunciante hæc ſcripſiſſe Barnabam: principii enim hæc petitio eſſet, nempe, utrùm hanc Epiſtolam, aliáve aliqua ſcripſerit S. Barnabas, ſpiritu prophetico.

Ad

Ad Adnotationes veſtras quod attinet, doctas quidem & eruditas: quia vis (ſic enim ſcribis) ut aliquid meorum admiſceam, loquar eâdem libertate, quam ipſe tibi vindicas. Quædam explicanda, quædam corrigenda ſunt, ſive Critica ſpectes, ſive Theologica. Quin & properante calamo aliquid excidit, quod hìc apud nos viri doctiores non nimis approbant, ne quid gravius dicam. Quin & agitavit multa Barnabas hic, quibus animos incautos facilè percelleret, quæ tamen ne levi digitulo tetigiſti ad cicatricem obducendam; cùm apud nos non pauci ſint, qui nova moliendi quamlibet anſam arripere avidiſſimi ſunt. Qualia ſunt, fuiſſe Eccleſias iſtis ſæculis incognitas; priuſquàm ad Conſtantini tempora veneris, non comparentes. Denique Templis non manufactis habitare Dominum, & ſimilia; quæ fluctuanti populo aut non proponenda, aut non ſine antidoto.

Alia fortè ſunt limatiùs adhuc perpendenda, ſed & alia etiam me ab altiori de hac re conſideratione, & à libris ipſis & eorum uſu penitus avocârunt. Hæc tamen ſummatim (negotiis licèt penè obrutus) ſcribere in animum induxi meum, ne benevolentia veſtra in ingratum tibi videretur incidiſſe. Breviter itaque hæc velim; ut aut ipſe accuratiori filo rem omnem perpenderes; & in hunc finem, ſi placet, chartulas tuas remittam, per manus honoratiſſimi viri Domini Scudamore, nuperrimè ad Regem Chriſtianiſs. legati, qui eas mihi tradidit; aut, ſi viſum fuerit, Chirographum à te exſpectabo, quo opus hoc mihi vel Capellanis meis ſubmittas, ut quædam vel refingantur, vel addantur, priuſquàm in lucem prodeat; & utrum horum tibi placuerit, factum dabo.

Epiſtolâ verò dedicatoriâ, quam vis perlegi, nimias in me conjicis laudes, & quarum ne ipſe apud me conſcius ſum. Nec modeſtia id pati poteſt, ut hìc, ſub meo auſpicio, laudes propriæ prælo mandentur. Itaque ſi poſt paulò attentiorem hujus Epiſtolæ culturam, eam cum Adnotationibus, nomini meo dicatam, vis in lucem prodire; neceſſe erit Dedicatoriam planè aliam facere, aut eam ibi apud vos excudere, etiamſi opus ipſum hìc apud nos publicum fiet; ni tu adulator, ego arrogans audire velimus.

Hæc breviter ſunt, quæ dicere volui, potuive, in anguſtiis illis & temporum & negotiorum, in quæ conjectus ſum. Quæ, obſecro, eodem animo accipias, quo

ſcripta

ſcripta ſunt; & ſi quæ non placent, aut minùs firma tibi videntur, ea aut non mihi, aut ſaltem non niſi mihi implicato placeat adſcribere. Vale, méque inter tuos reputa

Tibi Amiciſſimum

Ex Ædibus meis Lambethanis
Jul. ultimo 1639.

W. CANT.

Præfixa ſuæ Epiſtolarum Ignatii Barnabæque Editioni, quæ Typographei Oxon. incendio eſt conflagrata, *Anno* 1643.

JACOBI ARMACHANI *de* BARNABÆ *Epiſtola* PRÆMONITIO.

Notat. in Martyrolog. Rom. Jan. 26.

Notat. in vit. Polycarpi, C. 16, 17, 18.

POlycarpi ad Philippenſes Epiſtolam, longè prolixiorem illâ quæ habetur typis excuſa, apud ſe Græcè ſcriptam extitiſſe, Baronio perſuaſerat Franciſcus Turrianus, Societatis Jeſu Preſbyter. Sed exemplari illius diligentiùs inſpecto, partem ipſius maximam ad Epiſtolam, quæ Barnabæ Apoſtoli ferebatur olim nomine, pertinuiſſe, deprehendit poſtea Jacobus Sirmondus, ejuſdem Societatis Thelogus. Neque aliter habuiſſe, vel Bibliothecæ Vaticanæ, vel Cardinalis Columnæi codices, oſtendit Petrus Halloixius, & ipſe Jeſuita.

Nempe in primo exemplari, ex quo Columnæus ille codex (qui omnium putatur antiquiſſimus,) & reliqui qui ſuperſunt hodie ſunt deſcripti, librariorum vitio quaternio vel omiſſus vel tranſpoſitus eſt: cujus defectu factum eſt, ut in Græcis ſuperſtitibus & finem Epiſtolæ Polycarpi deſideremus, & principium Barnabæ.

Nam longè antiquioribus etiam temporibus, non Ignatii ſolùm Literas huic Polycarpi Epiſtolæ (quod ex fine ipſius liquet,) ſubjectas fuiſſe, ſed ſimul cum eis & iſtam Barnabæ: ex illo Hieronymi loco, in libro iii. adverſùs Pelagianos, blandiente conjecturâ, ut crederem, penè inductus ſum. *Ignatius, vir Apoſtolicus & martyr, ſcribit audacter: Elegit Dominus Apoſtolos, qui ſuper omnes homines peccatores erant.* Ut enim in poſteriore Ignatianarum Epiſtolarum Collectione, cum reliquis præfixæ fuiſſent Mariæ Caſtabalitæ nomine inſcriptæ Literæ, eas etiam ipſius Ignatii adſcripto titulo, in Antonii Meliſſa productas fuiſſe animadvertimus: ita etiam in priore illa, cùm inter Polycarpi & Ignatii eidem ſubjunctas Epiſtolas, etiam illa Barnabæ interpoſita legeretur; non mirum ἁμαρτήμα

Lib. ii. *Serm.* 19.

τι μνημονικῷ consimili, & eodem modo excusabili, Ignatii nomine citaverit Hieronymus, quod propriè erat tribuendum Barnabæ.

In ea enim quam nunc damus illius Epistola, sententia hæc reperta est: τοὺς ἰδίους Ἀποστόλους τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἐξελέξατο ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους. Quam & ante Hieronymi tempora in eadem extitisse, verba illa Origenis fidem faciunt: γέγραπται δὲ ἐν τῇ Βαρνάβα Καθολικῇ Ἐπιστολῇ (ὅθεν ὁ Κέλσος λαβὼν τάχα εἶπεν, εἶναι ἐπιῤῥήτους καὶ πονηροτάτους τοὺς Ἀποστόλους,) ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους Ἀποστόλους Ἰησοῦς ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους. *Scriptum est sanè in Barnabæ Catholica Epistola, (unde fortasse Celsus occasionem arripuit, ut Apostolos infames & nequissimos diceret,) quòd Apostolos suos elegisset Jesus, qui erant omni iniquitate iniquiores.* Ubi *Catholicam* hanc appellat Epistolam; quòd nulli particulari vel personæ vel Ecclesiæ inscripta ea esset; sed Christianorum fratrum, ubicunque degentium, ipsi universitati. Neque vero mirabitur, Ignatii nomine productum fuisse ab Hieronymo, quod erat Barnabæ; qui Barnabæ etiam titulo à Clemente Alexandrino laudatum animadverterit, quod Romano Clementi fuerat adscribendum. Is enim citato locò Psalmi, (*Aperite mihi portas justitiæ, in ipsas ingressus confitebor Domino: hæc est porta Domini, justi transibunt per eam,*) Prophetæ dictum hoc à Barnaba sic expositum fuisse ait. Πολλῶν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, ἡ [ἐν] δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. *Cùm multæ portæ sint apertæ; quæ est justitiæ, ea est in Christo: in quam beati sunt omnes qui sunt ingressi.* Quæ quidem, in *Barnaba* frustra quæsita, in priore Clementis Epistola totidem verbis expressa invenimus.

Cap. v.

Contra Celsum Lib. i.

Psal. cxviii. (*al.* cxvii.) 19. 20.

Cap. xlviii.

Porrò duas hasce imperfectas Polycarpi & Barnabæ Græcas Epistolas, ex Andreæ Schotti apographo suâ manu descriptas vir clarissimus Claudius Salmasius, unà cum antiqua Latina Barnabæ versione, ex vetere Corbeiensis Bibliothecæ codice à Johanne Cordesio exscripta, Isaaco Vossio, celeberrimi illius Gerardi filio, summæ spei juveni, tradidit: quam cum Græco Barnabæ textu conjunctam, additis etiam eruditis Notis, ad prælum ille apparavit. Ut igitur in Sylloges hujus initio, Græcum *Polycarpum*, posteriore sui parte ex antiqua versione Latina suppletum, exhibuimus: ita & ad ejus finem *Barnabam*,

priore

priore ſui parte ex alia vetere interpretatione ſimiliter redintegratum (non ſine humaniſſimi Voſſii conſenſu,) repræſentare viſum fuit. Ex cujus utriuſque collatione mutua eſt deprehenſum, non ſolùm primam Epiſtolæ partem in exemplari Latino fuiſſe conſervatam, quam defuiſſe diximus in Græco; ſed etiam poſtremam vice verſâ retentam fuiſſe in Græco, quæ aberat à Latino: atque in intermediis præterea, nonnulla habere Græcum quæ deſunt in Latino, & Latinum rurſus quæ non repeſiuntur in Græco; cujus generis ea ſunt, quæ in utroque contextu uncis [ ] includenda curavimus.

Inter quæ & illud, à Clemente Alex. v. Strom. citatum: Ἁπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνιῆτε.

Ex duobus autem præcipuis membris tota hæc conſtat Epiſtola: quæ in contextu Græco hac inter ſe tranſitione connexa videmus. Ταῦτα μὲν οὕτως. Μεταλάβωμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἑτέραν γνῶσιν καὶ διδαχήν· ubi, pro μεταλάβωμεν, alii μεταβάλωμεν, Patricius Junius noſter μεταβῶμεν legendum conjicit. In priore autem parte ſententia hæc longè antè præceſſerat: Ἔχεις καὶ ἐν τούτῳ τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν. Quam vetus Latinus interpres ſuo loco motam huc tranſtulit, totius Epiſtolæ Epilogum hunc ſatis inconcinnum ſtatuens. *Hæc autem ſic ſunt. Habetis interim de majeſtate Chriſti, quomodo omnia in illum, & per illum facta ſunt. Cui ſit honor, virtus, gloria, nunc & in ſecula ſeculorum.* Secundâ Epiſtolæ parte penitus prætermiſsâ.

Cap. xviii.

Ab hac verò *duarum viarum* diſtinctione pars iſta ducit exordium. Ὁδοὶ δύο εἰσὶ διδαχῆς καὶ ἐξουσίας· ἥ τε τοῦ φωτὸς, καὶ ἡ τοῦ σκότους. Διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν· ἐφ᾽ ἧς μὲν γὰρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, ἐφ᾽ ἧς δὲ ἄγγελοι τοῦ Σατανᾶ. Ad quæ verba reſpexiſſe Origenem, non eſt dubium, in Lib. iii. περὶ ἀρχῶν, Cap. 2. ita ſcribentem: *Eadem quoque Barnabas in Epiſtola ſua declarat, cùm duas vias eſſe dicit, unam lucis, alteram tenebrarum; quibus & præeſſe certos quoſque Angelos dicit: viæ quidem lucis, Angelos lucis, tenebrarum autem viæ, Angelos Satanæ.* Etſi enim in priore quoque Epiſtolæ parte, (uti etiam in *Pſeudo-Clementinis* Conſtitutionibus, quarum Auctorem ut ex Romano Clemente, Ignatio, & aliis alia, ita quæ de duabus vitæ mortiſque viis fuſiùs enarrat ex hac ipſa Barnabæ Epiſtola intervertiſſe, vel primâ facie legenti conſtabit,) *duarum viarum* facta ſit mentio: hoc tamen tantùm in loco, *Angelorum lucis* & *Satanæ*, iiſdem præfectorum,

Conſt. Apoſt. Lib. vii Cap. 1. 2. &c.

præfectorum, occurrit commemoratio. Adde, quòd & *Satanæ* ipsum nomen ab Hieronymo, in fine libelli de *Nominibus Hebraicis*, inter ea recensetur, quæ ex *Epistola Barnabæ* sunt selecta; nec in priore tamen hujus Epistolæ parte usquam extat, in qua reliqua omnia sunt reperta: si modò *Nave* (quo nomine Jesu sive Josuæ patrem Græci indigitant,) pro *Nahum* reposueris; quem librarii temeritate hìc fuisse infultum, *Germinis* adjuncta interpretatio satis evincit. Cum *Nahum* sit *Consolator*; *Nave* verò, *Semen, germen vel pulcritudo:* uti jam priùs in eodem libro exposuerat ipse Hieronymus.

De Nominibus Heb. in *Exodo.*

Longiorem quoque hanc fuisse Epistolam, Στιχομετρία illa satis indicat, quam Latinis (nam Græca editio hìc est mutila,) ex Nicephori Patriarchæ Constantinopolitani Chronographia tradidit Anastasius, Romanæ Ecclesiæ Bibliothecarius. In qua, ut Septem Catholicæ (quæ vocantur,) *Jacobi, Petri, Joannis* & *Judæ Epistolæ*, 1300 versibus; ita & hæc *Barnabæ*, 1306. comprehensa fuisse dicitur. In posteriore denique Epistolæ parte reperta ista sunt, à Clemente Alexandrino, in libro ii. Stromatum, ex *Barnaba* citata: Ὁ δὲ Θεὸς ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, δώῃ καὶ ὑμῖν σοφίαν καὶ σύνεσιν ἐπιστήμην, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὑπομονήν· Γίνεσθε οὖν θεοδίδακτοι ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ ὁ Κύριος ἀφ' ὑμῶν ἵνα εὕρητε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τούτων ἐπιβούλους. ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσε. Ubi postrema illa, ex Barnabæ nostri contextu, ita sunt restituenda; ἵνα σώθητε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως Τούτων ἐπιβούλους (vel ἐπιβόλους, ut emendat Sylburgius,) ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσε. idem sc. Barnabas; sub ipsius Epistolæ clausulam, paulò pòst, eos ad quos scribit, ita salutans: σώζεσθε ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης Ut tum ex principio, tum ex fine manifestè deprehensum appareat, posterius membrum hoc (utcunque à Latino Interprete silentio prætermissum,) ejusdem corporis partem esse, cujus & primum.

Cap. xxi.

Ad totius vero Epistolæ auctorem & auctoritatem quod attinet: idem ille Clemens (ut de discipulo ipsius Origene nihil dicam,) & auctoris Barnabæ, & auctoritatis Apostolicæ, eam fuisse credidit. In Libro enim illo 2° Stromatum, alia postea testimonia ex ea producens, hac [illegible]tur præfatione: Ὅπως δ' ἡμεῖς τοῦ διαβόλου τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰς τὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ψυχὴν ἐπισπείρειν

 φαμὲν,

φαμὲν, οὔ μοι δεῖ πλειόνων λόγων παραθεμένῳ μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν (ὁ δὲ τῶν ἑβδομήκοντα ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου) κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγοντα. *Quomodo autem nos Diaboli operationes, & spiritus immundos in peccatoris animam seminare dicamus, non mihi pluribus verbis opus est, si adduxero testem Barnabam Apostolicum (erat autem is ex Septuaginta, & Pauli adjutor,) his verbis sic dicentem.* Et in 5°. Βαρνάβας, ὁ καὶ αὐτὸς συγκηρύξας τῷ Ἀποστόλῳ κατὰ τὴν διακονίαν τῶν ἐθνῶν τὸν λόγον. *Barnabas, qui ipse quoque in Gentium ministerio prædicavit verbum unà cum Apostolo Paulo.* Neque *Apostolici* solùm, sed etiam *Apostoli Barnabæ* nomine, in 2° Stromatum libro, eandem Epistolam laudat: ejusdemque, non minùs quàm reliquarum Scripturarum Canonicarum, in libris Hypotyposeon * contractas explicationes exhibuit.

Idem etiam affirmat in lib. vii. Hypotyposeon. (apud Euseb. Lib. ii Hist. κεφ. α΄.)

* Ἐπιτετμημένας πεποίηται διηγήσεις. Euseb. Lib. vi. Hist. κεφ. ιγ. ιδ.

Barnabas Cyprius, qui & Joseph Levites, cum Paulo gentium Apostolus ordinatus, unam ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem Epistolam composuit, quæ inter Apocryphas Scripturas legitur: ait, in Ecclesiasticorum Scriptorum Catalogo, B. Hieronymus, & libro xiii. Commentariorum in Ezechiel. Cap. 43. *Vitulum*, inquit, *qui pro nobis immolatus est, & multa Scripturarum loca, & præcipuè Barnabæ Epistola, quæ habetur inter Scripturas Apocryphas, nominat.* Utrùm verò ex propria mente ab *Apostolo ad ædificationem Ecclesiæ compositam* hanc fuisse Epistolam ille dixerit, ex aliorum autem sensu in *Apocryphorum* classem conjecerit, exquirant alii: in eam certè sententiam propendisse illum aliquando, ex *Nominum Hebraicorum* libello colligi posse videatur; in quo, cum reliquis Novi Testamenti Scripturis etiam *Barnabæ* istam Epistolam conjunctam ab eo fuisse cernimus.

In illa Nicephori Constantinop. Patriarchæ Στιχομετρίᾳ, (quam Latinis Anastasium Romanæ Ecclesiæ Bibliothecarium tradidisse diximus,) à Novi Testamenti *Apocryphis* quidem scriptis separatur; sed inter ea *quibus contradicitur* (ut & *Apocalypsis Johannis*,) recensetur. In altero verò Indiculo, quem Anastasii Nicæni in S. Scripturam Quæstionibus subjectam vidimus, unà cum *Apocryphis* simpliciter adnumeratur; & ipsius Hieronymi in Prologo Galeato suffragio accedente, & universalis Ecclesiæ simul judicio, quæ Barnabæ scriptum nullum in sacrum Canonem unquam admisisse comperta est. Montani enim

enim ſpiritu afflatus fuit Tertullianus, quum Epiſtolæ ad Hebræos Barnabæ affixit titulum: & altera hæc, ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή, ab Euſebio non ſolùm inter Scripturas *quibus contradicitur*, ſed etiam inter *nothas* collocatur. Ut hìc etiam locum habeat, quod de aliis ejuſdem generis ab Euſebio non ſolùm inter Scripturas *quibus contradicitur*, ſed etiam inter *nothas* collocatur. Ut hìc etiam locum habeat, quod de aliis ejuſdem generis ab Auguſtino eſt dictum. *Hæc ſcripta caſtitas Canonis non recepit: non quòd eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas; ſed quòd iſta non credantur ipſorum eſſe.*

Quanquam non longè poſt ipſius Barnabæ tempora exaratam fuiſſe hanc Epiſtolam, tot illa à Clemente Alexandrino (qui proximo poſt Apoſtolos ſeculo claruit,) ex ea, in *Stromatum* libris, laudata teſtimonia, fidem faciunt. Quibus & illa ejuſdem in *Pædagogo*, Lib. ii. Cap. 10. adjungere liceat. Καὶ τὸν μὲν λαγὼν καθ' ἔτος πλεονεκτεῖν φασι τὴν ἀφόδευσιν, εἰς ἀριθμοὺς οἷς βεβίωκεν ἔτεσιν ἴσχοντα τρυπάς. Quæ ex iſtis Epiſtolæ hujus mutuatum eum fuiſſe, monuit me D. Petrus Turnerus, Savilianus in Academia Oxonienſi Matheſeos Profeſſor, eruditiſſimus: ὅτι ὁ λαγῶος κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. Sed & aliquam hìc præferunt vetuſtatis ſpeciem, ipſarum Apocrypharum Scripturarum, quarum jamdiu in Eccleſia obſolevit memoria, citationes non paucæ: inter quas & illam fortaſſe quis annumeraverit, *Regna in terris decem regnabunt: & reſurget retro puſillus, qui deponet tres in unum*; licet ea *Danielis* capitulo vii. uti olim in LXX. Interpretum editione legebatur, deſumtam fuiſſe ego quidem exiſtimaverim: quum Theodotionis interpretatio (quam in *Daniele*, alterâ illâ poſthabitâ, Eccleſiam poſtea recepiſſe confirmat Hieronymus,) hanc nobis hodie lectionem exhibeat. Δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται, καὶ ὀπίσω . . . . . .

Hæc Præmonitio *primum divulgata eſt in Editione Oxon. An.* 1635.

Ex HUGONIS MENARDI *JUDICIO de* S. BARNABA, *& ejus* Epiſtola.

UNUM certum eſt, hanc Epiſtolam eam eſſe quam Sanctus Hieronymus, Clemens Alexandrinus, & Origenes olim præ manibus habuerunt; cùm omnes locos, ab illis ex ea citatos, in hac Epiſtola reperire liceat.

De Pudicitia Cap. 20. & ex eo Hieronym. Catal. Script. Eccleſ. in *Paulo*.

Euſeb. Lib. vi. κεφ. ιγ. ιδ.

Lib. iii. κεφ. κε.

De Civitate Dei Lib. xviii. Cap. 38.

Cap. x.

Præfat. in Daniel.

Reliqua deſiderantur.

4° *Par.* 1645.

De

Epistolæ Argumentum. De illius argumento sive subjecto breviter agam. Cùm Judæi quidam ad fidem Christi conversi *Galaticarentur* (ut cum Tertulliano loquar) hoc est, Legem Mosaicam unà cum Evangelio retinendam esse putarent, idque multis Christianis persuaderent; Sanctus Barnabas, sive quis alius, Sanctum Paulum imitatus, eorum doctrinam hac Epistolâ convellere conatur; docetque multis Scripturæ locis, ac figuris, Legem Moysis jam abrogatam esse, eique Evangelium successisse. Hic est hujus Epistolæ scopus; ad quem nonnulla hìc, quæ non sunt προηγουμένου, seu præcipui argumenti, sed veluti secundarii tractatûs, ut de adventu Christi, passione, &c. referuntur: nam illius gratiâ tractantur, cùm ad ejus intelligentiam non parum conferant, juxta morem Oratorum, qui interdum aliò digrediuntur, non inutiliter quidem, cùm id plenioris elucidationis gratiâ facere soleant. Sub finem Epistolæ multa docet Christiános, quæ ad vitam rectè instituendam plurimùm conducunt. Hinc fit, ut hæc Epistola in duas partes commodè distribui possit: quarum altera est Didascalica, quæ multis argumentis docet nullum esse ampliùs Legis Mosaicæ & Judaicarum cæremoniarum usum: altera Parænetica, in qua præclara & utilia monita salutis & præcepta dantur. *Epistolæ divisio.*

4°Amst.1646. *Ex* ISAACI VOSSII *JUDICIO de* BARNABÆ *Apostoli Epistola Catholica.*

ALiquot jam sunt anni, quòd hanc Barnabæ Epistolam, quam ab incomparabili Salmasio acceperam, in lucem emittere decreveram. Sed iter meum obstitit, quominus institutum illud tum temporis perficere licuerit. Dum verò Angliam lustro, alia sese obtulit occasio, quâ scriptum illud, quod jam diu lucem merebatur, tandem aliquando divulgaretur. Parabat tum novam Ignatii editionem Reverendissimus Hiberniæ Primas, USSERIUS ARMACHANUS. Illi itaque postulanti, & offerenti, ut unà cum Ignatianis hæc quoque Barnabæ excuderetur Epistola, non tantùm libenter id concessi, sed etiam maximoperè gavisus sum, in illas manus incidere antiquissimum istud monumentum, à quibus immensum quantum splendoris mutuari sibi posset. Et nisi ingens isthoc incendium, quod non exiguam partem urbis Oxoniensis

nienfis vaftavit, omnia quoque exemplaria abfumfiffet, pulcherrimam ejus auctoris Editionem jamdiu habuiffemus. Non defuere tamen in Gallia viri docti, qui indignum putabant, fcriptum hoc diutius in tenebris latitare. Itaque nupèr Claudius Menardus, monachus ordinis Sancti Mauri, novam nobis editionem adornavit. Quin plurimum hoc nomine meritus fit de publico, nemo eft, qui inficias iverit. Plus tamen meruiffet, fi contigiffet illi, plura videre exemplaria. Cum enim tota illa Editio ex uno promanârit codice; fieri aliter non potuit, quin inemendatiffima prodiret. Mihi, licet non ufque adeò fortuna faverit, ut quifquam invidere debeat: ea tamen contigit felicitas, ut tribus in hoc corrigendo ufus fim MSS. Primum mihi Florentiæ fuppeditavit Bibliotheca Medicea. Altera duo Bibliotheca Vaticana, & Theatinorum, qui Romæ agunt.

4° *Parifiis*, 1645.

Nefcio autem, cur quidam opinati fint, hanc Epiftolam non effe Barnabæ; cùm tamen & Clemens, & Origenes, & alii, illam ei tribuant. Offenfi funt, credo, viri docti, quòd hìc loca quædam S. Scripturæ aliter explicentur, quàm explicari debebant. Perfuaderi nequeunt, fic potuiffe ea capi à viro tantæ autoritatis, cujus toties facri libri meminerint, quique femper Pauli Apoftoli comes fuerit individuus, & ipfe quoque unus è minoribus Apoftolis. Sed quis à primis illis Chriftianis omnigenam fcientiam & doctrinam expoftulet? quis illos non æquè hallucinatos exiftimet, atque eorum nepotes; præfertim in rebus nihil ad fidem pertinentibus? Nunquid & in Epiftola Clementis, fimilia occurrunt? Quis enim bono animo concoquere poffit fabellam illam, quam de Phœnice narrat, deque pluribus ultra Oceanum mundis? Non puto etiam quemquam velle admittere expofitionem iftam, ut linteum coccineum Raab meretricis, fignum fuerit fanguinis Chrifti, & alia quædam id genus, quæ non eft hujus loci referre. Atqui tamen ifte Clemens, pari jure, atque Barnabas, dictus eft Apoftolus. Non debent itaque in hoc reprehendere, quod in altero excufant. Notum eft cuilibet, quàm nimiùm myfticè & fuperftitiosè (penè etiam ineptè) primi illi Chriftiani Scripturas Sacras fint interpretati. Si itaque & in hoc auctore quædam occurrant, quæ eruditis difpliceant, dandum id potiùs moribus veterum Chriftianorum, quàm ut putetur

fcriptum

ſcriptum eſſe ſuppoſititium. Sed neque hoc quemquam movere debet, quòd Euſebius & Græci poſteriores, inter ἀπόκρυφα repoſuerint Epiſtolam Barnabæ. Non enim hoc eò factum, quòd dubitarent de auctore; ſed quòd non probarent myſticas iſtas interpretationes multorum S. Scripturæ locorum. Eâdem ratione & Clementis Alexandrini, & multa Origenis opera, inter Apocrypha relata ſunt. Neque tamen unquam dubitatum fuit, quin genuina eſſent illa opera. Et certè, ſi omnia quæ aliquando inter Apocrypha habita ſint rejicere velimus, rejicienda quoque eſſet D. Pauli ad Hebræos Epiſtola, item Judæ Apoſtoli Epiſtola, & illa Clementis ad Corinthios. Quod quàm abſurdum ſit, quis eſt qui non videat?

Alii ex ſtylo, & ſcriptionis genere, dixerunt, ſeſe deprehendere, Epiſtolam hanc eſſe ſpuriam. De Ignatii Epiſtolis idem adfirmabant. Sed nimiùm ſanè acuti volunt videri, qui talia jactant. Non ita facile eſt ſpuria ſcripta à genuinis diſtinguere, quàm ſit nativas gemmas dignoſcere ab adulterinis. Cùm enim veri lapilli cum fictitiis committuntur & comparantur, tum ut plurimum fucus adparet: ita purpura ad purpuram dijudicatur: ita & in aliis mercibus fit. Sed quid eſt, unde iſti, qui negant, Epiſtolas has eſſe Barnabæ, & Ignatii, iſthoc colligere potuerint? Nunquid alia eorum ſcripta viderunt? Non certè. Unde ergo iis innotuit, quo ſtylo uſi ſint Barnabas, & Ignatius? At, inquiunt iſti, ſeſe nihilominos ſcire vera eſſe, quæ ſentiant. Si ita eſt, jam verbum non addam.

J. B. COTELERII *JUDICIUM* *de* S. BARNABÆ *Epiſtola.*

REfertur à B. Luca Joſem ſeu Joſephum, Levitam, genere Cyprium extitiſſe. Scilicet ea in inſula plurimi degebant Judæi: à quibus poſtea, imperante Trajano, infinita hominum multitudo jugulata fuit, urbſque Salamis, peremptis omnibus incolis, funditus everſa. Dicit etiam Lucas, Joſem cognomen Barnabæ ab Apoſtolis tuliſſe, quo ſignificetur υἱὸς παρακλήσεως, i. e. *filius conſolationis & exhortationis:* utrumque enim παρακλήσεως denotat.—Ex his duabus ſignificationibus, primam in explicando nomine Barnabæ accipiunt Œcumenius ad Act.

De nomine Barnabæ.

Act. iv. 36. dum id nominis vult esse μαρτύριον ἀρετῆς φιλοικτίρμονος. & demonstrare παραμυθίαν καὶ οἰκτιρμόν: Notkerus in Martyrolog. Tom. vi. Antiquæ Lectionis Hen. Canisii, ad iii. Id. Jun. scribens, *Ab Apostolis Barnabas vel filius consolationis est vocatus, pro eo quòd cùm habuerit agrum, eumque vendiderit, precium ejus ante pedes Apostolorum, ad consolationem pauperum, posuerit*; nec non illi qui in Hieronymo, Libro de nominibus Hebraicis, vertunt *filius consolationis.*—Ad posteriorem verò etiam significationem adduci potest expositio S. Chrysostomi, Hom. xi. in Acta: Βαρνάβας, ὅ ἐστιν υἱὸς παρακλήσεως, ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἐπωνομάσθη· καὶ δοκεῖ μοι ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ὡς πρὸς τοῦτο ἱκανὸς ὢν καὶ ἐπιτήδειος. *Barnabas, hoc est, Filius consolationis & exhortationis, ab Apostolis cognominatus est. Et mihi videtur, à virtute nomen assumpsisse, quòd ad illud aptus esset ac idoneus:* ad consolandum, nempe, ac exhortandum. Accedit huc veriloquium Hieronymianum; *Barnabas, filius Prophetæ,* aut *Prophetiæ:* hoc est, Propheta. Prophetarum scilicet sive Doctorum est, *adhortari & consolari* Dei plebem. Quocirca Act. xv. 32. Ἰούδας δὲ καὶ Σίλας καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐπεστήριξαν. Juxta nostrum Interpretem; *Judas autem & Silas, & ipsi cùm essent prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres, & confirmaverunt.* Et 1 Cor. xiv. 3. ὁ δὲ προφητεύων ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.* Vide Ver. 31.

Barnabas unus ex LXX. *discipulis.*

Hunc Barnabam extitisse unum ex LXX Domini discipulis comprobari potest, testimonio Clementis Alex. eamque traditionem sequuntur Epiphanius, auctor Chronici Alexandrini, Dorotheus in Synopsi, & ii qui Barnabæ res gestas conscripserunt. Contrà objicit Beda in Act. iv. quòd *manifestè scribat B. Lucas, eum post ascensionem Domini, ad discipulatum Apostolorum venisse: nisi fortè putandum est, eum priùs ita discipulatum Christi secutum, ut necdum renunciaverit omnibus quæ possidebat: quod utrùm Evangelicæ doctrinæ convenerit, cuivis facillimè patet.* Verùm pace viri venerabilis, nec Lucas dicit Barnabam *post ascensionem Domini* cœpisse credere; nec videtur necesse ut omnes Discipuli omnia sua abjecerint: quod quamvis esset, potuit Noster recèns hæreditate adeptum agrum

agrum vendere, quò pecuniam ad pedes Apoſtolorum poneret.

Epiſtola Barnabæ. De Epiſtola nomen illius præferente, dubitatur an ſit genuinus fœtus, an ſuppoſitus. Exiſtimatum quidem Clementi Alexandrino, Origeni, ac Hieronymo, ſummis viris, nihil hìc fraudis deliteſcere. At Euſebius, quando Hiſt. Eccl. Lib. iii. C. 25. Epiſtolam collocat inter libros ſpurios, ἐν νόθοις, dolum videtur ſuſpicatus: niſi ſi quis nothum volumen eo loci exponat, ut in Amphilochii Epiſtola Iambica ad Seleucum, illud quod non eſt genuinum Sacræ Scripturæ, ſive aliàs auctorem verum titulo præferat, ſive ementitum. Certè vix credi poteſt, quòd adeò eximius Apoſtolus, *vir plenus Spiritu Sancto & fide*, (Act. xi. 24.) ſegregatus unà cum Paulo à S. Spiritu in opus Evangelii, & collega ejuſdem Apoſtoli in Gentium Apoſtolatu, ea ſcripſerit quæ in Opuſculo præſenti continentur: coactas dico allegorias, enarrationes Scripturarum minùs veriſimiles, fabulas de animalibus, &c. Hæc tamen, vix credibilia, non remorata ſunt prædictos Clementem, Origenem, Hieronymum: ſicut pauci nævi, qui honeſtam faciem Epiſtolæ Clementis Rom. ad Corinthios commaculant, non impedierunt quin tanti ea fieret; quamvis magna, meo quidem judicio, differentia intercedat ratione auctoritatis, Clementem inter & Barnabam, cujus Epiſtola tantum famæ non eſt conſecuta, ac illa Clementis. Ad hæc argumento, quo utitur S. Auguſtinus Lib. i. contra adverſarium Legis & Prophetarum Cap. 20. ut Apocrypha ſub nominibus Andreæ Johanniſque ſcripta explodat, *Si illorum eſſent, recepta eſſent ab Eccleſia*; eo, inquam, argumento in ſuſpicionem illegitimæ prolis venit Epiſtola, cùm jamdiu rejecta & ad Apocryphas Scripturas amandata fuerit. *Apocrypha*, inquit Hieronymus Epiſt. vii. ad Lætam, *ſciat non eorum eſſe, quorum titulis prænotantur.* Quapropter Origenes, qui putavit Opus eſſe Barnabæ, credidit etiam eſſe Canonicum. *Sunt*, inquit ad verſ. 24. Cap. i. Epiſt. ad Rom. *præterea, (ſicut in multis Scripturæ locis invenimus) etiam utriuſque partis, vel utriuſque viæ, fautores quidam & adjutores Angeli*, &c. ubi quis non videt alludi ad Cap. xviii. noſtræ Epiſtolæ, de duabus viis, & de Angelis utrique viæ præpoſitis? Jam verò Lib. i. contra Celſum vocem, à Barnaba paulò duriùs in Apoſtolos prolatam, nequaquam rejicit; imo ſimilibus

ſimilibus Scripturæ dictis munit ac firmat, inſuperque Epiſtolam ſacram eſſe innuit, & vocat *Catholicam*: quo quidem nomine etiam indicatur eam ſaltem à multis Catholicis fuiſſe admiſſam, atque inſtar Catholicarum lectitatam; non ſolùm autem ſignificatur, quod aiunt ex Leontio Lib. de Sectis, Actione 2. à cujus opinione nullatenus diſſentit Œcumenius, ſcriptam eſſe ad omnes generaliter, non verò ad unam gentem. Nam ſi id tantùm declararet ea vox, cui umquam veniſſet in mentem, Johannis Secundam, ad unam domum, & Tertiam, ad unum hominem exaratas, in Catholicarum cenſum referre? Denique S. Hieronymus, in Libro, quem de interpretatione nominum Hebraicorum, imitatus Philonem ac Origenem, compoſuit, inter Novi Teſtamenti libros non ſtatuiſſet Epiſtolam Barnabæ, niſi vidiſſet ita ab Origene fuiſſe actitatum. Eamdem quoque ſententiam deprehendimus in antiqua Stichometria Latina, quæ extat in duobus MSS. altero Chriſtianiſſimi Regis, altero Monachorum S. Germani. Illic Epiſtola Barnabæ collocatur poſt Epiſtolam Judæ, ante Johannis Revelationem & Actus Apoſtolorum.—Verùm in omnia diverſa abierat præceptor Origenis, Clemens Alex. quippe qui Opus, quod credit eſſe Barnabæ, impugnat, licèt ſuppreſſo, honoris causâ, nomine; Pædag. ii. C. 10. Id porrò nequaquam commiſiſſet, ſi ad Canonem pertinere fuiſſet arbitratus. Ac fortè ſuſpicio erit alicui, variâſſe Clementem, aut ſe ad multorum opinionem accommodâſſe, tum cùm Scripturarum Canon certos limites nondum acceperat. Si quidem in libris ὑποτυπώσεων, referente Euſebio, Hiſt. Lib. vi. Cap. 14. unà cum Novi Teſtamenti libris enarraverat Epiſtolam Barnabæ; quam fortaſſe Pſeudepigrapham rebatur, quando confutabat. Sed & Hieronymus, ſuprà citatus de notione vocis *Apocryphum* pro Opere falſi tituli; tamen, in locis relatis inter Veterum Teſtimonia, Epiſtolam Apocrypham, non Pſeudepigrapham vult. Quinetiam à Gelaſio Apocrypha non pro Pſeudepigraphis dumtaxat ſumuntur, vel quorum ſecreti auctores atque incogniti, verùm pro omnibus, quæ, quia notam aliquam mereri videntur, ſive ſuppoſitionis, ſive erroris, ſive impietatis, abſcondi debent atque ignorari, (ἀποκρυφῆς μᾶλλον ἢ ἀναγνώσεως ἄξια dicit Auctor Synopſeos Sacræ Scripturæ, creditus Athanaſius) nec in publica verſari notitia,

Epiſtola Catholica.

Vide Teſtimonia. *p.* xix.

titia, ſicut Libri Canonici Scripturarum, & ii Eccleſiaſtici Patrum, qui inoffenſo pede decurri queunt. Quare inter Apocrypha recenſet Clementis Alexandrini Opuſcula, Tertulliani, Cypriani, Arnobii, Lactantii, Euſebii, aliorum, quamvis indubia.—Ex quibus omnibus conficitur, non admodum clarere utrùm præſentem Epiſtolam adjudicare debeamus Barnabæ Apoſtolo, an alteri homini Apoſtolico, qui aut Barnabæ nomen aſſumpſerit, aut Barnabæ fuerit cognominis; prout à primis Chriſtianis nomina Apoſtolorum affectata fuiſſe docet nos Dionyſius Alexandrinus apud Euſeb. Lib. vii. Cap. 25. Eò magis inclino, ut cenſeam non eſſe Apoſtoli. Quòd ſi quis certiora proferat, gratiſſimam ille rem faciet. Ego quod neſcio, ſcire me non poſſum profiteri.

Quando ſcripta. Dices, ſi non eſt Apoſtoli; Quando ſcripta fuit? quantæ habenda & habita auctoritatis? De primo; patet ex Epiſtolæ Cap. xvi. datam fuiſſe poſt excidium Hieroſolymitanum. Liquet etiam ex Clemente Alexandrino, laudatore Epiſtolæ, ante finem ſecundi ſæculi prodiiſſe. Sicut autem per primum non bene quis originem illius repeteret, à temporibus excidium mox ſubſequentibus; ita malè per ſecundum concluderetur, natales ejuſdem contigiſſe, ſtatim antequàm Clemens libros ſuos componeret. An enim neceſſe fuit, ut ingenii monumentum Apocryphum, ſimul ac è manibus Scriptoris exierat, illico ad communem notitiam perveniret, atque à Patribus citaretur? eo præſertim tempore, quo & ſcribebant pauci, & qui ſua litteris committebant, ſolos ferè in teſtimonium adhibebant ſacros libros: ut non commemorem luctuoſiſſimam voluminum Eccleſiaſticorum prioribus ſæculis exaratorum jacturam.—Itaque mediâ viâ incedendum videtur; & referendum Opus ad tempus, quod inter utrumque intercedit; ita tamen ut ad primum magis accedat: quam rem character dicendi, Apoſtolicam antiquitatem redolens, non obſcurè ſignificat.

Quantæ auctoritatis. Quantùm ad Epiſtolæ auctoritatem, de præſenti tempore nulla oritur difficultas. Conſtat inter omnes, eam in Canone locum non habere. Nec minùs conſtare debet, dignam eſſe magnâ veneratione, quæ tantum ferat ætatis atque exiſtimationis. Si autem conſideremus prima ſæcula, quando Canone diverſo utebantur Eccleſiæ; varia in ſtudia ſciſſi fuerunt Chriſtiani.—Id ut intelligatur,

tur, obſervare oportet, Scripturarum, quæ aut ſacræ ſunt, aut tales ſunt habitæ à nonnullis, non unam apud ſanctos Patres reperiri diviſionem. Interdum duplex ſolummodo fit Scriptura: Canonica, cujus dictator Spiritus Sanctus; & Apocrypha, cujus auctor homo ſolus. Sic duo genera ponuntur in Euſeb. Hiſt. *ὁμολογουμένων καὶ ἀναντιῤῥήτων* & *τῶν μὴ τοιούτων*: in Athanaſ. Synopſi, *κανονιζομένων* & *μὴ κανονιζομένων*: in Cyrill. Hieroſ. Cat. 4. *τῆς διαθήκης καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένων* & *ἀποκρύφων καὶ ἀμφιβαλλομένων*: in Greg. Naz. Carm. 33. *θείων* ſeu *γνησίων* & *παρεγγραπτῶν* ſeu *μὴ γνησίων*: apud Hieron. Epiſt. 129, &c. *Eccleſiaſticarum* & *Apocrypharum*; apud Innocentium Papam Epiſt. 3. *receptarum in Canone* ac *repudiandarum*. — Aliquando triplex Scriptura perhibetur: Canonica, omnino recipienda; Apocrypha, penitus rejicienda; & Dubia, inter utramque poſita; ab aliquibus videlicet admiſſa, repudiata ab aliis; miſta & media inter genuinam ac notham; veræ proxima, cui contradicitur quidem, honor tamen habetur ut legatur Catechumenis; quam demum licèt non eodem in precio habeant Catholici, ac Canonicam, ut ex ea fidei dogmata confirment, non ideo quemadmodum Apocrypham abominantur, quinimo cum reverentia excipiunt, ac in Eccleſiis ad plebis ædificationem lectitant. —— Porrò utriuſque hujus diviſionis membra ſubdividuntur. In prima, Canonicæ Scripturæ, juxta ſententiam S. Auguſtini, vel ab omnibus accipiuntur Eccleſiis Catholicis, vel à pluribus & gravioribus, vel à paucioribus minoriſque auctoritatis, vel fortè à pluribus at non gravioribus, aut denique forſan à gravioribus ſed non pluribus; ſicque aut omnimodæ, aut majoris, aut æqualis auctoritatis cenſeri debent: quam inæqualitatem auctoritatis Judæis non fuiſſe inauditam colligo ex Philone, Joſepho, atque Hieronymo. Ab Auguſtino Lib. xviii. De Civ. Dei Cap. 36. duplex Canon Scripturarum Vet. Teſtamenti ſtatui videtur: earum quas Judæi pro Canonicis habent, & earum quas Eccleſia. In eadem prima diviſione, Libri Apocryphi gradus ſimiliter obtinent, prout ad veritatem ac pietatem, falſitatem & impietatem magis aut minùs vergunt. In ſecunda pariter diviſione, dubiæ Scripturæ, apud Euſebium diverſitatem accipiunt ex proximitate ad Canonicas vel ad Apocryphas; cùm a pluribus Eccleſiis publicè lectitantur, cùm ab

De diviſione Scripturæ.

Lib. iii. 3.

Vide Iſidori Orig. vi. 1.

Lib. ii. 23. iii. 3. 25.

ab antiquis Doctoribus reperiuntur allegatæ, cumque ſpuriæ videntur ac de quibus quàm maximè dubitatur.

His ita poſitis, evaneſcit omnis difficultas. Epiſtola Barnabæ ab Origene & quibuſdam Eccleſiis Canonica reputata fuit: à Clemente Alexand. interdum Canonica, interdum Dubia, interdum non Canonica, ſeu Apocrypha in bono ſenſu primæ diviſionis: ab Euſebio dubia, ſpuria, citata quidem ab Antiquis, at melioris notæ Apocryphis propinquior: ab Hieronymo Apocrypha, ſeu extra Canonem, ad Eccleſiæ ædificationem pertinens: à Nicephoro Conſtantinopolitano non Canonica, non Apocrypha, ſed cui contradicitur: à nullo Apocrypha deterioris notæ, noxia ſcilicet, Hæretica, impia; cujusgeneris videtur fuiſſe Evangelium inſcriptum nomine Barnabæ, quod in Concilio Romano operâ Gelaſii damnatum eſt.

Titulus Epiſtolæ.

Ad quos ſcripta fuerit hæc Epiſtola, res non magni eſt momenti. Ut enim præclarè Tertullianus, *Nihil de titulis intereſt; cùm ad omnes ſcripſerint Apoſtoli, tum ad quoſdam.* Ac fortè ἀνεπίγραφος ſemper exſtitit; qualem cernimus Johannis Apoſtoli Primam. Quòd ſi aliter ſe res habeat, conjiciam ex tota orationis ſerie, ad Chriſtianos Hebræos miſſam, tenaces nimiùm antiquatæ Legis, ad Hebræos inſcriptam fuiſſe. Hincque potuit fieri, ut accepto rumore de Epiſtola quadam Barnabæ ad Hebræos à ſe non viſa, Tertullianus, Epiſtolam Pauli Canonicam ad Hebræos, de cujus auctore ac auctoritate ambigebatur, putaverit à Barnaba fuiſſe deſtinatam.

De Pud. Cap. 20.

Antiqua Verſio

Vetus autem Interpretatio, barbariem ubique, ubique negligentiam oſtendit, eſtque imperfecta & mutila, tum paſſim, tum præcipuè ad finem, ubi poſteriora Capita reſecantur, fortè quia minùs docta videbantur Interpreti, atque ad mores magis pertinentia: igitur omiſſis iis, pauciſque vocibus inſertis, colophonem per doxologiam imponit. Suum tamen illi Verſioni precium: cui debemus priora Capita, cum non paucis emendationibus Græci contextûs, ut nihil dicam de antiquitate illius ac ſimplicitate.

Ex Præfatione Editionis Oxonienſis, An. 1685.

CUM in editione Scriptorum veterum Eccleſiaſticorum verſarer, præterire non licuit S. Barnabæ Epiſtolam;

ſtolam ; primævæ antiquitatis, argumenti ſacri, & Auctoris (quod præfert,) nomine pariter ſacri, commendatiſſimum. Hæc poſtquam per plurima ſecula in Bibliothecarum pluteis delituiſſet, Reverendiſſimi Uſſerii, Armachani Primatis, ſtudio & auſpiciis prelo hoc in loco ſubjiciebatur An. 1643. Sed urbis Oxoniæ parte magnâ gravi incendio correptâ, Typographeum, cum tota ſupellectile, ſchedis impreſſis, & exemplari ipſo, conflagravit ; ita ut ex clade iſta nihil ſupereſſet, præter paginas nonnullas, quæ penes Correctorem, quantum conjicere datur, fuerant ; quaſque vir eruditiſſimus Edvardus Bernardus SS. Theol. Doctor, & Aſtronomiæ Profeſſor Savilianus redemit, mihique benignè communicavit. . . .
[*Poſt hæc & pauca alia,* USSERII Præmonitione *inſertâ*, *pergit Reverendus admodum Editor quæ ſequuntur adjicere.*]

Quid autem eruditiſſimus, Hiberniæ juxtà & melioris literaturæ Primas, de Epiſtolæ hujus Auctore ſenſerit, quanquam non ex dictis liquidò appareat ; indicia tamen ſunt ſatis claraquæ fidem faciant, propendiſſe eum in hanc ſententiam, ut crederet, Opus hoc Scriptori ignoto deberi. Eſto ergo huic Operi alienâ manu S. Barnabæ nomen appoſitum ; aut, ſi libeat, Epiſtolam hanc conſolatoriam, (quæ ſæpius dicitur ideò ſcripta, ut lectores *lætos faceret*,) ex argumenti deſignatione, ab Auctore ipſo, *Barnabas*, ſive *Conſolator*, appellatam ; eo fere modo quo liber Salomonis *Coheleth* ſive *Eccleſiaſtes*, dicitur ; aut Hermæ opus *Paſtor* inſcribitur. Quicquid ſit, neceſſe eſt ut fateamur optimâ fide ſcriptorem hunc uſum fuiſſe ; non alienos, imò non aliquos, captaviſſe titulos ; hoc verò ſolum ſibi arrogâſſe, ut ceu è fidelium grege minimus aliquis, unus ex illis, frater fratribus ſalutaria monita proponeret, per omnia orthodoxus, & Apoſtolorum, præſertim S. Pauli, veſtigiis inſiſtens : ut ſi non laborum & itinerum, ſaltem dogmatum participem ubique agnoſcamus. Interea animadvertendum, Hiſtoriam Jobi, Ruth, Heſtheris, & Paralipomenon, alioſque ex libris in Hebraicum Canonem receptis ; quod pariter obtinet in Epiſtola ad Hebræos, Auctorum nomina minimè præferre ; & tamen de illorum fide, nulla eſt controverſia. Interim diſpiciendum videtur, an nos hac tempeſtate rectiùs de Epiſtolæ

ſtolæ hujus Auctore poſſimus judicare, quàm qui proximo vixerint ſeculo, Clemens Alexandrinus, atque Origenes, qui S. Barnabæ adſcripſere. Porrò adnotandum, ſcripto alicui non ideò ſtatim fidem omnem abrogari, ſi de ejus Auctore aliquando fuerit dubitatum, aut ſi ipſum per aliquod tempus delituerit. Nôrunt eruditi hæc ipſa ſcriptis quibuſdam in Canonem nunc & olim receptis accidiſſe; & quæ de S. Barnabæ Epiſtola refert Euſebius, eadem eum non modò de S. Joannis Apocalypſi & S. Judæ & Catholicis omnibus Epiſtolis, ſed etiam de illa ad Hebræos, quæ nunc S. Paulo adſcribitur, licet olim S. Barnabæ imputaretur, retuliſſe.

Conſtat Epiſtolam hanc, quæ fere tota eſt in Synagogæ ritibus, & S. Scripturarum myſticis ſenſibus evolvendis, ad rudis vulgi captum minùs eſſe accommodatam; & proinde veriſimile eſt à lectione ejus publica Eccleſiam poſt tempus aliquod abſtinuiſſe: quod & hodie factum de nonnullis reconditioris argumenti periochis quæ in ſacro Canone continentur. Hoc verò fidenter dixerim, Epiſtolam hanc quo penitius intelligatur, eo acceptiorem futuram, & ad S. literarum, nec non antiquiſſimorum Patrum cognitionem plurimum facturam. Quanquam enim perpetuus Veteris Inſtrumenti ad Meſſiam reſpectus nobis quaſi per tranſennam ex Chaldæi Paraphraſtis ſtricturis, ſcriptorum Talmudicorum, Rabbinorumque malignis interpretamentis compareat: olim tamen, quando in omni Synagoga hebdomadatim non lectæ tantùm, ſed & enarratæ erant Scripturæ; Midraſh iſte myſticus, ſive Evangelicus Veteris Inſtrumenti ſenſus, non minùs omnibus innotuit quàm ipſe ſacer textus: & proinde non minùs idonea ſuppeditabat argumenta ad convincendos Judæos, quàm ea quæ ex diſertiſſimis S. Literarum vocibus fuiſſent deducta. Hinc factum eſt, quòd Dominus noſter & ejus Apoſtoli, fere paſſim adverſus Judæos exinde argumenta depromſerint; & ſi fortè aliqua apud Auctorem noſtrum occurrant quæ longiùs petita videntur, illa ipſa, aut eorum ſaltem veſtigia in Epiſtolis Paulinis quis poterit reperire.

Sed nolumus pertinaci nimis patrocinio S. Barnabæ, aut quicunque Epiſtolæ hujus auctor is demum fuerit, invidiam facere; ne iniquum petendo eo quod æquum eſt excidamus. Modica ſunt quæ in ejus gratiam poſcimus, nec

nec (ut puto,) facilè recuſanda: ut nimirum ſi non ipſi, ſaltem annis ejus honos habeatur: ſi non Apoſtolum agnoſcamus; eum tamen ceu Patrem revereamur: & demum, ſi non in Canonem illum recipiendum ducamus, ſaltem in Claſſicis Scriptoribus, pro dignitate quam olim obtinuit apud Eccleſiæ Scriptores antiquiſſimos, numeremus.

E. BERNARDI *Epiſtola*, Adnotationibus *ſuis præfixa in Editione Oxon,* 1685.

Chriſtiani nominis Cultoribus E. BERNARDUS γνῶσιν καὶ εἰρήνην.

EPiſtolam equidem Barnabæ facundiſſimi viri, unde nomen illud Syrum meruit conſenſu concilii Apoſtolici, itidemque in Aſia honores vix humanos; catholicam, piam, & utilem maximè ad adgreſſus Rabbinorum, poſt duos treſve viros doctos, vobis denuò, fratres, offert hoc Theatrum; non quo cupit nitore adnotationum, rectè tamen magiſque ex veſtro commodo. Quinimo multi heic habent, pars ſanè magna noſtræ amicitiæ vitæque noſtræ, quibus otium, ingenium, atque eſt ſacra eruditio, ut poſſint vice Enchiridii plenè & accuratè iſtius Doctoris Epiſtolium, quo nil pulchrius tulit unquam Cyprus, orbi fidelium enarrare; eodemque quaſi opere illuſtrare divinam illam Epiſtolam ad Hebræos: quam Eccleſiaſtici plurimi B. Paulo tribuunt; quidam collegæ ejus, quem nunc laudamus, ob ſcriptorum ſimilitudinem; nonnulli denique ex doctis hujus ætatis & meliorum, B. Clementi, non adeò peritè. Purior enim dictio cernitur in hac Barnabæ, & minùs Latina, quàm ferunt ambæ Clementis Romani. Cæterùm ut gratulari fas eſt Eccleſiæ Catholicæ, quòd hoc ævo rurſum legantur piiſſimæ parænеſes & Epiſtolæ Barnabæ Apoſtoli, Clementis pontificis Romæ ex primis, & Ignatii Theophori, quæ plus mille annos ſepultæ & πάνυ ἀπόκρυφοι jacuerant: ita nolo vos neſcire has literas Joſis Levitæ multo ſinceriùs hodieque ſervari, quàm Ignatii ſeptem, doctiſſimorum virorum cura digna & ſollicitudo; imò dico quàm prior illa & ἱκανωτάτη Clementis, quæ vel Preſbyteranis probatur & defenditur.

fenditur. Hoc equidem faciam manifestum, quando ab Historicis Judæorum fortè liberabor. Illi nunc me tenent. Præterea in Schola Pantæni sonuisse sæpius verba Barnabæ, notum satis: addo tamen, unde pretium & eximia existimatio scripti, ad Ambones Alexandrinos venisse pridem; quinimo quantum demonstrat Syllabus nominum Hebraicorum quem huc adjunximus interprete Adamantio, ad finem à principio inter Scripturas Canonicas hanc Epistolam tum olim lectam fuisse acceptamque. Hoc adeò proniùs factum reor in celeberrima illa & Romanæ quamdiu æmula Ecclesia, quòd Fundatoris sui B. Marci Cyprius hic Apostolus adjutor pius comesque adstiterat. Viri boni charique valete.

Oxoniæ die brevissimo
A. D. MDCLXXXIV.

Hieronymus de nominibus Hebraicis in S. Script. postquam Novi Testamenti libros enarrâsset; procedit ad Barnabæ Epistolam.

Latinè transtulit è Græco Origenis Ecclesiarum magistri.

	Cap.
Abraham, *Pater videns populum.*	ix
Adam, *homo.*	vi
Amalec, *populus lingens* sive *populus brutus.*	xii
David, *desiderabilis.*	x. xi
Eva, *calamitas*, aut *certè vita.*	xii
Ephraim, *frugifer* sive *ubertas.*	xiii
Manasse, *oblitus.*	xiii
Nahum, *germen.* Lege *Nave.*	xii
Rebecca, *patientia.*	xiii
Sabbata, *requies.*	xv
Sion, *specula.*	vi
Sina, *mensura*, *mandatum*, *tentatio.*	xv
Satan, *adversarius* sive *prævaricator.*	xviii

Indiculus Scripturarum in Bibliotheca regis Galliæ à Doct. Cotelerio laudatus, eandem Epistolam post illam Judæ & ante S. Joannis Apocalypsin collocat, & agnoscit versus saltem DCCCL.

Ex GEORGII BULLI *Defensione Fidei Nicænæ.*

EJUS auctorem Barnabam Apostolum fuisse senserunt doctissimus Hammondus noster, Vir summus, Isaacus Vossius, & alii: hâc imprimis ratione adducti, quòd ipsam sub Barnabæ nomine sæpius citent Clemens Alexandrinus, Origenes, aliique Veterum. Neque aliud habent adversæ sententiæ Patroni, quod his opponant, præterquam quòd Auctor Epistolæ loca nonnulla Veteris Testamenti mysticè nimis exposuisse videatur. Sed hujus rei probabilem rationem reddit Hammondus in Dissert. I. contra Blondellum; ubi, postquam in præcedentibus Capitibus Gnosticorum * characterem tradiderat: *Apostoli Barnabæ*, inquit, *quæ non ita pridem prodiit, Epistola, ex hoc uno Gnosticorum charactere commodè explicari poterit; aliàs (ut complicatum & prolixum ænigma,) certissimam Lectoribus crucem factura. Isti quippe Simonis asseclæ*, γνῶσιν, i. e. *Scripturæ Sacræ mysticè interpretandæ facultatem sibi arrogantes, multa Veteris Testamenti mysteria ad impuros usus suos accommodabant.——Hinc Barnabas hâc fere universâ Epistolâ suâ, Veteris Instrumenti loca quamplurima, mysticè etiam & cabalisticè exposita, Gnosticorum doctrinis opponit.* Et in sequentibus ostendit, quàm tota illa Epistola refellendis Gnosticorum deliriis egregiè inserviat. Utut verò illud sit, certè Auctorem primæ antiquitatis fuisse evincunt dicta Veterum Testimonia, phrases ab eo usurpatæ Apostolicæ ætati propriæ, styli simplicitas, ac denique Hæreses ab ipso impugnatæ, illæ tantùm quæ sub ipsis Apostolis pullulârunt. *Def. Fid. Nic. Sect.* I. *Cap.* ii. § 2.

Cap. vii. § 4. 5.

* Illud enim de *Simonis* asseclis, aliisque istius seculi *Gnosticis* ex hoc fonte oriundis, imprimis notandum est. Duplici eos illecebrâ, non eâ solùm, quâ *libidinibus*, sed & alterâ quâ *incolumitati* & securitati omnium consulebatur, *carnales* quidem, sed & *timidos*, ad partes suas pellexisse; ideóque simul positos inveniri ex parte una δειλοὺς καὶ ἀπίστους, *timidos* & *infideles*, ex altera ἐβδελυγμένους καὶ πορνοὺς, *abominandos* & *impuros*, Apoc. xxi. 8. quibus *Gnosticos* istius seculi designari, reliqua φονέων, φαρμακέων, εἰδωλολάτρων caterva simul posita, mihi satis persuasum dedit. *Cap.* iii. 4.

CAP.

Loci S. SCRIPTURÆ *in hac* EPISTOLA.

S. BAR-

S. BARNABÆ APOSTOLI EPISTOLA CATHOLICA.

I. AVETE, filii & filiæ, in nomine Domini noſtri Jeſu-Chriſti, qui nos dilexit, in pace. Magnarum & honeſtarum Dei [1] æquitate abundantiam ſciens eſſe in vobis, ſupra modum exhilaror beatis & præclaris ſpiritibus veſtris; quòd ſic naturalem gratiam accepiſtis. Propter quod plurimùm gratulor mihi, ſperans liberari: quia verè video in vobis infuſum ſpiritum ab honeſto fonte Dei. Cùm per-

Vet. Int.

[1] *Lege* æquitatum.

Avete.] Sic χαίρετε vertitur à Vulg. Int. Matt. xxviii. 9. *Ex ora Menardinæ editionis manu ignotâ.*

Filii & filiæ] Ita fideles appellat, quos per Evangelium genuit: & hic ſtylus Apoſtolicus eſt. 1 Cor. iv. 14, 17. Gal. iv. 19. 1 Joan. ii. 1. Men.

Nos.] *Vos.* Uſſerius. Oxon.

In pace.] בשלום, ut Luc. ii. 29. vii. 50. & Jac. iii. 18.

In pace. Magnarum &c.] Mallem ſic conſtitui: *in pace magna. Rerum honeſtarum Dei æquitate abundantiam, &c.* Ex ora Men.

Dei æquitate.] Scilicet, *gratiâ, bonitate, & miſericordiâ.* Men.

Naturalem gratiam.] *Naturalis gratia* eſt firma, altiùs radicata, & plantata in anima juſti. Sic infra C. ix. Vet. Int. reddit τὴν ἔμφυτον δωρεὰν, *naturale donum.* Men. & Oxon. Imitatio Jac. i. 21. δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον. *Ex ora Men.*

Ab honeſto.] Scilicet, egregio. Gloſſæ veteres: *Honeſtus, egregius.* ἀξιόλογος. Men.

VET. INT. ſuaſum mihi ſit hoc, & [2] plenus ſciam, quia dum ad vos adloquor, multa mihi bona ſucceſſerunt in via æquitatis Domini. Ideo, fors & ego cogito diligere vos ſuper animam meam: quia magnitudo fidei & dilectio habitat in illo, & ſpes vitæ illius. Cogitans ergo hoc, [3] quaſi curæ mihi fuerit, ut vobiſcum partiar ex eo quod accepi, futurum mihi talibus [4] ſpiritus ſervientes hoc in mercede; adpropiavi pauca vobis mittere, ut fidem veſtram conſummatam habeatis, & ſcientiam.

[2] *Forſan* plenius.

[3] F. quia ſi.

[4] F. ſpiritu ſervienti.

Clemens Alex. in Strom. II. *iſta ſic citat.*

ἀφ' οὗ ἔλαβον μέρους, ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμψαι· ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν, τελείαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν.

ex ea parte quam accepi, ſtudui pauca ad vos mittere: ut, cum fide veſtra, perfectam etiam habeatis cognitionem.

Tres ſunt ergo conſtitutiones Domini, vitæ ſpes, initium, & conſummatio. Propalavit enim Dominus per Prophetas, qui prætererunt;

Bona.] Spiritalia, in mercedem Evang. prædicationis. MEN.

Æquitatis.] Juſtificationis, ut infrà. MEN.

Fors.] Voſſius legit *fratres*, quaſi per compendium fuerit ſcriptum *fras*; quod exſcriptor non intelligens mutavit in *fors*; quæ vox quidem Latina eſt, ſed caret hìc ſenſu. CLER.

In illo.] In hoc, in hac re. MEN.

Vitæ.] Æternæ. *Illius* videtur redundare. MEN.

Spiritus ſervientes.] Uſſerius legit *Spiritibus ſervienti*. OXON. Legendum *ſpiritu ſervienti*, juxta Philipp. iii. 3. MEN.

Adpropiavi.] Imò *adproperavi*. Vide 2 Tim. iv. 9. 21. Tit. iii. 12. ubi σπούδασον à vulg. Int. vertitur *feſtina*. Gloſſ. vet. Σπουδάζω, *feſtino*, *propero*. CLER.

Scientiam.] Per γνῶσιν intelligit myſteriorum fidei, & præcipuè reconditi ſcripturarum ſenſûs cognitionem. OXON. Myſticam theologiam Chriſtianorum. Sic Clemens Alex. vocabulum intellexit Strom. vi. BERN.

Tres ſ. e. conſtitutiones.] i. e. tria conſtituit Deus ad noſtram ſalutem. *Vitæ ſpes*, æternæ, videlicet. *Initium*, nempe, vitæ perfectæ. *Conſummatio*, i.e. perfecta caritas, prout adquiri poteſt in hac vita. MEN.

Qui.] In Oxon. editione *quæ*: quam ſequitur Wakius.

& futurorum dedit nobis initia ſcire. Sicut ergo locutus eſt, honeſtiùs & altiùs accedere ad aram illius. Ego autem non tamquam doctor, ſed unus ex vobis, demonſtrabo pauca, per quæ in plurimis lætiores ſitis.

VET. INT.

II. Cùm ſint ergo dies nequiſſimi, & Contrarius habeat hujus ſæculi poteſtatem; debemus adtendentes inquirere æquitates Domini. Fidei ergo noſtræ [1] adjutor eſt timor & ſuſtinentia: quæ autem nobiſcum pugnant, patientia eſt & continentia. Hæc cùm apud Dominum permanent [2] caſta, conlætantur illis ſapientia & intellectus.

[1] F. adjutores.

[2] F. caſtè.

Clemens Alex. in Strom. II.

Τῆς μὲν οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσιν οἱ συλλήπτορες φόβος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν, μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. Τούτων οὖν, τὰ πρὸς τὸν Κύριον, μενόντων ἁγνῶς, συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις.	*Fidei ergo noſtræ adjutores ſunt timor & tolerantia: quæ autem nobiſcum pugnant, æquanimitas & continentia. His ergo, in iis quæ ad Dominum pertinent, caſtè manentibus, unà cum eis lætantur ſapientia, intelligentia, ſcientia, cognitio.*

Adaperuit enim nobis per omnes Prophetas, quia non utitur noſtris hoſtiis, neque victimis,

Et futurorum d. n. initia ſ.] Per *initia futurorum* intelligitur fides, quæ eſt fundamentum, ac veluti primordium eorum, quæ nobis in cœlis revelabuntur. MEN.

Accedere.] In præceptis, paſſim δεῖ ſubauditur ante Infinitivum. CLER. Menardus legit *accedite.*

Ad aram illius.] Ad ſublimem myſteriorum ejus cognitionem. MEN.

Contrarius.] Gloſſarium vetus MS. Satan, adverſarius, contrarius. MEN.

Æquitates.] Juſtitias ſeu juſtificationes. MEN.

Caſta.] Integra. MEN.

Vet. Int. Ìſ. i. 11.— 14.

neque oblationibus, hæc dicens: *Quò mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum, dicit Dominus? Plenus ſum holocauſtomatibus arietum, & pinguaminibus agnorum; & ſanguinem hircorum & taurorum nolo: nec ſi veniatis* [3] *videre mihi. Quis enim exquiſivit hæc de manibus veſtris? calcare aulam meam, non adjicietis. Si attuleritis mihi ſimilaginem, vanum; ſupplicamentum exſecratio mihi eſt. Neomenias veſtras, & Sabbata, & diem magnum non ſuſtineo: jejunium, & ferias, & dies feſtos veſtros odit anima mea.* Hæc ergo vacua fecit, ut nova lex Domini noſtri Jeſu-Chriſti, quæ ſine jugo neceſſitatis eſt, humanam habeat oblationem. Dicit Dominus iterum ad illos: *Numquid ego præcepi parentibus veſtris, cùm exierunt de terra Ægypti, ut offerrent mihi hoſtias & victimas? Sed hoc præcepi illis, dicens: Unuſquiſque veſtrûm adverſùs proximum non habeat malitiam; & jura-*

[3] L. *Videri.*

Jer. vii. 22. 23.

Zach. viii. 17.

Videre mihi.] Lege *videri*, ut apud Tertull. i. e. *Videri à me*, ſecundùm phraſim Græcam, ὀφθῆναι μοι. Men.

Ferias.] Apud LXX. ἀργίαν, *otium*. Sed Interpres legiſſe videtur ἀργίας, ferias. Men.

Sine jugo neceſſitatis.] Non aſtricta legi Moſaicæ. Ζυγῷ δουλείας, *jugo ſervitutis*. Gal. v. 1. Men.

Humanam h. oblationem.] Cor præparatum ad parendum Dei mandatis. Men.

Numquid ego &c.] Optima eſt explicatio S. Irenæi, qui, L. iv. C. 32. adverſùs hæreſes, ſcribit, his Hieremiæ verbis ſignificari, Non ob ſacrificia eductos fuiſſe Iſraelitas de terra Ægypti; ſed ut obliti Idololatriæ Ægyptiorum poſſent audire verbum Domini: ac proinde non præcipuè mandatum eis fuiſſe de ſacrificiis, ſed de voluntate Dei audienda, & facienda. Men.

Unuſquiſque &c.] Apud Hieremiam C. vii. hæc ita habentur in verſione communi, juxta textum Hebraicum & Græcum: *Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus; & ambulate in omni via, quam mandavi vobis; ut bene ſit vobis.* S. Hieronymus, in C. v. Amos Prophetæ, hæc habet verba: *Et hoc in omnibus ſanctis Scripturis obſervandum eſt, Apoſtolos, & Apoſtolicos viros, in ponendis teſtimoniis de veteri Teſtamento, non verba conſiderare, ſed ſenſum; nec eadem ſermonum calcare veſtigia, dummodo à ſententiis non recedant.* Mos eſt etiam Barnabæ & priſcorum multos locos ſimul conglobatos citare. Men.

mentum mendum non [4] *habet.* Intelligere ergo debemus, cùm non ſimus ſine intellectu, conſilium benignitatis Patris noſtri: quia nobis dicit, volens nos ſimiliter errantes quærere, quemadmodum ad illum accedamus: nobis enim dicit, *Sacrificium Deo, cor contribulatum, & humiliatum Deus non deſpicit.* Certiùs ergo inquirere debemus, fratres, de noſtra ſalute, ut ne quando habeat introitum in nobis, & evertat nos à vita noſtra.

VET. INT. [4] F. *amet* vel *habeat.*

Pſ. l. 19.

III. Dicit ergo iterum de his ad illos: *Ut quid mihi jejunatis, ut hodie audiatur vox veſtra in clamore? Non tale jejunium elegi, dicit Dominus, ut quis humiliet animam ſuam ſine cauſa. Neque ſi curvaveris quaſi circulum collum tuum, & ſaccum te circumdederis, & cinerem ſtraveris: nec ſic celebrabis jejunium acceptum.* Ad nos autem ſic dicit: *Cùm* [1] *jejunaveritis, ſolve omnem nodum injuſtitiæ, & omnem conſignationem iniquam dele, reſolve ſuffocationes impotentium commerciorum, dimitte quaſſatos in remiſſionem, & omnem cautionem malignam diſſipa. Frange eſurienti panem tuum, & egenos ſine tecto induc in domum tuam: cùm videris nudum, veſti; & domeſticos ſeminis tui non deſpicies. Tunc erumpet*

Iſ. lviii. 4, 5.

— 6.--10.

[1] F. *jejunaveris.*

Mendum.] Eſt priſca vox Latina, ut docet Chariſius, L. I. Mendum *in mendacii ſignificatione dicitur*; menda, *in culpa operis aut corporis.* Hinc factum *mendax.* CLER.

Habeat.] Videtur deeſſe vocabulum, *Satan*, vel *Contrarius*, vel quid ſimile, ante *habeat.* MEN.

Vita.] Vitæ inſtituto. CLER.

Sine cauſa.] Videtur Interpres hæc aſſumpſiſſe ex Iſ. i. 13. OXON.

Et omnem conſignationem iniquam dele.] Relegari debent iſta ad marginem: ſunt quippe S. Cypriani verſio, in Lib. de Orat. Dom. & L. iii. C. I. ad Quirinum, verborum πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα, quæ hìc redduntur, *Et omnem cautionem malignam diſſipa.* COT.

Impotentium.] Violentorum. MEN.

Et domeſticos ſeminis tui non deſpicies.] Juxta LXX. Vulg. juxta textum Heb. *Et carnem tuam ne deſpexeris.* Sed ſenſus idem eſt: nam *domeſtici ſeminis tui*, ſunt homines ejuſdem tecum naturæ & carnis. MEN.

VET. INT.
[2] L. orientur.

temporaneum lumen tuum, & vestimenta tua citò [2] *oriuntur: & præibit ante te justitia, & claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamas, & Deus exaudiet te; cùm adhuc loqueris, dicet, Ecce adsum; si abstuleris à te nodum, & suadelam malorum, & verbum murmurationis; & dederis esurienti panem ex animo.* In hoc ergo, fratres, providens est & misericors Deus, quia in simplicitate crediturus esset populus, quem comparavit dilecto suo; atque antè ostendit omnibus nobis, ut non incurramus, tamquam proselyti, ad illorum legem.

[1] F. his tantis, *vel* instantibus.
[2] *L.* nos.

IV. Oportet ergo de [1] histantibus multùm scrutantes scribere, quæ [2] non possint sanare. Fugiamus ergo ab omni opere iniquitatis, & odio

Temporaneum.] Ita apud Tertullianum de resurrectione carnis. MEN.

Vestimenta tua.] Apud LXX. juxta textum Hebraicum legitur *ἰάματα, sanitates*, pro quo quidam legerunt, *ἱμάτια, vestimenta*, ut notat S. Hieronymus. Hinc factum est, ut Interpres Barnabæ verterit, *vestimenta*, quod vocabulum sumpsit pro carne Tertullianus, Lib. de res. carnis. MEN. Sic legit quoque Interpres qui versionem antiquam ab Irenæo, Tertulliano, & Cypriano receptam adornavit. OXON.

Exclamas.] S. Cyprianus L. iii. de testimoniis, legit *exclamabis*, juxta Heb. & LXX.

Nodum, & suadelam malorum.] Lucifer L. i. pro Athanasio interpretatur *vinculum iniquitatis & obligationis.* Opinari quis posset, Interpretem nostrum scripsisse *suadelam manuum*, vel *sutelam malorum.* MEN.

Suadelam malorum.] Apud LXX. *χειροτονίαν*, quod redditur *suadelam*, quia perorantes extensâ manu verba faciebant. OXON.

Imperitus Interpres *χειροτονίαν* putavit compositam esse ex *χείρων deterior*; & verbum *τείνω* interpretatus est *contendere*, vehementer velle & niti persuadere. Quæ omnia inania sunt. In Heb. textu est שלת אצבע *missio digiti*, quo fortè signo utebantur in testimoniis, ut se ex animi sententia loqui significarent; unde addit Propheta & *loqui falsum.* Lxx. verterunt *χειροτονίαν*, quia jurantes *ἔτεινον χεῖρα, tendebant manum* in cœlum. Fortè utrumque conjungendum, ita ut mos esset manûs sublatæ indicem erigere. CLER.

Oportet &c.] Usserius legit, *Oportet ergo non de instantibus multùm scrutantes scribere, quæ non possint sanare.* OXON. Vossius legit *his talibus:* Menardus, *instantibus:* Bernardus, *his statibus*,

habeamus errorem hujus temporis, ut futuro diligamur. Non demus animæ nostræ spatium, ut possit habere potestatem discurrendi cum nequissimis & peccatoribus; ne quando similemus illis. Consummata enim tentatio, sicut scriptum est, sicut Daniel dicit, adpropinquavit. Propter hoc enim Dominus [3] interdicit tempora & dies, ut acceleret dilectus illius ad hereditatem suam. Dicit sic Propheta: *Regna in terris decem regnabunt, & resurget retro pusillus, qui deponet tres in unum.* De regnis similiter. De hoc ipso dicit iterum Daniel: *Et vidi quartam bestiam, nequam, & fortem, & sæviorem cæteris bestiis marinis: & apparuerunt illi decem cornua: & ascendit aliud cornu breve in medio illorum; & dejecit cornua tria de majoribus cornibus.* Intelligere ergo debemus. Adhuc & hoc rogo vos tamquam unus ex vobis, omnes amans super animam meam, ut adtendatis vobis; & non similetis eis, qui peccata sua congerunt, & dicunt, Quia testamentum illorum & nostrum est. Nostrum est autem, quia illi in perpetuum perdiderunt illud, quod Moyses accepit. Dicit enim Scriptura: *Et fuit Moyses in monte jejunans*

VET. INT.

Dan. ix. 24. 27.

[3] L. intercidit.

— vii. 24.

—— 7. 8.

Ex. xxxiv. 28.

Futuro diligamur.] Usserius ex conjectura legit, *futura diligamus.* OXON.

Demus.] User. *debemus.* OXON.

Similemus.] *Similo* neutraliter sumitur. MEN.

Sicut scriptum est.] Usserius legit, *de qua scriptum est.* OXON.

Intercidit &c.] Hæc respiciunt verba Domini, Mat. xxiv. 22. Vide If. x. 23. OXON.

Dilectus.] User. *dilectos.* OXON.

Pusillus rex.] Apostolus verba non reddidit, sed sensum, alludens ad illud parvulum cornu, per quod *rex* significatur; quem ideo appellat *pusillus.* MEN.

Qui deponet tres in unum.] Qui tres reges humiliabit, juxta textum Heb. Græc. & versionem communem. MEN.

De regnis similiter.] Subaudi *dicendum est:* quæ nempe cum suis regibus ab illo potentiore funditus evertentur. MEN.

Quia testamentum &c.] Intelligit Nazaræos, illisque similes Christianos, qui legem Moysis cum Evangelio retinebant. MEN.

VET. INT. *quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & accepit testamentum à Domino, tabulas lapideas scriptas manu Dei.* Sed conversi in idola, perdiderunt illud: dicit enim Dominus Moysi: *Moyses descende celeriùs, quia præteriit legem populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti. Et projecit Moyses tabulas lapideas de manibus suis:* & confractum est testamentum eorum; ut dilectio Jesu consignetur in præcordiis vestris, in spem fidei illius. Propter quod adtendamus novissimis diebus. Nihil enim proderit nobis omne tempus vitæ nostræ, & fidei, si non [4] modò iniquum & futuras tentationes habeamus; sicut dicit filius Dei, *Resistamus omni iniquitati, & odio habeamus eam.* Ergo considerate opera malæ viæ. Non separatim debetis seducere vos tamquam justificati; sed in unum convenientes inquirite, quod communiter dilectis conveniat & prosit. Dicit enim scriptura: *Væ illis, qui sibi solis intelligunt, & apud se docti videntur!* Simus spiritales, simus templum consummatum Deo:

Ex. xxxii. 7. & Deut. ix. 12.

Ex. xxxii. 19.

[4] *F.* odio.

Is. v. 21.

In spem fidei illius.] *Spes* hìc sumitur pro retributione vitæ æternæ, quæ datur fidelibus, ob fidem, quæ per dilectionem operatur, ut Tit. ii. 13. Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα. *Expectantes beatam spem.* MEN.

Iniquum.] Iniquitatem. MEN. Usserius legit *animum.*

Tentationes.] Peccata, metonymicè, causa pro effectu. MEN.

Resistamus &c.] Hanc Christi sententiam in toto Evangelio non repereris: sed eam audivit ab ipso Christo, aut ab aliquo discipulo. Qualis est ista Pauli sententia, Act. xx. 35. MEN.

Malæ viæ.] Alludit ad viam duplicem, alteram lucis, alteram tenebrarum, de qua infrà multis agit. MEN.

Seducere vos.] *Seducere se,* est se ab aliis separare. Plaut. in Aulul. *Eò nunc ego secretò te huc foras seduxi.* MEN. Similia habet Ep. ad Heb. x. 25. OXON. Videtur alludere ad nomen Pharisæorum פרישין *prischin,* quod seorsim ab aliis viventes sonat CLER.

Simus spiritales.] Rectè: quia verè *spiritalis* est is, qui positâ sensûs proprii superbiâ, Dei sapientiam communitati consentiens sequitur. MEN. Vide 2 Cor. iii. 1.—4.

Simus templum.] Paulus hâc loquendi formulâ sæpe utitur. 1 Cor. iii. 16. 17. vi. 19. 2 Cor. vi. 16. Ephes. ii. 21. 2 Thess. ii. 4.

in quantum eſt in nobis, meditemur timorem Dei, & cuſtodiamus mandata illius. Vet. Int.

Clemens Alex. in Strom. II.

Καὶ Βαρνάβας ὁ ἀπόστολος, Ὀυαὶ οἱ συνετοὶ παρ᾽ ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἀυτῶν ἐπιστήμονες, ϖροτάξας, ἐπήγαγεν, Πνευματικοὶ γενώμεθα, ναὸς τέλειος τῷ Θεῷ· ἐφ᾽ ὅσον ἐστὶν ἐφ᾽ ἡμῖν, μελετῶμεν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζώμεθα τὰς ἐντολὰς ἀυτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν ἀυτοῦ εὐφρανθῶμεν.	*Et Barnabas Apoſtolus, cùm præpoſuiſſet, Væ qui ſunt intelligentes apud ſeipſos, & coram ſemetipſis ſcientes; ſubjunxit, Efficiamur ſpiritales, & templum Deo perfectum: in quantum eſt in nobis, meditemur timorem Dei, & ejus præcepta ſervare contendamus; ut in illius juſtificationibus lætemur.*

Iſ. v. 21.

Dominus, non acceptâ perſonâ, judicat mundum. Unuſquiſque, ſecundùm quæ facit, accipit: ſi fuerit bonus, bonitas eum antecedit; ſi nequam, merces nequitiæ eum ſequitur. Adtendite, ne quando quieſcentes jam vocati addormiamus in peccatis noſtris; & Nequam, accipiens poteſtatem noſtram, ſuſcitet & excludat à regno Domini. Adhuc & illud intelligite, cùm videritis tanta ſigna & monſtra in populo Judæorum, & ſic

Meditemur timorem Dei.] Juxta illud, Iſ. xxxiii. 18. *Cor tuum meditabitur timorem.* Men.

Adtendite, ne &c.] Alludit ad parabolam decem Virginum. Mat. xxv. Men.

Poteſtatem noſtram.] *Noſtram* pro noſtri, i.e. in nos. Men.

Suſcitet] Lege *ſuſcitetur*, ſcilicet, adverſùs nos. Men. Poſt *ſuſcitet* addit *nos* Oxon.

Signa & monſtra.] Reſpicit ſigna & prodigia, quæ excidium Hieroſolymitanum comitabantur, à Domino prædicta. Mat. xxiv. Oxon.

Et ſic.] Quòd ſic. Men.

Vet. Int. Mat. xxii. 14. illos dereliquit Dominus. Adtendamus ergo, ne fortè, ficut fcriptum eft, *multi vocati, pauci electi*, inveniamur.

V. Propter hoc Dominus fuftinuit tradere corpus fuum in exterminium, ut remiffione peccatorum fanctificemur, quod eft fparfione fanguinis illius. Scriptum eft enim de illo, quædam ad populum Judæorum, quædam ad nos. Dicit If. liii. 5. 7. autem fic: *Vulneratus eft propter iniquitates noftras, & vexatus eft propter peccata noftra; fanguine illius fanati fumus. Tamquam ovis ad victimam adductus eft: & ficut agnus coram tondente fe, fic non aperuit os fuum.* Supergratulari ergo debemus Domino, quia & præterita nobis oftendit, & fapientes fecit; & de futuris non fumus fine intellectu. Dicit au- Prov. i. 17. tem: *Non injuftè tenduntur retia avibus.* Hoc

Sparfione fanguinis illius.] 1 Pet. i. 2. *Sparfio fanguinis* Chrifti eft applicatio paffionis illius. Men.

Scriptum eft.] Rectiùs, *Scripta funt*. Men.

Dicit autem fic.] Videntur deeffe vocabula *ad nos*. Men.

Vulneratus eft &c.] If. liii. Ubi hujus textûs membra fparfim habentur, non continuò: fed ea fimul conjunxit Apoftolus, facilitatis & brevitatis causâ. Men.

Sanguine.] Vulgo habetur *livore ejus*, juxta Hebræum חבורה quod propriè plagam fignificat, in qua fanies congregatur. Men. Legiffe videtur Int. τῷ αἵματι. Oxon. Senfum hìc fequutus eft Barn. nam fub finem capitis vocem πληγὴν habet. Cler.

Dicit autem.] Videntur deeffe vocabula *ad illos*. Nam ut primus locus ex Efaia citatus ad nos pertinet, quibus profuit fanguis Chrifti, Judæis repudiatis: fic fequens Proverbiorum locus, ad illos, quos oftendit in tenebris ambulantes non potuiffe retia & laqueos venantium evitare. Men.

Non injuftè &c.] Prov. i. 17. juxta LXX. Ὀυ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνονται δίκτυα πτερωτοῖς. In textu Hebraico fine ulla negatione habetur כי חנם i. e. *Fruftra enim*. Quæ verba quidam proferenda putant per interrogationem, quo pacto expofitio Græca non difcrepabit à textu Hebraico. Men.

Quia juftè &c.] Quemadmodum avibus juftè retia tenduntur, fi volando fe forfitan humiliùs deprimant, cùm poffent ea fe altiùs attollendo devitare: fic juftè peribunt Judæi, qui, cùm haberent lucem Scripturarum, in ea non ambulârunt, fed in tenebris; nec fe in altum extulerunt, fed humi repferunt. Men.

dicit, quia justè periet homo habens viam veritatis, scientiam, & se à via tenebrosa non continet adhuc. Et ad hoc Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cùm sit orbis terrarum Dominus; cui dixit die ante constitutionem sæculi: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Quo modo ergo sustinuit, cùm ab hominibus hoc pateretur, discite. Prophetæ ab ipso habentes donum, in illum prophetaverunt. Ille autem, ut vacuam faceret mortem, & de mortuis resurrectionem ostenderet, quia in carne oportebat eum adparere, sustinuit, ut promissum parentibus redderet; & ipse, sibi

VET. INT.

Gen. i. 26.

Cui dixit.] Videtur deesse τὸ *Pater*. Nam inde probare contendit Filii excellentiam, quòd sit terrarum orbis Dominus, & quòd ei dixerit Pater, *Faciamus &c.* Quod etiam infrà repetit C. vi. Quem secuti sunt antiqui Patres, in probanda ejusdem Filii Dei præstantia, & divinitate. Plurimi autem Patres asserunt, in hominis creatione Patrem non solùm locutum esse Filio suo, sed etiam Spiritui Sancto, cùm dixit, *Faciamus hominem &c.* Cur autem S. Barnabas & quidam Patres de Spiritu Sancto tacuerint, ratio est, quia tantùm de Christi divinitate & excellentia agere animus erat. MEN.

Die ante constitutionem sæculi.] Ante plenam & perfectam mundi constitutionem, quia homine nondum creato, non erat mundus planè perfectus. Die enim sexto, horâ sextâ, Deus hominem creavit, cum priùs eodem die brutas creâsset animantes. Die etiam sexto, horâ sextâ, cruci affixus fuit Christus, ut eodem die, eademque hora, quibus creatus, homo quoque redimeretur. De hora notat Origenes in Tract. 35. in Mat. MEN.

Faciamus &c.] Non ut Judæis, Socinianis, & quibusdam Christianis malè feriatis placet, hæc in plurali efferuntur, tanquam verba honoris, & pro more regio. OXON.

Donum.] Prophetiæ videlicet. Nam Prophetæ Dei spiritu afflati prophetârunt. 1 Pet. i. 10. MEN.

Quia i. c. o. e. adparere.] Discipulis post mortem. Sed lege, *Et quia &c.* MEN.

Sustinuit.] Passus est. MEN.

Ut promissum &c.] Ut quæ priscis patribus per Prophetas prænunciata sunt adimpleret. Τὸ *ut* sequelam significat, non causam. MEN.

τὸν λαὸν [1] κενὸν ἑτοιμάζων, ἐπεδείξη, ἐπὶ τῆς γῆς ὢν, ὅτι τὴν ἀνάστασιν αὐτὸς ποιήσας [2] κρίνει. [3] Πέρας γέ τοι διδάσκων τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα ποιῶν, ἐκήρυξε, καὶ ὑπερηγάπησεν αὐτόν. Ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους ἀποστόλους, τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἐξελέξατο, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν [4] ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἦλθε καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, τότε ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ εἶναι. Ἐι γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκὶ, πῶς ἂν ἐσώθημεν ἄνθρωποι, βλέποντες αὐτόν; ὅτι τὸν μέλλοντα μὴ εἶναι ἥλιον, ἔργον χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, βλέποντες, οὐκ ἰσχύουσιν εἰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀντοφθαλ-

[1] L. καινὸν.
[2] F. κρινεῖ.
[3] Al. Πέρας δ' ἔτι.
[4] Orig. in Celſ. L. I. ἀνομίαν. Hieron. in Pelag. L. iii. C. I.

VERS. COT. populum novum parans, dum in terris degit, oſtenderet quòd, factâ reſurrectione, eſſet judicaturus. Et ad extremum, docens Iſraelem, atque tam magna prodigia & ſigna faciens, prædicavit, ac illum ſumminè dilexit. Quando autem Apoſtolos ſuos, qui prædicaturi erant illius Evangelium, elegit, homines omni peccato iniquio-

Τὸν λαὸν κ. τ. λ.] Hactenus omnia in Græco deſunt. Quod ideo factum eſt, quoniam in autographo illo, unde exemplaria, quæ extant, profluxere, unum & alterum forſan folium defuit. Ita ut hoc modo finis epiſtolæ Polycarpi ad Philippenſes, & principium hujus, perierint, quæ ſemper in veteribus libris conjunguntur. Voss.

Πέρας γέ τοι.] Tranſitionis formula apud Barnabam paſſim recepta. Oxon.

Populum parans &c.] Hic locus corruptus eſt, & ſic ex textu Græco caſtigato, reſtituendus: *& ipſe per nos ſibi populum novum parans, indicabat in terra exiſtens, quòd reſurrectione factâ judicaret. Et ad ſummam*, i.e. tandem, *docens populum Judæorum, & tanta monſtra & ſigna faciens, prædicavit, & ſuperdilexit illum.* Men.

Non crediderunt.] Hæc non ſunt in textu Græco. Lege tamen, *ſed non crediderunt.* Men.

Καὶ ὑπερηγάπησεν.] Olim ſcriptum fuit, καὶ οὗπερ ἠγάπησαν. Voss.

Ὅτε.] Interpres Vet. legit Τότε. Voss.

Τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν.] Vet. Int. *Qui incipiebant prædicare.* Notat Menardus, ſæpe in hac epiſtola ita converti, atque in vulgata Bibliorum editione Ja-

populum * parans, * resurrectione factâ, in terris * * * [1] judicabat [2] illis * * * ad vitam ducens populum Judæorum, & magna signa & monstra faciens, non crediderunt, nec dilexerunt illum. Tunc Apostolos suos, qui incipiebant prædicare Evangelium suum, elegit, qui erant super omne peccatum peccatores; ut ostenderet, quia non venit *vocare justos, sed peccatores* * * * *. Tunc ostendit se esse filium Dei. Si enim non venisset in carne, quo modo possent homines [3] sanari * * *? Cùm respicientes solem, * * * * * qui est opus manûs Dei, non possint radios ejus diutius intueri.

VET. INT.
[1] F. judicat, *vel* judicabit.
[2] F. ille ad summam, *vel* ad finem docens; *vel* Finis autem, docens.
Mat. ix. 13.
[3] F. salvari.

res, ut ostenderet, quòd non venit *vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam*; tunc palàm fecit se esse filium Dei. Nisi enim venisset in carne, quo modo servati fuissemus nos homines, videntes eum? quandoquidem ii, qui solem hunc, aliquando desiturum, opus manuum ejus, aspiciunt, non valent radios illius obtueri. Filius

VERS. COT.
Mat. ix. 13.

cobi ii. 12. μέλλοντες κρίνεσθαι, per *incipientes judicari.* Addere poterat, si voluisset, alia Latini Interpretis loca; ex quibus conjici datur, invenisse eum in contextu Græco, 2 Epist. Petri, i. 12. Διὸ μελλήσω ὑμᾶς κ. τ. λ. non ut nunc Διὸ οὐκ ἀμελήσω. Vertit enim, *Propter quod incipiam vos semper commonere &c.* Idque confirmatur per MS. in quo Διὸ μελλήσω scriptum habetur. [In quibusdam codicibus invenitur etiam Δι' ὃ μελλήσω.] Sed & eadem verbi μέλλειν expositio extat apud varios ecclesiasticos Scriptores. COT.

Ὄντας ὑ. π. α. ἀνομωτέρους.] Admodum hyperbolice dictum videtur de Apostolis. COT. Intellexisse videtur Matthæum publicanum, Judam proditorem, & fortasse Petrum abnegantem Dominum. OXON. S. Hieron. adv. Pelag. L. iii. C. 1. lapsu memoriæ, locum hunc S. Ignatio dat. COT.

Βλέποντες αὐτόν.] Soli qui serpentem æneum aspexerunt salvabantur. Porrò dicunt veteres, Deum tantùm in Filii persona videri posse. OXON.

Ὅτι τὸν μέλλοντα κ. τ. λ.] Rationem reddit, cur Deus in carne venit: quia homines non potuissent divinitatis illius majestatem intueri, qui non possunt fixis oculis in solem obtueri. MEN.

μῆσαι. Ὀυκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκὶ, ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἁμαρτιῶν κεφαλαιώσῃ τοῖς διώξασιν ἐν θανάτῳ τοὺς προφήτας αὐτοῦ. Ὀυκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινε. Λέγει γὰρ ὁ Θεὸς, τὴν πηγὴν[4] τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὅτι ἐξ αὐτῶν· ὅταν πατάξω τὸν ποιμένα, τότε σκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης. Αὐτὸς ἠθέλησεν οὕτω παθεῖν· ἔδει γὰρ ἵνα ἐπὶ ξύλου πάθῃ· λέγει γὰρ ὁ προφητεύων ἐπ᾽ αὐτῷ· Φεῖσαί μου τῆς ψυχῆς ἀπὸ ῥομφαίας· καθήλωσόν μου τὰς σάρκας· ὅτι πονηρευομένων συναγωγαὶ ἐπανέστησάν μοι. Καὶ πάλιν λέγει· Ἰδοὺ τέθεικά μου τὸν νῶτον εἰς μάστιγας, τὰς σιαγόνας εἰς[5] ῥαπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου ἔθηκα ὡς στερεὰν πέτραν.

[4] L. πληγήν.

[5] Al. ῥαπισμόν.

ϛ´. Ὅτε οὖν ἐποίησεν ἐντολὴν, τί λέγει; Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι· ἢ τίς ὁ δικα-

Vers. Cot. itaque Dei ideo in carne venit, ut summam imponeret peccatis eorum, qui ad mortem persecuti sunt prophetas illius. Igitur ob hoc passus est. Dicit enim Deus, plagam carnis illius ab ipsis esse. *Cùm percutiam pastorem, tunc dispergentur oves gregis.* Ipse sic pati voluit. Oportebat quippe ut in ligno pateretur. Quia qui de illo prophetavit, dicit: *Parce animæ meæ à framea. Clavis*

Is. liii. 8. Zach. xiii. 6, 7. Ps. xxi. 21.

Ὀυκοῦν ὁ υἱὸς κ. τ. λ.] Profert aliam causam adventûs Christi, ut colligeretur, & subduceretur veluti summa peccatorum Judæorum, hoc est, ut consummarentur peccata eorum, additâ Christi morte, eorumque impœnitentiâ, ad necem tot Prophetarum & justorum, quos antea occiderunt; & sic justas penderent pœnas. Men.

Πηγήν.] Lego πληγήν. Non respicit ad Isaiæ liii. 5. ut credidit Vet. Int. sed vel ad v. 8. ejus capitis, vel ad Zach. xiii. 6. Cot.

Ὅταν πατάξω.] Versio hæc S. Mat. xxvi. 31. omnino respondet: sed LXX. legunt πάταξον. Oxon.

Φεῖσαί μου κ. τ. λ.] LXX. juxta textum Hebraicum, Ῥῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχήν μου. Sed idem est sensus. Men.

Καθήλωσόν μου τὰς σαρκάς.] Lege Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου, juxta LXX. Sic S. Cyprianus lib. 2. de testimo-

Filius ergo Dei ideo in carne venit, ut consummationem peccatorum definiret eis, qui persecuti sunt ad mortem Prophetas illius. * * * * * Dicit autem Esaias: *Plagâ corporis illius omnes sanati sumus.* Et alius Propheta: *Feriam pastorem, & dispergentur oves gregis.* Ipse autem voluit sic pati. * * * * * * * * * Dicit enim, qui prophetat de illo: *Parce animæ meæ à gladio.* Et, *Confige clavis carnes meas: quia nequissimorum conventus insurrexerunt in me.* Et iterum dicit: *Ecce posui dorsum meum ad flagella, & maxillas meas ad palmas. Faciem autem meam posui, tamquam solidam petram.*

VI. Cùm autem fecit Dei præceptum, quid dicit? *Quis est, qui contradicit? resistat mihi.*

VET. INT. Is. liii. 5. Zach. xiii. 7. Ps. xxi. 21. — cxviii. 120. — xxi. 17. Is. l. 6, 7. — 8, 9.

confige carnes meas. Quia concilia malignantium insurrexerunt in me. Et rursus ait, *Ecce posui dorsum meum ad flagella, & genas ad alapas: faciem autem meam posui sicut solidam petram.*

VI. Cùm autem fecit quod præceptum ei fuerat, quid ait? *Quis est qui judicetur mecum? resistat mihi: vel quis*

VERS. COT. Ps. cxviii. 120. Ps. xxi. 17. Is. l. 6, 7. — 8, 9.

niis, *Confige clavis de metu tuo carnes meas.* In communi versione, *Confige timore tuo carnes meas.* Hoc versiculo orat Christus, ut cruci configatur ex timore Dei; qui quidem timor est ille, quo timet judicia Dei in peccatores, nisi pro eis sanguinem suum fundat in cruce. MEN.

Ὅτι πονηρευομένων κ. τ. λ.] Particula ὅτι sumitur ex initio versiculi. Hic autem locus annectitur superiori, quod non semel in hac epistola occurrit, ut in sacra Scriptura, & libris sanctorum Patrum, qui citando sacram Scripturam interdum plures locos compingere solent. MEN.

Ἰδοὺ τέθεικα κ. τ. λ.] Ita apud Tertullianum L. 3. adversus Marcionem; & S. Cyprianum, L. 2. de testimoniis adversus Judæos, juxta LXX. MEN.

Palmas.] Colaphos palmâ impactos. Glossæ vet. *Depalmare*, κολαφίζειν. CLER.

ζόμενός μοι; ἐγγισάτω τῷ παιδὶ Κυρίου. οὐαὶ ὑμῖν· ὅτι πάντες ὑμεῖς παλαιωθήσεσθε ὡς ἱμάτιον, καὶ σὴς καταφάγεται ὑμᾶς· Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης· Ἐπεὶ ὡς λίθος ἰσχυρὸς ἐτέθη εἰς συντριβήν· ἰδοὺ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον. εἶτα τί λέγει; καὶ ὃς ἐλπίσει ἐπ' αὐτὸν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπὶ λίθον οὖν ἡμῶν ἡ ἐλπίς; μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐπεὶ ἐν ἰσχύει ἔθηκε τὴν σάρκα αὐτοῦ ὁ Κύριος· λέγει γὰρ, καὶ [1] ἔθηκέ με ὡς στερεὰν πέτραν. Λέγει δὲ πάλιν ὁ προφήτης· λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. καὶ πάλιν λέγει· αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἁπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνιῆτε. ἐγὼ περίψημα τῆς ἀγάπης ὑμῶν. Τί οὖν

[1] L. ἔθηκα.

Clemens Alexand. Strom. V.

VERS. COT. *est qui judicium ineat adversùm me? appropinquet puero Domini. Væ vobis: quia omnes vos veterascetis quasi vestimentum; & tinea devorabit vos.* Et iterum dicit propheta: *Quoniam sicut lapis fortis positus est in contritionem. Ecce immitto in fundamenta Sionis, lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem.* Deinde quid loquitur? *Et qui speraverit in illum, vivet in æternum.*

If. viii. 14. — xxviii. 16.

Quis æqualis futurus est.] Interpres legebat εἰκαζόμενος loco δικαζόμενος. In textu Heb. בעל משפטי, i. e. *conjunx & consors judicii mei*: quod sane convenit vocabulo, *æqualis*. MEN.

Ἐπεὶ ὡς λίθος ἰσχυρὸς κ. τ. λ.] Apud Esaiam sic habetur: *In lapidem autem offensionis, & petram scandali, duabus domibus Israel*, juxta textum Heb. non juxta LXX. qui negationem apponunt. Barnabas locum citat potiùs juxta sensum, quàm verba, quemadmodum Paulus ad Romanos: Καθὼς γέγραπται· Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου. Tangit locum Petrus, 1 Ep. ii. 7, 8. Καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου· Οἳ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, ἀπειθοῦντες. Hic igitur lapis positus est in afflictionem & contritionem, eorum videlicet, qui non credent, juxta locum Petri citatum. Est etiam lapis offensionis, & petra scandali, propter ignominiam crucis, ex qua multi, increduli videlicet, scandalizabuntur. MEN.

Ἰδοὺ ἐμβάλλω κ. τ. λ.] Duos hìc citat locos Barnabas, primum

Quis æqualis futurus eſt mihi? propinquet puero Dei. Væ vobis, quia vos omnes [1] *veteraſcitis tamquam veſtimentum; & tinea devorabit vos.* Iterum dicit Propheta: *Tamquam lapis * expoſitus eſt in adflictionem. Ecce mittam in fundamenta Sion lapidem pretioſum, electum, * *.* Et quid dicit? *& qui crediderit in illum, non confundetur.* In lapide ergo fides noſtra? abſit! Sed quia in fortitudine poſuit corpus illius. * * * * * * * * * * * Dicit iterum Propheta: *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. * * * Hic eſt dies, * * * * quem fecit Dominus.* *

VET. INT.
[1] F. *veteraſcetis.*
Iſ. viii. 14.
— xxviii. 16.
Pſ. cxvii. 22.

In lapidem ergo ſpes noſtra? Abſit: ſed quia Dominus in fortitudine poſuit corpus ſuum: ait namque, *Et poſuit me ſicut ſolidam petram.* Adhuc autem dicit propheta, *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.* Et iterum ait, *Hæc eſt dies magna & mirabilis, quam fecit Dominus.* Simplicius vobis ſcribo, ut intelligatis. Ego, purgamentum veſtræ caritatis. Quid

VERS. COT.
Iſ. l. 7.
Pſ. cxvii. 22.
— 23.

de lapide offenſionis, alterum de lapide pretioſo; oſtendere volens, Chriſtum primò ſpernendum fore, tanquam petram ſcandali, ſecundò honorandum, tanquam lapidem pretioſum. MEN.

Ecce mittam in fundamenta Sion lapidem pretioſum, electum.] Locus mutilus, & legendus ut apud S. Cyprianum, L. ii. de teſtimoniis: *Ecce immitto in fundamenta Sion lapidem pretioſum, electum, ſummum angularem, honoratum*, juxta textum Græcum Barnabæ, ubi in præſenti legitur ἐμβάλλω, ut 1 Pet. ii. 6. Ἰδοὺ τίθημι κ. τ. λ. MEN.

Hic eſt dies quem fecit Dominus.] Ita fere apud S. Cyprianum: *Iſte eſt dies quem fecit Dominus.* MEN.

Ἡ μεγάλη, καὶ θαυμαστή.] Hæc epitheta addit Barnabas explicationis gratiâ. MEN.

Ἐγὼ περίψημα κ. τ. λ.] Mori paratus ſum, ut vobis proſim. Heſychius in Περίψημα ſic emendari debet, Περίψημα, κατάμαγμα. περικαθάρματα, ἀντίλυτρα, ἀντίψυχα. πάντων περίψημα. ὑπὸ τὰ ἴχνη πάντων. ex 1 Cor. iv. 13. BERN.

λέγει πάλιν ὁ προφήτης; περιέσχε με συναγωγὴ πονηρευομένων· ἐκύκλωσάν με, ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον· καὶ, ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Ἐν σαρκὶ οὖν αὐτοῦ μέλλοντος φανεροῦσθαι, καὶ πάσχειν, προεφανεροῦτο τὸ πάθος. λέγει γὰρ ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ· οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι. Λέγει δὲ καὶ Μωσῆς αὐτοῖς· ἰδοὺ τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός[1]. εἰσέλθετε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσε Κύριος τῷ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ κατακληρονομήσατε αὐτὴν, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Τί λέγει ἡ γνῶσις, μάθετε· ἐλπίσατε[2] ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθαι ὑμῖν Ἰησοῦν. ἄνθρωπος[3] γῆ ἐστι πάσχουσα· ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο. Τί οὖν λέγει· [4] τὴν γὴν τὴν ἀγαθὴν, τὴν ῥέυσαν γάλα καὶ μέλι. Εὐλογητὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, ὁ σοφίαν, καὶ

[1] Clem. Al. ὁ Θεὸς Ἀβραάμ.
[2] Clem. Al. φησὶν.
[3] Clem. Al. γὰρ.
[4] Clem. Al. εἰς.

VERS. COT. ergo dicit propheta? *Obsedit me concilium malignantium: Circumdederunt me sicut apes favum: & super vestem meam miserunt sortem.* Cùm igitur in carne esset apparitur & passurus, præmonstrata est ipsius passio. Nam in Israelem dicit propheta, *Væ animæ eorum, quia pessimum consilium inierunt adversùs semetipsos, dicentes, Alligemus justum, quoniam inutilis ac injucundus est nobis.* Et verò dicit ad illos Moses, *Ecce ista ait Dominus Deus,*

Ps. xxi. 17. — cxvii. 12. — xxi. 19. Is. iii. 9. Sap. ii. 12. Ex. xxxiii. 5.

Δήσωμεν.] Apud Clementem Alexandrinum, Strom. V. est ἄρωμεν, i. e. *auferamus, tollamus.* Sic Justinus Mart. in Dial. cum Tryph. Huic lectioni favet Tertullianus, L. iii. contra Marcionem, *Auferamus justum, quia inutilis est nobis.* MEN.

Circumveniamus.] Int. Vet. videtur legisse ἐνεδρεύσωμεν, ut est in Sap. Sol. ii. 12. Eadem interpretatio habetur apud S. Cyprianum, L. ii. de testimoniis. MEN.

Λέγει δὲ καὶ Μωσῆς κ. τ. λ.] Hic locus citatur à Clemente Alex. Strom. V. usque ad illa verba Ἐπεὶ οὖν ἀνακαινίσας, apud quem legitur, Τί λέγει ἄλλος προφήτης Μωσῆς. Hìc S.

Quid ergo dicit? * *Circumvenerunt me conventus nequiſſimorum : vallaverunt me tamquam apes* *. Et iterum dixit: *Super veſtem meam ſortes miſerunt.* In carne ergo incipiente illo venire, * * antè oſtenſa ſunt quæ paſſurus erat. Dicit ergo Propheta ad Judæos: *Væ animæ iniquorum,* * * * * * * * * * * [2] *qui dicunt inter ſe; Circumveniamus juſtum, quia inſuavis eſt nobis.* Et Moyſes autem dicit ad illos: * *Hæc dicit Dominus Deus: Intrate in terram bonam, quam promiſit Dominus Abrahæ, Iſaac, & Jacob; & Domini eſtote illius terræ, quæ trahit lac & mel.* Quid dicat ſcientia, diſcite: *Credite,* inquit, *in eum, qui in carne apparebit, Jeſum.* Homo enim terra eſt * *: cùm ex terra ſit figmentum Adæ. Quid ergo dicit? *In terram bonam, fluentem lac & mel.* Et benedictus Dominus * [3] quia ſapien-

VET. INT. Pſ. xxi. 17. — cxvii. 12. — xxi. 19. Iſ. iii. 9. Sap. ii. 12. [2] L. *Quia.* Ex. xxxiii. 1. Lev. xx. 24. [3] *L.* qui.

Intrate in terram bonam, quam juramento promiſit Dominus Abrahamo, & Iſaaco, & Jacobo; & ut hereditatem poſſidete eam, terram fluentem lacte ac melle. Quid dicat cognitio, diſcite: *Sperate,* inquit, *in Jeſum, qui in carne manifeſtandus eſt vobis.* Homo ſiquidem eſt terra quæ patitur: ex ſubſtantia enim terræ formatus eſt Adamus. Quid ergo dicit? *In terram bonam, lacte ac melle fluentem.* Benedictus ſit Dominus noſter, qui ſa-

VERS. COT. Lev. xx. 24.

Apoſtolus incipit de hominis reparatione. MEN.

Τί λέγει ἡ γνῶσις.] Scilicet Quis ſenſus ſpiritualis & myſticus? quæ videtur notio D. Pauli. 1 Cor. xii. 8. OXON.

Ἐλπίσατε κ. τ. λ.] Explicat allegoricè locum ex Moſe prolatum, nempe, quòd terra bona, fluens lacte & melle, ſit fides in Chriſtum, qui, aſſumptâ carne, quæ ex terra per carnem Adæ ſumpſit originem, pro nobis paſſus eſt. MEN.

Et benedictus.] Interpres vocem & interponens videtur ea quæ ſequuntur pro ſacræ Scripturæ textu laudâſſe. OXON.

νοῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τῶν κρυφίων αὐτοῦ. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· παραβολὴν Κυρίου τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφὸς, καὶ ἐπιστήμων, καὶ ἀγαπῶν τὸν Κύριον αὐτοῦ; Ἐπεὶ οὖν ἀνακαινίσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν, ἐποίησεν ἡμᾶς ἄλλον τύπον, ὡς παιδίον ἔχειν τὴν ψυχὴν, ὡς ἂν καὶ [5] ἀναπλασσομένους αὐτὸς ἡμᾶς. Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ περὶ ἡμῶν, ὡς λέγει τῷ υἱῷ· ποιήσωμεν κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμῶν, τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων τῆς γῆς, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης. καὶ εἶπε Κύριος, ἰδὼν τὸ καλὸν πλάσμα ἄνθρωπον· αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. ταῦτα πρὸς τὸν υἱόν. Πάλιν σοι [6] ἐνδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς δευτέραν πλάσιν ἐπ' ἐσχάτων ἐποίησε. λέγει Κύριος· ἰδοὺ ποιήσω τὰ

[5] L. ἀναπλασσόμενος.

Vide Is. liii. 10. Joh. xii. 24.

[6] Al. ἐπιδείξω.

VERS. COT. pientiam & intelligentiam occultorum suorum posuit in nobis. Dicit namque Propheta: *Parabolam Domini quis intelliget, nisi sapiens & peritus, & diligens Dominum suum?* Ubi ergo nos renovavit per remissionem peccatorum; effecit ut aliam formam haberemus, animam nempe puerili similem: ipse etenim reformavit nos. Nam de nobis Scriptura dicit, loquente Patre ad

Is. xl. 13. Prov. i. 6. Eccli. i. 10.

Παραβολὴν κ. τ. λ.] Is. xl. 13. Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; Dixit autem Barnabas παραβολὴν, quæ est sermo allegoricus & obscurus, ut divinæ mentis obscuritatem ostendat. MEN.

Εἰ μὴ σοφὸς, κ. τ. λ.] Hæc verba non sunt in loco citato Prophetæ, sed addidit Apostolus explicationis gratiâ. Quia fidelis, seu justus, novit sensum Domini, per fidem ipsi à Deo infusam, juxta illud Esaiæ, vii. 9. Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Sic D. Paulus 1 Cor. ii. 10,--- 16. Cùm dixisset Spiritum Dei revelatum esse Apostolis & fidelibus, qui non acceperunt spiritum hujus mundi, sed spiritum qui ex Deo est; tandem concludit, citans hunc Esaiæ locum: Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. MEN.

Ὡς παιδίον.] Davisius legit ὡς παιδίου, quod Oxon. editor

tiam & sensum posuit in nobis absconditorum suorum. Dicit autem per [4] Prophetas parabolam [5] Dominus: *Quis intelliget, nisi sapiens,* * * * *& diligens Dominum suum?* Quia ergo, cùm nos cognovit in remissionem peccatorum, fecit nos aliam figuram tamquam pueros habere; ut Spiritu figuraret nos. Nos enim; sicut dicit Scriptura, * * * * *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: & supersit bestiis terræ, & avibus cœli, & piscibus maris.* Et Dominus, videns bonam figuram nostram, dixit: *Crescite & multiplicamini, & replete terram.* * * * Iterum vobis ostendam, quo modo [6] vobis dicit secundam figuram in novissimis. Dicit Dominus: *Ecce facio novissi-*

VET. INT.
[4] F. Prophetam.
[5] F. Domini.
Is. xl. 13.
Prov. i. 6.
Eccli. i. 10.
Gen. i. 26.
— i. 28.
[6] F. nobis fecit.
Ez. xxxvi. 11.

Filium; *Faciamus hominem ad imaginem & ad similitudinem nostram: & præsint bestiis terræ, & volatilibus cœli, & piscibus maris.* Tum Dominus, videns hominem, pulcrum figmentum suum, ait; *Crescite, & multiplicamini, & replete terram.* Hæc ad Filium. Iterum autem tibi ostendam, quo modo erga nos secundam formaturam in ultimis temporibus fecerit. Dicit Dominus;

VERS. COT.
Gen. i. 26.
—— 28.

dicit esse in MS. Per regenerationem scilicet.

Nos enim, sicut dicit Scriptura.] Legendum, ut in Text. Græc. *De nobis enim dicit Scriptura, sicut dicit Filio,* Deus videlicet, aut Pater. Et primam hominis creationem S. Barnabas allegoricè interpretatur, de hominis renovatione. MEN.

Ποιήσωμεν κ. τ. λ.] Hæc etiam ducit ad sensum mysticum, quemadmodum S. Paulus, Col. iii. 10. OXON.

Καὶ εἶπε Κύριος, ἰδὼν κ. τ. λ.] Persequitur suam allegoriam: Cùm ergo per remissionem peccatorum Deus hominem renovâsset Spiritu suo, ejusque optimam formam considerâsset, dixit, Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, filiis spiritualibus & perfectis, videlicet. Ita D. Gregorius Nyss. Hom. 2. in hæc verba, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. MEN.

Σοι.] Lege ὑμῖν, cum Interp. MEN.

ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα. Εἰς τοῦτο οὖν ἐκήρυξεν ὁ προφήτης· εἰσέλθετε εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. Ἰδοὺ οὖν ἡμεῖς ἀναπεπλάσμεθα, καθὼς πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· ἰδοὺ, λέγει Κύριος, ἐξελῶ τούτων, τουτέστιν ὧν προέβλεπε τὸ πνεῦμα Κυρίου, τὰς λιθίνας καρδίας, καὶ βαλῶ τὰς σαρκίνας αὐτοῖς· ὅτι ἔμελλεν ἐν σαρκὶ φανεροῦσθαι, καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν· ναὸς γὰρ ἅγιος, ἀδελφοί μου, τῷ Κυρίῳ τὸ κατοικητήριον ἡμῶν τῆς καρδίας. Λέγει γὰρ πάλιν Κύριος· καὶ ἐν τίνι ὀφθήσομαι τῷ Κυρίῳ τῷ Θεῷ μου, καὶ δοξασθήσομαι; λέγει· ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἐκκλησίᾳ, ἐν μέσῳ ἀδελφῶν μου, καὶ ψαλῶ ἀναμέσον ἐκκλησίας ἁγίων. οὐκοῦν ἡμεῖς ἐσμεν, οὓς εἰσήγαγεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν. Τί οὖν τὸ γάλα καὶ μέλι; ὅτι πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται· οὕτω καὶ ἡμεῖς, τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι, ζήσομεν,

Sic D. Paulus 1 Cor. iii. 16, 17. vi. 19. 2 Cor. vi. 16.

VERS. COT. *Ecce faciam noviſſima tamquam priora.* Idcirco igitur prædicavit Propheta; *Intrate in terram lacte & melle fluentem, & dominamini ei.* Ecce igitur nos denuo formati ſumus; quemadmodum rurſus in alio Propheta dicit: *Ecce, inquit Dominus, auferam ab eis,* hoc eſt, ab eis quos Spiritus Domini prævidebat, *corda lapidea, & immittam illis corda carnea:* quia oportebat eum in carne apparere, & habitare in nobis: templum enim ſanctum,

Ez. xxxvi. 11.
— xi. 19.
— xxxvi. 26.

Εἰσέλθετε κ. τ. λ.] Eodem modo argumentatur S. Paulus Heb. iii. OXON.

Τί οὖν τὸ γάλα κ. τ. λ.] Hieronymus ad Jer. xxxii. 22. *Dediſti eis terram fluentem lacte & melle,* ait de Judæis; *Necdum enim ſolidum poterant cibum capere, ſed melle & lacte nutriebantur infantiæ.* Similiaque profert ad ſimilem locum Ezech. xx. 6. At in Jer. xi. 5. terram lacte & melle manantem, tropologicè, quemadmodum Barnabas, exponit de Eccleſia, *in qua parvuli atque lactentes educamur per fidem, ut poſſimus ſolidum cibum capere.* COT.

Μέλιτι, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται.] In codicibus illis quos vidi, non erat τὸ εἶτα. Itaque putavi debere reſcribi, μέλιτι καὶ

ma tamquam priora. Propter hoc ergo prædicavit Propheta: *Intrate in terram, quæ trahit lac & mel, & dominamini ejus.* * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *

VET. INT. Ex. iii. 8.

Quia ipſe incipiebat apparere, & in nobis habitare: templum enim Domini, * * inhabitatio cordis noſtri eſt. Dicit ergo iterum: *Et quo modo apparebo Domino Deo meo, & magnificabor?* Inquit: *Confitebor in Eccleſia * * fratrum meorum, & decantabo tibi in Eccleſia ſanctorum.* Nos ergo ſumus, quos induxit in terram bonam. Quid ergo lac & mel? Quia ab initio infans melle & * * lacte vivificatur; ſic [7] ut per fidem promiſſionis, [8] verbo dum

Pſ. xli. 3.
— xxi. 23.
[7] L. &:
[8] L. & verbo.

fratres mei, Domino eſt, habitatio cordis noſtri. Etenim iterum ait Dominus; *Et in quo apparebo ad Dominum Deum meum, & glorificabor?* Ait: *Confitebor tibi in Eccleſia, in medio fratrum meorum; & cantabo te in medio Eccleſiæ ſanctorum.* Itaque nos ſumus, quos introduxit in terram bonam. Sed quare lac & mel? Quoniam infans, primùm melle, tum lacte, viviſcit: ita & nos, fide repromiſſionis, & verbo, in vitam confirmati,

VERS. COT. Pſ. xli. 3.
— xxi. 23.

γάλακτι, uti quoque Interp. legerat. Notus enim ex Clemente Alex. & Tertulliano, mos ille veterum Chriſtianorum, quo pueris recens baptizatis mel, eique lac miſtum, deguſtandum offerebant. Sed nunc alteram lectionem probo. Neque enim à Barnaba hoc loco tangi puto ritum iſtum, licèt antiquiſſimum; ſed ſimpliciter loqui de conſuetudine veterum, etiam ethnicorum, qui infantes recens natos primùm melle, deinceps verò lacte nutriebant. Et ex medicorum præſcripto fiebat, ut infantes antequam uberibus admoverentur, per aliquot dies nutrirentur melle. Vos.

Τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας.] Barnabas dixit *fide promiſſionis*, nempe futurorum bonorum, ponens partem pro toto. MEN.

κατακυριεύοντες τῆς γῆς. Προείρηκε δὲ ἐπάνω, ὅτι αὐξανέσθωσαν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. [7] τί οὖν ὁ δυνάμενος νῦν ἄρχειν θηρίων, ἢ ἰχθύων, ἢ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ; αἰσθάνεσθαι γὰρ ὀφείλομεν, ὅτι τὸ ἄρχειν ἐξουσία ἐστὶν, ἵνα τις ἐπιτάξας κυριεύσῃ. Ει οὖν οὐ γίνεται τοῦτο νῦν, ἄρα [8] ὑμῖν εἴρηκε· πότε; ὅταν καὶ αὐτοὶ τελειωθῶμεν, κληρονόμοι τῆς διαθήκης Κυρίου γενέσθαι.

[7] L. τίς.
[8] Al. ἡμῖν.

Ζ'. Οὐκοῦν νοεῖτε, τέκνα εὐφροσύνης, ὅτι πάντα ὁ καλὸς Κύριος προεφανέρωσεν ἡμῖν, ἵνα γνῶμεν, ᾧ κατὰ πάντα εὐχαριστοῦντες ὀφείλομεν αἰνεῖν. εἰ οὖν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὢν Κύριος, καὶ μέλλων κρίνειν ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἔπαθεν, ἵνα ἡ πληγὴ αὐτοῦ ζωοποιήσῃ ἡμᾶς· πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἠδύνατο παθεῖν, εἰ μὴ διὰ ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ σταυρωθεὶς, ἐποτίζετο ὄξει καὶ χολῇ· ἀκούσατε πῶς περὶ τούτου [1] πεφανέρωκαν οἱ ἱερεῖς τοῦ [2] λαοῦ· γεγραμμένης ἐντολῆς αὐτοῦ, ὃς ἂν μὴ νηστεύσῃ τὴν νηστείαν, θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται, ἐνετείλατο Κύριος· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἤμελλε

[1] Al. πεφανερώκασιν.
[2] F. ναοῦ.

VERS. COT. vivemus, terram possidentes. Jam verò prædixit superiùs; *Crescant, & præsint piscibus.* Quis potest nunc præesse bestiis, vel piscibus, vel cœli volucribus? Scire enim debemus *præesse* potestatem designare, ut quis imperet ac dominetur. Cùm igitur id nunc non contingat; profectò nobis dixit. Quando? Cùm & ipsi adeò perfecti erimus, ut hæredes simus testamenti Domini.

VII. Intelligite ergo, filii dilectionis ac lætitiæ, quòd bonus Dominus omnia nobis præmonstravit, ut cognosce-

Προείρηκε δὲ] Προείρηκε γὰρ. Uss.

Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων.] Forsan reponi possit ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν ἰχθύων. Ex ejusdem voculæ τῶν repetitione factum est, ut verba, quæ desiderantur, prætermiserit librarius. DAV.

Τί οὖν.] Τίς οὖν. Uss.

Superesse.] Hoc est, *dominari, præesse.* In literali sensu feræ naturæ animalibus non dominamur: relinquitur ut in spirituali id contingat, brutis nimirum & ferocientibus affectibus domitis;

adnutrimur, sic [9] vivificamur, dominatum agentes terræ. * * * * * * * * *
Quis est, qui possit modò esse super bestias, aut super aves, aut super pisces? Sentire debetis, quia superesse potestatis est, ut quis imperans [1] Domino sit. * * * * * * *
* * * * * * * * * * * * *
* * * * * * *

VET. INT. [9] vivificabimur.

[1] L. Dominus.

VII. Intelligite ergo, filii dilecti, quia omnia bonus Dominus ostendit nobis, ut sciremus, [1] cùm per omnia gratias agere debeamus. Si ergo Filius Dei, cùm sit Dominus, qui incipiet judicare vivos & mortuos, passus est, ut plaga illius vivificaret nos; credamus, quia Filius non poterat pati, nisi propter nos. Sed & cruci affixus potatur aceto & felle. Audite quemadmodum de hoc significaverint sacerdotes templi: Inscriptâ lege præcepti, ut si quis non jejunaret jejunium, morte moreretur, præcepit Dominus: quia ipse pro peccatis nostris incipiebat vas spiritûs

[1] L. cui.

Lev. xxiii. 29.

VERS. COT.

remus, cui per omnia gratias agere ac laudes debemus offerre. Si ergo Dei Filius, qui est Dominus, & judicaturus est vivos ac mortuos, passus est, ut plagâ illius vividos nos redderet; credamus, non potuisse Filium Dei pati, nisi propter nos. Sed & cruci affixus, aceto ac felle potabatur. Audite, quo modo de hac re sacerdotes templi ac plebis significaverint: scripto præcepto, ut qui jejunium non jejunaret, morte exterminaretur, præcepit Dominus: quia & ipse pro peccatis nostris vas Spi-

Lev. xxiii. 29.

nam ad tempora Evangelii spectant illa Esaiæ, *leo & bos simul accumbent*. OXON. Sed revera brutis dominamur, in eo quòd pro arbitrio ea occidimus, & in usus nostros, seu arte, seu vi adhibemus. CLER.

Λαοῦ.] Legendum ναοῦ, ut legit Vet. Interp. MEN.

Ὃς ἂν μὴ κ. λ.] Diem expiationis peculiari ratione redemptionem à Domino nostro partam exhibere, docet nos Apostolus ad Heb. ix. OXON.

σκεῦος τοῦ πνεύματος προσφέρειν θυσίαν· ἵνα καὶ ὁ τύπος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἰσαὰκ, τοῦ προσενεχθέντος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τελεσθῇ. Τί οὖν λέγει ἐν τῷ προφήτῃ; καὶ φαγέτωσαν ἐκ τοῦ τράγου, τοῦ προσφερομένου τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν. προσέχετε ἀκριβῶς· καὶ φαγέτωσαν οἱ ἱερεῖς μόνοι πάντες τὸ ἔντερον ἄπλυτον, μετὰ ὄξους. πρὸς τί; ἐπειδὴ ἐμὲ, εἶδον, ὑπὲρ ἁμαρτιῶν μέλλοντα τοῦ λαοῦ τοῦ καινοῦ προσφέρειν τὴν σάρκα μου, μέλλετε ποτίζειν χολὴν μετὰ ὄξους· φάγετε ὑμεῖς μόνοι, τοῦ λαοῦ

VERS. COT. ritûs sui oblaturus erat in hostiam; ut & impleretur figura facta in Isaaco, qui super altare fuit oblatus. Quid ergo dicit apud Prophetam? *Et manducent de hirco, qui in die jejunii offertur pro omnibus peccatis.* Attendite

Num. xxix. 7. 11.

Σκεῦος τοῦ πνεύματος.] *Vas spiritûs sui*, id est, corpus. MEN. Vide 1 Thess. iv. 4.

Τί οὖν λέγει ἐν τῷ προφήτῃ.] Verba illa non videntur denotare voces Prophetæ alicujus, sed esse explicatio mysterii latentis in ritu legali, à Mose proposito. OXON.

Καὶ φαγέτωσαν κ. τ. λ.] Cùm nihil simile his, prout jacent, vetus Testamentum referat, necessariò recurrendum est, aut ad libros Apocryphos; aut, quod malim, ad traditiones Judaicas, seu scriptas, seu non scriptas; ex quibus etiam Apostolus didicisse nomina Magorum, qui restiterunt Mosi, dicitur à sanctis Patribus. Hinc igitur Barnabas ista, & alia quædam inferiùs desumpsit. COT.

Hæc quæ sequuntur tam exactam legis Mosaicæ & rituum Judaicorum cognitionem sapiunt, scriptoremque non modò Israelitam, sed etiam Levitam, qualis erat Barnabas, fuisse demonstrant; ut omnino mirum sit, ex levissimis conjecturis aliquibus in mentem venisse, illum ex Ethnico fidem Christianam accepisse. OXON.

Ἐκ τοῦ τράγου.] Ex Num. xxix. 11. evidenter apparet, hircum hunc in die jejunii, scilicet septimi mensis die decimo mactatum, diversum esse à duobus illis hircis, qui eodem die pro expiatione populi offerebantur, quorum alter erat emissarius, alter in holocaustum ad populi expiationem, de quibus agitur, Lev. xvi. ubi tamen nulla mentio fit hujus hirci, de quo nunc agimus. Hoc etiam clarum est ex Josepho, Antiquit. L. iii. 10. MEN. *In die Cippurim hircus, pro peccato* oblatus, *comedebatur vesperi.* Temidin umusuphia, C. x. § 1. Porrò victimis piacularibus, nemini nisi sacerdoti, ejusque filio, vesci licuit; neque his nisi intra sanctuarium. Confer

ſui offerre hoſtiam; ut & figuram quæ fuerat ſub Iſaac, qui oblatus eſt ad aram, conſummaret. Quid * * dicit * [2] Propheta? *& manducent de hirco, quem oblaturi ſunt ad jejunium pro omnibus peccatis.* Adtendite diligenter: *& manducent ſacerdotes ſoli * * inteſtinum non lotum, cum aceto.* Ad quid? Quoniam me, pro peccatis populi mei incipientem offerre corpus meum, potabitis aceto cum felle; manducate vos ſoli, populo jejunante, &

VET. INT. Gen. xxii.

[2] F. in. Num. xxix. 7. 11.

diligenter: *Et manducent ſoli ac omnes ſacerdotes inteſtinum non lotum, cum aceto.* Ad quid? Quoniam me, pro novi populi delictis oblaturum carnem meam, potaturi eſtis aceto cum felle; comedite vos ſoli, dum populus jeju-

VERS. COT.

Num. xviii. 9, 10. cum Lev. vi. 16. & xxiii. 20. Dicis ergo cauſâ comedebat ſacerdos ſummus de ſacrificio *hirci oblati extrinſecus inter veſperas*, jejunium interim continuante populo, uſque dum ipſe finitis omnibus diei muniis è ſanctuario prodiret: & tunc demum ille juſtam cœnam ſumebat; *invitatis amicis, quando in pace exierat è ſanctuario*: ut habetur Cod. Joma, C. vii. §. 4. & Abod. yom haccipurim, C. iv. in fine. OXON.

Τὸ ἔντερον ἄπλυτον, μετὰ ὄξους.] Ritus manducandi inteſtina non lota aceto, videbatur deſumtus à ſolennitate paſchali, ubi agnus comedendus dicitur, ἐπὶ πικρίδων, οὐδὲ ἡψημένον ἐν ὕδατι, ἀλλ' ὀπτὰ πυρί. Exod. xii. 9. cujus miniſterii circumſtantias paſſionem Dominicam reſpicere docent Apoſtoli. Vide Joh. xix. 36, & 1 Cor. v. 7. OXON.

Εἶδον.] Legendum videtur εἶπεν. Sic paſſim loquuntur Barnabas & alii. Quapropter levem hanc mutationem facere, quàm cum Menardo & Cotelerio vocem prorſus expungere, videtur præſtabilius. DAV.

Μόνοι.] Solenne eſt Barnabæ, cùm Judaicum aliquem ritum propoſuerit, & ad redemtionis noſtræ myſterium deduxerit, tractationem particularem reſumere. Hìc ergo obſervat, ſacerdotem, cùm de ſacrificio comederit, adumbrâſſe Dominicam paſſionem, non pro ſuis, ſed aliorum peccatis toleratam; cùm univerſalis ſit regula, neminem comedere de ſacrificio expiatorio pro peccatis ſuis, & proprio frui ſcelere. Hinc inſuper diſcendum, Dominum eſſe illam expiationem quæ comedebatur cum *amaritudinibus*: de qua re Mat. xxvi. 23. Nam, ne illa circumſtantia inobſervata præteriret, Dominus, in cœna paſchali, proditoris Judæ indicium, intinctionem in juſculum illud turbidum, eſſe voluit. OXON.

νηστεύοντος, καὶ κοπτομένου ἐπὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. Ἵνα δείξῃ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν· πῶς οὖν ἐνετείλατο; προσέχετε. λάβετε δύο τράγους καλοὺς καὶ ὁμοίους, καὶ προσενέγκατε. καὶ λαβέτω ὁ ἱερεὺς τὸν ἕνα εἰς ὁλοκαύτωμα. τὸν δὲ ἕνα τί ποιήσουσιν; ἐπικατάρατος, φησὶν, ὁ εἷς. προσέχετε πῶς ὁ τύπος τοῦ Ἰησοῦ φανεροῦται. καὶ ἐκπτύσατε πάντες, καὶ κατακεντήσατε, καὶ περιθεῖτε τὸ ἔριον τὸ κόκκινον περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· καὶ οὕτως εἰς ἔρημον βληθήτω. καὶ ὅταν γένηται οὕτως, ἄγει ὁ βαστάζων

VERS. COT. nat, & plangit in ſacco & cinere. Ut oſtenderet, quòd oportet ipſum mori pro illis. Quo modo igitur præcepit? Attendite; *Sumite duos hircos bonos & ſimiles, & offerte; & accipiat ſacerdos unum, in holocauſtum.* De

Lev. xvi.

Plangite vos.] Lege *plangente*, expuncto *vos*, ut in textu Græco κοπτομένου. MEN.

Καλοὺς καὶ ὁμοίους] De hircorum ſimilitudine, ac bonitate ſeu pulchritudine, & integritate, in Levitico ne verbum quidem. Quamquam ea quæ offerebantur Deo, maculâ debebant carere. Sed Cyrillus Alexandrinus in Glaphyris dicit, Καλοί τε καὶ ἰσομεγέθεις ἀλλήλοις ἄμφω τε ἰσήλικες, ὁμόχροοί τε καὶ κατ' οὐδένα τρόπον παθόντες τὴν ἐμπηρίαν. Hoc eſt, *pulcri, & ejuſdem inter ſe magnitudinis ambo, & coævi, item ejuſdem coloris, nec ullâ omnino affecti membrorum læſione.* Similes etiam extitiſſe teſtatur Juſtinus Martyr in Dial. cum Tryph. atque Tertullianus contra Judæos Cap. ult. & adverſus Marcionem iii. 7. COT. Hircos ſimiles eſſe debere docent Rabbini. Ita in Cod. Joma C. vi. § 1. dicitur quod *de duobus hircis diei expiationis mandatum eſt, quòd erant pares aſpectu, ſtaturâ, pretio*; & *eodem tempore capi debere*, addit Maim. in Yom. hacciput. OXON.

Ἐπικατάρατος.] *Maledictus*, quia cum imprecatione hircus emittebatur ad expiationem populi. Lev. xvi. ubi appellatur ἀποπομπαῖος apud LXX. & *emiſſarius* in vulgata verſione. MEN. Chriſtum Dominum *pro nobis maledictum factum*, docet Apoſtolus, Gal. iii. 13. OXON.

Καὶ ἐκπτύσατε κ. τ. λ.] Lege ἐμπτύσατε. Mala tractatio ejus qui hircum emiſſarium eduxit, in Tract. Joma vi. § 4. ſic enarratur: *crines ei vellicabant, & dicebant, Vade & exi, vade & exi.* Et Gemara Babylon. *Quare diutius manet hircus iſte, cum peccata populi tam numeroſa ſint?* Idem mos apud Gentes invaluit, quæ, rebus in arcto poſitis, maleficum, & nullius pretii hominem, ſtolâ indutum, pro expiatione civitatis immolabant, poſt-

[3] plangite vos in cilicio & cinere. Et ut oſtenderet, quia [4] ab illis debet pati, ſic præcepit: * *Sumite hircos duos bonos, ſimiles, & offerte: & accipiant ſacerdotes unum holocauſtum pro peccatis,* * * * *alium autem in maledictionem.* Adtendite, quo modo figura Jeſu oſtendebatur. *Expuite in illum,* inquit, *omnes, & pungite, & imponite lanam coccineam circa caput illius; & ſic in aram ponatur: & cùm ita factum*

Vet. Int.
[3] L. plangente.
[4] Legebat ὑπ' αὐτῶν.
Lev. xvi.

altero verò quid facient? *Maledictus,* inquit, *unus.* Attendite, quo pacto figura Jeſu manifeſtetur. *Et conſpuite illum omnes, ac lancinate; & imponite lanam coccineam circa caput ejus: & ſic in deſertum emittatur.* Et cùm

Vers. Cot.

quam eum contumeliis omnimodis oneràſſent: is vero piaculum & catharma dicebatur. Huic inclamatum, rem enarrante Ariſtophane in Acharn. Οὐ φθείρῃ κάθαρμα, καὶ ἐκποδὼν ἡμῖν ἄπει. Pari modo, Salvatore noſtro ſputo, & colaphis peſſimè habito, cùm morti deſtinaretur, clamore vulgi ingeminatum, *Tolle, tolle, crucifige.* Oxon.

Τὸ ἔριον τὸ κόκκινον.] Lanam hanc coccineam Talmudiſtæ *linguam* appellant, quæ hirci emiſſarii capiti appenſa erat, ut denotaret, prout Lev. xvi. 29. dicitur, *impoſitas eſſe omnes iniquitates filiorum Iſrael capiti ejus.* Bajulus vero hirci prædicti, cùm eum ad rupem Zuck perduxiſſet, rem enarrante codice Joma C. vi. § ult. *linguam coccineam dividebat, dimidium ad rupem,* nimirum, in ſpinam illic creſcentem; alterum verò *dimidium inter cornua ejus alligabat.* Nugantur porrò Gemarici, aliquando albeſcere coccinum, quandoque ruborem retinere, prout expiatio rite aut ſecus perageretur: quò reſpicere volunt illud Iſ. i. 18. *Si fuerint peccata veſtra ut coccinum, quaſi nix dealbabuntur.* Utcunque res ſit, pariter accidebat in tractatione Domini noſtri; qui veſte coccineâ à Pilati militibus indutus, Mar. xv. 17. imò inſuper & albâ, λαμπρᾷ, ab Herode Luc. xxiii. 11. Locum hunc fere integrum ſcriptis ſuis inſeruit Tertull. adv. Judæos, necnon L. iii. C. 7. contra Marcion. Pertractat etiam Juſtinus Mart. Dial. cum Tryphone; qui pariter, agnum paſchalem, verubus tranſfixum, Domini noſtri crucifixionem exhibere, oſtendit. Oxon.

Aram.] *Eremum* reponi debere non tantùm textus Græcus, ſed etiam res ipſa, ſatis indicat. Oxon.

τὸν τράγον εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἀφαιρεῖ τὸ ἔριον, καὶ ἐπιτίθησιν ἐπὶ φρύγανον τὸ λεγόμενον [3] ῥαχὴλ, οὗ καὶ τοὺς [4] βάτους εἰώθαμεν τρώγειν ἐν τῇ χώρᾳ εὑρίσκοντες· οὕτως μόνης τῆς ῥαχοῦς οἱ καρποὶ γλυκεῖς εἰσι. Τί οὖν καὶ τοῦτο; προσέχετε· τὸν μὲν ἕνα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τὸν δὲ ἕνα ἐπικατάρατον. καὶ ὅτι τὸν ἐπικατάρατον ἐστεφανωμένον; ἐπεὶ δὲ ὄψονται αὐτὸν, τότε τῇ ἡμέρᾳ, τὸν ποδήρη ἔχοντα τὸν κόκκινον περὶ τὴν σάρκα· καὶ ἐροῦσιν· οὐχ οὗτός ἐστιν, ὅν ποτε ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν ἐξουθενήσαντες, καὶ κατακεντήσαντες, καὶ ἐμπαίξαντες; ἀληθῶς οὗτος ἦν, ὁ τότε λέγων ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ εἶναι. Πῶς γὰρ ὁμοίως,

[3] Al. ῥαχὶλ.
[4] Al. βλαστούς.

VERS. COT. ita factum fuerit; qui portat hircum, abducit eum in eremum, & aufert ab illo lanam; quam ponit super fruticem, qui vocatur rubus, cujus germina in agris reperta solemus manducare: sic solius rubi fructus dulces sunt. Cur itaque & hoc? Attendite: *Unum quidem super altare; alium verò maledictum.* Et quare qui maledictus est, co-

Zach. xii. 10.

Adducite.] Rectiùs, *adducit qui fert &c.* Primi peccati maledictionis pars erat, quòd terra spinas produceret; infrugiferæ illæ fuerant quidem: eam vero quam Dominus gessit, frugiferam fuisse discimus, ut ostenderetur maledictionem jam cessâsse; nec desperandum, colligi posse uvas de spinis, & de tribulis ficus. OX.

Ραχιὴλ.] Optima Isaaci Vossii emendatio ῥαχίη, ex glossis Herodoti, quæ ῥηχίης exponunt, φραγμοῦ, ἢ δέσμης τῶν φραγμῶν. COT. Rubum, quæ sepibus materiem præbet ῥαχίην dici, admonuit in notis suis eruditissimus Is. Vossius, qui coronam Domini spineam exinde confectam optimè conjicit. OXON. Scribo τὸ λεγόμενον ῥάχιν, rubum profecto in rupe σούκ צוק; quod Latinè sonat *præcipitium*, dato nomine ex ritu quàm severo. BERN.

Βάτους.] Repono καρποὺς, quomodo legit etiam Vet. Interp. DAV.

Οὕτως μόνης τῆς ῥαχοῦς.] Lege ταύτης μόνης τῆς ῥάχου. VOSS.

Ὅτι τὸν.] Ὃ, τὸν. VOSS.

Ἐπεὶ δὲ ὄψονται αὐτὸν, τότε τῇ ἡμέρᾳ.] Aut fallor, aut legendum: ἐπειδὴ ὄψονται αὐτὸν, ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ. Hoc certè modo, sensus, non minùs quàm oratio, concinnior evadit. DAV. Juxta Zach. xii. 10. *Et aspicient ad me quem confixerunt, & plangent cum planctu.* Quem locum, etsi Joannes, xix. 37. explicaverit de passione, nihil tamen obest,

fuerit, adducite, qui ferat hircum in eremum, & auferat, & ponat illam in ſtirpem, quæ dicitur rubus; cujus & fructus in agris [5] *adſumus invenientes manducare: * * * * * hujus ſtirpis dulces fructus inveniuntur.* Ad quid ergo hoc? Adtendite: *Unum ad aram; alium tamquam maledictum.* Et quare is, qui maledictus, coronatus? Quia videbunt illum tunc in illa die chlamydem habentem coccineam circa corpus, & dicent: Nonne hic eſt, quem nos crucifiximus, faſtidientes, & conſpuentes, & compungentes? Verè hic fuit, qui tunc ſe dicebat eſſe Filium Dei. Sicut ergo ſimilis, ſic

VET. INT.

[5] L. *adſuevimus.*

Zach. xii. 10.

ronatur? Quia videbunt eum illâ die habentem circa corpus talarem coccineam: & dicent; Nonne hic eſt, quem nos aliquando deſpectum, compunctum, ac illuſum crucifiximus? Verè ille eſt, qui tunc ſe dicebat eſſe Filium Dei. Sicut ergo ſimilis: ita; *ſimiles hir-*

VERS. COT.

quin explicari etiam poſſit de ſecundo Chriſti adventu. Ita hunc Prophetæ locum applicat S. Hippolytus, Lib. de Antichriſto. His conſonat S. Juſtinus Mart. Dial. cum Tryph. ubi agens de duobus hircis, ait per ejuſmodi figuram repræſentari utrumque Chriſti adventum; & agens de ſecundo ſcribit, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιγνωσθήσεσθε αὐτὸν τὸν ἀτιμηθέντα ὑφ᾽ ὑμῶν, i. e. *quia in ipſo loco Hieroſolymorum cognoſcetis ipſum, qui à vobis ignominiâ affectus eſt.* MEN.

Ποδήρη ἔχοντα τὸν κόκκινον.] Nota Chriſtum, in die judicii, venturum eſſe chlamyde coccineâ circumdatum; qui etiam apparebit cum cæteris paſſionis ſuæ notis, ut docet S. Hippolytus. MEN.

Πῶς γὰρ ὁμοίως, καὶ τοῦτον, ὁμοίους.] Cotelerius legit, ὡς γοῦν ὅμοιος, κατὰ τοῦτο ὁμοίους, nec aliter ut opinor metaphraſtes. Cùm verò ſint libri, qui dant εἰς τοῦτο ὁμοίους, minimâ mutatione reſcripſerim: Πῶς γὰρ ὅμοιος; εἰς τοῦτο, ὁμοίους τοὺς τράγους, &c. Γὰρ hìc eſt tranſitionis nota, veluti paſſim apud Clementem Alex. Vide doctiſſ. Potterum ad Strom. i. p. 354. DAV. Quia unus idemque hircus non potuit mortem Chriſti & ejuſdem reſurrectionem commodè repræſentare, duo adhibiti ſunt: porrò ut alter alteri per omnia ſimilis; ita Dominus eorum utrique. OXON.

καὶ τοῦτον, ὁμοίους τοὺς τράγους, καλοὺς, καὶ ἴσους· ἵν᾽ ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν τότε ἐρχόμενον, ἐκπλαγήσονται ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τοῦ τράγου. οὐκοῦν ἴδε τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος πάσχειν Ἰησοῦ. Τί δὲ, ὅτι τὸ ἔριον εἰς μέσον τῶν ἀκανθῶν τιθέασι; τύπος ἐστὶ τοῦ Ἰησοῦ, τῇ ἐκκλησίᾳ κείμενος· ἵνα ὃς ἐὰν θέλῃ τὸ ἔριον ἆραι τὸ κόκκινον, δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, διὰ τὸ εἶναι φοβερὰν τὴν ἄκανθαν, καὶ θλιβέντα κυριῶσαι. οὕτω, φησὶν, οἱ θέλοντές με ἰδεῖν, καὶ ἅψασθαί μου τῆς βασιλείας, ὀφείλουσι θλιβέντες καὶ παθόντες λαβεῖν με.

Η'. Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι ἐντέλλεται τῷ Ἰσραὴλ, προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἄν-

VERS. COT. *cos, bonos, & æquales:* ut, cùm viderint eum tunc venientem, percellantur de hirci similitudine. Itaque videtis figuram ejus, qui passurus erat, Jesu. Quamobrem verò lanam in medio spinarum ponunt? Id figura est Jesu, Ecclesiæ posita; ut, scilicet, qui voluerit lanam coccineam auferre, eò quòd spina formidabilis sit, debeat

Unum ex illis.] Magis distinctè reddit Interpres, quod in Græco habetur αὐτὸν, *unum ex illis:* caper enim emissarius solus supererat, altero priùs mactato. OXON.

Ἴδε τὸν.] Interpres reddidit *videtis:* et fortasse legit ἴδετε, quæ melior lectio. OXON.

Τί δὲ.] Ὅτι δὲ τὸ. VOSS.

Τύπος.] Etiam hircus, qui Gen. xxii. in holocaustum offerebatur ab Abrahamo, vice filii unigeniti, & oblationis Dominicæ typum gessit, inter vepres in rupe in montis Moriæ comprehendebatur. OXON.

Κυριῶσαι.] Repono Κυριεῦσαι, vox enim altera mihi Græca non videtur. DAV. Post κυριεῦσαι deest αὐτοῦ, *illius*, nempe ἐρίου, lanæ. *Dominari illius*, est habere illam in potestate. MEN.

Οὕτω, φησὶν κ. τ. λ.] Hoc sæpiùs ingeminat Dominus noster, Mat. vii. 13. x. 38. xvi. 24. Et D. Paulus Act. xiv. 22. OXON.

Τύπον κ. τ. λ.] Rectè in hoc sacrificio, cujus omnis apparatus prorsus contrarius erat ritibus aliarum victimarum quarumcunque, nimirum quòd nec à sacerdote, nec ad altare, ne quidem intra urbis sanctæ limites perageretur, abolitio præfigurabatur totius Leviticæ œconomiæ. OX.

ſimiles hircos, * * *& æquales*; ut cum viderint unum ex illis tunc [6] paſcentem, admirentur in ſimilitudine capri. Ergo videtis figuram ejus, qui paſſurus erat, Jeſu. Quare & lanam in medio ſpinarum ponunt? Figura Jeſu Eccleſiæ poſita: quia qui voluerit tollere lanam coccineam, oportet illum multa pati, propter ſpinæ nequitiam, & coartatum ſic dominari illius. *Sic*, inquit, *qui volunt me videre, & attingere regnum meum, debent compreſſi, & multa paſſi accipere.*

VET. INT.

[6] F. pateſcentem.

VIII. Quam autem figuram putatis eſſe, quia præceptum eſt populo Judæorum, offerre vac-

Num. xix.

plurima ſufferre, & afflictatus potiri illius. Sic, inquit, qui volunt me videre, & ad regnum meum pervenire, debent per afflictiones ac tormenta poſſidere me.

VIII. Quam autem figuram putatis eſſe, quòd præcipitur Iſraeli, ut homines conſummatæ nequitiæ juven-

VERS. COT.

Ἐντέλλεται κ. τ. λ.] Huic præcepto Barnabas quaſdam circumſtantias, quæ ex traditione obſervabantur, addit: 1. Quòd vacca illa à peccatoribus deberet offerri, i. e. adduci ad offerendum. 2. Quòd pueri mitterent cinerem in vaſa fictilia. 3. Quòd iidem, lanâ coccineâ & hyſſopo, ligno circumligatis, uterentur tanquam aſperſorio. MEN.

Philo Judæus, libro de victimas offerentibus, Κελεύει γὰρ, δάμαλιν πυῤῥὰν, ἄζυγον ἀχθεῖσαν σφαγιασθῆναι μὲν ἔξω πόλεως, τὸν δὲ ἀρχιερέα, λαμβάνοντα ἀπὸ τοῦ αἵματος, ἑπτάκις ἐπιῤῥαίνειν ἀντικρὺ τοῦ νεὼ πάντα· εἶθ' ὅλην κατακαίειν σὺν δορᾷ, καὶ κρέασι, καὶ πλήρει τῇ κοιλίᾳ περιτ]ωμάτων. ἤδη δὲ ὑπομαραινομένης τῆς φλογὸς, εἰς τὸ μεσαίτατον τρία ταῦτα ἐμβάλλειν, ξύλον κέδρινον, ὕσσωπον, καὶ κόκκινον κελεύει. *Præcipit enim, juvencam rufam, indomitam, eductam mactari quidem extra civitatem; Pontificem verò, ſumpto illius ſanguine, ſepties eum contra templum aſpergere; tum totam exurere cum pelle, & carnibus, plenoque excrementis ventre. Jamque ſubſidente flammâ, in medium tria hæc jubet injicere, lignum cedrinum, hyſſopum, & coccinum,* COT.

δρας ἐν οἷς ἁμαρτίαι τέλειαι, καὶ σφάξαντας κατακαίειν· καὶ αἴρειν τότε τὴν σποδὸν παιδία, καὶ βάλλειν εἰς ἄγγη, καὶ περιτιθέναι τὸ ἔριον τὸ κόκκινον, καὶ τὸν ὕσσωπον, καὶ οὕτω ῥαντίζειν τὰ παιδία καθ' ἕνα, τὸν λαὸν, ἵνα ἁγνίζωνται ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν; νοεῖτε, πῶς ἁπλότητι λέγει ὑμῖν. Ὁ μόσχος οὗτός ἐστιν ὁ Ἰησοῦς· οἱ προσφέροντες ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ, οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ σφαγήν· εἶτα οὐκέτι ἄνδρες, οὐκέτι ἁμαρτωλῶν ἡ δόξα. Οἱ δὲ ῥαντίζοντες παῖδες, εὐαγγελιζόμενοι ἡμῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ταὶ τὸν ἁγνισμὸν τῆς καρδίας, οἷς ἔδωκε τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἐξουσίαν (οὖσι δεκαδύο,

VERS. COT. cam offerant, & eam mactatam comburant; utque tunc pueri tollant cinerem, ac in vasa mittant; postea baculo alligent lanam coccineam cum hyssopo; & sic populum singillatim pueri aspergant, ut à peccatis purgetur? Aspicite quo modo in simplicitate nobis loquatur. Vitulus iste, Jesus est: homines nequam qui offerunt, sunt ii qui

Ἐν οἷς ἁμαρτίαι τέλειαι.] Dicunt Judæi, *summum sacerdotem huic muneri obeundo excmtum, quòd pollueret eos qui in eo ministrabant.* Maim. in Parah. C. 1. §. 11. Imò non modò Judæus, sed alienigena quilibet, vaccæ mactandæ sufficerat; & etiam eidem comburendæ: quod in Num. xix. 3. adnotat Solom. Jarchi, siquidem dicatur hæc fieri debere *in oculis*, hoc est, saltem in conspectu sacerdotis. Ritum hunc Dominicam expiationem respexisse, disertè ostendit D. Paulus Heb. ix. 13. Imò ipse Maimonides, quando memorâsset novem juvencas rubras à tempore Mosis, ad templi destructionem combustas fuisse, subjungit, *Decimam à Messia rege expectari.* Maim. in Parah. C. iii. §. 4. De cinerum reservatione idem ait, *quemlibet Israelitam illi curæ idoneum esse,* & *vas quodlibet sufficere, licèt sit fictile*; & demum concludit, *neminem esse in Israele, qui nimiùm sit vilis.* Parah. C. xiii. §. 12. OXON.

Περιτιθέναι.] Deest τῷ ξύλῳ, *ligno*, quod habet Vet. Interp. MEN.

Καθ' ἕνα, τὸν λαὸν.] Hæc generatim dicuntur; sed distributivè de his qui polluti fuerant, intelligenda sunt. MEN.

Ὑπὸ.] Lege ἀπὸ, ut postulat linguæ Græcæ ratio. DAV.

Ἁπλότητι.] Lege ὁμοιότητι, *in similitudine.* MEN.

Vet. Int.

cam homines, in quibus peccata consummata sunt, & occisam comburere; & tollere tunc cinerem pueros, & mittere in vasa fictilia, & suspendere in ligno lanam coccineam & hyssopum, & sic spargere pueros circa singulas turbas populi, ut sanctificentur à peccatis? Videte ergo, quo modo in similitudine dicat nobis. Vacca * erat Jesus: qui offerebant, homines peccatores, hi qui obtulerunt eum ad victimam. * * * * * * * * * * * * Qui sparserunt pueri, hi erant, qui nuntiaverunt nobis remissionem peccatorum, & castitatem præcordii nostri, quibus dedit Evangelii potestatem; qui sunt duo-

Vers. Cot.

Dominum ad necem obtulerunt: sed nunc non ampliùs viri, nulla ampliùs peccantium gloria. Jam verò pueri aspergentes sunt, qui faustè nunciaverunt nobis remissionem peccatorum, & purificationem cordis, quibus dedit Evangelii prædicandi potestatem; quique sunt duo-

Similitudine.] Fortasse *simplitudine*, in Græco ἁπλότητι. Ox.

Ὁ μόσχος κ. τ. λ.] Puto μόσχος positum esse hìc à Barnaba, loco δάμαλις, ut vocabulum Christo convenientius. Quod satis liquet ex S. Hieronymo in Ezech. xliii. 19. *Vitulum autem qui pro nobis immolatus est, & multa Scripturarum loca, & præcipuè Barnabæ epistola, quæ habetur inter Scripturas apocryphas, nominat.* Men. Porrò vacca hæc rubra, à Rabbinis vitulum aureum respexisse credebatur; qui existimabant, nefas illud per nulla tempora veniam accepisse, sed in omni clade unciolam vituli aurei fuisse intermistam. Domini vero nostri expiatio, non modo istud, sed peccata sustulit totius mundi. Joh. i. 29. Oxon.

Εἶτα οὐκέτι ἄνδρες κ. τ. λ.] Codex Usserianus habet, εἶτα οὐκέτι ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ, οὐκέτι ἁμαρτωλῶν ἡ δόξα· post conspersionem viri isti non amplius sunt peccatores, nec pro peccatoribus habentur. Oxon. Sic fere Menardus, nisi quòd legat ἁμαρτιῶν loco ἁμαρτωλῶν, dicens, hæc verba nihil aliud sibi velle, quàm quòd Christi passione peccatum deletum sit. Sed Davisius putat ea esse delenda, ut importuna & loci sensum perturbantia.

Οὗσι δεκαδύο κ. τ. λ.] Δωδεκάφυλον Apostolorum numerum designâsse, res est notissima, Oxon.

εἰς μαρτύριον τῶν φυλῶν, ὅτι δεκαδύο αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ) εἰς τὸ κηρύσσειν. Διὰ τί δὲ τρεῖς παῖδες οἱ ῥαντίζοντες; εἰς μαρτύριον Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ· ὅτι οὗτοι μεγάλοι τῷ Θεῷ. Ὅτι δὲ τὸ ἔριον ἐπὶ τὸ ξύλον; ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῷ ξύλῳ· διότι οἱ ἐλπίζοντες [1] εἰς αὐτὸν ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα. Διὰ τί δὲ ἅμα τὸ ἔριον καὶ τὸν ὕσσωπον; ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἡμέραι ἔσονται πονηραὶ καὶ ῥυπαραὶ, ἐν αἷς ἡμεῖς σωθησόμεθα· ὅτι καὶ ἀλγῶν τὴν σάρκα διὰ τοῦ ῥύπου τοῦ ὑσσώπου ἰᾶται. Καὶ διὰ τοῦτο οὕτω γενόμενα, ἡμῖν μέν ἐστι φανερὰ, ἐκείνοις δὲ σκοτεινά· ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς τοῦ Κυρίου.

[1] Al. ἐπ'.

Θʹ. Λέγει γὰρ πάλιν περὶ τῶν ὠτίων, πῶς περιέτεμεν ἡμῶν, καὶ τὴν καρδίαν· λέγει ὁ Κύ-

VERS. COT. decim, in tribuum teſtimonium, quia apud Iſraelitas duodecim erant tribus. At cur tres pueri aſpergentes? Nempe, in teſtimonium Abrahami, & Iſaaci, & Jacobi; quòd ii magni fuerint coram Deo. Cur verò lana in ligno, ſeu baculo? Quia regnum Jeſu in ligno exſiſtit: ideo qui in illum ſperant, vivent in æternum. Quare autem ſimul lanam & hyſſopum? Quoniam in regno il-

Διὰ τί δὲ τρεῖς παῖδες κ. τ. λ.] Mentio trium puerorum aſpergentium, verbis legis Moſaicæ, Num. xix. 18, 19. videtur inniti. Patriarcharum Abrahami, Iſaaci, & Jacobi rationem hìc habitam fuiſſe docetur; ſiquidem promiſſa iiſdem facta ad ſemen ſpirituale pertinebant: quod ubique fere per Novi Teſtamenti decurſum aſſeritur. OXON.

Ὅτι δὲ τὸ ἔριον ἐπὶ τὸ ξύλον.] De *lana* primò inquirit, cur illa adhibita: reſpondet, *lanam* fidem deſignare; hac enim in Chriſti oves tranſimus. Secundò de *ligno* interrogat; & reſpondet, crucem reſpici. Porrò quando dicitur, regnum Jeſu [illegible]e de ligno, videtur Barnabas reſpexiſſe locum Pſalmi xcvi, quem ſolenniter laudant Juſtin. Mart. Tertullianus, aliique ex vetuſtiſſimis patribus. Fortè etiam D. Paulus Col. ii. 15. illuc oculum intendit. OXON.

Ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.] Id eſt, in eccleſia Chriſti. MEN.

Ἡμέραι ἔσονται πονηραὶ κ. τ. λ.] ob varias tentationes & perſecutiones. MEN. Dies Meſſiæ fore nequiſſimos docent Rabbini. La-

decim, teſtimonium tribuum; quia duodecim ſunt tribus Judæorum. * Quare ergo & lana in ligno eſt? * * * * * * Quia qui crediderit in illum, vivet in perpetuum. Quare in unum lanam & hyſſopum? Quia in regno illius dies erunt nequiſſimi, & ſordidi, quibus nos [1] ſanabimur. * * * * * * * * * * * * * * * * * *

VET. INT.

Et propter hoc dum ſic fiunt; nobis * lucida, illis autem obſcura; quia non audierunt vocem Domini.

IX. Dicit autem * de auribus, quo modo circumcidat aures præcordii noſtri. Dixit *

[1] F. ſalvabimur.

lius erunt dies mali ac ſordidi, in quibus nos ſervabimur: quandoquidem qui corpore ægrotat, à ſordibus per hyſſopum curatur. Et propter hoc, quæ ita ſe habent, nobis quidem manifeſta ſunt; Judæis autem obſcura, quia non audierunt vocem Domini.

VERS. COT.

IX. Dicit enim iterum de auribus, quo modo noſtras aures, & cor circumciderit. Ait Dominus apud Pro-

na, coccinum, & hyſſopus hìc memorata, ſunt illa ipſa, quæ ad lepræ mundationem fuerant adhibita; cujus immundities omnes alias ſuperare credebatur; & proinde peccatorum labi deſignandæ maximè accommoda. Lotio eorum in aqua, qui hoc miniſterio polluebantur, luſtrationem baptiſmalem præfigurabat. OXON.

ʼΑλγῶν τὴν σάρκα κ. τ. λ.] Modicâ trajectione ſanandus eſt locus hunc in modum: ἀλγῶν τὴν σάρκα, τοῦ ῥύπου διὰ τοῦ ὑσσώπου ἰᾶται· *qui corpore ægrotat, à ſordibus per hyſſopum curatur.* Aut reſcribendum, ἀλγῶν τὴν σάρκα διὰ τοῦ ῥύπου, τῷ ὑσσώπῳ ἰᾶται· *qui corpore ægrotat ex ſordibus, hyſſopo curatur.* Origenes Hom. viii. de hyſſopo dicit, *Hoc genus herbæ naturam habere medici ferunt, ut diluat & expurget, ſi quæ illæ pectori hominum ſordes, ex corruptione noxii humoris, inſiderunt.* COT.

ʽΗμῖν μὲν ἐστι φανερὰ κ. τ. λ.] Lectionem legis nobis eſſe lucidam, Judæis vero obſcuram, ſimiliter docet S. Paulus, 1 Cor. iii. 14, 15, 16. OXON.

ριος ἐν τῷ προφήτῃ· εἰς ἀκοὴν ὠτίου [1] ὑπήκουσάν μου. Καὶ πάλιν λέγει· ἀκοῇ ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν, ἃ ἐποίησα γνώσονται. Καὶ, περιτμηθήσεσθε, λέγει Κύριος, τὰς καρδίας ὑμῶν. Καὶ πάλιν λέγει· ἄκουε Ἰσραὴλ, ὅτι τάδε λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεός σου. Καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα Κυρίου προφητεύει· τίς ἐστι ὁ θέλων ζῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα; ἀκοῇ ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδός μου. Καὶ πάλιν λέγει· ἄκουε οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ, ὅτι [2] ὁ Θεὸς ἐλάλησε. ταῦτα εἰς μαρτύριον. Καὶ πάλιν λέγει· ἀκούσατε λόγον Κυρίου ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ πάλιν λέγει· ἀκούετε, τέκνα, τῆς φωνῆς βοώσης ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οὐκοῦν περιέτεμεν ἡμῶν τὰς ἀκοὰς, ἵνα ἀκούσαντες λόγον [3] πιστεύωμεν· ἡ γὰρ περιτομὴ, ἐφ᾽ ᾗ πεποίθασι, κατήργηται. περιτομὴν γὰρ εἴρηκεν, οὐ σαρκὸς γενηθῆναι· ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς [4] ἐσόφισεν αὐτούς. Λέγει πρὸς αὐτούς· τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὧδε [5] εὑρίσκω ἐντολὴν [6]· μὴ σπείρητε ἐπ᾽ ἀκάνθαις· περιτμήθητε δὲ τῷ Κυρίῳ ὑμῶν. Καὶ τί λέγει; περιτμήθητε τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ μὴ [7] σκληρύνετε. Καὶ

[1] Al. ὑπήκουσε.
[2] Al. Κύριος.
[3] Al. πιστεύσωμεν.
[4] Al. ἐσόφιζεν.
[5] F. εὑρίσκω.
[6] Add. νέαν.
[7] Al. σκληρύνητε.

VERS. COT. phetam; *In auditu auris obedivit mihi.* Et iterum dicit; *Auditu audient qui longè sunt, quæ feci scient.* Et, *Circumcidite corda vestra, ait Dominus.* Et rursus ait; *Audi Israel, hæc dicit Dominus Deus tuus.* Iterumque Spiritus Domini prophetat: *Quis est qui vult vivere in perpetuum? Auditione audiat vocem Filii mei.* Et iterum dicit: *Audi cœlum, & auribus percipe terra; quia Dominus locutus est.* Hæc in testimonium. Rursusque ait; *Audite verbum Domini, principes populi hujus.* Et

Ps. xvii. 45. If. xxxiii. 13. Jer. iv. 4. — vii. 2. Ps. xxxiii. If. i. 2. —— 10.

Καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ μὴ σκληρύνετε] *Et collum vestrum ne induretis.* Hoc non extat apud Hieremiam; est tamen apud Philonem Lib. de offerentibus victimas: καὶ ὁ τράχηλος, φησὶν, ὑμῶν μὴ σκληρὸς ἔστω· & *collum,* inquit, *vestrum durum non sit.* Hic autem juxta S. Hieronymum in Hieremiæ vi. no-

per Prophetam: *Auditu auris exaudivit me.* Et iterum dicit: *Auditione audient, qui longè sunt; & quæ* [1] *faciet, scient.* * *Circumcidite*, dicit Dominus, *aures vestras.* Et iterum dicit: *Audi Israel, quia hæc dicit Dominus Deus tuus.* Et iterum Spiritus Domini prophetat: [2] *quia qui vult vivere in perpetuum? Auditione audiat vocem pueri mei.* Et iterum dicit: *Audi cœlum, & percipe auribus terra, quia Dominus locutus est.* * * * * Et iterum dicit: *Audite verbum Domini, principes populi hujus.* Et iterum dicit: *Audite*, * * *vocem clamantis in eremo.* Ergo [3] circumcidite aures nostras, ut audito verbo credamus. * * * * * * * * Circumcisionem autem dixit, non corporis *: sed præterierunt; quia Angelus nequam docebat illos. * * *Hæc dicit Dominus Deus vester: Hìc invenio novam legem. Væ illis, qui seminant in spinis. Circumcidite vos Domino vestro.* * * * Hoc est, * * audite Dominum vestrum; & *circumcidite nequitiam de præcordiis vestris.* * * Dixit autem iterum: *Ecce*

VET. INT. Ps. xvii. 45. Is. xxxiii. 13. [1] L. *feci.* Jer. iv. 4. — vii. 2. [2] F. *Quis.* Ps. xxxiii. Is. i. 2. — 10. — xl. 3. [3] L. circumcidit. Jer. iv. 3, 4. — vii. 26.

adhuc; *Audite, filii, vocem clamantem in deserto.* Ergo circumcidit aures nostras; ut, audito verbo, credamus. Circumcisio enim, in qua confidebant, irrita facta est. Præcepit enim circumcisionem, non carnis: illi autem transgressi sunt; quia malus Angelus decepit illos. Ait ad eos: *Hæc dicit Dominus Deus vester: hic inveniam novam legem: nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino vestro.* Et quid dicit? *Circumcidite duritiam cordis vestri; & cervicem vestram ne induretis.* Atque

VERS. COT. Is. xl. 3. Jer. iv. 3, 4. — vii. 26.

tandum est, *quòd circumcisio tribus generibus in Scripturis appellatur, in præputio, corde, & auribus.* Additur quarta à Rabbi Akiba, quæ est oris. Præputii circumcisio habetur Gen. xvii. 11. Cordis, Deut. x. 16. Auris, Jer. vi. 10. Act. vii. 51. Oris, Exod. vi. 30. MEN.

πάλιν· ἰδοὺ λέγει ὁ Κύριος· πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα, ἀκρόβυστα· ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδίᾳ. Ἀλλὰ ἐρεῖς· καὶ μὴν περιτέμνεται ὁ λαὸς εἰς σφραγῖδα. ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος, καὶ Ἄραψ, καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων. ἆρα οὖν κἀκεῖνοι ἐκ τῶν διαθηκῶν αὐτοῦ εἰσιν; ἀλλὰ καὶ Αἰγύπτιοι ἐν περιτομῇ εἰσι. Μάθετε οὖν, τέκνα, περὶ πάντων πλουσίως, ὅτι Ἀβραὰμ, ὁ πρῶτος περιτομὴν δοὺς, ἐν πνεύματι, προβλέψας εἰς τὸν υἱὸν, περιέτεμε, λαβὼν

VERS. COT. Jer. ix. 25, 26.

iterum, *Ecce, dicit Dominus, Omnes gentes incircumcisæ sunt, ac præputium habent: iste vero populus corde est incircumcisus.* At inquies, Et verò ille populus in signum circumciditur. Verùm & circumciduntur Syri omnes, ac Arabes, ac omnes sacerdotes idolorum. Hinc ergo

Πάντα τὰ ἔθνη κ. τ. λ.] D. Hieronymus in Jer. ix. *Multarum ex quadam parte gentium, & maximè, quæ Judææ & Palæstinæ confines sunt, usque hodie circumciduntur: & præcipuè Ægyptii, Idumæi, Ammonitæ, & Moabitæ, & omnis regio Saracenorum, qui habitant in solitudine &c.* Juxta illud Jeremiæ eodem capite: *Ecce dies veniunt, dixit Dominus, & visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, & super Judam, & super Edomum, & super Ammon, & super Moab.* Nec est quòd sequentia nos perturbent, *quia omnes gentes habent præputium.* Hunc enim juxta S. Hieron. habent sensum: *Cum præter Ægyptios, Idumæos, Ammonitas, Moabitas, & Ismaelitas in solitudine commorantes, quorum pleraque pars circumcisa est, omnes aliæ nationes incircumcisæ sunt carne; omnis domus Israel incircumcisa est corde, non carne.* MEN.

Πᾶς Σύρος.] Credi volebant Ægyptii, circumcisionem apud ipsos primitus usurpatam, inde ad Judæos aliosque populos dimanâsse: eodemque de primatu gloriabantur Colchi atque Æthiopes. Sic Herodotus, Diodorus Siculus, aliique. Contrà, Dei eloquio, ac Patrum traditione nos fulti, ita asserimus: Circumcisio, à Deo concessa Abrahamo, per filios ejus ad reliquos homines pervenit: per Isaacum videlicet ad Judæos & Samaritas, per Ismaelem ad Ismaelitas, per Ceturæ liberos ad multas Orientis gentes, per Edomum seu Esavum filium Isaaci ad Idumæos. Postea alii populi, maximè vicini aut coloni, superiùs dictos, præsertimque Judæos imitari in animum induxerunt, partim stolido studio, partim ducti ingentibus circumcisionis utilitatibus, quas elegan-

dicit Dominus: Omnes nationes sine circumcisione corporis sunt, * * * * *: *hic autem populus sine circumcisione cordis est.* Sed * * etiam circumcisus est populus in signum: sed & * [4] Judæus, & Arabs, & omnes sacerdotes idolorum, & Ægyptii. Ergo & hi de testamento sunt? * * * * * * * * quos dicit filios Abrahæ de omnibus gentibus: quia Abraham primus circumcisionem dedit, in Spiritu, quòd prospiciebat in Jesum. Circumcidit

Vet. Int. Jer. ix. 25, 26.

[4] F. Idumæus *vel* Syrus.

pertinent quoque ad Domini testamentum? Sed & Ægyptii circumcisionem usurpant. Discite igitur, filii, de omnibus abundè. Abrahamus, qui primus dedit circumcisionem, in spiritu prospiciens in Filium, circumcidit,

Vers. Cot.

ter juxtà & eruditè expositas habes apud Philonem Judæum in opusculo de circumcisione. Vocem πᾶς omisit Interpres. Sed ad textûs Græci veritatem sufficit, ut in tota Syria una saltem natio Gentilis universè præputium deposuerit; propter quam, Syros omnes, Syriæ nomine strictiùs sumpto, circumcidi dictum fuerit: tales vero gentes nonnullas multa memorant testimonia. Cot. Quod ad Syros spectat, Herodotus in Euterpe ait, circumcisos fuisse; quod Josephus i. contra Apionem de solis Judæis interpretatur. Sed duas Syrorum gentes Herodotus distinguit: unam eorum qui habitant in Palæstina; alteram eorum qui jacent ad Thermodoontem & Parthenium fluvios, quos ait etiam esse circumcisos. Men.

Ἄραψ.] Ambrosius annot. in Lev. *Reperimus autem in historia veterum, non solùm Ægyptios, sed etiam Æthiopum, & Arabum, & Phœnicum aliquos circumcisione erga suos usos.* Similiter alii, inter quos Philostorgius ait, Arabas etiam octavo die circumcidi: sed Josephus Ant. i. 13. post annum decimum tertium. Men.

Πάντες οἱ ἱερεῖς.] Hoc non ita quidem intelligendum est, quasi omnes omnium infidelium sacerdotes verpos se fecerint; sed, quòd apud gentes, quæ circumcisionem probabant, omnes idolorum sacrificuli eam sibi procurarent. Cot. Pythagoras, cùm esset in Ægypto, ut in Ægyptiorum adyta secretiora admitteretur, se ab illis circumcidi passus est: ut refert Clemens Alex. Strom. I. Men.

Ἀλλὰ καὶ Αἰγύπτιοι.] Malè hæc vocabula transferuntur. Men.

Quos — gentibus.] Hæc corrupta sunt. Men.

Εἰς τὸν υἱόν.] Cum metaphrasta necessariò legendum εἰς τὸν Ἰησοῦν. Men, Oxon. Dav.

τριῶν γραμμάτων δόγματα· λέγει γάρ· καὶ περιέτεμεν Ἀβραὰμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δέκα καὶ ὀκτὼ καὶ τριακοσίους. Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα [s] τούτῳ γνῶσις; μάθετε τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, εἶτα τοὺς τριακοσίους· τὸ δὲ δέκα καὶ ὀκ-

[s] Al. αὐτῷ.

Vers. Cot. Gen. xvii. & xiv.

accepto trium litterarum documento: narrat enim Scriptura, quòd Abrahamus viros è domo ſua decem & octo & trecentos circumcidit. Quæ ergo illi in hoc data

Τριῶν γραμμάτων δόγματα.] Compendia illa dictionum, quæ Plutarchus definit, σημεῖα ἐν βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα, priſcis ſeculis fuerunt in uſu. Simpliciſſima ſiglorum iſtiuſmodi ratio erat, ut initiales dictionum literæ, pro integris vocibus ſubſtituerentur; quod in marmoribus, & prænominum deſignatione apud Auctores veteres paſſim occurrit. Ita Chriſtiani per ΙΧΘΥΣ, Ἰησοῦν Χριστὸν Θεοῦ υἱὸν σωτῆρα indigitabant. Siglam porrò illam inter Chriſtianos primorum ſeculorum receptiſſimam fuiſſe, ex Tertull. libro de Bapt. manifeſtum habetur. Unde minimè mirum, literas I. H. T. Ἰησοῦν σταυρωθέντα, iiſdem deſignâſſe. Atque hoc ipſum ab Irenæo diſcimus invaluiſſe, ejus ſeculo, qui ait, Gnoſticos per *præcedentes nominis Jeſu duas literas, ι. & η. octodecim æonas ſignificanter manifeſtare.* His addantur quæ habet Clem. Al. Strom. vi. εἶναι τοῦ μὲν κυριακοῦ σημείου τύπον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ τριακοσιοστὸν στοιχεῖον· τὸ δὲ ι. καὶ τὸ η. τοὔνομα σημαίνειν τὸ σωτήριον, *&c.* Quod poſtquam obtinuit, & deſerviret literis formatis conſignandis, quæ ſiglis potiſſimùm expediebantur, & in uſu quotidiano fuerant; & inobſervatum illi præterire non poterant, notas iſtas, quæ Domini noſtri nomen præferunt, in ſacro textu Geneſeos conſpicientes, familiam Abrahami, in qua omnes gentes olim benedicendæ, in *Jeſu crucifixo* contineri. Et ut infert in loco prælaudato Clemens, μηνύεσθαι τοίνυν, τοὺς Ἀβραὰμ οἰκείους εἶναι, κατὰ τὴν σωτηρίαν· τοὺς τῷ σημείῳ καὶ ὀνόματι προσπεφευγότας κυρίους γεγονέναι τῶν αἰχμαλωτιζόντων ἀπίστων ἐθνῶν. Si hæc quibuſdam levia videantur, conſiderent, S. Joannem in Apoc. literarum numeralium ſupputatione, in re magni momenti, Anti-chriſti deſignatione, uſum, xiii. 17, 18. in quibus enodandis, non modò ſeculi noſtri homines, ſed patrum antiquiſſimi, Irenæus, Hippolytus, aliique ingenia ſua exercuere. Ox.

Ἄνδρας δέκα καὶ ὀκτὼ καὶ τριακοσίους.] Sciunt, quotquot in lectione Magiſtrorum Eccleſiæ aliquantum operæ impenderunt, allegoriam liberis evagari legibus, non inſtar hiſtoriæ ſtrictis regulis coerceri; adeoque in expoſitionibus myſticis, non ſolere adhiberi maximam diligentiam, ſed ſpectari præcipuè pietatem ſenſûs, cum nonnulla veriſimilitudine. Sic iſta de trecentis decem & octo domeſticis ab Abrahamo circumciſis, in figuram nominis & crucis Jeſu, quæ tan-

* * * * * * * * * * Vet. Int.
* * * * * de domo sua homines trecentos octodecim. * * * * * * * * * * * * quia [5] primatum trecenti sunt; & distinctione factâ, dicit decem

[5] F. primi octodecim, tum.

est cognitio? Discite: Primò, *decem & octo*; dein, *trecentos:* decem autem & octo exprimuntur per I, decem;

Vers. Cot.

topere placet nostro Auctori, ut nihil se unquam majus, nihil verius docuisse profiteatur; quemadmodum proculdubio pia est, ac non omnino absona fidei, ita quin nonnihil habeat vitii, dubitari non potest. Etenim, quod rectè observat S. Irenæus, adversus Hær. L. ii. C. 40, 41. Hebræorum literæ per omnia non conveniunt cum numeris Græcorum; & nomina Hebraica ad Græcorum numeros incommodè transferuntur. Ad hæc, sacra Scriptura non refert Gen. xvii. quòd Abrahamus è domo sua circumciderit homines 318. sed quòd circumciderit se, Ismaelem filium, cunctosque mares domûs suæ. Numerus autem ille, petitus ex Gen. xiv. 14. ubi Patriarcha armat suos vernaculos 318. adversus quatuor reges, non comprehendit Abrahamum, & Ismaelem, nec tam emptitios, quos tunc possidebat Abrahamus, quàm quibus inter utrumque tempus auxisse familiam suam credibile fit, nec multos pueros, qui ob ætatem in expeditione non militaverant, nec denique eos, qui interea nati videntur in domo; quibus omnibus præputium etiam ademptum fuit. Unde sancti Patres, dum in numero 318. vel 300. rotundo simile mysterium quærunt, non circumcisos ab Abrahamo assumunt, sed vernaculos ejus milites. Sic Clemens Alex. Origenes, Hilarius, Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, &c. Cæterùm quando hujus Epistolæ parens T crucem interpretatur, rem profert ab omnibus propemodum Scriptoribus ecclesiasticis celebratam; necnon à Luciano in judicio vocalium: quando autem in T, quatenus trecentos designat, reperit Domini crucem, consentientes in eo habet, cum suprà memoratis, incertum poetam cum Tertulliano editum, Gregorium Papam, Isidorum, ac Bedam. Cùm denique numerum 18. expressum per I H applicat literis nominis ΙΗΣΟΥΣ, suffragium meretur, tum eorumdem superius memoratorum, tum etiam Epiphanii. Cot.

Quia primatum &c.] Lege, *Discite quia octodecim primo* [vel *primi,*] *tum trecenti sunt.*

Τὸ δὲ δέκα καὶ ὀκτώ, κ. τ. λ.] Legas velim & interpungas: τῷ δὲ δέκα καὶ ὀκτὼ (ἰῶτα δέκα, ἦτα ὀκτώ) ἔχεις Ἰησοῦν. Fortè tamen ἰῶτα δέκα, ἦτα ὀκτώ, pro glossemate sunt habenda. Dav. Ejusmodi profectò lusus grammaticos sæpius lego in Talmudis, in Rabbot, aliisque monumentis Pharisæorum: etiam de prima sciarum vocum בראשית. unde geminum mundum, hunc & futurum, aliaque multa derivant. Rabbini quidem dialecto hebraicâ; Barnabas vero & Johannes, theologi Christiani, græcâ alludunt,

τῶ, Ι, δέκα, Η, ὀκτώ· ἔχεις ΙΗΣΟΥΝ. ὅτι δὲ σταυρὸς ἐν τῷ, Τ, ἔμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει, καὶ τοὺς τριακοσίους. Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν ΙΗΣΟΥΝ ἐν τοῖς δυσὶ γράμμασι, καὶ ἐν ἑνὶ τὸν σταυρόν. Οἶδεν, ὁ τὴν ἔμφυτον δωρεὰν τῆς διδαχῆς αὐτοῦ θέμενος ἐν ἡμῖν. οὐδεὶς γνησιώτερον ἔμαθεν ἀπ' ἐμοῦ λόγον· ἀλλὰ οἶδα, ὅτι ἄξιοί ἐστε ὑμεῖς.

Clemens Alex. in Strom. ii. & v.

Ι'. Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν· Οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθῦν, ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· Καὶ διαθήσομαι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. Ἆρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ Θεοῦ, τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησεν. Τὸ οὖν χοῖρον πρὸς τοῦτο εἴρηκεν· οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώ-

VERS. COT. Η, octo: habes initium nominis ΙΗΣΟΥΣ: quia verò crux in figura litteræ Τ, *quæ designat numerum CCC*, habitura erat gratiam; ideo ait, *& trecentos*. Ostendit itaque Jesum, in duabus literis; & crucem, in tertia. Scit hoc, qui insitum donum doctrinæ suæ posuit in nobis. Nemo magis germanum à me accepit sermonem: sed scio vos dignos esse.

Lev. xi.

X. Quare autem Moses dixit; *Non manducabitis*

dum scribunt græcè: ambo tamen imitatione Cabalæ Judaicæ. Namque, ut stemus in domo Abraami, Barnabas Levita famulorum 318. numerum per Geometriam, quæ falsò vocatur, transfert ad Jesum crucemque ejus: pariterque Barabbas Deuterota Abraami œconomum אליעזר strenuum fuisse contendit instar virûm 318, ex valore tot literarum Hebraicarum. BERN.

Γνησιώτερον.] Magis proprium, familiarius. MEN.

Artius.] Lege *aptius*. OXON.

Ὀξύπτερον.] Non extat quidem id nominis in LXX versione: difficile nihilominus non est, quænam ex pernicibus avibus hîc intelligatur, conjecturam facere, per Lev. xi. & Deut. xiv. Ibi quippe à volatûs celeritate nuncupantur solummodo דאה *milvus*, & נץ *accipiter*. De milvo Barnabas accipi non potest, cùm statim ἰκτῖνα, qui est *milvius*, ab ὀξυπτέρῳ distinguat. Superest itaque accipiter, dictus Homero Il. ν. ἴρηξ ὠκύπτερος. COT.

& octo: habes in duabus literis JESUM. In quibus incipiebat habere donum, tunc dicit, & trecentos. * * habes in una litera, T, crucem. [6] Scitote quia naturale donum doctrinæ suæ posuit in nobis. Nemo artius didicit à me verbum: sed scio, quia digni estis.

VET. INT.

[6] F. Scit hoc qui.

X. Quare autem Moyses dicit: *Non manducabis porcinam, nec aquilam, nec accipitrem, nec corvum, nec omnem piscem, qui non habet in se squamam?* Tres accepit Moyses in conscientia sua constitutiones. Ad summa dicit illis in secunda lege: *Et disponam ad populum hunc æquitates meas.* Ergo non est mandatum Dei, ne manducent: sed Moyses in figura locutus est illis. [1] Porcinæ ergo ad hoc dixit: Non eris conjunctus

Lev. xi. Deut. xiv.

Deut. iv.

[1] *I*. Porcinam.

suem, neque aquilam, neque accipitrem, neque corvum, nec ullum piscem, qui non habeat squamam? Tria dogmata in intellectu comprehendit. Denique ait illis in Deuteronomio: *Et disponam ad populum hunc justificationes meas.* Itaque mandatum Dei non est, ne manducent; sed Moyses in spiritu locutus est. Quapropter sic *suem* ait, quasi diceret; *Non adhærebis hominibus talibus*,

VERS. COT. Deut. xiv.

Deut. iv.

In conscientia.] Int. Vet. legit ἐν συνειδήσει. OXON.

Ἆρα οὐκ ἔστιν κ. τ. λ.] Dei in ferendo mandato præcipuum non fuit consilium, ut solam legis literam considerarent Judæi; sed potiùs ut ad præcepti causas animum adjicerent, nempe ad pietatem in Deum, cautionem erga se, caritatem versùs proximum. COT.

Οὐ μὴ κολληθήσῃ κ. τ. λ.] Ciborum vetitorum rationes consimiles reddit Philo Jud. in lib. de agric. & alii. Pergit ergo S. Barnabas, ex receptis inter Rabbinos sententiis, Judæos convincere. Documenta autem hæc ab animalium indole desumta, sæpius opinionibus apud vulgus receptis, quàm historiæ naturali, respondent. Rectè Joannes Baptista ingratam Deo gentem, viperarum progeniem appellaverit; licèt, contra quod passim creditur, serpentes, minimè utero materno exeso, per parricidium in lucem prodeant. Quod ideo à me dictum, quia Epistolæ hujus auctoritatem elevat eruditissimus

ποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις. ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ Κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσι τὸν Κύριον. Καὶ ὁ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει· καὶ λαβὼν πάλιν, σιωπᾷ. Ὀυδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα. οὐ μὴ, φησὶ, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφήν· ἀλλὰ ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν, ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα, ἐκζητεῖ, πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. Καὶ οὐ μὴ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς, καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ· ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια, μόνα ἐπικατάρατα, ἐν τῷ βυ-

VERS. COT. *qui similes sunt porcis.* Nam cùm in deliciis vivunt, Domini sui obliviscuntur : cùm autem destituuntur necessariis, Dominum agnoscunt. Et quidem porcus quando comedit, dominum non novit : quando autem esurit, clamat ; & acceptâ iterum escâ, tacet. *Nec manducabis*, inquit, *aquilam*, *neque accipitrem*, *neque milvum*, *neque corvum.* Hoc est, non adhærebis, neque assimilaberis iis hominibus, qui nesciunt sibi labore ac sudore parare

Cotelerius, eo nomine, quòd quæ hìc de Hyæna referuntur Clemens Alex. rejecerit, Pædag. ii. 10. non id facturus, si scriptorem apostolicum virum credidisset. Hæc si rata sint, metuendum planè est, ne ii qui Copernici & Galilæi placitis accedunt, solem in centro mundi quiescere, & planetas in liquido ferri, tota Biblia abnegâsse censeantur. OXON.

Καὶ λαβὼν κ. τ. λ.] Scribendum puto λαβὼν πάλιν, πάλιν σιωπᾷ. Vel si mavis, λαβὼν, πάλιν σιωπᾷ. DAV.

Κολληθήσῃ.] Adde οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ. ex Vet. Int. & Clemente Alex. COT.

Ἐπιτηροῦσιν, ὡς κ. τ. λ.] Libenter rescripserim, ἐπιτηροῦσι

hominibus talibus, * * * * * qui cùm luxuriant, obliviſcuntur Dominum ſuum. * * * * * * Porcus enim cùm manducat, Dominum non novit: cùm eſurit, tunc clamat; & cùm accepit iterum, tacet. *Nec manducabis*, inquit, *aquilam*, *aut accipitrem*, * * *aut corvum*. Hoc dicit: non adjunges te, nec ſimilabis talibus hominibus, qui neſciunt per laborem & ſudorem ſibi acquirere eſcam; ſed rapiunt [2] alienam, per ſuam iniquitatem; & obſervant, quaſi in ſimplicitate ambulantes, quem diſpolient: ſic aves iſtæ ſolæ ſibi non acquirentes eſcam, ſed pigræ ſedentes, quærunt, quo modo alienas carnes devorent; cùm ſint peſtilentioſæ per ſuam nequitiam. *Non manducabis*, inquit, *murænam*, *nec polypum*, *nec ſepiam*. Non, inquit, ſimilabis adhærens talibus hominibus, qui in perpetuo impii, & judicati jam [3] mortui ſunt. Hi enim piſces ſoli maledicti ſunt, * * * * * * non

Vet. Int.

[2] F. aliena.

[3] F. morti.

victum; ſed aliena rapiunt iniquè; & cùm videantur in ſimplicitate ambulare, tamen aliis inſidiantur: hæ ſiquidem aves, dum otioſæ ſedent, quærunt quo modo alienas carnes devorent; ſuntque in malitia ſua peſtiferæ. *Nec manducabis*, inquit, *murænam*, *neque polypum*, *neque ſepiam*. Non, inquit, adhærebis, nec ſimilis eris hujuſmodi hominibus, qui in perpetuum impii ſunt, & ad mortem ſunt adjudicati: quemadmodum iſti piſciculi,

Vers. Cot.

τοὺς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντας· καὶ γὰρ καθήμενοι κ. τ. λ. Vide Theophilum Antioch. Lib. ii. De hiſce porrò legibus ſimiliter ἀλληγορεῖ Ariſteas apud Euſeb. Præp. Evang. L. viii. C. 9. alio verò modo Cyrillus in Julianum. Dav.

Καὶ οὐ μὴ φάγῃς κ. τ. λ.] Legem generalem, ſine certis nominibus poſitam à Moſe, de iis piſcibus non comedendis, qui pinnis aut ſquamis carent, ideoque in imo degunt, ad eorum nonnullos determinat: quemadmodum Tertull. adv. Marc. L. ii. C. 20. Hieronymus Epiſt. cli. Quæſt. 10. & Athanaſius in Synopſi. Cot.

θῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα, ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ ἐν τῇ γῇ κάτω τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. Ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγη, φησίν. πρὸς τί; οὐ μὴ γένη παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ὅτι ὁ λαγωὸς καθ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. Ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ. οὐ μὴ, φησὶ, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄῤῥεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. Ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γάρ, φησιν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι, διὰ ἀκαθαρσίαν· οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς ἀκαθάρτοις ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις τῷ

Clemens Alex. Pæd. ii. 10.

VERS. COT. ſoli maledicti, in profundo volutantur; nec ut reliqui piſces natant; ſed in terra, quæ in profundo maris eſt, degunt. Ad hæc; *Leporem*, inquit, *non comedes*. Quamobrem? Id eſt, non eris puerorum corruptor, nec ſimilem te iis hominibus efficies. Quoniam lepus annis ſingulis anum multiplicat; quotque annos vivit, tot habet foramina. *Sed nec hyænam manducabis.* Non eris,

Ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας.] Sic Clemens Alex. Plinius, & Ælianus. Lepus eſt animal ſalaciſſimum & fœcundiſſimum: poſtquam enim peperit, ſtatim initur, & rurſus concipit adhuc lactans. Ariſtoteles Hiſt. Animal. C. 37. Oppianus de venat. L. iii. dicit. Οὐδ' ἀυταῖς ὠδῖσιν ἀναινομένη κυθέρειαν. MEN.

Οὐδὲ τὴν ὕαιναν.] *Hyæna* nominatim in Levitico & Deuteronomio non exprimitur, ſed comprehenditur in lege generali, quâ vetatur eſus animantium, quæ aut non ruminant, aut diviſas ungulas non habent. COT.

Belluam.] Lexicon Græco-latinum Vet. Ὕαινα, ζῶον, bellua: ex notiſſima beſtiæ feritate. COT.

Φθορεὺς.] *Corruptor*, i. e. pæderaſtes. Sic Minucius Felix ſub finem Dial. *Philoſophorum ſupercilia contemnimus, quos corruptores, & adulteros novimus, & tyrannos, & ſemper adversùs ſua vitia facundos*. COT.

Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν.] Hoc credunt Horus, Ælianus, Oppianus, Artemidorus, Phile, Ovidius, Tertullianus, Scriptor Recognitionum, & Petrus Damia-

natantes, ſicut reliqui, ſed in ima altitudinis terra inhabitant. *Sed nec leporem manducabis.* Ut quid dicit? Non eris, inquit, corruptor puerorum, nec ſimilabis talibus. Quia lepus ſingulis annis facit ad adſellandum ſingula foramina; & quotquot annis vivit, totidem foramina facit. *Sed nec belluam*, inquit, *manducabis*: Hoc eſt, non eris mœchus, aut adulter, nec corruptor, nec ſimilabis talibus. * * * * Quia hæc beſtia alternis annis mutat naturam, & fit modò maſculus, modò femina. Sed & quod dicit: *Muſtelam odibis*: Non eris, inquit, talis, qui audit iniquitatem, & loquitur immunditiam: Non, inquit, adhærebis immundis, [4] qui faciunt iniquitatem ore

VET. INT.

[4] F. quæ.

inquit, adulter, neque corruptor; nec talibus aſſimilaberis. Quare? Quia iſtud animal annuatim ſexum mutat, & modò mas, modò femina eſt. Sed & muſtelam juſto odio proſecutus eſt. Diſſimilem, inquit, te præbebis illis, quos audimus ore impuro nequitiam patrare; nec imitaberis earum impuritatem, quæ infandum faci-

VERS. COT.

ni: ſed negant Ariſtoteles, Diodorus Siculus, Plinius, Clemens Alexandrinus, ac Euſtathius. MEN.

Οὐ μὴ γάρ, φησιν, κ. τ. λ] Vet. Int. habet, *Non eris talis, qui audit iniquitatem, & loquitur immunditiam.* Ex quo adparet, Barnabam non tantùm hìc egiſſe de partu muſtelæ, ſed etiam de ejus conceptione. Hoc itaque modo hæc conſtituenda videntur: Οὐ μὴ γάρ, φησιν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀκούειν ἀνομίαν, ποιοῦντας τῷ στόματι ἀκαθαρσίαν. Intelligit autem fellatores. Sed quid facias verbis ſequentibus, in quibus mera adparet balbuties, cùm nihil in illis dicatur, quod non dictum ſit antea? Emendatiores forſan codices hoc nos aliquando docebunt. Quæ autem deinceps ſunt, ita corrige: Τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο διὰ ὤτων συλλαμβάνει, καὶ τῷ στόματι κύει. VOSS. Non advertens Interpres, damnari hoc loco nefandam fellatorum & fellatricum nequitiam, aliò rem traduxit; nempe ad audientes ac loquentes iniqua & impura. COT.

σ7όμαλι. τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύμαλι ἐλάλησεν· οἱ δὲ καὶ ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβίδ, καὶ λέγει ὁμοίως· μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη. καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς [1] χοῖροι. καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε· καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως. Ἀλλὰ εἶπε Μωσῆς· φάγεσθε πᾶν διχηλοῦν, καὶ μηρυκώμενον. τί λέγει; [2] τὴν τροφὴν λαμβάνων, οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ ἀναπαυόμενος, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. καλῶς εἶπε βλέπων τὴν ἐντολήν. Τί οὖν λέγει· κολλᾶσθαι [3] μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, μετὰ τῶν μελετώντων, ὃ ἔλαβον, διάσ7αλμα

Laudat Clemens Alex. ii. Strom.

[1] Al. ὁ χοῖρος.

Clemens Alex. v. Strom.

[2] Al. ὁ τὴν.

[3] Clem. addit δεῖν.

VERS. COT. nus ore perpetrant. Nam hoc animal ore concipit. Igitur Moses de escis tria decreta locutus est in spiritu: illi verò, juxta carnis cupiditatem, quasi de escis simpliciter egisset, acceperunt. Horum porrò trium scitorum cognitionem sumit David, & ait similiter: *Beatus vir, qui non abiit in concilio impiorum:* sicut ii pisces ambulant in tenebris ac maris profundo. *Et in via peccatorum non stetit:* sicut ii qui videntur timere Dominum,

Ps. i. 1.

Τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει.] Fabulabantur cum Anaxagora Veteres quidam, qui ab Aristotele confutantur, L. iii. C. 6. de generat. anim. quosque sequitur Ovidius Metam. ix. mustelam ore parere. Affirmabant alii, eam per os concipere, per aurem parere: alii contrà, concipere aure, parere ore. COT.

Γνῶσιν.] Meminerit lector, γνῶσιν, spiritualem sensum, sive *Midrasch*, passim hìc designare. OXON.

Μηρυκώμενον.] Μηρυκᾶσθαι ut & *ruminare*, tam apud Græcos quàm Latinos auctores, *secundas cogitationes* denotant. Si

suo. * * * * * * * De escis ergo Moyses, acceptis tribus constitutionibus, in Spiritu sic locutus est: illi autem secundùm concupiscentiam corporis, tamquam de escis diceret, sic perceperunt. [5] Accepit autem earum trium constitutionum scientiam David, & * * dicit: *Beatus vir, qui non abiit in concilio impiorum*; sicut pisces eunt in tenebras, * * * *: *Nec in via peccatorum stetit*; sicut qui videntur timere, * * & exerrant, tamquam porcus: *Nec in pestilentiæ cathedra sedit*; sicut aves, quæ sedent ad rapinam. Habetis [6] consummatam de [7] escis. Sed dicit Moyses: *Manducabitis omne quod * * * * ruminat*; hoc est, qui, escâ acceptâ, scit eum, qui se pascit, in * * * * se refrigerari. Bene dicit, providens mandatum. Quid ergo dicit? Adhærete eis, * * * * * qui tenent dis-

VET. INT.

[5] F. accipit.

Ps. i. 1.

[6] F. consummatim

[7] Legebat βρώσεως.

& veluti sus peccant. *Et in cathedra pestilentium non sedit:* quemadmodum aves, quæ ad rapinam sedent. Habetis perfectè de cognitione. At Moses dixit: *Manducabitis omne bifidum, ac ruminans.* Quid ait? Significatur is, qui acceptâ escâ, meminit nutrientis se, atque in illo conquiescens, lætatur. Rectè dixit, respiciens ad mandatum. Quid ergo ait? Adhærendum esse ad eos, qui timent Dominum; qui in corde meditantur quam

VERS. COT.

Aristophanes, Lucianus, Cicero, & Varro. Porrò cornigerorum, seu quod idem est, ruminantium animalium, in sacrificiis Ethnicorum, rationem peculiarem habitam fuisse, ex Coruncano, apud Plin. viii. 51. discimus, qui ea *ruminales hostias* appellat. Hac de re videatur locus eximius Iren. L v. C. 8. OXON.

Providens.] Idem quod *prævidens:* videtur legisse Interpres προβλέπων vel προσβλέπων. OXON.

Διάσταλμα.] Videtur intelligendum in ea vocis notatione, quæ *præceptum* denotat. OXON.

ῥήματος, ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα Κυρίου, καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μηρυκωμένων τὸν λόγον Κυρίου. Τί δὲ τὸ διχηλοῦν; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν [4] ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. Βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. Ἀλλὰ πόθεν ἐκείνοις ταῦτα νοῆσαι, ἢ συνιέναι; Ἡμεῖς οὖν δικαίως νοήσαντες τὰς ἐντολὰς, λαλοῦμεν ὡς ἠθέλησε Κύριος· διὰ τοῦτο περιέτεμε τὰς ἀκοὰς ἡμῶν, καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνίωμεν ταῦτα.

[4] A'. ἄλλον.

IA'. Ζητήσωμεν δὲ εἰ ἐμέλησε τῷ Κυρίῳ προφανερῶσαι περὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ σταυροῦ. Περὶ μὲν τοῦ ὕδατος, γέγραπται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, πῶς τὸ βάπτισμα, τὸ φέρον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, οὐ μὴ προσδέξωνται, ἀλλ' ἑαυτοῖς [1] οἰκοδομήσουσι. Λέγει οὖν ὁ προφήτης· Ἔκστηθι, οὐρανὲ, καὶ ἐπὶ τούτῳ φριξάτω ἡ γῆ. ὅτι δύο μεγάλα καὶ

[1] F. οἰκονομήσουσι.

VERS. COT. acceperunt verbi diſtributionem; qui loquuntur ac ſervant juſtificationes Domini; qui ſciunt, meditationem opus eſſe lætitiæ; & qui Domini ſermonem ruminant. Quid verò ſibi vult bifidum? Quòd juſtus in hoc mundo ambulat, & ſanctum expectat ſæculum. Videte quàm pulcrè ſanxerit Moſes. Sed undenam illis, hæc intelligere ac comprehendere? Nos ergo juſtè mandata intelligentes, loquimur ut Dominus voluit: propterea aures

Τί δὲ τὸ διχηλοῦν κ. τ. λ.] Novatianus explicat de inceſſu ſemper firmo & robuſto; *dum lubricum partis alterius ungulæ firmamento fulcitur, & in veſtigii ſoliditate retinetur.* MEN. Clem. Alex. Pædag. iii. 11. Διχηλεῖ ἡ δικαιοσύνη εἰκότως, κἀνταῦθα ἁγιάζουσα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα παραπέμπουσα αἰῶνα. *Bifida meritò eſt juſtitia, ut quæ & hìc ſanctificet, & in ſæculum futurum tranſmittat.* COT.

Ἐκείνοις.] Judæis. MEN.

Judæorum.] Obſervabit lector, vocem Ἰσραὴλ ubique ab interprete reddi *Judæi.* OXON.

Φέρον εἰς ἄφεσιν.] Lege εἰσφέρον ἄφεσιν. MEN.

Ἑαυτοῖς οἰκοδομήσουσι.] Non neceſſum eſſe puto, ut, cum Iſ. Voſſio & J. B. Cotelerio, reponamus οἰκονομήσουσι, nam τῷ

tinctum ſermonem in corde ſuo; & cum eis qui loquuntur æquitates Domini, * * * *; cum eis qui ſciunt, quia aſſidua lectio utilis eſt, * Vet. Int.

Videte quo modo ſpiritualiter legem conſtituit Moyſes. Sed unde illis, hæc intelligere, * * * * *? Nos autem * * intelligentes mandata, loquimur ſicut voluit Dominus. * * * * * * * * * * *

XI. Quæramus ergo, ſi curæ fuerit Domino oſtendere de aqua & de cruce. De aqua * * ſcriptum eſt ad populum Judæorum, quo modo tinctionem, quæ adfert remiſſionem peccatorum, non recipiant, ſed ſibi inſtituant. Dicit ergo Propheta: *Sic horruit cœlum, & in hoc plurimùm expavit terra. Quia duo * * * mala* Jer. ii. 12.

noſtras & corda circumcidit, ut iſta animadvertamus. Vers. Cot.

XI. Quæramus verò, an Domino curæ fuerit præmonere de aqua, & de cruce. Et quidem de aqua, ſcriptum eſt in Iſraelitas, quo modo baptiſmum, qui affert peccatorum remiſſionem, non ſunt recepturi; ſed alium ſibi paraturi. Dicit itaque Propheta; *Obſtupeas, cœlum; & ſuper hoc inhorreat terra. Quia duo magna & mala* Jer. ii. 12.

οἰκοδομεῖν *inſtituendi* vel *faciendi* vis ineſſe poteſt, ductâ ab ædificiis metaphorâ. Certè faciliores non ſunt alii vocis hujuſce tralatitii ſenſus, de quibus vide doctiſſimum virum Joan. Clericum, Art. Crit. P. iii. §. 1. C. xvi. 10. Dav.

Sibi inſtituant.] De baptiſmis à Judæis *ſibi inſtitutis*. Vide Marc. vii. 4. Oxon.

Ἔκστηθι, οὐρανὲ κ. τ. λ.] Apud LXX. Hier. ii. 12. legitur Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα, nempe ἡ γῆ deeſt. Sed Maldonatus, hunc locum exponens, ait, hoc vocabulum reperiri in quibuſdam exemplaribus. Vet. Interp. *Sic horruit cœlum, & in hoc plurimùm expavit terra.* In Verſ. vulg. juxta Heb. *Obſtupeſcite, cœli, ſuper hoc, & portæ ejus deſolamini vehementer.* Men.

πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ζῶσαν, καὶ ἑαυτοῖς ὤρυξαν λάκκους συντετριμμένους. Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου Σινᾶ; ἔσεσθε γὰρ ὡς πετεινοῦ νεοσσοὶ [2] ἀνιπτάμενοι νεοσσιᾶς ἀφῃρημένης· Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης· Ἐγὼ πορεύσομαι ἔμπροσθέν σου, καὶ ὄρη ὁμαλιῶ, καὶ θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω· καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἵνα γνῶσιν, ὅτι [3] Κύριος ὁ Θεός. καὶ κατοικήσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς. Εἶτα τί λέγει ἐν τῷ υἱῷ; τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. βασιλέα μετὰ δόξης ὄψεσθε, καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον Κυρίου. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγει· ἔσται ὁ ταῦτα ποιῶν, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ· καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεται· καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῇ, κατευοδωθήσεται. οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ'

[2] Al. ἀνιστάμενοι.

[3] Adde ἐγώ.

VERS. COT. *fecit populus hic: me dereliquerunt fontem vivum; & foderunt sibi cisternas contritas. Numquid petra deserta est mons sanctus meus Sina? Eritis enim velut avis pulli avolantes nido ablato.* Et rursus ait Propheta: *Ego ibo ante te, & montes complanabo, & portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam: & dabo tibi thesauros tenebrosos, absconditos, invisibiles; ut sciant, quia ego Dominus Deus.* Et; *Habitabit in excelsa spelunca petræ for-*

Is. xvi. 1, 2. — xlv. 2, 3. — xxxiii. 16--18.

Portare.] Apud LXX. est συνέχειν, *continere*. MEN.

Renuosa.] Menardus legit *ruinosa*. Oxon. Ed. habet in contextu *eremosa*, in notis verò conjicitur *arenosa*, quòd loca *arenosa* soleant esse deserta. Steph. Le Moine conjiciebat *rimosa*, hoc est, præ siccitate hians. Crediderim, scriptum fuisse *eremi*, idque à dormitante librario corruptum; qualium depravationum nulla certa ratio excogitari potest. CLER.

Σινᾶ.] Oportuit Σιὼν dicere. Σινᾶ ergo est erratum, aut memoriæ in Barnaba, aut incuriæ in librariis. COT.

Sina.] Sion scribi omnino de-

fecit populus hic: me dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare. Numquid petra [1] *renuosa est mons sanctus meus Sina? Eritis enim tamquam* [2] *aliis pusillis ablatis.* Et iterum dicit Esaias: * * *Ego antecedam te, & montes æquabo, & ostia ærea contribulabo, & seras ferreas confringam; & dabo tibi thesauros obscuros,* * * *invisos, ut sciant, quia ego sum Dominus Deus. Inhabitans in altissima spelunca fortis petræ.* * * * * * * *Et aqua illius fidelis. Regem cum magnitudine videbitis, & anima vestra meditabitur timorem* * *. Et iterum David dicit: *Erit,* qui hæc facere cœperit, *tamquam lignum, quod plantatum est juxta tractus aquarum, quod fructum suum dabit tempore suo: & folia ejus non decident, sed omnia quæcumque faciet, prosperabuntur. Non sic impii, non sic; sed tam-*

VET. INT.
Is. xvi. 1, 2.
[1] F. *renudosa.*
[2] F. *alitis pusilli ablati.*
Is. xlv. 2, 3.
— xxxiii. 16, 17, 18.
Ps. i. 3--6.

tissimæ. Deinde quid ait in Filio? *Aqua illius fidelis. Regem cum gloria videbitis; & anima vestra meditabitur timorem Domini.* Et iterum in alio Propheta dicit: *Erit,* qui hæc fecerit, *tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum; quod fructum suum dabit in tempore suo: & folium ejus non defluet: & omnia, quæcumque faciet, prosperabuntur. Non sic impii, non sic:*

VERS. COT.
Ps. i. 3--6.

buit. OXON.

Aliis pusillis ablatis.] Apud LXX. Ἔσῃ γὰρ ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσσὸς ἀφῃρημένος. Unde facilè emendantur verba Vet. Interp. hoc modo, *Eritis enim tamquam alitis pullus ablatus.* MEN.

Συνθλάσω.] Hodierni LXX. codices exhibent συγκλάσω, eodem sensu. Verùm ex antiquis libris nonnulli præferebant συνθλάσω ut hìc. COT.

Γνῶσιν.] Apud LXX. γνῶσῃ, juxta textum Heb. MEN.

Ὁ ταῦτα ποιῶν.] Hæc non extant in Psalmo, sed adducuntur explicationis gratiâ. MEN.

ὡσεὶ χνοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται. Αἰσθάνεσθε πῶς τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὥρισε. τοῦτο γὰρ λέγει· μακάριοι, οἱ, ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐλπίσαντες, κατέβησαν εἰς τὸ ὕδωρ· ὅτι τὸν μὲν μισθὸν, λέγει, ἐν καιρῷ αὐτοῦ· τότε, φησὶν, ἀποδώσω. Νῦν δὲ λέγει· τὰ φύλλα οὐκ [4] ἀποῤῥυηθήσεται. τοῦτο λέγει· ὅτι πᾶν ῥῆμα, ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐξ ὑμῶν διὰ τοῦ στόματος, ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἔσται εἰς ἐπιστροφὴν καὶ ἐλπίδα πολλοῖς. Πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει· καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακὼβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. τοῦτο λέγει, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὃ δοξάζει. Εἶτα τί λέγει; καὶ ἦν ποταμὸς ἑλ-

[4] Al. ἀποῤῥυήσεται.

VERS. COT. *ſed tamquam pulvis, quem projicit ventus à facie terræ. Ideo non reſurgent impii in judicio, neque peccatores in conſilio juſtorum: quoniam novit Dominus viam juſtorum; & iter impiorum peribit.* Animadvertite, quo modo aquam & crucem ſimul deſcripſit. Hoc enim dicit; Beati qui, cùm ſperâſſent in crucem, deſcenderunt in aquam: quia mercedem, inquit, in tempore ſuo; id eſt, tunc

Χνοῦς.] Nomen χνοῦς, quod à χοῦς, *pulvis*, addito ν, deduci ait auctor Etymologici magni, ab Heſychio exponitur τὰ λεπτὰ τῶν ἀχύρων, *minuta palearum*. COT. Nihil huc facit lanugo: ſcribe χοῦς. Pudet tam levia monere. VOSS.

Reſurgunt.] Sic legitur apud S. Hilarium, Ambroſium, & Hieronymum. MEN.

Αἰσθάνεσθε κ. τ. λ.] Concluſio eſt explicationis verſuum Pſalmiſtæ, quibus oſtendit, per aquam baptiſmum, & per lignum crucem ſignificari. MEN.

Dono.] Fortè, *loco*. OXON.

In aquam, & in crucem.] Hæc ſunt tranſpoſita: lege *in crucem, & in aquam*. OXON.

Τὸν μὲν μισθὸν, λέγει, κ. τ. λ.] Legendum τὸν μὲν μισθὸν ἕξει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Alioqui ſupervacua prorſus eſt vox media. DAV.

Τὰ φύλλα.] Deeſt αὐτοῦ. MEN.

Τοῦτο λέγει· ὅτι πᾶν ῥῆμα κ. τ. λ.] Ita hunc locum Pſalmiſtæ exponit S. Hilarius: *Et quid in foliis ſignificet, ex comparatione rerum corporalium ab-*

quam pulvis, quem [3] *abjecit ventus à facie terræ. Propterea non* [4] *resurgunt impii in judicio, neque peccatores in consilio justorum: quoniam scit Deus viam justorum; & via impiorum peribit.* Sentire autem debetis, quo modo aquam & crucem in uno dono constituit. Hoc ergo dicit: Felices, qui speraverunt in aquam, & in crucem * * * * * * * Mercedem * * in tempore suo; tunc, inquit, reddam. Modò autem [5] qui dicit: *folia illius non decident.* Hoc est, quia omnis sermo, qui exierit per os vestrum * * * * erit in spem & resurrectionem multis. Et iterum alius Propheta dicit: [6] *Erit * * Jacob laudabilis super omnem terram.* [7] Terram vas spiritûs illius * * * magnificat. Deinde quid dicit? *Erat flumen*

VET. INT.
[3] L. *abjicit.*
[4] F. *resurgent.*
[5] *Dele* qui.
Is. lxii. 7.
Soph. iii. 19.
[6] F. *erat.*
[7] F. *vacat.*
Ez. xlvii. 12.

retribuam. Nunc vero, ait: *folia non defluent.* Hoc ait; Omnis sermo, qui ex ore vestro exierit in spe & caritate, erit in conversionem ac spem multis. Rursum alius Propheta dicit; *Et erat terra Jacobi laudata, per omnem terram.* Hoc ait, vas spiritûs illius, quod magnificat. Deinde quid dicit? *Et erat flumen à dextra*

VERS. COT.
Soph. iii. 19.
Ez. xlvii. 12.

solutum est: namque hanc esse naturam foliorum contuemur, ut ad custodiam fructuum fructibus ipsis circumjecta prorumpant, ut quodam vallo teneræ pomorum initia communiant. Doctrina ergo verborum Dei, quæ promissos nobis fructus convestit, significatur in folio. His enim verbis spes nostræ inumbrantur, horum inter has sæculi tempestates munimine conteguntur. Unde Ez. xlvii. 12. *Et folia ejus ad medicinam.* MEN.

Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακὼβ κ. τ. λ.] Locus sumptus videtur ex Sophoniæ iii. 19. Καὶ θήσομαι αὐτοὺς εἰς καύχημα, καὶ ὀνομαστοὺς ἐν πάσῃ τῇ γῇ. & ver 20. Διότι δώσω ὑμᾶς ὀνομαστοὺς, καὶ εἰς καύχημα πᾶσι τοῖς λαοῖς τῆς γῆς. MEN.

Τοῦτο λέγει κ. τ. λ.] Crediderim pro τοῦτο reponendum τόπον, ex Is. lx. 13. aut τὴν γῆν certè vocem *terram* Int. Vet. scripsit. OXON. Clemens Alex. hunc locum citans Strom. iii. non habet τοῦτο λέγει & ὃ, & sic legit Int. Vet. Τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ est Jesu Christi corpus. WAK.

Καὶ ἦν ποταμὸς κ. τ. λ.] Videntur sumpta ex Ez. xlvii. 12. MEN.

κων ἐκ δεξιῶν, καὶ ἀνέβαινεν ἐξ αὐτοῦ δένδρα ὡραῖα· καὶ ὃς ἐὰν φάγῃ ἐξ αὐτῶν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. τοῦτο λέγει, ὅτι ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες, ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν [5] Ἰησοῦν ἔχοντες ἐν τῷ πνεύματι. Καὶ ὃς ἐὰν φάγῃ ἀπὸ τούτων, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. τοῦτο λέγει· ὃς ἄν, φησιν, ἀκούσῃ τούτων [6] καλουμένων, καὶ πιστεύσῃ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

[5] Al. υἱόν.

[6] Al. λαλουμένων.

ΙΒ΄. Ὁμοίως πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ ὁρίζει ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγοντι, Καὶ πότε ταῦτα συντελεσθήσεται· καὶ λέγει Κύριος· ὅταν ξύλον κλιθῇ καὶ ἀναστῇ, καὶ ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα

VERS. COT. *fluens; & ex eo emergebant arbores pulcræ: & quicumque ex illis manducaverit, vivet in æternum.* Hoc ait; quòd nos descendimus quidem in aquam pleni peccatis ac sordibus; inde autem emergimus fructum afferentes, in corde, timorem & spem in Jesum habentes ex spiritu. *Et quicumque ex illis manducaverit, vivet in æternum.*

Καὶ πότε κ. τ. λ.] Hæc partim citantur à Greg Nyss. qui legit Καὶ τότε κ. τ. λ. sed suspicor scriptum fuisse Καὶ πότε ταῦτα συντελεσθήσεται; λέγει Κύριος· κ. τ. λ. *Et quando hæc consummabuntur? Dicit Dominus, Quando &c.* COT.

Ὅταν ξύλον κλιθῇ καὶ ἀναστῇ.] Sententia hæc *Cùm lignum inclinatum fuerit & resurrexerit,* videtur proverbialis dicendi formula, denotans pariter impossibile quid, ac si mortuus reviviscat. Sortem humanam describturus Solomon Eccl. xi. 3. ait, *in quocunque loco ceciderit lignum, ibi erit.* Sub hoc ergo schemate arboris, quæ succisa, denuo erecta constiterit, Domini nostri non modò mortis genus, sed etiam de morte triumphus, accommodatissimè adumbratur. Quinimo siquidem vestigia carminum heroicorum hìc satis manifestè appareant, suspicari licebit, prophetiam hanc ex earum numero fuisse, quæ versibus circumferebantur, & Sibyllinæ audiebant, postquam libris Sibyllinis Romæ igne consumtis, fatidica carmina per orbem terrarum, & præsertim Erythris, ubi Judæi unà cum mercibus istis abundabant, exquirebantur. Facili flexurâ, omissis voculis, λέγει Κύριος, quæ per parenthesin inserebantur, carminum ratio constabit: Καὶ πότε

trahens à dextra; & ascendebant inde arbores VET. INT. *speciosæ: & quicumque ex illis manducaverit, vivet in perpetuum.* Hoc est, quia nos descendimus in aquam pleni peccatis & sordibus, & adscendimus fructibus pleni, in præcordiis nostris timorem & spem habentes in Dominum * * *. Ideo dicit: *Et qui manducaverit,* * * * *vivet in perpetuum.* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

XII. Similiter & crucem significat, in alio Propheta, dicente: *Et quando hæc consummabuntur: & dixit Dominus, Cùm lignum inclinatum fuerit, & resurrexerit, & cùm de ligno sanguis* 4 Esd. v. 5.

Id dicit, Quicumque eos audierit vocantes, & crediderit, VERS. COT. vivet in perpetuum.

XII. Similiter & de cruce definit in alio Propheta, dicente; *Et quando hæc consummabuntur: & dicit Dominus; cùm lignum inclinatum fuerit, & resurrexerit; & cùm de ligno san-*

ταῦτα Συντετέλεσθαι ὅταν τὸ ξύλον κλινθῇ καὶ ἀνάστη. Huic conjecturæ adstipulatur, quòd vox prorsus poetica κλινθῇ à Menardo videtur lecta fuisse, nam κλισθῇ nihil valet, cujus loco sequentes editores κλιθῇ reposuerunt. Porrò ea quæ proximè sequuntur, ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα στάξη, ejusdem esse generis censeri possint; & ceu proverbiale dictum, in omnium ore circumferri: siquidem ad verbum occurrunt, 4 Esdr. v. 5. nec-non in Comment. S. Marc. inter Hieronymi opera ad Cap. xv. 33. & etiam Tom. ii. Greg. Nyssen. p. 256. Sibyllas in honore fuisse primis Christianismi seculis, non tantùm ex Theophilo Antiocheno, Justino Mart. Clemente Alex. aliisque ex Patribus complurimis discimus, sed etiam Herma, qui erat ætati Apostolorum & scriptoris nostri suppar; is enim revelationes sibi factas Sibyllæ ascribit, Lib. *i.* Vis. ii. Cap. 4. OXON.

Κλιθῇ.] Κλινθῇ ut amat codex Carolinus, & perveteres alii. Sumtum ex Judæorum scriptis apocryphis deperditisque; non adeò à Salomone Ecclesiaste, neque à Jobi xiv. BERN.

Ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα στάξη.] Ex. iv. Esdræ nihil antiquius citatum offendes: unde libri istius vetustas ostendi possit, qui hodieque apud Latinos solos servatur. BERN.

στάξῃ. Ἔχεις πάλιν ἐπὶ σταυροῦ, καὶ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος. Λέγει δὲ πάλιν ἐν τῷ Μωσῇ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτοὺς πολεμουμένους, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς θάνατον, λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωσῇ τὸ πνεῦμα, ἵνα ποιήσῃ τύπον σταυροῦ, καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν· ὅτι ἐὰν μὴ ἐλπίσωσιν ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται. Τίθησιν οὖν Μωσῆς ἓν ἐφ' ἓν ὅπλον ἐν μέσῳ τῆς πηγμῆς, καὶ σταθεὶς ὑψηλότερος πάντων, ἐξέτεινε τὰς χεῖρας, καὶ οὕτως πάλιν ἐνίκα ὁ Ἰσραήλ· εἶτα ὁπόταν πάλιν καθεῖλε, πάλιν ἐθανατοῦντο. Πρὸς τί; ἵνα γνῶσιν, ὅτι οὐ δύνανται σωθῆναι, ἐὰν μὴ ἐπ' αὐτῷ ἐλπίσωσι. Καὶ ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα ὁδῷ δικαίᾳ μου. Καὶ πάλιν Μωσῆς ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν,

VERS. COT. *guis ſtillaverit.* Habes iterum de cruce, & de eo qui erat cruci affigendus. Adhuc verò dicit in Moſe, quando Iſrael prælio ſuperabatur ad alienigenis; & ut commonefaceret eos, quòd propter peccata ſua traderentur ad mortem; ad cor Moſis dicit Spiritus, ut faciat figuram crucis & ejus qui erat paſſurus; quia ſi in hunc non ſperaverint, ſemper debellabuntur. Poſuit itaque Mo-

Πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ κ. τ. λ.] Eamdem hiſtoriam profert, & ſic explicat S. Juſtinus Mart. in Dial. cum Tryph. Similiter Tertullianus adv. Judæos, & iii. adv. Marc. & S. Cyprianus ii. de teſtimoniis. MEN.

Λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωσῇ τὸ πνεῦμα.] Hæc verba non ſunt in Exod. xvii. ubi hæc hiſtoria tractatur: ſed his verbis narrat Apoſtolus, quæ hìc narrantur, facta fuiſſe à Moyſe S. Spiritûs impulſu. MEN.

Εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται.] *In perpetuum vincentur,* ita ut numquam victorum jugum excutere poſſint: nam hæc eſt interdum vis verbi πολεμέομαι. Vertit Cotelerius, *ſemper debellabuntur,* quod ſignificat, omnibus bellis inferiores futuros: ſed ἀεὶ & εἰς αἰῶνα differunt. CLER.

Τίθησιν οὖν Μωσῆς ἓν ἐφ' ἓν ὅπλῳ

ſtillaverit. Habes iterum de cruce, & de eo, qui incipit crucifigi. Dicit autem iterum in Moyſe, cùm pugnaret populus Judæorum, & ceciderunt Judæi ab alienigenis, ut illos commemoraret, dum oppugnantur, quia propter peccata ſua [1] trahuntur in mortem, dixit in præcordiis Moyſi Spiritus; Fac figuram crucis * * * * *: quia ſi non crediderint in illum, in perpetuo oppugnabuntur. Et iterum * * * * *: adſcendit Moyſes in * * aggerem, & ſtans * * * manus extendebat, & * * vincebant Judæi: deinde cùm depoſuerat, vincebat Amalec. Hoc ad quid? Ut ſcirent, quia non poſſunt liberari, niſi in cruce Chriſti ſperaverint. Et iterum dicit in alio Propheta: *Expandi manus meas totâ die ad populum imperſuaſibilem, & contradicentem viæ juſtæ.* Item Moyſes facit figuram Jeſu, quia oportebat illum

VET. INT. Ex. xvii. [1] F. tradun-tur. Iſ lxv. 2. Num. xxi. Joh. iii. 14.

ſes arma ſuper arma in medio aggeris; & omnes ſupereminens, manus extendit; ſicque rurſus Iſraelitæ vincebant: cùm autem iterum manus demittebat, iterum occidebantur. Cur hoc? Ut cognoſcerent, quòd non poterant ſervari, niſi per ſpem in illum. Et in alio Propheta dicit; *Totâ die expandi manus meas ad populum incredulum, & contradicentem viæ juſtæ meæ.* Et iterum Moſes facit figuram Jeſu (quòd paſſurus eſſet, & vitam

VERS. COT. Iſ. lxv. 2. Num. xxi. Joh. iii. 14.

κ. τ. λ.] Hæc non ſunt in ſacra Scriptura, cùm juxta illam Moyſes ſederit ſuper lapidem. Sed deſcribit Barnabas aliquam circumſtantiam, quam habuerat ex traditione, prætermiſſâ lapidis mentione. Gloſſæ veteres, ὅπλον, *telum*, *ſcutum*. MEN.

Τιθῆσιν ἓν ἐφ' ἓν ὅπλον, idem valere videtur quod παρετάξατο in verſione uſitata. OXON.

Πηγμῆς.] Vera omnino eſt lectio πήγης. Πήγη vel πάγη, uti apud Heſychium, locum excelſum ſignificat. VOSS.

Σταθεὶς.] *Stare* hoc loco eſt eſſe, exiſtere, ut ſæpe ita accipitur. Nam Moyſes non ſtabat, ſed ſedebat ſuper lapidem. MEN.

Ἐπ' αὐτῷ.] Lege ἐπὶ σταυρῷ, quam conjecturam firmat Metaphraſtes, DAV.

[1] L. ζωοποιήσειν.

καὶ αὐτὸν [1] ζωοποιήσουσι, ὃν δόξωσιν ἀπολωλεκέναι, ἐν σημείῳ πίπλοντος τοῦ Ἰσραήλ. ἐποίησε γὰρ πάντα ὄφιν δάκνειν αὐτοὺς, καὶ ἀπέθνησκον· ἐπειδὴ ἡ παράβασις διὰ τοῦ ὄφεως ἐν Εὔᾳ γέγονεν, ἵνα ἐλέγξῃ αὐτοὺς, ὅτι διὰ τὴν παράβασιν αὐτῶν ἐν θλίψει θανάτου παραδοθήσονται. Πέρας γέ τοι αὐτὸς Μωσῆς, ἐντειλάμενος, οὐκ ἔσλαι ὑμῖν, οὔτε γλυπλὸν, οὔτε χωνευτὸν εἰς Θεὸν ὑμῖν, ποιεῖ, ἵνα τύπον τοῦ Ἰησοῦ δείξῃ. ποιεῖ οὖν Μωσῆς χαλκοῦν ὄφιν, καὶ τίθησιν ἐνδόξως, καὶ κηρύγματλι καλεῖ τὸν λαόν· ἐλθόντες οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐδέοντο Μώσεως, ἵνα ὑπὲρ αὐτῶν ἀνενέγκῃ, δεόμενος περὶ τῆς ἰάσεως αὐτῶν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς Μωσῆς· ὅταν, φησὶ, δηχθῇ τις ὑμῶν, ἐλθέτω ἐπὶ τὸν ὄφιν τὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου ἐπικείμενον, καὶ ἐλπισάτω πιστεύσας, ὅτι νεκρὸς ὢν, δύναται ζωοποιῆσαι· καὶ παραχρῆμα σωθήσεται. καὶ οὕτως ἐποίουν. ἔχεις καὶ ἐν τούτῳ τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάνλα, καὶ εἰς αὐτόν. Τί λέγει πάλιν Μωσῆς

VERS. COT. præbiturus; ipſe quem putabant periiſſe) in ſigno cadentis Iſraelis. Effecit enim Deus, ut cuncti ſerpentes morderent eos; & moriebantur: quoniam tranſgreſſio per ſerpentem in Eva contigit; ut argueret eos, quòd propter tranſgreſſionem ſuam, in anguſtias mortis eſſent tradendi.

Deut. xxvii. 15.

Denique Moſes, qui præceperat, *Non erit vobis neque ſculptile, neque conflatile, in Deum veſtrum*; ipſe id facit, ut oſtendat figuram Jeſu. Facit ergo Moſes ſerpentem æneum, ac glorioſè collocat; atque per præco-

Ζωοποιήσουσι.] Lege ζωοποιῆσαι, non ζωοποιήσειν, ut malè conjecit Cotelerius: haud enim dicerent Græci δεῖ με τοῦτο ποιήσειν, ſed ποιεῖν, vel ποιῆσαι. DAV.

Ἐπειδὴ ἡ παράβασις διὰ τοῦ ὄφεως ἐν Εὔᾳ. Ita Philo Judæus L. iii. Allegor. Πῶς οὖν γίνεται ἴασις τοῦ πάθους, ὅταν ἕτερος ὄφις κατασκευασθῇ τῷ Εὔας ἐναντίος ὁ σωφροσύνης λόγος. MEN.

Πέρας γέ τοι αὐτὸς Μωσῆς, κ. τ. λ.] Idem profert Tertullianus Lib. adverſus Jud. & L. iii. adv. Marc. & S. Juſt. Mart. in

pati, & quia ipſe [2] vivificavit, quem illi putaverunt [3] perdidiſſe. * * * Cadente enim populo Judæorum, quia juſſerat Dominus, ut morſu colubræ * * * * morerentur, quia præteritio Evæ per colubram fuerat, voluit illos corripere, & ideo * * * ſic morti tradere, [4] qui mandata ejus præterierunt. Ad ſummam, [5] ut ipſe Moyſes, qui præceperat, [6] dicit: *Non erit vobis, neque conflatile, neque ſculptile* * * *; ipſe fecit ſerpentem æreum, ut figuram Jeſu oſtenderet; * * * * * & poſuit [7] in cruce, & per præcones convocavit populum. Et cùm veniſſent, rogabant Moyſen, ut * * * pro ſanitate eorum Dominum rogaret. Et tunc dixit illis Moyſes: *Cùm aliquis ex vobis morſus fuerit, veniat ad colubram;* * * * * *& ſperet,* * * *quoniam, cùm ſit ipſa mortua, poteſt* [8] *alias ſanare; & ſine mora curabitur:* & ita faciebant. * * * * * * * * * * Quid dicit iterum Moyſes

VET. INT. [2] F. vivificabit. [3] F. periiſſe. [4] F. quia. [5] F. &. [6] F. dicens. Deut. xxvii. 15. [7] An legebat ἐν δοκῷ. [8] L. *alios.*

nem convocat populum: congregati igitur, orabant Moſen, ut pro ipſis offerret, deprecans pro ſanatione eorum. Dixit autem Moſes ad illos: *Cùm*, inquit, *aliquis ex vobis morſus fuerit; veniat ad ſerpentem in ligno poſitum; & credat atque ſperet, quòd licet mortuus ille ſit, poteſt vitam præſtare; & confeſtim ſervabitur.* Atque ita faciebant. Habes etiam in hoc gloriam Jeſu; quòd in ipſo ſint omnia, & in ipſum. Quid iterum dicit Moſes

VERS. COT.

Dial cum Tryph. Ita etiam S Proſper. Lib. de promiſſionibus; S. Greg. Nyſſ. in Theor. de vita Moſ. S. Epiphanius L. i. hær. & S. Chryſoſt. Tom. v. juxta Chriſti doctrinam, Joan. iii. 14. MEN.

Ἐνδόξως.] Legendum puto ἐν δοκῷ, quod à recepta lectione non nimis abit. Vet. Interpres habet, *in cruce*, cujus auctoritas emendationem noſtram probabiliorem reddit. DAV.

In cruce.] Moyſen erexiſſe ſerpentem illum *in cruce*, docent S. Juſtinus Mart. Apol. ii. & Prudentius in enchiridio. MEN.

τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ υἱῷ, ἐπιθεὶς αὐτῷ τοῦτο ὄνομα ὄντι προφήτῃ, ἵνα μόνον ἀκούσῃ πᾶς λαὸς, ὅτι πάντα ὁ πατὴρ φανεροῖ περὶ τοῦ υἱοῦ Ἰησοῦ τῷ υἱῷ Ναυῆ; καὶ ἐπιθεὶς τοῦτο ὄνομα, ὁπότε ἔπεμψε κατάσκοπον τῆς γῆς, [2] λάβε βιβλίον εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ γράψον ἃ λέγει Κύριος· ὅτι ἐκ ῥιζῶν ἐκκόψει πάντα τὸν οἶκον τοῦ Ἀμαλὴκ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ [3] ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. [4] Οἱ δὲ πάλιν Ἰησοῦς, οὐχ' ὁ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τύπῳ [5] καὶ ἐν σαρκὶ φανερωθείς. Ἐπεὶ οὖν μέλλουσι λέγειν, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱός ἐστι Δαβὶδ, φοβούμενος καὶ συνιὼν τὴν πλάνην τῶν ἁμαρτωλῶν, λέγει· εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, [6] ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Καὶ πάλιν λέγει οὕτως

[2] Adde εἶπε.
[3] Adde Ἰησοῦς.
[4] L. Ἴδε.
[5] Al. δὲ.
[6] Al. ἵνα.

VERS. COT. Jesu Filio Navæ, cùm illi, prophetiæ gratiâ prædito, id nominis imponeret, ideo solùm, ut omnis populus intelligeret, Patrem de Filio suo Jesu cuncta manifestâsse filio Navæ? Imposito igitur eo nomine, quando misit eum in exploratorem terræ, dixit: *Accipe librum in manus tuas, & scribe quæ dicit Dominus: quoniam in novissimis diebus Filius Dei* [*Jesus*] *exscindet à radicibus*

Τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ υἱῷ.] Vet. Int. *Ause filio Nave.* In Num. xiii. 17. LXX. habent τὸν Αὐσῆ υἱὸν Ναυῆ. S. Hieronymus codices, tum Græcos, tum Latinos reprehendit, quòd hoc loco *Ause*, non *Osee* scriptum exhiberent; cùm tamen inter utrumque parva vel nulla videatur esse differentia. Ac fortè scripserant LXX. Ὡσηέ· ita enim nunc etiam legitur apud Philonem Lib. de nominum mutatione; & olim legebatur in ejusdem Opere de nominibus Heb. At Justinus Mart. Origenes, Eusebius, Theodoritus, Tertullianus, Lactantius, Rufinus, atque Augustinus Αὐσῆ, Αὐσῆν, *Ause*, *Ausen*, & *Auseam* vocant. Simile quid versionis LXX. notatur ab Origene ad Joh. i. 28. in secundo filio Judæ Patriarchæ, Hebraicè dicto *Onan*, Græcè *Aunan*, Αὐνάν. COT.

Καὶ ἐπιθεὶς τοῦτο ὄνομα.] *Ausen* eum nominaverant parentes; sed Propheta Dei, mutato natali nomine, eum, impulsu Spiritûs sancti, *Jesum* nominavit.

Auſe filio Nave? ut oſtenderet Jeſum eſſe filium Dei, audiente populo, quia omnia Pater oſtendit Filio ſuo. Clamavit Moyſes filium Nave, & impoſuit illi nomen Jeſus, * * * * * * * * & dixit: *Accipe librum in manu tua, & ſcribe quæ dicit Dominus: quia amputabit à radicibus omnem domum Amalec Filius Dei Jeſus in noviſſimis diebus.* Ecce iterum Jeſus, non filius Nave, ſed Filius Dei, * * * * in carne apparuit. *

VET. INT.

Num. xiii. 17.

Ex. xvii. 14.

Iterum dicit David: *Dixit Dominus Domino meo; Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſub pedibus tuis.* Et iterum dicit Eſaias: *Sic*

Pſ. cix. 1.

omnem domum Amaleci. Ecce rurſum non filius hominis, ſed Filius Dei Jeſus, qui figurâ in carne apparuit. Quoniam ergo dicturi erant, Chriſtum eſſe filium Davidis; reformidans & intelligens errorem ſceleratorum, ait: *Dixit Dominus Domino meo; Sede à dextris meis; donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Eſaias vero ita loquitur: *Dixit Dominus Chriſto*

VERS. COT.

Pſ. cix. 1.

Iſ. xlv. 1.

Num. xiii. 17. MEN.

Λάβε βιβλίον κ. τ. λ.] Hæc in nulla Scriptura reperiri poſſunt, quàm Ex. xvii. 14. ubi, poſtquam Joſue debellavit Amalec, dixit Deus Moyſi, ſecundùm LXX. Κατάγραψον τοῦτο εἰς μνημόσυνον ἐν βιβλίῳ, καὶ δὸς εἰς τὰ ὦτα Ἰησοῦ, ὅτι ἀλοιφῇ ἐξαλείψω τὸ μνημόσυνον Ἀμαλὴκ ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Itaque, etſi hic poſterior locus videatur conjungi cum ſuperiori, ad rem tamen diverſam ſpectat, & additur ad commendationem Jeſu Filii Dei, cujus figura eſt Joſue: quare legendum puto, ut ſæpe occurrit in hac epiſtola, Καὶ πάλιν λέγει, Λάβε κ. τ. λ. MEN.

Ὅτι ἐκ ῥιζῶν ἐκκόψει κ. τ. λ.] In textu Heb. & apud LXX. hæc efferuntur per primam perſonam: ſed quia Barnabas applicat Chriſto, cujus figura eſt Joſue, poſuit in tertia perſona, addens, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπ᾽ ἐσχάτων ἡμερῶν, proferens ſenſum, non verba; quia Chriſtus, Dei filius, ſuâ paſſione, deleturus erat regnum diaboli. MEN.

[7] Al. Κύρῳ.

Ἠσαΐας· Εἶπε Κύριος τῷ Χριστῷ μου [7] Κυρίῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαῤῥήξω. Ἴδε πῶς λέγει Δαβὶδ αὐτὸν Κύριον, καὶ υἱὸν Θεοῦ.

ΙΓʹ. Ἀλλ' ἴδωμεν, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονόμος, ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς, ἢ εἰς ἐκείνους. Ἀκούσατε νῦν περὶ τοῦ λαοῦ, τί λέγει ἡ γραφή. Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· καὶ συνέλαβεν. Εἶτα καὶ ἐξῆλθε Ῥεβέκκα πυθέσθαι παρὰ Κυρίου· καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτήν· Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρί σου, καὶ δύο λαοὶ [1] ἐν τῇ κοιλίᾳ σου· καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μεί-

[1] F. ἐκ τῆς κοιλίας.

VERS. COT. If. xiv. 1.

meo Domino, cujus apprehendi dexteram, ut obediant coram eo gentes; & fortitudinem regum disrumpam. Vides quo modo David eum Dominum vocet, & Dei Filium.

XIII. Sed videamus, utrùm hic populus hæres sit, an verò primus; & utrùm testamentum ad nos, an ad

Εἶπε Κύριος τῷ Χριστῷ μου Κυρίῳ.] Textus Heb. & LXX. habent Κύρῳ, quam lectionem antiquarii, existimantes Isaiam loqui de Christo Jesu, nec ad Cyrum attendentes, assumptâ vicinâ voce Κυρίῳ, jam olim corruperunt. Quapropter Tertullianus, Cyprianus, Novatianus, Gregorius Nyss. cum plurimis tam Græcis quàm Latinis apud Hieron. ad If. x.v. & ad Hab. iii. Κυρίῳ legunt, ac de Christo Domino interpretantur. COT. Sed D. Hieronymus vult totum Esaiæ caput intelligi de magno illo Cyro, Medorum & Persarum rege, qui populum Judaicum à jugo servitutis liberavit. Itaque dico quidem, juxta literam caput Esaiæ de Cyro intelligi; sed juxta sensum allegoricum de Christo, cujus figura fuit Cyrus. Hæc transitio familiaris est sacræ Scripturæ, ut rectè monet S. Augustinus de Doct. Christ. L. iii. C. 34. MEN. Non sine mysterio crediderunt Veteres, voces Κύρον & Κύριον uno apice ab invicem variâsse: siquidem Cyrus, Messias, sive unctus Dei, in S. literis appelletur, & liberator gentis Israeliticæ, insigniter Domini nostri typum gessit. Non mirum ergo, voces istas, promiscuè fuisse sumtas OXON. Sed vide Art. Crit. p. 3. S. 1. C. xv. §. 6. CLER.

Meo Domino.] Non modò Interpres legit Κυρίῳ, sed & ipse Barnabas, si scripsit hunc locum; nam nulla est ejus ratioci-

dicit Dominus Christo meo, [9] *meo Domino*, *cujus tenui dexteram*; *exaudient illum gentes*, *& virtutem regum corrumpam.* Videte, quo modo illum Prophetæ Dominum, * * * * non tantùm Filium dicunt.

Vet. Int. Is. xlv. 1.
[9] Alterum abundat.

XIII. Quæramus igitur, si hic populus hæreditatem capit, * * * * & testamentum in illis est, aut in nobis. De hoc audite, [1] sic scriptum est : *Rogabat Isaac pro Rebecca uxore sua*, *quia sterilis erat. Et* * * * * *Rebecca quærebat à Domino*, quid portaret: *& dixit illi Dominus : Duæ nationes in utero tuo sunt*, *& duo populi ex utero tuo nascentur*; * *

[1] F. quid. Gen. xxv. 21
—— 23.

illos pertineat. Audite nunc quid Scriptura dicat de populo. Orabat Isaacus Rebeccæ uxoris suæ causâ, quòd esset sterilis: & illa concepit. Postea verò Rebecca egressa est, ad interrogandum Dominum ; & dixit Dominus ad illam ; *Duæ gentes in utero tuo sunt*, *ac duo populi in ventre tuo : atque unus po-*

Vers. Cot. Gen. xxv. 21.

natio, nisi ita legamus ; & antecedentia satis ostendunt ita legendum. At vix mihi persuaserim, Barnabam, Hebraicæ linguæ scientem, ex mendoso codice LXX argumentatum, idque ineptè. Ac sanè ex sequentibus fraus subolere potest, ubi post verba Esaiæ sequitur in Græcis, Ἴδε πῶς λέγει Δαβὶδ, *Vide quomodo dicit David:* unde liquet, solum Davidem antea testem ad ductum fuisse, non Esaiam. Hoc sensisse videtur Interpres, qui, pro *dicit David*, habet *Prophetæ dicunt*. Sed est mera corruptio Barnabæ, non emendatio. Potiùs delendum fuit, Καὶ πάλιν λέγει κ. τ. λ. ad finem verborum Esaiæ; adeò ut verbis Ps. cix. proximè subjicerentur hæc, *Vide quomodo dicat David &c.* Igitur hìc est additamentum, à viris doctis nondum animadversum. Dudum notavit Is. Vossius ad Cap. xii. huic scriptori suum etiam interpolatorem fuisse. Cler.

Ἀλλ' ἴδωμεν, κ. τ. λ.] Ex reprobatione Esau majoris, & electione Jacob minoris natu, ostendit reprobationem Synagogæ, & electionem Ecclesiæ; abdicationem Judæorum, & adoptionem gentium ; juxta Paulum ad Rom. C. ix. quem secuti sunt S. Justinus Mart. in Dial. cum Tryph. S. Irenæus L. iv. C. 38. Tertullianus contra Judæos, & Prosper Aquitanicus de promissionibus. Men.

ζων δουλεύσει υἱῷ ἐλάσσονι. Αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε, τίς ὁ Ἰσαὰκ, τίς ἡ Ῥεβέκκα, καὶ ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μείζων ὁ λαὸς οὗτος, ἢ ἐκεῖνος. Καὶ ἐν ἄλλῃ προφητείᾳ λέγει φανερώτερον ὁ Ἰακὼβ πρὸς τὸν Ἰωσὴφ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· Ἰδοὺ οὐκ ἐστέρησέ με Κύριος τοῦ προσώπου σου· προσάγαγέ μοι τοὺς υἱούς σου, ἵνα εὐλογήσω αὐτούς. καὶ προσήγαγεν [2] Ἐφραΐμ, τὸν Μανασσῆ θέλων ἵνα εὐλογήθῃ, ὅτι πρεσβύτερος ἦν· ὁ γὰρ Ἰωσὴφ προσήγαγεν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ πατρὸς Ἰακώβ· Εἶδε δὲ Ἰακὼβ τύπον, πνεύματι, τοῦ λαοῦ τοῦ μεταξύ· καὶ τί λέγει; καὶ ἐποίησεν Ἰακὼβ ἐναλλὰξ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ἔθηκεν [3] ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἐφραΐμ τοῦ δευτέρου καὶ νεωτέρου, καὶ ηὐλόγησεν αὐτόν· Καὶ εἶπε Ἰωσὴφ πρὸς Ἰακώβ· μετάθες σου τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Μανασσῆ, ὅτι πρωτότοκός μου ἐστὶν υἱός. καὶ εἶπεν Ἰακὼβ πρὸς Ἰωσήφ· Οἶδα, τέκνον, οἶδα· ἀλλ' ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι, καὶ οὗτος δὲ εὐλογηθήσεται. Βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικε, τὸν λαὸν εἶναι

[2] L. Μανασσῆ καὶ Ἐφραΐμ.

[3] F. deest τὴν δεξιάν.

VERS. COT. *pulus alterum superabit; & major serviet minori.* Debetis intelligere, quis sit Isaacus, quæ Rebecca; & de quibusnam declaraverit, quòd hic vel ille populus major futurus sit. Et in alia prophetia manifestiùs loquitur Jacobus ad filium suum Josephum, dicens, *Ecce Dominus non privavit me facie tuâ: adduc mihi filios tuos, ut benedicam eis.* Et adduxit Manassen & Ephraimum; cupiens, ut Manasses benediceretur, quia erat natu major.

Gen. xlviii. 11. 9.

Υἱῷ ἐλάσσονι.] Lege τῷ ἐλάσσονι. Ita certè noster paulò post: ita D. Paulus Rom. ix. 12. & ita LXX. Gen. xxv. 23. DAV.

Ὅτι μείζων κ. τ. λ.] *Quòd populus hic sit major quàm ille.* Sensus est planus, certus, & cum re ipsa consentiens: nam Hebræus populus major fuit populo Idumæo, Dei benevolentiâ, opibus, numero virorum, rerum gestarum gloriâ, &c. CLER.

Ὁ Ἰακὼβ κ. τ. λ.] In Jacobi familia, non modò obtinuit hoc

* * * *& major ſerviet minori.* Intelligite, quis ſit Iſaac, & quæ Rebecca; & * * * * * * qui populus minor, aut major. Iterum * * * * * * dixit Jacob Joſeph filio ſuo: * * *Ecce Dominus non fraudavit me ex genere tuo: perduc ad me filios tuos; & benedicam illos.* Et adduxit Manaſſen & Ephraim. Volens autem Manaſſen benedici, quia major erat, ſtatuit illum * * ad dexteram patris ſui Jacob. Vidit autem Jacob in Spiritu figuram populi, qui poſtea futurus erat: & * * * *convertit manus, & tranſtulit dexteram ſuper caput Ephraim minoris; & benedixit illum. Et dixit Joſeph patri ſuo: Transfer manum tuam dexteram ſuper caput Manaſſæ, quia primitivus filius meus eſt. Et dixit Jacob: Scio, fili, ſcio: ſed major ſerviet minori; ſed & hic benedicetur.* Videte, quem voluerit eſſe primum

VET. INT. — Gen. xlviii. 11. 9. — 14. — 18, 19.

Itaque Joſephus adduxit eum ad manum dextram patris ſui Jacobi. Vidit autem ſpiritu Jacobus figuram populi venturi. Et quid narrat Scriptura? Et commutavit Jacobus manus ſuas, & dexteram poſuit ſuper caput Ephraimi, minoris ac junioris; & benedixit illi. Dixitque Joſephus ad Jacobum; *Transfer dextram tuam ſuper caput Manaſſis, quia primitivus filius meus eſt.* Et reſpondit Jacobus Joſepho: *Scio, fili, ſcio: ſed major ſerviet minori; benedicetur autem etiam ille.* Aſpicite, quibus aſſignaverit,

VERS. COT.

in Rachelis poſteris, ſed & Liæ etiam; nam Reuben primogenitura excidit. OXON.

Ex genere tuo.] Int. Vet. videtur legiſſe τοῦ γένους σου. OXON.

Καὶ προσήγαγεν κ. τ. λ.] Lege καὶ προσήγαγεν Μανασσῆ καὶ Ἐφραΐμ, τὸν Μανασσῆ θέλων εὐλογηθῆναι. Vet. Int. *volens Manaſſen benedici*, quod hariolationi meæ favet. DAV.

τοῦτον πρῶτον, καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον. Εἰ οὖν ἔτι, καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ ἐμνήσθη, ἀπείχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν. Τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραὰμ, [4] ὅτι [5] ἐπίστευσας, ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην; ἰδοὺ τέθεικά σε πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων διὰ ἀκροβυστίας τῷ Κυρίῳ.

[4] F. ὅτε. [5] L. πιστεύσας.

ΙΔ΄. Ναὶ ἀλλὰ τὴν διαθήκην, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσι, δοῦναι τῷ λαῷ, εἰ δέδωκε, ζητοῦμεν. Δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· καὶ ἦν Μωσῆς νηστεύων ἐν ὄρει Σινᾶ, τοῦ λαβεῖν τὴν διαθήκην Κυρίου πρὸς τὸν λαὸν, ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα· καὶ ἔλαβε παρὰ Κυρίου τὰς δύο πλάκας γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τῆς χειρὸς Κυρίου ἐν πνεύματι· καὶ λαβὼν Μωσῆς κατέφερε πρὸς τὸν λαὸν, δοῦναι· καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Μωσῆ, Μωσῆ, κατάβηθι τὸ τάχος, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου. καὶ συνῆκε Μωσῆς, ὅτι ἐποίησαν πάλιν [1] χωνεύματα,

[1] Al. χώνευμά τι.

VERS. COT. esse populum istum primum, ac testamenti hæredem. Si ergo adhuc & per Abrahamum populus ille commemoratus est; accepimus perfectionem scientiæ nostræ. Quid ergo dicit Deus Abrahamo, cùm ob fidem positus est in justitia? *Ecce posui te, patrem gentium, quæ per præputium credunt Domino.*

Gen. xv. & xvii. Rom. iv. 3.

XIV. Sed etiam quæramus, an dederit testamentum, quod Patribus juravit, se populo daturum. Dedit quidem: verùm illi propter peccata sua indigni fuerant qui

Πρῶτον] Quod significat πρότερον *priorem*, ut sæpe alibi: nam hìc est collatio inter duos populos. Frequenter ita πρῶτος sumitur, etiam apud scriptores ἑλληνικωτέρους. CLER.

Ἀπείχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν.] Reddo verbis Latinis, *Summam planè nostri argumenti, nostræ confessionis summam nacti sumus, si modò datum Abraamo oraculum* Gen. xv. 6. *de Christo Jesu præsertim intelligi oporteat.* BERN.

Τὸ τέλειον τῆς γνώσεως.] Completum mysticum sensum. OXON.

* * * * testamenti hæredem. [2] Sic ergo & per Abraham commemoratus est, habemus consummationem scientiæ nostræ Quid ergo dicit Abraham, cùm solus credidisset, & positus esset in justitia? *Ecce posui te, Abraham, patrem nationum, quæ credunt Domino non circumcisæ.*

VET. INT. [2] L. Si.

Gen. xv. & xvii.

XIV. Sed testamentum, quod juravit parentibus, ut daret populo, an dederit, quæramus. Dedit: sed illi non fuerunt digni accipere, propter peccata sua. Dicit enim Propheta: *Et erat Moyses jejunans in monte Sina, ut acciperet testamentum à Domino, quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Et accepit à Deo * tabulas scriptas manu Dei, * * *. Et ut accepit, * deferebat ad populum, ut illis daret. Et dixit Dominus * * *: *Moyses, Moyses, descende celeriùs, quia populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti, præteriit legem.* Et intellexit Moyses,

Ex. xxiv. 18.
Deut. ix. 10.
Ex. xxxi. 18.
Ex. xxxii. 7.
Deut. ix. 12.

acciperent. Dicit enim Propheta; *Et Moses in monte Sina jejunavit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, ut testamentum Domini ad populum acciperet.* Et accepit à Domino duas tabulas scriptas digito manûs Domini, in spiritu: sumptasque Moses deferebat ad populum, ut traderet: & dixit Dominus ad Mosen: *Moses, Moses, descende celeriter: iniquè enim se gessit populus tuus; quos de terra Ægypti eduxisti.* Intellexitque Moses,

VERS. COT. Ex. xxiv. 18. Deut. ix. 10. Ex. xxxi. 18. — xxxii. 7. Deut. ix. 12.

Ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην.] Idem valet ac ἐλογίσθη εἰς δικαιοσύνην, quo modo loquuntur LXX. Gen. xv. 6. & post eos Paulus Rom. iv. 3. & Jacobus ii. 23. Totum igitur locum sic verte: *Quid igitur Abrahamo dicit? Quoniam credidisti, tibi in justitiam fuit attributum.* Sic plana fit loci mens, & emendatione nihil est opus. DAV. Profectò τίθεσθαι interdum est λογίζεσθαι, hoc est, imputari in rationibus accepti. Vide Lexica.

Ζητοῦμεν.] Lege ζητῶμεν, quæramus. DAV.

καὶ ἔῤῥιψεν ἐκ τῶν χειρῶν τὰς πλάκας, καὶ συνετρίβησαν αἱ πλάκες τῆς διαθήκης Κυρίου. Μωσῆς μὲν γὰρ ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. Πῶς ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωσῆς θεράπων ὢν ἔλαβεν· αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῖν ἔδωκεν, [2] εἰς λαὸν κληρονομίας, διὰ ἡμᾶς ὑπομείνας. Ἐφανερώθη δὲ, ἵνα κἀκεῖνοι τελειωθῶσι τοῖς ἁμαρτήμασι, καὶ ἡμεῖς [3] διὰ τοῦ κληρονομοῦντος διαθήκην Κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης λέγει, Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, λέγει Κύριος ὁ λυτρωσάμενός σε Θεός· ὃς εἰς τοῦτο ἡτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανεὶς, τὰς ἤδη δεδαπανημένας ἡμῶν [4] κακίας τῷ θανάτῳ, καὶ παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ, λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους, διάθηται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ. Γέγραπται γὰρ, πῶς αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐντέλλεται, λυτρωσάμενος ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους, ἑτοιμάσαι ἑαυτῷ λαὸν ἅγιον. Λέγει οὖν ὁ προφήτης· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χει-

[2] Adde ᾧ.

[3] Lege δι' αὐτοῦ κληρονομοῦντες.

[4] L. καρδίας.

VERS. COT. quòd iterum fecerant conflaturas; & projecit de manibus tabulas; contritæque sunt tabulæ testamenti Dominici. Accepit itaque Moses; ipsi verò digni non fuerunt. Quo modo nos habuerimus, discite. Moses, cùm esset famulus, eas accepit: nobis autem ipse Dominus, cui sumus in populum hæreditatis, tradidit; pro nobis passus. Ad hoc verò apparuit, quò tum illi in peccatis consummarentur; tum nos per ipsum hæreditatem adeuntes, Domini Jesu testamentum possideremus. Et iterum

Ἡμῖν ἔδωκεν.] Cotelerius addit ᾧ quo sensu nescio: nam licèt metaphrastes habeat *cui nos in hæreditatem*, vitiosos tamen codices est secutus. Reponendum credo; αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμᾶς ἔδωκεν εἶναι εἰς λαὸν κληρονομίας. Ita certè clara fiunt omnia. DAV.

Διὰ τοῦ κληρονομοῦντος κ. τ. λ.]

VET. INT.

quia fecerunt ſibi iterum conflatile: & projecit de manibus tabulas, & confractæ ſunt * * * * *. Moyſes * * accepit; ſed illi non fuerunt digni. Quo modo acceperimus nos, diſcite: * * * * * * * * * * * * * * * cui nos in hæreditatem, propter nos omnia ſuſtinens, apparuit, ut illi conſummati ſint in peccatis, & nos per illum hæreditatem teſtamenti Domini noſtri Jeſu Chriſti accipiamus. Et iterum Propheta dicit: *Poſui te in lucem nationum, ut* [1] *ſit ſanctitas tua uſque in noviſſimum terræ, ſicut dicit Dominus, qui te liberavit Deus:* qui in hoc paratus eſt, ut [2] adventum ipſius præcordia noſtra, quæ jam abſumpta erant à morte, & tradita iniquitati * *, liberaret à tenebris, & teſtaretur in nobis teſtamentum [3] ſervorum ſuorum. Scriptum eſt enim, quo modo illi Pater mandaverit, ut liberaret nos à tenebris, & pararet ſibi populum ſanctum. Dicit ergo Propheta ſic: *Ego Dominus Deus tuus, vocavi te in æqui-*

Iſ. xlix. 6.
[1] F. *ſis ſanitas tu.*
[2] *L.* adventu.
[3] F. ſermonum.
Iſ. xlii. 6, 7.

VERS. COT.
Iſ. xlix. 6.

Propheta dicit: *Ecce poſui te in lucem gentium, ut ſis in ſalutem uſque ad extremum terræ: Dicit Dominus, qui redemit te Deus:* qui ad hoc paratus eſt, ut per adventum ſuum, præcordia noſtra jam à morte abſumpta, & tradita erroris iniquitati, redimens à tenebris, verbo diſponat in nobis teſtamentum. Scriptum quippe eſt, quo modo Pater illi mandaverit, ut redimens nos è tenebris, ſibi pararet populum ſanctum. Dicit igitur Propheta; *Ego Dominus Deus tuus, vocavi te in juſtitia; & tenebo*

—xlii. 6, 7.

Lege δι' αὐτοῦ κληρονομίαν διαθήκης. MEN.

Et iterum Propheta dicit: Poſui te ---- liberavit Deus.] In codd. hic locus eſt malè tranſpoſitus, & ſequitur, *Scitote ergo, unde liberati ſumus.*

Τοῦ εἶναί σε κ. τ. λ.] Sic LXX. Communis verſio juxta text. Heb. *Ut ſis ſalus mea.* MEN.

ρός σου, καὶ ἐνισχύσω σε· καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους, ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει. Γινώσκετε οὖν πόθεν ἐλυτρώθημεν. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης λέγει· πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι ταπεινοῖς χάριν ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν [5] Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν [6] ἀναποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας.

[5] Al. Κυρίῳ.
[6] vel ἀνταποδόσεως.

ΙΕ΄. Ἔτι καὶ περὶ τοῦ σαββάτου γέγραπται ἐν τοῖς δέκα λόγοις, ἐν οἷς ἐλάλησεν ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ πρὸς Μωσῆν κατὰ πρόσωπον· Καὶ ἁγιάσατε τὸ σάββατον Κυρίου χερσὶ καθαραῖς, καὶ καρδίᾳ

VERS. COT. *manum tuam, & corroborabo te: & dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos cæcorum, & ad educendum de vinculis illigatos, de domo carceris sedentes in tenebris.* Agnoscite ergo, à quo simus redempti. Rursus Propheta dicit, *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare humilibus*

If. lxi. 1.

Ταπεινοῖς.] Hoc optimè quadrat cum Heb. ענוים. Apud LXX & Lucæ. iv. 18. habetur πτωχοῖς, vel quia *humilis, mansuetus, pauper* nomina sunt affinis significationis; vel quia posuerat Isaias ענוים, quod facile fuit mutare in עמים. Adverbium autem χάριν adjecisse Barnabas videtur, majoris claritatis causâ Cot.

Ἐν τοῖς δέκα λόγοις.] Hæc decem præcepta erant in duabus tabulis, quarum unaquæque facies seu pagina duo cum dimidio continebat, ut docet Josephus, Ant. iii. C. 4. 6. Et Philo Judæus dicit, *Duas esse legum tabulas, in eisque decem leges; dividique æqualiter in duos quiniones, primumque continere ea quæ ad Deum spectant, alterum ea quæ ad homines: & quintum præceptum de honore parentum sacrum esse; cùm non referatur ad homines, sed ad eum, qui est creatis omnibus causa generationis.* Alii aliter dividunt, quatuor in prima tabula, sex in secunda constituentes, ut ex Hebræorum commentariis observat Drusius, Cent. miscellan. C. 19. Men.

Χερσὶ καθαραῖς κ. τ. λ.] *Sep-*

tate, tenebo manum tuam, & fortem te faciam, dedi te in testimonium [4] *gentibus, & in lumen nationum, ut aperias oculos cœcorum, & educas de vinculis alligatos,* * * * * * *. Scitote ergo, unde liberati sumus. Iterum Propheta dicit: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; bene nuntiare* [5] *hominibus misit me, curare contribulatos corde, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum, & vocare annum Domini acceptabilem,* * * * * * * * * * * * *.

VET. INT. [4] F. *gentis.*

Is. lxi. 1. [5] F. *humilibus.*

XV. Adhuc & de Sabbato scriptum est in decem verbis, quibus locutus est in monte Sina ad Moysen, * * * *: *Sanctificate Sabbatum Domini manibus mundis, & puro corde.* Et

Ex. xx. 8. Deut. v. 12.

misit me, sanare contritos corde; prædicare captivis remissionem, & cæcis visum; & vocare annum Domini acceptum, & diem retributionis; consolari omnes lugentes.

VERS. COT.

XV. Adhuc & de Sabbato scriptum est in Decalogo, seu decem verbis, quæ Dominus in monte Sina locutus est ad Mosen os ad os: *Et sanctificate Sabbatum Domini, manibus*

Ex. xx. 8.

tima verò interquiescendo, vacandoque contemplationi rerum & studio sapientiæ: retractandoque etiam cogitatione acta præterita, & rationem eorum à se reposcendo, sicubi à legum præscripto aberratum fuerit, ut in posterum cautiores essent, prospicerentque, ne iterum impingerent in eadem offendicula. Philo Jud. de Decal. Et Agatharcides apud Josephum Ant. i. dicit, solitos fuisse *in templis expassis manibus orare usque ad vesperam.* Septima dies in pretio etiam fuit Gentilibus, & sacra ab illis appellata. Sic Hesiodus, Homerus, & Callimachus. MEN. Cessationem ab operibus quotidianæ vitæ, per *manus mundas* explicat Auctor noster: illæ enim, laboribus admotæ, sordes contrahunt. Hinc Mar. vii. 3. dicitur, Judæos nunquam cibos sumsisse illotis manibus; multo minùs sine diligenti lotione, sacris operabantur: præsertim cum diem sabbati *sanctificare* essent jussi, quod in Rabbinica dialecto idem valet quod aquâ proluere. Huc spectat quod D. Paulus monet 1 Tim. ii. 8. in oratione *puras manus attollere.* OXON.

καθαρᾷ. Καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· Ἐὰν φυλάξωσιν οἱ υἱοί μου τὰ σάββατα, τότε ἐπιθήσω τὸ ἔλεός μου ἐπ' αὐτούς. Τὸ σάββατον λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ἓξ ἡμέραις τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ συνετέλεσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ κατέπαυσεν ἐν αὐτῇ, καὶ ἡγίασεν αὐτήν. Προσέχετε, τέκνα, τί λέγει, τὸ συνετέλεσεν ἐν ἓξ ἡμέραις. τοῦτο λέγει, ὅτι συντελεῖ ὁ Θεὸς[1] Κύριος ἐν ἑξακισχιλίοις ἔτεσι

[1] Al. omittunt ὁ Θεὸς.

VERS. COT. *mundis, & puro corde.* Et alibi dicit: *Si custodierint filii mei Sabbata; tunc ponam misericordiam meam super illos.* Sabbati meminit in principio creationis: *Fecitque Deus in sex diebus opera manuum suarum; & consum-*

Jer. xvii. 24. Gen. ii. 2.

Ἐὰν φυλάξωσι κ. τ. λ.] Hic locus non est in sacra Scriptura, sub hac verborum formula; habetur tamen speciatim Hierem. xvii. 24, 25. quod dixit Barnabas generatim. MEN.

Καὶ ἐποίησεν κ. τ. λ.] Ad hunc locum, partim ex Gen. ii. 2. partim ex Ex. xx. 11. & xxxi. 17. consarcinatum, duo observabis. Primum, fortassis nonnulla Græcæ editionis exemplaria olim concordâsse cum Hebræo, atque in Genesi scriptum habuisse, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, non ut nunc, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ. Certè quæstio 51. earum quas S. Athanasio nonnulli tribuunt, sic proponitur, Διὰ τί δὲ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν ἐτέλεσεν; Alterum, sive Deus dicatur complevisse opera sua die septimo, sive die sexto, perinde esse quoad sensum; ratione videlicet termini interioris (ut loquuntur) & exterioris. Quo pacto, qui per totum unum diem laborâsset, nullumque opus in sequenti suscepisset, diceretur finem laboris fecisse in utroque die; propter ultimum momentum diei primæ, & primum secundæ; inclusivè respectu ultimi momenti, & exclusivè respectu primi, aiunt barbarorum filii. Quocirca minùs urget argumentum B. Hieronymi contra Judæos in Tradit. Heb. quòd Deus operatus est in Sabbato. Rectiùs Theodorus, citatus per Theodoritum quæst. 21. in Gen. docet, ideo Deum ad sex dies creationis addidisse diem septimum quietis, ac septem diebus circulum omnem dierum conclusisse, ut sex dies significatio essent eorum quæ creata sunt; septimus verò, quòd creaturæ finem complementumque acceperint, nihilque amplius in illis desideretur. Vide etiam Greg. Nyssen. in Ps. vi. COT.

Τοῦτο λέγει, ὅτι συντελεῖ ὁ Θεὸς κ. τ. λ.] Multis auctoritatibus, nullâ firmâ ratione, se tuentur qui hunc certum mundo terminum temporis figunt, quo adveniente, non ampliùs permansurus sit in præsenti statu, in præstantiorem scilicet reforman-

alibi dicit: *Si custodierint filii mei sabbatum, tunc faciam misericordiam in illis.* Sabbatum dicit [1] initium constitutionis: *Et fecit Deus die sexto opera sua, & consummavit in die septimo, & requievit in illo die,* * * * *. Adtendite, filii, quid dicit, *consummavit in sex dies.* Hoc dicit, quia [2] consummavit Deus omnia in sex millia annorum. Dies enim, apud

Vet. Int. Jer. xvii. 24.

[1] *L.* initio. Gen. ii. 2.

[2] *F.* consummabit.

mavit in die septima, & in ea requievit, & sanctificavit eam. Advertite, filii, quid dicat; *consummavit in sex diebus:* id ait; omnia consummabit Dominus Deus in

Vers. Cot.

dus. Etenim placuit, præter Barnabam, Hebræis ex Eliæ schola profectis, Chaldæis Theologis, Orpheo, Historico Tusco apud Suidam in voce Τυῤῥηνία, atque inter Græcos, Irenæo, Hippolyto in cod. 202. Photianæ Bibliothecæ, Origeni, Athanasio, Eustathio in Hexaemeron, p. 55. Scriptori quæstionum & responsionum inter opera Justini Mart. & Cedreno, qui citat Josephum, ac librum apocryphum cujus nomen est Parva Genesis; inter Latinos autem Lactantio, Hæretico cuidam in quem invehitur Beda Epistolâ apologeticâ, Hilario, Hieronymo, Auctori quæstionum vet. & nov. Testamenti Tom. iv. S. August. Gaudentio Brixiano, Cassiodoro, atque Isidoro, & aliis pluribus. Alii, eo numero non contenti, quingentos annos addidere. Probat divinationem Germanus Constantinopolitanus, in contemplatione rerum ecclesiasticarum, ex signo crucis, quod super populum fit ab Episcopo manu dextrâ, porrectis tribus digitis, pollice, indice, medio, ita tamen ut pollex inclinet ad indicem, & aliis duobus digitis incurvatis; per quam indigitationem numerum 6500 exprimi docent nos libri ea de re à Nicolao Smyrnæo & à Beda conscripti. Quam opinionem Germanus etiam Hippolyto, Cyrillo, & Chrysostomo tribuit. Extiterunt etiam, qui rerum finem ad annorum septem millia protraxere. Est illa opinio Cypriani, Methodii apud Photium cod. 237, Hilarii, & Chrysostomi. Denique Serum plerique & Sinæ feruntur sæculi hujus finem & futuri principium ponere ad annum 8300. In Gaza Regia duo sunt libri, Græcè scripti, numerati 1820. & 2215. in quibus quædam loca jacent de consummatione insignia. Ultimus, qui cæterorum summam continet, sic se habet. Ἰστέον ὅτι τὸ Μωυσῆς ὄνομα κ. τ. λ. *Sciri debet, quòd nomen* Μωυσῆς, *si computetur, numerum conflet* 1648. *& inventa est Mosaica lex per tot annos obtinuisse. At calculatum nomen* Χριστὸς *numerum conflat* 1480. *& aiunt qui ista interpretantur,*

τὰ πάντα. ἡ γὰρ ἡμέρα παρ' αυτῷ χιλία ἔτη· αὐτὸς δὲ μαρτυρεῖ, λέγων· ἰδοὺ σήμερον ἡμέρα ἔσται ὡς χίλια ἔτη. οὐκοῦν, τέκνα, ἐν ἓξ ἡμέραις, ἐν τοῖς ἑξακισχιλίοις ἔτεσι συντελεσθήσεται τὰ πάντα. Καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. τοῦτο λέγει· ὅταν ἐλθὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ καταργήσει

VERS. COT. ſex millibus annorum. Nam apud illum dies æquiparatur mille annis; ut ipſemet teſtatur, dicens; *Ecce hodiernus dies erit tanquam mille anni.* Itaque, filii, in ſex

Pſ. lxxxix. 4.

ad totidem annos duraturum & Chriſti evangelium, numerantes à Dominica incarnatione. Alii verò nomen σταυρὸς *ad numerum* 1271 *vocantes, dicunt totidem annis duraturam religionem & venerationem crucis, numerantes à tempore crucifixionis Chriſti. Et ſupputatio quidem vocis* σταυρὸς *completur in anno* 6805. *vocis verò* Χριστὸς *in anno* 6980. *Atque arbitror, quòd ab anno* 6805 *incipiet everſio Chriſtianæ fidei; ac uſque ad annum* 6980 *fides omnino heu! obliterabitur. Erunt autem & reges interea, qui deſcripti ſunt in libro S. Andreæ ſecundùm Chriſtum ſtulti. Reliqui verò anni, nempe viginti, ad ſeptimi ſæculi complementum, omni impietate redundabunt, Deumque commovebunt ad iram. Ac propter malitiam hominum illius temporis, venturus eſt Anti-Chriſtus, qui & illos inveniet paratos ad recipiendam pravitatem ſuam & improbitatem.* Ex his patet, quo modo conſtitui debeant verba S. Irenæi, in antiqua interpretatione Latina, L. v. C. 28. Et verò juxta tres obſervatiunculas, imò meras hariolationes, apertè nunc falſas, Μωυσῆς valet ἀχμή. MDCXLVIII. μ. XL. ω. DCCC. υ. CCCC. σ. CC. η. VIII. ς. CC. Χριστὸς, αυπ′. MCCCCLXXX. χ. DC. ρ. C. ι. X. σ. CC. τ. CCC. ο. LXX. ς. CC. Σταυρὸς, ασοά. MCCLXXI. σ. CC. τ. CCC. α. I. υ. CCCC. ρ. C. ο. LXX. ς. CC. COT. Lactantius de divino præmio L. vii. C. 14. hæc habet verba, *Ergo, quoniam ſex diebus cuncta Dei opera perfecta ſunt, per ſæcula ſex, id eſt, annorum ſex millia, manere in hoc ſtatu mundum neceſſe eſt. Dies enim magnus Dei mille annorum circulo terminatur, ſicut indicat Propheta, qui dicit, Ante oculos Domini, mille anni tanquam dies unus.* S. Hieronymus ep. ad Cyprianum: *Ego arbitror ex hoc loco, & ex Epiſtola, quæ nomine Petri Apoſtoli inſcribitur, mille annos, pro una die ſolitos appellari; ut ſcilicet, quia mundus in ſex diebus fabricatus eſt, ſex millibus annorum tantùm credatur ſubſiſtere, & poſtea venire ſeptenarium numerum & octonarium, in quo verus exercetur ſabbatiſmus, & circumciſionis puritas redditur.* Ita loquitur, quia circumciſio, quæ fit octavâ die, eſt illius octavi ſæculi figura, in quo perfectior eſt purgatio, quàm in circumciſione. Quidam arbitrati ſunt, ſeptimo annorum milliario judicii diem affore, cui ſucceſſura eſſet octava, quæ ſit æternæ felicitatis initium. MEN. Divi-

illum, mille anni sunt. Ipse mihi testis est, dicens: *Ecce hodiernus dies erit tamquam mille anni.* Unde scire debetis, * * quia * * * in sex millia annorum consummabuntur omnia. Et quid dicit, *Requievit Deus die septimâ?* Hoc est: Cùm venerit Filius illius, & amputabit

VET. INT. Ps. lxxxix. 4.

diebus, hoc est, in sex annorum millibus consummabuntur universa. *Et requievit die septimâ:* Hoc ait: quando veniens ejus Filius tempus iniqui abolebit, ac

VERS. COT.

nus scriptor ad Hebræos sabbatum, lege Mosaicâ sancitum, ad spiritualem sensum pariter deducit, C.iv. ubi ostendit, *relinqui sabbatismum populo Dei.* Et quidem de sabbato magno, quod totius creationis labores finiet, sex mille annis evolutis, summâ animorum inclinatione, imò pro no impetu, consensum est. Et si fortè aliqui, erroris manifesti jam & olim comperti, mundi finem intra paucorum annorum spatia definiverint; hoc exinde factum, quòd sex mille annos, ex supputatione Græcorum, quæ Constantinopolitana audit, aut alia consimili, statim explendos autumaverint. OXON.

Ἐν τοῖς ἑξακισχιλίοις ἔτεσι συντελεσθήσεται τὰ πάντα.] Usque ad Evangelii tempora. Sic intelliges prædicatorem Cyprium toto hoc capite, non de extremo mundi; quem porrò ad octavam annorum chiliada, & ille, & Irenæus, & veteres alii deferunt. Animus enim fuit ac suspicio virorum apostolicorum, si non Apostolorum, paulum super mille annos duraturum Christianismum, quum is ab æterna felicitate absorberetur. Huc bene convenit prisca traditio, quam de tribus mundi dischiliadibus schola Eliana ab apocryphis Esdræ, L.4. C. xiv. 11. 12. arreptam interpretando corrupit. Constat autem, spatium mundi longiùs produci ab Esdra, quàm Rabbini aut nostri fere theologi cupiunt, si partem octavam omnium seculorum, (tantula enim restabat exigenda) à Nabonido, sive ab anno trigesimo vastitatis Ædis prioris, ad secundæ destructorem Vespasianum, rite supputes. Quinetiam Μωυσῆς, ut non nemo veterum scitè observavit, Græcis literis numeranti Liturgiæ suæ diuturnitatem ostendit: quod etiam Philo Josephusque profitentur. Chronologiam itaque Judaicam refutant hic Cabbalista Græcus, & Esdras Latinus, imò fides communis Judæorum, Christianorumque veterum, de sexies mille annis mundi ἀχρί--του, quod constanter fuisse traditum non audent negare vel iniquissimi temporum circumcisores. Sed & Talmudici capite quarto ע ultro fatentur, jam tum cessisse annos DCCXIV quintæ chiliadis, tam Mosis quàm Messiæ sui inanes, nimirum, sub conditu Talmudi Babylonici, quod pauci sciunt. Verùm hæc hactenus. BERN.

[2] F. ἀνόμου.
[3] F. οὖν.
[4] L. ἁγιάσει.
[5] F. δικαίαν

τὸν καιρὸν [2] αὐτοῦ, καὶ κρινεῖ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ ἀλλάξει τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. Πέρας γέ τοι λέγει· ἁγιάσεις αὐτὴν ἐν χερσὶ καθαραῖς, καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ· Εἰ οὖν ἣν Θεὸς ἡμέραν ἡγίακε, νῦν τὶς δύναται ἁγιάσαι, εἰ μὴ καθαρὸς ὢν τῇ καρδίᾳ ἐν πᾶσι, πεπλανήμεθα. Εἰ δ' [3] οὐδ' ἄρα τότε καλῶς καταπαυόμενος [4] ἁγιάζει αὐτὴν, ὅτε δυνησόμεθα αὐτοὶ, [5] δίκαια ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν, οὐκέτι οὔσης ἀνομίας, γεγονότων δὲ καινῶν πάντων ὑπὸ Κυρίου, τότε δυνησόμεθα αὐτὴν ἁγιάσαι, αὐτοὶ ἁγιασθέντες πρῶτον. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς· τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν οὐκ ἀνέχομαι. Ὁρᾶτε, πῶς λέγει· οὐ τὰ νῦν σάββατα ἐμοὶ δεκτά· ἀλλ' ἃ πεποίηκα, ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα, ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδόης

VIRS.COT. judicabit impios, & mutabit ſolem ac lunam, ſtellaſque: tunc pulcre requieſcet in die ſeptima. Denique ait: *Sanctificabis eam in manibus mundis, & corde puro.* Si ergo quam diem Deus ſanctificavit, aliquis nunc poteſt ſanctam efficere, niſi ſit per omnia mundus corde; erravimus. Vide igitur; tunc pulcrè requieſcens ſanctificabit illam; quando nos poterimus, receptâ juſtâ promiſ-

Ἀλλάξει τὸν ἥλιον κ.τ.λ.] Totius mundi purgationem & renovationem ita explicat S. Auguſtinus, de Civit. Dei, L. XX. C. 16. *Tunc figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit; ſicut factum eſt mundanarum aquarum inundatione diluvii. Illâ utique, ut dixi, conflagratione mundanâ, elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus noſtris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atque ipſa ſubſtantia eas qualitates habebit, quæ corporibus noſtris immortalibus mirabili mutatione conveniant; ut, ſcilicet mundus, in melius innovatus, apertè accommodetur hominibus, etiam in carne in melius innovatis.* MEN.

Εἰ δ' οὐδ' ἄρα κ. τ. λ.] Sic lege, Ἴδε οὖν ἄρα τότε καλῶς καταπαυόμενος ἁγιάζει αὐτήν. ὅτε δυνησόμεθα αὐτοὶ δίκαια, ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν, - - - τότε δυνησόμεθα κ.τ.λ. Nihil pote clarius. DAV. Latinè: *Vide ergo*:

tempus iniquitatis, & judicabit impios, & mutabit ſolem, lunam, & ſtellas; tunc bene requieſcet in die ſeptima. Ad ſummam hoc dicit: *Sanctificabis illum diem manibus mundis, & corde puro.* [3] Quem ergo diem ſanctificavit Deus, quis poteſt ſanctificare modò, niſi qui ſit mundo corde in omnibus; [4] non erravimus. [5] Videns ergo [6] qui refrigerans [7] ſanctificavit illum, * * * * * * * * * * * * * * * * * * * & nos tunc poterimus ſanctificare, ipſi ſanctificati primùm. Ad ſummam dicit illis: *Dies ſolennes veſtros, & ſabbata non ſuſtineo.* Videte, quo modo dicit, non hæc ſabbata ſibi [8] non accepta, ſed quæ fecit, in die [9] ſuo conſummavit omnia, initium octava die facta, qui eſt alterius

VET. INT.

[3] *Adde* Si.
[4] *L.* nos.
[5] *F.* Vide.
[6] *L.* quia.
[7] *L.* ſanctificabit.

Iſ. i. 13.

[8] *Dele* non.
[9] *L.* quo, *aut potiùs*, ſeptimo.

ſione, deletâ iniquitate, novatis verò cunctis à Domino; poterimus, inquam, tunc eumdem diem ſanctum reddere, ipſi priùs ſancti effecti. Demum illis dicit; *Novilunia veſtra, & Sabbata veſtra non fero.* Cernite, qua ratione loquatur: Non mihi accepta ſunt præſentia Sabbata; ſed illa quæ feci; quando, ſcilicet, univerſis finem imponens, octavi diei faciam initium, hoc eſt, ini-

VERS. COT.

Iſ. i. 13.

certè tunc pulcrè quieſcens ſanctificat eam. Cùm poterimus ipſi juſta, acceptâ promiſſione, ——— *tunc poterimus &c.* nempe ſanctificare æternum ſabbatiſmum.

Ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδόης ποιήσω.] Conjungit Sabbathum cum octava, ad ſignificationem alterius ſæculi; ſolenni Patrum more. Qui quidem ſenarium ſæpiſſimè applicant præſenti vitæ, octonarium futuræ, ſeptenarium autem, modò uni, modò alteri. Chiliaſtæ verò annos ſex mille præſenti rerum ſtatui tribuebant, ſeptimum millenarium aſſignabant regno Chriſti cum ſanctis ſuis, ogdoadem æternæ beatitudini conſecrabant. COT. Hujus rei notitiam aliquam habuiſſe videtur Plato, rerum Hebraicarum haud ignarus, qui ait, Sanctos viros poſt hanc vitam, poſtquam ſeptem dies in prato amœniſſimo conſtiterint, octavo inde migraturos ad cœlum, videlicet per ſeptem planetarum orbes. MEN.

ποιήσω, ὅ ἐστιν, ἄλλου κόσμου ἀρχήν. Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς.

Ιϛʹ. Ἔτι καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἐρῶ ὑμῖν· πῶς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι ἐπὶ τὴν οἶκον ἤλπισαν, καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς, ἀλλ᾽ ὡς ὄντα οἶκον Θεοῦ· σχεδὸν γὰρ, ὡς τὰ ἔθνη, ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. Ἀλλὰ πῶς λέγει Κύριος, καταργῶν αὐτὸν, μάθετε· Τίς ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ τίς τὴν γῆν δρακί; οὐκ ἐγώ; λέγει Κύριος· ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. ποῖον οἶκον [1] οἰκοδομήσατέ μοι, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; γνῶτε, ὅτι ματαία ἡ ἐλπὶς αὐ-

[1] L. οἰκοδομήσετε.

VERS. COT. tium alterius mundi. Idcirco & diem octavum in lætitia agimus; in quo & Jesus resurrexit à mortuis; & cùm apparuisset, ascendit ad cœlos.

XVI. Adhuc & de templo dicam vobis; quo modo errantes miseri, non in ipsum Deum effectorem eorum, spem habuerunt, sed in ædem, quasi domus Dei esset. Nam fere instar Gentium, consecraverunt illum in

Ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην κ. τ. λ.] Eleganter B. Hieronymus in Pf cxvii. 24. *Hæc est dies quam fecit Dominus, exsultemus & lætemur in ea. Omnes dies quidem fecit Dominus; sed cæteri dies possunt esse Judæorum, possunt esse Hæreticorum, possunt esse Gentilium: dies Dominica, dies resurrectionis; dies Christianorum, dies nostra est. Unde & Dominica dicitur; quia in ea Dominus victor ascendit ad Patrem. Quòd si à Gentilibus dies Solis vocatur; & hoc nos libentissimè confitemur. Hodie enim lux mundi orta est, hodie Sol justitiæ ortus est.* COT. Reddit rationem S. Barnabas, quare celebritas diei octavi, i. e. diei Dominici, successerit Sabbati solennitati: quia videlicet repræsentatio est diei illius octavi, qui harum rerum corruptioni succedens, est felicitatis initium; tum etiam ob memoriam venerandæ resurrectionis Christi. Sic S. Ignatius, S. Justinus Mart. S. Athanasius, S. Hilarius, &c. MEN.

Ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη] Ita dies Dominica, non tantùm Servatoris nostri, sed universalem omnium resurrectionem repræsentat, & æternum in cœlesti gau-

fæculi initium. Propter quod agimus diem octavum in [1] legationem; in [2] quem & Jesus resurrexit à mortuis; & apparuit, & ascendit in cœlos.

Vet. Int.
[1] F. lætationem.
[2] L. quo.

XVI. Adhuc & de templo [1] dicemus, quo modo errantes, in ædem spem habuerunt, tamquam in Dominum, qui illos fecit quasi sit domus Dei: [2] tamquam ethnici, [3] conservaverunt illum in templo. Sed quo modo dicat Dominus, discite, vacuum faciens templum: *Quis mensus est cœlum palmo, aut quis totam terram pugno apprehendit? Nonne [4] mihi, dicit Dominus, cœlum thronus est, terra autem scabellum pedum meorum est? Qualem domum mihi ædificabitis, aut quis locus erit requietionis meæ?* Unde cognosci-

[1] ἐροῦμεν.
[2] Adde ex cod. aut forsitan.
[3] L. consecraverunt.
Is. xl. 12.
[4] Adde ego.
Is. lxvi. 1.

templo. Atqui quo pacto Dominus loquatur, templumque irritum faciat, accipite: *Quis mensus est cœlum palmo; & quis terram pugillo? Nonne ego? Dicit Dominus; Cœlum mihi thronus est; terra autem scabellum pedum meorum. Quam mihi domum ædificabitis; aut quis locus requietis meæ?* Cognoscite, quòd vana est spes il-

Vers. Cot.
Is. xl. 12.
— lxvi. 1.

dio sabbatismum. Hinc erat, quòd cum solenni lætitia celebraretur; & die illo jejunare anathemate olim vindicatum. Oxon.

Resurrexit à mortuis; &c.] Quando dicitur, quòd die Dominicâ Servator *resurrexit --- & apparuit, & ascendit in cœlos*, ita intelligendum, quòd revera resurrexit eo die, & sæpiùs apparuit; sed deinde quintâ feriâ ascendit. In Græco habetur φανερωθεὶς, scil. *cùm apparuisset, ascendit*. Oxon.

'Επὶ τὴν ὁδὸν.] Fortè templum appelletur ὁδὸς *via*, quia ducit ad Deum, cunctorum terminum. Quid si alludatur ad 3 Reg viii. 44. 48. cui consimilis 2 Paralip. vi. 34. 38? Constat, Judæos plus satis confidisse templo Hierosolymitano. Quo factum, ut postea Ebionæi, qui Judaicas superstitiones cum Christiana religione connectebant, Hierosolymam adorarent, quasi domum Dei, teste S. Iræneo L i. 26. Cot. Lege ἐπὶ τὸν ναόν. Vide Theophilum Antiochenum, L. ii. Dav.

Tamquam in Dominum.] Rectiùs, *Tamquam non in Deum*, ex textu Græco. Men.

τῶν. Πέρας γοῦν πάλιν λέγει· ἰδοὺ οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον, αὐτοὶ αὐτὸν οἰκοδομήσουσι. Γίνεται. διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθηρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται [2] ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν. Πάλιν ὡς ἤμελλεν ἡ πόλις, καὶ ὁ ναὸς, καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι, ἐφανερώθη. λέγει γὰρ ἡ γραφή· καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν, παραδώσει Κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, καὶ τὴν μάνδραν, καὶ τὸν πύργον αὐτῶν, εἰς καταφθοράν. καὶ ἐγένετο καθ' ἃ ἐλάλησε Κύριος. Ζητήσωμεν οὖν, εἰ ἔστι ναὸς Θεοῦ. Ἔστιν· ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτίζειν. Γέγραπται γάρ· καὶ ἔσται τῆς ἑβδομάδος συντελουμένης οἰκοδομηθήσεται ναὸς Θεοῦ [3] ἔνδοξος, ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. εὑρίσκω οὖν ὅτι ἐστὶ ναός. Πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐν ὀνόματι Κυρίου; μάθετε. Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας

[2] F. ἀνοικοδομοῦσι.

[3] L. ἐνδόξως.

VERS. COT. lorum. Et tandem rursus ait; *Ecce qui destruxerunt templum hoc; ipsi illud ædificabunt.* Idque evenit. Nam quia bellum gerunt, nunc ab hostibus destructum est templum; ipsique hostium ministri reædificant illud. Iterum quòd tradenda esset civitas unà cum templo & cum populo Israelitico, est declaratum. Ait quippe Scriptura; *Et erit in novissimis diebus, tradet Dominus oves pascui, & caulam, & turrim eorum, in exitium.* Atque

Is. xlix. 17. Jer. xxv. Is. v.

Οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν.] Hæc intelligenda sunt spiritaliter de templo spiritali, quod ethnici ad fidem conversi in se ædificant, ut ex sequentibus patet. *Inimicorum ministri* sunt asseclæ Imperatorum Neronis, Vespasiani, & Titi, qui fuerunt inimici, seu potiùs hostes, Judæorum. Multi horum Imperatorum domestici fidem Christi receperunt. MEN.

Iterum sicut.] Quemadmodum. MEN.

Ἤμελλεν.] Vide notas ad Cap. v. p. 12.

Λέγει γὰρ ἡ γραφή κ. τ. λ.] Hæc, prout hìc habentur, non sunt in tota Scriptura: sed quia sparsim multis in Scripturæ locis comminatur Deus civitatis & templi destructionem, S. Barnabas hæc, juxta Scripturæ sensum, proposuit. MEN.

tis, quia vana ſpes eſt illorum. Et iterum: * * *Qui depoſuerunt templum hoc, ipſi illud & ædificabunt.* Et [5] fiet: dum enim belligerarent, depoſitum eſt ab inimicis [6]. * * * * * * * Iterum ſicut incipiebat civitas, * * * & populus totus Judæorum tradi, propalavit. Dicit enim Scriptura: * * * *In noviſſimis diebus, tradet Dominus oves paſcuæ, & cubile, & turrem eorem in exterminium.* Et factum eſt ſecundùm quæ Dominus locutus eſt. Quæramus ergo, ſi eſt templum Deo. Eſt: ubi ipſe dicit facere & conſummare. Scriptum * * eſt: *Et erit, ſeptimo die conſummato, ædificabitur templum Deo præclarè in nomine Domini.* Invenio, quia templum eſt. Quo modo ergo ædificabitur in no- Domini? Diſcite. Antè quàm crederemus Deo, erat habitatio noſtra * * corrupta & infirma,

VET. INT. — Iſ. xlix. 17. — [5] *L.* fit. — [6] *Adde ex vet. cod.* nunc, & ipſi inimicorum miniſtri ab initio ædificant illud. — Jer. xxv. Iſ. v. — Dan. ix. Agg. ii.

contigit quemadmodum locutus eſt Dominus. Quæramus itaque, an exſtet templum Dei. Exſiſtit; quandoquidem ipſemet ſe illud facere ac perficere teſtatur. Scriptum enim eſt: *Et erit, hebdomadâ completâ ædificabitur magnificè templum Dei, in nomine Domini.* Invenio igitur, quòd templum exſiſtit. Quâ ratione ergo ædificabitur in nomine Domini? Diſcite. Ante quàm Deo crederemus, erat cordis noſtri domicilium corruptioni ob-

VERS. COT. — Dan. ix. Agg. ii.

Καὶ τὸν πύργον αὐτῶν.] Alludit ad turrim illam, de qua in parabola vineæ, Eſ. v. MEN.

Τῆς ἑβδομάδος συντελουμένης.] Hæc eſt hebdomada ultima hebdomadarum ſeptuaginta apud Dan. ix. de qua ita ver. ult. *Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ, & in dimidio hebdomadæ deficiet ſacrificium & hoſtia.* Quod his verbis interpretatus eſt S. Barnabas, οἰκοδομηθήσεται ναὸς Θεοῦ ἐνδόξως, (ita legendum eſt) id eſt, templum ſpiritale, cùm Deus confirmaverit pactum ſuum multis, cùm videlicet, ſublatis veteris legis ſacrificiis & ceremoniis, adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate. MEN.

Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι κ. τ. λ.] Hæc verba uſque ad αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, citantur à Clemente Alexandrino Strom II. ante finem.

Κατοικητήριον.] Apud Clementem οἰκητήριον. MEN.

φθαρτὸν καὶ ἀσθενὲς, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρός· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας οἶκος, εἰδωλολατρεία ἦν οἶκος δαιμονίων, διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ. Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. Προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς Κυρίου [4] ἐνδόξος οἰκοδομηθῇ. Πῶς; μάθετε· λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐγενόμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι· διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεὸς, κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. Πῶς; ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλῆσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν, τοὺς τῷ θανάτῳ δεδουλωμένοις ἀνοίγων ἡ-

[4] Clem. ἐνδόξως.

VERS. COT. noxium & imbecille, ad modum templi verè per manus ædificati: plenum ſiquidem erat Idolorum cultu, & erat domus Dæmoniorum; quòd faceret quæcumque Deo contraria ſunt. Ædificabitur autem in nomine Domini. Attendite, ut templum Domini magnificè ædificetur. Quo modo? Diſcite; acceptâ remiſſione peccatorum,

Ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας οἶκος, κ. τ. λ.] Clemens Alex. habet tantùm ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας, καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων, & ex eo Barnabam corrigunt Menardus & Potterus, quibus fere ſuffragatur Vet. Interp. Quòd ſi Barnabæ codicibus velis patrocinari, reponas oportet: ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας οἶκος, καὶ εἰδωλολατρείᾳ (per idololatriam) ἦν οἶκος δαιμονίων. Alioquin, ut verum fatear, voces οἶκος, εἰδωλολατρεία, propter Interpretis & Clementis auctoritatem, poſſent in gloſſematis ſuſpicionem venire. DAV. Ex hoc loco quidam ſibi perſuaſerunt, conſtare poſſe, auctorem hujus Epiſtolæ non fuiſſe Barnabam, ſed aliquem qui ex ethniciſmo ad fidem pervenerat; minimè conſiderantes, illum in enarratione ſenſûs myſtici ſpiritualis templi verſari. Nimirum, licèt Judæi ſibi placerent, quòd verum Deum colerent, & ab idolis abhorrerent, *illos plenos fuiſſe* docet *adorationibus idolorum*, & fuiſſe *domus dæmoniorum, propter quod facerent, quæ Deo eſſent contraria.* Hoc ſenſu Clemens Alex. Strom. ii. locum hunc intellexit, adducitque ut probet τοῦ διαβόλου τὰς ἐνεργείας, καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα, εἰς τὴν ἁμαρτωλοῦ ψυχὴν ἐπισπείρειν· hoc adjecto elogio, eum eſſe

ſicut templum quod per manus * * * ædificatur: quia pleni eramus adorationibus idolorum, * * & erat domus dæmoniorum; propter quod faceremus, quæ Deo eſſent contraria. Ædificabitur autem in nomine Domini, præclarè templum Deo. Adtendite. Et quo modo? Diſcite; ut accipiatis remiſſionem peccatorum. Cùm crediderimus in nomine Domini, non ſumus jam tales, quales ab initio creati: propter quod * * * * * in nobis verè Deus inhabitat. Quo modo? Sermo fidei illius, vocatio promiſſionis illius, ſapientia æquitatis, præcepta [7] teſtamenti illius; in nobis prophetans ipſe, & in nobis habitans. [8] Quia cùm ſub ſervitute — VET. INT.

[7] διαθήκης.
[8] F. Qui.

& ſpe habitâ in nomen Domini, facti ſumus novi, iterum ab integro creati: quare in domicilio noſtro verè Deus exſiſtit; habitat in nobis. Quo modo? Verbum ejus fidei, vocatio ejus promiſſionis, ſapientia juſtificationum, mandata doctrinæ: ipſe in nobis prophetat; ipſe in nobis inhabitat; morti addictis nobis aperit fores — VERS. COT.

μάρτυν ἀποστολικὸν ὃς τῶν ἑβδομήκοντα ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου. Eodem certè jure, quo ex iſtis verbis elicitur, hujus epiſtolæ ſcriptorem alienigenam fuiſſe, idem de B. Petro conficietur, quia 1 Ep. iv. 3. ſe illis adnumerat qui polluebantur ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις. OXON.

Ἦν οἶκος δαιμονίων.] Clemens, hæc Barnabæ verba exponens, ait, τὰς ἐνεργείας οὖν τοῖς δαιμονίοις καταλλήλους ἐπιτελεῖν φησι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οὐχὶ δὲ αὐτὰ τὰ πνεύματα ἐν τῇ τοῦ ἀπίστου κατοικεῖν ψυχῇ λέγει· id eſt, *operationes igitur dæmoniis convenientes facere dicit peccatores, non autem ipſos ſpiritus*, hoc eſt, dæmones, *in anima infidelis hominis habitare*. MEN.

Ἐν ἡμῖν προφητεύων.] Nempe, Deus, cujus impulſu prophetamus. MEN.

Ἀνοίγων ἡμῖν θύρας τοῦ ναοῦ, ὅ ἐστι στόμα.] Adludere videtur ad locum Pſal. li. 15. *Domine, aperi labia mea, & os meum annuntiabit laudem tuam.* Quibus verbis ſignificat, ſi Deus ſibi pœnitentiam agenti veniam concedat, os ſuum apertum iri, ut gratias ei agat, & ſummam ejus miſericordiam laudet. Sic & cùm aliis peccatoribus ignoſcit Deus, *os eorum aperit*, hoc eſt, ita eos habet, ut pleno ore laudes ejus prædicare eos deceat. CLER.

μῖν θύρας τοῦ ναοῦ, ὅ ἐστι στόμα, μετάνοιαν διδοὺς ἡμῖν, εἰσήγαγε εἰς τὸν ἄφθαρτον ναόν. Ὁ [5] καὶ ποθῶν σωθῆναι βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ᾽ εἰς τὸν ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντα, καὶ λαλοῦντα ἐπ᾽ αὐτῷ· ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῷ μηδέποτε, μήτε τοῦ λέγοντος τὰ ῥήματα ἀκηκοέναι [6] αὐτοῦ στόματος, μήτε αὐτός ποτε ἐπιτεθυμηκέναι ἀκούειν. Τουτέστι πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ Κυρίῳ.

[5] Al. γὰρ.

[6] Al. ἐκ τοῦ.

ΙΖʹ. Ἐφ᾽ ὅσον ἦν ἐν δυνατῷ καὶ ἁπλότητι δηλῶσαι [7] ἡμῖν, ἐλπίζει μου ἡ ψυχὴ, τῇ ἐπιθυμίᾳ μου μὴ παραλελοιπέναι μέ τι τῶν ἀνηκόντων ὑμῖν εἰς σωτηρίαν, ἐνεστώτων. Ἐὰν γὰρ περὶ τῶν μελλόντων γράφω ὑμῖν, οὐ μὴ νοήσητε, διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς κεῖσθαι. Ταῦτα μὲν οὕτως.

[7] Al. ὑμῖν.

VERS.COT. templi, id eſt, os; nobis dat pœnitentiam; ſicque introduxit in templum incorruptum. Quare qui cupit eſſe ſalvus; non in hominem reſpicit, ſed in eum, qui in homine habitat atque loquitur; admirans quòd numquam, neque audierit eum talia verba ore fundentem, neque ipſe audire deſideraverit. Hoc eſt templum ſpiritale Domino conſtructum.

Os ſapientiæ.] Eſt revera *os ſapiens*, quod beneficia à Deo accepta indeſinenter commemorat atque extollit. CLER. *Oſtium templi noſtri* eſt os, quod aperitur per confeſſionem, datâ nobis divinitus pœnitentiâ ſeu compunctione; per quam templum animæ fidelis fit incorruptum, hoc eſt, ab omni peccati labe expurgatur. MEN.

Βλέπει.] Senſus eſt, Qui ſalutis ſuæ, & ad Deum converſionis ſtudioſus eſt, cùm audit divini verbi præconem, non tam attendit homini, quàm Deo in illo loquenti; cùm ipſe præco templum Dei ſit, in quo Deus habitat, & loquitur. Hæc eſt mera Chriſti doctrina, Mat. x. 20. Mar. xiii. 11. Luc. x. 16. MEN.

Ἐπ᾽ αὐτῷ.] Lege ἐν αὐτῷ. DAV.

Αὐτός ποτε.] Scribendum αὐτὸν, quod ipſa ſyntaxis poſtulat. DAV.

mortis eramus, aperiens oſtium templi noſtri, quod eſt os ſapientiæ, * * * * * * * fecit de nobis domum incorruptam. Qui enim concupiſcit liberari, [9] vivit non in hominem, ſed in eo qui habitat * * * in illo: [1] miratur quòd numquam tales ſermones audierit eum dicentem, neque ipſe concupierit audire. Hic eſt ſpiritaliter * * * * ædificatus.

VET. INT.

[9] F. videt.

[1] F. miratus.

XVII. Quantum * * * fuerit in ſimplicitate demonſtrandi [1] nobis, * * * non intermiſi quidquam * * * * * * *. Si enim de inſtantibus ac futuris ſcribam vobis, non intelligetis, quo modo in parabolis poſita ſunt multa. Hæc autem ſic ſunt. Habes interim de majeſtate Chriſti, quo modo omnia in illum, & per illum, facta ſunt: cui ſit honor, virtus, gloria, nunc, & in ſæcula ſæculorum.

[1] Al. vobis.

VERS. COT.

XVII. Quantùm & quàm ſimpliciter potuimus vobis declarare; ſpes eſt animo meo, nihil me deſiderio meo reliquiſſe eorum, quæ ad veſtram ſalutem ſpectant, quæque ſunt præſentia. Si enim de futuris ſcripſero vobis, non intelligetis; quoniam in Parabolis poſita ſunt. Et hæc qùidem ad hunc modum.

Ἡμῖν.] Alii codices ὑμῖν, quod recipiendum, ut clarè docent ſequentia. DAV.

Ἐν παραβολαῖς.] Id quod vocant Hebræi משל *Maſchal*, & Græci vertunt παραβολὴν, ſonat orationem ἐσχηματισμένην, adeoque obſcuram. Ita, exempli cauſâ, vocantur orationes Jobi ejuſque amicorum. Sic & appellabant vaticinia obſcuriora, ut Ezech. xx. 49. Sic & Pſalm. lxxviii. 2. ubi *parabola* & *ænigma* inter ſe componuntur. Vide & notata à nobis ad Num. xxi. 27. Eodem ſenſu voce παραβολὴ hic utitur Barnabas, pro vaticinio ita expreſſo, ut non niſi à peritis intelligi queat. Ejuſmodi eſt Apocalypſis Joannis, in qua de futuris quidem ſermo eſt, ſed qui ἐν παραβολαῖς κεῖται, hoc eſt, figuratâ dictione ita expreſſus eſt, ut perpauci eum intelligere potuerint. CLER.

Origenes περὶ ἀρχῶν, L. iii. C. 2. & ad Rom. i. 24.

IH′. Μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἑτέραν γνῶσιν καὶ διδαχήν. Ὁδοὶ δύο εἰσὶ διδαχῆς καὶ ἐξουσίας· ἥτε τοῦ φωτὸς, ἥτε τοῦ σκότους. Διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν· ἐφ᾽ ἧς μὲν γάρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ· ἐφ᾽ ἧς δὲ ἄγγελοι τοῦ σατανᾶ· καὶ ὁ μὲν ἐστι Κύριος ἀπ᾽ αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ δὲ ἄρχων καιροῦ τῆς ἀνομίας.

IΘ′. Ἡ οὖν ὁδὸς τοῦ φωτὸς, ἐστιν αὕτη· ἐάν τις θέλων [1] ὁδεύειν ἐπὶ τὸν ὡρισμένον τόπον, σπεύσει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἔστιν οὖν ἡ δοθεῖσα ἡμῖν γνῶσις τοῦ περιπατεῖν ἐν αὐτῇ, τοιαύτη. Ἀγαπήσεις τόν σε ποιήσαντα. Δοξάσεις τόν σε λυτρωσάμενον ἐκ θανάτου. Ἔσῃ ἁπλοῦς τῇ καρδίᾳ, καὶ πλούσιος τῷ πνεύματι. Οὐ κολληθήσῃ μετὰ τῶν πορευομένων ἐν ὁδῷ θανάτου.

[1] Al. ὁδὸν ὁδεύειν.

Μεταβῶμεν κ. τ. λ.] Hæc quæ ſequuntur, in exemplaribus Latinis deſiderata, & Διδαχῆς titulum præferentia, aſſumentum fuiſſe ſequioris ætatis, viris aliquot eruditis viſum eſt. Nimirum, in primis ſæculis, nonnulli, ut adverſus hæreſes præſcriberent, aut placita ſua commendarent, dogmata apoſtolicorum virorum ſcriptis mandârunt, & illorum Διδαχὰς appellavere. Hujus generis videtur fuiſſe liber, quem memorat Euſebius Eccl. Hiſt. L. iii. C. 25. & Athanaſius Ep. xxxix. cujus epigraphe erat Τῶν ἀποστόλων διδαχαί. Sed, prætërquam quòd numerus verſuum, in ſtichometriis vetuſtiſſimis huic epiſtolæ aſſignatus, ſuadet hanc acceſſionem ad ejus molem omnino deſiderari, pariter à Clemente Alex. & Origene, nec-non Auctore Conſtitutionum, laudatur, ac aliæ partes hujus epiſtolæ. Et ſi in Latinis exemplaribus deſiderari idoneum ſit argumentum, unde confici poſſit, quidquid ſic μειοῦρον eſt genuinum non eſſe ſcriptum; periclitabitur prioris epiſtolæ partis fides, quandoquidem Græcè non compareat. Concluſionem, quæ in Latinis exemplaribus hodiernis comparet, librariis deberi libenter conceſſerim; ſiquidem ii iſtiuſmodi epilogis libros à ſe conſcriptos alibi paſſim ornârunt. Sed & iteratæ ſcriptionis, poſt ſolennem valedictionem, in epiſtolis non deſunt exempla. Sic Ep. ii. ad Tim. poſt doxologiam, quædam reſumto calamo ſubnectuntur, ut alia ejus generis præteream. Oxon.

Ὁδοὶ δύο εἰσὶ κ. τ. λ.] Et cui non dictæ duæ viæ? Lucis atque tenebrarum, ut loquitur Barnabas, poſt Salomonem Prov. iv. 18, 19. Juſtorum & peccato-

XVIII. Transeamus autem & ad alteram cognitionem atque doctrinam. Duæ sunt viæ doctrinæ ac potestatis: una lucis; altera tenebrarum. Differentia verò multa duarum viarum: uni siquidem præpositi sunt, lucis conciliatores, Angeli Dei; alteri vero, Angeli Satanæ: ac ille quidem, Dominus est à sæculis in sæcula; hic autem, princeps temporis iniqui.

VERS. COT.

XIX. Via igitur lucis hæc est: si quis cupiens incedere ad præfinitum locum, suis operibus properet. Cognitio itaque nobis data in hac via ambulandi, ejusmodi est. Diliges Creatorem tuum. Gloriâ afficies eum, qui redemit te à morte. Eris corde simplex, & spiritu dives. Non adhærebis ad eos, qui incedunt in via mortis.

rum, ut David Ps. i. 1. 6. Vitæ & mortis, ut Jer. xxi. 8. Recta & prava, apud Hermam, Mand. vi. C. 1. ex Eccli. ii. 16. Dextra & sinistra, passim in sanctis Patribus, post Prov. iv. 27. & in Scriptoribus profanis, propter bivium literæ Pythagoricæ Y, lippis ac tonsoribus notæ: Arcta & lata, Mat. vii. 13, 14. Cœli & inferorum, libertatis ac servitutis, virtutis & vitii, frugalitatis & voluptatis, veritatis ac erroris, salutis ac perditionis, Dei & hominum, &c. quemadmodum multi ac sæpe nominant. Huc quoque pertinet Liber olim sub titulo *Duæ viæ* lectus, quem Rufinus collocat inter eos, qui Ecclesiastici nuncupati sunt. Cæterùm à Barnaba præficiuntur bonæ viæ Angeli Dei, malæ viæ Angeli Satanæ; cùm Scriptor Clementinorum præsides faciat fidem ac incredulitatem; Lactantius, Deum & Diabolum; Basilius, bonum Angelum & malum Dæmonem. COT.

Ὁ μὲν ἐστι Κύριος.] Deus videlicet. Hìc rectè distinguitur imperium Dei à Satanæ potestate: diciturque Deus *Dominus à sæculis in sæcula*, tamquam verus hujusce mundi opifex, cujus *regnum, regnum omnium sæculorum, & dominatio ejus in generatione & generationem.* At Satan dicitur *princeps temporis iniquitatis*, nempe hujus sæculi, in quo regnat iniquitas; illius verus artifex, hoc est, suggestor & impulsor; cujus regnum, sublatâ iniquitate, in fine sæculi delebitur. Ex quo Barnabæ loco refutatur hæresis Manichæorum. MEN.

Ἔστιν οὖν ἡ δοθεῖσα κ. τ. λ.] Solenne est in scriptis Apostolicis, quemadmodum & S Patrum, ut monitis ethnicis sermones suos claudant. OXON.

Μισήσεις [2] ποιεῖν ὃ οὐκ ἀρεστὸν τῷ Θεῷ. Μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν. Οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς Κυρίου. Οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν, ἔσῃ δὲ ταπεινόφρων. Οὐκ ἀρεῖς ἐπὶ σεαυτὸν δόξαν. Οὐ λήψῃ βουλὴν πονηρὰν κατὰ τὸν πλησίον σου. Οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ θράσος. Οὐ πορνεύσεις. Οὐ μοιχεύσεις· Οὐ [3] παιδοφθορεύσεις. Οὐ μή σοι ὁ λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ ἐξέλθῃ ἐν ἀκαθαρσίᾳ τινῶν. Οὐ λήψῃ πρόσωπον [4] ἐλέγξας τινὰ ἐπὶ [5] παραπτώματα. Ἔσῃ πραΰς. Ἔσῃ ἡσύχιος. Ἔσῃ τρέμων τοὺς λόγους, οὓς ἤκουσας. Οὐ μὴ μνησικακήσῃς τῷ ἀδελφῷ σου. Οὐ μὴ [6] διψυχήσῃς πότερον ἔσται, ἢ οὔ. Οὐ μὴ λάβῃς ἐπὶ ματαίῳ εἰς ὄνομα Κυρίου. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὑπὲρ τὴν ψυχήν σου. Οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδὲ πάλιν γεννηθὲν ἀνελεῖς. Οὐ μὴ ἄρῃς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου, ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρός σου, ἀλλ' ἀπὸ νεότητος διδάξεις φόβον Κυρίου. Οὐ μὴ γένῃ ἐπιθυμῶν τὰ τοῦ πλησίον σου, οὐδὲ μὴ γένῃ πλεονέκτης. Οὐδὲ κολληθήσῃ ἐκ ψυχῆς σου μεθ' ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναγραφήσῃ. Τὰ

[2] Al. πᾶν.
[3] Al. παιδοφθορήσεις.
[4] Al. ἐλέγξαι.
[5] παραπτώματι.
[6] Al. διψήσῃς.

Ου μή σοι ὁ λόγος κ. τ. λ.] Barnabæ mentem, ſicut arbitror, haud expreſſit in verſione ſua Cl. Cotelerius. Ad verbum ſic interpretere: *Non ex te verbum Dei in quorumdam impuritate exeat:* hoc eſt, Cùm Dei voluntatem divinitus patefactam prædices, ne vitâ tam ſis impurus, ac ſunt nonnulli. In ipſis enim Chriſtianiſmi primordiis erant, qui τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεῖχον, ut loquitur Paulus Rom. i. 18. & ex horum Pſeudo-Chriſtianorum ſceleribus ortæ ſunt nonnullæ in ſanctiſſimam religionem calumniæ. Vide nos ad Minucii Felicis C. ix. p. 59. Dav.

Οὐ λήψῃ --- παραπτώματα.] In Conſt. Apoſt. L. vii. C. 10. Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι ἐπὶ παραπτώματι.

Πότερον ἔσται, ἢ οὔ.] Id videlicet, quod Deus per Scripturas promiſit, ſeu prædixit eſſe venturum, nempe judicium, merces ſanctorum, & malorum ſupplicia. Vide Clem. Epiſt. i. 10. Men. Sed in Conſt. Apoſt. L. vii. C. 11. Hoc ſolummodo ad precationes refertur, Μὴ γίνου δίψυχος ἐν προσευχῇ σου, εἰ ἔσται, ἢ οὔ.

Odio habebis omne id perpetrare, quod Deo non placet. Abhorrebis omnem ſimulationem. Ne derelinquas mandata Domini. Teipſum non exaltabis; eris autem humilis. Non aſſumes tibi gloriam. Non capies malum conſilium adversùs proximum tuum. Non dabis animo audaciam & confidentiam. Non fornicaberis. Non Adulterium facies. Pueros non corrumpes. Ex te non egrediatur verbum, tibi à Deo conceſſum, in ulla impuritate. Non accipies perſonam, in arguendo cujuſpiam lapſu. Eris manſuetus. Eris quietus. Contremiſces ad verba quæ audiiſti. Fratri tuo ignoſces. Ne ambigas, utrùm futurum ſit, necne. Ne aſſumas in vanum nomen Domini. Diliges proximum tuum, pluſquam animam tuam. Non interficies fœtum in abortione, nec etiam interimes poſt nativitatem. Ne auferas manum tuam à filio tuo, vel à filia tua; ſed à pueritia docebis eos timorem Domini. Bona proximi tui non concupiſces; nec eris avarus & fraudator. Neque ex anima tua adhærebis ſuperbis; ſed cum juſtis atque humilibus adſcri-

VERS. COT. Conſt. Ap. L. vii. C. 14. — 8. — 2. — 10. Iſ. lxvi. 2. Conſt Ap. vii. 11. — 3. — 12. — 4.

Εἰς ὄνομα.] Particula εἰς redundat. MEN.

Ὑπὲρ τὴν ψυχήν σου.] Juxta id quod dixit ſupra: *Cogito diligere vos ſupra animam meam:* & *Omnes amans ſupra animam meam.* Juxta illud Chriſti, Joan. xii. 11. & xv. 13. Itaque hoc loco loquitur S. Barnabas de ſublimiori illa dilectione quæ perfectos decet. MEN.

Οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδὲ πάλιν γεννηθὲν ἀνελεῖς.] In Conſt. Apoſt. L. vii. C. 3. Οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ· οὐδὲ τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς, optimè ex Barnaba: licèt Anaſtaſii Quæſtiones MSS. exhibeant, Οὐ φονεύσεις βρέφος ἐν διαφθορᾷ· πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον, ψυχὴν λαβὸν παρὰ Θεοῦ, φονευθὲν ἀδίκως, ἐκδικηθήσεται. Voces φθορὰ, διαφθορὰ, φθείρειν, διαφθείρειν, φθορεὺς, φθόριος, &c. in explicando abortu occurrere, apud ſacros & profanos Auctores, notius eſt quàm ut loca proferre ſit neceſſe. COT.

συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα, ὡς ἀγαθὰ, πρόσδεξαι. Οὐκ ἔσῃ δίγνωμος, οὐδὲ δίγλωσσος· παγὶς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ διγλωσσία. Ὑποταγήσῃ Κυρίῳ, κυρίοις ὡς τύπῳ Θεοῦ, ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ. Οὐ μὴ ἐπιτάξῃς παιδίσκῃ, ἢ δούλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἐλπίζουσι, μή ποτε οὐ φοβηθήσῃ τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις Θεόν· ὅτι ἦλθεν οὐκ [7] ἐπὶ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ' οὓς τὸ πνεῦμα ἡτοίμασε. Κοινωνήσεις ἐν πᾶσι τῷ πλησίον σου, οὐκ ἐρεῖς ἴδια· εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἀφθάρτοις κοινωνοί ἐστε, πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς; Οὐκ ἔσῃ πρόγλωσσος· παγὶς γὰρ στόμα θανάτου. Ὅσον δύνασαι, [8] ὑπὲρ τὴν ψυχήν σου ἁγνεύσεις. Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. Ἀγαπήσεις, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ σου, πάντα τὸν λαλοῦντά σοι λόγον τοῦ Κυρίου. Μνησθήσῃ αὐτὸν ἡμέρας κρίσεως, νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἐκζητήσεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων· καὶ διὰ λόγου σκοπῶν, καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι, καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ. Καὶ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάσῃ εἰς

[7] Al. κατὰ.

[8] Deest καὶ.

Ἐνεργήματα.] Sunt vexationes dæmonum, quas hortatur ferre patienter: alii interpretantur inſpirationes Spiritûs ſancti. MEN.

Κυρίοις ὡς τύπῳ Θεοῦ.] Sic Paulus ad Epheſ. vi. 5. ſervis præcipit, ut *obediant Dominis ſuis, ſicut Chriſto*: quia domini & magiſtri, ſeu temporales, ſeu ſpiritales, Deum repræſentant. MEN.

Οὐ μὴ ἐπιτάξῃς κ. τ. λ.] Vide Epheſ. iv. 31. vi. 9.

Ἐν πᾶσι.] Bonis videlicet, tam ſpiritalibus, quàm temporaneis. MEN.

Οὐκ ἐρεῖς ἴδια.] Vide Act. iv. 32. Ex his apparet, auctorem vixiſſe tempore Apoſtolorum. MEN.

Ὅσον δύνασαι, ὑπὲρ κ. τ. λ.] Exiſtimavi καὶ ponendum ante ὑπὲρ, *Quantum potes, & ſupra animam tuam*, ſive *ſupra quàm potes, coles caſtitatem*. Diſtinguere etiam potes ad hunc modum, Ὅσον δύνασαι, καὶ ὑπὲρ, τὴν ψυχήν σου ἁγνεύσεις. Vel reſcribendum, ὑπὲρ τῆς ψυχῆς σου ἀγωνεύσεις, *pro anima tua decertabis*. COT. At ἀγωνίζειν,

VERS. COT. Conſt. Ap. — 8. ii. 6. 21. vii. 4. — 13.

beris. Quæ tibi contingunt vexationes, tamquam bona admitte. Non eris inconſtans, nec bilinguis; laqueus enim mortis eſt lingua duplex. Subjicieris Domino Deo; dominis verò, ut Dei imagini, in verecundia & timore. Ne in amaritudine imperes ancillæ aut ſervo tuo, qui in eumdem ſperant; ne fortè non timeas Deum, qui ſuper utrumque eſt; quoniam non venit vocare ſecundùm perſonam, ſed ſuper quos Spiritus præparavit. Communicabis in omnibus cum proximo tuo; nec quidquam dices proprium: ſi enim in incorruptis conſortes eſtis, quantò magis in iis, quæ corrumpuntur? Non eris linguâ præceps: os enim laqueus eſt mortis. Quantùm potes, & ſupra quàm potes, coles caſtitatem. Noli porrigere manus tuas ad accipiendum, ad dandum verò contrahere. Diliges ut pupillam oculi tui omnem, qui tibi loquetur verbum Domini. In memoriam tuam nocte ac die revocabis judicii diem. Exquires quotidie vultus ſanctorum; etiam ſpeculatus per verbum, & ad exhortandum incedens, atque meditans, ad ſervandam animam per verbum. Et manibus tuis operaberis, ad redemptionem

— 12.

Eccli. iv. 31. Conſt. Ap. vii. 11. — 9.

non ἀγωνεύειν lingua Græca recipit; & alioqui nimia eſt mutatio, cùm literulâ tantùm mutatâ, legi poſſit, ὅσον δύνασαι, περὶ τὴν ψυχήν σου ἁγνεύσεις. DAV.

Μνησθήσῃ αὐτὸν κ. τ. λ.] Conſtitutionum Apoſtolicarum ſuppoſtor videtur legiſſe, μνησθήσῃ αὐτοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός. Quam lectionem ſpernendam non puto, licèt noſtram præferendam judicem. COT. Ἡμέρας κρίσεως interpolari videntur, & ſenſum corrumpunt. WAK.

Καὶ διὰ τῶν χειρῶν σου κ. τ. λ.] Duobus modis hæc poſſunt intelligi: ſimpliciter, & per metaphoram; ut commendetur, aut labor manuum per artium aliquam, aut diſtributio facultatum in eleemoſyna. Hoc ultimo modo accipitur Conſt. Apoſtol. L. vii. C. 12. Quare iſta paraphraſis ſit: Ἐὰν ἔχῃς, διὰ τῶν χειρῶν σου δὸς, ἵνα ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου. *Si habes, manibus tuis præbe, ut opereris in redemptionem peccatorum tuorum.* Prior tamen ſenſus magis arridet. Hortantur ſæpenumero Eccleſiæ magiſtri ad opus manuum: tum

λύτρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου. Οὐ διστάσεις δοῦναι, οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις. Παντὶ αἰτοῦντί σε δίδου. Γνώσῃ δὲ, τίς ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης. Φυλάξεις ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεὶς, μήτε ἀφαιρῶν. Εἰς τέλος μισήσεις τὸν πονηρόν. Κρινεῖς δικαίως. Οὐ ποιήσεις [9] σχῆμα, εἰρηνεύσεις δὲ [1] μαχομένοις συνάγων. Ἐξομολογήσῃ ἐπὶ ἁμαρτίαις σου. Οὐχ ἥξεις ἐν προσευχῇ σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τοῦ φωτός.

[9] L. σχίσμα.
[1] L. μαχομένους.

Κ'. Ἡ δὲ τοῦ μέλανος ὁδὸς ἐστι σκολιὰ, καὶ κατάρας μεστή. Ἔστι γὰρ ὁδὸς τοῦ θανάτου αἰωνίου μετὰ τιμωρίας· ἐν ᾗ ἐστι τὰ ἀπολοῦντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν, εἰδωλολατρεία, θρασύτης, ὕψος δυνάμεως, ὑπόκρισις, διπλοκαρδία, μοιχεία, φόνος, ἁρπαγὴ, ὑπερηφανία, παράβασις, δόλος, κακία, αὐθάδεια, φαρμακεία, μαγεία, πλεονεξία, ἀφοβία Θεοῦ· διῶκται τῶν ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλήθειαν, ἀγαπῶντες [1], οὐ γινώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης, οὐ κολλώμενοι ἀγαθῷ, οὐ κρίσει δικαίᾳ χήρᾳ καὶ ὀρφανῷ προσέχοντες, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς φόβον Θεοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονηρόν· ὧν μακρὰν καὶ πόῤῥω πραΰτης, καὶ ὑπομονή· ἀγαπῶντες μάταια, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχὸν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ τῷ καταπονουμένῳ, εὐχερεῖς ἐν καταλαλίᾳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐ-

[1] Adde ψεῦδος, ex Const. Ap.

quò desidia fœcunda vitiorum parens evitetur; tum ut pauperibus bene fiat; exerceatur humilitatis virtus; & corpus redigatur in servitutem; peccata denique tali severitate redimantur. Et verò (ut monachos prætercam, ut taceam Apostolos) Episcopi & reliqui clerici olim manibus operabantur; quod multi veterum Scriptorum testantur. Inter Hebræos Rabbinorum plerique artificio victum sibi comparârunt, docentes gratis. Et in Regula S. Isidori, C. 7. dicitur, *Philosophi gentiles sutores & sartores fuerunt.* Contrà Electi Manichæorum, atque Hæretici, dicti

peccatorum tuorum. Non dubitabis dare, neque murmurabis cùm das: *Omni petenti te, tribue*: cognoſces autem, quis ſit bonus mercedis retributor. Servabis quæ accepiſti, nec addens, nec demens. Malus, odioſus tibi erit in perpetuum. Juſtè judicabis. Non facies diſſidium; ſed pacem conciliabis inter contendentes, eos aſſocians. Confiteberis peccata tua. Non accedes ad orationem tuam in conſcientia mala. Hæc eſt via lucis.

VERS. COT. — 12. Luc. vi. 30. Conſt. Ap. VII. 14. — 10. — 14. — 17.

XX. Via autem tenebrarum & cæcitatis obliqua eſt, plenaque maledictionis. Eſt enim via mortis æternæ cum ſupplicio: in qua ſunt quæ perdunt animam viatorum; Idolorum ſervitus, temeritas, elatio poteſtatis, ſimulatio, cor duplex, adulterium, homicidium, rapina, ſuperbia, tranſgreſſio, dolus, malitia, arrogantia, veneficium, magia, avaritia, nullus Dei timor. *In qua ſunt*, bonorum perſecutores; oſores veritatis, amatores mendacii; non cognoſcentes mercedem juſtitiæ; non adjuncti ad bonum; viduæ & pupillo non adtendentes ex juſto judicio; vigilantes, non ad timorem Dei, ſed ad malitiam: à quibus longè ac procul ſunt manſuetudo, & patientia: qui diligunt vana, conſectantur remunerationem, non miſerentur inopis, non laborant in gratiam illius, qui labore ac ærumnis confectus eſt: ad obtrectationem prompti, non cognoſcentes auc-

— 18.

Meſſaliani omnem operationem cane pejùs & angue averſabantur. COT.

Τὸν πονηρὸν.] Malignum, Diabolum. MEN.

Ἐξομολογήσῃ ἐπὶ ἁμαρτίαις.] Phraſis Hebraica pro accuſativo, ut Pſ. cix. *Judicabit in nationibus*: id eſt, *judicabit nationes*. MEN.

Ἐν προσευχῇ σου.] Poteſt eſſe προσευχὴ locus orationis, juxta illud Lucæ Act. xvi. 13, 16. Eſt etiam cœtus apud Suidam, προσευχὴ, συνουσία. & converſatio mentis cum Deo, i. e. oratio apud eumdem. MEN.

Διώκται.] Subaudi Ἐν ᾧ εἰσι ante διώκται. MEN.

τοὺς, φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταὶ, πανταμάρτητοι.

ΚΑ'. Καλὸν οὖν ἐστι, μαθόντα τὰ δικαιώματα Κυρίου, ὅσα προγέγραπται, ἐν τούτοις περιπατεῖν. Ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ δοξασθήσεται· ὁ ἐκεῖνα ἐκλεγόμενος, μετὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ συναπολεῖται. Διὰ τοῦτο ἀνάστασις, διὰ τοῦτο ἀνταπόδοσις. Ἐρωτῶ τοὺς ὑπερέχοντας, εἴ τινά μου γνώμης ἀγαθῆς λαμβάνετε συμβουλίαν, ἔχετε εἰς οὓς ἐυεργάσασθε, μεθ' ἑαυτῶν, μὴ ἐγκαταλίπητε αὐτούς. Ἐγγὺς γὰρ ἡμέρα, ἐν ᾗ συναπολεῖται πάντα τῷ πονηρῷ. Ἐγγὺς ὁ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ. Ἔτι καὶ ἔτι ἐρωτῶ ὑμᾶς, ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται ἀγαθοὶ, ἑαυτῶν μένετε σύμβουλοι πιστοὶ, ἄρατε ἐξ ὑμῶν πᾶσαν ὑπόκρισιν. Ὁ δὲ Θεὸς ὁ παντὸς τοῦ κόσμου κυριεύων, δώῃ ὑμῖν σοφίαν, ἐπιστήμην, σύνεσιν, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ἐν ὑπομονῇ. Γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ Κύριος ἀφ' ὑμῶν, καὶ ποιεῖτε, ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Εἰ

Ἐκεῖνα.] Frustra prorsus est H. Menardus, qui legit ἐναντία. Ut enim, apud Latinos, *hic* ad remotius, *ille* verò ad propius nonnunquam refertur: sic idem τούτῳ & ἐκείνῳ, apud Græcos, accidit. Dav.

Ὁ δὲ Θεὸς κ.τ.λ.] Hunc locum profert Clemens Alexand. Strom. II. usque ad illa verba καὶ ποιεῖτε. Men.

2

Ἐπιστήμην, σύνεσιν.] Apud Clem. legitur καὶ σύνεσιν, ἐπιστήμην. Men.

Ἐν ὑπομονῇ.] Apud Clem. sublatâ præpositione, ὑπομονήν. Men.

Γίνεσθε δὲ.] Apud Clem. γίνεσθε οὖν. Men.

Ἵνα σωθῆτε κ.τ.λ.] Clem. Alex. Strom. II. p. 472. exhibet: ἵνα εὕρητε, ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, τοὺς τούτων ἐπιβου-

torem ſuum; liberorum interemptores, in abortione corrumpentes Dei opus; averſantes egenum, opprimentes afflictum, divitum advocati, pauperum iniqui judices; per omnia peccatores.

VERS. COT.

XXI. Æquum igitur eſt, ut edocti juſtificationes Domini, quotquot priùs ſcriptæ ſunt, in eis ambulemus. Qui enim eas facit, in regno Dei, gloriâ cumulabitur: qui verò alia elegerit, ſimul cum ſuis operibus peribit. Propterea reſurrectio, propterea retributio. Rogo vos, qui reliquos antecellitis; ſi accipitis aliquod bonæ voluntatis meæ conſilium; habetis vobiſcum, quibus benefeciſtis, ne eos derelinquatis. Prope ſiquidem eſt dies, in qua omnia cum Malo peribunt. Prope eſt Dominus, & merces ejus. Etiam atque etiam rogo vos; eſtote vobis boni legiſlatores, vobis manete conſiliarii fideles; tollite ex vobis omnem hypocriſim. Deus autem, qui univerſo mundo dominatur, det vobis ſapientiam, ſcientiam, intelligentiam, cognitionem juſtificationum ſuarum, in patientia. Efficiamini autem docti à Deo, exquirentes quid à vobis requirat Dominus; & efficite, ut ſalvi ſitis in die judicii. Si

Is. xl. & lxii. Philipp. iv. 5.

λους, ἀγάπης, κ. τ. λ. Horum verborum pravam diſtinctionem rectè ſuſtulit doctiſſimus Cotelerius, ſic interpungens, ἵνα εὕρητε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Τοὺς τούτων ἐπιβούλους, ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν. Hoc eſt, *ut inveniatis in die judicii. Iſta capeſſentes, dilectionis & pacis filios ex cognitione appellavit,* Barnabas nimirum in fine Epiſtolæ. Sed nec ille, nec alii monuerunt, è Barnaba Clementem eſſe corrigendum; apud enim τὸν Στρωματέα legas oportet, ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Deinde Τοὺς τούτων ἐπιβόλους, vel ἐπηβόλους, nam vox illa non ἀπὸ τοῦ ἐπιβουλεύειν, ſed ἀπὸ τοῦ ἐπιβάλλειν eſt deducenda. DAV.

δὲ τίς ἐστιν ἀγαθοῦ μνεία, μνημονεύετέ μου, μελετῶντες ταῦτα, ἵνα καὶ ἡ ἐπιθυμία, καὶ ἡ ἀγρυπνία, εἰς τὶ ἀγαθὸν χωρήσῃ. Ἐρωτῶ ὑμᾶς, χάριν αἰτούμενος· ὡς ἔτι τὸ καλὸν σκεῦός ἐστι μεθ᾽ ὑμῶν, μὴ ἐκλείπητε μηδενὶ αὐτῶν, ἀλλὰ συνεχῶς ἐκζητεῖτε ταῦτα, καὶ ἀναπληροῦτε πᾶσαν ἐντολήν· ἔστι γὰρ ταῦτα ἄξια. Διὸ μᾶλλον ἐσπούδασα γράψαι, ἀφ᾽ ὧν ἠδυνήθην, εἰς τὸ εὐφρᾶναι ὑμᾶς. Σώζεσθε, ἀγάπης τέκνα, καὶ εἰρήνης. Ὁ Κύριος τῆς δόξης, καὶ πάσης χάριτος, μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. Αμήν.

ΤΕ'ΛΟΣ 'ΕΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΒΑΡΝΑ'ΒΑ τοῦ ἀποστόλου, συνεκδήμου Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου.

τὸ καλὸν σκεῦος] Corpus.

qua verò eſt bonæ rei recordatio, mementote Vers.Cot.
mei, hæc meditantes; ut & deſiderium, & vigilantia, in aliquod bonum evadat. Rogo vos, gratiam poſtulans: quamdiu pulchrum hoc vas vobiſcum eſt, in nullo horum deficite; ſed indeſinenter hæc exquirite, & adimplete omne mandatum: hæc namque digna ſunt. Quare potiſſimum id operam dedi, quantum in me fuit, ut ſcriberem vobis; quò exhilararem vos. Salvete, filii dilectionis, & pacis. Dominus gloriæ & omnis gratiæ ſit cum ſpiritu veſtro. Amen.

FINIS EPISTOLÆ BARNABÆ *Apoſtoli, Comitis Pauli ſancti Apoſtoli.*

S. HERMÆ

VIRI APOSTOLICI

PASTOR.

VETERUM TESTIMOMIA

DE

S. HERMÆ PASTORE.

S. Irenæus, adversùs Hæreses, Lib. iv. Cap. 37.

BENE ergo pronunciavit Scriptura, quæ: *Primò omnium crede, quoniam unus est Deus, qui omnia constituit, & consummavit, & fecit ex eo quod non erat, ut essent omnia: omnium capax, & qui à nemine capiatur.* Extat Lib. ii. Mand. 1.

Clemens Alex. Strom. Lib. i. *in medio: Edit. Paris.* p. 311 *D.*

Λέγει δὲ καὶ ὁ Ποιμὴν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας, τῷ Ἑρμᾷ, περὶ τοῦ ψευδοπροφήτου.

Dicit autem & *Pastor*, Angelus pœnitentiæ, ad Hermam, de pseudopropheta, &c. *Lib.* ii. *Mand.* x. *Cap.* 1.

Ibidem, in fine, p. 356. *B.*

Θείως τοίνυν ἡ δύναμις, ἡ τῷ Ἑρμᾷ, μετὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα.

Divinè ergo Virtus illa, quæ Hermæ loquitur in revelatione.

Lib. ii. *sub initium*, p. 360. *A.*

Φησὶ γὰρ, ἐν τῷ ὁράματι τῷ Ερμᾷ ἡ δύναμις ἡ φανεῖσα.

Dicit enim Virtus, quæ in visione Hermæ apparuit: *Ibidem, Cap.* 3.

Ibidem, post initium, p. 379. *B.*

Ὁ Ποιμὴν δὲ, ἁπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων θεὶς τὴν λέξιν, δικαίους οἶδέ τινας ἐν ἔθνεσι καὶ ἐν Ἰουδαίοις, οὐ μόνον

Pastor autem, cùm simpliciter de iis qui defuncti sunt posuisset dictionem, novit quosdam justos in Gentibus & in Judæis; non solùm

μόνον πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου, μετὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐαρέστησιν· ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος. Φησὶ γοῦν τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, τοὺς κηρύξαντας τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ Θεοῦ, καὶ κοιμηθέντας, τῇ δυνάμει καὶ τῇ πίστει κηρύξαι τοῖς προκεκοιμημένοις. Εἶτα ἐπιφέρει· Καὶ αὐτοὶ. κ, τ. λ.

solùm ante adventum Domini, sed etiam ante Legem, ex eo quòd Deo fuerint grati & accepti: ut fuit Abel, ut Noë, ut si quis alius justus. Dicit ergo, Apostolos & doctores, qui prædicaverunt nomen Filii Dei, etiam defunctos, potestate ac fide prædicâsse iis qui antè obierant. Deinde subjungit: *Et ipsi*, &c. *Lib.* iii. *Simil.* ix. *Cap.* 16.

Ibidem, ante medium, p. 384. *D.*

Ἡ τοίνυν συνέχουσα τὴν ἐκκλησίαν, ὥς φησιν ὁ Ποιμὴν, ἀρετὴ, ἡ πίστις ἐστὶ, δι' ἧς σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ ἀνδριζομένη, ἐγκράτεια. Ἕπεται δὲ αὐτοῖς ἁπλότης, ἐπιστήμη, ἀκακία, σεμνότης, ἀγάπη. Πᾶσαι δὲ αὗται πίστεώς εἰσι θυγατέρες.

Quæ ergo continet Ecclesiam, ut *Pastor* inquit, Virtus, Fides est, per quam salvi fiunt electi Dei: quæ autem viriliter agit, Abstinentia. Sequuntur verò eas Simplicitas, Disciplina, Innocentia, Modestia, Caritas. Illæ autem omnes sunt filiæ Fidei. *Lib.* i. *Vis.* iii. *Cap.* 8.

Ibidem, p. 384, 385.

Φοβητέον οὖν τὸν Κύριον, λέγει, εἰς οἰκοδομὴν, ἀλλ' οὐ τὸν διάβολον εἰς καταστροφήν. Ἔμπαλιν δὲ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Κυρίου, τουτέστι τὰς ἐντολὰς, ἀγαπητέον καὶ ποιητέον· τὰ δὲ ἔργα τοῦ διαβόλου, φοβητέον καὶ οὐ ποιητέον.

Dicit itaque timendum esse Dominum, ad ædificationem; sed non Diabolum, ad eversionem. Et rursus; opera quidem Domini, hoc est, præcepta, esse diligenda & facienda; opera verò Diaboli timenda esse, & non facienda. *Lib.* ii. *Mand.* 7.

Ibidem, p. 385. *A.*

Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τὴν μετάνοιαν σύνεσιν εἶναί φησι μεγάλην. Μετανοῶν γὰρ ἐφ' οἷς ἔδρασεν, οὐκ ἔτι ποιεῖ ἢ λέγει. Βασανίζων δὲ ἐφ' οἷς ἥμαρτεν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἀγαθοεργεῖ. Ἄφεσις τοίνυν ἁμαρτιῶν μετανοίας διαφέρει· ἄμφω δὲ δείκνυσι τὰ ἐφ' ἡμῖν. Τὸν οὖν εἰληφότα τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, οὐκ ἔτι ἁμαρτάνειν χρή· ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἁμαρτιῶν· αὕτη ἂν εἴη τῶν προϋπαρξάντων κατὰ τὸν ἐθνικὸν καὶ πρῶτον βίον· τὸν ἐν ἀγνοίᾳ λέγω. Αὐτίκα τοῖς κληθεῖσι πρόκειται μετάνοια, ἡ καθαίρουσα τὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἡ πίστις θεμελιωθῇ. Καρδιογνώστης δὲ ὢν ὁ Κύριος, καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκων, τό τε εὐμετάβολον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ παλίμβολον καὶ πανοῦργον τοῦ διαβόλου, ἄνωθεν ἀρχῆθεν προεῖδεν· ὡς, ζηλώσας ἐστὶ [l. ἐπὶ] τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν τὸν ἄνθρωπον, προστρίψεταί τινας αἰτίας τῶν ἁμαρτημάτων τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, φρονίμως πονηρευόμενος, ὅπως δὴ καὶ

Idem autem & dicit pœnitentiam eſſe ſenſum magnum. Qui enim pœnitentiam agit eorum quæ fecit, non ampliùs facit vel dicit. Torquens verò animam ſuam propter quæ peccavit, operatur bene. Remiſſio ergo peccatorum differt à pœnitentia: ambo autem libertatem noſtram oſtendunt. Eum igitur qui accepit remiſſionem peccatorum non oportet ampliùs peccare: in prima nempe & ſola peccatorum pœnitentia: ea autem fuerit eorum, quæ priùs extiterunt in gentili & priori vita; eâ, inquam, quæ fuit in ignorantia. Jam iis qui vocati ſunt, proponitur pœnitentia, expurgans locum animæ à delictis, ut fides fundetur. Cùm verò Dominus cogitationes præcordiorum nôrit, & futura præſciat; facilem hominis mutationem, & multiplicem nequitiam Diaboli, jam inde à principio prævidit; quòd homini invidens propter remiſſionem peccatorum, aliquas cauſſas delictorum inſuſturus eſſet ſervis Dei, aſtutè & malignè moliens, ut ipſi quoque cum eo cadant. Dedit ergo, qui multùm miſericors

καὶ αὐτοὶ συνεκπέσοιεν αὐτῷ. Ἔδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἂν τῇ πίστει περιπίπτουσί τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὤν, μετάνοιαν δευτέραν· ἥν, εἴ τις ἐκπειρασθείη μετὰ τὴν κλῆσιν, βιασθεὶς δὲ καὶ κατασοφισθεὶς, μίαν ἔτι μετάνοιαν ἀμετανόητον λάβῃ.

Αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι μετάνοιαι, οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσιν, ἢ μόνῳ τῷ συναίσθεσθαι ὅτι ἁμαρτάνουσι.

cors eſt, iis qui etiam in fide incidunt in aliquod peccatum, aliam & ſecundam pœnitentiam: quam, ſi quis tentatus fuerit poſt vocationem, & coactus, & callidè circumventus, unam adhuc non pœnitendam accipiat pœnitentiam.

Continuæ autem & ſe invicem excipientes, propter peccata, pœnitentiæ, nihil differunt ab iis, qui omnino non crediderunt, præterquam in eo ſolo, quòd ſe peccare ſenſerunt, &c. *Lib.* ii. *Mand.* iv. *Cap.* 3.

Lib. iv. *ante medium*, 503. *C. D.*

Αὐτίκα ὁ Ποιμὴν φησίν· Ἐκφεύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγρίου θηρίου, ἐὰν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωμος.

Jam vero *Paſtor* dicit: *Effugietis vim feræ beſtiæ, ſi cor veſtrum fuerit purum ac ſine macula.* Lib. i. Viſ. iv. Cap. 2.

Lib. vi. *non multò ante finem*, p. 679. *B.*

Ἦ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῷ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἐν τῷ τύπῳ τῆς ἐκκλησίας φανεῖσα, ἔδωκεν τὸ βιβλίον εἰς μεταγραφὴν, ὃ τοῖς ἐκλεκτοῖς ἀναγγελῆναι ἐβούλετο; τοῦτο δὲ μετεγράψατο πρὸς γράμμα, φησὶ, μὴ εὑρίσκων τὰς συλλαβὰς τελέσαι.

An non enim & Virtus, quæ in viſione apparuit Hermæ in figura Eccleſiæ, dedit librum, ut deſcriberet, quem electis annunciari volebat? Eum autem, inquit, deſcripſit, ad litteram; non inveniens quo modo ſyllabas perficeret. *Lib.* i. *Viſ.* ii. *Cap.* 1.

Tertullianus, *Catholicus*, *Lib. de Oratione*, *Cap.* xii.

Quòd adſignatâ oratione aſſidendi mos eſt quibuſdam, non perſpicio rationem, niſi ſi Hermas ille, cujus ſcriptura

tura fere *Paſtor* inſcribitur, tranſactâ oratione, non ſuper lectum aſſediſſet, verùm aliud quid feciſſet, id quoque ad obſervationem vindicaremus. Utique non. Simpliciter enim & nunc poſitum eſt: *Cùm adorâſſem, & aſſediſſem ſuper lectum*, ad ordinem narrationis, non ad inſtar diſciplinæ. Alioquin nuſquam erit adorandum niſi ubi fuerit lectus: immò contra Scripturam fecerit, ſi quis in cathedra aut ſubſellio ſederit. *Lib.* ii. *in Proœm.*

Idem Tertullianus, Hæreticus, Lib. de Pudicitia, Cap. x.

Deus bonus eſt: ſuis, non Ethnicis ſinum ſubjicit; ſecunda te pœnitentia excipiet: eris iterum de mœcho Chriſtianus. Hæc tu mihi, benigniſſime Dei interpres Sed cederem tibi, ſi ſcriptura *Paſtoris*, quæ ſola mœchos amat, divino Inſtrumento meruiſſet incidi; ſi non ab omni concilio Eccleſiarum, etiam veſtrarum, inter Apocrypha & falſa judicaretur; adultera & ipſa, & inde patrona ſociorum; à qua & aliàs initiaris: cui ille ſi fortè patrocinabitur paſtor, quem in calice depingis, proſtitutorem & ipſum Chriſtiani ſacramenti; meritò & ebrietatis idolum, & mœchiæ aſylum poſt calicem ſubſecuturæ; de quo nihil libentiùs bibas, quàm ovem pœnitentiæ ſecundæ. At ego ejus paſtoris Scripturas haurio, qui non poteſt frangi. *Lib.* ii. *Mand.* iv. *Cap.* 3, 4.

Ibidem, Cap. xx.

Et utique receptior apud Eccleſias * Epiſtola Barnabæ illo apocrypho *Paſtore* mœchorum.

* Intelligit *Epiſtolam* canonicam *ad Hebræos.*

Origenes, Homiliâ viii. *in Numeros.*

Quòd autem dies peccati in annum pœnæ reputetur, non ſolùm in hoc libro, in quo nihil omnino eſt quod dubitari poſſit, oſtenditur; ſed & in libello *Paſtoris*, ſi cui

cui tamen ſcriptura illa recipienda videtur, ſimilia deſignantur. *Lib.* iii. *Sim.* vi. *Cap.* 4.

Homil. x. *in Joſuam.*

Similis quoque etiam in libello, qui appellatur *Paſtoris*, de his figura deſcribitur. Ait enim: quia eſt arbor quædam, quæ ulmus appellatur, quæ fructum non affert, portat tamen vitem, quæ affert plurimum fructum; & ex eo quòd adminiculo eſt viti, quæ ejus viribus nitens, vel afferre, vel ſervare poteſt plurimum fructum, etiam ulmus, quæ infructuoſa eſt, neceſſaria videtur & utilis, ex hoc ipſo quòd frugiferæ deſerviat viti. *Lib.* iii. *Sim.* 2. Vide *Homiliam Cæſarii Arelat.* 17. *Edit. Baſil.* 24. *in Biblioth. Patrum.*

Homil. i. *in Pſalmum* xxxvii.

Eſt autem quando erudimur etiam à procuratoribus & actoribus, id eſt, ab his Angelis, quibus creditæ ſunt diſpenſandæ & regendæ animæ noſtræ: quemadmodum deſcribitur in quodam loco Angelus pœnitentiæ, [*f.* pœnæ] qui nos ſuſcipit caſtigandos; ſicut *Paſtor* exponit; ſi cui tamen libellus ille recipiendus videtur. *Lib.* iii. *Sim.* vi. *Cap.* 3.

Homil. xiii. *in Ezechielem.*

In libro *Paſtoris*, in quo Angelus pœnitentiam docet, duodecim virgines habent nomina ſua; Fides, Continentia, & cætera. Poteſtis quippe legere, ſi vultis. Deinde quando turris ædificatur, cùm aſſumpſeris fortitudines virginum, pariter accipies & id quod de portis dicitur. *Lib.* iii. *Sim.* ix. *Cap.* 2. *&c.* & *Cap.* 15.

Lib. i. *de Principiis Cap.* 3.

Nam & in eo libello, qui *Paſtoralis* dicitur, de Angeli poſitione, quem Hermes [*f.* Hermas] conſcripſit, ita

ita refertur: *Primò omnium crede, quia unus eſt Deus, qui omnia creavit, atque compoſuit; qui, cùm nihil eſſet prius, fecit omnia: qui eſt omnia capiens, ipſe verò à nemine capitur.* *Lib.* ii. *Mand.* I.

Lib. ii. *Cap.* I.

Sed & in libro *Paſtoris*, in primo *Mandato*, ita ait: *Primò omnium crede, quia unus eſt Deus, qui omnia creavit, atque compoſuit, & fecit ex eo quod nihil erat ut eſſent univerſa.* Ibid.

Lib. iii. *Cap.* 2.

Sed & de *Paſtoribus* liber hæc eadem declarat, dicens quòd Bini Angeli ſingulos quoſque hominum comitentur: &, ſi quando bonæ cogitationes cor noſtrum aſcenderint, à bono Angelo ſuggeri dicit; ſi verò contrariæ, mali Angeli dicit eſſe inſtinctum. *Lib.* ii. *Mand.* vi. *Cap.* 2.

Lib. iv. *Cap.* 2. *In Philocaliæ Cap.* I.

Διὰ τοῦτο ἡμεῖς καὶ τὸ ἐν τῷ ὑπό τινων καταφρονουμένῳ βιβλίῳ τῷ Ποιμένι, περὶ τοῦ προστάσσεσθαι τὸν Ἑρμᾶν δύο γράψαι βιβλία, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸν ἀναγγέλλειν τοῖς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας ἃ μεμάθηκεν ὑπὸ τοῦ πνεύματος, οὕτω διηγούμεθα. Ἔστι δὲ ἡ λέξις αὕτη.

Ex verſione Rufini.

Quod nos etiam in libello *Paſtoris*, qui à nonnullis contemni videtur, deſignatum videmus; cùm jubetur Hermes [*l.* Hermas] duos libellos ſcribere, & poſtea denunciare Presbyteris Eccleſiæ, quæ à Spiritu didicit: quod his verbis ſcriptum eſt: *Et ſcribes, &c.* *Lib.* i. *Viſ.* ii. *Cap.* 4.

Ex verſione Cotelerii.

Ideo nos & illud in *Paſtore*; libro qui à quibuſdam contemnitur; cùm jubetur Hermas duos libros ſcribere, ipſeque poſtea annunciare Senioribus Eccleſiæ ea quæ à Spiritu didicerat; ita exponebamus. Dictio autem eſt hæc.

In

In Commentariis ad Matt. xxiv. 42.

Nam ſicut legimus apud *Paſtorem*, Vaſa plena non citò quis guſtat; nec enim mutantur facilè: ſemiplena autem, quia facilè creduntur mutari, frequenter guſtantur. *Lib.* ii. *Mand.* xii. *Cap.* 5.

Homil. xxxv. *in Lucam.*

Legimus, ſi tamen cui placet hujuſmodi ſcripturam recipere, juſtitiæ & iniquitatis Angelos, ſuper Abrahæ ſalute, & interitu diſceptantes, dum utræque turmæ ſuo eum volunt cœtui vendicare. Quod ſi cui diſplicet, tranſeat ad volumen, quod titulo *Paſtoris* ſcribitur, & inveniet cunctis hominibus duos adeſſe Angelos: malum, qui ad perverſa exhortatur; & bonum, qui ad optima quæque perſuadet. *Lib.* ii. *Mand.* vi. *Cap.* 2.

Tomo i. *Commentariorum in Johannem.*

Secus verò apud nos eſt, qui credimus, ex non entibus Deum entia feciſſe; ut mater illa ſeptem Martyrum in Macchabæorum geſtis, & pœnitentiæ Angelus in *Paſtore* docuit. *Lib.* i. *Viſ.* i. *Cap.* 1. & *Lib.* ii. *Mand.* i.

Lib. x. *Explanationum in Ep. ad Rom.* xvi. 14.

Salutate Aſyncritum, Phlegontem, † *Hermen, Patroban,* † *Herman, & qui cum eis ſunt fratres.* De iſtis ſimplex eſt ſalutatio, nec aliquid eis inſigne laudis adjungitur. Puto * tamen, quòd Hermas iſte ſit ſcriptor libelli illius, qui *Paſtor* appellatur: quæ ſcriptura valde mihi utilis videtur, & ut puto, divinitus inſpirata. Quòd verò nihil eis laudis adſcripſit, illa, opinor, eſt cauſa; quia videtur, ſicut ſcriptura illa declarat, poſt multa peccata, ad pœnitentiam fuiſſe ‡ converſum: & ideo nec opprobrium ei aliquod adſcripſit; didicerat enim ‖ Scripturam non improperare homini convertenti ſe à peccato: neque laudis aliquid tribuit; quia adhuc poſitus erat ſub Angelo pœnitentiæ, à quo, tempore opportuno, Chriſto

† *Hunc ordinem ſervat MS. Alex. & Ado lib. de Feſtivitatibus.*

* autem *Cod. Thuaneus.*

‡ converſus. *Ibid.*

‖ à Scriptura non improperari. *Ibid.*

rurſus

rursus deberet offerri. *Lege Sedulium, in Collectaneis, ad eumdem Apostoli locum; nec non Anselmo tributa Commentaria.*

In Commentariis in Oseam; ex Philocaliæ Cap. viii.

Καὶ ἐν τῷ Ποιμένι δὲ, τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, διὰ πολλῶν μὲν λίθων οἰκοδομουμένην, ἐξ ἑνὸς δὲ λίθου φαινομένην εἶναι τὴν οἰκοδομὴν, τί ἄλλο, ἢ τὴν ἐκ πολλῶν συμφωνίαν καὶ ἑνότητα σημαίνει ἡ γραφή;

Et in *Pastore* etiam, structuram turris ex multis quidem lapidibus ædificatam esse, ex uno verò lapide factum videri ædificium; quid aliud, quàm è multis concentum & unitatem significat scriptura? *Lib.* i. *Vis.* iii. *Cap.* 2. & *Lib.* iii. *Sim.* ix. *Cap.* 9, 15, 18.

Eusebius, Hist. Eccles. Lib. iii. *Cap.* 3.

Ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἐν ταῖς ἐπὶ τέλει προσρήσεσι τῆς πρὸς Ῥωμαίους, μνήμην πεποίηται, μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ Ἑρμᾶ, οὗ φασὶν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένος βιβλίον· ἰστέον ὡς καὶ τοῦτο πρὸς μὲν τινῶν ἀντιλέλεκται, δι᾽ οὓς οὐκ ἂν ἐν ὁμολογουμένοις τεθείη· ὑφ᾽ ἑτέρων δὲ ἀναγκαιότατον, οἷς μάλιστα δεῖ στοιχειώσεως εἰσαγωγικῆς, κέκριται· ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις ἴσμεν αὐτὸ δεδημοσιευμένον, καὶ τῶν παλαιοτάτων δὲ συγγραφέων κεχρημένους τινὰς αὐτῷ κατείληφα.

Ex interpret. Rufini.

Et libellus Hermæ, qui appellatur *Pastoris*; cujus Paulus in Epistolis suis meminit; à plurimis non est receptus: ab aliis autem necessarius judicatus est, propter eos, qui primis ad fidem institutionibus imbuuntur; unde & in nonnullis Ecclesiis legitur, & multi veterum scriptorum usi sunt testimoniis ejus.

Ex interpret. Cotelerii.

Quoniam verò Apostolus Paulus in salutationibus illis, quæ sub finem Epistolæ ad Romanos leguntur, inter cæteros

cæteros mentionem fecit etiam Hermæ, cujus esse fertur liber *Pastoris:* sciendum est eum librum à nonnullis quidem in dubium esse revocatum, ob quos inter receptæ auctoritatis libros poni non potest: ab aliis verò maximè necessarius, iis præsertim qui introductoriâ ad religionem indigent institutione, judicatus est; unde etiam in Ecclesiis eum publicè lectum scimus, & quosdam ex vetustissimis scriptoribus testimonio ipsius usos fuisse comperi. *Lege Nicephorum, Lib.* ii. *Cap.* 46.

Lib. iii. *Cap.* 25.

Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου πράξεων ἡ γραφὴ, ὅ, τε λεγόμενος Ποιμήν.

Ex interpret. Rufini.

Post hæc jam scriptura est, quæ dicitur *Actus Pauli:* sed & libellus qui appellatur *Pastoris*, &c. de quibus quàm maximè dubitatur.

Inter libros nothos collocetur & *Actuum Pauli* scriptura; & liber qui dicitur *Pastor.*

Lib. v. *Cap.* 8.

Οὐ μόνον δὲ οἶδεν, ἀλλὰ καὶ ἀποδέχεται τὴν τοῦ Ποιμένος γραφὴν, λέγων· Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα· πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ τὰ ἑξῆς.

Nec non & libellum, qui vocatur *Pastoris*, amplectitur, dicens: Bene ergo refert Scriptura, quæ dicit: *Primò omnium credendum est, quia unus est Deus, qui omnia creavit atque composuit.*

Non solùm autem [Irenæus] novit, sed & recipit *Pastoris* scripturam, dicens: Rectè igitur dixit Scriptura, quæ ait: *Primò omnium crede, quòd unus est Deus, qui omnia creavit, & consummavit*; &c. Lib. ii. Mand. 1. Lege Niceph. Lib. iv. Cap. 14.

Athanasius, Lib. de Incarn. Verbi, &c. Edit. Par. Tom. i. *p.* 55. *D.*

Ἡ δὲ ἔνθεος διδασκαλία, καὶ ἡ μετὰ Χριστὸν πίστις κ. τ. λ. Φησὶ διὰ μὲν Μωσέως κ. τ. λ. διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος. Πρῶτον πάντων κ. τ. λ. *ut in citato Eusebii loco.*

Sed enim divina doctrina, & Christiana fides &c. ait per Mosem quidem &c. per utilissimum verò *Pastoris* librum: *Primùm omnium &c. Lib.* ii. *Mand.* 1.

Lib. de Decretis Nicænæ Synodi, p. 252. *B.*

Τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἴρηκεν, ἔκγονόν ἐστι διαβόλου.

Hæc autem [dubitatio,] quemadmodum *Pastor* dixit, Diaboli filia est. *Lib.* ii. *Mand.* 9.

Ibidem, p. 266. *D.*

Ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ ὂν ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρουσι· Πρῶτον πάντων κ. τ. λ. ut suprà.

At in *Pastore* scriptum habetur: quandoquidem & eum librum, etsi ex Canone non sit, proferunt: *Primùm omnium &c.*

Epistolâ ad Episcopos Africæ, p. 936. *A. B.*

Ἐλογίζοντο δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ Ποιμένι γραφέν· Πρῶτον πάντων κ. τ. λ.

Secum etiam reputabant quod in *Pastore* scriptum est: *Primùm omnium &c.*

In Epistola Paschali. Tom. ii. *p.* 39, 40.

Ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία, οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις, καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας

Sunt & alii libri, non quidem Canonici, sed quos Patres sanxerunt legi iis, qui ad fidem accedunt, cupiuntque in pietatis verbo institui:

εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομῶντος κ. τ. λ. καὶ ὁ Ποιμήν. institui: ut *Sapientia Salomonis*, &c. & *Paſtor.*

Hieronymus, in Scriptorum Eccleſiaſt. Catalogo. Ex vetere Græco interprete.

Ἑρμᾶς (οὗ ὁ ἀπόστολος πρὸς Ῥωμαίους γράφων μέμνηται· Ἀσπάσασθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμᾶν, Πατρόβαν, Ἑρμῆν) λέγεται αὐθέντης γεγενῆσθαι βίβλου ἐπιγραφείσης Ποιμὴν, ἥτις ἐν τισιν ἀνατολικαῖς ἐκκλησίαις δημοσίᾳ ἀναγινώσκεται. Καὶ ἀληθῶς χρήσιμος ὁ λόγος, ἀφ' οὗ πολλοὶ τῶν παλαίων συγγραφέων ὑπέκλεψαν μαρτυρίας· ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἄγνωστος εἶναι δοκεῖ.

Hermam, (cujus Apoſtolus Paulus ad Romanos ſcribens meminit: *Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis fratres ſunt*) aſſerunt auctorem eſſe libri, qui appellatur *Paſtor*, & apud quaſdam Græciæ Eccleſias etiam publicè legitur. Revera utilis liber; multique de eo ſcriptorum veterum uſurpaverunt teſtimonia: ſed apud Latinos penè ignotus eſt. *Lege Adonem Viennenſem, lib. de Feſtivitatibus, &c. Freculſum, Tom.* ii. *Lib.* ii. *Cap.* 4. *Honorium Auguſtodunenſem, de Luminaribus Eccleſiæ, Cap.* 10.

In Prologo galeato.

Igitur Sapientia quæ vulgò Salomonis inſcribitur, & Jeſu filii Sirach liber, & Judith, & Tobias, & Paſtor, non ſunt in Canone.

Lib. ii. *Comment. in Oſee, ad Cap.* vii. *Ver.* 9.

Unde & in libro *Paſtoris*, ſi cui tamen placet illius recipere lectionem, Hermæ primùm videtur Eccleſia cano capite; deinde adoleſcentula, & [*f.* ut] ſponſa crinibus adornata. *Lib.* i. *Viſ.* i. *Cap.* 2. *& Viſ.* iv. *Cap.* 2.

Rufinus, Expoſitione in Symbolum Apoſtolorum.

Alii libri ſunt, qui non Canonici, ſed Eccleſiaſtici à Majoribus appellati ſunt. . . . . In Novo verò Teſta-

mento libellus qui dicitur *Paſtoris* ſive Hermatis, qui appellatur Duæ Viæ, vel Judicium Petri.

Caſſianus, Collatione viii. *Cap.* 17.

Nam quòd unicuique noſtrûm duo cohæreant Angeli, id eſt bonus & malus, Scriptura teſtatur: de bonis quidem, &c. De utriſque verò liber *Paſtoris* pleniſſimè docet. *Lib.* ii. *Mand.* vi. *Cap.* 2.

Collatione xiii. *Cap.* 12.

Adjacere autem homini in quamlibet partem, arbitrii libertatem, etiam liber ille qui dicitur *Paſtoris*, apertiſſimè docet; in quo duo Angeli unicuique noſtrûm adhærere dicuntur, id eſt bonus ac malus; in hominis verò optione conſiſtere, ut eligat quem ſequatur. *Ibidem.*

Proſper, Lib. contra Collatorem, Cap. 30.

Poſt illud autem nullius auctoritatis teſtimonium, quod diſputationi ſuæ de libello *Paſtoris* inſeruit, &c. *Ibidem.*

Concilium Romanum, ſub Gelaſio.

Liber, qui appellatur *Paſtoris*, apocryphus. *Idem cenſet Nicephorus Conſtantinopolitanus, in fine Chronographiæ.*

Maximus, in Lib. de divinis nominibus, Cap. 4.

Καὶ ἐπὶ τοῦ ποιμένος τὸν Ἑρμᾶν τελειώσαντος, ὡς ἐκεῖ ἀνέγνωμεν ἐν τῷ Ποιμένι. Οὕτω καὶ ἐν τῷ Ποιμένι ἀνέγνωμεν.

Atque in Paſtore Hermam perficiente, ſicut ibi legimus in *Paſtoris* libro. *Et paullò poſt:* Sic etiam in *Paſtore* legimus.

Walfridus Strabus, Viſionibus Wettini. V. 675.

Cœlicolas hominum cuſtodes eſſe ſacrata
Scripta ferunt, Dominuſque docens oſtendit Iëſus,
Ante Patris faciem ſtantes ſervire fideles:
Atque liber *Paſtoris* opem demonſtrat eamdem.

Liber

Liber Pontificalis, in vita Pii.

Sub hujus Episcopatu, frater ipsius Hermes [Hermas] librum scripsit, in quo Mandatum continetur, quod ei præcepit Angelus Domini, cùm veniret ad eum in habitu Pastoris, ut sanctum Pascha die Dominicâ celebraretur. *Lege Martyrologia, Bedam, Adonem, Reginonem, &c.*

In Epistola prima earum, quæ Pio Papæ falsò adscribuntur.

Nôsse vos volumus, quòd Pascha Domini, die Dominicâ, annuis solennitatibus sit celebrandum. Istis ergo temporibus Hermes [Hermas], doctor fidei & Scripturarum, effulsit inter nos. Et licèt nos idem Pascha prædictâ die celebremus, quia tamen quidam inde dubitârunt; ad corroborandas animas eorum, eidem Hermæ Angelus Domini in habitu Pastoris apparuit, & præcepit ei, ut Pascha die Dominicâ ab omnibus celebraretur.

Pseudo-Tertullianus, Lib. adversùs Marcionem.

Post hunc deinde Pius; Hermas cui germine frater,
Angelicus Pastor, * quia tradita verba locutus.

* qui.

Nicetas ad illud Gregorii Nazianzeni Orat. 4. circa finem, πίστευε τὸν σύμπαντα κόσμον, ὅσος τε ὁρατὸς καὶ ὅσος ἀόρατος, ἐξ οὐκ ὄντων παρὰ Θεοῦ γενόμενον.

Crede quòd, quemadmodum in *Pastoris* libro habetur, unus est Deus, qui omnia creavit atque perfecit, & ex nihilo in rerum naturam produxit: Græcè, πίστευε ὅτι καθῶς γέγραπται ἐν τῷ Ποιμένι, Εἷς ἐστι Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας, καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα. *Lib.* ii. *Mand.* I.

In

In vita S. Genovefæ, Cap. 4. *apud Bollandum*, 3. *Jan.*

Duodecim enim virgines ſpirituales, quas Hermas, qui & Paſtor nuncupatus eſt, in libro ſuo deſcripſit, ei individuæ comites extitere; quæ ita nominantur: Fides, Abſtinentia, Patientia, Magnanimitas, Simplicitas, Innocentia, Concordia, Caritas, Diſciplina, Caſtitas, Veritas, & Prudentia. *Lib.* iii. *Sim.* ix. *Cap.* 2, *&c.* & 15.

J. B.

J. B. Cotelerii Judicium

DE

S. HERMÆ PASTORE.

QUOD in hominum judiciis ſolet contingere, ut alii plus quàm par eſt, alii minus tribuant, tertii modum ſervent ac æquitatem; id ſi ſuper libro Hermæ factum fuiſſe pronunciavero, non verebor ne à veritatis tramite cenſear aberrâſſe. Scilicet exceſſerunt recti fines, quotquot *Paſtorem* inſeruerunt Catalogo Divinarum Scripturarum: cùm hodie ab univerſa Eccleſia extra Canonem legatur. Fuit autem ea ſententia quarumdam Eccleſiarum ex illis Græciæ, apud quas, teſte, poſt Euſebii Hiſtoriam Lib. iii. Cap. 3. Hieronymo in Tractatu de viris illuſtribus, publicè recitabatur. Credibile namque ſit, partem Opus habuiſſe pro Canonico, partem pro Eccleſiaſtico: quo de ultimo dubitare nos non ſinunt teſtimonia Athanaſii in Epiſtola Paſchali, & Rufini ad Symbolum; ſicut primum confirmatur tum per Auctores qui Hermæ ſcriptum inter dubia volumina, & ab aliquibus admiſſa, rejecta ab aliis recenſent; tum per antiquos Bibliorum codices manu exaratos, quorum nonnulli

nonnulli *Paſtorem* quoque complectuntur, ut ille Bibliothecæ S. Germani; tum per manu ſcriptas veteres Stichometrias, quæ ſimiliter Hermam continent; tum denique per Eccleſiæ Magiſtros ad eamdem opinionem accedentes. Nam Irenæus ut Scripturam videtur citare. Clemens Alexandrinus divinam eſſe revelationem innuit. Tertullianus Lib. de Oratione Cap. 12. venerationem illius non improbat, abſit modò ſuperſtitio. Catholici apud eumdem Tertullianum, Libro de pudicitia, Montaniſtis opponunt, ad auctoritatem fidei confirmandam: quemadmodum, apud Athanaſium, Ariani Catholicis. Origenes ſcripturam divinitus inſpiratam putat, licèt aliter ſentientibus nolit fieri præjudicium. Caſſianus denique teſtimonia inde deſumpta cum textibus ſacris miſcet.

At ex parte adverſa multum de honore Hermæ *Paſtori* debito detrahitur à Tertulliano ex antiquis. Ille mirum quantùm mutatus per Montaniſtarum præſtigias à Tertulliano, illo libri orthodoxi de Oratione conſcriptore, *Paſtoris* ſcripturam in Opere Hæretico de pudicitia ſugillat, appellans *Apocrypham, falſam, adulteram, amatricem, patronam & ſociam mœchorum*; aſſerenſque, *ab omni concilio Eccleſiarum*, etiam noſtrarum Catholicarum, è *Divino Inſtrumento* expelli. Ubi jocularis eſt error cujuſdam ad Nonnum, quaſi egerit Tertullianus de muliere adultera per Johannem Evangeliſtam initio Cap. viii. memorata.

Ab

Ab illis quoque minùs, quàm ſatis ſit, honorificè ſentitur, qui in Origene *Paſtoris* librum contemptui habent. Omitto Proſperum, quia mirum non eſt, quòd homo vivens inter Latinos ſuos, quibus penè ignotum fuiſſe *Paſtorem* refert Hieronymus, nullum auctoritatem Operi ignorato tribuerit. Euſebium etiam prætereo, Hieronymum, Gelaſium, Nicephorum CP. qui cum Nothis & Apocryphis numerant. Jam de iis appellationibus quid ſignificent, ſententiam meam protuli in Notis ad Barnabam. Addi tamen inibi dictis nunc velim, de illa diviſione Scripturæ in Canonicam, Dubiam, & Apocrypham; Opus aliquod nec falſi nominis, nec doctrinæ noxiæ, appellari poſſe Apocryphum, quòd extra Canonem ab omnibus Eccleſiis collocetur. Atque eâ ſignificatione, opinor, Hermæ *Paſtor* Nicephoro CP. Apocryphus eſt.

Venio ad recentiores; homines, ut equidem mihi videtur, duræ frontis. Quis enim, quæſo, non obſtupeſcat, cùm legerit nonnullorum judicia de volumine à tot tantiſque viris tantopere celebrato? Hi librum optimum utiliſſimumque prædicant. Illi verò infamant atque exagitant, ut Novatianorum & Pelagianorum fontem, Montaniſticarum ſuperſtitionum gurgitem; inſuperque fautorem Arianorum; ut fabuloſum; ut (proh magna crimina!) liberi arbitrii, ſolitudinis Monaſticæ, necnon Purgatorii adſtructorem; ut ruditate Chriſtianiſmi ac reliquiis Gentilitatis con-

 ſpicuum;

ſpicuum; ut Pſeudepigraphum, ſuppoſititium; ut alium ab eo, quem olim manibus terebant SS. Patres; denique ut barbarum, atque per Hæreticos interpolatum, inſertis erroribus ac fabellis. Quas accuſationes & conſimiles, frivolo aut nullo fundamento ſubnixas, cùm ad loca pervenerimus, ſi neceſſe viſum fuerit, Deo dante, abſque confutatione non relinquemus.

Medium itaque beati tenuere, cùm olim, tùm nuper, quicumque Hermæ *Paſtorem* judicavere σύνταγμα non quidem Canonicum, ſed Eccleſiaſticum, ac optimæ notæ, & propugnaculum fidei Catholicæ adversùs Montani duritiam; ad hæc fœtum Hermæ, Apoſtolici illius viri, (nulla quippe ratio contrarium evincit) quem Paulus in fine Epiſtolæ ad Romanos ſalutari jubet. Nam qui Hermetem ſeu Hermem in illius locum ſubſtituunt, aut utrumque confundunt, decepti videntur à fabula Libri Pontificalis; ubi ad ſimilitudinem Hermæ fingitur quidam Hermes, Pii Papæ primi frater, ſcriptor libri quo continebatur Mandatum Angeli, viſi in habitu paſtoris, de Paſchate die Dominicâ celebrando. Quod commentum multi amplexi ſunt, præcipueque neſcio quis Poëta ſub honeſto Tertulliani nomine latens Lib. iii. adversùs Marcionem in fine; item Epiſtolarum Papæ Pii fabricator Ep. 1. Beda, Ado, alii, in Chronicis, in Martyrologiis; nec non Auctor Catalogi Pontificum Romanorum, ab Ægidio Bucherio in Commentario ad Victorii

Canonem

Canonem Paſchalem editus, qui forſan ex Pſeudo-Damaſo debet emendari. Sed & facile fuit librariis, Hermam mutare in Hermem, & Hermem vice versâ in Hermam. Sicque fortaſſis apud Magiſtrum Sententiarum Lib. iv. Diſt. 35. N. 5. ex Herma factus fuerit Hermes: ſimiliterque in Rufiniana Origenis Interpretatione Lib. i. Cap. 3. de principiis, & Lib. iv. Cap. 2. Poſtremo ſanè loco Caput primum Philocaliæ Hermam oſtendit. Et contrà fortè prædictus Poeta, *Hermes* ſcripſerat, non *Hermas*; niſi ſi, quem errorem erràſſe videtur Pſeudo-Pius, Hermem & Hermam pro uno eodemque habuerit. Nec diſſimili, quamvis aliâ depravatione, Editiones S. Hieronymi Libro de Nominibus Hebraicis, Capite de Epiſtola ad Romanos, exhibent *Ermon, anathematizantes mærorem*; cùm & res ipſa, & Capita de Numeris, de Actis Apoſtolorum *Ermen* reponendum perſuadeant; tametſi *Ermon* quoque eodem ſenſu exponatur in Capitibus de Deuteronomio, de Jeſu Navæ (ubi perperam *Emon* adparet) & de Pſalterio.

Jam verò ex Rufini ad Symbolum verbis obſcurioribus naſcitur quæſtio. Quæ ſi ita diſtinguantur, *Libellus qui dicitur Paſtoris ſive Hermatis, qui appellatur Duæ Viæ vel Judicium Petri*; unus noſter liber quatuor geret nomina, *Paſtor*, *Hermas*, *Duæ Viæ*, *Judicium Petri*. Sin autem ubi virgula conſpicitur, major diſtinctio ponatur, duo puncta, vel punctum cum virgula;

duo conſtituentur libri binomines, alter *Paſtoris*, ſive *Hermatis*, alter *Duæ Viæ*, vel *Judicium Petri.* Equidem nullus dubito, quin diverſa volumina extiterint: ſuſpicor magis à Rufino ſcriptum, *Libellus qui dicitnr Paſtoris ſive Hermatis*; *quique appellatur Duæ Viæ vel Judicium Petri.* Rationes, cur Opera non confundam, hæ ſunt. 1. De uno libello ſic locutus fuiſſet, *Qui dicitur Paſtoris, ſive Hermatis, ſive Duæ Viæ, vel Judicium Petri.* 2. In toto *Paſtore* ne verbum quidem de Petro. 3. Pauciora de *Duabus Viis* profert initio Mandati vi. quam ut inde nomen acciperet. Certè multò plura apud Barnabam & in Conſtitutionibus Apoſtolorum, hoc denominationis iis ſcriptis non dedere. 4. Apertè B. Hieronymus in Catalogo *Judicium Petri* diſtinguit ab Hermæ *Paſtore*: de primo enim differit in Petro, de ſecundo in Herma. Atque hæc ad Rufinum.

Ex Origenis autem verbis Lib. iv. Cap. 2. de principiis, in Philocaliæ Cap. 1. p. 22. διὰ τοῦτο κ. τ. λ. [Vide *Teſtimonia* p. 110.] conjecerunt viri docti, *Paſtorem* Commentariis ab Origene fuiſſe illuſtratum. Quamquam loquitur dumtaxat de præſenti expoſitione, quam nempe eodem loci poſt Hermæ teſtimonium ſtatim ſubjungit. Eſt & alius error nonnullorum adeò craſſus, ut nec refutationis indigeat. Dicunt ab Hieronymo, in Prologo galeato, per *Paſtorem* non intelligi librum Hermæ, ſed Tertium Machabæorum, contortâ & longè petitâ utentes deductione ἀπὸ

τῆς

τῆς παστάδος ſive παστίδος· cùm ex aliis Hieronymi cæterorumque locis res manifeſtatiſſimè pateat.

Denique, cujus habemus Animadverſiones multas ad noſtrum Auctorem, Barthius, cùm paſſim labitur, tum contra antiquam eam Verſionem Quatuor committit. Prius, appellando ruſticam, ſemibarbaram, ſemiveterem: quod neutiquam eſt. Alterum, temere & abſque ulla ratione, imò contra omnem rationem affirmando, Epitomen magis eſſe, quàm Interpretationem. At aliter rem ſe habere, liquet ex convenientia textuum à Veteribus prolatorum. Equidem videntur iſta citari ex *Paſtore* à Clemente Strom. ii. p. 384. προηγεῖται μὲν πίστις, φόβος δὲ οἰκοδομεῖ, τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη. *Præcedit quidem fides, timor verò ædificat, perficit autem caritas:* quæ ibi non inveniuntur; verùm Clementis ſunt, ſua Hermaicis interſerentis. Tertium commiſſum, quando futilibus conjecturis hariolatur, ſcriptam fuiſſe poſt Hieronymi tempora, & ab Anaſtaſio Bibliothecario. Eſto, concedamus barbariem ubique redolere: num eadem de cauſa antiquiſſimam Irenæi Interpretationem Anaſtaſio adſcribemus? Sed Hieronymus teſtatur, pleriſque ſui temporis Latinis Hermæ volumen ignorari. Quid inde? At multò antea plebi Africanæ notiſſimum extitit: utpote ex cujus lectione mos invaluerat *adſignatâ oratione aſſidendi*, ut verbis utar Tertulliani. At à Latinis Catholicis, tempore Zephyrini ac ejuſdem Tertulliani,

tulliani, ad jugulandam Montani impietatem adhibebatur. Sanè ante Anaſtaſium ab Hieronymo, Rufino, Caſſiano, Gelaſio, Beda, & Walfrido Strabo, Latinis Scriptoribus memoratur. An neceſſe eſt, ut omnes iſti Græcè legerint, & non ex noſtro Interprete? Tranſeo reliqua Barthii momenta, pulvere ventoque leviora, ut ultimum illius peccatum attingam. In eo autem conſiſtit, quòd Johanni Tarino eam affingit opinionem, de qua vir ille eruditiſſimus οὐδὲ κατ' ὄναρ, quaſi ad Philocaliæ Cap. 1. Rufino adſcripſerit *Paſtoris* Latinam tranſlationem. Nos ut nihil certi afferre poſſumus, ita ſuſpicamur per prima Eccleſiæ tempora Latinos non caruiſſe laudatiſſimi Operis verſione: eam verò aliam à Noſtra fuiſſe, nihil nos cogit dicere.

Capitum Lemmata abſunt a codicibus MSS. Gallicanis.

Johannis Clerici brevis notatio de S. Hermæ Paſtoris *Codd.* MSS.

Ex multis indiciis intelligere eſt, Anglicanos codices meliores eſſe iis, ex quibus expreſſæ ſunt vulgatæ Hermæ editiones. Sed duo ſunt potiſſimùm, ex quibus hoc colligere liceat. Alterum eſt, voces bene Latinas, ſed ſæculis barbaris minùs uſurpatas, in iis comparere, quæ in notiores ſequiore ævo mutatæ leguntur in aliis codicibus. Alterum, alias voces barbaras quidem

quidem illas, ſed ante aliquot ſæcula non ampliùs uſitatas in iis occurrere, quæ non leguntur in editionibus.

Ang. denotat MSS. Anglicanos B. & L.
B———MS. Bibliothecæ Bodleianæ.
C——— Carmelitarum Excalceatorum ſuburbii Pariſienſis.
G——— S. Germani.
L——— Bibliothecæ Lambethanæ.
V——— S. Victoris.

INDEX CAPITUM PASTORIS.

LIB. I. VISIONES.

LIB. II. MANDATA.

LIB. III. SIMILITUDINES.

S. HERMÆ

S. HERMÆ PASTOR.

LIBER PRIMUS,

Qui inſcribitur

VISIONES.

VISIO I.

Contra turpes & elatas cogitationes, & negligentem Hermæ filiorum caſtigationem.

I. QUI enutriverat me, vendidit quamdam puellam Romæ. Poſt multos autem annos hanc viſam ego recognovi; & cœpi eam diligere ut ſororem. [1] Exacto autem tempore aliquo, lavari eam in flumine Tiberi vidi; & porrexi ei manum, & eduxi eam è flumine. [2] Viſaque eâ, cogitabam in corde meo, dicens: Felix eſſem, ſi talem ux-

[1] B. & L. Poſt tempus aliquod. [2] G.C.B. & L. Viſaque eâ dixi: Felix eſſem, ſi talem uxorem haberem; & ſpeciem cùm vidiſſem, cogitabam in corde meo dicens: Felix eſſem, ſi talem uxorem haberem & ſpecie & moribus. Hoc ſolum cogitavi, nec ultrà aliquid cogitavi. VAR. LECT.

Ut ſororem.] Durante primo Chriſtianæ pietatis ardore, conjugati ſubinde, ex conſenſu, thori commerciis abſtinebant; & uxor in *ſororem* ceſſit: unde infrà dicitur, *Conjugi tuæ, quæ futura eſt ſoror tua.* Hinc anſa data, mulieres ſubintroductas retinendi. OXON.

orem & ſpecie & moribus ſortitus eſſem. Hoc ſolum, nec ultrà quidquam cogitavi. Poſt tempus autem aliquod cum iis cogitationibus proficiſcens, honorificabam creaturam Dei, [3] cogitans quàm magnifica & pulcra ſit. Et dum ambulâſſem, obdormivi. Et ſpiritus me rapuit, & tulit me per quemdam locum ad dexteram, per quem non poterat homo iter facere. Erat autem locus ille in rupibus, & abruptus, [4] & invius ab aquis. Cumque tranſiſſem locum illum, veni ad planitiem; & genibus poſitis cœpi orare Dominum, & confiteri peccata mea. Et orante me, apertum eſt cœlum; & video mulierem, quam concupiveram, ſalutantem me de cœlo, & dicentem: Herma, ave. Et ego proſpiciens illam, dico ei: [5] Domina, quid tu hìc facis? At illa reſpondit mihi: [6] Recepta ſum [7] huc, ut peccata tua arguam apud Dominum. Domina, inquam, num tu me argues? Non, inquit. Sed audi verba, quæ tibi [8] dictura ſum. Deus, qui in cœlis habitat, & condidit ex nihilo ea quæ ſunt, & multiplicavit propter ſanctam Eccleſiam ſuam, iraſcitur tibi, quoniam peccâſti in me. Reſpondens dico ei: Domina, ſi in te ego peccavi, ubi, aut quo in loco, aut quando tibi turpe verbum aliquod locutus ſum? [9] Nonne ſemper te quaſi Dominam arbitratus ſum? Nonne ſemper te reveritus ſum ve-

Origenes ad Joh. I. I.

VAR. LECT. [3] *Deeſt* in G. & V. [4] *Deeſt.* [5] L. Domina mea, quid hìc? Præcepta ſum à Domino, ut peccata tua arguam. Domina, nunc tu me arguis? [6] C. Præcepta. [7] *Deeſt.* [8] C. & L. incipio dicere [9] L. Num ſemper te, ac ſi Deam.

Domina.] Hermas Κυρία poſuerat, quo modo Johannes in Ep. ii. I. ἐκλεκτῇ Κυρίᾳ. Epictetus Cap. lxii. Αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν Κύριαι καλοῦνται. *Mulieres ſtatim ab anno decimoquarto à viris dominæ appellantur.* COT.

Deus qui &c.] Vide infrà Lib. ii. Mand. i.

lut sororem? [1] Quid in me comminisceris hæc tam nefanda? Tunc illa arridens mihi, ait: In corde tuo ascendit concupiscentia nequitiæ. [2] An non videtur tibi, viro justo rem [3] iniquam esse, si ascenderit in corde [4] mala concupiscentia? Peccatum est ei, & quidem grande. Justus enim vir justa cogitat. Cogitante ergo illo quæ justa sunt, & rectè eo incedente, in cœlis propitium habebit Dominum, in omni negotio suo. Qui autem nefanda cogitant in cordibus suis, mortem & captivitatem [5] assumunt: maximè ii, qui sæculum hoc diligunt, & gloriantur in divitiis suis; & qui non expectant futura bona, [6] vacuantur animæ eorum. Hæc autem faciunt dubii, qui non habent spem in [7] Domino, & contemnunt & negligunt vitam suam. Sed tu ora ad Dominum; & sanabit peccata tua, totiusque domûs tuæ, & omnium Sanctorum.

II. Postquam autem locuta est verba hæc, clausi sunt cœli. Et ego totus eram in mœrore & metu; & dicebam intra me: [1] Si hoc mihi peccatum adscribitur; quo modo potero salvus esse? Aut quo modo exorabo Dominum pro peccatis meis [2] abundantissimis? Quibus verbis rogabo Dominum, ut mihi propitius sit? Hæc me recogitante & discernente in corde meo; video contra me cathedram de lanis candidis, sicut nix, factam magnam. Et venit mulier anus in veste [3] splendida, habens librum in manu; &

Hieron. in Osee vii. 9.

VAR. LECT.

[1] Quid mei commemoraris. [2] Aut non. [3] C. & L sævam. [4] L. illius ei equidem magnum. [5] sibi assumunt. [6] MSS. vagantur. [7] L. Deo. [1] L. Et si. [2] pessimis? Quantis. [3] candida.

Dubii.] Δίψυχοι auctorem scripsisse ex Clemente Alex. discimus. Vide S. Jac. i. 8. OXON.

ſedit [4] ſola, & ſalutavit me: Herma, ave. Et ego mœſtus & plorans, dixi: Domina, ave. Et illa dixit mihi: Quid mœſtus es, Herma, qui [5] eras patiens, & modeſtus, & ſemper hilaris? Reſpondens dico ei: Domina, [6] contumelia mihi objecta eſt à muliere optima, dicente, [7] quòd peccavi in eam. At illa dixit mihi: Abſit à ſervo Dei res iſta. Sed fortè in corde tuo aſcendit [8] illius [9] concupiſcentia. Eſt quidem in ſervis Dei talis cogitatio, peccatum inferens. Non enim debet hæc cogitatio abhorrenda eſſe in ſervo Dei; neque [1] ſpiritus probatus concupiſcere malum opus; & præcipuè Hermas, qui eſt continens ab omni [2] concupiſcentia ſceleſta, & eſt omni ſimplicitate plenus, & innocentiâ magnâ.

III. Verumtamen non cauſâ tui iraſcitur Dominus; ſed propter domum tuam, quæ nefas admiſit in Dominum, & in parentes ſuos. Et tu, cùm ſis amator filiorum, non commonuiſti domum tuam, ſed dimiſiſti illos [1] converſari violenter; propter hoc [2] enim iraſcitur tibi Dominus: ſed [3] ſanabit omnia, quæ [4] in te geſta ſunt mala in domo tua. Propter illorum enim peccata & iniquitates, conſumptus es à ſæcularibus negotiis. Jam enim miſericordia Dei miſerta eſt tui, & domûs tuæ, & [5] conſervavit te in gloria. Tu tantùm noli vagari; ſed animæquus eſto, & conforta domum tuam. Tamquam ærarius producens opus ſuum, [6] exponit ei cui vult: ſic & tu verbum quotidianum [7] juſtum docens, ab-

VAR. LECT. [4] Singularis. [5] G. es. [6] ANG. laſcivia. [7] G. quoniam. [8] illa. [9] *Deeſt.* [1] C. ſpiritu. [2] L. pollutione. [1] C. & L. conviolari ſævè. [2] L. *Deeſt.* [3] ſanavit omnia quæ ante geſta ſunt in domo tua mala. [4] C. & G. ante. [5] G. C. & L. confortavit. [6] obtinguit. [7] C. optimum. L. juſtè.

Concupiſcentia.] Hâc voce utitur in notione in Scholis recepta. OXON.

ſcindes grande peccatum. [8] Non deſinas ergo commonere natos tuos: ſcit enim Dominus, quòd pœnitentiam agent ex toto corde ſuo; & [9] ſcribet te in libro vitæ. Cumque finîſſet verba hæc, ait mihi: Vis audire me legentem? Dico [1] ei: Domina, volo. Eſto ergo auditor. Et revoluto libro, legebat [2] glorioſè, magnificè, & mirificè, [3] quæ non poteram in memoria retinere. Erant enim verba terrifica, quæ non poterat homo ſuſtinere. Noviſſima tamen verba memoriæ mandavi; erant enim pauca, & utilia nobis: Ecce Deus virtutum, qui inviſibili virtute, & magno ſenſu ſuo condidit mundum, & honorifico conſilio [4] circumdedit decorem creaturæ ſuæ, & fortiſſimo ſuo verbo confixit cœlum, & fundavit terram ſuper aquas, & virtute ſuâ potenti condidit ſanctam Eccleſiam ſuam, quam benedixit; ecce transferet cœlos ac montes, colles ac maria; & omnia [5] plena fient electis ejus; ut reddat illis repromiſſionem quam repromiſit, cùm multo honore & gaudio [6] ſervaverint legitima Dei, quæ acceperunt in magna fide.

IV. Cumque conſummâſſet legendo, exſurrexit de cathedra: & venerunt quatuor juvenes, & tulerunt cathedram ad Orientem. Et vocavit me ad ſe, & tetigit pectus meum, aitque mihi: Placuit tibi lectio mea? Dico ei: Domina, hæc mihi noviſſima placent; priora autem ſæva & dura ſunt. At illa ait mihi: Hæc noviſſima [1] iſtis; priora autem refugis & Ethnicis. Et cùm loqueretur mecum, duo [2] quidam viri apparuerunt; & ſuſtulerunt illam [3] humeris, & abierunt, ubi & cathedra erat, ad

VAR. LECT.

[8] Ne. [9] deſcribentur in. [1] C. & ego. [2] L. glorias. [3] quas. [4] *Deſunt* circumdedit --- fortiſſimo. [5] B. C. L. & V. plana. [6] C. L. & V. ſi ſervaverint. [1] L. juſtis. [2] V. quidem. [3] L. in humerum.

Orientem. Hilaris autem discessit. Et cùm abiret, ait mihi: Confortare, Herma.

VISIO II.

Rursum de negligenti uxoris loquacis & filiorum libidinosorum castigatione, & ejus modo.

[a] F. Cumis.

I. CUM verò proficiscerer [a] cum his, circa illud tempus quo & anno priore, [1] ambulans, commemoratus sum anni prioris visionem. Rursumque me abstulit spiritus, & [2] duxit me in eumdem locum, quo anno primo; [3] & honorificavi nomen ejus, quòd dignum me arbitratus sit, & manifestaverit mihi peccata pristina. Et cùm surrexissem ab oratione, [4] video contra me anum illam, quam & anno superiore videram, ambulantem, & legentem libellum aliquem. Et ait mihi: Potes hæc electis Dei renunciare? Dico ei: Domina, tanta in memoria retinere non possum; da autem mihi libellum, & describam. Accipe, inquit, & restituas mihi illum. Ut [5] autem accepi, in quemdam locum agri [6] secedens, descripsi omnia ad literam; non inveniebam enim syllabas. Cumque consummâssem scripturam libelli, subitò de manu mea raptus est libellus; à quo autem non vidi.

II. Post quindecim autem dies, cùm jejunâssem, multumque rogâssem Dominum, revelata

VAR. LECT. [1] G. videram, ambulans. [2] L. eduxit. [3] cumque venissem ad illum locum, positis genibus cœpi orare Dominum, & honorificare. [4] C. & L. audivi. [5] L. eum. [6] C. G. & L. sedens.

Syllabas.] Quo modo vetustissimi codices MSS. descripti conspiciuntur, perpetuâ literarum serie, nullâ vocum distinctione factâ. Locum hunc laudat Clemens Alex. Strom. vi. & addit τελέσαι, *non inveniebam syllabas finire*. OXON.

eſt mihi ſcientia ſcripturæ. Erat autem ſcriptura hæc: Semen tuum, Herma, deliquit in Dominum, & prodiderunt parentes ſuos in nequitia magna. Et audierunt proditores parentum, & [1] prudentes profecerunt. Sed etiam nunc adjecerunt [2] peccatis ſuis libidines, & commaculationes nequitiæ, & ſic impleverunt iniquitates ſuas. Sed impropera verba hæc filiis tuis omnibus, & conjugi tuæ, quæ futura eſt ſoror tua. Et ipſa [3] enim compeſcat linguam ſuam, in qua malignatur; [4] & auditis verbis his, continebit ſe, & [5] conſequetur miſericordiam. [6] Erudietur enim, poſtquam improperaveris [7] illi hæc verba, quæ mandavit ille Dominator, ut [8] tibi revelentur. Tunc remittentur illis peccata [9] quæ jampridem peccaverunt, & omnibus ſanctis, qui peccaverunt uſque in hodiernum diem, ſi ex toto corde ſuo egerint pœnitentiam, & abſtulerint à cordibus ſuis dubitationes. Juravit enim Domi-

[1] prodentes. [2] G. peccata peccatis. [3] L. etiam. Var.Lect. [4] C. & G. ſed. [5] L. habebit. [6] V. Erudientur. [7] illis. [8] G. *Deeſt.* [9] L. qui.

Conjugi tuæ &c.] Scilicet, per continentiam. Vide Lib. iii. Simil. ix. 11. Clemens Alex. Strom. iii. & vi. ad 1 Cor. ix. 5. ait, mulieres ab Apoſtolis circumductas fuiſſe, non tamquam uxores, ſed tamquam ſorores. Conſule Theodoritum Hiſt. L. iv. C. 12. Venantius Fortunatus de Leontio Epiſcopo Burdigalenſi, L. i. Carm. 15.

Cogor amore etiam Placidinæ pauca referre,
Quæ tibi tunc conjux, eſt modò cara ſoror.

Præclarè, ut omnia, Hieronymus, & alibi ſæpe, & Epiſt. 28. ad Lucinium: *Habes tecum, priùs in carne, nunc in ſpiritu, ſociam; de conjuge germanam, de femina virum, de ſubjecta parem, quæ ſub eodem jugo ad cœleſtia ſimul regna feſtinat.* Nec operam perdes ſi legeris Canones, Concilii Arvernenſis 13. ii. Turonenſis 12. & i. Matiſconenſis 11. Sicut autem laudantur conjuges ſorores, ſeu ſponſæ ſorores; ita vituperantur virgines ſorores: quod videre licet in Can. 19. Ancyrano, in Tertull. de jejun. in Hieron. epiſt. 22. & in Cod. Theodoſ. de Epiſcopis & Clericis lege 44. Cot.

Si ex toto corde &c.] De die pœnitentiæ præfinita, vide Heb. iii. 8. Oxon.

nator ille, per gloriam ſuam, ſuper electos ſuos, præfinitâ iſtâ die, etiam nunc ſi peccaverit aliquis, non habiturum [1] illum ſalutem. Pœnitentiæ enim juſtorum habent fines. Impleti ſunt dies pœnitentiæ omnibus ſanctis: gentibus autem pœnitentia uſque in noviſſimo die. Dices ergo eis qui præſunt Eccleſiæ, ut dirigant vias ſuas in juſtitia; ut recipiant in pleno repromiſſionem, cum multa gloria. Permanete ergo qui operamini juſtitiam; & ſic facite, ut [2] ſit tranſitus veſter cum ſanctis Angelis. Felices vos, quicumque ſuſtinetis preſſuram ſupervenientem magnam, & quicumque non negaverit vitam ſuam. Juravit enim Dominus per Filium ſuum: Qui denegaverit Filium [3] & ſe, ſpondentes ſe vitam illius, & ipſi denegaturi ſunt illum in advenientibus diebus. Ii autem, qui numquam denegaverint, ob nimiam miſericordiam propitius factus eſt illis.

III. Tu autem, Herma, noli meminiſſe [1] injuriarum filiorum tuorum, ſed nec ſororem tuam [2] negligas; ſed cura ut emendentur à priſtinis peccatis. Erudientur enim doctrinâ iſtâ, ſi tu jam non fueris memor [3] injuriæ illorum. Memoria enim [4] injuriarum mortem operatur; obli-

VAR. LECT: [1] V. illam. [2] fiat. [3] C. & L. ſeque deſpondentes vitam ſuam; qui nunc denegaturi ſunt in &c. [1] C. malorum. [2] L. ſinas. [3] C. G. & L. malitiæ. [4] malorum.

Tranſitus veſter.] Tertull. de patientia C. ix. *Profectio eſt, quam putas mortem.* Athanaſius de virginitate, Οὐκ ἔστι παρὰ τοῖς δικαίοις θάνατος, ἀλλὰ μετάθεσις. Hieron. Epiſt. 3. *Intelligeres illum non emori, ſed emigrare*, Epiſt. 34. ad Julianum, *Quòd ſanctiſſimam conjugem tuam, non quaſi mortuam, ſed quaſi proficiſcentem deduxeris.* Et adv. Jovinianum, L. i. C. 14. *Ex quo oſtenditur, virginitatem non mori, ſed manere cum Chriſto; & dormitionem ejus, tranſitum eſſe, non mortem.* COT. Mors fidelium *tranſitus* eſt ad gloriam, & eorum animæ per Angelos in ſinum Abrahæ deportantur. Luc. xvi. 22. OXON.

Qui denegaverit &c.] Mat. x. 33.

Nimiam.] Idem valet quod *ſummam.* OXON.

vio verò [5] earum vitam æternam. Tu autem, Herma, magnas tribulationes ſæculares ſuſtinuiſti, propter prævaricationes domûs tuæ; quoniam illas, ut ad te nihil pertinentes, neglexiſti; & in negotiationibus tuis [6] malignis implicitus es. Sed illud te ſalvum faciet, quòd non diſceſſeris à Deo vivo; & ſimplicitas tua, & [7] ſingularis continentia ſalvum facient te, ſi permanſeris. Et omnes ſalvos facient, quicumque hujuſce-modi operantur, & ingrediuntur in innocentia & ſimplicitate. Hi qui hujuſmodi ſunt, invaleſcent adverſùs omnes nequitias, & permanebunt in vitam æternam. Felices omnes, qui operantur juſtitiam, non abſumentur uſque in [8] vitam æternam. Dices autem: Ecce magna tribulatio venit. Si tibi videtur, iterum nega. Prope eſt Dominus convertentibus, ſicut ſcriptum eſt in [9] Heldam & Modal, qui vaticinati ſunt in ſolitudine populo.

Num. xi. 26, 27.

IV. Revelatum autem eſt mihi, fratres, dormienti, à juvene ſpecioſo, & dicente mihi: Anum illam, à qua accepiſti libellum, quam putas

VAR. LECT. [5] malorum. [6] G. magnis. [7] G. & L. nimia. [8] G. æternum. [9] L Holda & Meda.

Si tibi videtur &c.] Scilicet fretus ſponſionibus de miſericordia divina, quas temere adhibet liber apocryphus ſub Eldadi & Medadi nomine conſcriptus; de quo mentio habetur apud veteres. OXON.

In Heldam &c.] Iſtorum prophetarum nomina Num. xi. 26. 27. in Heb. & Vulg. ſunt Eldad & Medad; in LXX. Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ. Inter veteres alii ſcribunt Ἀλδᾶς καὶ Μωδᾶς, alii Ἐλὰδ καὶ Μωδάδ, alii Ἐλδὰδ καὶ Μωδάζ, alii Ἐλδὰμ καὶ Μωδάμ. Fuerunt porrò Eldadus & Medadus duo homines, aut ex LXX vel LXXII ſenibus, à Moſe electis ad gubernandum populum Iſraeliticum, aut extra numerum LXX poſiti, pari tamen dignitate; ſuper quos, cùm, jubente Moſe, ut omnes ad oſtium tabernaculi ſtarent, remanſiſſent in caſtris, tunc Spiritus requievit, ornans illos prophetiæ dono, non quidem temporario, ut reliquos ex LXX, ſi fides Baſilio, ſed permanenti. Atque ex hac ſacræ Scripturæ hiſtoria, antiquus aliquis anſam accepit fabricandi librum ſub perſona & nomine eorum prophetarum; cujus apocryphi, præter Hermam, alii meminerunt. COT.

esse? Et ego dixi: Sibyllam. Erras, inquit, non est. Quæ est ergo, Domine? Et dixit mihi: Ecclesia Dei est. Et dixi ad illum: Quare ergo anus est? Quoniam, inquit, omnium prima creata est, ideo anus; & propter illam mundus factus est. Post hæc autem visionem vidi in domo mea; & venit illa anus, & interrogavit me, si jam libellum [1] dedissem Senioribus? Et respondi: Adhuc non. [2] At illa dixit: Bene fecisti; habeo enim quædam verba edicere tibi. Cùm autem consummavero omnia verba, apertè [3] scientur ab electis. Scribes ergo duos libellos, & mittes unum Clementi, & unum [4] Graptæ. Mittet autem Clemens in exteras civitates; illi enim

VAR. LECT. [1] suum. [2] Et. [3] G. & L. scient electi. [4] L. Grappatæ.

Sibyllam.] Cur Hermas non appellaret *Sibyllam*, mulierem visam in forma *Sibyllæ*, hoc est, ut anum, & cum libro præ manibus? COT. *Sibylla*, anus fatidica. Conjicit eruditus Cotelerius, in principio Cap. ii. pro *cum his* reponendum esse *Cumis:* quod si obtineat, obvia satis est causa, quare Hermas anum *Sibyllam* esse conjecerit, quæ semper vitam ibi perennâsse putabatur. OX.

Omnium prima creata est, ideo anus; &c.] Genuinum horum verborum sensum suppeditare mihi videntur gemina planè verba Pseudo-Clementis Recognit. L. i. C. 28. *Post hæc* (quinque dierum opera) *autem omnia, hominem fecit, propter quem cuncta præparaverat; cujus interna species* (anima vel spiritus) *est antiquior, & ob cujus causam omnia quæ sunt, facta sunt.* Quibus præexistentiam animarum ante corpus conditum insinuat, uti Cotelerius ibi rectè annotavit. At qui hanc etiam Hermas credidisse, ideoque Ecclesiam, quæ est congregatio ac communio, non tam corporum, quàm animarum fidelium, omni creaturâ antiquiorem dixisse videtur. GRAB.

Scribes ergo &c.] Similis locus Apocal. i. 11. Expositio autem allegorica Origenis non impedit, quò minùs scripta videantur hæc sub Clemente Pontifice, qui à Presbyteris separatim memoratur, cuique soli demandatur provincia mittendi ad exteras civitates, vivente Romæ quâdam feminâ pietatis conspicuæ, Diaconissâ forsitan, vocatâ *Grapte*; quod nomen reperies etiam in Josepho de Bell. Jud. L. v. C. 9. COT.

Clementi.] Clementem Romæ Episcopum intelligere videtur, qui, pro muneris sui ratione, literas encyclicas, systaticas, & formatas ad vicinas Ecclesias frequenter dirigit, & earum rebus consulit; quod ex Epistolis ad Corinthios missis constat. OXON.

permiſſum eſt: [5] Grapte autem commonebit viduas & orphanos. Tu autem leges in hac civitate cum Senioribus, qui præſunt Eccleſiæ.

Iſta ſic leguntur apud Origenem, Philocaliæ C. 1. ex L. iv. C. 2. περὶ ἀρχῶν.

Γράψεις δύο βιβλία, καὶ δώσεις ἓν Κλήμεντι, καὶ ἓν Γραπτῇ. Καὶ Γραπτὴ μὲν νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. Κλήμης δὲ πέμψει εἰς τὰς ἔξω πόλεις. Σὺ δὲ ἀναγγελεῖς τοῖς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας.	*Et ſcribes duos libellos, & dabis unum Clementi, & unum Graptæ. Et Grapte quidem commoneat viduas & orphanos. Clemens verò mittat per omnes civitates quæ foris ſunt. Tu verò annunciabis Presbyteris Eccleſiæ.*	Ex interpr. Ruf.

[5] Grappate. VAR. LECT.

Grapte &c.] Grapte, Eccleſiæ Romanæ πρεσβύτις, fœminas & juniores commonefaciet. OXON.

Tu autem &c.] Tu ipſe cum Eccleſiæ Presbyteris tranſigas. OXON.

VISIO III.

De triumphantis Eccleſiæ ſtructura, & variis hominum reproborum ordinibus.

I. VISIO quam vidi, fratres, viſio talis erat. Cùm jejunâſſem frequenter, & precatus eſſem Dominum, ut mihi oſtenderet revelationem, quam pollicitus eſt oſtendere per anum illam; eadem nocte apparuit mihi anus illa, & dixit mihi: Quoniam ſic [1] langues, & ſolicitus es ad ſciendum omnia; veni in agrum,

[1] B. egens es. L. egenus es. G. jejunus. VAR. LECT.

ubi vis, & circa horam ſextam manifeſtabo me tibi, & oſtendam tibi quæ oporteat te videre. Rogavi illam, dicens: Domina, in quem locum agri? Ubi, inquit, vis, elige locum bonum, ſecretum. Antequam autem [2] loqui cœpiſſem, & dicere ei locum, ait mihi: Veniam ubi vis. Fui ergo, fratres, in agro, & [3] obſervavi horas, & veni in locum ubi conſtitueram ei venire. Et video ſubſellium poſitum: erat cervical [4] lineum; & ſuper linteum expanſum carbaſinum. Videns hæc poſita, & neminem eſſe in loco; ſtupere cœpi, & capilli mei [5] exſurrexerunt, & quaſi [6] horror me comprehendit, cùm eſſem ſolus. [7] Ad me autem reverſus, & memoratus [8] gloriam Dei; & acceptâ audaciâ, poſitis genibus confitebar Deo iterum peccata quæ priùs. Ecce venit illuc cum juvenibus ſex, quos & antè videram; & ſtetit poſt me orantem, & audiebat me orantem, & confitentem Domino peccata meà. Et tangens me, dixit: Deſine jam pro peccatis tuis tantùm orare. Ora & pro juſtitia, ut accipias partem ex ea in domo tua. Et erexit me de loco, & apprehendit manum meam, & [9] adduxit me ad ſubſellium, & ait illis juvenibus: Ite, & ædificate. Poſtquam autem diſceſſerunt juvenes, & nos ſoli [1] fuimus, ait mihi: Sede hìc. Dico ei: Domina, ſine ſeniores antè ſedere. Quod tibi dico, inquit, ſede. Cumque vellem ſedere ad dexteram partem, non eſt paſſa; ſed annuebat mihi manu, ut ad ſiniſtram partem ſederem. [2]Cogitante autem me, & mœſto exſiſtente, quòd non ſivit me ad dexteram partem ſedere; ait mihi: Quid mœſtus es, Herma? Locus qui eſt ad dexteram, illorum eſt, qui jam meruerunt

VAR. LECT. [2] L. ei loqui. [3] æſtimavi. [4] linteum. [5] B. exſtruxerunt. [6] B. C. & L. horripilatio. [7] B. & L. Apud. [8] L. gloriæ. [9] eduxit. [1] facti ſumus. [2] Recogitante.

Deum, & passi sunt causâ nominis [3] ejus. Tibi autem superest multum, ut cùm illis sedeas. Sicut manes, in simplicitate tua permane, & sedebis cum illis; & quicumque fuerint operati illorum opera, & sustinuerint quæ illi sustinuerunt.

II. Dico ei: Domina, vellem scire quæ sustinuerunt. Audi, inquit: Feras bestias, flagella, carceres, cruces, causâ nominis [1] ejus. Propter hoc, illorum sunt dextræ partes sanctitatis, & [2] quisquis [3] patietur propter nomen [4] Dei; reliquorum autem sinistræ partes sunt. Sed utrisque [5] eis, & qui ad dexteram, & qui ad sinistram sedent, sunt dona & promissiones; tantùm quòd ad dexteram sedentes habent gloriam quamdam. Tu autem cupidus es sedere ad dextram cum eis: sed exiguitates tuæ multæ sunt. Emundaberis autem ab exiguitatibus tuis. Sed & omnes, qui dubii non fuerint, emundabuntur ab omnibus peccatis in hunc diem. Et cùm hæc dixisset, volebat abire. Et procidens illi ad pedes, rogavi illam per Dominum, ut mihi demonstraret quod repromiserat visum. At illa rursus apprehendit manum meam, & erexit me, & fecit sedere super subsellium ad sinistram: & elevatâ virgâ quadam splendidâ, dixit mihi: Vides rem magnam? Dico ei: Domina, nihil video. [6] Ecce non vides contra te turrim magnam, quæ ædificatur super aquas, lapidibus [7] quadris splendidis. In quadrato enim ædificabatur turris ab illis sex juvenibus, qui venerant cum illa. Alia autem multa millia virorum adportabant lapides. Quidam [8] autem de profundo trahebant lapides;

[3] V. *Deest*. B. Domini. [1] V. *Deest*. B. Domini. [2] L. quicumque. [3] B. & L. passus fuerit. [4] L. *Deest*. [5] C. & G. & eis. L. ex eis qui ad dextram sedent, ad sinistram sedent. [6] B. Ait mihi. [7] C. G. & L. quadratis. [8] L. Quidem. VAR. LECT.

Passi sunt &c. Laureolam martyrum gloriâ peculiari præfulgere, studiosè docent omnes scriptores veteres. OXON.

alii de terra transferebant, & porrigebant illis sex juvenibus. Porrò illi accipiebant, & ædificabant. Eos autem qui de profundo extrahebantur lapides, omnes sic [9] ponebantur in structuram: politi enim erant, & convenientes commissuræ cum [1] aliis lapidibus; sicque conjungebantur alius ad alium, ita ut commissuræ eorum non [2] paterent. Et in hunc modum [3] apparebat structura turris, tamquam ex uno lapide ædificata. Cæteros autem lapides, qui adferebantur de terra, quosdam quidem rejiciebant, quosdam verò adaptabant in structuram. Alios excidebant, & projiciebant longè à turri. Alii autem lapides multi circa turrim positi [4] erant; & non utebantur illis ad structuram. Erant enim quidam ex illis scabrosi; alii autem scissuras habebant; alii vero candidi & rotundi, non convenientes in structuram turris. Videbam autem alios lapides projici longè à turri, & [5] incidentes in viam, & non manentes in via, sed volvi de via in locum desertum: alios autem in ignem incidentes, & ardentes: alios cadentes secus aquam, nec posse volvi in aquam, volentibus quidem eis intrare in aquam.

Origenes, Philocaliæ C. viii.

III. Et cùm hæc mihi demonstrâsset, volebat [1] recedere. Dico ei: Domina, quid mihi prodest hæc vidisse, & non scire quæ sint hæ res? Respondens dixit mihi: Versutus es homo, volens scire ea quæ circa turrim sunt. Ita, inquam, Domina, ut fratribus annunciem; & hilariores

VAR. LECT. [9] B. ponebant. C. & L. imponebant. [1] B. & L. illis. [2] C. G. & L. parerent. [3] B. & L. parebat. [4] ANG. jacebant. [5] L. venientes in via. [1] C. G. & L. recurrere.

Non convenientes &c.] Vide L. iii. Sim. ix. 6. 7. 31. Didymus in Catena Græcorum in Job. viii. 17. 18. Ὁ ἀσεβὴς, οὖν ἅπασαν τὴν διαγωγὴν ἐν οἴκῳ κακίας ἔχει, διαλελυμένος, κατὰ τοὺς ἔξω τῆς οἰκοδομῆς λίθους, οἱ οὐχ ἁρμόζουσι τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου, κατὰ τὸν Ποιμένα. COT.

ſiant; & hæc audientes honorificent Dominum cum multa gloria. Et illa ait: Audient quidem multi: & cùm audierint, quidam ex eis gaudebunt; quidam autem flebunt. Sed & [2] illi audientes, ſi pœnitentiam egerint, & ipſi gaudebunt. Audi nunc [3] de ſimilitudine turris omnia hæc, & hactenus mihi de revelatione moleſtior eſſe noli. Revelationes enim iſtæ finem habent: impletæ ſunt enim. Sed tu non deſinis in petendo revelationes: improbus enim es. Turris quidem, quam vides ædificari, ego ſum Eccleſia, quæ tibi apparui, & modò, & priùs. Quodcumque igitur volueris, interroga de turri; & revelabo tibi, ut gaudeas cum ſanctis. Dico ei: Domina, quoniam me ſemel dignum arbitrata es, ut omnia mihi reveles, [4] revela. Ait mihi: Quodcumque oportuerit tibi revelari, revelabitur; tantùm, ut cor tuum apud Dominum ſit, & ne dubites, quodcumque videris. Interrogavi illam: Quare turris ædificata eſt ſuper aquas, Domina? Reſpondit: Dixeram tibi & priùs, verſutum te eſſe circa [5] ſtructuras [6] diligenter [7] inquirentem: igitur invenies veritatem. Quare ergo ſuper aquas ædificatur turris, audi: Quoniam vita veſtra per aquam ſalva facta eſt, & fiet. Fundata eſt enim verbo omnipotentis & honorifici nominis: continetur [8] enim ab inviſibili virtute Dei.

IV. Reſpondens dico ei: Magnificè habent ſe

VAR. LECT.

[2] C. G. & L. iſti. [3] ſimilitudinem. [4] L. Revela mihi quodcumque oportuerit tibi revelare. Revelabitur à te, tantùm ut cor tuum apud Dominum ſit, & ne dubites quòd eum videris. Interrogavi. [5] B. C. & L. ſcripturas. [6] L. & inquirentem. Igitur inveniens veritatem quare ſuper. [7] inquirens. [8] autem.

Improbus.] Lege *importunus.* OXON.

Quodcumque &c.] Locum hunc laudat Clemens Alex. Strom. ii. Ὃ ἐὰν ἐνδέχεταί σοι ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται. COT.

res hæ. Illi autem juvenes ſex qui ædificant, qui ſunt, Domina? [1] Hi ſunt [2] Angeli Dei, qui primò conſtituti ſunt, quibus tradidit Dominus univerſam creaturam ſuam, [3] ſtruendi, ædificandi, & dominandi creaturæ illius. Per hos [4] enim conſummabitur ſtructura turris. Cæteri autem qui [5] adportant lapides, qui ſunt? Et ipſi [6] ſancti Angeli Domini; [7] ſed illi ſunt his excellentiores. Cùm ergo conſummata fuerit ſtructura turris, omnes ſimul epulabuntur juxta turrim, & honorificabunt Dominum, quoniam conſummata erit ſtructura turris. Interrogavi eam dicens: Vellem ſcire exitum lapidum, & vim eorum qualis ſit? Reſpondens autem, dixit mihi: Numquid tu præ omnibus melior es, ut tibi id reveletur? Alii enim priores te ſunt, & meliores te, quibus oportebat revelari viſiones has: ſed ut honorificetur nomen Dei, tibi revelatum eſt; & revelabitur propter dubios, qui cogitant in cordibus ſuis, utrumne ſint hæc, [8] an non ſint. Dic illis, quòd hæc omnia ſunt vera; & nihil extra veritatem eſt; ſed omnia firma, [9] certeque fundata ſunt.

Clemens Alex. in Strom. I.

Θείως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ μετὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα, Τὰ ὁράματα, φησὶ, καὶ τὰ ἀποκαλύμματα, διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις

Diviné ergo poteſtas illa, quæ Hermæ loquitur in revelatione; Viſiones, inquit, & revelationes, propter dubios, qui cogitant in cordibus

VAR. LECT. [1] B. Ait mihi. [2] L. ſancti. [3] C. G. & L. creandi &. [4] B. & L. ergo. [5] B. adportabant. [6] ſunt. [7] C. & G. hi autem præcellentes illos. L. præcellentes illis. [8] G. & L. aut non. [9] C, G. & L. & certa quæ.

αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ οὐκ ἔστιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τῆς πολυμαθοῦς περιουσίας ἀποδείξεις ἰσχυροποιοῦσι, καὶ βεβαιοῦσι καὶ θεμελιοῦσι τοὺς λόγους τοὺς ἀποδεικτικοὺς, ὅσον ἔτι αἱ αὐτῶν ὡς νέων φρένες ἠερέθονται.	*ſuis, utrum-ne ſint hæc, aut non ſint. Similiter autem ex redundanti quoque doctrinæ copia corroborant demonſtrationes, firmant & fundant rationes demonſtrativas, quantùm adhuc eorum tamquam juvenum mentes pendent inſtabiles.*

V. Audi nunc & de lapidibus qui ſunt in ſtructura. Lapides quidem illi quadrati, & albi, convenientes [1] in commiſſuris ſuis, ii ſunt Apoſtoli, & Epiſcopi, & Doctores, & Miniſtri, qui [2] ingreſſi ſunt in clementia Dei, & Epiſcopatum geſſerunt, & docuerunt, & miniſtraverunt ſanctè & modeſtè electis Dei, qui dormierunt, quique adhuc ſunt; & ſemper cum illis convenerunt, & in ſe pacem habuerunt, & [3] ſe invicem audierunt. Propter hoc & in ſtructuram turris conveniunt commiſſuræ eorum. Qui verò de profundo trahuntur, & imponuntur in [4] ſtructura, & conveniunt commiſſuræ eorum cum cæteris lapidibus, qui jam ædificati ſunt; ii ſunt, qui jam dormierunt, & paſſi ſunt cauſâ nominis Domini. Cæteri autem lapides, qui [5] adportabantur à terra, volo [6] ſcire qui ſint, Do-

[1] B. commiſſura, hi ſunt. [2] L. ingrediuntur. [3] alterutrum. [4] B. ſtructuram. [5] L. adportantur. [6] B. ſcire, inquam. VAR. LECT.

Apoſtoli, &c.] Hìc habes diſtinctos Hierarchiæ ordines, in *Apoſtolis, Epiſcopis* Epiſcopatum gerentibus, *Doctoribus* ſeu Preſbyteris docentibus, & *Miniſtris* ſive Diaconis miniſtrantibus. COT.

Doctores.] Presbyterorum ordo *Doctorum* nomenclaturâ hìc deſignatur; quod à Cypriano pariter factum: fruſtra eſt itaque Blondellus, qui ex hoc ſcriptore paritati Presbyterianæ patrocinium quærit. OXON.

mina? Ait: Eos quidem, qui in terram vadunt, & non ſunt politi, illos Deus probavit, [7] quoniam ingreſſi ſunt in æquitatem Domini, & direxerunt vias in mandatis ejus. Qui autem adferuntur, & ponuntur in [8] ſtructura turris, [9] ii ſunt novelli in fide, & fideles. Commonentur autem ab Angelis ad benefaciendum, propterea quòd non eſt inventa nequitia in illis. Quos autem rejiciebant, & [1] ponebant juxta turrim, qui [2] ſunt [3] illi? Ait mihi: Ii ſunt qui peccaverunt, & voluerunt pœnitentiam agere; propter hoc non ſunt longè projecti à turri, quoniam utiles erunt in [4] ſtructura, ſi pœnitentiam egerint. Qui ergo pœnitentiam acturi ſunt, ſi egerint pœnitentiam, fortes erunt in fide; ſi nunc pœnitentiam egerint, dum ædificatur turris. Nam ſi conſummata fuerit ſtructura, jam quis non habet locum ubi ponatur, ſed erit reprobus: ſolummodo autem hoc habebit, [5] qui jam ad turrim poſitus eſt.

VI. Qui autem recidebantur, & longè projiciebantur à turre, vis ſcire qui ſunt? [1] Ii ſunt filii iniquitatis, & qui crediderunt in ſimulatione, & omnis nequitia non [2] diſceſſit ab eis: propter hoc non habent ſalutem; quoniam non ſunt utiles in [3] ſtructura, propter nequitias ſuas. Quapropter exciſi ſunt, & longè projecti, propter iram Domini; quia exacerbaverunt eum. Cæteros autem lapides, quos vidiſti complures poſitos, non euntes in ſtructuram; ii quidem [4] ſcabroſi erant, hi ſunt qui cognoverunt veritatem, & nec permanſerunt in ea, nec conjuncti ſunt ſanctis; propter hoc inutiles ſunt. Qui

VAR. LECT. [7] qui. [8] B. & L. ſtructuram. [9] L. qui ſunt? [1] C. G. & L. projiciebant. [2] B. ſunt? Ii. [3] L. *Deeſt.* [4] B. ſtructuram. [5] C. G. & L. quoniam. [1] B. Volo, inquam, Domina. [2] L. abſceſſit. [3] B. ſtructuram. [4] C. G. L. qui ſcabroſi.

autem ſciſſuras habebant; [5] qui alius adverſùs alium in cordibus diſcordiam habent, & non [6] habent pacem inter ſe; in [7] præſentia quidem pacem habentes; cùm autem unus ab alio [8] diſceſſerit, nequitia eorum in cordibus permanet. Hæ ſunt ergo ſciſſuræ, quas habent lapides. Qui verò curti ſunt, [9] ii ſunt, qui crediderunt quidem, plurimam partem habentes iniquitatis; propter hoc curti, & non integri ſunt. Candidi autem & rotundi, & non convenientes in ſtructuram turris; qui ſunt, Domina? Reſpondens mihi, dixit: Uſque-quo ſtultus es & inſenſatus; & omnia interrogas, & nihil intelligis? Hi ſunt habentes quidem fidem, habentes autem & divitias hujus ſæculi. Cùm ergo venerit tribulatio, propter divitias ſuas & negotiationes abnegant [1] Dominum. Reſpondens, dico ei: Domina, quando ergo utiles erunt Domino? Cùm circumciſæ, inquit, fuerint divitiæ eorum, quæ eos delectant; tunc erunt utiles Domino, ad ædificium. Sicut enim lapis rotundus, niſi deciſus fuerit, & abjecerit ab ſe aliquid, non poteſt quadratus fieri: ſic & qui divites ſunt in hoc ſæculo, niſi circumciſæ fuerint divitiæ eorum, non poſſunt Domino utiles eſſe. [2] A te primùm ſcito: Quando dives fuiſti, inutilis eras; nunc verò utilis es, & aptus vitæ tuæ: nam & tu ipſe ex eis lapidibus fuiſti.

VII. Cæteros autem lapides, quos vidiſti longè projectos à turri, & currentes in via, & volvi de via in loca deſerta; ii ſunt, qui crediderunt quidem, dubitatione autem ſuâ, [1] reliquerunt viam ſuam veram, putantes ſe meliorem

VAR LECT.

[5] B. hi ſunt qui. L. quia. [6] B. habentes. [7] L. perſona. [8] G. diſceſſerint. [9] B. hi crediderunt quidem, ſed plurimam partem habent iniquitatis. [1] B. ſuum Dominum. [2] L. Ad te. [1] C. G. & L. relinquent.

viàm posse invenire. Errant autem, & miseri sunt, ingredientes in [2] desertas vias. Qui autem cadebant in ignem, & ardebant; ii sunt, qui in [3] perpetuum abscesserunt à Deo vivo, nec ampliùs illis ascendit in [4] corda pœnitentiam agere, propter desideria libidinum suarum, & scelerum quæ operantur. Cæteri verò, qui cadebant juxta aquas, & non poterant volvi in aquas, qui sunt? Ii sunt, qui verbum audierunt, volentes baptizari in nomine Domini; quibus, cùm venit in memoriam sanctitas veritatis, retrahunt se, ambulantque rursus post desideria sua scelesta. Consummavit igitur enarrationem turris. [5] Ego verò, cùm adhuc essem improbus, interrogavi illam: An [6] iis omnibus lapidibus qui projecti sunt, nec conveniebant in structuram turris, est pœnitentia; & [7] habebunt locum in turre hac? Habent, inquit, pœnitentiam, sed in hac turre non possunt convenire; alio autem loco ponentur multò inferiore; & hoc [8], cùm cruciati fuerint, & impleverint dies peccatorum suorum. Et propter hoc transferentur, quoniam [9] perceperunt verbum [1] justum. Et tunc illis continget transferri de pœnis; si ascenderint in corda ipsorum opera, quæ operati sunt scelesta. Quòd si non ascenderint in corda ipsorum, non erunt salvi, propter duritiam cordis sui.

VIII. Cùm ergo [1] destiti [2] interrogare illam de omnibus istis; ait mihi: Vis aliud videre? Cumque cupidus essem ad videndum, hilaris factus sum vultu. Respiciens me, subrisit; &

VAR. LECT. [2] L. desertis viis. [3] B. & L. sine abscesserunt. [4] L. corde. [5] L. Ego qui, cùm improbus essèm. [6] B. & L. ii omnes lapides, &c. si est illis. [7] L. habebuntur in. [8] G. loco, cùm. [9] receperunt. [1] L. istud. [1] B. & L. desivi. [2] L. interrogando.

Alio autem loco &c.] Falluntur quotquot de purgatorio intelligunt. Haud dubium quin loquatur de pœnitentia. Cot.

ait mihi: Vides ſeptem mulieres circa turrim? Video, inquam, Domina. Turris hæc, inquit, ab [3] iis ſupportatur ſecundùm præceptum Domini. Audi nunc effectus earum: Prima quidem earum, quæ continet manu, Fides vocatur: per hanc ſalvi fient electi Dei. Alia verò quæ ſuccincta eſt, & viriliter agit, [4] Abſtinentia vocatur: hæc filia eſt Fidei. Quiſquis ergo ſecutus fuerit illam, felix fiet in vita ſua; quoniam ab omnibus operibus malis abſtinebit [5]; credens, quòd, ſi ſe [6] continuerit ab omni concupiſcentia, hæres erit vitæ æternæ. Cæteræ autem, inquam, Domina, quinque, quæ ſunt? Filiæ, inquit, invicem ſunt. Vocatur autem quædam Simplicitas, alia Innocentia, alia Modeſtia, alia Diſciplina, alia autem Caritas. Cùm ergo ſervaveris opera matris earum, omnia poteris cuſtodire. [7] Volebam ſcire, Domina, [8] quam quæque earum habeat virtutem? Audi, inquit: Virtutes æquales habent; [9] connexæ autem ad invicem ſunt virtutes earum, & ſequuntur ſe invicem ſicut natæ ſunt. Ex Fide naſcitur Abſtinentia; de Abſtinentia Simplicitas; de Simplicitate Innocentia; de Innocentia Modeſtia; de Modeſtia Diſciplina & Caritas. Harum ergo opera ſancta, & pudica, & recta ſunt. Quicumque ergo ſervierit his, & [1] voluerit tenere opera earum, in turri habebit habitaculum cum ſanctis Dei. Interrogavi illam de temporibus, ſi jam conſummatio [2] eſt? Illa autem exclamavit voce magnâ, dicens: Inſenſate homo! nonne vides turrim

Clemens Alexand. Strom. ii.

Var. Lect. [3] V his albis. [4] L. Continentia. [5] ſe. [6] abſtinuerit. [7] Volo. [8] quæque quam vim habeat illarum & virtutem. [9] tenentur ab invicem. [1] B. C. L. & V. invaluerit. [2] L. eſſet.

Quæ continet manu.] Manus præſentat, quâ divina promiſſa contracta rectiſſimè Fidem re- apprehendimus. Oxon.

ſemper ædificari? Quando ergo conſummata fuerit turris, & ædificata, habet finem; ſed & citò conſummabitur. Noli me amplius interrogare quidquam. Sufficiat tibi, & omnibus ſanctis, commemoratio iſta, & renovatio ſpirituum veſtrorum. Sed non tibi hæc ſoli revelata ſunt; ſed ut omnibus demonſtres ea. Poſt triduum enim intelligere te oportet, Herma, verba hæc, quæ tibi incipio dicere, ut loquaris ea in [3] auribus ſanctorum; ut audientes ea, cùm fecerint, emundentur à nequitiis ſuis; ſed & tu cum illis.

IX. Audite me ergo, filii. Ego vos enutrivi in multa ſimplicitate, & innocentia, & modeſtia, propter miſericordiam Dei, quæ ſuper vos ſtillavit in juſtitia; ut ſanctificemini [1] & juſtificemini ab omni nequitia, & omni pravitate: vos autem non vultis requieſcere à nequitiis veſtris. Nunc ergo audite me, & pacem habete alius [2] cum alio, & viſitate vos alterutrum, & ſuſcipite vos invicem, & nolite ſoli creaturas Dei percipere. Abundantiùs etiam impertite egentibus. Quidam enim compluribus cibis infirmitatem carnis ſuæ [3] contrahunt, & violant carnem ſuam. Aliorum autem, qui non habent eſcas, marceſcit caro ipſorum, propter id quod non habent ſufficientem cibum; & conſumitur corpus eorum. Hæc igitur intemperantia nociva eſt vobis, habentibus, & non communicantibus iis qui egent. Attendite judicium ſuperveniens. Qui eminentiores eſtis, inquirite eſurientes, dum adhuc turris non eſt conſummata. Poſtquam enim conſummata fuerit turris; voletis benefacere, & non habebitis locum. Videte ergo vos, qui gloriamini in divitiis veſtris, ne

Job. xxxi. 17.

Var. Lect. [3] omnibus. [1] B. *Deſunt* & juſtificemini. [2] L. in alium. [3] aſſumunt, ſed & cumulant, & conviolant.

forte ingemiſcant ii qui egent, & gemitus eorum aſcendat ad Dominum, & excludamini cum bonis veſtris extra januam turris. Nunc itaque vobis dico, qui præeſtis Eccleſiæ, & amatis primos [4] conſeſſus; nolite ſimiles fieri maleficis. Et malefici quidem venena ſua in [5] pyxidibus bajulant: vos autem venenum veſtrum & [6] pharmacum in corde continetis, & non vultis purgare corda veſtra, & permiſcere ſenſum veſtrum puro [7] cordi, ut habeatis miſericordiam à Rege magno. Videte ergo, filii, ne fortè hæ diſſenſiones veſtræ fraudent vitam veſtram. Quo modo vos erudire vultis electos Dei, cùm ipſi non habeatis diſciplinam? Commonete ergo vos [8] invicem, pacatique eſtote inter [9] eos; ut & ego coram Patre veſtro aſtans, rationem reddam pro vobis Domino.

X. Cumque deſiiſſet mecum loqui, venerunt illi ſex juvenes qui ædificabant, & tulerunt illam [1] ad turrim; & alii quatuor ſuſtulerunt ſubſellium, & [2] abierunt ipſi iterum in turrim. Horum faciem non vidi, quoniam averſi erant. Euntem illam rogabam, ut mihi revelaret de tribus figuris, in quibus mihi apparuit. Reſpondens autem, mihi dixit: De his alium te oportet interrogare, ut tibi reveletur. Apparuit autem mihi, [3] fratres, primâ viſione, anno [4] ſuperiore, valde anus, & in cathedra ſedens.

VAR. LECT. [4] recubitus. [5] pyxides portant. [6] B. & L. medicamentum. [7] L. corde. [8] alterutrum. [9] C. L. & V. vos. [1] C. & L. à turri. [2] ierunt. [3] L. *Deeſt.* [4] B. & L. priore.

Et malefici &c.] Appoſitè Seneca in exhortationibus, citante Lactantio L. iii. C. 15. *Plerique Philoſophorum tales ſunt, diſerti in convitium ſuum; quos ſi audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, indicium ſui profeſſos putes; adeò redundant ad ipſos maledicta in publicum miſſa. Quos non aliter intueri decet quàm medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.* COT.

Aliâ autem visione, faciem quidem juvenilem habebat, carnem autem & capillos aniles; & stans mihi loquebatur; hilarior autem [5] erat quàm primùm. Tertiâ autem visione, tota junior erat, & aspectu decora; tantùm [6] quòd capillos aniles habebat: hilaris autem [7] facie erat, & super subsellium sedens. De his ipsis mœstus eram valde, donec cognoscerem [8] visionem hanc. Video anum illam in visu noctis dicentem mihi: Omnis rogatio humilitate eget. Jejuna ergo, & percipies à Domino quod postulas. Jejunavi ergo diem unam. Eadem nocte apparuit mihi juvenis, & ait: Quid tu frequenter petis revelationes in oratione? Vide, ne multa postulans noceas carni tuæ. Sufficiant tibi revelationes hæ. Numquid poteris fortiores revelationes videre, quàm quas vidisti? Respondens ei dico: Domina, hoc solum peto pro tribus figuris illius anûs, ut integra fiat revelatio. Respondit mihi: Vos non insensati estis; sed dubitationes vestræ vos insensatos faciunt, [9] eò quòd non habeatis cor vestrum ad Dominum. Respondi illi, & dixi: Sed à te ea diligentiùs [1] cognoscemus.

XI. Audi, inquit, de figuris [1] quas inquiris. In [2] prima quidem visione, quare anus tibi apparuit, super cathedram sedens; quoniam spiritus vester antiquior etiam marcidus est, & non habens vim à vestris infirmatibus, & dubitatione cordis. Sicut enim seniores, qui non habent spem renovandi, & nihil aliud [3] exspectant nisi dormitionem suam: sic & vos infirmati à sæcularibus negotiis tradidistis vos in [4] socor-

VAR. LECT. [5] L. *Desunt* erat quàm. [6] quidem. [7] in fine. [8] B. & L. revelationem. [9] &. [1] L. cognoscamus. [1] B. de quibus. [2] L. priori. [3] expetunt. [4] MSS. accedias. L. accidias.

Omnis rogatio &c.] Antiochus hom. x. Χωρὶς δὲ ταπεινοφροσύνης, οὐκ ἔστιν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι προσευχήν. Cot.

diam, & non projeciſtis à vobis ſolicitudinem in Domino; & [5] confuſus eſt ſenſus veſter, & inveterâſtis in triſtitiis veſtris. Quare ergo ſuper cathedram ſedebat, volebam cognoſcere, Domine? Reſpondit: Quoniam omnis infirmus ſuper cathedram ſedet, propter infirmitatem ſuam, ut contineatur infirmitas ejus. Ecce habes figuram [6] primæ viſionis.

XII. Secundâ autem viſione, vidiſti illam ſtantem, & juvenilem faciem habentem, & hilariorem quàm priſtinam; carnem autem, & capillos aniles. Audi, inquit, & hanc parabolam. Cùm ſenior jam fuerit aliquis, deſperat [1] de ſeipſo, propter infirmitatem ſuam, & paupertatem; & nihil aliud expectat, niſi diem extremum vitæ ſuæ. Deinde ſubitò illi relicta eſt hæreditas; & audiens exſurgit, hilariſque factus induit virtutem: & jam non diſcumbit, ſed ſtat, & [2] liberatus eſt à prioribus mœroribus; & jam non ſedet, ſed viriliter agit. Ita & vos [3] audite revelationem, quam Deus vobis revelavit, quia miſertus eſt Dominus [4] veſtri, & renovavit ſpiritum veſtrum, & depoſuiſtis [5] infirmitates veſtras, acceſſit vobis fortitudo, & invaluiſtis in fide; & viſâ Deus fortitudine veſtrâ gaviſus eſt. Propter hoc demonſtravit vobis ſtructuram turris; & alia oſtendet, ſi ex toto corde pacem habueritis inter vos.

XIII. [1] Tertiâ autem viſione, vidiſti illam adoleſcentiorem, [2] honeſtam & hilarem, & [3] ſerenum vultum ejus. Sicut enim, ſi alicui mœſto ſupervenerit nuncius bonus aliquis; ſtatim oblitus eſt mœroris, nihilque aliud exſpectat, niſi annunciationem quam audivit; & confortatur de

[5] B. C. L. & V. contuſus. [6] L. prioris. [1] ſe ipſum. VAR. LECT. [2] ſumtus. [3] auditâ revelatione. [4] nobis. [5] infirmitatem veſtram. [1] Tertiam viſionem. [2] in bonam. B. bonam. [3] L. bene.

cætero, & renovatur ſpiritus ejus propter gaudium quod accepit : ſic & vos renovationem accepiſtis ſpirituum veſtrorum, videntes hæc bona. Et quia ſuper ſubſellium [4] vidiſtis [5] ſedentem ; fortis poſitio eſt : quoniam quatuor pedes habet ſubſellium, & fortiter ſtat. Nam & mundus per quatuor elementa continetur. Qui ergo pœnitentiam egerint [6] integrè, juniores erunt ; & qui ex toto corde pœnitentiam egerint, erunt fundati. Habes [7] enim in pleno revelationem : nihil amplius poſtules de [8] revelandis. Si quid autem oportuerit, revelabitur tibi.

VAR.LECT. [4] G. & L. vidiſti. [5] C. tamquam urnalem. [6] L. *Deeſt.* [7] *Deeſt.* [8] revelatione.

VISIO IV.

De tentatione & tribulatione hominibus ſuperventura.

I. VIſionem vidi, fratres, poſt dies viginti priſtinæ viſionis, figuram tribulationis ſuperventuræ. Proficiſcebar [1] enim in illa via Campana : à via autem publica in villam ſunt ferè ſtadia decem, Raro autem iter fit per locum illum. [2] Et ſolus ambulans, rogabam Dominum, ut revelationes ejus, quas mihi oſtendit per ſanctam Eccleſiam ſuam, confirmaret ; & daret pœnitentiam omnibus ſervis ſuis, qui ſcandalizati ſunt ; ut honorificetur nomen ejus magnum & honorificum ; & quia me dignum [3] exiſtimavit, ut oſtenderet mihi mirabilia ſua ; & eum honorificarem, & gratias agerem. Tam-

VAR.LECT. [1] B. & L. *Deeſt.* [2] L. *Deeſt.* [3] æſtimavit.

Tribulationis.] Tribulationem intelligit ſub Domitiano. OXON.

quam vox mihi respondit: Ne dubites, Herma. Intra me ergo cœpi cogitare & dicere: Ego quid habeo dubitare, sic fundatus à Domino, & qui vidi honorificas res? Progressus sum paululùm, fratres; & ecce video pulverem usque ad cœlum. Cœpi dicere intra me: Numquid jumenta veniunt, & pulverem excitant? [4] Distabat autem à me, tamquam stadium. Et ecce video magis magisque pulverem exsurgentem, adeo ut suspicarer esse [5] aliquid divinitus. Pusillùm autem resplenduit sol: & ecce video bestiam magnam veluti cœtum, & ex ore ejus locustæ igneæ procedebant. Erat autem statura bestiæ illius [6] pedes ferè centum: caput autem habebat tamquam [7] vas urnale. Cœpi flere & invocare Dominum, ut me liberaret ab illa. Deinde [8] recordatus sum verbi quod audieram; Ne dubites, Herma. Indutus ergo, fratres, fidem Dei; & memoratus [9] quis docuit me magnalia; audenter in bestiam me tradidi. Sic autem veniebat bestia illa, ita ut posset in ictu civitatem delere. Veni prope illam; & tam grandis bestia extendit se in terram, & nihil nisi linguam proferebat, & in [1] totum non movit se, donec [2] pertransissem illam totam. Habebat autem bestia illa super caput colores quatuor; nigrum, deinde rubeum & sanguinolentum, inde aureum, deinde album.

cetum

II. Postquam autem pertransivi illam, progressus sum ferè pedes triginta; & ecce occurrit mihi virgo quædam exornata, tamquam de thalamo [1] prodiens, tota in albis, & calceamen-

Hieron. in Osee vii. 9.

Var. Lect. [4] Sic erat. [5] B. hoc aliquid. [6] L. quasi ferè pedum. [7] V. *Deest*. L. fumalem. [8] rememoratus. [9] quæ. [1] tantum. [2] B. & L. transirem. [1] L. progrediens.

Bestiam magnam.] Vide Apoc. xi, & xii. Oxon.

Occurrit mihi &c.] Vide Apoc. xxi. 2. Cot.

tis albis circumdata, & uſque ad faciem mitram habens; pro tegumento autem habebat capillos nitidos. Cognovi ergo à priſtinis viſionibus, quoniam Eccleſia eſt; & hilarior factus ſum. Salutavit autem me, dicens: Ave tu, homo. Et [2] illam reſalutavi, dicens: Domina, ave. Reſpondens autem dixit mihi: Nihil tibi occurrit, homo? Dico ei: Domina, [3] occurrit mihi talis beſtia, quæ poſſit populum conſumere: ſed virtute Dei, & [4] ſingulari ejus miſericordiâ, evaſi illam. Bene effugiſti, inquit; quoniam ſolitudem & ſolicitudinem tuam ad Dominum projeciſti, & cor tuum aperuiſti ad eum, credens, quòd per nullum alium poteris ſalvus eſſe, niſi per magnum & honorificum nomen [5] ejus. Propter hoc miſit Dominus Angelum ſuum, qui eſt ſuper beſtias, cui nomen eſt [6] Hegrin, & obtu-

VAR. LECT. [2] ego ſalutavi eam. [3] B. & L. *Deſunt.* [4] L. nimia. *Deeſt.* [6] C. Egrin.

Super beſtias.] Hieron. L. 1. Comment in Habac. ad i. 14. *Ex quo liber ille apocryphus ſtultitiæ condemnandus eſt, in quo ſcriptum eſt, Quemdam Angelum, nomine Tyri, præeſſe reptilibus; & in hanc ſimilitudinem piſcibus quoque, & arboribus, & beſtiis univerſis, proprios in cuſtodiam Angelos aſſignatos.* Habebat Hieronymus in animo Apocryphum non extans impræſentiarum. Recognitiones Clementi attributæ L. i. C. 45. *Deus cùm feciſſet mundum, tamquam univerſitatis Dominus, ſingulis quibuſque creaturis principes ſtatuit; ipſis quoque arboribus, montibuſque, ac fontibus, & fluminibus, & univerſis, ut diximus, quæ fecerat. Multum enim eſt ire per ſingula. Statuit ergo Angelis Angelum principem, & ſpiritibus Spiritum, ſideribus ſidus, Dæmonibus Dæmonem, avibus avem, beſtiis beſtiam, ſerpentem ſerpentibus, piſcem piſcibus, hominibus hominem, qui eſt Chriſtus Jeſus.* COT.

Hegrin.] Admonet doctiſſimus Cotelerius, iſta magnam cognationem habere cum iis, quæ dicuntur Apoc. ix. 11. Nomen verò *Hegrin* videri abbreviationem ἐγρηγόρου, ſcil. ἐγρήγ, al. ἐγρήν, Dan. iv. ubi agitur de Nebuchodonoſore ad beſtias miſſo, & decreto à vigili ſeu Angelo conſignato. Ego potiùs conjicerem cum eruditiſſimo noſtro Pocockio, *Hegrin* eſſe ipſiſſimam vocem העירין, quam licèt Græci codices, omiſſo ע, ſcribant εἴρ, tamen alibi per γ ſolent efferre, ut in Gomorrha, Gaza, aliiſque quamplurimis. Et quidem angelorum, dæmo-

ravit os ejus, ne te dilaniaret. Magnam tribulationem effugisti, propter fidem tuam, & qui talem bestiam non dubitâsti. Vade ergo, & enarra electis Dei magnalia ipsius. Et dices illis, quòd bestia [7] hæc figura est pressuræ superventuræ. Si ergo præparaveritis vos, poteritis effugere illam; si cor vestrum fuerit purum ac sine macula, & reliquos dies [8] vestros servieritis Deo sine querela. Immittite solicitudines vestras super Dominum, & ipse [9] dirigat eas. Credite Deo, qui estis dubii; quoniam [1] omnia potest, & avertere iram suam à vobis, & mittere vobis [2] præsidia. Væ dubiis iis, qui audierint verba hæc, & contempserint: melius erat illis non nasci.

III. Interrogavi eam de illis quatuor coloribus, quos habebat bestia in capite. At illa respondit mihi, dicens: Iterum tu curiosus es, de rebus hujusmodi [1] interrogans. Et dixi: Domina, demonstra mihi quid sint illa? Audi, inquit, [2] Illud nigrum mundus est, in quo commoramini: [3] igneum autem & sanguinolentum; quoniam oportet sæculum hoc per sanguinem & ignem deperire: aurea autem pars, vos estis, qui effugistis sæculum hoc. Sicut enim per ignem [4] aurum probatur, & utile fit: sic

VAR. LECT.

[7] L. talis hæc. [8] *Alii* vitæ vestræ. [9] L diriget. [1] B. & L. potest avertere. [2] *Alii* suffragia. [1] L. interrogas? [2] Ille niger. [3] igneus & sanguinolentus. [4] hoc aurum.

numque nomenclatura, vocibus barbaris potiùs, quàm Græcis aut Latinis, proponi gaudet. Quod subjungit vir doctissimus, occasione captatâ à Clemente Alex. qui, Strom. iv. locum hunc laudans, bestiam illam ἄγριον θηρίον appellat, scripsisse Hermam ἔπεμψε Κύριος ἄγγελον αὐτοῦ, ὅς ἐστι ἐπὶ θηρίου, ᾧ ὄνομα, ἄγριον, minùs videtur admittendum, siquidem nomen Angelo adhibitum frigido synonymo ad bestiam transducatur. Pari fere jure ἅγιον legendum esse prætenderet, siquidem in loco Danielis prælaudato, iste ἐγρηγόρος dicatur ἅγιος ἀπ' οὐρανοῦ. Ox.

& vos probamini, qui habitatis in illis. Qui igitur permanſerint, [5] & probati fuerint ab eis, purgabuntur. Et ſicut aurum [6] emendatur, & remittit ſordem ſuam: ſic & vos abjicietis omnem triſtitiam & anguſtiam, & emundabimini in [7] ſtructuram turris. [8] Alba autem pars, ſuperventuri eſt ſæculi, in [9] quo habitabunt electi Dei: quoniam immaculati & puri erunt electi Dei, in vitam æternam. Tu ergo ne deſinas [1] loqui hæc auribus ſanctorum. Habetis & figuram tribulationis ſuperventuræ magnæ. Nam [2] ſi vos volueritis; nihil erit. In [3] mente habete iſta, quæ præſcripta ſunt. Hæc cum dixiſſet, diſceſſit. Non vidi autem [4] quem in locum abierit. Strepitus autem factus eſt, & averſus ſum retrorſum, metuens; & putabam beſtiam illam [5] advenire.

VAR. LECT. [5] B. & L. & perſeverarint. [6] C. G. & L. emundatur. [7] L. ſtructura. [8] Album. [9] qua. [1] B. & L. loquendo. [2] L. etſi volueritis. [3] mentem habeto. [4] quo loco abiit. [5] B. & L. venire.

LIBER

LIBER SECUNDUS,

Qui inſcribitur

MANDATA.

PROOEMIUM.

CUM oráſſem domi, & [1] conſediſſem ſupra lectum, intravit vir quidam [2] reverendâ facie, habitu paſtorali, [3] pallio albo amictus, peram in [4] humeris, & virgam in manu geſtans, & ſalutavit me. Et ego reſalutavi eum. Protinuſque conſedit juxta me; &

Tertullianus de Orat. C. xii.

VAR. LECT. [1] C. & L. cum ſediſſem. [2] L. dignitoſam faciem. [3] pallium album. [4] humerum.

Concediſſem] Mos Chriſtianorum quorumdam ſedendi ſtatim poſt orationem, ſuperſtitionis arguitur à Tertulliano, Lib. de oratione C. 12. ubi hunc locum laudat. Conſuetudo autem ſimilis apud Gentiles invaluerat teſte Pindaro. Et Plutarchus in Numa, inter ænigmaticas more Pythagoreo leges illius regis, profert hanc quoque, *Ut ſedeatur poſtquam adoratum fuerit*; quam tribus modis explicat: quòd firmæ eſſe debeant preces, permanendumque ſit in bonis; quòd interſtitium ponere oporteat orationem inter & actionem ſecuturam; quodque in otio, non autem in occupatione ac properanter, Numen adire deceat. In Quæſtionibus verò Romanis, narrat ſuo adhuc tempore uſitatum fuiſſe, ut qui precati eſſent atque adoraſſent, in templis perſeverarent & ſederent. COT.

Peram in humeris, &c.] Habitus non paſtorum dumtaxat, ſed etiam viatorum, nec-non philoſophorum, qui ea propter nomen Bactroperitarum gerebant, à baculo nempe & pera. Locum Matt. x. 10. *Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam*; Hieronymus ſic enarrat: *Arguit philoſophos, qui vulgo appellantur Bactroperitæ, quod contemptores ſeculi, & omnia pro nihilo ducentes, cellarium ſecum vehebant.* COT.

ait mihi: Miſſus ſum ab eo venerabili Nuncio, ut habitem tecum reliquos dies vitæ tuæ. Et ego putabam, ipſum ad tentandum me veniſſe. Et dico ei: Tu enim quis es? Ego enim novi cui traditus ſum. Ait mihi: Non cognoſcis me? [5] Non, inquam. Ego, inquit, ſum Paſtor ille, cui traditus es. Adhuc loquente eo, figura ejus mutata eſt. Cumque cognoviſſem, eſſe eum, cui traditus fueram, confuſus ſum, [6] protinuſque metus me ſubiit, & totus mœrore confectus ſum, quia ſic ei reſponderam [7] inſipienter. Ait mihi: Noli confundi; ſed virtutem concipe animo in Mandatis meis, quæ daturus ſum tibi. Miſſus ſum enim, inquit, ut quæ vidiſti ſuperiùs, omnia tibi rurſus oſtendam; præcipue, quæ ex eis utilia ſunt vobis. Primùm [8] omnium, Mandata mea & ſpecies Similitudinum ſcribe. Reliqua autem, ſicut oſtenderò tibi, ſic ea ſcribes. Ideo autem præcipio tibi, primùm Mandata mea & Similitudines ſcribere, ut ſubinde legendo faciliùs ea cuſtodire poſſis. Scripſi igitur Mandata & Similitudines, ita ut præcepit mihi. Quæ audita ſi cuſtodieritis, atque in his ambulaveritis, & exercueritis ea mente purâ; recipietis à Domino [9] quæ pollicitus eſt vobis. Sin autem, iis auditis, non egeritis pœnitentiam, ſed adhuc adjeceritis [1] ad delicta veſtra; à Domino adverſa recipietis. Hæc omnia præcepit mihi ſcribere Paſtor ille, Nuncius pœnitentiæ.

VAR. LECT. [5] nequaquam. [6] protinus, metuſque in me intravit. [7] B. C. & L. nequiter &c. [8] L. omnia. [9] B. & L. quæcunque. [1] L. *Deeſt.*

Paſtor ille, &c.] Ποιμὴν ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας, inquit Clemens Alex. *Angelus pœnitentiæ* apud Origenem in Ep. ad Rom. C. xiv. Apud Cedrenum non multò poſt initium, δι' Οὐριὴλ τοῦ ἐπὶ τῆς μετανοίας ἀρχαγγέλου. Vide Mand. v. 1. vi. 2. & Simil. ix. 14. 23. 24. Ab Hieronymo Paſtores Iſ. xiii. 20.

MANDATUM I.

De fide in unum Deum.

PRimùm omnium, crede quòd unus eſt Deus, qui omnia creavit, & conſummavit, & ex nihilo omnia fecit. Ipſe capax univerſorum, ſolus immenſus eſt. Qui nec verbo definiri, nec mente concipi poteſt. Crede igitur in eum, & time eum: & timens, habe abſtinentiam. Hæc cuſtodi; & abjice abs te omnem [1] nequitiam, & [2] inde virtutem juſtitiæ; & vives Deo, ſi cuſtodieris mandatum hoc.

Irenæus, L. iv. C. 37. Origenes de princ. L. I. C. 3. &c. Euſeb. hiſt. Eccl. L. v. C. 8. Athanaſius de incarn. verbi, &c.

[1] B. & L. concupiſcentiam &. [2] MS. & L. induc. VAR. LECT.

intelliguntur Angeli, qui humano præſunt generi, & quotidie vident faciem Patris. COT.

Primùm omnium, &c.] Græca ſunt, Πρῶτον πάντων, πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα· ὁ μόνος πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος. Sapientiſſimo mandato hoc uſi ſunt olim SS. Patres; uſi & Hæretici Ariani: cum hoc diſcrimine, quòd illi quidem optimo jure id fecerint; hi vero peſſimo exemplo, ſingularique impudentiâ. quaſi neget Eccleſia, unum eſſe Deum, cunctorum creatorem. Quod autem dicitur Deus *capax univerſorum* ſeu capiens omnia, & *ſolus immenſus* ſeu qui à nemine capiatur, id apud Clementem Alex. Strom. vi. ſic exprimitur, ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ. *Quo modo*, inquit S. Auguſtinus in altercatione cum Paſcentio Ariano, poſt Epiſt. 177. *eſt incapabilis Pater, quem capit Filius totum?* & quibuſdam interjectis, *Laudantes Deum, dicere ſolemus in precibus, ejus magnitudinem admirantes, Qui capit omnia, quem capit nemo; ſed hominum: nam totus capitur à Filio.* COT.

MANDATUM II.

De fugienda obtrectatione, & eleemoſyna facienda in ſimplicitate.

DIXIT mihi: Simplicitatem habe, &

Ἁπλότητα ἔχε, καὶ ἄκακος γενοῦ, καὶ ἔσο

L. I. Viſ. I. C. I.

innocens esto; & eris sicut[1] infans, qui nescit malitiam, quæ[2] perdidit vitam hominum. Primùm, de nullo malè loquaris, neque libenter audias malè loquentem. Sin verò & tu audieris, particeps eris peccati malè[3] loquentis; & credens, tu quoque peccatum habebis; quia credidisti malè loquenti de fratre tuo. Perniciosa est detractio; inconstans dæmo-

ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα πονηρίαν, τὴν ἀπολοῦσαν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει, μηδὲ ἡδέως ἄκουε τοῦ καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μὴ, καὶ σὺ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος. Πονηρὸν γὰρ πνεῦμα ἐστιν ἡ καταλαλιὰ, καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε

VAR. LECT. [1] ANG. infantes qui nesciunt. [2] L. perdit. [3] loquentis, credens; & tu habebis.

Detractio, inconstans dæmonium est.] Quippe solent Ecclesiæ magistri vitia ita appellare. Vide L iii. Simil. ix. 22. 23. Origenes Homil. xv. in Jesum Nave, quæ ex parte imitatur Hieronymus ad Hab. iii. 14. *Unde mihi videtur esse infinitus quidam numerus contrariarum virtutum, pro eo quod per singulos pæne homines sunt Spiritus aliqui, diversa in iis peccatorum genera molientes. Verbi causâ, est aliquis fornicationis Spiritus; est iræ Spiritus alius; est avaritiæ Spiritus; alius verò superbiæ. Et si invenias esse aliquem hominem, qui his omnibus malis, aut etiam pluribus agitetur, omnes hos, vel etiam plures in se habere inimicos putandus est Spiritus. ----- Et iterum non est putandum, quòd unus fornicationis Spiritus seducat eum, qui (verbi gratiâ) in Britanniis fornicatur, & illum qui in India, & in aliis locis; ---- sed puto magis, principem quidem fornicationis Spiritum unum esse, innumeros verò esse, qui in hoc ei officio pareant. ---- Similiter & iracundiæ Spiritum principem unum esse arbitror; &c.* Idem ad Joh. viii. 49. *Convenit juxta Scripturas, peccantes multa facere præter rationem; non ob aliud, nisi quia facti fuerint capaces operationis mali Spiritûs, vel voluntatis immundi Dæmonis. Non dubitârunt igitur, vel ea, quæ existimantur esse levia peccata, dæmoniis tribuere, illi qui dixerunt, repentinam iram, similiterque detractionem, dæmonium esse.* Apertè respicit ad Hermæ loca. Multa alia vitia à Patribus dæmonia appellantur. Denique non pauci, dæmonia septem, quæ Dominus ejecit ex Maria Magdalena, interpretantur de septem vitiis. COT.

nium est; numquam in pace consistit, sed semper in discordia manet.

εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν.

Hinc etiam Antiochus, homiliâ xxix. *ista habet.*

Καλὸν οὖν ἐστιν, ἐπὶ μηδενὸς καταλαλεῖν, μηδὲ ἡδέως ἀκούειν καταλαλοῦντος. Εἰ δὲ μὴ, καὶ ὁ ἀκούων ἔνοχος ἔσται τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃ τῇ καταλαλιᾷ. Ὁ γὰρ πιστεύσας, ἕξει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Οὗτος οὖν ἔνοχός ἐστι τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλοῦντος. Οὐ δεῖ γὰρ μετὰ ἀπόντος ἀδελφοῦ λέγειν τὶ, σκοπῷ τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν, ὅπερ ἐστιν ἡ καταλαλιὰ, κἂν ἀληθῆ ᾖ τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ μᾶλλον ἀποστρέφεσθαι τὸν καταλαλοῦντα. Ὦ πόσον πονηρά ἐστιν ἡ καταλαλιὰ, ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν;

Bonum itaque est, de nullo malè loqui, neque libenter audire malè loquentem. Sin vero, & qui audierit, reus erit peccati hominis malè loquentis, si crediderit oblocutioni. Qui enim credet, habebit adversùs fratrem suum. Hic ergo reus est peccati hominis obloquentis. Neque enim oportet aliquid dicere contra fratrem absentem, calumniandi intentione, quod est oblocutio, licèt vera sint quæ dicuntur; sed potiùs oblocutorem aversari. O quantùm perniciosa est detractio, inconstans dæmonium, numquam in pace consistens, sed semper in discordia manens.

Matt. v. 23.

[4] Contine te ab [5] illa, & semper pacem habe cum fratre tuo. Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata, sed omnia læta sunt.	Ἄπεχε οὖν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ εἰρήνην ἕξεις μετὰ πάντων. Ἔνδυσαι δὲ τὴν ἁπλότητα, καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδέν ἐστι πρόσκομμα πονηρὸν, ἀλλὰ πάντα ὁμαλὰ καὶ ἱλαρά.

Et benefac [6] de laboribus tuis. Omnibus inopibus da simpliciter, nihil dubitans, cui des. Sed omnibus da: omnibus enim Deus dari vult de suis bonis. Qui ergo accipiunt, reddent rationem Deo, quare acceperunt, [7] & ad quid. Qui autem accipiunt fictâ necessitate, reddent rationem; qui autem dat, innocens erit. Sicut enim accepit à Domino, ministerium consummavit, nihil dubitando cui [8] daret, & cui non daret; & fecit hoc ministerium simpliciter & gloriosè ad Deum. Custodi ergo Mandatum hoc, sicut tibi locutus sum; ut pœnitentia tua simplex inveniatur, & possit domui tuæ benefieri: & cor mundum habe.

Antiochus, homiliâ xcviii.

Καλὸν οὖν ἐστιν, ἐκ τῶν ἰδίων κόπων, ὧν ὁ Θεὸς ἐπιχορηγεῖ, πᾶσιν ὑστερουμένοις παρέχειν ἁπλῶς, μηδὲν διστάζοντα, τίνι δῷς, τίνι μὴ δῷς. Πᾶσι γὰρ ὁ Θεὸς δίδοσθαι θέλει ἐκ τῶν ἰδίων δωρημάτων, καὶ	*Bonum igitur est, de propriis laboribus, quæ suppeditavit Deus, omnibus inopibus dare simpliciter; nihil dubitando, cui des, cui non des. Omnibus enim Deus dari vult de suis donis; non autem quemquam*

VAR. LECT. [4] ANG. Abstine. [5] illo. [6] B. delatoribus. [7] L. ut. [8] dare, cui non dare.

μὴ διακρῖναι, τίνι δῶ, ἢ τίνι μὴ δῶ. Ἡ γὰρ διακονία αὕτη, ἁπλῶς τελεσθεῖσα, ἔνδοξος ὑπάρχει παρὰ τῷ Θεῷ· καὶ οὕτως ἁπλῶς διακονῶν, τῷ Θεῷ ζήσεται.

dubitare, cui det, vel cui non det. Hoc quippe ministerium, ſimpliciter factum, glorioſum eſt apud Deum: & qui ita ſimpliciter miniſtrat, vivet Deo.

MANDATUM III.

De fugiendo mendacio, & Hermæ pœnitentia ob ſimulationem.

ITerum mihi dixit: Veritatem dilige, & omnis ſermo [1] verus ex ore tuo procedat; ut ſpiritus, quem Dominus conſtituit in carne tua, verax inveniatur apud cunctos homines; & Dominus magnificetur, qui dedit ſpiritum [2] in te: quia Deus verax eſt in omni verbo, & non eſt mendacium in ipſo.

Ἀλήθειαν ἀγάπα, καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικῇ σοι -- οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Θεὸν --- ἔλαβον γὰρ πνεῦμα ἀληθείας, καὶ ἐγένοντο οἰκητήρια τοῦ ἀληθινοῦ πνεύματος.

Qui ergo mentiuntur, abnegant Dominum, non reddentes Deo depoſitum quod acceperunt. Acceperunt enim ſpiritum ſine mendacio. Hunc ſi mendacem reddunt, coinquinant mandatum Domini, & fraudatores [3] fiunt.

L. iii. Sim. ix. 32.

[1] B. & L. verax. [2] L. vitæ in. [3] ſunt.

VAR. LECT.

Antiochus, homiliâ lxvi.

Χρὴ οὖν πᾶσαν ἀλήθειαν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορεύεσθαι, ἵνα τὸ πνεῦμα, ὃ ὁ Θεὸς κατῴκησεν ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ, ἀληθὲς εὑρεθῇ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ οὕτως δοξασθῇ ὁ Κύριος, ὁ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατοικῶν· ὅτι ὁ Κύριος ἀληθινὸς ἐν παντὶ ῥήματι, καὶ οὐδὲν παρ' αὐτῷ ψεῦδος. Οἱ οὖν ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Κύριον, καὶ γίνονται ἀποστερηταὶ τοῦ Κυρίου, μὴ ἀποδιδόντες αὐτῷ τὴν παραθήκην ἣν ἔλαβον. Ἔλαβον γὰρ πνεῦμα ἄψευστον· τοῦτο ἐὰν ψευδὲς ἀποδώσωσιν, ἐμίαναν τὴν τοῦ Θεοῦ παραθήκην, καὶ ἐγένοντο ἀποστερηταί.

Oportet ergo, ut omnis veritas ex ore hominis procedat; ut ſpiritus, quem Deus conſtituit in carne hac, verax inveniatur apud cunctos homines; & ſic Dominus magnificetur, qui in homine habitat: quia Dominus verax eſt in omni verbo, & non eſt mendacium in ipſo. Qui ergo mentiuntur, abnegant Dominum, & fiunt fraudatores Domini, non reddentes ei depoſitum quod acceperunt. Acceperunt enim ſpiritum ſine mendacio: hunc ſi mendacem reddunt, coinquinant mandatum ſeu depoſitum Dei, & fraudatores fiunt.

His [4] auditis, ego vehementer flevi. Qui cùm flentem me videret, dixit mihi: Quid ploras? Et dixi: Quoniam, Domine, neſcio an poſſim ſalvus eſſe. Quare, inquit? Et dixi: Quia numquam, Domine, verum locutus ſum verbum in vita mea, ſed ſemper [5] in ſimulatione vixi, & men-

VAR. LECT. [4] B. ergo auditis, vehementer. [5] cum.

dacium pro veritate [6] affirmavi omnibus: & non mihi quiſquam contradixit; ſed fides habita eſt verbo meo. Quo modo ergo potero vivere, cùm ſic egerim? Et dixit mihi: Tu quidem bene & verè ſentis. Oportebat enim te, ſicut Dei ſervum, in veritate ambulare, & malam conſcientiam cum ſpiritu veritatis non conjungere, nec triſtitiam Spiritui Dei ſancto & vero facere. Et dixi illi: Numquam, Domine, hæc verba tam diligenter audivi. Et dixit mihi: Nunc audis. [7] Cura deinceps, ut & illa quæ priùs locutus es falſa pro negotiis tuis, his verbis & illa fidem [8] recipiant. Poſſunt enim & illa fidem [9] recipere, ſi vera locutus fueris [1] deinceps;

& ſi veritatem ſervaveris, poteris vitam conſequi. Et quicumque	Ἐὰν τὴν ἀλήθειαν φυλάξῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι.

audierit hoc Mandatum, & fecerit, & receſſerit à mendacio; vivet Deo.

[6] firmavi. [7] Cuſtodi à modò. [8] B. & L. percipiant. [9] percipere. [1] L. à modo. VAR. LECT.

MANDATUM IV.

De dimittenda adultera.

I. MAndo, ait, tibi, ut caſtitatem cuſtodias; & non aſcendat tibi cogitatio cordis de alieno matrimonio, aut de fornicatione: [1] hæc enim parit pecca-	Φύλασσε τὴν ἁγνείαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω ἐπὶ καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας, ἢ περὶ πορνείας τινὸς, ἢ περὶ τοιούτων ὁμοιωμά-

[1] L. quia hoc facit. VAR. LECT.

tum magnum. Tu autem ſemper memor eſto Domini, omnibus horis; & numquam peccabis. Si enim hæc cogitatio in cor tuum aſcenderit tam	των· τοῦτο γὰρ ποιῶν ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ ---- Βλέπε οὖν, ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης.

mala, magnum peccatum facis: & qui hæc faciunt, viam mortis ſequuntur. Vide ergo tu; abſtine te ab hac cogitatione. Ubi enim caſtitas manet in corde hominis juſti, [2] numquam ibi aſcendere debet cogitatio mala. Et dixi illi: Domine, permitte [3] me pauca verba [4] tecum loqui. Dic, inquit. Et dixi illi: Domine, ſi quis habuerit uxorem fidelem in Domino, & hanc invenerit in adulterio, numquid peccat vir, ſi convivit cum illa? Et dixit mihi: Quamdiu neſcit peccatum ejus, ſine crimine eſt vir vivens cum illa. Si autem ſcierit vir [5] uxorem

VAR.LECT. [2] non. [3] mihi. [4] dicere tibi. [5] B. mulierem.

Si autem ſcierit vir &c.] Qui crimen diſſimulat, *doctus ſpectare lacunar*, ſub mariti perſona, leno eſt. Hoc verò in negotio Canones, pro temporum ratione, diverſa ſtatuerunt. OXON.

Conſimilia ubique nanciſceris, in legibus Atticis & Romanis, in ſcriptoribus profanis, in Canonibus, in Patribus. Notatu maximè dignus eſt Canon Namnetenſis 12. *Si cujus uxor adulterium perpetravit, & hoc à viro deprehenſum fuerit & publicatum; dimittat uxorem, ſi voluerit, propter fornicationem: illa vero ſeptem annis publicè pœniteat. Vir verò ejus nullatenus aliam accipiat. Quòd ſi voluerit adulteram ſibi reconciliari, licentiam habeat: ita tamen, ut pariter cum illa pœnitentiam agat; & exactâ pœnitentiâ, poſt ſeptem annos ad communionem uterque accedat. Similis forma & in muliere ſervabitur, ſi eam vir ejus adulteravit*, hoc eſt, adulterio ſuo polluit. Juxta illud B. Ambroſii L. ii. Comment. in Lucam, *Pulcrè docuit S. Matthæus quid facere debeat juſtus, qui probrum conjugis deprehenderit, ut incruentum ab homicidio, caſtum ab adulterio præſtare ſe debeat. Qui enim jungitur meretrici, unum corpus eſt.*

Parti innocenti permiſſio ſolùm datur per illum Canonem partem nocentem dimittendi; quod eſt contra communem Antiquorum ſententiam. Hi enim jubent, ut dimittatur culpæ affinis, præſertim mulier: nam rariùs mulieres à mœchis maritis divertebant. Id verò jubeat, tum ob Prov. xviii. 22. ſecundùm

ſuam deliquiſſe; & non egerit pœnitentiam mulier, & permanet in fornicatione ſua, & convivit cum illa vir; reus erit peccati ejus, & particeps mœchationis ejus. Et dixi illi: Quid ergo, ſi permanſerit in vitio ſuo mulier? Et dixit: Dimittat illam vir; & vir per ſe maneat. Quòd ſi dimiſerit mulierem ſuam, & aliam dux-

LXX. & Vulg. *Qui tenet adulteram ſtultus eſt & impius*; tum propter allatam rationem S. Ambroſii; tum quòd ea ſocietas inquinet, dum conjux membrum fit, aut meretricis, aut fornicatoris; tum quia licentia alteri datur peccandi, oriturque turpiſſimi lenocinii ſuſpicio; tum etiam quia citiùs ſequetur delinquentis pœnitentia; tum denique ut evitentur innumera mala, & ſcandalum.

In prædicto Canone præcipitur, ut conjux inſons pariter cum ſonte agat pœnitentiam, non inſolito olim eccleſiaſticæ diſciplinæ vigore: cujus rationes eſſe videntur hæ, Metus ne immunis à flagitio, cauſa aliquatenus vel occaſio extiterit adulterii; ſuſpicio incontinentiæ in repoſcente conjugem; & comprobatio veræ reconciliationis.

In Epiſtola decretali Domini Michaelis Patriarchæ, de ſacerdotis uxore adulterio polluta, hæc ſunt verba. Ὁ μὲν τὴν ἤδη μοιχευθεῖσαν ἀγαγόμενος, κ. τ. λ. *Qui jam adulteratam in conjugem ducit, ſacerdos fieri non poteſt. Sed cùm quis uxorem quidem virginem duxit, illa verò connubio juncta ei adulterium admittit; ſi re cognitâ ſacerdos maneat quietus, nec eam ſuâ domo emittat, neque ab illa ſeparari inducat in animum, indignus ſacerdotio cenſeatur, propter hujuſcemodi ſceleris tolerantiam. At ſi comperto adulterio, adulterantem domo ſuâ confeſtim expulerit, & divortium fecerit, poſthac quoque in ſacerdotii quod habet dignitate permanet.* COT.

Quòd ſi dimiſerit mulierem &c.] Infraque reddit rationem: *Propter pœnitentiam ergo non debet, dimiſſâ conjuge ſuâ, vir aliam ducere:* ſubditque, *Hic actus ſimilis eſt, & in viro, & in muliere.* Habes expreſſam verbis clariſſimis orthodoxam ſententiam, de vinculo matrimonii poſt adulterium permanente; quæſtione toties agitatâ, atque à Conc. Trid. definitâ, Seſſ. xxiv. Can. 7. Demptis multis aut obſcuriùs, aut generaliùs profatis, reliquorum præcipua his ferè capitibus poſſunt comprehendi.

I. Nuptias per alterutrius conjugum adulterium non dirimi, ſententia Catholica eſt Tertulliani Lib. de Monogam. Innocentii Papæ ad Exuperium Epiſt. iii. Hieronymi ad Matt. xix. 9. Auguſtini, cùm aliis in locis, tum præcipuè in duplici libro de adulterinis conjugiis ad Pollentium; Patrum Conc. Milevitani ii. Can. 17. Namnetenſis Can. 12. Sueſſionenſis i. Can. 9. Forojulienſis Can. 10. Quibus adjungo Canonem S. Patricio perperam adſcriptum; Can. 10. Synodi Anglic. apud Bedam Hiſt. L. iv. C. 5. Capitulum 215,

erit, & ipse mœchatur. Et dixi illi: Quid si mulier dimissa pœnitentiam egerit, & voluerit ad virum suum reverti; nonne recipietur à viro suo? Et dixit mihi: Imò, si non receperit eam

L.vi. Capitularium, cum Capitulo 20. Additionis 2. seu capite 2. libri iii. Concilii Parisiensis 6. & cap. 46. Triburiensis Synodi. Cùm enim, per posteriora ea decreta, non liceat marito adulteræ, vivente eâ, aliud inire connubium; datur intelligi, vetitum etiam id viro mœcho, & uxori sive libidinosæ, sive castæ.

II. Visum olim est Principibus Christianis, adulterio dissolvi conjugium. Patet ex multis notissimisque ea de re latis legibus: eamque doctrinam retinuerunt Græci. & Armenii. Quas leges S. Augustinus respiciens, homil. xlix. hæc habet verba, *Non vobis licet habere uxores, quarum priores mariti vivunt. Nec Vobis, feminæ, habere viros licet, quorum priores uxores vivunt. Adulterina sunt ista conjugia, non jure fori, sed jure cœli.*

III. Qui solet Ambrosiaster appellari, ad 1 Cor. vii. 10, 11. existimat viro licere, dimissâ uxore peccante, ducere aliam; uxori non licere, dimisso ob fornicationem viro, nubere: quia mulier inferior est. Atque ille locus laudatur in Synodo Aquisgranensi iii. An.862. Verùm hìc adhiberi debent præclara B. Augustini verba L. ii. C. ult. de adulterinis conjugiis: *Viri propterea se feminis superiores arbitrantur, ne pudicitiâ pares esse dignentur; in qua etiam præire debuerunt, ut eos illæ tamquam sua capita sequerentur.* Quamquam pro Pseudo-Ambrosio stare forsan videbuntur Episcopi Illiberitani, Can. 9, & 10.

IV. Quòd mulier, quamdiu vir vivit, si nubat, sit adultera, docetur à Basilio ad Amphilochium, C. 9. & 48. Hieronymo Ep. xxx. C. 1. Adv. Jovinianum L. i. C. 5. & Ep. cxlvii. ad Amandum; Innocentio Ep. ii. C. 12. & Niceta Metropolitano Heracleæ in Responsis ad interrogationes Constantini Episc. L. v. Juris Græco-Romani.

V. Contrà, quòd uxor pudica à marito dimissa, vel maritum adulterii ergo dimittens, extra culpam, aut saltem extra crimen sit, si nuptias contrahat, creditum Epiphanio, Hær. lix. §. 4. (cum quo confer Constitutiones Apost. L. iii. C. 1.) ac fortè Tertulliano L. ii. C. 1. ad uxorem; illisque Ecclesiæ præsidibus, commemoratis excusatisque ab Origene ad Matt. xix. 8. qui contra Scripturam permiserunt aliquam nubere, viro priori vivente. Credidit quoque Pollentius, id licere, non tamen expedire; prout refertur à S. August. L. i. C. 6. de adulterinis conjugiis. At Photio Ep. i. Auctarii placet, ut mulier, à viro citra rationem ac invita repudium passa, cùm ille aliam acceperit, ipsaque postea cum alio juncta fuerit, adultera non appelletur,

VI. Cum impudica conjuge copulatus potest eâ relictâ aliam quærere, ex mente Lactantii L. vi. C. 23. Concilii Venetici, Can. 2. Synodi S. Patricii, Can.

vir suus, peccat, & magnum peccatum sibi admittit: sed debet recipere peccatricem, quæ pœnitentiam egit; sed non sæpe. Servis enim Dei

26. Concilii Bituricensis in Sess. 2. Synodi Lemovicensis ii. Can. 15. & Leonis iv. in Synodo Rom. Can. 36. Quibus adde Capit. 116. Theodori Cantuariensis, Tom. ix. Spicilegii. Insignis est locus B. Augustini libro de fide & operibus C. 19. *Quisquis etiam uxorem in adulterio deprehensam dimiserit, & aliam duxerit, non videtur æquandus eis, qui, exceptâ causâ adulterii, dimittunt & ducunt. Et in ipsis divinis sententiis ita obscurum est, utrùm & iste, cui quidem sine dubio adulteram licet dimittere, adulter tamen habeatur, si alteram duxerit, ut, quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur.*

VII. Adulteræ adimitur spes conjugii, etiam post mortem viri, per Concilii Forojuliensis Can. 10. Consule Decretum cap. *Hi vero*, Caus. xxxii. Quæst. 7. Similes autem multæ sanctiones latæ reperiuntur super incestu, raptu, aliisque criminibus.

VIII. Cùm soleant Patres & Concilia facultatem divortii faciendi propter solum adulterium dare, Principalibus legibus complures aliæ variæque causæ separationis invectæ sunt. Eamque in partem peccabant Ebionæi, quòd, teste S. Epiphanio, liberè ad secundas, usque tertias, septimasque nuptias diverterent. Quinetiam interdum aliquid de rigore remissum fuit Ecclesiasticis regulis, dum se ad Jus civile accommodant. Quare juxta Canonem Compendiensem 13, &c. ingressus monasterii, seu voti emissio, dissolvit copulam matrimonii, adeo ut conjux non vovens valeat nuptias contrahere. Præterea ex responso Gregorii Papæ secundi, Epistolâ ad Bonifacium, Vir, cui mulier debitum reddere ob infirmitatem nequit, si se non potest continere, alteram sibi jungat. Conjuratio in vitam mariti, & longa absentia, uxore nolente virum sequi, matrimonii nexum solvunt, secundùm Vermeriensis Concilii Can. 5, & 9. De uxoris etiam furore utrinque multùm agitata est quæstio.

Penè prætereram admonere, pietatis plenam esse rationem, ob quam Hermas vult, ut conjux, post dimissionem conjugis mœchantis, cœlebs maneat; *Potest enim in hujusmodi pœnitentia esse. Quò nempe ignoscatur ei cui Deus parcit*, ait B. Augustinus ad Pollentium L. ii. C. 6. & 9. addens, *non duram esse ac difficilem, si fides adsit, nec turpem conjugum, post perpetrata ac per pœnitentiam purgata adulteria, reconciliationem; ut pro adulteris non habeantur, cùm peccati remissionem divinâ miseratione creduntur accepisse.* COT.

Peccat.] At non pauci rem voluerunt in arbitrio mariti consistere. Vide Canones, Basilii 21. & Trullanum 93. atque ad eos Balsamonem. Adi etiam Matt. Blastarem in Jure Græco-Romano L. viii. *Verum*, inquit S. Augustinus de adult. conjugiis, L. ii. C. 9. *ecce non fiat, nemo compellit, quia fortè lex aliqua hujus sæculi hoc vetat, secundùm terrenæ civitatis modum, ubi se-*

pœnitentia una eſt. Propter pœnitentiam ergo non debet, dimiſſâ conjuge ſuâ, vir aliam ducere. Hic actus ſimilis eſt, & in viro, & in muliere. Non ſolùm mœchatio eſt [6] illis, qui

VAR. LECT. [6] illi ---- coinquinat.

gitata non eſt abolitio criminum per ſanguinem ſanctum. Suſcipiatur ergo continentia, quam nulla lex prohibet, in alia non eatur adulteria. Et quid ad nos, ſi nec ſaltem divinâ miſeratione mundata, marito reconcilietur à Deo adultera, dum tamen non reconciliatis adulteris, non alia fiant quaſi connubia, quæ convincuntur eſſe adulteria? COT.

Pœnitentia una eſt.] Prudenti admodum conſilio Hermas homines cupiens pariter deterrere à deſperatione, atque à confidentia, ſermonem toto hoc Tractatu ita temperat, ut pœnitentiam interdum oſtendat, interdum occultet; modò proponat omnibus, modò quibuſdam deneget, aut abſolutè, aut niſi illam citò ſuſceperint; aliquando reſipiſcendi ſemel dumtaxat locum det, aliquando ſæpius. Et quidem eamdem οἰκονομίαν cernere eſt non rarò uſurpatam ab Antiquis. Clemens Rom. Ep. ii. 6. Irenæus adv. hær. L. iv. C. 45. Clemens Alex. qui Strom ii. Paſtoris ſententiam affert, probat, amplificat. Tertullianus de pœn. C. 7. Cyprianus de diſciplina & habitu virginum, & Libro de lapſis. Pacianus in parænetico ad pœnit. Athanaſius homil. in Matt. xii. 32. Origenes & Theognoſius blaſphemiam in Spiritum ſanctum exponunt de peccatis ſubſequentibus acceptum in baptiſmate donum S. Spiritûs. Conſule etiam Didymum de Spiritu ſancto, Epiphanium Hær. lix. C. 5. & Hieronymum Epiſt. ad Demetriadem 8.

Una hæc apud Hermam poſt baptiſmum pœnitentia, etiam in delicto mœchiæ, magnopere Tertulliano diſplicuit, poſtquam orthodoxiam cum hæreſi commutavit: Vide librum de pudicitia C. 10. At Catholico placuerat una hæc ſecunda & ultima pœnitentia, eamque expoſuerat in opere de pœnitentia C. 7, 8, 9, &c. Et verò ſemel dumtaxat tributam fuiſſe olim certis criminibus pœnitentiæ veniam, colligere licet ex multis Canonibus. Quinetiam doctrina eſt Ambroſii, de pœnitentia L. ii. C. 10, 11. & Auguſtini Epiſt. 54.

Hæc tamen omnia non impediunt, quò minùs, vel ratione diverſi Eccleſiarum uſûs, vel ex poteſtate prudentiaque epiſcopali, licuerit, primis etiam Eccleſiæ temporibus, pœnitentiam repetere. Etenim, referente Irenæo, Cerdon non ſemel exomologeſim hæreſeos fecit: quod & teſtatur de Valentino & Marcione Tertullianus. Accedunt huc innumeri Canones, per quos paullatim ventum eſt ad noſtræ ætatis conſuetudinem. Quamquam ſemper ſuſpectum fuit, ſubinde delinquere, ac ſubinde reconciliationem ambire. COT.

Non ſolùm mœchatio &c.] In commentariis Paulinarum Epiſtolarum, qui inter Hieronymia-

carnem ſuam coinquinant; ſed & is, qui ſimulacrum facit, mœchatur. Quòd ſi in his factis perſeverat, & pœnitentiam non agit; recede ab illa, & noli convivere cum illa: [7] alioquin & tu particeps eris peccati ejus. Propter hoc, præceptum eſt vobis, [8] ut cœlibes maneatis, tum vir, tum mulier: poteſt enim in hujuſmodi pœnitentia eſſe. Sed & ego non do occaſionem, ut hæc ita agantur; ſed ne ampliùs, qui peccaverit, peccet. De prioribus autem peccatis ejus, Deus, qui poteſtatem habet [9] ſanitatem dandi, dabit remedium; quia ipſe eſt, qui habet poteſtatem omnium.

II. Iterum interrogavi, & dixi: Quoniam Dominus exiſtimavit me dignum eſſe, ut mecum habites ſemper; pauca verba mihi [1] ediſſere, quia non intelligo quidquam, & cor meum [2] obturatum eſt à priſtina converſatione [3]; & ſenſum mihi aperi, quia vehementer [4] obtuſus ſum, & [5] in totum nihil intelligo. Et reſpondens dixit mihi; Ego præpoſitus ſum pœnitentiæ, & omnibus pœnitentiam agentibus ſenſum do. An non tibi videtur, pœnitentiam agere, [6] magnam ſapientiam eſſe; quoniam qui pœnitentiam agit, ſenſum magnum [7] adipiſcitur? Sentit enim, ſe peccâſſe, & feciſſe nequiter [8] in conſpectu Domini; & recordatur intellectu quod deliquit; & pœnitentiam agit, & [9] ampliùs non

Clemens Alexand. Strom. ii.

VAR. LECT. [7] L. ſin autem. [8] C. L. & V. per vos manere, ſive viro, ſive mulieri. [9] L. ſanandi, dabit. [1] diſſerere. [2] obduratum. [3] mea. [4] B. & L. ſtultus. [5] C. intonitus. [6] L. ſapientia magna. [7] accipit. [8] B. ante conſpectum. [9] L. jam.

nos libros extant, ſic notatur ad Rom. ii. 22. *Non eſt una mœchia. Nam omne quod Deo debet anima, ſi alicui prætérquam Deo reddiderit, mœchatur.* COT.

Quod ſi in his &c.] De fornicatione ſpirituali, cùm Ethnicus pietatis nomine Chriſtianam pellit, S. Paulus ſententiam ſuam interpoſuit, 1 Cor. vii. 15. OXON.

operatur nequiter; ſed operatur bene, & humiliat animam ſuam, & torquet eam, quia peccavit. Vides ergo, quòd pœnitentia ſenſus eſt magnus. Et dixi illi: Propter hoc, Domine, diligenter inquiro omnia, quoniam peccator ſum; ut ſciam [1] quæ operer, & vivam; quia multa ſunt peccata mea. Et dixit mihi: Vives, ſi hæc Mandata mea cuſtodieris: & quicumque audierit, & fecerit Mandata hæc, vivet Deo.

Clemens Alexand. Strom. ii.

III. Et dixi illi: Etiam nunc, Domine, audivi à quibuſdam Doctoribus, quòd alia pœnitentia non eſt, niſi illa, cùm in aquam deſcendimus, & [1] accipimus remiſſionem peccatorum noſtrorum; ulteriùs non peccare, ſed in caſtitate permanere. Et ait mihi: Rectè audîſti. Nunc autem, quia diligenter omnia [2] quæris, & hoc tibi demonſtro; non dans occaſionem illis, qui credituri ſunt, aut qui [3] crediderunt Domino. Qui enim jam crediderunt, aut qui credituri ſunt, pœnitentiam peccatorum non habent, ſed remiſſionem. [4] Illis enim qui vocati ſunt ante hos dies, poſuit Dominus pœnitentiam: quoniam cogitationes omnium præcor-

VAR. LECT. [1] quibus operer, ut vivam. [1] jam. [2] inquiris. [3] modò. [4] B. Talibus.

Alia pœnitentia non eſt, --- permanere.] Intellige de baptiſmo. *Qui enim jam ---- remiſſionem.* Id eſt, baptizati vel baptizandi non habent *pœnitentiam*, ſed *remiſſionem*, quia abſque laboribus ac pœnis ſatisfactionis conſequuntur veniam. *Illis enim ---- pœnitentiam.* Loquitur de pœnitentia peccatorum poſt baptiſmum admiſſorum. Ita Paſtoris locus enarratur à Clem. Alex. in Miſcellan. 2. S. Epiphanius Hær. lix. C. 1. unam inducit μετάνοιαν, & τελείαν μετάνοιαν, per lavacrum regenerationis; inſuperque pro lapſis, μετὰ τὴν μετάνοιαν, τὴν μεταμέλειαν· Cap. vero v. unicam memorat baptiſmi pœnitentiam, & præterea pœnitentiam poſt baptiſmum. COT.

Remiſſionem.] Baptiſmus labem omnem eluit, virtute fœderis Evangelici. Hinc comparatum eſt, ut plurimi, quò peccandi licentiam lucrifacerent, baptiſmum uſque ad mortis articulum differrent. OXON.

diorum novit Deus, & fcit infirmitatem hominum, & multiplicem nequitiam Diaboli, quâ [5] molitur aliquid [6] finiftri fervis Dei, & malignè infidiatur illis. Mifericors ergo Dominus mifertus eft [7] figmenti fui, & pofuit pœnitentiam iftam; & poteftatem pœnitentiæ hujus mihi dedit. Et ideo dico tibi; quòd poft vocationem illam magnam & fanctam, fi quis tentatus fuerit à Diabolo, & peccaverit, unam pœnitentiam habet. Si autem fubinde peccet, & pœnitentiam agat, non proderit homini talia agenti; difficile enim vivet Deo. Et ego dixi: Domine, revixi, ubi tam diligenter audivi hæc Mandata. Scio enim,[8] fi poftea nihil adjecero peccatis meis, falvus ero. Et dixit: Salvus eris, inquam; & omnes quicumque fecerint hæc Mandata, falvi erunt.

Tertull. de pudicitia. C. x.

IV. Et iterum dixi illi: Domine, quoniam patienter me audis, etiam hoc mihi demonftra. Dic, inquit. Et dixi: Si [9] vir, vel mulier alicujus deceffferit, & nupferit aliquis illorum; numquid peccat? Qui nubit, non peccat, in-

Tertull. de pudicitia, C. x.

[5] B. & L. facit. [6] L. malignè fervis. [7] B. & L. figmento fuo. [8] C. fi fecero ea, & nihil. [9] B. uxor aut vir decefferit alicui.

VAR. LECT.

Si autem fubinde peccet, &c.] Sententiam hanc de una pœnitentia ob graviora fcelera, ratam habuit primitiva Ecclefia; nec difplicuit Tertulliano Paftor nofter, quamdiu inter Catholicos verfabatur. OXON.

Qui nubit non peccat.] Rectè cum multis, de iterato matrimonio, Nofter judicat. Quod omnino improbant Athenagoras Legat. pro Chriftianis ante finem; Theophilus Antiochenus ad Autolycum L. iii. Irenæus L. iii, C. 19. Tertullianus; Hieronymus Ep. 11. Canon 4. Bafilii; Clemens Alexandrinus Strom. L. ii. Minucius Felix, Origenes, Gregorius Nazianzenus, Amphilochius, &c. Iteratum matrimonium ab Athenagora appellatur εὐπρεπὴς μοιχεία, à Minucio Felice, *adulterium*. Origenis Homil. 17. in Lucam hæc funt verba, *Forfitan & de cœtu primitivorum immaculatorumque Ecclefiæ, quæ non habet maculam neque rugam, ejicietur digamus; non quò in æternum mittatur incendium, fed quò partem non ha-*

quit: sed si per se manserit, magnum sibi [2] conquirit honorem apud Dominum. Serva ergo castitatem & pudicitiam; & vives Deo. Hæc, quæ tecum loquor, & mando tibi, custodi deinceps, ex quo [3] tibi traditus sum, & in domo tua habito; & prioribus peccatis tuis erit remissio, si hæc Mandata mea custodieris. Sed & omnibus erit remissio, qui [4] Mandata mea custodierint.

VAR. LECT. [2] acquirit. L. facit. [3] mihi traditus es, &. [4] hæc.

beat in regno Dei. Et Auctor operis imperfecti in Matt. Tom. vii. B. Chrysostomi, Homil. 32. sic loquitur, *Secundam quidem accipere, secundùm præceptum Apostoli est; secundùm autem veritatis rationem, verè fornicatio est: sed dum permittente Deo publicè & licenter committitur, fit honesta fornicatio.* Nihil dico de antiqua Ecclesiæ disciplina, tot Canonibus firmata, per quam bigamis pœnitentia injungebatur, ac denegabatur benedictio nuptialis & corona. Prætereo denique τῶν ἔξω testimonia, tam Græcorum, quàm Latinorum, unde liquet, Ethnicorum plerisque parum probatas esse secundas nuptias. COT.

MANDATUM V.

De tristitia cordis, & patientia.

I. [1] ÆQuanimis, inquit, esto, & patiens; & omnium operum nequissimorum dominaberis, & operaberis omnem justitiam. Quòd si patiens fueris, Spiritus [2] sanctus, qui habitat in te, mundus erit, & non obscurabitur ab [3] aliquo nequissimo spiritu; sed gaudens

Φύλασσε τὴν ἄνειαν, καὶ μακροθυμίαν, καὶ γενοῦ συνετὸς, καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις, καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικοῦν ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ

VAR. LECT. [1] L. Animæquus. [2] *Deest.* [3] alio.

[4] dilatabitur, & epulabitur [5] in vaſe, [6] in quo inhabitat, & apparebit Domino hilaris in pace magna. Quòd ſi iracundia aliqua [7] ſupervenerit, continuò Spiritus [8] ſanctus, qui in te eſt, anguſtiabitur, & quæret [9] diſcedere. Suffocatur enim [1] aſpectu nequiſſimo, & non habet locum apparendi Domino, ſicut vult: tribulatur enim ab iracundia. Utrique ergo Spiritus cùm pariter inhabitant, perniciofum eſt homini. Si quis enim aſſumat abſinthii puſillum, & mittat in amphoram mel-

πνεύματος, μὴ μειούμενον ὑπὸ τῆς ὀξυχολίας, κ. τ. λ. *E Fabricio.*

VAR. LECT. [4] ſpatioſè habet. B. ſpatioſa habitat. [5] C. & L. cum. [6] L. cum quo habitat. [7] venerit. [8] *Deeſt.* [9] recedere. [1] C. & L à ſpiritu.

Spiritus ſanctus --- anguſtiabitur.] Origenes Homil. vi. in Num. *Non enim poteſt Spiritus ſanctus conſortium pati & ſocietatem Spiritûs mali. Certum eſt enim, peccati tempore adeſſe in corde unius-cujuſque ſpiritum malum, & agere partes ſuas. Cui utique cùm locus datur, & recipitur à nobis per cogitationes malas & concupiſcentias peſſimas, contriſtatus, & (ut ita dicam) coanguſtatus, fugatur de nobis Spiritus ſanctus. Propter quod & Apoſtolus, ſciens hæc ita accidere, monebat, dicens;* Nolite contriſtare Spiritum ſanctum, in quo ſignati eſtis in diem redemptionis. Epheſ iv. 30. Similia quoque in Hilario ad Pſ. cxviii. 121. in Optato L. iv. in Hieronymo adv. Jovinianum, L. ii. C. 1. & apud alios. COT.

Apparendi Domino, ſicut vult: λειτουργῆσαι]. Paulo antè, *apparebit Domino hilaris in pace magna: λειτουργεῖ.* Exponi poteſt utrumque, quemadmodum illud Apoſtoli Rom. viii. 26 *Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, à multis etiam Veterum explicatur; ut id facere dicatur S. Spiritus, quod à Sanctis ipſo inſpirante fit. Sed nec in ſcriptis primorum Patrum, voces λειτουργεῖν, ὑπηρετεῖν, ὑπουργεῖν, διακονεῖν, *apparere* ſeu *miniſtrare*, & ab eis deductæ, ſemper de ſervili miniſterio uſurpantur. Quocirca tributas invenies Filio ac Spiritui ſancto. Immò S. Epiphanius Hær. lxxiv. C. 4. διακονεῖν & λειτουργίαν Patri etiam attribuit. COT.

Si quis enim aſſumat abſinthii puſillum.] Appoſitè ad hanc comparationem adnotabitur illa S. Gregorii Nazianz. in Apologetico. Θᾶττον ἄν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίας, ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ, μέλι δὲ, οὐδὲ τὸ διπλάσιον, ἀψινθίῳ

lis; nonne totum mel exterminabitur? & tantum mellis à modico abſinthio diſperit, & perdit dulcedinem [2] mellis, & jam non habet gratiam apud dominum ſuum; quoniam totum [3] mel amarum factum eſt, & uſum ſuum perdidit.

Sed ſi in mel non mittatur abſinthium; dulce erit, & in [4] uſu domino ſuo. Vide enim, quàm ſit [5] æquanimitas dulcior melle; & utilis erit Domino qui in ipſa commoratur: nam iracundia inutilis eſt. Si ergo mixta fuerit iracundia æquanimitati, contribulatur [6] animus, & non eſt utilis Deo oratio illius.

Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι οὐ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ μέλι, καὶ εὔχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότῃ. Βλέπε οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι, καὶ εὔχρηστός ἐστι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ· ἡ δὲ ὀξυχολία τὴν μακροθυμίαν μιαίνει. *E Fabricio.*

Antiochus, homiliâ cx.

Ἐὰν γάρ τις μακρόθυμος γένηται, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖ ἐν αὐτῷ καθαρὸν, μὴ ἐπισκοτούμενον ὑπὸ ἑτέρου πονηροῦ πνεύματος· ἀλλ᾽ ἐν εὐρυχώρῳ κα-

Quòd ſi quis patiens fuerit, Spiritus ſanctus in eo habitat mundus, & non obſcuratur ab alio nequam Spiritu: ſed in lato loco habitans,

VAR. LECT. [2] C. mel, & non. [3] C. & L. *Deeſt.* [4] L. uſum. [5] B. & L. animæquitas. V. animæquitas dulciſſima, plus quàm mel eſt. [6] L. anima.

τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος. *Citiùs exiguum vitium uberrimè largiſſimèque quiſpiam perceperit, quàm ingentem & copioſam virtutem parcè ac tenuiter. Nam* *& parum abſinthii amaritudinem ſuam melli celerrimè impertit; cùm contrà mel, ne duplâ quidem parte copioſius, dulcedinem ſuam abſinthio infundat.* COT.

τοικοῦν εὐφραίνεται, μετὰ τοῦ σκεύους οὗ κατοικεῖ, καὶ λειτουργεῖ τῷ Κυρίῳ ἐν ἱλαρότητι πολλῇ. Ἐὰν δέ τις ὀξυχολία ἐπέλθῃ, εὐθέως τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον στενοχωρεῖται, μὴ ἔχον τόπον καθαρὸν, καὶ ζητεῖ ἀποστῆναι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τόπον λειτουργῆσαι τῷ Κυρίῳ καθὼς βούλεται. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ, ὁ Κύριος κατοικεῖ· ἐν δὲ τῇ ὀξυχολίᾳ, ὁ διάβολος. Ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατοικοῦντα, ἀσύμφορόν ἐστι καὶ πονηρὸν τῷ ἀνθρώπῳ, οὗ κατοικοῦσιν ἀμφότερα. Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψίνθιον μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται; καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται; ἀπόλλυσι γὰρ τὴν γλυκύτητα, καὶ πικρὸν γίνεται· καὶ οὐκ ἔχει χάριν παρὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, ὅτι ἐπικράνθη. Βλέπεις, ὅτι ἡ μακροθυμία

lætatur cum vase in quo inhabitat, & apparet seu ministrat Domino in hilaritate magna. Quòd si iracundia aliqua supervenerit; continuò Spiritus sanctus angustatur, non habens locum mundum; & quærit discedere, quia non habet locum apparendi ac serviendi Domino, sicut vult. Deus enim in patientia habitat; in iracundia verò, Diabolus. Utrique ergo Spiritus cùm pariter inhabitant, perniciosum est ac malum homini, in quo ambo habitant. Si enim assumas absinthii pusillum, & mittas in amphoram mellis; nonne totum mel exterminabitur? & tantum mellis à modico absinthio disperit? Perdit enim dulcedinem, & amarum fit; & non habet gratiam apud dominum suum, quoniam amarum factum est. Vi-

γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι, καὶ * εὐχάριστος τῷ Κυρίῳ· ἡ δὲ ὀξυχολία, καὶ πικρὰ καὶ ἄχρηστός ἐστιν. Ἐὰν οὖν μιγῇ ἡ ὀξυχολία καὶ ἡ μακροθυμία, μιαίνεται ἡ μακροθυμία, καὶ οὐκ ἔστιν εὔχρηστος τῷ Θεῷ ἡ ἔντευξις αὐτῆς.

* F. εὔχρηστος.

des, quòd æquanimitas dulcior ſit melle, & utilis Domino: at iracundia, & amara & inutilis eſt. Si ergo miſta fuerit iracundia æquanimitati, polluitur æquanimitas, & non eſt utilis Deo oratio illius.

¶ Et dixi illi: [7] Vellem ſcire, Domine, nequitiam iracundiæ, ut cuſtodiam me ab illa. [8] Et dixit mihi: Scies; & ſi non cuſtodieris te ab illa, perdes ſpem tuam, cum [9] tota domo tua. Sed recede ab illa. Ego enim tecum ſum Nuncius æquitatis: & omnes qui ab ea recedunt, quicumque pœnitentiam egerint ex totis præcordiis ſuis, [1] vivent Deo; ſed & cum illis ero, & conſervabo omnes. Juſtificati enim ſunt omnes, qui pœnitentiam egerint, à ſanctiſſimo Nuncio.

II. Audi nunc, inquit, nequitiam iracundiæ, quàm [1] prava, quámque noxia eſt; & quo pacto ſervos Dei evertit. Qui enim pleni ſunt [2] in fide, non poteſt [3] nocere illis; quoniam virtus Dei eſt cum illis. Evertit enim dubios & vacuos. Quoties autem viderit tales homines, injicit ſe in corda [4] eorum: & de ni-

Ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, πῶς πονηρά ἐστιν ---- οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ὄντας πλήρεις ἐν τῇ πίστει, οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστιν, ἀλλὰ ἀποπλανᾷ τοὺς διψύχους. Ὅταν γὰρ κ. τ. λ. *E. Fabricio.*

VAR. LECT. [7] Volebam. [8] *Deſunt* & dixit mihi. [9] *Deeſt.* [1] ANG. *Deſunt*, vivent Deo. [1] B. peſſima. L. peſſima eſt, & quomodo. [2] ANG. *Deeſt.* [3] L. facere. [4] B. & L. hominum.

nihilo, aut vir, aut mulier, amaritudinem percipit, propter res quæ ſunt in uſu; aut pro convictu; aut pro aliquo [5] verbo, ſi quod fortè incidit, ſupervacuo; aut pro amico aliquo; aut debito; aut [6] pro his ſimilibus rebus ſupervacuis. Hæc enim ſtulta ſunt, & ſupervacua, & vana ſervis Dei. [7] Æquanimitas autem valida eſt & fortis, & habet virtutem magnam, & ſedet in [8] amplitudine magna, hilaris, in pace gaudens, & honorificans Dominum in omni tempore manſuetè. Hæc enim æquanimitas habitat cum benè fidentibus. Nam iracundia ſtulta eſt, & levis, & fatua. De ſtultitia verò naſcitur amaritudo; & ex amaritudine, iracundia; ex iracundia verò, furor.

Hic ex tot malis creatus [9] furor, operatur peccatum magnum & inſanabile. Cùm enim hæc omnia in uno vaſe [1] ſunt, ubi & Spiritus ſanctus moratur; non capit [2] hos vas, ſed ſupereffluit:

Εἶτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνίσταται ἁμαρτία ἡ μεγάλη καὶ ἀνίατος. Ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ κατοικεῖ, ὅπου καὶ τὸ

[5] L. *Deeſt.* [6] de. [7] Animæquitas, *& ſic in ſequentibus.* [8] amplitudinem magnam. [9] B. facit peccatum. [1] L. ſint. [2] C. & L. hoc, *ab alia manu.* VAR. LECT.

Cùm enim hæc omnia in uno vaſe ſunt] Mand. xi. *Vacuis enim vaſis quod committitur non effluit.* Auctor operis imperfecti in Matt. inter Ἐξηγητικὰ B. Chryſoſtomi ad Matt. xxiv. 42. *Vigilate &c.* ait; *Sicut enim vas, quamdiu plenum eſt de aliquo, non recipit ſupermiſſum; ſi autem vacuum fuerit, recipit omne quod mittitur: ſic homo, quamdiu occupatus eſt malis, non recipit bonum; & ſi occupatus fuerit bonis, repellit malum; ſi autem nec iſto nec illo ſe occupaverit, id eſt, ſi neque bonis neque malis intenderit, omnis ſpiritus intrat in eum: intrans autem, non ſtatim ducit eum ad peccatum; ſed primùm delectat eum in malis, & ſenſum deſideriis carnalibus alligat; & poſtea ducit ad peccatum, quando jam, etſi intelligit malum eſſe quod facit, non poteſt reſiſtere contra malum.* COT.

quoniam tener ſpiritus non poteſt cum malo ſpiritu [3] immorari, recedit, & habitat cum manſueto. Deinde cùm receſſerit ab homine in quo habitabat, fit homo vacuus à Spiritu ſancto; & poſtea repletur ſpiritibus malignis, & obcœcatur à cogitatione [4] mala [5].

πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ χωρεῖ ἐκεῖνο τὸ ἄγγος, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει τὸ τρυφερὸν πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος καὶ σκληρότητος κατοικεῖν - - - - οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. *E. Fabricio.*

Antiochus, homiliâ cx.

Ἡ γὰρ ὀξυχολία, πονηρὰ οὖσα, καταστρέφει τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς ἀνθρώπους [a] εὐσταθοῦντας, παραβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς πικραίνεται, ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ περὶ ἐδεσμάτων, ἢ ὅτι μικρολογία τις ἐνέπεσεν μάταια, ἢ περὶ δόσεως. Ταῦτα γὰρ πάντα μωρά ἐστι, καὶ κενὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶν καὶ ἰσχυρά, ἔχουσα δύναμιν στιβα-

[a] F. δυσταθοῦντας, vel ἐνσταθοῦντας.

Nam iracundia, cùm prava ſit, vi ſuâ evertit ſervos Dei. Quoties enim viderit dubios homines, injicit ſe in cor hominis; & de nihilo homo amaritudinem percipit, propter res quæ ſunt in vitæ uſu, aut pro convictu; aut pro aliquo verbo, ſi quod incidit, ſupervacuo; aut pro dato & debito. Hæc enim omnia ſtulta ſunt, & ſupervacua & vana ſervis Dei. Æquanimitas autem valida eſt & fortis, & habet virtutem magnam, & ampliſ-

Var. Lect. [3] moreri. [4] L. bona. [5] C. & Ang. Sic omnibus iracundis contingit.

ρὰν, καὶ εὐθύνει, καὶ ἀγαλλιωμένη ἀμέριμνος οὖσα δοξάζει τὸν Κύριον, μηδὲν ἐν αὐτῇ ἔχουσα πικρὸν, διότι πραῢς ἐστι καὶ ἡσύχιος. Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρον. Ἡ δὲ ὀξυχολία ἄφρων ἐστίν· εἶτα, ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμὸς, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Τὸ οὖν ἅγιον πνεῦμα, ὡς τρυφερὸν ὂν, καὶ μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ τοῦ σκληροῦ καὶ πονηροῦ πνεύματος, ἀποχωρεῖ ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀνθρώπου, καὶ ζητεῖ τοῦ κατοικῆσαι μετὰ τοῦ μακροθύμου, καὶ γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς τοῦ πνεύματος τοῦ δικαίου, καὶ ὅλως ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς.

ſimis rebus fruitur, & hilaris in pace gaudens honorificat Dominum; nihil in ſe habens amari, quia manſueta eſt & quieta. Hæc ergo æquanimitas habitat cum iis, qui fidem integram poſſident. At iracundia ſtulta eſt: deinde de ſtultitia naſcitur amaritudo; & ex amaritudine, iracundia; ex iracundia verò, furor. Sanctus ergo Spiritus, ut tener, nec morari ſolitus cum duro ac malo Spiritu, recedit ab ejuſmodi homine, & quærit habitare cum manſueto, & fit homo ille vacuus à Spiritu juſto, & omnino obcæcatur à cogitatione bona.

Recede ergo tu ab iracundia, & indue animæquitatem, & reſiſte iracundiæ; & invenieris

Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας τοῦ πονηροῦ δαίμονος· ἔνδυσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν, καὶ

cum pudicitia & castitate a Deo. Vide ergo, ne forte negligas hoc Mandatum. Si enim huic Mandato [6] obedientiam præstiteris; & cætera Mandata mea, quæ tibi mandaturus sum, poteris servare. Confirma ergo nunc te in Mandatis istis, ut vivas Deo: & quicumque servaverint hæc Mandata, vivent Deo.

ἀντίστηθι τῇ ὀξυχολίᾳ· καὶ ἔσῃ ἐπαινούμενος τοῖς ἠγαπημένοις ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Βλέπε οὖν μὴ παραλογήσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην. Ἐὰν γὰρ ταύτην φυλάξῃς, δυνήσῃ καὶ τὰς λοιπὰς τηρῆσαι. Ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς, καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ νικήσεις, καὶ ζήσεις Θεῷ. *E Fabricio.*

VAR. LECT. [6] B. & L. dominationem egeris.

MANDATUM VI.

De agnoscendis uniuscujusque hominis duobus Geniis, & utriusque inspirationibus.

I. PRæceperam, inquit, tibi in primo Mandato, ut custodires fidem, & timorem, & pœnitentiam. Etiam, inquam, Domine. Et dixit: Sed nunc tibi volo monstrare virtutes horum mandatorum, ut scias effectus illorum, [1] quo modo ipsa posita sunt ad justum pariter & injustum. Tu itaque crede justo; injusto autem nihil crede. Justi-

Ἐνετειλάμην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον, καὶ ἐγκρατεύσῃ. Ἀπεκρίθην, Ναὶ, Κύριε, οὕτως ἐστίν. Ἀλλὰ θέλω σοὶ δηλῶσαι, καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς τὴν δύναμιν, ἣν ἔχουσι, καὶ ἐνέργειαν· διπλαὶ γάρ εἰσι, κεῖνται γὰρ ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. Σὺ οὖν

VAR. LECT. [1] L quoniam.

Pœnitentiam.] *Abstinentiam* Wakius, ex Græc. Athanasii, & potiùs legendum esse censet Mand. i.

tia enim rectam viam habet; at injustitia pravam. Sed tu rectam viam custodi, pravam autem relinque. Prava autem via non habet exitum bonum, sed offendicula multa; aspera est, & spinosa, & ducit ad interitum, & noxia est hominibus ambulantibus in illa. Qui autem viam rectam petunt, æqualiter ambulant sine offensione; quia non est aspera, neque spinosa. Vides igitur, quòd melius est per hanc viam incedere. Ibis enim, inquit; & quicumque ex toto corde crediderint in Domino, ibunt per illam.

πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μηδὲν πιστεύσῃς. Τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν. *Ex Athanasio* T. iii. p. 2. 54.

II. Audi nunc, inquit, primùm de fide. Duo sunt [1] Genii cum homine: unus æquitatis; &

[1] C. V. & L. Nuncii, *& sic in sequentibus.* Var. Lect.

Duo sunt Genii &c.] Pro sententia de duobus Angelis seu Geniis, bono & malo, hominum unicuique assistentibus, habemus testimonia Origenis, Basilii, Gregorii Nysseni, Chrysostomi, magistri sententiarum, & Scholasticorum quorumdam. Adde præterea Chaldæorum, Judæorum, & Muhammedanorum suffragia; itemque Empedoclem, Platonem, Euclidem Socraticum, & Servium. Facit tamen rem incertam, ex parte certi Dæmonis insidiatoris, silentium cùm Scripturæ, tum multorum Patrum; immò nonnullorum ex his contraria opinio; ut nihil dicam de recentioribus Theologis. Tertullianus Lib. de anima C. 57. dicit, *Nullum penè hominem carere dæmonio.* Optatus Milevitanus L. iv. contra Donatistas, *Neminem fugit, quòd omnis homo qui nascitur, quamvis de parentibus Christianis nascatur, sine spiritu mundi esse non possit; quem necesse sit ante salutare lavacrum, ab homine excludi & separari. Hoc exorcismus operatur, per quem spiritus immundus depellitur, & in loca deserta fugatur.* Ipse etiam Origenes, parum in suis constans, Homil. xx. in Josuam, multas intra nos ponit divinas virtutes, animarum nostrarum vel corporum curam gerentes; multasque noxias, obsidentes, ac insidiantes. Atque eumdem Adamantium ista Hieronymi verba petunt ad Gal. i. 15. *Et dicunt, Quo modo statim ab utero erraverunt peccatores, & falsa locuti sunt, qui nec sermonem potuerunt habere, nec sensum? Aut quæ est ista justitia præscientiæ Dei, alium amare & custodire priusquam nascatur,*

Origenes de princ. iii. 2. & Hom. 35. in Lucam. Caſſianus, Collat. viii. C. 17. & xiii. C. 12. Proſper contra Collat. C. 30.

unus iniquitatis. Et ego dixi illi: Quo modo, Domine, ſcire potero, quòd duo ſunt Genii cum homine? Audi, inquit, & intellige. Æquitatis Genius tener eſt, [2] lenis & verecundus, manſuetus & quietus. Cùm ergo in cor tuum aſcenderit; continuò loquitur tecum de juſtitia, de pudicitia, de caſtitate, de benignitate, de [3] venia, de caritate, & de pietate. Hæc omnia cùm aſcenderint [4] in cor tuum; ſcito, quòd Genius æquitatis tecum eſt: huic ergo Genio crede, & operibus ejus. Accipe nunc & Genii iniquitatis opera. Primùm amarus, iracundus, & [5] ſtolidus eſt; & opera illius pernicioſa ſunt, & evertunt ſervos Dei. Cùm ergo in cor tuum aſcenderint hæc; intelliges [6] ab operibus ejus, hunc eſſe Genium iniquitatis. Et dixi ei: Quo modo, Domine, intelligam? Audi, inquit, & intellige. Cùm iracundia tibi acceſſerit, aut amaritudo; intellige, [7] eum eſſe in te: deinde cupiditas [8] multorum operum, & optimorum ci-

VAR. LECT. [2] B. & L. *Deeſt.* [3] indulgentia. [4] L. *Deſunt* in cor tuum. [5] ſtultus. [6] eum ab operibus ſuis, quia hic eſt nuncius iniquitatis. [7] quia ipſe in te eſt. [8] C. multarum opum.

alium deteſtari? Et cauſas hujus rei ad priorem vitam referunt; quòd unuſquiſque, pro merito ſuo, à primo ſtatim ortu, bonis aut malis Angelis aſſignetur. Scriptum quoque fuerat à Clemente Alexand. in libris Ὑποτυπώσεων, per baptiſmum πνεύματα ἀκάθαρτα συμπεπλεγμένα τῇ ψυχῇ διυλίζεσθαι, *Spiritus immundos animæ complicitos ſecerni.* Denique Lactantius dicit, L. ii. C. 14. quod contaminati ſpiritus *adhærent ſingulis hominibus, & omnes oſtiatim domos occupant, ac ſibi Geniorum nomen aſſumunt.* Ut ut ſit, Hermæ noſtri dogma longiſſimè diſtat ab errore recentioris Hermæ alterius, ſociorumque Meſſalianorum, affirmantium, Unicuique homini ſtatim ab ortu comitem ac incolam adeſſe Dæmonem, qui ad malum cogat; nec baptiſmo, ſed ſolâ oratione expellatur. COT.

Veterem lectionem *Nuncii* hìc & in ſequentibus retinendam cenſeo, ſiquidem interpretatur vocem ἄγγελοι, quam auctorem ſcripſiſſe conſtat. OXON.

borum, & [9] ebrietatum, & [1] appetentia multarum rerum alienarum, & ſuperbia, & multiloquia, & [2] ambitio, & quæcumque iis ſimilia ſunt.

Hæc ergo, cùm in cor tuum aſcenderint; intellige, [3] Genium iniquitatis tecum eſſe. Tu ergo, cùm cognoveris opera illius, recede ab illis omnibus, & nihil illi crede; quia mala ſunt opera illius, & non conveniunt ſervis Dei. Habes ergo utrorumque [4] Geniorum opera. Intellige nunc, & crede Genio æquitatis; quia doctrina illius bona eſt. Licèt enim ſit feliciſſimus homo, & cogitatio alterius Genii aſcendat in cor illius; oportet illum virum aut mulierem peccare. Si autem etiam nequiſſimus vir fuerit, aut mulier, & aſcenderint in cor illius opera Genii æquitatis; neceſſe eſt, illum, aut illam, aliquid boni facere. Vides ergo, quòd bonum eſt, Genium æquitatis ſequi. Si ergo illum ſecutus fueris, & credideris operibus illius; vives Deo: & qui crediderint operibus illius, vivent Deo.

Ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε, ὅτι ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. Σὺ οὖν ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε. Ἔχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας. Σύνες οὖν, καὶ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης πίστευσον. *E. Fabricio.*

Ex hoc capite iſta habet Antiochus hom. lxi.

Δύο γάρ εἰσιν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου· *Duo enim ſunt Angeli cum homine: unus æqui-*

[9] B. & L. ebrietates. [1] L. deſiderium. [2] ambitioſitas. VAR. LECT.
[3] quia nuncius iniquitatis eſt tecum. [4] nuncium operum.

Appetentia multarum &c.] Græca ἐπιθυμία γυναικῶν καὶ πλεονεξιῶν, niſi incrementum acceperint ab Antiocho, poſtulant, *appetentia mulierum & rerum alienarum*, ſeu potiùs, *multarum rerum alienarum.* COT.

εἷς τῆς δικαιοσύνης, εἷς τῆς πονηρίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος, αἰσχυντηρός, καὶ πραΰς, καὶ ἡσύχιός ἐστιν. Ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετ' αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος, περὶ αὐταρκείας, περὶ παντὸς ἔργου δικαίου, περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ὅταν οὖν ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβῇ, ἀρίδηλόν ἐστιν, ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετ' αὐτοῦ ἐστι. Τοῦ δὲ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα· πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι, καὶ πικρὸς, καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀναβῇ, δεῖ γνῶναι αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ὀξυχολία τὶς τινὶ προσέλθῃ, ἢ πικρία, φανερῶς ὁ τοιοῦτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐσ-

æquitatis; unus iniquitatis. Et æquitatis quidem Angelus, verecundus est, mansuetus, & quietus. Cùm ergo hic in cor hominis ascenderit, continuò loquitur cum eo de justitia, de pudicitia, de castitate, de frugalitate, de omni opere justo, de omni virtute honorifica. Hæc ergo omnia cùm ascenderint in cor hominis, manifestum est, quòd Angelus æquitatis cum eo est. Angeli autem iniquitatis opera sunt: Primò omnium, iracundus est, & amarus, & stolidus; & opera illius perniciosa sunt, & evertunt servos Dei. Cùm ergo hic in cor hominis ascenderit, oportet intelligere eum ab operibus ejus. Cùm enim quædam iracundia cuidam accesserit, aut amaritudo; intellige, eum in homine

τίν· εἶτα ἐπιθυμία πράξεων πολλῶν, καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων πολλῶν, καὶ ποικίλων τρυφῶν, καὶ ἐπιθυμία γυναικῶν καὶ πλεονεξιῶν, καὶ ὑπερηφανεία, καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶ παραπλήσια, καὶ ὅμοια. Ἀλλὰ καὶ αἱ πονηραὶ ἐνθυμήσεις αὐτοῦ εἰσι πᾶσαι. Προσχῶμεν οὖν ἀκριβῶς ἑαυτοῖς· καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ πονηρῷ ἀποταξώμεθα, τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης ἀκολουθήσωμεν.

esse: deinde cupiditas multorum operum, & profusio multorum & optimorum ciborum, ac variarum deliciarum, & appetentia mulierum ac rerum alienarum, & superbia, & ambitio, & quæcumque iis paria sunt ac similia. Sed & malæ cogitationes ipsius sunt omnes. Nobis ergo diligenter attendamus: & angelo iniquo renunciemus; Angelum verò justitiæ sequamur.

MANDATUM VII.

De timendo Deo, & Dæmone non metuendo.

TIME, inquit, *Dominum, & mandata ejus custodi.* Servans enim præcepta Dei, eris potens in omni actu, & omne negotium tuum erit incomparabile. Timens enim Dominum, omnia bona [1] operaberis. Hic est timor, [2] quo timere oportet, ut salvus esse possis. Diabolum autem ne timeas: timens enim Dominum, dominaberis [3] illius; quia virtus in illo nulla est. In quo autem virtus non est, is ne timendus quidem est. In quo verò virtus gloriosa est, is etiam timendus est. Omnis enim virtutem habens,

Eccl. xii. 13.
Clemens Alexand. Strom. ii.

[1] L. operabitur. [2] B. & L. quem. [3] illi. VAR. LECT.

etiam timendus [4] eſt. Nam qui virtutem non habet, ab omnibus contemnitur. Time planè facta Diaboli; quoniam maligna ſunt: metuens enim Dominum, timebis, & opera [5] Diaboli non facies; ſed abſtinebis te ab eis. Duplex enim timor eſt. Si enim malum operari [a] volueris; timens Dominum, [6] ne id quidem facies. Si autem bonum operari volueris; timor [7] utique Domini validus, & ingens, & glorioſus eſt. Time igitur Deum, & vives. Et quicumque eum metuerint, cuſtodientes mandata ejus; eorum vita eſt apud Dominum: non cuſtodientium autem, nec vita in illis eſt.

[a] F. nolueris.

Antiochus, homiliâ cxxvii.

Φοβήθητι γάρ, φησι, τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Φυλάσσων δὲ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ἔσῃ δυνατὸς ἐν πάσῃ πράξει, καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος γὰρ τὸν Κύριον, πάντα καλῶς ἐργάσῃ. Οὗτός ἐστιν ὁ φόβος, ὃν δεῖ δὲ φοβηθῆναι, καὶ σωθήσῃ. Τὸν δὲ διάβολον μὴ φοβηθῇς. Φοβούμενος γὰρ τὸν Κύ-

Time enim, inquit, Dominum, & mandata ejus cuſtodi. Servans autem præcepta Dei, eris potens in omni actu, & negotium tuum erit incomparabile. Timens enim Dominum, omnia benè operaberis. Hic eſt timor, quo oportet ut timeas, & ſalvus eris. Diabolum autem ne timeas. Timens enim Do-

VAR. LECT. [4] L. eſt, nec timor in ipſo. [5] Diaboli. Nec facies ea, ſed. [6] B. & L. non id facies. [7] L. itaque.

Si enim malum operari volueris.] Malim Græca quàm Latina corrigere, ſcribendo, Εἰ οὖν θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάζεσθαι. Vet. libri, Ἐὰν θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐγράσασθαι. COT.

ριον, κατακυριεύσεις τοῦ Διαβόλου, ὅτι δύναμις οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Ἐν ᾧ δὲ δύναμις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος· ἐν ᾧ ἡ δύναμις ἡ ἔνδοξος, καὶ ὁ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων, καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν, ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. Φοβήθητι δὲ τὰ ἔργα τοῦ Διαβόλου, ὅτι πονηρά εἰσι. Φοβούμενος δὲ τὸν Κύριον, οὐ φοβηθήσῃ τὰ ἔργα τοῦ Διαβόλου, καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτά· ἀλλὰ φεύξῃ ἀπ' αὐτῶν. Δισσοὶ οὖν εἰσὶν οἱ φόβοι. Εἰ οὐ θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάζεσθαι, φοβήθητι τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ἐργάζῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ θέλῃς πάλιν τὸ ἀγαθὸν ἐργάσασθαι, φοβήθητι τὸν Κύριον, καὶ ἐργάζῃ αὐτό. Ὥστε ὁ φόβος τοῦ Κυρίου ἰσχυρότερός ἐστι, καὶ ἔνδοξος. Καὶ ὅσοι ἂν φοβηθῶσιν αὐτὸν, καὶ τηρήσωσι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ζήσονται τῷ Θεῷ.

minum, dominaberis Diaboli; quia virtus in illo nulla eſt. In quo autem virtus non eſt, is ne timendus quidem eſt: in quo verò virtus glorioſa eſt, is etiam timendus eſt. Omnis enim virtutem habens, etiam timendus eſt. Nam qui virtutem non habet, ab omnibus contemnitur. Time planè facta Diaboli, quoniam maligna ſunt. Metuens autem Dominum, non timebis opera Diaboli, & non facies ea; ſed abſtinebis te ab eis. Duplex ergo timor eſt. Si malum operari nolueris, time Dominum, & id non facies. Si autem adhuc bonum operari volueris, time Dominum, & facies illud. Timor itaque Domini validus & glorioſus eſt. Et quicumque eum metuerint, & cuſtodierint mandata ejus, vivent Deo.

MANDATUM VIII.

Declinandum esse à malis, & facienda bona.

I. DIXI tibi, inquit, quòd [1] creaturæ Domini duplices ſunt; & abſtinentia duplex eſt. A quibuſdam ergo abſtinere oportet; à quibuſdam verò non. Manifeſta, inquam, mihi, Domine, à quibus abſtinere oportet, & à quibus non. Audi, inquit: A malo abſtine; & noli illud facere. A bono [2] autem abſtinere noli, ſed fac illud. Si enim abſtinueris à bono, & non id feceris; peccabis. Abſtine igitur ab omni malo, & [a] ſcies omnem juſtitiam. Quales, [3] inquam, malignitates ſunt hæ, à quibus abſtinere oportet? [4] Audi, inquit: ab adulteriis, ebrietatibus & [5] commeſſationibus malignis, ab eſca nimia, à lautitia, & inhoneſtate, à ſuperbia, ab [6] abnegatione, à mendacio, à [7] detractione, à nequitia ficta, à [8] recordatione injuriæ, & à fama peſſima.

[a] *F.* facies.

Hæc enim ſunt opera iniquitatum, à quibus abſtinere oportet ſervum Dei. Qui enim ab iis abſtinere non poteſt, vivere Deo non poteſt. Audi nunc, inquit, &

Ταῦτα τὰ ἔργα πονηρά ἐστι τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων· τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι δοῦλον τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος

VAR. LECT. [1] B. creationes. L. orationes. [2] abſtinere te noles. [3] enim. [4] *Quidam cod.* Reſpondit mihi. [5] B. & L. conviviis. [6] L. abnegantia. [7] *Deſunt* à detractione. [8] memoria malignitatis.

Ab adulteriis, &c.] Aut legebat ἀπὸ μοιχείας, πονηρίας μεθύσματος, aut μεθύσματος jungebat cum voce ἀνομίας, quæ ſequitur, ſicut exhibent duo codices Regis. COT.

ſequentia [9] eorum. Et quidem multa ſunt adhuc, à quibus abſtinere debet ſervus Dei. A furto, ab [1] abnegatione, à falſo teſtimonio, à cupiditate, à ſuperbia, & quæcumque iis ſimilia ſunt. Videntur ergo tibi hæc mala eſſe, an non? Equidem valde mala ſunt ſervis Dei. Ab his ergo omnibus debet abſtinere ſervus Dei. Abſtine ergo ab omnibus his, ut [2] vivas Deo, & ſcribaris cum abſtinentibus. A quibus ergo debeas abſtinere, illa ſunt. A quibus autem non debeas abſtinere, audi. Ab omnibus bonis operibus noli abſtinere; ſed fac illa. Audi, inquit, virtutem bonorum operum, quæ debeas operari, ut ſalvus eſſe poſſis. Primum omnium eſt fides, timor Domini, caritas,

τούτων οὐ δύναται ζῆσαι τῷ Θεῷ. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων· καὶ πολλὰ γάρ εἰσιν ἀφ᾽ ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ ἐγκρατεύεσθαι, κλοπὴ, ψεῦδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια· εἰ οὖν δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα; [b] Ἀπεκρίθη, καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἐγκράτευσαι οὖν ἁπάντων, ἵνα ζήσῃς τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευομένων. ἃ μὲν οὖν δεῖ ἐγκρατεύεσθαι ταῦτά ἐστι. Ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε· πάντων πρῶτον πίστις, φόβος Κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή. τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν, ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. ταῦτα ἐάν τις φυλάσσει, καὶ μὴ ἐγκρατεύεται ἀπ᾽

[b] L. Ἀπεκρίθην.

[9] C. horum. Adhuc ergo ſunt ſequentia [1] Lect.
[1] L negatione. [2] *Deſunt*, vivas Deo &.

concordia, [3] æquitas, veritas, patientia, caſtitas. Iis nihil eſt melius in vita hominum, qui hæc [4] cuſtodierint & fecerint in vita ſua. Deinde horum ſequentia audi. Viduis adminiſtrare, orphanos & pauperes non deſpicere, & ſervos Dei ex neceſſitate redimere, hoſpitalem eſſe. [5] Hoſpitalitate enim invenitur aliquando fructus bonus. Non contradicere, quietum eſſe, [6] humillimum fieri omnium hominum, majores natu colere, ſtudere [7] juſtitiæ, fraternitatem conſervare, contumelias ſufferre, æquanimem eſſe; lapſos à fide non projicere, ſed æquanimes facere; peccantes admonere, debitores non premere; & ſi qua iis ſimilia. Videntur tibi hæc eſſe bona, an non? Quid enim melius eſt, inquam, [8] verbis iſtis? Vive ergo, inquit, in his mandatis, & noli ab eis recedere. Si enim cuſtodieris hæc omnia mandata, vives

αὐτῶν, μακάριός ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Εἶτα τούτων ἀκόλουθα ἄκουε· χήραις ὑπηρετεῖν, καὶ ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι, ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὑρίσκεται ἀγαθοποίησις, ἡσύχιον εἶναι, ἐνδεέστερον γίνεσθαι, πάντα ἄνθρωπον πρεσβύτην σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν, ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, ἀμνησίκακον, κάμνοντας τῇ ψυχῇ ---- δοκεῖ σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; Τί γὰρ τούτων, εἶπον, ἀγαθώτερον εἶναι δύναται; Γύμναζε οὖν σεαυτὸν ἐν τούτοις, καὶ μὴ ἐγκρατεύου πάντων, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ. *E Fabricio.*

VAR. LECT. [3] pietas, æquitas. [4] C. & L. cuſtodierit & fecerit in vita ſua, vivet Deo. [5] L. In hoſpitio. [6] B. & L. humiliorem. [7] B. juſtitiam. [8] B. & L. horum verborum.

Deo: & omnes qui custodierint hæc mandata, vivent Deo.

Antiochus, homiliâ lxxix.

Ἡ οὖν ἐγκράτεια διπλῆ ἐστιν· ἐπὶ τινῶν γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ἐπὶ τινῶν δὲ οὐ δεῖ. Τὸ πονηρὸν γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, καὶ μὴ ποιεῖν αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν. Ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν· ἐγκράτευσαι ἀπὸ μοιχείας, πορνείας, μεθύσματος, ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς, ἀπὸ πονηρίας, ἀπό τε ἐδεσμάτων πολλῶν, καὶ πολυτελείας, πλούτου, καὶ καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης, καὶ ὑπερηφανίας, καὶ ἀπὸ ψεύματος, καὶ καταλαλιᾶς, καὶ ὑποκρίσεως, καὶ μνησικακίας, καὶ πάσης βλασφημίας, κλέμματος, ἀποστερήσεως, ψευδομαρτυρίας, πλεονεξίας, ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἀπάτης, κενοδοξίας, ἀλαζονείας, καὶ ὅσα τούτοις

Igitur abstinentia duplex est: à quibusdam enim abstinere oportet; à quibusdam verò non oportet. A malo enim abstinere oportet, & id non facere: à bono autem non abstinere, sed facere. Abstine igitur ab omni malo, faciens quod bonum est: abstine ab adulterio, fornicatione, ebritate, malitia seu inhonestate, à deliciis, ab esca nimia, & lautitia, divitiis, & gloriatione, & elatione animi, & superbia, & à mendacio, ac detractione, & nequitia ficta, & recordatione injuriæ, & omni blasphemia seu fama pessima, furto, fraude seu abnegatione, falso testimonio, avaritia, cupiditate mala, dolo, inani gloria, superbia, & quæ-

ὅμοιά ἐστι. τούτων δὴ τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν ἀγωνιστὴν καὶ δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ καὶ ἔργα ἀγαθὰ, ἃ δεῖ ἐργάζεσθαι, καὶ μὴ ἐγκρατεύεσθαι. Πρὸ δὲ πάντων, πίστις, φόβος Κυρίου, ἀγάπη, ὁμόνοια, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονὴ, χήραις ὑπηρετεῖν, ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι, ἥσυχον, ἐνδεέστερον γίνεσθαι πάντων ἀνθρώπων, πρεσβύτας σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν, μακρόθυμον εἶναι, μνησικακίαν μὴ ἔχειν, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ πίστεως μὴ ἀποβάλλεσθαι, ἀλλ᾽ ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν ἐνδεεῖς, καὶ εἴ τινα τούτοις ὅμοιά ἐστι. Ταῦτα γὰρ ἐάν τις φυλάξῃ, καὶ μὴ ἐγκρατεύσηται

cumque iis similia sunt. Ab his ergo operibus oportet abstinere pugilem ac servum Dei. Sunt autem & opera bona, quæ oportet facere, & à quibus non debes abstinere. Primum verò omnium est fides, timor Domini, caritas, concordia, verba æquitatis, veritas, patientia, viduis administrare, orphanos, pauperes, & solatio destitutos visitare, servos Dei ex necessitate redimere, hospitalem esse, quietum, humillimum fieri omnium hominum, majores natu colere, studere justitiæ, fraternitatem conservare, æquanimem esse, contumelias sufferre seu non habere memoriam injuriarum, animo laborantes consolari; lapsos à fide non projicere, sed convertere ac æquanimes facere; peccantes admonere, debitores inopes non premere; & si qua iis similia. Si enim quis custodierit hæc, & non ab

ἀπ' αὐτῶν, ζήσεται τῷ Θεῷ.

eis recesserit ac abstinuerit, vivet Deo.

MANDATUM IX.

Postulandum à Deo assiduè, & sine hæsitatione.

I. ITerum dixit mihi:

Tolle à te dubitationem, & nihil omnino dubites. Petens aliquid à Domino, ne dicas intra te: [1] Quo modo verò possum aliquid petere à Domino, & [2] obtinere, cùm sim peccator tantorum malorum in Dominum? Noli hoc cogitare; sed ex totis præcordiis convertere ad Dominum. Pete sine dubitatione; & scies misericordiam Domini; quòd non te derelinquet; sed petitionem animæ tuæ [3] adimplebit. Non est enim Deus sicut [4] homines, memores [5] injuriarum; sed est immemor injuriarum, & miseretur [6] figmenti

Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν, καὶ μηδὲν ὅλως διψυχήσης αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ, ὅτι πῶς δύναμαι αἰτήσεσθαι τι παρὰ τοῦ Κυρίου (καὶ) λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον πρὸς τὸν Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλείπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι, οἱ μνησικακοί εἰσι, καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐ-

[1] L. quoniam quo. [2] accipere. [3] B. & L. replebit. VAR LECT. [4] L. homo memor. [5] B. malorum. [6] L. figmento suo.

Cùm sim peccator &c.] Tertullianus de pœnitentia, *Peccator enim omnium notarum cùm sim:* COT.

ſui. Ergo purifica cor tuum [7] ab omnibus vitiis hujus ſæculi, & obſerva prædicta verba tibi à Deo [8] data; & accipies omnia bona quæ petis; & ex omnibus petitionibus tuis nihil deerit tibi, ſi ſine dubitatione petieris à Domino. Qui ergo tales [9] non ſunt, omnino nihil impetrant [1] eorum quæ petunt. Nam qui pleni ſunt fide, omnia petunt fidentes, & accipiunt à Domino; quia ſine dubitatione petunt. Omnis enim dubitans homo, ſi non pœnitentiam egerit, difficilè Deo vivet. Purifica ergo cor tuum à dubitatione, & indue fidem, & crede Deo; & omnia quæ petieris, accipies. Sed ſi petas aliquando petitionem, & [2] non accipias; noli dubitare, quia non citò

τοῦ. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων, καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων, καὶ αἴτου παρὰ Κυρίου, καὶ λήψῃ, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσεις. Ἐὰν δὲ διστάσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν Θεὸν, οὗτοί εἰσιν ὡς δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὅλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται, πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται, μηδὲν διψυχοῦντες· πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνὴρ, ἐὰν μὴ μετανοήσει, δυσκόλως σωθήσεται. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας, ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πίστευε τῷ

VAR. LECT. [7] B. à malis cogitationibus, & ab omnibus hujus ſæculi negotiis. [8] L. *Deeſt.* [9] L. *Deeſt.* [1] ex petitionibus ſuis. [2] tardiùs accipias petitionem tuam.

acceperis petitionem animæ tuæ. Forſitan enim propter tentationem, aut pro peccato tuo, quod tu ignoras, tardiùs accipies petitionem tuam. Sed tu noli [3] deſinere petendo petitionem animæ tuæ; & accipies. Si autem ceſſaveris petendo; de te queraris, non de Deo, quòd non dederit tibi.

Θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου ἃ αἰτῇ λήψῃ. Καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ Κυρίου αἴτημά τι, καὶ μὴ ἀπολήψῃ, μὴ διψυχήσεις, ὅτι τάχιον οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πάντως κ. τ. λ. *E Fabricio.*

Vide ergo dubitationem hanc, quàm perniciosa ſit, & ſæva, & multos radicitùs evellat à fide, etiam valde fideles & firmos. Etenim hæc dubitatio filia eſt Diaboli, & valde nequiter agit [4] cum ſervis Dei. Contemne ergo dubitationem, & dominaberis illius in omni re. Indue firmam fidem & potentem.

Βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν ταύτην, πονηρὰ γάρ ἐστι, καὶ ἀσύνετος, καὶ πολλοὺς ἐκριζοῖ ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυρούς· ἡ γὰρ διψυχία κ. τ. λ. Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς, ἐν παντὶ πράγματι ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατήν. *E Fabricio.*

Athanaſius de decretis Nicæn.

Antiochus, homiliâ lxxxv.

Ἄρωμεν οὖν ἀφ᾽ ἡμῶν τὴν διψυχίαν καὶ ὀλι-

Tollamus ergo à nobis dubitationem & puſilla-

[3] deſerere. [4] ad ſervos. VAR. LECT.

Hæc dubitatio filia eſt Diaboli.] Quod ab Herma dicitur de dubitatione in precibus, Athanaſius adducit contra Euſebianos ſeu Arianos, homines διψύχους, nec in ſua ſententia ſtabiles. Cor.

γοψυχίαν, καὶ μηδ' ὅλως διψυχήσωμεν αἰτήσασθαί τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγοντες ἐν ἑαυτοῖς· ὅ, τι πῶς δύναμαι αἰτήσασθαι παρὰ Κυρίου, καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; ἀλλ' ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσεις τὴν πολλὴν αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς οἱ ἄνθρωποι, μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστι, καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τοῦ διστάζειν, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτῷ, καὶ λήψῃ τὸ αἴτημά σου. Ἐπὰν δὲ διστάζεις, οὐ λήψῃ. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν Θεὸν, οὗτοί εἰσιν οἱ δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὅλως ἐπιτυγχάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὁλοτελεῖς

nimitatem, & nihil omnino dubitemus petere aliquid à Deo, dicentes intra nos; Quo modo possum aliquid petere à Domino, & obtinere, cùm sim peccator tantorum malorum in eum? Sed ex totis præcordiis convertere ad Dominum, & pete ab eo sine dubitatione; & scies magnam ejus misericordiam, quòd non te derelinquet, sed petitionem animæ tuæ adimplebit. Non est enim Deus, sicut homines, memores injuriarum; sed est immemor injuriarum, & miseretur figmenti sui. Ergo purifica cor tuum à dubitatione, & pete ab eo, & accipies petitionem tuam. Cùm autem dubitaveris, non accipies. Qui enim dubitant de Deo, hi sunt dubii, & omnino nihil impetrant eorum quæ petunt. Nam qui pleni

ὄντες ἐν τῇ πίστει, πάντα αἰτοῦνται, πεποιθότες ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται. Ἐὰν δὲ καὶ βραδύτερον λαμβάνεις, μὴ διψυχήσῃς, ὅτι οὐκ ἔλαβες ταχὺ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου. Πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα, ἢ παράπτωμά τι, ὃ σὺ ἀγνοεῖς, βραδύτερον λαμβάνεις. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς αἰτούμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, καὶ λήψῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκακήσεις αἰτούμενος, σεαυτὸν αἰτιῶ, καὶ * μὴ τὸν διδόντα σοί. Ἡ γὰρ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου, καὶ λίαν πονηρεύεται εἰς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Σὺ οὖν ἔνδυσαι τὴν πίστιν τὴν ἰσχυράν.

ſunt fide, omnia petunt fidentes Domino, & accipiunt, quia ſine dubitatione petunt. Sed ſi tardiùs accipias, noli dubitare, quia non citò acceperis petitionem animæ tuæ. Omnino enim propter tentationem, aut pro peccato, quod tu ignoras, tardiùs accipis. Sed tu noli deſinere petendo petitionem animæ tuæ; & accipies. Si autem ceſſaveris petendo; de te queraris, non de eo qui non dederit tibi. Etenim dubitatio filia eſt Diaboli, & valde nequiter agit cum ſervis Dei. Tu ergo indue firmam fidem & potentem.

* F. deeſt μή.

Fides enim omnia repromittit, & omnia conſummat. Dubitatio autem non credit, [5] ſe aliquid impetraturam omnibus operibus ſuis quæ agit.

Καὶ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ. Ἡ δὲ διψυχία, μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτὴν, πάντων ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς ὧν πράσσει.

Vides ergo, inquit, quòd fides deſurſum eſt à Deo,

[5] L. ſibi omnium impetrare operum ſuorum, quæ.

& habet virtutem magnam. Dubitatio autem terrenus ſpiritus eſt, & à Diabolo, virtutem non habens. Tu igitur [a] ſerva [b] virtutem [6] fidei: à dubitatione autem recede, quæ non habet virtutem; & vives Deo. Et omnes vivent Deo, quicumque hæc egerint.

Σὺ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ σου, τῇ δυνάμει τῆς πίστεως - - - καὶ ζήσῃ Θεῷ, καὶ πάντες οἱ καταφρονήσαντες.

[a] *L.* ſervi.
[b] *L.* virtutem habenti.

Var.Lect. [6] habitæ fidei. C. fidem habentem virtutem.

MANDATUM X.

De animi triſtitia, & non contriſtando Spiritum Dei, qui in nobis eſt.

I. LONGE fac à te omnem triſtitiam: etenim hæc ſoror eſt dubitationis, & iracundiæ. Quo modo, inquam, Domine, ſoror eſt harum? Aliud mihi videtur triſtitia, aliud iracundia, aliud dubitatio. Et ait: Sine ſenſu non intelligis. Triſtitia enim omnium ſpirituum [1] nequiſſimus eſt, & peſſimus ſervis Dei; & omnium ſpiritus exter-

Ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας. Πῶς, Κύριε, ἀδελφή ἐστιν αὐτῆς; ἀλλὸ γάρ μοι δοκεῖ ὀξυχολία, καὶ ἀλλὸ λύπη. Λέγει αὐτῷ· Διά τι οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι; οὐ νοεῖς, ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν πάθων πονηρολέρα ἐστι καὶ δεινοτάτη τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα καταφθείρει

Var.Lect. [1] L. nequior & peſſima.

minat, & [2] cruciat Spiritum ſanctum; & iterum ſalvum facit. Ego, inquam, Domine, inſipiens ſum, & non intelligo quæſtiones iſtas: quo modo poſſit [3] cruciare, & iterum ſalvum facere, non intelligo. Audi, inquit, & intellige. Hi [4] qui numquam exquiſierunt veritatem, neque inquiſierunt de majeſtate, ſed tantùm crediderunt, [5] ſunt involuti in negotiis [6] hominum Ethnicorum. Et alius mendax Prophetes eſt, qui perdit ſenſus ſervorum Dei; dubiorum autem, non illorum qui fidunt in Domino plenè. Illi ergo dubii quaſi ad divinum [7] Spiritum veniunt, & interrogant illum, quid illis futurum ſit. Et ille mendax Prophetes, nullam habens in ſe [8] virtutem Spiritûs divini, loquitur illis ſecundùm interrogationem illorum, & implet animas illorum promiſſis, ſicut illi volunt. Ille autem Prophetes inanis eſt, & inania reſpondet inanibus. Quidquid enim interrogatur à vanis hominibus, vana reſpondet illis. [9] Quædam autem verba vera loquitur. Diabolus [1] enim implet eum ſpiritu ſuo, ut dejiciat aliquem ex [2] juſtis.

τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πάλιν σώζει;

Clemens Alex. in Strom. I.

Τινὰ γὰρ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ. Ὁ γὰρ διάβολος αὐτὸν πληροῖ τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων.

LECT. VAR. [2] contribulat. [3] contribulare. [4] *Deeſt.* [5] C. & L. & ſunt. [6] & divitiis. [7] L. *Deeſt.* [8] veritatem in ſe Spiritu divino. [9] Quod autem. [1] autem adimpler. [2] B. & L. illis.

Cruciat Spiritum ſanctum &c.] Hæc fere ad eandem mentem veniunt cum 2 Cor. vii. 10. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. Poſteriorem harum, dicit, tanquam mendacem prophetam, ſervos Dei ſeducere. OXON.

Quædam autem verba &c.] Quòd etiam Pſeudo-prophetæ vera quædam falſis miſceant, multorum teſtimonio conſtat. COT.

II. Quicumque ergo fortes ſunt in fide Domini, & induti ſunt [1] veritatem, talibus ſpiritibus non junguntur, ſed diſcedunt ab illis. [2] Quotquot autem dubii ſunt, & ſubinde pœnitentiam agunt, conſulunt tamquam Ethnici, & permagnum ſibi peccatum [3] congerunt, idolis ſervientes. Quicumque ergo tales ſunt, interrogant pro negotio quolibet, ſimulacra colunt, & ſtulti ſunt, & inanes à veritate. Omnis [4] enim ſpiritus à Deo datus non interrogatur: ſed habens [5] virtutem divinitatis, à ſe omnia loquitur; quia deſurſum eſt à virtute divini Spiritûs. Qui autem interrogatus, loquitur ſecundùm deſiderium, & [a] aliis multis rebus hujus ſæculi. [6] Hujuſmodi non intelligunt quæſtiones divinitatis: obſcurantur [7] enim iis negotiis, & corrumpuntur, & confringuntur. Sicut vites bonæ quæ negliguntur, ab herbis & ſpinis premuntur, & [8] necantur: ſic & homines qui talibus crediderunt, ii negotiis & actionibus multis inciderunt, & [9] evacuantur à ſenſu ſuo, & nihil omnino intelligunt, de divitiis [1] cogitantes. Sed ſi quando audierint de Domino, ſenſus eorum in negotiis ipſorum eſt.

[a] F. de.

Qui autem timorem Domini habent, & ſcrutantur de Deo veritatem; cogitationem omnem habent ad Dominum. Omnia quæ dicuntur eis, percipiunt, & ſtatim [2] intelliguntur,

Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες Θεοῦ, καὶ ἐρευνῶντες περὶ Θεοῦ ἔργων καὶ ἀληθείας, καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς Κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῦ τάχιον νοοῦσι καὶ συνιοῦσι, ὅτι καθαροί εἰσι, καὶ ἀμέριμνοι ἀπὸ πα-

VAR. LECT. [1] L. veritate. [2] Quod enim. [3] inferunt. B. conferunt. [4] L. *Deeſt.* [5] veritatem. [6] B. & L. *Deeſt.* [7] L. ex. [8] C. & L. nocentur. [9] L. evocantur. [1] agentes. [2] C. intelligunt.

[3] quia habent timorem Domini in ſe. Ubi enim [4] Spiritus Domini inhabitat; ibi & ſenſus multus adjungitur. Adjunge ergo te Domino; & omnia intelliges ac [5] ſenties.

σης φροντίδος καὶ μερίμνης κοσμικῆς, καὶ οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς. Ὅπου γὰρ ὁ Χριστὸς κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή. Κολλήθητι οὖν τῷ Κυρίῳ, καὶ πάντα νοήσεις.

III. Audi nunc, inſipiens, quemadmodum triſtitia [1] cruciat Spiritum ſanctum, & quo modo ſalvum facit. Cùm dubius inciderit in negotium aliquod, & non [2] provenit illi propter dubitationem; triſtitia hæc intrat in hominem, & triſtem facit Spiritum ſanctum, & [3] vexat eum. Deinde iterum, iracundia cùm acceſſerit homini pro negotio aliquo, vehementer iraſcitur, & hæc ira intrat in præcordia iraſcentis, & [4] vexatur in negotio ſuo quod a-

Γʹ Ἄκουε οὖν· Ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα, καὶ πάλιν σώζει. Ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάληται πρᾶξαί τι, καὶ ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ στενοχωρεῖ αὐτό. Εἶτα πάλιν ὀξυχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ, καὶ ποιήσῃ τι κακόν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ ᾗ ἔπραξεν, καὶ μετανοεῖ ὅτι πονηρὸν ἐργάσατο. αὐ-

[3] L. qui. [4] Dominus. [5] L. ſcies. [1] contribulat. [2] evenit. [3] contribulat. [4] contribulatur. VAR. LECT.

git, & [5] poſtea pœnitet, quòd malè fecerit. Utræque ergo res lædunt Spiritum ſanctum; dubitatio, & triſtitia: dubitatio, quia non ſucceſſit actus ejus; & triſtitia, quia fecit iracundiam Spiritui. Auſer ergo triſtitiam à te,

τῃ δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν· ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. Ἀμφότεραι δὲ τῶν πράξεων λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον· ἡ μὲν λύπη, ὅτι ἀπέτυχε τῆς πράξεως, ἡ δὲ ὀξυχολία, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρόν. Ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ.

& noli [6] offendere Spiritum ſanctum, qui in te habitat; [7] ne roget Dominum, & recedat à te. Spiritus enim Dei, qui datus eſt in [8] carnem, triſtitiam non ſuſtinet. In-

VAR. LECT. [5] *Deeſt.* [6] nocere. [7] ut. [8] carne.

Ne roget Dominum, & recedat à te.] Μήποτε ἐντεύξηται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Non ſignificat ἐντυγχάνειν ſupplicare, more indigi, ultionem & auxilium quærentis, ac velut è carcere liberationem, ſed compellare, exponere, colloqui, ut Deum decet ex Deo procedentem. Additur in Commentariis Ambroſio tributis, ad Rom. viii. 26, 27. ubi eodem modo ponuntur verba ἐντυγχάνειν & ὑπερεντυγχάνειν, *Non humanis eloquiis poſtulare pro nobis dicit Spiritum Domini, ſed more naturæ ſuæ. Cùm enim quod de Deo eſt, Deo loquitur; eo more loquatur neceſſe eſt, quo ille loquitur de quo eſt, &c. Eloquitur non impulſu aeris, neque ut Angeli, aut ſicut cætera ex creaturis, ſed ſicut competit ejus divinitati.* Legatur verus Ambroſius, Epiſt. 40. COT.

Spiritus enim Dei, qui datus eſt in carnem, &c.] Cùm Hermas hoc loco dicit, quòd *Spiritus ſanctus rogat Dominum,* & paulò ſuprà quòd *vexatur* & *contriſtatur*; diligenter obſervandum eſt, quòd non loquitur de *Spiritu ſancto,* quatenus eſt Spiritus Dei, & tertia in ſacro-ſancta Trinitate perſona; ſed de *Spiritu* Chriſtianis dato, in eorum animis corporibuſque habitante, qui eſt Spiritûs Dei emanatio aut donum; & quamvis non ſit hominis pars eſſentialis, eſt tamen perficiens Chriſtiani pars; quem ſpiritum *infuſum* ſeu *creatum* eſſe *in corpore* Hermas ipſe declarat, Lib. iii. Sim. v. 6. Verumtamen eum putâſſe, quòd Spiritus hicce creatus in regeneratis, quamvis participatio Spiritûs Dei, ab eo tamen eſt omnino diverſus, liquidò apparet ex Sect. 2. hujus Mandati, ubi hæc ſunt verba, *Omnis enim Spiritus à Deo datus, non interrogatur; ſed habens virtutem divinitatis, à ſe omnia loquitur,*

due te ergo hilaritate, quæ ſemper habet gratiam apud Dominum; & lætaberis in ea. Omnis [9] enim hilaris vir bene operatur, & bona ſapit, & contemnit [a] injuſtitiam. Vir autem triſtis malè facit; [b] quia triſtem facit Spiritum ſanctum, qui datus eſt homini [c] hilari. Et iterum malè facit; quòd triſtis orat Dominum, & non antè facit exomologeſim; & [1] non impetrat à Deo quod petit. Semper enim oratio triſtis hominis non habet virtutem, ut [d] accedat ad altare Dei. Et dixi illi: Domine, quare non habet virtutem oratio triſtis hominis, ut aſcendat ad altare Domini? Quoniam, inquit, triſtitia ſedet in corde ejus. Cùm ergo mixta fuerit oratio viri cum triſtitia, non patietur orationem mundam aſcendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum, eamdem ſuavitatem non habet: ſic & triſtitia Spiritui ſancto mixta, eamdem [2] orationem mundam non habet. Munda ergo te à triſtitia mala; & vives Deo: et omnes vivent Deo, qui projecerint à ſe triſtitiam, & induerint hilaritatem.

[a] *F.* triſtitiam.
[b] *Deeſt aliquid.*
[c] *F.* hilaris.
[d] *F.* aſcendat.

[9] *Deeſt.* [1] *Deeſt.* [2] oratione munda. VAR. LECT.

quia deſurſum eſt à virtute divini Spiritûs. Quibus verbis *ſpiritus à Deo datus* manifeſtè diſtinguitur *à divino Spiritu.* Hanc etiam diſtinctionem ipſe D. Paulus ponit, 1 Cor. ii. 11, 12 apertis his verbis, πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, & πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, perſpicuè dicens, poſterius eſſe *in Deo,* prius autem *in hominibus,* quamvis *à Deo ſit.* Cùm Hermas igitur dicit, quòd *Spiritus roget Dominum,* intelligit *Spiritum qui in nobis habitat,* & *qui datus eſt in carnem;* non Spiritum, quatenus eſt in Deo, eamque ob cauſam increatus, immò Deus: quidquid enim eſt in Deo, tale eſt. WAK.

In carnem.] Addit Antiochus ταύτην, *carnem hanc,* ſeu *Spiritum datum hominibus* deſignans: & paulò infrà dicitur, *qui datus eſt homini.* OXON.

Exomologeſim.] Homo triſtis querelas potiùs meditatur, quàm laudes profundat, & Deo faciat exomologeſim, gratam pro acceptis beneficiis confeſſionem. Id enim quoque *exomologeſis* ſignificat: Quoniam juxta Hilarium ad Pſ. lxvi. 6. alioſque, duplex eſt confeſſio; una peccatorum, alia laudationis Dei. COT.

Antiochus, homiliâ XXV.

Ἄρον οὖν ἀπὸ σοῦ ταύτην τὴν λύπην, καὶ μὴ λύπει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κατοικοῦν ἐν σοί· μήποτε ἐντεύξηται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην, λύπην οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωρίαν. Ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ἐντρύφα ἐν αὐτῇ. Ὁ γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται, καὶ καταφρονεῖ τῆς λύπης. Ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε πονηρεύεται. Πρῶτον μὲν πονηρεύεται, ὅτι λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοθὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἱλαρόν· δεύτερον δὲ λοιπὸν ἀνομίαν ἐργάζεται, μὴ * ἐξομολογούμενον τῷ Κυρίῳ. Τοῦ γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ. ἐγκάθηται γὰρ ἡ λύπη εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ.	*Aufer ergo hanc tristitiam à te, & noli offendere Spiritum sanctum, qui in te habitat, ne roget Dominum, & recedat à te. Spiritus enim Dei, qui datus est in hanc carnem, tristitiam non sustinet, neque anxietatem. Indue te ergo hilaritate, quæ semper habet gratiam apud Deum; & lætare in ea. Hilaris enim vir bene operatur, & contemnit tristitiam. Vir autem tristis semper malè facit: Primò quidem malè facit, quia tristem facit Spiritum sanctum, qui datus est homini hilaris; & iterum malè facit, quòd non facit exomologesim Domino. Nam oratio tristis hominis non habet virtutem, ut ascendat ad altare Dei. Tristitia enim*

* L. ἐξομολογούμενος.

Μεμιγμένη οὖν λύπη μετὰ τῆς ἐντεύξεως, οὐκ ἀφίησιν τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν πρὸς τὸ θυσιαστήριον. Ὥσπερ γὰρ ὄξος, καὶ οἶνος μεμιγμένος ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν· οὕτως καὶ ἡ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὴν αὐτὴν ἔντευξιν οὐκ ἔχει. Καλὸν οὖν ἐστιν ἀποβάλλειν ἀφ᾽ ἑαυτῶν τὴν λύπην, καὶ ἐνδύσασθαι πᾶσαν ἱλαρότητα.

ſedet in corde ejus. Cùm ergo miſta fuerit oratio cum triſtitia, non patietur orationem mundam aſcendere ad altare. Sicut enim vinum aceto miſtum eamdem ſuavitatem non habet: ſic & triſtitia Spiritui ſancto miſta eamdem orationem non habet. Bonum itaque eſt projicere à ſe triſtitiam, & induere omnem hilaritatem.

MANDATUM XI.

Spiritus & Prophetas probari ex operibus; & de duplici Spiritu.

OStendit mihi ſedentes in ſubſelliis homines, & [1] unum ſedentem in cathedra. Et dixit mihi: Vides illos qui in ſcamnis ſedent? Video, inquam, Domine. Illi, inquit, ſunt fideles: & ille qui in cathedra ſedet, [2] ſpiritus terreſtris eſt. Nam in Eccleſiam virorum non accedit, ſed refugit: [3] applicat autem ſe dubiis & vacuis; & in angulis & abditis locis divinat illis; & delectat illos, loquendo ſecundùm omnia deſideria [4] cordis eorum. Vacuis

[1] Ang. alterum. [2] facit ſpiritus terreſtres. [3] L. replicat. [4] Ang. illorum. Var. Lect.

enim vasis quod [5] committitur, non effluit; sed conveniunt alius ad alium. Cùm autem venerit in turbam virorum justorum, habentium Spiritum divinitatis, & oratio illorum [6] fit ad Dominum, exinanitur homo ille: quoniam spiritus ille terrestris fugit ab illo, & obmutescit, nec quidquam potest loqui. Sicut in apotheca, si [7] obturaveris vinum vel oleum; & inter illa vasa posueris amphoram vacuam; & rursum obturamentum deponere volueris; amphoram illam quam posuisti, vacuam invenies: sic & Prophetæ vacui, [8] cùm venerint inter spiritus justorum, quales veniunt, tales inveniuntur. Habes utrorumque Prophetarum vitam. Proba ergo de vita & operibus hominem, qui dicit se Spiritum sanctum habere. Tu autem crede Spiritui [a] venienti à Deo, habenti virtutem. Spiritui autem terrestri vacuo, qui à diabolo est, in quo fides non est, neque virtus, credere noli. Audi ergo similitudinem, quam tibi [9] dicturus sum. Accipe lapidem, & mitte in cœlum; aut iterum accipe [1] siphonem aquæ, & [2] ejacula in cœlum; & vi-

[a] *Al.* viventi.

VAR. LECT. [5] L. compositum. [6] C. & L. fit. [7] ANG. stipaveris; & *mox*, stipationem. [8] L. conveniunt. [9] daturus. [1] fontem. [2] C. & ANG. sifoniza. L. isti fonza.

Quales veniunt, tales inveniuntur.] Ex hujus argumenti tractatione manifestum est, huic loco aliquid deesse. De falsis enim prophetis, & inani eorum prædicatione, supra locutus est Hermas; nihil autem de veris prophetis, aut de utrorumque vita & operibus. A doctissimo amico Grabio admonitus, verba, quæ proximè sequi debuerunt, in Mandatum xii translata esse invenio, viz. *Et dixi: Quo modo igitur scire potest aliquis eos? - - - - Non convenit hæc facere Dei prophetam.* Quæ verba in hunc locum reducta, non solùm interruptam argumentationem explent, verùm etiam ex Mandato xii. amota, sententiarum seriem ibidem meliùs connectendam relinquunt. Confirmatur hæc conjectura S. Athanasii auctoritate, qui verba in eo loco malè inserta omittit. WAK.

Siphonem aquæ.] ANG. *Sifoniza* aut *siphoniza*. Ἀπὸ τοῦ σιφῶνος factum est σιφωνίζειν, hoc est, *siphone transmittere.* Quam vocem legere nescivit Librarius antiquus, à quo codicem Lambethanum etiamnum habemus. Vide Pollucem & Suidam. CLER.

de ſi poſſis pertundere cœlum. Quo modo, inquam, Domine, hæc fieri poſſent? Utraque enim, quæ dixiſti, fieri non poſſunt. Sicut ergo,[3] inquit, hæc fieri non poſſunt; ſic ſpiritus terreſtris ſine virtute eſt, & ſine effectu. Accipe nunc virtutem deſurſum venientem, in[4] hac ſimilitudine. Grando minimum granum eſt; & cùm cadit ſuper caput hominis, quo modo dolores præſtat? Aut iterum, vide ſtillicidium, quod à tegula cadit in terram, & cavat lapidem. Sic igitur minima, quæ deſurſum cadunt ſuper terram, magnam habent virtutem. Adjunge te ergo huic habenti virtutem; & ab illo vacuo recede.

[3] L. *Deeſt, & ſæpe alibi.* [4] ANG. hanc ſimilitudinem. VAR. LECT.

MANDATUM XII.

De duplici cupiditate: Dei mandata non eſſe impoſſibilia: & Diabolum non metuendum credentibus.

I. ITerum dixit mihi: Tolle à te omnem cupiditatem malam; & indue cupiditatem bonam & ſanctam. Indutus enim[1] cupiditatem bonam,[2] oderis malam, & refrenabis eam ſicut volueris. Horrenda eſt enim cupiditas mala, & difficilè mitigatur. Horribilis eſt valde & fera; & feritate ſua conſumit homines:

maximè ſi inciderit in eam ſervus Dei; & niſi ſapiens fuerit,[3] conſumetur ab illa peſſimè.

Μάλιστα εἰ ἂν ἐμπέσει εἰς αὐτὴν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐὰν μὴ ᾖ συνετὸς, δαπανᾶται ὑπ'

[1] L. cupiditate bona. [2] odies. [3] conſumitur. VAR. LECT.

Confumit autem tales, qui non habent veftem cupiditatis bonæ, & implicat illos negotiis hujus fæculi, [4] tradit illos morti. Quæ funt, inquam, Domine, opera cupiditatis malæ, quæ [5] tradunt homines morti? Demonftra mihi, ut recedam ab illis.

αὐτῆς δεινῶς· δαπανᾷ δὲ τούτους μὴ ἔχοντας ἔνδυμα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον. Ποῖα, Κύριε, ἐστί τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδοῦντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; γνώρισόν μοι, ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. *E Fab.*

Audi, inquit, in quibus operibus cupiditas mala morti tradit fervos Dei. [[6] Spiritus omnium hominum terreftris eft, & levis, & virtutem non habet in totum, & multa loquitur. Et dixi: Quo modo igitur fcire poteft aliquis eos? Audi, inquit, de utrifque vafis: & ficut dico tibi, fic probabis Prophetam Dei, & falfum Prophetam. Primùm * ita proba hominem, qui habet Spiritum Dei: quia Spiritus [7] qui defurfum eft, quietus eft, & humilis; & recedit ab omni nequitia, & defiderio vano hujus fæculi; & [8] omni homine fe facit humiliorem; & nemini refpondet [9] interrogatus; nec fingulis refpondet: neque cùm vult, homini loquitur Spiritus Dei; fed tunc loquitur cùm vult Deus. Cùm ergo venerit homo, qui habet Spiritum Dei, in ecclefiam juftorum, habentium fidem Dei, &

* *F.* itaque.

VAR. LECT. [4] tradet, *ut & infrà.* [5] tradent [6] ANG. Primum omnium. [7] L. qui eft *defunt.* [8] ANG. omnium hominum. [9] L. *Deeft.*

Implicat ilios.] In quibufdam codicibus *implicat eos*, pro quibus Wakius legit *implicatos.*

Tradit fervos Dei.] Verba quæ fequuntur ufque ad, *Sed cupiditas mala eft, &c.* p. 214. in Mand. præcedente inferenda effe, immediatè poft *tales inveniuntur*, p. 210. apparet, tum ex Græco Athanafii, tum ex Cod. Lamb. in quibus hæc omnia omittuntur. WAK.

oratio fit ad Dominum; tunc [b] Nuncius ſanctus divinitatis implet hominem illum [1] Spiritu ſancto; & loquitur in turba ſicut Deus vult. Sic ergo dignoſcitur Spiritus divinitatis, [2] in quocumque Spiritus divinitatis loquitur [3].

[b] *Al.* Angelus.

Ex hoc capite ita loquitur Antiochus, homiliâ lxxiv.

Φησὶ γάρ· Ἆρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμιαν πονηράν· ἔνδυσαι δὲ ἐπιθυμίαν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν. Ἐνδεδυσμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν, καὶ χαλιναγωγήσεις αὐτὴν, καθὼς βούλει. Ἀγρία γάρ ἐστιν ἡ ἐπιθυμια ἡ πονηρὰ, καὶ δυσκόλως ἡμεροῦται. Φοβερωτέρα γάρ ἐστι, καὶ λιαν τῇ ἑαυτῆς ἀγριότητι δαπανᾷ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐν δὲ τῷ λέγειν, Ἀγρία ἐστιν ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρά· σημαίνει, ὅτι κ. τ. λ. Τίς δὲ καὶ ποταπή ἐστιν, οὐ μόνον ἡ [a] πονηρία, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὴ ἐπιθυμία, ἐν τῷ καθεξῆς διαλόγῳ ἀκριβῶς ἐκτιθεται κ. τ. λ.

Dicit enim: Tolle à te omnem cupiditatem malam; & indue cupiditatem bonam & ſanctam. Indutus enim cupiditatem hanc, oderis malam cupiditatem, & refrenabis eam, ſicut volueris. Fera enim eſt cupiditas mala, & difficilè mitigatur. Horribilis enim eſt, & valde feritate ſuâ conſumit homines. Cùm autem dicit; Fera eſt cupiditas mala; ſignificat, quòd &c. Quænam verò & qualis ſit, non ſolùm mala, ſed & bona cupiditas, in ſequenti ſermone diligenter exponit. &c.

[a] F. πονηρὰ.

VAR. LECT. [1] L ſpiritus ſanctus. [2] B. & L. Quia quicumque ſpiritu divinitatis loquitur. [3] B. loquitur ſicut Dominus vult.

II. Audi nunc & de ſpiritu terreſtri, vacuo & fatuo, virtutem non habente. Primùm [1] autem, hunc homo [2] putatur ſpiritum habere, [3] exaltat [4] enim ſe, & vult primam cathedram habere; & improbus eſt, & verboſus; & in deliciis converſatur, & in voluptatibus multis; & mercedem accipit divinationis ſuæ. Quòd ſi non acceperit, non divinat. [5] Itane Spiritus Dei poteſt mercedes accipere & divinare? [6] Non convenit hæc facere Dei Prophetam.]

Sed cupiditas mala eſt, concupiſcere uxorem alienam; vel mulierem concupiſcere virum alienum; & lautitias concupiſcere divitiarum, & multitudinem ciborum ſupervacuorum, & ebrietatem multam, & delicias multas. Fatuæ enim ſunt [a] deliciæ multæ; & voluptates multæ ſupervacuæ ſunt ſervis Dei.

[a] F. divitiæ.

Πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς, καὶ πολυτέλεια πλούτου, ἥ ἐστι φιλαργυρία, καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαιῶν, καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεων, καὶ ἑτέρων τρυφῶν πολλῶν, καὶ μωρῶν, καὶ δόξης ἀνθρωπίνης ματαίας. Πᾶσα τρυφὴ μωρά ἐστι καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. *E Fabricio.*

Hæc ergo cupiditas mala eſt, & pernicioſa, quæ [7] mortificat ſervos Dei. Hæc enim cupiditas à Diabolo eſt. Quicumque ergo receſſerint à cupiditate mala, vivent Deo. Nam quicumque ſubjecti fuerint cupiditati malæ, in perpetuum

VAR. LECT. [1] B. & L. enim homo. [2] B. qui putetur. [3] L. exultantem ſe. [4] B *Deeſt.* [5] C. & L. Ita nunc. [6] Sed non. [7] ANG. morti dat.

Exaltat enim ſe, &c.] Eadem vitia in mendacibus Montaniſtarum prophetis redarguuntur apud Euſebium Hiſt. Eccleſ. L. v. C. 16. 18. COT.

morientur. Mortifera enim eſt hæc cupiditas mala. Tu ergo indue cupiditatem juſtitiæ; & armatus timore Domini, reſiſte cupiditati malæ. Timor enim habitat [8] in cupiditate bona. Et cupiditas mala, cùm viderit te armatum timore Domini [9] reſiſtente ſibi; fugiet à te longè, & non [1] comparebit ante te, timens arma tua: & [2] obtinebis victoriam, & coronaberis [3] ob illam; & pervenies ad cupiditatem bonam; & trades victoriam [4] Deo quam acceperis, & ſervies ei operando ſicut ipſe volueris.

Si autem ſervieris cupiditati bonæ, & ſubditus ei fueris; poteris dominari ſuper cupiditatem malam; & erit ſubdita tibi, ſicut volueris.

Ἐὰν δὲ δουλεύσῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ, καὶ ὑποτάγῃς αὐτῇ, δύνασαι κατακυριεῦσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς, καὶ ὑποτάξαι αὐτὴν καθὼς βούλει.

III. [1] Vellem ſcire, Domine, quo modo [2] ſervire debeam cupiditati bonæ. [3] Audi, inquit: Habe timorem Dei, & [4] fidem in Deo, & veritatem ama, & juſtitiam dilige, & fac [5] bonum. Hæc operando, probatus eris ſervus Domini, & ſervies Deo: & om-

Γ. Ἤθελον γνῶναι ποίοις τρόποις δεῖ με δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. Ἄκουε, ἔργασαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας, καὶ φόβον Κυρίου, καὶ πίστιν, καὶ ἀγάπην, καὶ ταπεινοφροσύνην, καὶ ἀκτημοσύνην - - - ἰδὴν ποιῆσαι τῆς κοσμικῆς - - - ὄντος, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τοῖς προειρημένοις,

VAR. LECT.

[8] L. cupiditatem bonam. [9] B. reſiſtentem. [1] L. parebit. [2] accipies. [3] ANG. ab illa. [4] L. à. [1] Volebam. [2] poſſem ſervire. [3] Habe. [4] *Sic* L. ANG. conſide. [5] bene.

nes quicumque ſervierint cupiditati bonæ, vivent Deo. Conſummatis his Mandatis duodecim, dixit mihi: Habes hæc mandata, ambula in his; & audientes homines hortare, ut pœnitentiam agant, & pœnitentia eorum munda [6] fiet reliquis diebus vitæ eorum.

ταῦτα ἐργαζόμενος εὐάρεστος ἔσῃ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. Καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολὰς, λέγει ἐμοί· Πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, καὶ κατακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν. *Athan. T.* iii *p.* 259.

Et miniſterium hoc, quod tibi do, explica diligenter? & multum conſequêris [7] fructum, & invenies gratiam apud omnes, qui pœnitentiam agent, & credent verbis tuis. Ego enim tecum ſum, & cogam illos credere.

Et dixi illi: Domine, hæc mandata magna & præclara ſunt, & exhilarare cor hominis poſſunt, qui potuerit cuſtodire mandata hæc. Sed neſcio, Domine, an poſſint mandata hæc ab homine cuſtodiri. Ait mihi: Hæc mandata facilè cuſtodies, & non erunt dura:

Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καί δυναταί εἰσιν, δυνάμεναι εὐφρᾶναι τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. οὐκ οἶδα, Κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσιν. Ἐμβλέψας δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ μετὰ πολ-

VAR. LECT. [6] C. & L. fiat. [7] ANG. *Deeſt.*

An poſſint mandata &c.] Simili errore Trypho Judæus, diſceptans cum Juſtino Mart. præcepta Evangelica, quæ admiratur & prædicat, à nemine poſſe ſervari ſuſpicatur. COT.

sed si tamen in cor tuum posueris, non posse ab homine custodiri, non custodies ea. Nunc autem dico tibi: si non custodieris hæc mandata, & [8] omiseris, non eris salvus, neque filii tui, neque domus tua; quia ipse [9] judicaveris, quòd non possint hæc mandata ab homine custodiri.

λῆς αὐστηρίας εἶπε, Ἄνανδρε, ἀκηδιαστά, ῥάθυμε, καὶ ὀλιγόψυχε, οὐκ οἶδας, ὅτι ἐὰν ἐν σοὶ ἑαυτῷ προθῇ ὅτι δύναται φυλαχθῆναι, εἰκότως αὐτὰς φυλάξεις. Εἰ δὲ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, οὐ δύνασθαι αὐτὰς ὑπὸ ἀνθρώπων φυλαχθῆναι, οὐ φυλάξεις αὐτάς. *Athan. T.* iii. *p.* 263.

IV. Hæc mihi vehementer iracundè locutus est, ita ut conterreret me valde. Vultum enim suum mutaverat, ita ut non posset homo sustinere iram ejus. Et cùm vidisset me conturbatum totum, & confusum; cœpit loqui moderatiùs & hilariùs, dicens: Stulte & [1] insensate, inconstans, [2] & ignorans majestatem Dei, quàm [3] magnus, quamque mirabilis sit, qui orbem creavit propter hominem, & omnem creaturam subjecit homini, &

Δ'. Οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ, καὶ ἰσχυρὰ, καὶ θαυμαστή. ὅτι ἔκτισε τὸν κόσμον διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ γῆς. Εἰ οὖν πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι, καὶ πάντων δύναται κατακυριεῦσαι, πῶς οὐ δυνήσεται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεῦσαι - - - Ὥστε πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεῦσαι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸν Κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ

[8] L. dissimulaveris. [9] judicasti. [1] ANG. fatue [2] C. V. & L. ignoras. [3] C. & ANG. magna. VAR. LECT.

omnem poteſtatem dedit illi, ut dominetur horum mandatorum. Dominari, inquit, poteſt omnium horum mandatorum, qui habet Dominum in corde ſuo. Qui [4] autem habent Dominum in labiis [5] ſuis, & cor illorum obtuſum eſt, & longè ſunt à Domino; illis mandata hæc dura ſunt & difficilia. Ponite ergo vobis, qui vacui & leves eſtis in fide, Dominum [a] Deum veſtrum in corde habere; & intelligetis, quòd nihil facilius eſt his mandatis, neque dulcius, neque manſuetius, neque ſanctius; & convertite vos ad Dominum Deum, & relinquite diabolum, & [b] voluptates ejus; [6] quia malæ ſunt, & amaræ, & immundæ. Et nolite timere diabolum; quia in vobis poteſtatem non habet. Ego enim vobiſcum ſum Nuncius pœnitentiæ, qui dominor illius.

Iſ. xxix. 13. Job. xii 40. 2 Cor. iii. 14.

[a] F. veſtrum & in corde habete.

[b] F. voluntates.

χείλη ἔχοντες τὸν Κύριον, τὴν δὲ καρδίαν πεπωρωμένην, καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν ἑαυτῶν ῥαθυμίαν ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσι καὶ δυσκατόρθωτοι. Θέσθε οὖν ὑμεῖς οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ ἐλαφροὶ τῇ πίστει τὸν Κύριον ἀδιαλείπτως εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε, ὅτι οὐδέν ἐστιν εὐκολώτερον, οὔτε ἡμερώτερον. Βλέπε στερεῶς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψε πρὸς Κύριον, καὶ μὴ φοβηθῇς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ παρέχων τὴν νίκην. *Athan. Tom.* iii. *p.* 258.

Diabolus autem timorem facit; ſed timor

Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει, ὁ δὲ φόβος αὐ-

VAR. LECT. [4] L. *Deeſt.* [5] C. & L. *Deeſt.* [6] quæ.

illius vanus eſt. Nolite ergo timere eum; & fugiet à vobis.	τοῦ τόνους οὐκ ἔχει· μὴ φοϐηθῇς οὖν αὐτὸν, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ. *E Fab.*

V. Et dixi illi: Domine, audi me pauca verba [1] dicentem tibi. Dic, inquit. Homo, inquam, cupit quidem mandata Dei cuſtodire; & nemo eſt qui non petat à Domino, ut poſſit mandata ejus ſervare. Sed diabolus durus eſt; & potentiâ ſuâ dominatur in Dei ſervos.

Et dixit: Non poteſt dominari in Dei ſervos, qui ex totis præcordiis in [a] Dominum [2] credunt. Poteſt autem diabolus luctari; ſed vincere non poteſt. Si enim reſiſtitis illi; fugiet à vobis confuſus. Nam qui-	Οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται γὰρ ὁ διάϐολος παλαῖσαι, καταπαλαῖσαι δὲ οὐ δύναται. Ἐὰν οὖν ἀντιστῇς αὐτὸν, νικηθεὶς φεύξεται ἀπὸ σοῦ κατῃσχυμμένος. *E Fabricio.*

[a] F. Deum ſperant.

cumque fide pleni non ſunt, timent diabolum, quaſi poteſtatem habentem. Diabolus [3] enim tentat ſervos Dei; &, ſi invenerit vacuos, exterminat. Sicut enim homo, cùm implevit amphoras bono vino, & inter illas amphoras paucas ſemiplenas poſuit, & venit ut tentet & guſtet amphoras; non tentat plenas, ſcit enim quòd bonæ ſunt; ſemiplenas autem guſtat, ne ſint acidæ factæ: citò enim ſemiplenæ amphoræ aceſcunt, & perdunt ſaporem vini. Sic & diabolus venit ad homines ſervos Dei, ut tentet illos. Quicumque [4] autem pleni ſunt fide, reſiſtunt ei fortiter; & ille recedit ab eis, quia non habet locum intrandi.

Origenes ad Mat. xxiv. 42.

[1] *Quidam codd.* loquentem. [2] B. ſperant. [3] L. autem. [4] enim. Var. Lect.

Tunc vadit ad illos qui non ſunt in fide pleni; & quoniam habet locum, inde intrat in illos; & quæcumque vult, facit illis, & fiunt famuli ejus.

VI. Sed vobis dico ego Nuncius pœnitentiæ, Ne timeatis diabolum. Miſſus enim ſum, ut vobiſcum ſim, quicumque ex totis præcordiis egeritis pœnitentiam; ut confirmem vos in fide. Credite ergo, qui propter delicta veſtra obliti eſtis Deum; & [1] qui ſalutem veſtram objicientes peccatis veſtris, gravatis vitam veſtram; quòd, ſi converſi fueritis ad Dominum ex totis præcordiis veſtris, & ſervieritis ei ſecundùm voluntatem ipſius, dabit remedium [2] peccatis veſtris prioribus; & habebitis poteſtatem dominandi [3] omnibus operibus diaboli. Minas autem illius in totum timere nolite; ſine virtute enim ſunt, ſicut hominis mortui nervi. Audite ergo me, & timete Dominum omnipotentem, qui poteſt vos [4] ſalvos facere & perdere;

Μᾶλλον φοϐήθητι τὸν Κύριον τὸν δυνάμενον σῶσαι καὶ ἀπολέσαι.

& cuſtodite mandata ejus, ut vivatis Deo. Et dixi illi: Domine, modò confirmatus ſum in omnibus mandatis Domini, quamdiu mecum es; & ſcio quòd confringes omnem virtutem [5] diaboli. Sed & nos exſuperabimus illum, ſi [6] poſſumus mandata hæc quæ præcepiſti, Domino confirmante, cuſtodire. Cuſtodies, inquit, ſi cor tuum purificaveris ad Dominum. Sed & omnes cuſtodient, qui purificaverint corda ſua à vanis cupiditatibus hujus ſæculi; & vivent Deo.

VAR. LECT. [1] L. *Deeſt* qui. ANG. ſalutem veſtram adjicietis. [2] L. animabus veſtris, poſtpoſitis. [3] ANG. omnium operum. [4] B. ſalvum facere. [5] L. inimici. [6] ANG. & poſſumus.

Et qui ſalutem &c.] Lege, *& ſalutem veſtram; & qui adjicientes peccatis veſtris, gravatis vitam veſtram.* WAK.

Ex hoc capite ista transcribit Antiochus, homiliâ lxxvii.

Πιστεύσωμεν οὖν τῷ Θεῷ, οἱ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀπεγνωκότες τῆς ζωῆς ἡμῶν· καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἡμῶν· καὶ ἐργασώμεθα τὴν δικαιοσύνην τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν· καὶ δουλεύσωμεν αὐτῷ ὀρθῶς κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ. Καὶ ποιήσει ἴασιν τοῖς προτέροις ἡμῶν παραπτώμασι· καὶ ἕξομεν δύναμιν τοῦ κατακυριεῦσαι τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου. Τὴν δὲ ἀπειλὴν αὐτοῦ ὅλως μὴ φοβηθῶμεν· ἄτονος γάρ ἐστιν, ὥσπερ νεκροῦ νεῦρα. Ἀλλὰ φοβηθῶμεν τὸν παντοδύναμον Κύριον, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάξωμεν· καὶ ζήσωμεν ἐν αὐτῷ.

Credamus ergo Deo, qui propter delicta nostra despondimus vitam nostram: & convertamur ad Dominum Deum nostrum ex totis præcordiis nostris: & operemur justitiam reliquis diebus vitæ nostræ: & serviamus ei rectè, secundùm voluntatem ipsius. Et dabit remedium peccatis nostris prioribus: & habebimus potestatem dominandi operibus diaboli. Minas autem illius in totum timere nolimus: sine virtute enim sunt, sicut hominis mortui nervi. Sed timeamus Dominum omnipotentem, & custodiamus mandata ejus: & vivemus in eo.

LIBER TERTIUS,

Qui inſcribitur

SIMILITUDINES.

SIMILITUDO I.

Nos, quia in hoc mundo permanentem civitatem non habemus, debere inquirere futuram.

ET dixit mihi: Scitis vos, Domini ſervos [1] in peregrinatione morari? Civitas [2] enim veſtra longè eſt ab hac civitate. Si ergo ſcitis civitatem veſtram, in qua [3] habitaturi eſtis, quid hìc emitis agros, & apparatis lautitias, & ædificia, & [4] habitationes ſupervacuas? Hæc enim qui comparat in hac civitate, non cogitat in ſuam civitatem redire. O ſtulte, ô dubie, & miſer homo, qui non intelligis, hæc omnia aliena eſſe, & ſub alterius poteſtate. Dicit enim [5] tibi Dominus civitatis hujus: Aut legibus utere meis, aut recede de civitate mea. Tu ergo quid facies, qui habes legem in [6] civitate tua? Numquid propter agros tuos, aut propter aliquos apparatus tuos, poteris negare legem tuam? Quòd ſi negaveris, & volueris redire in civitatem tuam; non recipieris, ſed excluderis inde. Vide ergo, [7] ut ſicut peregrè

VAR. LECT. [1] L. peregre. [2] *Deeſt.* [3] ANG. habituri. [4] L. ædificationes. [5] *Deeſt.* [6] civitatem tuam. [7] C. V. & L. tu.

consistens, nihil ampliùs compares tibi, [8] quàm sit necessarium & sufficiens tibi; & paratus esto, [9] ne, cùm voluerit [1] Dominus civitatis hujus expellere te, contradicas legi ejus; & eas in civitatem tuam, [2] ut utaris lege tua, sine injuria hilaris. Vos igitur videte qui servitis Deo, & habetis eum in cordibus vestris; operamini opera Dei, memores mandatorum, & [3] promissorum ejus, quæ promisit; & credite ei, quòd faciet vobis, si mandata ejus custodieritis. [4] Pro agris ergo, quos emere volueritis, redimite animas de necessitatibus, prout quisque potest; & viduas [5] absolvite, [6] orphanis judicate, & opes ac divitias vestras in hujusmodi [7] operibus consumite. In hoc enim vos Dominus locupletavit, ut hujusmodi ministeria [8] expleatis. Multò melius est hæc facere, quàm agros aut domos emere; quoniam hæc omnia peribunt in sæculo: [9] at quæ pro nomine Dei feceris, invenies in [1] civitate tua; & habebis gaudium sine tristitia & timore. Divitias ergo gentium nolite cupere; perniciosæ sunt enim servis Dei: [2] de propriis autem quas habetis, [3] ea agite, quibus possitis consequi gaudium. Et nolite [4] adulterare, nec alterius [5] uxorem tangere, neque concupiscere. Concupisce tuum opus, & salvus eris.

Ex ista Similitudine hæc verba facit Antiochus, homiliâ XV.

Εἰ οὖν ἐπὶ ξένης κατοικοῦμεν, καὶ ἡ πόλις	*Si ergo in peregrinatione moramur, & civi-*

VAR. LECT. [8] ANG. nisi quod. [9] C. V. & ANG. ut. [1] L. Deus ut Dominus. [2] qui. [3] *Alii*, promissionum ejus, quas. [4] *Alii præponunt* agros. [5] C. & L. justificate. [6] orphanos. [7] C. & L. *Deest*. [8] L. explicatis. [9] Nam. [1] civitatem tuam. [2] proprias. [3] *Deest*. [4] adulterari, & alterius aliquid. [5] C. rem.

ἡμῶν μακρὰν ἀπέχει ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης, καὶ οἴδαμεν τὴν πόλιν ἡμῶν ἐν ᾗ μέλλομεν κατοικεῖν· τί εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἑτοιμάζομεν ἀγρούς, καὶ οἰκοδομάς, καὶ οἰκήματα μάταια, καὶ παρατάξεις πολυτελεῖς; Ταῦτα οὖν ἑτοιμάζων εἰς ἀλλοτρίαν πόλιν, δῆλός ἐστιν, ὅτι οὐ προσδοκᾷ ἐπανακάμψαι εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, τουτέστιν, εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ὁ γὰρ λογισμὸς οὗτος ἀφρόνων, καὶ διψύχων, καὶ ταλαιπώρων ἀνθρώπων ἐστίν. Οὐ γὰρ συνίει, ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι, καὶ ὑπὸ ἐξουσίας ἑτέρου εἰσί, τουτέστι τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου. Οὐκοῦν ὀφείλομεν, ὡς ἐπὶ ξένης κατοικοῦντες, μηδὲν πλέον ἑτοιμάζειν ἑαυτοῖς, εἰ μὴ τὴν αὐτάρκειαν τὴν ἀρκετήν. Οἱ γὰρ ἀγαπῶντες τὸν ἑαυτῶν Κύριον, καὶ ἔχοντες αὐτὸν ἀεὶ ἐν τῇ ἑαυτῶν καρδίᾳ, ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πορεύ-

tas nostra longè est a[b] hac civitate, & scimus civitatem nostram in qua habitaturi sumus; quid in aliena apparamus agros, & ædificia, & habitationes supervacuas, & lautas constructiones? Hæc ergo qui comparat in aliena civitate, palam est, quòd non cogitat in suam civitatem redire; hoc est, in supernam Hierosolymam. Est enim hæc consideratio stultorum, & dubiorum, & miserorum hominum. Non enim intelligit, hæc omnia aliena esse, & sub alterius potestate, hoc est, principis sæculi hujus. Debemus igitur, sicut peregre consistentes, nihil amplius comparare nobis, quàm sit necessarium & sufficiens. Qui enim amant Dominum suum, & habent eum semper in cordibus suis, in mandatis ejus incedent, & in

σονται, καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις αὐτοῦ πιστεύουσι, καὶ καραδοκοῦσι. Καλὸν οὖν ἐστιν ἀντὶ τῶν κτισμάτων καὶ χρημάτων, τῶν σήμερον μὲν ἡμετέρων, αὔριον δὲ ἀλλοτρίων, ὠνήσασθαι ψυχὰς θλιβομένας, καθὼς τις δύναται· καὶ χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἐπισκέπτεσθαι, καὶ μὴ παραβλέπειν αὐτούς. ὡσαύτως καὶ ἐν μοναστηρίοις, καὶ οὕτω καλῶς διοικεῖν τὰ καθ' ἑαυτούς· καὶ τὸν πλοῦτον, ὃν παρὰ Θεοῦ εἰλήφαμεν ἐν τῷδε τῷ βίῳ, εἰς αὐτοὺς ἀναλίσκειν. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ παρέσχεν ἡμῖν αὐτὰ ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν δεσπότης, ἵνα εἰς τὴν διακονίαν ταύτην δαπανηθῶσι, καὶ ἀντ' αὐτῶν κομισώμεθα θησαυρὸν ἀνέκλειπτον. Πολὺ οὖν βέλτιόν ἐστι, τοιούτους ἀγροὺς, καὶ [a] κτήματα ἀγοράζειν, ἅτινα καὶ παράμονά εἰσι, καὶ προάγουσιν εἰς τὴν ἡμῶν μητρόπολιν, ὅταν ἀποδη-

promiſſa ejus credunt, atque exſpectant. Bonum igitur eſt, pro domibus, & pecuniis, hodie quidem noſtris, cras verò alienis, redimere animas de neceſſitatibus, prout quiſque poteſt; & viduas ac orphanos viſitare, nec deſpicere: ſimiliter & in monaſteriis; ſicque rectè ſua adminiſtrare; & divitias, quas à Deo accepimus in hac vita, in hujuſmodi homines conſumere. In hoc enim & præbuit nobis ex bonus noſter Dominus, ut in ejuſmodi miniſteria inſumantur; & pro iis reportemus theſaurum non deficientem. Multò itaque melius eſt, tales villas & domos emere, quæ ſtabiles ſunt, & deducunt in noſtram metropolim, quando in eam

[a] F. κτίσματα.

μήσωμεν εἰς αὐτήν. Ἀ-μεριμνήσωμεν οὖν, ἀγαπητοὶ, τῶν προσκαίρων, ἵνα τῶν ἀϊδίων ἐπιτύχωμεν.	*migrabimus. Negligamus ergo, seu nolimus cupere, carissimi, temporalia, ut æterna possimus consequi.*

SIMILITUDO II.

Ut vitis ulmo fulcitur; sic dives oratione pauperis juvatur.

CUM ambularem in agrum, & considerarem ulmum & vitem, & [1] cogitarem intra me de fructibus earum; apparuit mihi angelus, & dixit mihi: Quid [a] intra te cogitas? Et dixi illi: De hac vite & ulmo disputo, Domine; quoniam fructus illarum decori sunt. Et dixit mihi: Hæ duæ arbores in [2] exemplum positæ sunt servis Dei. Et dixi illi: [3] Vellem scire, Domine, harum arborum exemplum quod dicis. Audi inquit: Vides hanc vitem, & hanc ulmum? Video, inquam, Domine. Hæc vitis, inquit, fruc-

[a] L. diu intra.

VAR. LECT. [1] ANG. disputarem, & *infrà*, disputas & disputo. [2] L. exemplo. [3] Volebam.

Cogitarem.] MSS. *disputarem.* Sic alibi. Ciceroniani temporis est vox *disputare*, pro eo quod est agere de re quapiam, quæ legitur in codicibus Anglicanis, & passim mutata est in *cogitare*; quòd exscriptores non intelligerent eam vocem alio sensu, quàm altercandi. CLER.

Hæc vitis, inquit, fructifera est; ulmus autem &c.] *Hoc secundùm Italiæ situm locutus est,* in qua vites altiùs eleventur: sic Servius ad Virgilii Georg. i. 2. Hanc elegantem Hermæ comparationem pauperis & divitis cum vite & ulmo, aliò traducit, immo contorquet ac immutat Origenes hom. x. in Jesum Nave. Hunc ex parte sequitur Gregorius Papa hom. xx. in Evang. *Etsi,* inquit, *fructum proprium ulmus non habet, portare tamen vitem cum fructu solet: quia & sæculares viri intra sanctam Ecclesiam, quamvis spiritalium virtutum dona non habeant, dum tamen sanctos viros donis spiritalibus plenos suâ largitate sustentant, quid aliud quàm vitem cum botris portant? Sicut ulmus amat vitem, sic ipsi pusillos.* Hieron. Epist. ix. *Ex æqualitate, aliorum inopia suam abundan-*

tifera est; ulmus autem lignum sine fructu est: sed vitis hæc, nisi applicita fuerit ulmo, [4] & super illam requieverit; non potest multum fructum facere. Jacens [5] enim in terra, malos fructus dat, quia non pendet super ulmum: sed si suspensa fuerit vitis super ulmum, & pro se, & pro ulmo fructum dat. Vide ergo, [6] quòd ulmus fructum dat non minorem, quàm vitis, sed [7] potiùs majorem. Quo modo, inquam, Domine, majorem quàm vitis? Suspensa, inquit, [8] in ulmo, fructum multum & bonum dat; [9] jacens autem in terra, exiguum & pessimum fructum dat. Hæc igitur similitudo posita est [1] servis Dei, pauperi & diviti. Respondi, inquiens: Domine, demonstra mihi. Audi, inquit: Dives habet opes; à Domino verò pauper est: distrahitur [2] enim circa divitias suas, & valde exiguam habet orationem ad Dominum; & quam habet, inertem habet, & non habentem virtutem. Cùm igitur dives præstat pauperi, quæ [3] illi opus sunt; pauper orat ad Dominum pro divite, & Deus præstat diviti omnia bona: quia pauper dives est in oratione; & virtutem magnam habet apud Dominum oratio ejus. Tunc ergo dives præstat omnia pauperi, quia sentit illum exaudiri à Domino; & libentiùs ac sine dubitatione præstat ei omnia, & curat ne quid ei desit. Pauper Deo gratias agit

Laudat Origenes, hom. x. in Jos.

VAR. LECT. [4] ANG. ut super illam refrigeret. [5] L. autem in terram. [6] ANG. quia. [7] L. magis. [8] ANG. ad ulmum. [9] L. *Desunt* jacens ----- dat. [1] ANG. in servos Dei, in pauperem & divitem. [2] L. autem. [3] ANG. *Deest*.

tiam communicabat; ut postea illorum divitiæ hujus indigentiam sustentarent. Epist. xxviii. *Abundantia tua multorum inopiam sustentavit; ut & horum divitiæ in tuam indigentiam redundarent.* De hac Hermæ similitudine extat Homilia Cæsarii Arelatensis. COT.

pro divite, quia opus faciunt à Domino. Apud homines ergo ulmus non putatur [4] dare fructum; & nesciunt, neque intelligunt, quòd si [5] societas [6] advenerit viti; & vitis [7] duplum dat fructum, & pro se, & pro ulmo. Sic & pauperes, pro [8] locupletibus orantes ad Dominum, exaudiuntur; & augentur opes eorum; quoniam præstant pauperibus ex opibus suis. Sunt igitur ambo consortes bonorum operum suorum. Quicumque igitur hæc fecerit, non deseretur à Domino; ac erit scriptus in libro vitæ. Felices igitur qui possident, & sentiunt se locupletari; qui hoc enim senserit, poterit aliquid administrare.

VAR. LECT. [4] fructus dare. [5] B. & L. siccitas. [6] B. non advenerit. L. evenit. [7] abundat fructu. [8] locupletantibus.

SIMILITUDO III.

Ut hyeme virides arbores ab aridis; sic in hoc sæculo justi ab injustis internosci non possunt.

OStendit mihi arbores multas abjectis foliis, quæ mihi velut aridæ videbantur: omnes enim similes erant. Et dixit mihi: Vides arbores has? Video, inquam, Domine, similes aridis. Respondens dixit mihi: Hæ [1] arbores in similitudinem sunt [2] horum, qui in

VAR. LECT. [1] L. *Addit* aridæ. [2] hominum.

Hæ arbores &c] Auctor operis imperf. in Matt. ad C. xxv. 32. *Nunc enim homines mixti sunt; & non solùm mixti, quo modo in hisdem locis simul conversentur justi cum impiis; sed etiam confusi sunt, quo modo inter justos & impios (quantum ad homines) discretio non apparet: sicut in tempore hyemis, inter virides & aridas arbores discretio non est. Cùm autem venerit*

ſæculo morantur. Reſpondi, [3] inquiens: Domine, cur velut aridis ſimiles ſunt? Quoniam, inquit, nec juſti, nec injuſti cognoſcuntur; ſed ſimiles ſunt [4] in hoc ſæculo. Hoc enim ſæculum juſtis hyems eſt; [5] qui non agnoſcuntur, cum peccatoribus habitantes. Sicut in hyeme omnes arbores, abjectis foliis, aridis ſimiles ſunt, nec poteſt cognoſci quæ ſunt aridæ, aut quæ virides: ſic & [6] in hoc ſæculo, nec juſti, nec injuſti cognoſcuntur; ſed ſimiles ſunt omnes.

[3] inquam: Domine, velut. [4] ANG. huic. [5] C. quia. [6] huic.

SIMILITUDO IV.

Ut æſtate vividæ arbores ab aridis, fructu & virentibus foliis internoſcuntur: ſic in futuro ſæculo juſti ab injuſtis beatitudine differunt.

OStendit mihi iterum arbores multas, quarum aliæ frondes emittebant; aliæ aridæ erant. Et dixit mihi: Videſne [1] has arbores? Reſpondi: Video, Domine, alias aridas, & alias [2] frondentes. Hæ arbores, inquit, quæ virides ſunt, juſti ſunt, qui [3] habitaturi ſunt in futuro ſæculo. Illud enim futurum ſæculum æſtas eſt juſtis; peccatoribus autem hyems. Cùm ergo illuxerit miſericordia Domini; tunc declarabuntur qui ſerviunt Deo, & [4] omnes perſpicui

VAR. LECT. [1] C. & L. *Deeſt.* [2] ANG. frondeſcere. [3] L. habituri ſunt futurum ſæculum. [4] ANG. & C. omnibus.

tempus illud beatum vernale, [a] diſcernuntur: ita [b] nunc unuſquiſque ſecundùm fidem ſuam, & ſecundùm opera ſua manifeſtabitur; impiis quidem nulla proferentibus folia, nullum oſtendentibus fructum; ſancti autem & foliis veſtientur vitæ æternæ, & fructibus ornabuntur gloriæ. Vide Tom. vii. S. Chryſoſtomi. COT.

[a] F. *diſcernentur.* [b] L. *tunc.*

erunt. Sicut enim in æſtate fructus arboris cujuſcumque declaratur, & [5] patet: ſic & juſtorum factum declarabitur, & [6] patebit; & omnes hilares & gaudentes in illo ſæculo reſtituentur. Nam [7] cæteræ gentes, peccatores [8] ſcilicet, ſicut arbores quas vidiſti aridas, tales inveniuntur aridi, & ſine fructu in illo ſæculo; & ſicut arida ligna, comburentur, & palam [9] fient, quoniam malè fecerunt in omni tempore vitæ ſuæ; & comburentur ideo, quia peccaverunt, & peccatorum ſuorum non egerunt pœnitentiam. Sed & cæteræ gentes comburentur; quia non agnoverunt Deum creatorem ſuum. Tu ergo fac fructum bonum, ut in [1] æſtate cognoſcatur fructus tuus; & abſtine te à multis negotiis, & nihil delinques. Quicumque enim multa negotia agunt, multa delinquunt; quia conſtricti ſunt circa negotia ſua, & non ſerviunt Deo. Nam quo modo poteſt homo, qui non ſervit Deo, aliquid petere & accipere à Deo? Qui enim ſerviunt Deo, petunt & accipiunt [2] ſua deſideria. Quòd ſi unum negotium tractat aliquis, poterit ſervire Deo; quoniam non alienatur animus ejus à Domino, ſed purâ mente ſervit Deo. Hoc ergo ſi feceris, poteris in [3] venturo ſæculo habere fructum: ſed & omnes qui fecerint hæc, fructum ferent.

Mat. iii. 10. — vii. 19.

Lect. Var. [5] C. & L. paret. [6] parebunt. [7] Ang. & C. exteræ. [8] L. *Deeſt.* [9] Ang. fiet. [1] L. eo ſtare. [2] *Deeſt.* [3] venienti.

SIMILITUDO V.

De vero jejunio; & ejus mercede; tum & de corporis munditia.

I. CUM jejunarem & ſederem in monte quodam, & gratias agerem Deo pro omni-

bus quæ fecerat mecum; video Paſtorem illum ſedentem juxta me, ac [1] dicentem mihi: Quid tam manè huc veniſti? Reſpondi: Quoniam, Domine, ſtationem habeo. Quid eſt, inquit, ſtatio? Et dixi: Jejunium. Et dixit: Quid eſt illud jejunium? Sicut ſolebam, inquam, ſic jejuno. Neſcitis, inquit, Deo jejunare; neque eſt jejunium hoc quod jejunatis, Deo nihil proficientes. Quare, inquam, Domine, ita dicis? Dico [2] certè, inquit, non eſſe jejunium hoc, quod putatis vos jejunare: ſed ego te docebo quod ſit jejunium plenum, acceptumque Deo. Audi, inquit: Dominus non deſiderat tale jejunium ſupervacuum: ſic enim jejunando nihil præſtas æquitati. [3] Jejuna certè verum jejunium tale. Nihil in vita tua nequiter facias; ſed mente purâ ſervi Deo, cuſtodiens mandata ejus, & in præceptis ejus ingrediens; neque admiſeris deſiderium nocens in animo tuo. Crede autem Domino, ſi hæc feceris, [4] timoremque ejus habueris, atque abſtinueris ab omni negotio malo, Deo te victurum. Hæc ſi feceris, jejunium magnum conſummabis acceptumque Domino.

[1] B. hæc. [2] L. enim quia non eſt. [3] Leve enim jejunium tale eſt. [4] metumque habueris. VAR. LECT.

Quid eſt, inquit, ſtatio? &c.] Inter Latinos vivens Hermas, στάσεως *ſtationis* vocabulum more illorum uſurpavit. Non enim memini, me legere jejunium à Græcis ſic vocatum fuiſſe, qui στάσιν πάννυχον appellant vigilias, *pernoctem ſtationem.* At Latini, quia diebus jejunii Chriſtiani diutiùs in Eccleſia ſtabant, quàm diebus dominicis ac feſtis, *jejunium ſtationis* nomine vocârunt. Nec me movent, quæ a Tertulliano & aliis proferuntur de militaribus ſtationibus, ac de caſtris: quippe quæ alluſionem magis reſipiant, quàm etymologiam. Per *ſtationem* Antiqui omne *jejunium* interdum intellexerunt; interdum autem *ſtationem* à *jejunio*, ut ſpeciem à genere diſtinxerunt, accipientes eam ſolummodo pro *jejunio* quartæ & ſextæ feriæ. COT.

Verum jejunium.] Idem Patres paſſim. Baſilius νηστείαν δεκτὴν, εὐάρεστον Θεῷ, ἀληθῆ nuncupat. COT.

II. Audi Similitudinem, quam dicturus sum tibi, ad jejunium pertinentem. Quidam cùm haberet fundum, servosque multos; in quadam parte fundi [1] sui posuit vineam [2] successoribus: deinde peregre profectus, elegit servum quem habebat fidelissimum, ac sibi probatum; eique adsignavit vineam, præcipiens ut vitibus jungeret palos: quod si fecisset, & mandatum suum consummâsset; libertatem eidem se daturum promisit. Nec præterea quidquam [3] aliud præcepit illi, [4] quod in ea [5] faceret; atque ita peregre profectus est. Postquam [6] autem servus ille [7] curam [8] apprehendit; fecit quæcumque [9] præceperat dominus. Cumque depalâsset vineam illam, & animadvertisset eam herbis [1] repletam; cœpit secum ita [2] cogitare, dicens: Peregi quod mihi præceperat dominus; fodiam nunc vineam hanc, & erit formosior [3] cùm fuerit fossa; & extractis herbis, majorem dabit fructum, & non suffocabitur ab herbis. Adgressus deinde fodit, & omnes herbas quæ in ea erant, extraxit; atque ita evasit vinea speciosissima ac læta, non suffocata ab herbis. Post aliquantum verò temporis venit dominus ejus, & ingressus est vineam: quam cùm depalatam vidisset decenter, ac [4] circumfossam, & extractas herbas [5] ab ea, & lætas esse vites; ex facto hoc servi sui gaudium cepit. Adhibito itaque filio, quem carum & hæredem habebat, & amicis quos in consilio advocabat; indicat ea quæ servo [6] suo facienda mandâsset, [7] quæ præterea ille fecisset. At illi protinus gratulati sunt servo illi, quòd [8] tam plenum testimonium domini sui assecutus fuisset. Ait deinde illis:

VAR. LECT. [1] ejus. [2] ANG. affuturis. L. futuris. [3] *Deest.* [4] ut quid in ea facere deberet. [5] ANG. facere deberet. [6] C. & L. *Deest.* [7] *Deest.* [8] *Quidam codd.* cœpit, &. [9] L. præcipit. [1] replesse. [2] ANG. disputare. [3] *Desunt* cum fuerit. [4] L. fossam. [5] ex. [6] *Deest.* [7] &. [8] tunc.

Ego quidem huic ſervo libertatem promiſi, ſi cuſtodiſſet mandatum [9] meum quod dederam; & cuſtodivit illud, & præterea opus bonum adjecit in vineam, quod mihi [1] quamplurimùm placuit. Pro hoc igitur opere quod fecit, volo eum filio meo facere cohæredem; quoniam, cùm ſenſiſſet quid eſſet bonum, non [2] omiſit, ſed fecit illud. Hoc conſilium domini, & [3] filius, & amici ejus comprobaverunt; ut fieret ſcilicet hic ſervus cohæres filio. Poſt dies deinde [4] non multos, convocatis [5] amicis, pater-familiâs miſit de cœna ſua ſervo illi cibos complures. Quos cùm accepiſſet ille, ſuſtulit ex eis quod [6] ſufficiebat ſibi; reliquum autem conſervis ſuis diſtribuit. Quibus acceptis, illi lætati ſunt; & cœperunt illi optare, ut majorem gratiam apud dominum inveniret, ob ea quæ fecerat ipſis. Hæc omnia cùm audiſſet dominus ejus, percepit iterum maximum gaudium; & convocatis rurſum amicis, & filio, exponit factum ſervi ſui de cibis ſuis, quos ei miſerat. Illi itaque tantò magis aſſenſerunt patri-familiâs, [7] ipſum ſervum cohæredem filio debere fieri.

III. Dico ei: Domine, has Similitudines non novi, neque intelligere poſſum, niſi eas tu mihi exponas. Omnia, inquit, exponam tibi quæcumque locutus fuero tecum, aut oſtendero tibi. Mandata Domini cuſtodi, & eris probatus, & ſcriberis in numero eorum qui cuſtodiunt mandata ejus. [1] Si autem præter ea quæ mandavit

VAR. LECT.

[9] *Deeſt.* [1] ANG. validiſſimè. [2] diſſimulavit. [3] fecit. [4] ANG. paucos. [5] L. paterfamilias antiquis. [6] ſufficeret. [7] cum. [1] Sin autem præter ea qùam quod.

Miſit de cœna ſua ſervo illi cibos.] Mittit *cibos de cœna*, tamquam ſibi caro; ad *cœnam* non admittit, nondum ſcilicet libertate donandum. Habebant quippe hoc moris, ut etiam per honorem communis menſæ manu-mitterent. COT.

Dominus, aliquid boni [2] adjeceris; majorem dignitatem tibi [3] conquires, & [4] honoratior apud Dominum eris, quàm eras futurus. Igitur ſi cuſtodieris mandata Domini, & adjeceris etiam ad ea ſtationes has, gaudebis; maximè, ſi ſecundùm mandatum meum ſervaveris ea. Dico ei: Quidquid mihi præceperis, Domine, ſervabo; ſcio enim te mecum futurum. Ero, inquit, tecum, qui tale propoſitum habes. Sed & cum omnibus ero, quicumque idem propoſitum [5] habent. Jejunium hoc, inquit, cuſtoditis mandatis Domini, valde bonum eſt. [6] Sic igitur ſervabis illud.

Primùm omnium cave ab omni probro, & turpi verbo, & ab omni noxia cupiditate; & purifica ſenſum tuum ab omni vanitate ſæculi hujus. Si hæc cuſtodieris, erit hoc jejunium juſtum. Sic ergo facies. Peractis quæ ſuprà ſcripta ſunt, illo die quo jejunabis, nihil omnino guſtabis, niſi panem & aquam; & computatâ quantita-

Πρῶτον πάντων φυλάξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ, καὶ ἀκοῆς πονηρᾶς· καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, καὶ μνησικακίας, καὶ αἰσχροκερδίας. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις, ἀρκέσθητι ἄρτῳ καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ· συμψηφίσας δὲ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης τοῦ ἀρίστου, οὗ ἔμελλες ἐσθίειν κατ᾽

VAR. LECT. [2] feceris. [3] acquiris. ANG. acquires. [4] L. honeſtior. [5] C. & L. habuerint. [6] L. Si igitur ſervaveris.

Niſi panem & aquam.] Paſtor angelus pœnitentiæ Hermæ præcipit xerophagiæ maximè auſterum genus, *jejunium fortiſſimum*, (ut loquitur S. Hieronymus,) aquam & panem: quod pœnitentibus injunctum fuiſſe, ex Tertulliano & ex multis canonibus conſtat. COT.

Computatâ quantitate cibi.] Nihil frequentiùs inculcant ſancti Patres, quàm præclaram hanc jejunii cum eleemoſyna conſociationem. COT.

te cibi, [7] quem cæteris diebus comesturus eras, sumptum diei illius quem facturus eras, repones, & dabis viduæ, pupillo, aut inopi: & sic consummabis humilitatem animæ tuæ; ut qui ex eo acceperit, satiet animam suam, & pro te adeat Dominum Deum oratio ejus. Si [8] igitur sic consummaveris jejunium tuum, quemadmodum præcipio tibi; erit hostia tua accepta Domino, & scribetur hoc jejunium tuum. Hæc statio sic [9] acta est bona, hilaris, & accepta Domino.

ἐκείνην τὴν ἡμέραν, δὸς χήρᾳ, ἢ ὀρφανῷ, ἢ στερουμένῳ, πρὸς ὃν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, εὔξεται ὑπέρ σου πρὸς Κύριον· Ἐὰν οὖν τελέσῃς τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετειλάμην σοι, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐγγεγραμμένη τοῖς οὐρανοῖς, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν ἡτοιμασμένων ἀγαθῶν τοῖς δικαίοις. *Athanasius ad Antiochum*, T.iii. p. 261.

Hinc Antiochus, homiliâ vii.

Νηστεία γὰρ ἀληθινή ἐστιν, οὐ μόνον τὸ ἑαυτὸν ἐκτήξειν, ἀλλὰ καὶ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης, ἣν ἔμελλεν ἐσθίειν, δοῦναι χήρᾳ, ἢ πτωχῷ· ἵνα ὁ εἰληφὼς, ἐμπλησθεὶς, εὔξηται ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ δεκτὴ γένηται ἡ θυσία αὐτοῦ παρὰ τῷ Θεῷ.

Jejunium enim verum est; non modò se tabidum facere, sed & quantitatem sumptûs, quem comesturus erat, dare viduæ, & inopi: ut qui acceperit, satiatus, oret pro eo, & accepta fiat Deo hostia ejus.

[7] cæterisque, quæ editurus eras, sumptum --- reponis, Var.Lect. &c. [8] *Deest.* [9] gesta.

Hæc tu si servâris cum liberis tuis, & tota domo tua; custoditis his, [1] felix eris. Et quicumque hæc audita custodierint, [2] felices erunt; & quidquid petierint à Domino, [3] obtinebunt.

IV. Et [1] precatus sum eum, ut mihi explanaret [2] hanc Similitudinem de fundo, & domino, ac vineâ, & servo qui depalaverat vineam; & herbis quæ extractæ de vinea erant; & de filio, & de amicis, quos in consilio adhibuerat. Intellexi enim, esse illud Similitudinem. Ait mihi: Valde audax es ad interrogandum. Nihil enim debes interrogare: nam si oportuerit demonstrari, demonstrabitur tibi. Dico ei: Domine, quæcumque ostenderis mihi, nec [3] declaraveris, frustra [4] videro illa, si non intellexero quidnam [5] sint; & Similitudines si quas [6] proposueris, & non exposueris, frustra [7] audiero eas. Respondit mihi rursus, dicens: Quicumque Dei servus est, [8] Dominumque habet in præcordiis suis, petit ab eo intellectum, & [9] obtinet; & omnem Similitudinem [1] explicat; & intelligit verba Domini, quæ [2] inquisitione egent. Quicumque [3] verò inertes sunt, & pigri ad orandum, illi dubitant petere à Domino; cùm sit Dominus [4] tam profundæ bonitatis, [5] ut petentibus à se [6] cuncta sine intermissione tribuat. Tu ergo, qui confirmatus es ab [7] illius nuncio, & accepisti orationem tam potentem, cùm piger non sis; cur [8] jam à Domino intellectum non petis, & accipis? Dico ei: Cùm te præsentem habeam, necesse est ut à te petam, & interrogem;

Var. Lect. [1] salvus. [2] pariter salvi. [3] accipient. [1] Ang. deprecatus. [2] L. similitudinem illam. [3] demonstraveris. [4] videbo. [5] fuerint. [6] exposueris, & non absolveris. [7] audiam. [8] Dominum quem. [9] accipit. [1] exsolvit. [2] Ang. quæstionem ferunt. [3] L. ergo. [4] *Deest.* [5] *Deest.* [6] cunctis. [7] Ang. & C. illo venerabili. [8] L. *Deest.*

tu enim omnia mihi oſtendis, & loqueris, [9] cùm ades. Nam ſi ſine te ea viderem, vel audirem; tunc Dominum rogarem, ut [1] oſtenderet mihi.

V. Et reſpondit: Dixeram [1] tibi paulò antè, callidum te eſſe & audacem, qui ſolutiones Similitudinum interrogas. Sed [2] quia ita es pertinax; ſolvam tibi hanc quam deſideras Similitudinem, ut omnibus notam facias eam. Audi nunc, inquit, & percipe animo. Orbem terrarum fundus ille ſignificat, qui in Similitudinem eſt poſitus. Dominus autem fundi demonſtratur eſſe is, qui creavit cuncta, & conſummavit, & virtutem illis dedit. Filius autem, Spiritus ſanctus eſt. Servus verò ille, Filius Dei eſt. Vinea autem, populus eſt, [3] quem ſervat ipſe. Pali verò, nuncii ſunt, qui à Domino præpoſiti ſunt ad continendum populum ejus. Herbæ autem quæ evulſæ ſunt de vinea, [4] admiſſa ſunt ſervorum Dei. Cibi verò quos de cœna miſit illi, mandata ſunt quæ per Filium dedit populo ſuo. Amici autem illi quos in conſilio advocavit, [5] angeli ſunt ſancti, quos [6] primò creavit. Abſentia verò illius patris-familiâs, tempus eſt quod in adventum ejus reſtat. Dico ei: Domine, magnificè & mirè omnia hæc ſe habent, atque honeſtè: numquid ergo, Domine, [7] inquam, hæc poteram intelligere? [8] Ne quidem quiſpiam præterea homo, tametſi valde prudens

VAR. LECT. [9] mihi. Ades. Nam. [1] B. demonſtraret. L. demonſtaretur. [1] *Deeſt.* [2] quamvis. [3] quam. [4] commiſſa. [5] ANG. nuncii. [6] L. primos. [7] *Deeſt.* [8] Nec.

Filius Dei.] Cum nuncius pœnitentiæ per vinitorem Dominum noſtrum deſignâſſet, ſimilitudine tractâ ab Eſaiæ v. & xlii. & pariter Deum Patrem, villæ poſſeſſorem & fundi patronum ſtatuiſſet; tertio in loco Spiritum Sanctum Filii-familiâs perſonam ſuſtinere, commodum duxit. Et quidem S. literæ in negotio regiminis Eccleſiæ, promiſcuè utuntur nominibus Filii & Spiritûs ſancti. Vide Mat. xxviii. 20. Joh. xiv. 16. OXON.

ſit, [9] poterit intelligere ea. Sed nunc mihi demonſtra, Domine, quod quæro. [1] Quære quod vis, inquit. Quare, inquam, Filius Dei, in Similitudine hac, [2] ſervili loco ponitur?

VI. Audi, inquit: In ſervili conditione non ponitur Filius Dei, ſed in [1] magna poteſtate & imperio. [2] Ei dixi: Quo modo, inquam, Domine? Non intelligo. Quoniam, inquit, [3] eis quos Filio ſuo tradidit, [4] Filius ejus nuncios præpoſuit, ad [5] conſervandos ſingulos: ipſe autem plurimùm laboravit, plurimumque perpeſſus eſt, ut aboleret [6] delicta eorum. Nulla enim vinea poteſt fodi ſine labore ac dolore. [7] Deletis igitur peccatis populi ſui; ipſe eiſdem monſtravit itinera vitæ, datâ eis lege, quam à Patre acceperat. Vides igitur, eſſe Dominum populi, acceptâ à Patre ſuo omni poteſtate. Quare autem Dominus in conſilio adhibuerit Filium de hæreditate, [8] & bonos angelos? Quia nuncius audit [9] illum Spiritum ſanctum, qui [1] infuſus eſt omnium primus in corpore, [2] in quo habitaret Deus. Collocavit

VAR. LECT. [9] qui poſſit. [1] ANG. Dic, ſi quid vis. [2] ſervilique. [1] ANG. magnam poteſtatem & imperium. [2] L. Et dixi: Quemadmodum. [3] cum quem. [4] & Filius ejus nunciis. [5] confirmandos. [6] peccata. [7] Delictis igitur populi. [8] honeſtos quia. B. honeſtoſque. [9] L. *Deeſt.* [1] C. & L. creatus. [2] L. quod ei videbatur. Hoc ergo corpus, in quo habitaret Deus, collocavit intellectus ſcilicet corpore quod ei videbatur.

Quare autem Dominus &c.] Hunc locum valde corruptum, ex MSS. & editionum collatione, ſic corrigit doctiſſimus Grabius: *Quare autem Dominus in conſilio adhibuerit Filium de hæreditate, honeſtoſque nuncios, audi. Spiritum ſanctum, qui creatus eſt omnium primus, in corpore, in quo habitaret Deus, collocavit; in delecto corpore quod ei videbatur.* WAK.

Illum Spiritum ſanctum.] Spiritum ſcilicet Chriſti creatum, non *Spiritum ſanctum,* tertiam in ſacroſancta Trinitate perſonam. WAK.

enim eum intellectus in corpore, ut ei videbatur. Hoc ergo corpus, in [3] quod inductus eſt Spiritus ſanctus, ſervivit illi Spiritui; rectè in modeſtia ambulans & caſtè, neque omnino maculavit Spiritum illum. Cùm igitur corpus illud paruiſſet omni tempore Spiritui ſancto, [4] rectèque & caſtè laboraſſet cum eo, nec ſuccubuiſſet in omni tempore; fatigatum corpus illud serviliter [5] converſatum eſt, ſed fortiter cum Spiritu ſancto comprobatum Deo [6] receptum eſt. Placuit [7] igitur Deo [a] hujuſmodi potens curſus; quia maculatus non eſſet in terra, poſſidens in ſe Spiritum ſanctum. In conſilio advocavit ergo Filium, & nuncios [8] bonos, ut & huic ſcilicet corpori, quod [9] ſervivit Spiritui ſancto ſine querela, locus aliquis conſiſtendi daretur, ne videretur mercedem ſervitutis ſuæ perdidiſſe. Accipiet enim mercedem omne corpus purum ac ſine macula repertum, in quo habitandi gratiâ conſtitutus fuerit Spiritus ſanctus. Habes & hujus Similitudinis [1] expoſitionem.

[a] L. hujus eſſe.

VII. Percepi, inquam, Domine, tuam voluntatem, auditâ hac [1] expoſitione. Audi [2] ulteriùs, inquit: Corpus hoc tuum cuſtodi mundum, atque purum; ut Spiritus ille, qui inhabitabit in eo, teſtimonium referat illi, & tecum fuiſſe judicetur. Atque etiam [3] vide, ne quando perſuadeatur tibi, interire corpus hoc, & abutaris eo in libidine aliqua. Si enim corpus tuum maculaveris, maculabis etiam eodem tempore & Spiritum ſanctum; & ſi maculaveris [4] corpus

VAR. LECT.

[3] ANG. quo deductus. [4] C. & L. rectè atque caſtè. [5] L. conſervatum. [6] G. & V. receptumque. C. conſervatum. [7] L. enim. [8] B. honeſtos. [9] L. ſerviſſet. [1] exſolutiones. [1] exſolutione. [2] nunc. [3] inde. [4] ANG. ſpiritum ſanctum.

Intellectus, &c.] Lege *intellecto ſcilicet corpore quod ei videbatur.* COT.

tuum, non vives. Et dixi: Quid si per ignorantiam [5] aliquam id admissum est, antequam audirentur verba hæc? Quo pacto assequitur salutem is qui maculavit corpus suum? Prioribus, inquit, rebus, [6] qui per ignorantiam admiserunt, remedium tribuere solus Deus potest: ejus enim est omnis potestas. Sed nunc custodi te: & cùm sit Dominus omnipotens & misericors, prioribus admissis remedium dabit, si [7] futurum non maculaveris corpus tuum, & Spiritum. Consortes sunt enim ambo, [8] & alteruter sine altero non coinquinatur. Utrumque ergo serva mundum; & vives Deo.

VAR.LECT. [5] B. aliquid. [6] C. & L. quæ. [7] in. [8] L. alterutrum & alter.

SIMILITUDO VI.

De duplici genere hominum voluptariorum, & eorum morte, defectione, & pœnarum duratione.

I. CUM sederem domi, & glorificarem [1] Dominum pro omnibus quæ videram, & de Mandatis [2] cogitarem, ea valde bona esse, & magna, & honesta, ac læta, & quæ possint salutem [3] hominum afferre; intra me ipsum hæc dicebam: Felix ero, si in his Mandatis ambulavero; & quicumque in his ambulaverit, vivet Deo. Dum hæc [4] loquerer mecum, video eum, [5] quem & priùs, sedentem juxta me, & hæc mihi dicentem: Quid dubitas de Mandatis meis, quæ tibi præcepi? Bona sunt, nihil omnino dubitaveris; sed indue fidem Domini, & ambulabis in eis. Ego enim, in illis, dabo tibi vires. Hæc Man-

VAR.LECT. [1] L. Deum. *Alternant* Deus & Dominus in codd. [2] disputarem. [3] L homini. [4] loquor. [5] ANG. sedentem.

data utilia ſunt his, qui delictorum ſuorum antè admiſſorum acturi ſunt pœnitentiam, ſi in futurum in iis ambulaverint. Quicumque igitur agitis pœnitentiam, abjicite à vobis nequitiam hujus ſæculi. Induite [6] verò omnem virtutem, & æquitatem, & poteritis cuſtodire hæc Mandata; [7] neque deinceps peccetis. Si enim deinceps non peccaveritis; plurimum ex prioribus recidetis. In Mandatis meis ambulate, & vivetis Deo. Hæc à me dicta ſunt vobis. Poſtquam hæc mecum locutus eſt, ait mihi: Eamus in agrum, & paſtores pecorum tibi oſtendam. Eamus, inquam, Domine.

Et venimus in quemdam campum: & illic oſtendit mihi juvenem paſtorem, veſtitum ſyntheſim, veſtimentorum colore coccineo. Paſcebat autem pecora copioſa: & pecora illa velut in voluptatibus erant, & plurimis deliciis; & hilaritate exſultabant, & exſultantia diſcurrebant huc atque illuc. Et ipſe pa-

Ἦλθον εἰς πεδίον, καὶ δείκνυσί μοι παῖδα νεανίσκον, ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἐνδυμάτων κροκίων, βόσκοντα πρόβατα πολλὰ λίαν· καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα, καὶ λίαν σπαταλῶντα, καὶ ἱλαρὰ, σκιρτῶντα ὧδε κἀκεῖ. Καὶ αὐτὸς ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἐπὶ τῷ

[6] L. ergo. [7] nec poſthæc adjiciatis. Nihil ergo adjicientes, plurimum. VAR. LECT.

Deinceps peccetis. &c.] Alii, *poſt hoc adjicietis. Nibil enim adjicientes.* OXON.

Paſtores.] Quia hiſce in viſionibus multi *paſtores* apparent, Hermæ opus Origenes appellat Librum de paſtoribus III. Περὶ ἀρχῶν, ii. COT.

Veſtitum ſyntheſim.] Rectè Paſtori, Angelo illecbrarum, dulcedinis, ac voluptatis, datur *ſyntheſis* coccinea, quam nemo neſcit, veſtem fuiſſe precioſam, elegantem, cœnatoriam, indicem lætitiæ, atque à mollioribus ſolitam indui. COT.

ſtor vehementem ex grege ſuo percipiebat voluptatem; & vultus paſtoris illius valde hilaris erat, inter pecora diſcurrentis.

II. Ait mihi [1] Angelus: Vides [2] autem hunc paſtorem? Video, inquam, Domine. Et dixit mihi; Hic nuncius [3] illecebrarum, dulcedinis, ac voluptatis eſt. Hic ergo corrumpit mentes ſervorum Dei, & avertit eos à veritate, oblectans cupiditatibus; & pereunt. Obliviſcuntur enim mandata Dei vivi; & in luxuriis converſantur, & deliciis vanis; & corrumpuntur ab hoc nuncio [4] malo aliqui uſque ad mortem, aliqui verò uſque ad defectionem. Dico ei: Domine, non intelligo, quid ſit ad mortem, & quid ad defectionem. Audi, inquit: Quæcum-

ποιμνίῳ αὐτῷ ἦν, καὶ περιέτρεχε τὰ πρόβατα. Καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἑνὶ, οὐ μέντοι σκιρτῶντα.

Β. Καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; Βλέπω, φημὶ, Κύριε. Οὗτος, φησιν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστιν. οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ ζῶντος τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευόμενοι (ἐν) ταῖς ματαίαις τρυφαῖς καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. Διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Λέγω αὐτῷ· Οὐ γινώσκω, Κύριε, τί ἐστιν εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Καὶ λέγει μοι· Ἄκουε φησιν· Ἃ εἶδες πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα, οὗτοί εἰσιν οἱ

Var.Lect. [1] *Deeſt.* [2] *Deeſt.* [3] Ang. *Deeſt,* [4] L. *Deeſt.*

que pecora vidisti valde læta & exsultantia; ii sunt, qui [5] in perpetuum à Deo discesserunt, & tradiderunt se desideriis hujus sæculi. Iis ergo non est per pœnitentiam regressus ad vitam; quoniam quidem adjecerunt ad reliqua delicta sua [6]; & nomen Domini nefandis [7] insectati sunt verbis. Hujusmodi homines morti sunt destinati. Quæ verò vidisti pecora non exsultantia, sed uno loco vescentia; ii sunt, qui tradiderunt se quidem deliciis ac voluptatibus, nihil verò nefandum in Dominum locuti sunt. Hi igitur [8] non defecerunt à veritate, ideoque repositam adhuc habent spem vitæ in pœnitentia. Defectio enim habet spem aliquam redintegrationis; mors verò perpetuo

ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος, καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν· ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς βλασφημοῦται. τῶν τοιούτων ζωὴ θάνατός ἐστιν. Ἃ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτοὺς, εἰς δὲ τὸν Κύριον μὴ βλασφημήσαντες. οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστι μετανοίας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀναστάσεως ἕως τινός· ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον. Πάλιν προέβημεν μικρὸν, καὶ δείκνυσί μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἴγειον λευκόν· καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τὸν ὦμον,

VAR. LECT. [5] perpetuò. [6] etiam hoc, quòd nomen. [7] Anc. insecuti. [8] *Decess.*

tenetur interitu. Rursum progressi sumus paululum; & ostendit mihi pastorem magnum, & velut agrestem figuram [9] habentem, amictum pelle albâ caprinâ, peram gestantem in humero, & manu virgam nodosam, & [1] valde duram, & flagellum in manu; aspectum autem [2] trucem & sævum habebat, ut posset [3] terrere aliquos; talis erat aspectus ejus. Hic ergo accipiebat ab illo juvene pastore ea pecora, quæ [4] delicias quidem agebant, sed non exsultabant; & compellebat ea in præcipitem locum quemdam, ac spinosum, tribulisque confertum, usque adeò ut de spinis & tribulis se non possent explicare; sed implicita ibi [5] pascebantur [6] spinis & tribulis; & graves cruciatus experiebantur ex [7] verbis ejus: agebat enim ea, & nec consistendi eis locum [8] ante tempus permittebat.

καὶ ῥάβδον σκληρὰν μίαν, καὶ ὄζους ἔχουσαν, καὶ τὸ βλέμμα εἶχεν πικρὸν, ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα, ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα, καὶ τρυφῶντα, καὶ σκιρτῶντα δὲ καὶ ἔβαλλεν αὐτὰ εἰς τινα τόπον κρημνώδη, καὶ ἀκανθώδη, καὶ τριβολώδη· ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ᾽ ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις, καὶ λίαν ἐταλαιπώρουν δερόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ· καὶ ὧδε κἀκεῖ περιέλαυνεν αὐτὰ, καὶ ὅλως ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, οὐδὲ ἵσταντο.

VAR. LECT. [9] L. *Deest.* [1] vehementer durum flagellum. [2] amarum. [3] horrere aliquis. *Alii* exhorrere aliquis. [4] L. deliciis. [5] ANG. pascerentur. [6] L. Spinas, & tribulos, & graves. [7] ANG. & C. verberibus. [8] B. & L. aut.

III. Cùm viderem ergo sic ea flagellari, & miserias experiri; dolebam pro eis, quia valde cruciabantur, nec ulla requies eis dabatur. Dico ad pastorem illum qui erat mecum: Quis est, Domine, hic pastor tam implacabilis, & tam amarus, qui nullo modo [1] miseratione movetur adversùs hæc pecora? Hic, inquit, pastor, [2] pro justis quidem nuncius est, sed præpositus pœnæ. Huic ergo traduntur qui à Deo aberraverunt, & servierunt desideriis ac voluptatibus [3] sæculi hujus. Punit ergo eos, sicut meruit unusquisque eorum, sævis variisque pœnis. Vellem, inquam, nôsse, Domine, varias has pœnas, cujusmodi sunt? Audi, inquit: variæ pœnæ atque tormenta hæc sunt, quæ homines quo-

Γ'. Βλέπων οὖν αὐτὰ ἐγὼ οὕτως μαστιζόμενα καὶ ταλαιπωροῦντα, ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο, καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. Καὶ λέγω Ἀγγέλῳ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι· Κύριε, τίς ἐστιν οὗτος ὁ ποιμὴν ὁ ἄσπλαγχνος, καὶ πικρός; Καὶ λέγει μοι· Οὗτός ἐστιν ὁ Ἄγγελος τῆς τιμωρίας. ἐκ δὲ τῶν Ἀγγέλων δικαίων ἐστὶ, τεταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευθέντας ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν· καὶ τιμωρεῖται αὐτοὺς, καθὼς ἄξιοί εἰσιν, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. Λέγω αὐτῷ· Ἤθελον γνῶναι, Κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, πόταπαι εἰσιν. Ἄκουε, φησιν· Αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι, βιωτικαί εἰσι βάσανοι. Ἐὰν γὰρ ἀπόστωσι τοῦ Θεοῦ, νομίζοντες ἐν ἀνα-

Origenes hom i. in Ps. xxxvii.

[1] ANG. *Deest.* [2] C. & L. de. [3] L. mundi. VAR. LECT.

tidie in vita ſua patiuntur. Alii enim [4] detrimenta patiuntur; alii inopiam; alii diverſas [5] acrimonias. Quidam inconſtantiam; alii injurias ab indignis patientes, [6] multaque alia exercitia & incommoda. Plurimi enim inconſtanti conſilio multa conantur, nec quidquam [7] conducit eis; & dicunt in actibus ſuis, ſucceſſum ſe non habere. [8] Succurrunt iis ea quæ nequiter fecerunt, & Dominum cauſantur. Cùm igitur perpeſſi fuerint omnem vexationem, & omne incommodum; tunc traduntur mihi ad bonam admonitionem, & firmantur in [9] fide Domini, & [1] per reliquos dies [2] vitæ ſerviunt Domino mente purâ. Et

παύσει εἶναι καὶ πλούτῳ, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιούμενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ ἀσθενείαις ποικίλαις περιπίπτοντες, ἄλλοι ἐν ἀκαταστίαις, ἕτεροι ὑβριζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐλαττόνων, καὶ ἑτέραις ποικίλαις πράξεσι. Πολλοὶ γὰρ ἀκαταστάντες ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται εἰς πολλὰ πράγματα, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς παγκάλως ὑποβαίνει, καὶ δυσχεραίνουσι, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ ἃ ἔπραξαν οὐκ εὐοδοῦνται· καὶ λοιπὸν αἰτιῶνται τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐπιστρέψαντες δουλεῦσαι τῷ Θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. Ἂν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνιῶσι, ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐοδοῦντο· καὶ οὕτως δοξάζουσι τὸν Κύριον, ὅτι

VAR. LECT. [4] ANG, detrimentis puniuntur, alii inopia, alii diverſis ægrimoniis. [5] *Alii* ægrimonias. [6] L. multiſque aliis exercitiis & incommodis. [7] ANG. provenit. [8] L. Succurrit. [9] fidem. [1] *Deeſt.* [2] *Deeſt.*

cùm cœperint delicto- rum agere pœnitentiam, tunc aſcendunt in præcordia eorum opera ſua, in quibus ſe nequiter [3] exercuerunt; & tunc dant Deo honorem, dicentes, juſtum judicem eum eſſe, meritoque ſe omnia eſſe [4] perpeſſos ſecundùm facta ſua [5]. In reliquum verò ſerviunt Deo mente purâ; & ſucceſſum habent in negotiis ſuis omnibus, accipientes à Domino quæcumque poſcunt. Et tunc gratias agunt Domino, quòd ſint mihi traditi; nec jam quidquam [6] crudelitatis patiuntur.

δίκαιος κριτής ἐστιν, καὶ δικαίως ἔπαθον, καὶ ἐπαιδεύθησαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν.

IV. Dico illi: Etiam nunc, Domine, demonſtra mihi. Quid, inquiris, inquit? Dixi ei: [1] An per idem tempus crucientur, qui diſcedunt à timore Dei, quantum uſi fuerint falſâ dulcedine ac voluptatibus? Ait mihi: Per idem tempus etiam cruciantur. Et dixi ei: Exiguum igitur cruciantur: oportebat autem eos, qui ſic percipiunt voluptates, ut Dominum obliviſcantur, ſepties tantum pati [2] pœnarum. Ait mihi: Fatuus es, nec intelligis hujus pœnæ virtutem. Et dixi: Si enim intelligerem, Domine, non interrogarem ut demonſtrares mihi.

Audi, inquit, quanta ſit vis utriuſque; dulcedinis, ac pœnæ. [3] Dulcedinis una hora ſuo ſpatio terminatur: [4] pœnæ verò una hora

Ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς τρυφῆς, καὶ τοῦ βασάνου. τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία· τῆς δὲ βασάνου ὧραι τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχου-

Origenes hom. viii. in Num.

[3] ANG. geſſerunt. [4] paſſos. [5] ſcilicet quiſque eorum. [6] B. crudele. [1] L. Si. [2] pœnas. [3] ANG. *Deeſt.* [4] L. pœna verò unius horæ. VAR. LECT.

triginta dierum vim possidet. Quicumque igitur uno die perceperit [5] fallacem dulcedinem ac voluptatem, [6] unoque die cruciatus [7] sit; anni spatium dies ille cruciatûs ejus valebit. Ita, quot dies perceperit quisque voluptatem, totidem annis cruciatur. Vides igitur, inquit, exiguum esse tempus [8] mundanæ dulcedinis ac voluptatis; pœnæ verò tormentorumque amplius.

σαι. Ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ, καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ἐνιαυτοῦ ὁλοκλήρου ἰσχὺν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαύτους βασανισθήσεται. Βλέπεις οὖν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος οὐδέν ἐστιν, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολύς. Ὁ τρυφῶν, καὶ ἀπαλώμενος, καὶ πράσσων ἃ βούλεται, πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδυται· ἀντὶ γὰρ τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἑκάστης ἡμέρας, ἀποτίσει βάσανον μεγάλην ἐνιαυτὸν τῇ ἡμέρᾳ.

V. Dixi ei: Domine, quoniam non intelligo [1] omnia tempora hæc dulcedinis voluptatis, ac pœnæ; lucidiùs mihi de his expone. Respondit mihi, dicens: [2] Insipientia tua tibi perseveranter inhæret. Nonne vis potiùs mentem tuam purificare, & Deo servire? Vide, ne [3] fortè tempore exacto, tu [4] insipiens reperiaris. Audi nunc, quemadmodum vis, quò faciliùs intelligas. Qui uno die commiserit se deliciis ac voluptatibus, & fecerit quidquid appetit animus ejus; plurimâ repletur stultitiâ, nec intelligit quid [5] admit-

VAR. LECT. [5] *Deest.* [6] *Alii*, si uno. [7] L. *Deest.* [8] *Deest.* [1] omnino. [2] ANG. stultitia. [3] L. quando. [4] stultus. [5] admittit.

tat; ac die poſtero obliviſcitur quid fecerit [6] pridie: dulcedo enim & voluptas [7] nullam memoriam habent, propter ſtultitiam quæ inſita eſt illis. Cùm verò uno die acceſſerit homini cruciatus ac pœna, toto anno torquetur: magnam enim memoriam poſſidet pœna. Toto igitur anno dolens meminit; & tunc recordatur dulcedinis illius [8] vanæ, ac voluptatis; & ſentit propterea ſe pœnas pati. Quicumque igitur ſe dulcedini & voluptati tali tradiderint, ſic [9] puniuntur: quoniam vitam habentes, ipſi ſe reddunt obnoxios morti.

Dixi ei: Quæ ſunt, Domine, voluptates noxiæ? Omni, inquit, homini voluptas eſt, quodcumque libenter facit. Etenim iracundus ſatiſfaciens moribus ſuis, percipit voluptatem ſuam; & adulter, & [1] ebrioſus, & [2] detractor, & mendax, & cupidus, & fraudator, & quicumque iis ſimile aliquid admittit, morbo ſuo parens, percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines ac voluptates noxiæ ſunt ſervis Dei. Propter has	Καὶ λέγω τῷ Ἀγγέλῳ. Ποῖαι τρυφαί εἰσι βλαβεραί; Λέγει μοι· Πᾶσα πρᾶξις σαρκικὴ τρυφή ἐστιν * * * ἡδέως ποιεῖ αὐτήν. ὁ γὰρ ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ· ὁμοιως καὶ ὁ μοιχὸς, καὶ ὁ μέθυσος, καὶ ὁ κατάλαλος, καὶ ὁ ψεύστης, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἀποστερήτης, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν πράξει. αὗται δὲ αἱ πράξεις βλαβεραί εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σωζοῦσαι τοὺς ἀνθρώπους· πολλοὶ

[6] fuerit. [7] *Alii addunt*, mundana. [8] ANG. *Deeſt.* [9] L. VAR. LECT. patiuntur. [1] ebrius. [2] ANG. infamator.

itaque cruciantur, & patiuntur pœnas. Sunt [3] enim voluptates salutem hominibus afferentes. Multi enim opera bonitatis facientes, percipiunt voluptatem, dulcedine suâ tracti. Hæc ergo voluptas utilis est servis Dei, & vitam parat hujusmodi hominibus. Illæ vero noxiæ, quæ suprà dictæ sunt, tormenta & pœnas pariunt. Quicumque verò permanserint in illis, nec admissorum suorum egerint pœnitentiam, mortem sibi acquirent.

γὰρ ἀγαθὰ ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν. αὕτη οὖν ἡ τρυφὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ περιποιεῖται ζωήν· αἱ δὲ προειρημέναι τρυφαὶ βάσανον.

VAR. LECT. [3] L. etiam.

SIMILITUDO VII.

Pœnitentibus faciendos esse pœnitentiâ dignos fructus.

POST dies paucos video illum in eo campo, in quo [1] pastores illos antè videram. Et ait mihi: Quid inquiris? Veni, inquam, rogare te, Domine, ut pastorem illum præpositum pœnæ jubeas de mea domo exire; quia vehementer me adfligit. Et respondens, Necesse est, inquit, [2] patiaris incommoda & vexationes: sic enim præcepit de te ille nuncius [3] bonus, quia tentare te vult. Quod, inquam, Domine, tam grave peccatum admisi, ut huic nuncio traderer? [4] Adverte, inquit. Complura quidem habes peccata; [5] sed non tam multa, ut huic nuncio debeas tra-

VAR. LECT. [1] L. pastorem illum videram. [2] ut incommoda & vexationes sint. [3] B. honestus. [4] L. Audi. [5] *Desunt* sed ---- tradi.

di: ſed multa delicta & ſcelera domus tua commiſit; ideoque factis eorum ille [6] bonus nuncius exacerbatus, juſſit te aliquantum temporis vexationem experiri; ut & illi admiſſorum ſuorum agant pœnitentiam, & abluant ſe ab omni cupiditate hujus ſæculi. Cùm itaque egerint pœnitentiam, & purificati fuerint; tunc diſcedet à te nuncius ille, qui præpoſitus eſt pœnæ. Dico ei: Domine, ſi ita illi ſe geſſerunt, ut exaſperârint nuncium [7] bonum; ego quid feci? Reſpondens: Aliter, inquit, non poſſunt illi vexationem pati, niſi tu, qui caput es totius domûs, labores. Quidquid enim tu paſſus fueris, neceſſe eſt, ut & illi ſentiant: quamdiu verò tu bene ſtabilitus fueris, illi nullam vexationem poſſunt experiri. Et dixi: Sed ecce jam nunc, Domine, agunt pœnitentiam totis præcordiis ſuis. Et ego ſcio, inquit, totis præcordiis eos agere pœnitentiam. Numquid ergo, ait, protinus putas aboleri delicta eorum, qui agunt pœnitentiam? Non proinde continuò; ſed oportet eum qui agit pœnitentiam, [8] affligere animam ſuam, & humilem [9] animoſè [1] præſtare in omni negotio, & vexationes multas variaſque perferre: cumque perpeſſus fuerit omnia quæ [2] illi inſtituta fuerint; tunc forſitan qui [3] eum creavit, & qui formavit univerſa, commovebitur erga eum clementiâ ſuâ, & aliquod remedium dabit; idque ita, ſi viderit ejus, qui pœnitentiam agit, cor purum eſſe ab omni opere nequiſſimo. Tibi autem, & domui tuæ, vexari nunc expedit, & [4] multam vexationem pati neceſſe eſt; ſicut præcepit nuncius Domini, qui te mihi tradidit. Quin potiùs gra-

VAR. LECT.

[6] B. honeſtus. [7] L. honeſtum. [8] ANG. cruciare. [9] L. animo ſe habere. C. animum agere. [1] V. agere. B. gerere. [2] L. inſtituerint. [3] creavit omnia, & confirmavit univerſa. [4] quod multam vexationem patiaris. Neceſſe eſt enim.

tias agas Domino, quòd præſcius futuri, [5] dignum te habuit, cui prædiceret tribulationem inſtare valentibus eam ſuſtinere. Dico ei: Et tu, Domine, mecum eſto; & facilè omnem vexationem ſuſtinebo. Ego, inquit, ero tecum: ſed & rogabo nuncium illum, qui præpoſitus eſt pœnæ, ut leviùs te affligat: ſed & exiguo tempore patieris adverſa, iterumque [6] tuo loco reſtitueris; tantummodo in humilitate animi perſevera. Pare Domino mente purâ, domuſque tua, [7] ac nati; & in mandatis [8] ejus ambula, quæ præcepit tibi; & pœnitentia tua poterit eſſe firma, atque pura. Et ſi hæc cuſtodieris cum domo tua, incommoda à te recedent: ſed & ab omnibus, quicumque in his Mandatis ambulaverint, omnis vexatio recedet.

VAR.LECT. [5] ANG. quòd dignum te habuit, cùm prædiceret, incommodum tibi inſtare valenti id ſuſtinere, præſcius futuri. [6] L. volo cùm reſtitueris. [7] *Deſunt.* [8] ANG. meis ambula, quæ præcepi.

SIMILITUDO VIII.

Electorum, & pœnitentium peccatorum multa ſunt genera: omnes autem, pro pœnitentiæ & bonorum operum ſuorum modo, habebunt mercedem.

I. OStendit mihi ſalicem tegentem campos ac montes, ſub cujus umbram venerunt omnes qui vocati erant in nomine Domini. Et juxta ſalicem illam ſtabat nuncius Domini valde præclarus & ſublimis; & ſecabat cum falce [1] magna [2] ab illa ſalice ramos; & populo illi, qui erat ſub umbra ſalicis illius, exiguas & quaſi cubitales virgas porrigebat. Poſtquam autem accepiſſent univerſi, depoſuit falcem; & arbor illa integra permanſit, ſicut [3] antea videram eam:

VAR.LECT. [1] C. & L. *Deeſt.* [2] L. de ea. [3] autem.

[4] quam ego rem mirabar, atque intra me [5] diſputabam. Ait ad me Paſtor ille: Deſine mirari, quòd arbor illa [6] tota ramis præciſis permanſerit integra: ſed expecta; nunc demonſtrabitur tibi, quid ſignificet [7] angelus ille, qui populo porrexit virgas. Et rurſus eas ab illis [8] repoſcit; & quo quiſque [9] eas perceperat ordine, eodem etiam vocabátur ad illum, virgaſque reddebat; quas cùm acceperat ille, conſiderabat. A quibuſdam enim accipiebat aridas & putridas, velut à tinea tactas: & jubebat eos, qui hujuſmodi virgas tradiderant, ſecerni, & ſeorſum ſtatui. Alii porrigebant aridas quidem; ſed non tactas à tinea: & hos ſeorſum ſtatui jubebat. Alii porrigebant ſemiaridas virgas: & hi quoque ſeorſum ſtatuebantur. Quidam autem dabant virgas ſuas ſemiaridas, & ſciſſuras habentes: & hi ſeorſum ſtatuebantur. Alii virgas ſuas adferebant; quarum dimidia pars arida erat, [1] dimidia vero viridis: & hi ſeorſum ſtatuebantur. Alii virgas ſuas adferebant; quarum duæ partes virides erant, tertia verò arida: & hi ſeorſum ſtatuebantur. Alii virgas ſuas adferebant; quarum duæ partes erant aridæ, tertia verò viridis: & hi ſeorſum ſtatuebantur. Quidam porrigebant virgas ſuas [2] paululum aridas (exiguiſſimum enim aridum erat in virgis eorum, id eſt, [3] ipſum cacumen) ſciſſuras verò habebant: & hi ſeorſum ſtatuebantur. Aliorum autem in virgis exiguum erat viride, reliquum verò ari-

VAR. LECT.

[4] ANG. quo nomine mirabar. [5] *Alii*, cogitabam. [6] ANG. tot. [7] L. nuncius. [8] repoſcebat. [9] *iſta*, quæ acceperat ordine, eodem vocabatur ad illum, virgamque. [1] alia verò dimidia. [2] ANG. paulò minùs. [3] *Alii*, ipſarum.

Alii virgas ſuas adferebant, quarum dimidia, &c.] Ante hæc omiſit Librarius, *Alii virgas adferebant, virides quidem, ſed ſciſſuras habentes:* de quibus in §. v. & vii. mentionem facit Hermas. WAK.

dum: & hi ſeorſum ſtatuebantur. Alii veniebant afferentes virgas ſuas ſicut acceperant virides; maximaque pars populi hujuſmodi virgas porrigebat; & magnum ex his nuncius ille gaudium cepit: & hi ſeorſum ſtatuebantur. Alii afferebant virgas ſuas virides, & pampinos habentes: & hi ſeorſum ſtatuebantur; & hos quoque nuncius ille [4] magna cum hilaritate excipiebat. Alii afferebant virgas ſuas virides, ex quibus excreverant pampini [5] earum; qui pampini [6] quoſdam fructus adferebant. Qui hujuſmodi virgas porrigebant, valde hilares erant vultu: ſed & nuncius ipſe quidem ex eis magnam lætitiam percipiebat; nec minùs Paſtor ille [7] ex eadem cauſa hilaritatem capiebat.

II. Tunc nuncius Domini coronas juſſit adferri. Allatæ ſunt autem coronæ velut ex palmis factæ; & coronavit eos viros [1] nuncius, in quorum virgis [2] pampinos invenerat, & fructum; & juſſit eos ire in turrim. Sed & illos viros miſit in turrim, in quorum virgis [3] ſine fructu invenerat pampinos, dato eis ſigillo. Nam veſtem eamdem habebant, id eſt, candidam ſicut nivem; cum [4] qua jubebat ipſos ire in turrim. Nec minùs & eos, qui reddiderant virgas ſuas ſicuti acceperant virides, datâ eis veſte candidâ; & ſic eos dimiſit [5] ire in turrim. His conſummatis, ait ad Paſtorem illum: Ego vado; tu verò dimitte hos intra muros, in eo loco quo quiſque meruit habitare, conſideratis priùs virgis eorum diligenter: tamen, ne quis te fallat, conſidera. Sed & ſi quis te præterierit,

Var.Lect. [4] L. magna hilaritate capiebat. [5] B. earumque pampini. [6] L. quendam fructum afferebant: eorum virorum qui hujuſmodi. [7] cum eo ex. [1] *Deeſt.* [2] pampinorum invenerat fructum. [3] *Deſunt*, ſine fructu. [4] quibus jubebat ire. [5] *Deeſt.*

inquit, ego eos ſuper aram probabo. His ad Paſtorem dictis, receſſit. Poſtquam ille diſceſſerat; ait mihi Paſtor: Accipiamus ab omnibus virgas; & plantemus illas, ſi poſſint [6] revireſcere. [7] Dico ei: Domine, iſtæ quæ ſunt aridæ virgæ, quo modo poſſunt [8] revireſcere? Ait mihi: Arbor iſta ſalix eſt, & ſemper amat vitam. Si plantatæ ergo fuerint hæ virgæ, exiguumque [9] humoris acceperint, plurimæ ex eis [1] revireſcent. Tentabo enim, & [2] ſuffundam eis aquam: & ſi qua earum potuerit vivere, gratulabor ei; quòd ſi non, certè non videbor ego negligens fuiſſe. Juſſit deinde me vocare eos. Et ſicut ſteterunt quiſque eorum, venerunt ordine ſuo, virgaſque ſuas tradiderunt: quas acceptas ille ſingulas plantavit ordinibus ſuis. Et poſtquam plantâſſet omnes, aquam multam [3] ſupereffudit illis; ita ut tegerentur ab aqua, neque ab ea extarent. Deinde cùm irrigâſſet illas, ait mihi: Eamus; & poſt paucos dies revertamur, & viſitemus eas. Qui creavit enim hanc arborem, vivere [4] vult omnes eos, qui ex ea acceperunt virgas. Ego autem ſpero, cùm ſint [5] aquâ ſu-

VAR. LECT. [6] B. & L. reviviſcere. [7] L. *Deſunt*, Dico --- revireſcere. [8] ANG. reviviſcere. [9] L. humorem. [1] ANG. reviviſcent. [2] L. effundam. [3] effudit. B. ſuffudit. [4] L. juſſit. [5] ANG. adaquatæ hæ.

Arbor iſta ſalix eſt, &c.] S. Hilarius ad Pſ. cxxxvi. 2. *Lignorum ſalicum natura ea eſt, ut, arefacta licèt, ſi modò aquis adluantur, vireſcant: deinde exciſa, atque in humido fixa, radicibus ſe ipſa demergant. Et ſub hujus arboris natura ſanctos & fideles ſignificari prophetica auctoritas eſt, &c.* Hieronymus ad eumdem locum, *Dicitur ſalix radicem non habere. Sed ſi ramus abſcinditur, & plantatur ſecus aquam, ſtatim vireſcit. Ita autem & peccator, licèt peccaverit, licèt ceciderit; tamen ſi ſit ſecus aquas, hoc eſt, ſi legit ſanctas Scripturas, & audit verbum divinum à ſancto viro; viret ejus anima, & in pœnitentiam convertitur.* Vides ſalicem adaptari tum ſanctis, tum pœnitentibus; curque id fiat. At alibi, propter aliam rationem, modò in malam, modò in bonam, partem ſumitur: quia ſcilicet infructuoſa arbor eſt, ac ſemen fert ſterilitatem pariens. COT.

perinfusæ hæ virgæ; plurimas victuras [6] humore [7] capto.

III. Dico ei: Arbor hæc, Domine, demonstra mihi, quid sit: valde enim moveor, quòd tot ramis [1] recisis integra videatur esse, nec omnino quidquam de ea minus videtur esse; quo [2] maximè stupeo. Audi, inquit: Arbor hæc magna, quæ campos tegit ac montes, totamque terram, lex est Dei in totum orbem terrarum data. [3] Hac autem lege Filius Dei prædicatus est in omnibus finibus orbis terræ. Populi verò stantes sub umbra, ii sunt, qui audierunt prædicationes ejus, & crediderunt. Nuncius autem ille [4] magnificus & bonus, Michael est, qui populi hujus habet potestatem, & gubernat eos. Hic enim in corde eorum qui crediderunt inserit legem. Visitat igitur eos, quibus dedit [5] legem, si eam custodierunt. Videt autem uniuscujusque [6] virgam, & ex eis multas labefactas. Illæ enim virgæ, Domini lex sunt. Cognoscit autem deinde omnes eos, qui non servaverunt legem; sciens sedem uniuscujusque eorum. Dico ei: Quare, inquam, Domine, alios dimisit in turrim, alios tibi hìc reliquit? Hi, inquit, quicumque supergressi sunt legem, quam ab eo acceperunt, in mea relicti sunt potestate; ut [7] admissorum suorum agant pœnitentiam: qui autem satisfecerunt legi, & servaverunt eam, sub illius potestate sunt. Qui sunt ergo, Domine, inquam, in turrim euntes coronati? Ait mihi: Quicum-

VAR. LECT. [6] L. humo receptas. [7] B. percepto. [1] ANG. præcisis. [2] nomine. [3] L. Hæc autem lex Filius Dei est, prædicatus. [4] ANG. magnus & honestus. [5] L. suam, si. [6] ex iis multas vexatas. Illæ enim virgæ lex est. Cognoscens deinde. [7] commissorum.

Michael.] Consimili modo apud Nicephorum, Hist. L. vii. C.50. appellatur, ὁ τῆς Χριστιανῶν πίστεως ἔφορος, *Christianorum fidei præses.* COT.

que luctati cum Diabolo, vicerunt eum; illi sunt coronati. Illi autem sunt, qui, ut servarent legem, perpessi sunt [8] iniqua. Illi verò, qui, virides virgas pampinosque sine fructu habentes tradiderunt; propter eamdem quidem legem vexationem sustinuerunt, non [9] obierunt autem mortem; sed nec abnegaverunt [1] sanctam legem. Hi verò, qui virides, sicut acceperant, tradiderunt; modesti sunt, atque justi, & qui valde purâ mente vixerunt, & custodierunt mandata Dei. Reliqua autem scies, cùm consideravero illas virgas, quas plantavi & irrigavi.

IV. Post paucos verò dies reversi sumus, eodemque loco consedit nuncius ille magnificus; ego autem adstiti ei. Tunc ait mihi: [1] Succinge te sabano, & ministra mihi. Succinxi me sabano mundo, quod erat factum ex sacco. Ut autem vidit me cinctum, & paratum [2] illi ministrare, ait: Voca viros illos, quorum virgæ plantatæ sunt, suo [3] quemque ordine, sicut porrexerunt illas. Et [4] duxit me in campum; & [5] vocavi omnes; qui etiam universi constiterunt [6] ordinibus suis. Ait deinde ad illos: Quisque virgam suam extrahat, & ad me afferat. Et primò tradiderunt, qui aridas & putridas habuerunt. Et [7] quorum putridæ & aridæ repertæ sunt virgæ, jussit eos stare seorsum. De-

[8] B. injusta. [9] oderunt verò legem. [1] Ang. V, & C. suam. [1] Ang. incinge, & *mox*, incinxi. [2] L. sibi. [3] *Deest.* [4] eduxit in campo. [5] vocavit. [6] Ang. agminibus. [7] L. quæ. Var. Lect.

Sabano.] Usitata vox Græcis, apud quos nata est; indeque Latinis, ac Hebræorum Rabbinis. Clemens Alex. Pæd. L. ii. C. 3. utens testimonio Joh. xiii. 4. ubi Dominus præcingit se linteo, pro λεντίῳ habet σαβάνῳ. Unde in Lexico græco-latino veteri, *Σάβανον, Sabanum, lentium*: & perperam faciunt qui *linteum* substituunt. Cot.

inde porrexerunt, qui aridas quidem, ſed non putridas, habuerunt. Aliqui eorum tradiderunt virgas [8] virides: quidam verò [9] aridas & putridas, velut à tinea tactas. Eos qui virides tradiderunt, juſſit ſeorſum ſtare: illos verò, qui aridas & putridas tradiderunt, cum [1] primis [2] ſtare juſſit. Porrexerunt deinde illi, qui ſemiaridas habuerant, & ſciſſuras habentes: multi ex illis virides porrexerunt, nec ſciſſuras habentes; quidam verò virides, pampinos habentes, & in pampinis fructum, ſicut illi qui in turrim iverunt coronati. Alii porrexerunt aridas, & non putridas. Quidam verò ſicut fuerant, ſemiaridas, & ſciſſuras habentes. Juſſit unumquemque eorum ſeorſum ſtare; alios [3] ſuo quemque [4] ordine, alios ſeorſum.

V. Deinde porrexerunt qui [1] habuerant virides quidem virgas, ſed ſciſſuras habentes. Hi omnes virides tradiderunt, ſuoque [2] ordine ſteterunt. Gaudium autem ex his percepit hic Paſtor, quòd omnes [3] politæ eſſent, & depoſuiſſent ſciſſuras ſuas. Deinde porrexerunt, qui dimidiam viridem, & dimidiam aridam [4] habuerant: quorumdam [5] verò inventæ ſunt totæ virides; aliorum ſemiaridæ; aliorum [6] virides, & pampinos [7] habentes. Hi omnes dimiſſi ſunt unuſquiſque in [8] ſuum [9] ordinem. [1] Deinde qui habuerant duas partes virgarum ſuarum virides, tertiamque aridam: multi ex eis virides porrexerunt; multi ſemiaridas; cæteri verò aridas & non putridas. Hi omnes dimiſſi ſunt in ſuum quiſque [2] ordinem. Deinde

VAR. LECT. [8] ſuas: [9] *Deſunt.* [1] B. & L. primariis. [2] L. tradere. [3] ſuos quoque. [4] ANG. agmine. [1] L. habuerunt. [2] ANG. & C. agmine. *Ita ſæpe* L. agmini. [3] mutati. [4] habuerunt, [5] *Deſunt.* [6] *Deſunt.* [7] ANG. habebant. [8] *Alii,* ſuo ordine ſteterunt. Deinde. [9] L quoque agmen: *ſed emendatum* quique. [1] Tradiderunt deinde qui habuerunt. [2] agmen.

porrigebant, qui [3] habuerant in virgis ſuis duas partes aridas, tertiamque viridem: multi quoque ex eis porrexerunt ſemiaridas; quidam verò aridas & putridas; alii autem ſemiaridas, & ſciſſuras habentes; pauci verò virides. Hi igitur omnes conſtiterunt in ſuo quiſque [4] ordine. Deinde porrexerunt, qui [5] tertium habuerant viride, reliquum verò aridum: horum virgæ majori ex parte inventæ ſunt virides, ramuſculos habentes, & in eis ramuſculis fructum; & reliquæ virides totæ. Ex his virgis gaudium vehementer percepit Paſtor ille, quia ſic invenerat eas. Abierunt & illi in [6] ordines ſuos.

VI. Poſtquam autem [1] omnium virgas conſideràſſet, ait mihi: Dixeram tibi, arborem hanc diligere vitam. Vides, [2] quòd multi egerunt pœnitentiam, & aſſecuti ſunt ſalutem. Video, inquam, Domine. Ut ſcias, inquit, bonitatem & clementiam Domini magnam & [3] honorandam eſſe, qui dedit ſpiritum iis qui [4] digni erant agere pœnitentiam. Et dixi: Quare ergo, Domine, non omnes egerunt pœnitentiam? Ait mihi: Quorum [5] viderat Dominus puras mentes

[3] habuerunt. [4] agmine. [5] minimum. [6] agmina ſua. [1] omnes. [2] Ang. quam. [3] honeſtam. [4] L. diligunt agere. [5] Ang. vidit. Var Lect.

Suo quiſque ordine.] Librarii incuriâ hìc omiſſa ſunt, *Quidam porrigebant virgas ſuas paululùm aridas, (aridum enim erat ipſum cacumen) ſciſſuras verò habebant.* De his enim facta eſt mentio, § i. & x. Wak.

Quorum viderat Dominus &c.] Vide Sim. ix. 33. *Cumque vidiſſet Dominus &c.* Huc facit inſignis locus B. Auguſtini lib. de dono perſeverantiæ, C. x. *Quidam diſputator Catholicus non ignobilis hunc Evangelii locum* [Mat. xi. 22.] *Sic expoſuit, ut diceret, præſciſſe Dominum Tyrios & Sidonios à fide fuiſſe poſtea receſſuros, cùm factis apud ſe miraculis credidiſſent; & miſericordiâ potiùs non eum illic iſta feciſſe; quoniam graviori pœnæ obnoxii fierent, ſi fidem, quam tenuerant, reliquiſſent, quàm ſi eam nullo tempore tenuiſſent.* Sed & ſimilia non pauca ex Chryſoſtomo, aliiſque Patribus,

futuras, & ſervituros ei ex totis præcordiis; illis tribuit pœnitentiam. At quorum aſpexit dolum & nequitias, & animadvertit ad ſe fallaciter [6] reverſuros; negavit iis ad pœnitentiam regreſſum, ne rurſus legem ejus nefandis maledicerent verbis Dico ei: Nunc mihi, Domine, demonſtra, [7] quid is ſit locus cujuſque eorum qui virgas reddiderunt, & [8] ſedes eorum: ut auditis his, & creditis, ii qui non cuſtodierunt integrum, ſed diſſipaverunt ſigillum quod acceperunt, agnitis ſuis factis, pœnitentiam agant; & accepto [9] à te ſigillo, Domino dent honorem, quòd ſit [1] ſuper eos motus clementiâ ſuâ, & miſerit te, ut ſpiritus eorum renoves. Audi, inquit: Quorum virgæ aridæ & putridæ repertæ ſunt, & velut à tinea tactæ; hi ſunt transfugæ, [2] Eccleſiæ proditores, qui, inter reliqua ſua delicta, nefandis verbis Dominum [3] inſectati, nomen ejus negaverunt, quod ſuper eos erat invocatum. Hi [4] igitur omnes mortui ſunt Deo; atque etiam neminem eorum vides egiſſe pœnitentiam, tametſi audierint mandata mea, quæ tu eis protuliſti: ab hujuſmodi ergo hominibus [5] abeſt vita. Hi quoque, qui aridas & non putridas tradiderunt, [6] non procul ab illis fuerunt: ficti enim erant, & doctrinas pravas intulerunt, & perverterunt ſervos Dei; præcipuè eos qui peccâſſent, non ſinentes eos ad pœnitentiam redire, ſed doctrinis fatuis detinentes. Hi

VAR. LECT. [6] L. reverſos. [7] qualis. [8] ſederunt ſeorſim. [9] ait ſigillo, Domine, dent. [1] ANG. in. [2] *Alii*, &. [3] ANG. inſecuti. [4] L. *Deeſt*. [5] tu habes ita. [6] ANG. prope ab.

colligi poſſent. Porrò imprudenter exiſtimatum fuit, in verbis Hermæ caveri debere Pelagianiſmum. Neque illa dubitationem habere mihi videntur. Deus illis dedit pœnitentiam, à quibus vidit mentes puras geſtum iri, nempe per gratiæ auxilium, per ſpititum divinitus conceſſum, ut loquitur Paſtor. COT.

ergo habent ad ſpem regreſſum: atque etiam multos vides agere pœnitentiam, ex quo eis mandata mea protuliſti; & adhuc agent pœnitentiam. Quicumque verò non egerint pœnitentiam, ii & [7] pœnitentiam, & vitam ſuam amittent. At [8] his qui egerint; [9] murus in primis cœpit eſſe ſedes eorum, [1] etiam qui non in turrim aſcenderunt. Vides igitur, inquit, in pœnitentia, peccantium ineſſe vitam; non agentium verò pœnitentiam, mortem paratam.

[9] *L.* muris.

VII. De his verò qui ſemiaridas virgas porrexerunt, & ſciſſuras habuerunt, audi. Quorum tantummodo ſemiaridæ erant virgæ; hi dubii ſunt: nec enim vivi ſunt, nec mortui. At hi qui ſemiaridas & ſciſſuras habentes tradiderant; & dubii ſunt, & maledici, de abſentibus detrahentes, & numquam inter ſe pacem habentes, & [1] inter ſe invidentes. Et iis quidem propoſita eſt pœnitentia: vides enim ex his aliquos pœnitere. Quicumque verò eorum citò [2] egerunt pœnitentiam, hi in turri habent ſedem: at ii qui tardè egerunt, in muris [3] habitant. Qui verò non egerunt pœnitentiam, ſed in ſuis permanſerunt factis; morte morientur. At verò hi, qui virides quidem virgas, ſed ſciſſuras habentes tradiderunt; fideles ſemper fuerunt & boni, ſed habentes inter ſe quamdam invidiam & [4] contentionem de principatu & dignitate. Verùm omnes hujuſmodi [5] inſipientes ſunt & fatui, qui habent inter ſe æmulationem de principatu. Attamen hi, cùm ſint alioqui boni, ſi auditis mandatis [6] iſtis emendaverint ſe, & citò [7] per ſuaſio-

VAR. LECT.

[7] L. patientiam perdiderunt. [8] hi. [9] L. murus erit ſedes. [1] C. & L. quidam verò etiam. [1] B. *Deſunt*. L. intra. [2] ANG. gefferunt. [3] L. habitabunt. [4] zelum. [5] *Deſunt*, inſipientes &. [6] ANG. meis. [7] perſuaſionis ſuæ.

nem meam egerint pœnitentiam; in turri denique incipient habitare, ſicut & hi qui egerunt [8] dignè pœnitentiam. Quòd ſi quis eorum rurſus ad diſſenſionem redierit; [9] repelletur à turri, & vitam ſuam perdet. Vita enim eorum qui cuſtodiunt mandata Domini, in mandatis conſiſtit; non in principatu, aut aliqua dignitate. Per patientiam enim, & humilitatem animæ, vitam homines conſequentur; per ſeditiones verò, & [1] contemptum legis, mortem ſibi acquirent.

VIII. Qui verò in virgis ſuis dimidium aridum habebant, & dimidium viride; hi ſunt negotiationibus involuti, neque appliciti ſanctis: ideoque etiam dimidium eorum vivit, dimidium verò mortuum eſt. Multi igitur ex illis, auditis mandatis, egerunt pœnitentiam; & in turri habitare cœperunt: quidam verò eorum in totum deſtiterunt. His igitur non eſt locus pœnitentiæ: à negotiatione enim ſua, nefanda in Dominum locuti ſunt, & cum abnegaverunt. Propter hanc igitur nequitiam amiſerunt vitam. Multi verò ex his dubiam mentem induerunt. Adhuc & iis eſt regreſſus; qui, ſi citò pœnitentiam egerint, in turri ſedem habebunt; ſi verò tardiùs egerint, in muris habitabunt; ſi autem non egerint, [1] mortem ſibi acquirent. At hi qui duas partes virgarum ſuarum virides habuerant, & tertiam aridam; [2] compluribus modis depravati, negaverunt Dominum. Ex his igitur multi egerunt pœnitentiam, atque ita in turri habitare cœperunt; & multi à Deo in perpetuum receſſerunt. Illi igitur in totum amiſerunt [3] vitam. Quidam verò dubiâ mente conceptâ, diſſenſiones concitaverunt: iis adhuc regreſſus eſt, ſi

VAR. LECT. [8] L. *Deeſt.* [9] *Alii*, expelletur. [1] L. conceptum. [1] pœnitentiam. [2] ANG. quamplurimis generibus inficiati. [3] B. pœnitentiam.

citò egerint pœnitentiam, nec [4] voluptatibus ſuis remorati fuerint; ſi autem permanſerint in factis ſuis, mortem ſibi acquirent.

IX. Qui verò porrexerunt virgas ſuas, quarum duæ partes aridæ fuerant, & tertia viridis; fideles quidem fuerunt, ſed locupletati, & [1] exſaturati bonis, apud exteras gentes [2] celebriores eſſe cupierunt, & [3] in ſuperbiam magnam inciderunt, & ſublimia cœperunt [4] ſperare, & veritatem [5] deſerere; neque appliciti ſunt juſtis; [6] cum exteris gentibus convixerunt; & hæc illis vita dulcior viſa eſt: à Deo tamen non receſſerunt, & [7] in fide perſeveraverunt; ſed opera fidei non exercuerunt. Multi igitur ex illis egerunt pœnitentiam; & ſedes eorum in turri eſſe cœperunt. Alii verò viventes cum exteris gentibus, & [8] elati vanitatibus ſuis, in perpetuum à Deo [9] defecerunt, nationum facinoribus & operibus ſervientes. Hujuſmodi ergò homines adnumerati ſunt exteris nationibus. Alii ex his dubiam mentem habere cœperunt, non ſperantes ſe propter facta ſua aſſequi [1] poſſe ſalutem: alii, dubii facti, diſſenſiones excitaverunt. His igitur, & illis, qui propter facta ſua dubii eſſe cœperunt, adhuc eſt regreſſus: ſed hæc pœnitentia [2] cita eſſe debet, ut ſit in turri ſedes eorum. His verò qui non agunt pœnitentiam, ſed permanent in voluptatibus ſuis, mors prope eſt.

X. At hi qui virgas virides porrexerunt, exceptis cacuminibus earum, quæ [1] ſola arida erant, & ſciſſuras habebant; ſemper boni, atque fide-

VAR. LECT.

[4] L. in voluntatibus. [1] exacti. [2] ANG. honeſtiores eſſe cupiere. [3] L. ſuperbiam magnam inciderunt. [4] B. & L. ſpirare. [5] ANG. deſeruerunt. [6] C. ſed cum. [7] L. fideles perſeveraverunt eſſe. [8] ANG. evecti vanitatibus eorum. [9] deſtiterunt. [1] L. *Deeſt.* [2] B. citata. [1] L. ſolæ aridæ.

les, & [2] probi erga Deum fuerunt; ſed parumper deliquerunt, propter inanes [3] voluptates, & minutas cogitationes, quas [4] intra ſe habuerunt. Auditis ergo verbis meis, plurimi egerunt pœnitentiam celeriter; & in turri habitare cœperunt. Quidam autem ex his evaſerunt dubii; quidam adjecerunt ad dubiam mentem, etiam diſſenſiones movere. In his igitur etiam nunc ſpes eſt regreſſus, quia boni ſemper [5] fuerunt; difficilè [6] autem movebuntur. Qui verò virgas ſuas aridas porrexerunt, exceptis cacuminibus earum, quæ [7] ſola erant viridia; crediderunt quidem Deo, [8] in ſceleribus verò converſati ſunt; numquam tamen à Deo receſſerunt, ſed ſemper nomen Domini libenter tulerunt, & libenter in hoſpitiis ſuis Dei ſervos [9] ſuſceperunt. Audito igitur hoc, [1] regreſſi, ſine mora egerunt pœnitentiam, & omnem [a] virtutis æquitatem exercuerunt. Aliqui verò eorum mortem obierunt; & [2] alii [3] libenter adverſa paſſi ſunt, memores factorum ſuorum.

[a] F. virtutem æquitatis.

XI. Poſtquam finîſſet omnium virgarum [1] explanationes, ait mihi: Vade, & dic omnibus, ut agant pœnitentiam; & vivent Deo: quia [2] motus Dominus magnâ clementiâ ſuâ, miſit me, ut pœnitentiam [3] nunciarem omnibus, his etiam qui non merentur propter facta ſua aſſequi ſalutem. Sed patiens eſt Dominus, & invitationem per Filium ſuum factam vult conſervare. Dico ei: Spero, Domine, [4] fore ut auditis his univerſi a-

VAR. LECT. [2] honeſti apud Dominum. [3] & minimas diſputationes. [4] B. in. L. inter. [5] *Deeſt.* [6] *Deeſt.* [7] ſolæ erant virides. [8] *Alii*, etſi ad ſcelera aliqua prolapſi ſunt. [9] ANG. receperunt. [1] regreſſu. [2] L. *Deeſt.* [3] ANG. & libenter patiuntur memores. [1] *Alii*, exolutiones. [2] L. mortis Dominus in multa ſua. [3] ANG. omnibus darem, & quidem quibuſdam non merentibus. [4] *Alii*, quoniam, auditis his, univerſi agent.

gant pœnitentiam. Credo enim, unumquemque, [5] agnitis ſuis factis, & accepto Dei timore, ad pœnitentiam regreſſurum. Ait mihi: Quicumque toto corde egerint pœnitentiam, & purificaverint ſe ab omni nequitia, [6] quæ ſuprà dicta eſt, & non adjecerint adhuc ad delicta ſua quidquam; accipient à Domino remedium [7] priorum peccatorum ſuorum, ſi nihil dubitaverint de mandatis [8] his, & vivent Deo. Qui verò adjecerint, inquit, ad delicta ſua, & converſati fuerint in [9] cupiditatibus ſæculi hujus; damnabunt ſeipſos ad mortem. Tu verò ambula in mandatis iſtis; & vives Deo: & quicumque ambulaverint in his, & rectè ea exercuerint, vivent Deo. Poſtquam verò hæc omnia mihi oſtendit, ait mihi: Reliqua poſt dies paucos tibi oſtendam.

[5] L. auditis. [6] *Deſunt*, quæ --- eſt. [7] ANG. *Deeſt*. VAR.LECT.
[8] L. meis. [9] *Alii*, deſideriis.

SIMILITUDO IX.

Ædificandæ militantis & triumphantis Eccleſiæ myſteria maxima.

I. POſtquam ſcripſi Mandata & Similitudines Paſtoris illius, nuncii pœnitentiæ; venit ad me, & dixit mihi: Volo oſtendere tibi quæcumque Spiritus tibi oſtendit, qui in effigie Eccleſiæ locutus eſt tecum. Ille enim Spiritus, Filius Dei eſt. Et quia infirmior eras corpore, non antè per nuncium declaratum eſt tibi, quàm firmatus es à Spiritu, auctuſque viribus, ut etiam nuncium poſſis videre. Tunc enim bene quidem ac [1] magnificè ædificatio turris ab Eccleſia tibi oſtenſa eſt; ſed ut [2] à virgine monſtrata,

[1] ANG. modeſte. [2] L. ad virginem. VAR.LECT.

cuncta vidiſti. Nunc autem per nuncium illuſtraris; per eumdem quidem Spiritum. Sed oportet te omnia diligenter videre: idcirco enim in domum tuam miſſus ſum habitare ab illo nuncio [3] venerando; ut, cùm omnia potenter videris, nihil, ut priùs, expaveſcas. Et duxit me in [4] aſcenſum montis Arcadiæ; & conſedimus in cacumine ejus. Et oſtendit mihi campum magnum; & circa eum duodecim montes aliâ atque aliâ figurâ. Quorum primus niger erat ſicut fuligo. Secundus glabrus, ſine herbis. Tertius ſpinis & tribulis plenus. Quartus habebat ſemiaridas herbas; quarum ſuperior pars erat viridis, proxima autem à radicibus arida; quædam etiam herbæ, cùm ſol incanduiſſet, aridæ fiebant. Quintus mons aſperrimus erat; ſed herbas virides habebat. Sextus mons ſciſſuris erat plenus, quibuſdam minoribus, quibuſdam [5] verò majoribus; ſed in illis ſciſſuris erant herbæ, non valde quidem [6] latæ, ſed velut marcidæ eſſe videbantur. Septimus verò mons [7] delectabiles habebat herbas, & totus fertilis erat; & omne genus pecudum, & [8] volucrum cœli, [9] pabulum carpebant ex illo: & quantum veſcebantur [1] ex illo, tantò lætiores herbæ creſcebant. Octavus mons fontibus erat repletus; & ex illis fontibus adaquabatur omne genus creaturæ Dei. Nonus mons nullam omnino aquam habebat, & totus deſtitutus erat; ſed & mortiferos ſerpentes [2] alebat, & [3] hominibus pernicioſos. Decimus mons [4] proceras arbores continebat, totuſque erat [5] umbroſus; & ſub umbra pecudes jacebant requieſcentes, ac ruminantes. Undecimus mons den-

VAR. LECT. [3] ANG. digniſſimo. [4] L. Arcadiæ montem. [5] *Deeſt.* [6] C. & L. lætæ. [7] ANG. hilares. [8] volucres. [9] L. pabula. [1] ANG. inde. L. inde tantò ampliùs lætiores. [2] ANG. habebat. [3] L. homines. [4] ANG. habebat arbores magnas. [5] L. tenebroſus.

ſiſſimis arboribus repletus erat: & arbores illæ aliis atque aliis [6] oneratæ videbantur fructibus; ut [7] quiſquis videret, cuperet edere de fructibus earum. Duodecimus mons candidus erat totus, & aſpectum habebat [8] delectabiliſſimum, & ipſe ſibi ſummum præſtabat decorem.

II. In medio verò campo candidam & ingentem petram mihi oſtendit, quæ de ipſo campo ſurrexerat; & petra illa altior montibus illis erat, & quadrata erat, ita ut poſſet totum orbem ſuſtinere. Vetus autem mihi videbatur eſſe; ſed habebat novam portam, quæ nuper videbatur exſculpta. Et porta illa clariorem ſplendorem quàm ſol habebat; ita ut mirarer [1] vehementer lumen ejus. Circa verò portam illam ſtabant virgines duodecim: ex quibus quatuor, quæ

Origenes hom xiii. in Ezech.

[6] B. ordinatæ erant. L. ornatæ erant. [7] ANG. ſi quis vidiſſet, concupiſceret. [8] hilariſſimum. [1] L. *Deeſt.* VAR. LECT.

Virgines duodecim.] Auctor Comment. in Mat. poſt homilias S. Chryſoſtomi in eumdem, xix. 28. *Adhuc autem audeo & ſubtiliorem introducere ſenſum, & ſententiam alterius ſapientis cujuſdam viri* (haud mihi dubium quin Origenis) *referre.* *Exponit enim ſic: Quoniam ſicut Judæorum populus in duodecim tribus fuit diviſus; ſic & univerſus populus Chriſtianus diviſus eſt in duodecim tribus, ſecundùm quaſdam proprietates animorum, & diverſitates cordium, quas ſolus Deus diſcernere & cognoſcere poteſt: ut quædam animæ ſint quaſi de tribu Ruben, quædam autem de tribu Simeon, vel Levi, vel Juda. Puto enim, quia omnes ſancti quinque virgines prudentes eſſe dicuntur, quamvis ſint innumerabiles, propter quinque ſenſus ſpirituales; & omnes peccatores, quinque virgines fatuæ, quamvis innumerabiles ſint, propter quinque ſenſus carnales. Et ſicut omnes Eccleſiæ Chriſti, ſeptem Eccleſiæ dicuntur, propter ſeptem ſpiritus, quamvis ſint multæ: omnes enim, in quibus præ cæteris virtutibus abundantior eſt ſapientiæ virtus, una habetur Eccleſia: item in quibus præ cæteris virtutibus abundantior eſt intellectus, altera dicitur Eccleſia: & ſic per ſingulos ſpiritus tractans, invenies ſeptem Eccleſias. Similiter, propter gratias duodecim, quas in perſona duodecim virginum exponit angelus in Paſtore; ſi tamen placet illa Scriptura omnibus Chriſtianis; inveniuntur duodecim eſſe tribus: ut puta, omnes animæ, in quibus præ cæteris virtutibus præcellit virtus veritatis, una eſt tribus. Nec enim omnes gratiæ æqualiter*

obtinebant angulos portæ, [2] digniores mihi videbantur esse; sed & cæteræ [3] dignæ erant; stabant autem in quatuor partibus portæ. [4] Erat autem & id ad gratiam illarum virginum, quòd illæ binæ & binæ vestitæ erant linteis tunicis, & decenter succinctæ [5] exteriùs brachiis dextris, tamquam fascem aliquem levaturæ, sic erant paratæ: vehementer enim hilares erant, atque promptæ. Hæc cùm vidissem, mecum ipse mirabar, quòd tam magnas & præclaras res viderem. Et rursus [6] mirabar propter virgines illas, quòd tam [7] decoræ & delicatæ essent, & ita [8] constanter ac fortiter starent, tamquam totum cœlum [9] portaturæ. Et cùm hæc intra me [1] cogitarem, ait ad me Pastor ille: Quid intra te disputas, atque torqueris, & ipse tibi sollicitudinem [2] adjicis? Quæcumque non potes intelligere, noli [3] attendere, tamquam si sapiens sis; sed roga Dominum, ut accepto sensu intelligas ea. Quæcumque post te sunt, non potes videre; quæ verò sunt ante te, vides. In his igitur quæ non potes videre, noli torqueri; & eorum [4] intelligentiam cape, quæ tu vides. Desine esse curiosus. Ego autem demonstrabo tibi cuncta, quæcumque [5] debeo ostendere: nunc autem reliqua considera.

VAR. LECT. [2] dignitosiores. [3] dignitosæ. [4] ANG. Inerat autem inter genera earum virginum, & hæ binæ vestitæ linteis. L. Inerat autem inter gratiam earum virginum hæ binæ vestitæ lineis tunicis, & decem incinctæ exertis. [5] ANG. & C. exertis. [6] L. movebar. [7] ANG. *Desunt.* [8] *Desunt.* [9] ANG. portandum haberent. [1] ANG. disputarem. [2] adducis. [3] L. perpendere. [4] ANG. dominare. [5] L. potueris.

in omnibus sunt; sed unus quidem ampliùs præcellit in ista, alter verò in illa. COT.

Digniores] In MS. optimæ notæ Lambethano, *dignitosiores*: sic infra 6. *dignitosos*. *Dignitosus* est vox, non ævi quidem Ciceroniani, sed nec infimi. Veteres Glossæ: *Dignitosus*, ἀξιωματικός.

III. Et cùm hæc dixiſſet mihi, [1] ſuſpexi: & ecce vidi veniſſe [2] ſex viros excelſos [3] ac venerandos, & omnes ſimiles vultu; & vocâſſe quamdam multitudinem virorum: & hi qui venerant vocati ab illis, & ipſi [4] quoque excelſi & fortes erant. Juſſerunt autem [5] illi ſex eos turrim quamdam ſuper eam portam ædificare. Magnus verò tunc fremitus cœpit eſſe [6] decurrentium circa portam [7] huc atque illuc, eorum virorum qui ad ædificandam turrim [8] venerant. Virgines verò illæ, quæ ſtabant circa portam, [9] jubebant eis ædificationem turris accelerare. Ipſæ autem exporrexerunt manus ſuas, tamquam aliquid accepturæ ab illis. Tunc illi ſex juſſerunt, [1] ut ex quodam profundo lapides [2] attollerent, & in ædificationem turris [3] præpararent. Et elevati ſunt decem lapides candidi, [4] quadrati, circumciſi. Poſtquam verò ſex illi advocaverunt has virgines; juſſerunt eas, univerſos lapides, quicumque in turris [5] ædificationem [6] mittendi eſſent, portare; & tranſlatos per portam [7] tradere eis qui ædificaturi erant turrim illam. Continuò hæ virgines eoſdem lapides, qui [8] priùs elevati erant de profundo, inter ſe [9] elevare cœperunt pariter omnes.

IV. Qui autem ſteterunt circa portam, ſic etiam portabant, ut qui videbantur eſſe fortiores

VAR. LECT. [1] inſpexi. [2] *Deeſt.* [3] dignitoſos, & ſimiles. [4] *Deeſt.* [5] eos illi ex turre quamdam. [6] B. diſcurrentium. [7] hinc atque illinc. L. hinc & illinc. [8] convenerant. [9] videbant ædificationem turris accelerari oportere. *Alii*, agnoverant ab eis accelerari oportere. [1] ANG. *Deeſt.* [2] aſcendere. [3] aptari. Et aſcenderunt decem. [4] L. quidem & quadrati. [5] ejus ædificatione ituri eſſent portare. [6] ANG. ituri. [7] L. itidem. [8] ANG. primi aſcenderunt. [9] allevare.

Quadrati, circumciſi.] Legendum *nec circumciſi*, ex 5. & 16. COT.

ad angulos ponerentur; cæteri vero lapides [1] ad latera ſubjiciebantur: atque ita univerſos lapides pertulerunt, eoſque per [2] portam tranſlaſlatos ædificantibus, ſicut [3] juſſæ erant, tradiderunt. Illi verò excipientes, extruxerunt illos. Hæc autem ædificatio ſuper illam petram magnam & [4] portam fiebat; atque ab iis tota turris ſuſtentabatur. Horum autem decem lapidum ſtructura totam portam illam replevit, quæ in fundamento turris illius eſſe çœpit. Poſt illos verò decem lapides, alii viginti quinque [5] elevati ſunt de profundo; & hi ſtructi ſunt in ædificationem turris ejuſdem, per illas virgines levati, ſicut priores. Poſt hos, alii triginta quinque elevati ſunt; & hi ſimiliter in eodem opere aptati ſunt. Poſt hos, quadraginta lapides aſcenderunt; & hi omnes adjecti ſunt in ſtructuram turris illius. Quatuor ergo ordines cœperunt eſſe in [6] fundamento turris illius; deſierunt [7] enim lapides extrahi de profundo: paulisper & hi qui ædificabant, quieverunt. Iterum illi ſex viri multitudini illi imperaverunt, ut de illis duodecim montibus adportarent lapides ad ædificationem turris ejuſdem. Illi autem excidebant de univerſis montibus [8] variorum colorum lapides; & deferentes [9] eos, porrigebant virginibus: quos illæ accipientes [1] transferebant, & in ædificationem turris [2] porrigebant. In [3] qua cùm ſtructi eſſent illi; candidi, variique fiebant: & [4] ſimiliter omnes [5] priores mutâbant colores. Quidam verò ab ipſis viris porrigebantur; qui, cùm in eam ædificationem veniſſent, quales ponebantur, tales & permanebant. Hi nec candidi

VAR.LECT. [1] L. è lateribus. B. à lateribus ſubibant. [2] L. portas. [3] ANG. juſſerant. [4] L. porta. [5] ANG. aſcenderunt. [6] L. fundamentis turris hujus. [7] ergo lapides aſcendere de. [8] ANG. lapides variis coloribus. [9] adportatos. [1] porrigebant. [2] transferebant. [3] L. quam cùm inſtructi. [4] ſimiles. [5] C. &.

fiebant, nec varii; quoniam non erant à virginibus per portam tranſlati. Hi ergo lapides deformes erant in [6] ædificatione: quos cùm animadvertiſſent illi ſex viri, juſſerunt tolli, & ſuo loco [7] reponi unde [8] delati fuerant. Et dicunt ad illos qui lapides illos adferebant: Omnino vos nobis ad ædificationem hanc lapides porrigere nolite; ſed juxta turrim ponite eos, ut hæ virgines tranſlatos porrigant: niſi enim ab his virginibus tranſlati fuerint per hanc portam, colores ſuos mutare non poſſunt: nolite igitur fruſtra laborare.

V. Effecta eſt autem ſtructura illo die; ſed turris conſummata non [1] eſt: futurum enim erat, ut ædificaretur: propterea etiam nunc & quædam dilatio facta eſt. Et juſſerunt illi ſex, eos qui ædificabant [2] abire, & veluti [3] aliquamdiu quieſcere; illis [4] verò virginibus præceperunt, ne à turri [5] diſcederent: propterea autem videbantur mihi relictæ, ut cuſtodirent turrim illam. Poſtquam autem [6] receſſerunt, [7] dico ad Paſtorem illum: Quare, Domine, non eſt peracta ædificatio turris? Non enim, inquit, antè conſummari poteſt, quàm veniat Dominus ejus, & ſtructuram hanc probet; ut ſi quos lapides non bonos in ea invenerit, mutentur: ad voluntatem enim ejus [8] ædificabatur hæc turris. [9] Vellem, inquam, Domine, ſcire, quid ſignificet ædificatio turris hujus, & de hac petra, & de hac porta cognoſcere, & de montibus, & de virginibus, & de lapidibus qui [1] extracti ſunt de profundo, nec circumciſi ſunt, ſed ſicut aſcenderunt, ſic [2] miſſi ſunt in ſtructuram; & quare primùm la-

VAR. LECT.

[6] L. ædificationem. [7] ANG. L. referri. [8] ANG. deportati. L. adportati. [1] fuit, futurum enim ut ædificetur. [2] ANG. recedere. [3] quieſcere aliquid. [4] L. ergo. [5] recederent. [6] omnes. [7] dixi. [8] ædificatur. [9] Volebam. [1] ANG. aſcenderunt. [2] ierunt.

* L. ſtructuræ.

pides decem in [3] fundamento * ſtructi ſunt, deinde viginti quinque, deinde triginta quinque, deinde quadraginta: item de illis lapidibus qui poſiti ſunt in ſtructuram, iterumque ſublati, & in [4] locum ſuum relati. De omnibus his, Domine, deſiderium animæ meæ comple, & omnia mihi demonſtra. Et dixit mihi: Si [5] tardus non fueris, omnia [6] non cognoſces, & [7] videbis reliqua quæ futura ſunt huic turri; & omnes Similitudines diligenter cognoſces. Et venimus poſt dies paucos in eumdem locum, ubi ſederamus, & dixit mihi: Perveniamus ad turrim: Dominus enim ejus venturus eſt, ut conſideret eam. Venimus igitur illuc, & neminem alium quàm virgines illas invenimus. Et interrogavit eas, An affuiſſet ibi Dominus turris illius? Et reſponderunt, continuò eum [8] adfuturum [9], ut conſideret ſtructuram illam.

VI. Poſt puſillum verò video multitudinem virorum magnam venientem, & in medio eorum ita excelſum virum, ut magnitudine ſuâ ipſam turrim ſuperaret; & circa eum ſex illos, quos in ædificatione imperare [1] videram, & eos omnes qui ædificaverunt turrim illam, & præterea alios quamplures [2] dignitate ſplendidos viros. Virgines verò illæ, quæ cuſtodiebant turrim illam, adcurrerunt, [3] & oſculatæ ſunt eum, & prope [4] eum cœperunt ambulare. Ille autem tam diligenter conſiderabat ſtructuram illam, ut ſingulos lapides [5] contrectaret; quin etiam ſingulos virgâ, quam [6] in manu tenebat, feriebat. Ex quibus quidam, cùm eſſent percuſſi, nigri fiebant velut fuligo; quidam autem tamquam ſca-

VAR. LECT. [3] L. fundamentis. [4] L. loco ſuo. [5] ANG. & C. arduus. [6] L. *Deeſt.* [7] C. cognoſces. [8] ANG. venturum. [9] L. eſſe. [1] *Deeſt.* [2] ANG. dignitoſos. [3] L. oſculari eum. [4] *Deeſt.* [5] ANG. pertractaret. [6] L. manu gerebat.

bri; quidam quasi scissuras habentes; quidam curti; [7] quidam nec nigri, nec albi; quidam asperi, nec cum cæteris lapidibus convenientes; quidam plurimas maculas habentes. Hæ sunt varietates lapidum illorum, qui in structura illa non [8] idonei reperti sunt. Jussit eos Dominus omnes de turri deponi, & juxta eam relinqui; & alios lapides afferri, & loco eorum reponi. Et interrogaverunt eum qui ædificabant, ex quo monte vellet afferri, & reponi in locum ejectorum? De montibus quidem vetuit afferri; sed ex campo quodam, qui prope erat, jussit [9] afferri. Foderunt enim campum illum, & invenerunt lapides splendidos, quadratos; quosdam verò etiam rotundos. Quicumque autem erant in illo campo, omnes [1] allati sunt, & per portam [2] transportati à virginibus illis: & qui ex eis quadrati erant, [3] formati sunt, & positi in [4] locum ejectorum. At verò qui rotundi, non sunt adjecti in structuram; quoniam [5] duri erant, & [6] longum esse videbatur circumcidere eos; sed positi sunt circa turrim, tamquam futurum esset, ut circumciderentur, & in structuram [7] mitterentur; valde enim splendidi erant.

VII. Hæc cùm vidisset vir ille [1] dignitate præcipuus, & Dominus totius turris, vocavit hunc Pastorem; & tradidit ei lapides qui reprobati erant, & positi circa turrim; & ait ad illum: Communda diligenter lapides hos, & [2] apta in structuram turris, ut cum cæteris possint convenire; eos autem qui non conveniunt, longè à turri projicies. Hæc cùm præcepisset ei, cum

[7] *Desunt* quidam --- albi. [8] Ang. boni. [9] apportari. Var. Lect.
[1] L. illati sunt per. [2] translati. [3] deformati. [4] loco.
[5] & durum erat. [6] tardum. [7] Ang. irent. [1] dignitosus. [2] L. pone in structura.

omnibus, cum quibus venerat ad turrim, abiit: virgines autem illæ ſteterunt circa turrim, cuſtodientes eam. Et dixi ad Paſtorem illum: [3] Quonam modo poſſunt lapides hi in ſtructuram hujus turris, cùm reprobati ſint, redire? Et dixit mihi: Ego de lapidibus iſtis majorem partem circumcidam, & adjiciam in ſtructuram, & convenient cum cæteris. Et dixi: Quo modo, Domine, poſſunt circumciſi eumdem locum [4] implere? Quicumque, inquit, minores inventi fuerint, in mediam ſtructuram ibunt; majores verò de foris ponentur, & continebunt eos. Hæc cùm dixiſſet mihi; Eamus, inquit, & poſt triduum revertamur; & emundatos hos lapides in ſtructuram adjiciam. Ea enim quæ ſunt circa turrim, commundari debent omnia; ne fortè ſubitò paterfamilias ſuperveniat, & immunda ea quæ circa turrim ſunt, inveniat, & ita [5] aſpernetur; [6] & hi lapides non [7] mittantur in ſtructuram turris hujus, & ego negligens [8] paterfamilias videar eſſe. Poſt [9] triduum autem cùm veniſſemus ad eamdem turrim, ait mihi: Conſideremus hos lapides omnes, & videamus qui ex eis poſſunt in ſtructuram [1] ire. Dico ei: Conſideremus, Domine.

[8] F. patrifamiliâs.

VIII. Primùm omnium cœpimus conſiderare eos qui nigri fuerant. Quales enim à ſtructura depoſiti fuerant, tales ſunt reperti. Juſſit eos à turri moveri, & ſeorſum [1] reponi. Deinde conſideravit eos qui ſcabroſi fuerant: & multos ex eis circumcidi juſſit, & per virgines eos in ſtructuram turris aptari: illæ autem ſublatos eos aptaverunt in media ſtructura. Reliquos autem juſſit cum illis nigris [2] reponi; nam & hi evaſe-

Var. Lect. [3] Quemadmodum. [4] Ang. explere. [5] exaſperetur. [6] L. ut. [7] ſint. [8] patris-familias. [9] biduum. [1] convenire. [1] poni. [2] poni.

runt nigri. Deinde confiderabat eos qui fciffuras habebant: & ex illis multos circumcidi juffit, & per illas virgines adjici in ftructuram. Hi de foris pofiti funt, [3] quoniam integri inventi funt: reliqui autem propter multitudinem fciffurarum non potuerunt [4] afformari, propterea projecti funt ab ædificatione turris. Deinde confiderabat eos qui curti facti erant: multi ex illis fciffuras habebant, & nigri evaferant; alii verò fciffuras magnas [5] habebant, quos juffit apponi cum illis qui rejecti erant: reliquos autem commundatos, & [6] afformatos adjici juffit in ftructuram, quos fublatos virgines illæ in media ftructura aptaverunt; infirmiores enim erant. Deinde confiderabat eos, qui dimidii quidem albi, dimidii autem nigri fuerant reperti; & multi ex illis nigri inventi funt: juffit & hos transferri ad illos qui rejecti erant. Reliqui verò toti candidi inventi funt: & hi fublati funt à virginibus, & aptati in eadem turri; exteriores autem pofiti funt [7] qui integri inventi funt, ita ut poffent continere eos qui in medio [8] conftructi erant; nihil enim [9] eis recifum eft. Deinde confiderabat eos qui duri & afperi [1] fuerunt: pauci ex his [2] adjecti funt, quoniam non poterant circumcidi; valde enim duri reperti funt: reliqui autem [3] formati funt, & in media ftructura à virginibus aptati; infirmiores enim erant. Deinde confiderabat [4] illos qui maculas habebant: & ex eis pauci reperti funt nigri; & hi ad cæteros adjecti funt. Qui verò fuperfuerant, candidi & integri inventi funt; & hi à virginibus in ftructuram aptati funt, & de foris [5] pofiti, propter fortitudinem fuam.

[3] *Alii*, qui. [4] L. deformari. [5] habentes, juffit hos poni cum iis. [6] deformatos. [7] C. & L. quoniam. [8] L. inftructi. [9] ex. [1] fuerant. [2] C. & L. abjecti. [3] ANG. deformati. [4] L. *Deeft*. [5] *Deeft*. VAR. LECT.

IX. Venit deinde, [1] ut consideraret eos lapides, qui candidi & rotundi erant; & ait mihi: Quid faciemus de his lapidibus? Et ego dixi: Domine, nescio. Nihil ergo, inquit, excogitas [2] de his. Ego, inquam, artem hanc, Domine, non novi, nec lapidarius sum, nec possum intelligere quidquam. Et dixit: Non vides eos valde rotundos esse? Quòd si voluero eos quadratos redigere, plurimum mihi ex his recidendum est; sed necesse est aliquos ex his in structuram turris [3] transire. Et dixi: Si necesse est, quid igitur [4] te [5] implicas, & non eligis, si quos habes eligere, & aptas in structuram illam? Et elegit quos vidit maximos & splendidissimos, & [6] afformavit eos; quos sublatos virgines illæ in exterioribus partibus structuræ posuerunt. Reliqui verò qui superfuerunt, repositi sunt in [7] eumdem campum, unde sumpti erant: abjecti verò non sunt, Quoniam, inquit, adhuc exiguum deest huic turri, quod ædificandum erit; & forsitan vult Dominus hos lapides aptari in ea structura, [8] quia valde candidi sunt. Vocatæ sunt deinde mulieres speciosissimæ duodecim, nigrâ veste vestitæ, incinctæ, & exertis humeris, [9] capillisque solutis. Videbantur autem mihi hæ mulieres agrestes esse. Et jussit eas Pastor ille

VAR. LECT. [1] considerare. [2] ex. [3] ANG. ire. [4] B. tristaris. [5] L. tricas. [6] deformavit. [7] eodem campo. [8] quæ valde candida est. [9] ANG. capillis verò dissolutis.

Afformavit.] MSS. L. *deformavit*. Hæc recta est lectio, non inepta & inusitata vox *afformare*. Sic in viii. *deformari* perperam mutatum in *afformari*, & *deformatos* in *afformatos*. Nimirum, exscriptores existimârunt, *deformare* esse tantùm deformem & turpem reddere, cùm sit etiam simpliciter *mutare formam* in quamvis aliam. Vet. Glossæ: *Deformo*, μεταμορφῶ, μετατυπῶ. *Deformo* (sic legendum) ἀποπελεκῶ· quæ significatio optimè hìc convenit, ubi forma rotunda lapidum resectione in quadratam mutatur. CLER.

tollere lapides illos, qui de ſtructura [1] ejecti erant, [2] & eos referri in montes unde ablati fuerant. Et illæ gaudentes ſuſtulerunt omnes, & reportaverunt eos unde extracti fuerant. Poſtquam autem nullus lapis circa turrim jaceret, ait mihi: Circumeamus hanc turrim, & videamus [3] numquid aliquid deſit illi. Cœpimus ergo circumire eam. Et ut vidit eam decenter ædificatam, cœpit valde hilaris eſſe: ita enim decenter ædificata fuerat, ut qui vidiſſet, concupiſceret ſtructuram ejus; quoniam quaſi de uno lapide videbatur eſſe, nec uſquam commiſſura apparebat, ſed ex petra [4] una videbatur exſculpta.

Origenis Philocal. C. viii.

X. Ego autem [1] hujuſmodi turrim attentè conſiderans, valde lætabar. Et ait mihi: Affer calcem, & teſtas minutas, ut formas eorum lapidum, qui ſublati ſunt ſtructurâ, [2] & iterum repoſiti, expleam; ea enim quæ circa turrim ſunt omnia, æquari debent. Et feci ſicut juſſit [3] mihi, & attuli ad eum. Et ait mihi: Præſto [4] adſis mihi, [5] inquit, & citò hoc opus perficietur. Complevit ergo formas illorum lapidum, & juſſit [6] locum mundari circa turrim. Tunc virgines illæ apprehenderunt ſcopas, & mundaverunt totum, & ſuſtulerunt [7] excrementa, & ſparſerunt aquam: quo completo, factus eſt locus [8] delectabilis, & turris decora. Ait deinde mihi: Omnia commundata ſunt: ſi venerit Dominus hanc turrim conſummare, nihil inveniet quod de nobis queratur. Hæc cùm dixiſſet, volebat abire. At ego apprehendi peram

[1] L. abjecti erant. [2] *Deſunt* & eos - - - extracti fuerant. Var. Lect.
[3] Ang. nequid. [4] L. illa. [1] Ang. ejuſmodi conſiderans bene, valde lætus eram. [2] L. iterum repoſitos. [3] *Deeſt.* [4] ſis. [5] *Deeſt.* [6] mandare locum circa. [7] Ang. ſtercus. [8] hilaris.

ejus, & cœpi rogare eum per Dominum, ut mihi omnia, quæ oſtenderat, [9] explicaret. Ait mihi: Habeo modicam occupationem, at omnia tibi explicabo: expecta autem me hìc, dum venio. Dico ei: Domine, quid hìc ſolus faciam? Reſpondit: Non es ſolus; omnes enim virgines tecum ſunt. Et dixi: Trade me, Domine, ergo eis. At ille [1] vocavit illas, & dixit eis: Commendo vobis hunc, donec venio. Remanſi igitur cum virginibus illis. Illæ autem hilares erant, & affabiles mihi; præcipuè tamen quatuor, quæ cæteras præcedebant dignitate.

XI. Dicunt mihi deinde virgines illæ: Hodie Paſtor ille huc venturus non eſt. Et ego dixi: Quid ergo ego faciam? Et dicunt mihi: Uſque in veſperam expecta, ſi [1] forſan venerit, & loquetur tecum; ſin minùs, nobiſcum, dum veniat, manebis. Dixi eis: Expectabo eum uſque ad veſperam: quòd ſi non venerit, domum ibo, & revertar manè. Reſponderunt mihi: Nobis [2] aſſignatus es, non potes [3] recedere à nobis. Et dixi: Ubi manebo? Dicunt mihi: Nobiſcum dormies ut frater, non ut maritus: frater enim noſter es, & de cætero tecum [4] habitare paratæ ſumus; valde enim carum te habemus. Ego autem erubeſcebam cum eis [5] manere. Ea verò quæ ex illis prima eſſe videbatur, amplexata me eſt, & oſculari me cœpit. Cæteræ verò cùm vidiſſent me [6] amplexari ab illa, & ipſæ cœperunt me ut fratrem oſculari, & [7] ducere circa turrim, & [8] ludere mecum. Quædam [9] autem ex illis pſalmos canebant; quædam choros ducebant. Ego autem circa eam turrim in ſilentio

VAR. LECT. [9] *Ed.* exſolveret, ut ſæpe. [1] L. vocat, &. [1] ANG. venerit, forſitan loquetur. L. loquatur. [2] ANG. conſignatus. [3] diſcedere. [4] B. habitaturæ ſumus. [5] L. habitare. [6] ANG. amplexum. [7] ducebant. [8] ludebant. [9] L. enim ex his pſalmos cantabant.

lætus cum eis ambulabam, & videbar mihi [1] junior factus eſſe. Poſtquam verò veſpera eſſe cœpit, domum [2] repentè abire volebam; illæ autem [3] retinuerunt me, & non permiſerunt [4] abire. Manſi [5] ergo illâ nocte cum eis [6] juxta eamdem turrim. Straverunt autem tunicas ſuas linteas in terram, & me in medio collocaverunt; nec quidquam aliud faciebant, niſi [7] quòd orabant. Sed & ego cum illis ſine intermiſſione orabam, neque minùs, quàm illæ. Quæ cùm me ſic orantem vidiſſent, [8] ingens gaudium perceperunt; & cum eis illic fui uſque ad diem poſterum. Et cùm adorâſſemus Dominum, tunc venit Paſtor ille, & ait ad illas: [9] Nullam ei feciſtis injuriam? Et dixerunt ei: Ipſum interroga. Dico ei: Domine, [1] magna voluptas me cœpit, quòd manſi cum eis. Et dixit mihi: Quid cœnâſti: Et dixi: Cœnavi, Domine, totâ nocte [2] verba Domini. Bene, inquit, te acceperunt? Et dixi: [3] Bene, Domine. [4] Numquid vis nunc audire? Et dixi: Volo, Domine: & primùm, ſicut te interrogavero, rogo ut ſic mihi demonſtres. Quemadmodum vis, inquit: ſic tibi rem [5] explanabo, nec quidquam te celabo.

XII. Primùm omnium, Domine, [1] inquam, hoc mihi demonſtra: Petra hæc, & porta quid

VAR. LECT. [1] veluti juniorem factum eſſe. [2] ANG. *Deeſt.* [3] L. detinuerunt. [4] me ire. [5] autem. [6] ad eam. [7] *Deeſt.* [8] magnum. [9] ANG. ne fortè feciſtis. [1] magnam voluptatem percepi. [2] L. verbum. [3] Ita. [4] *Deſunt* Numquid ---- volo. [5] exſolvam. [1] *Deſunt.*

Explanabo.] MS L. *exſolvam*, pro ἐπιλύσω. Cler. & alii ubi verbum *explanare* alii Codd. præ ſe ferunt. Fuit, nimirum, Græcè ἐκλύσω, *exte-diam*, vel *interpretabor*. Gloſſæ: ἐκλύω, *reſolvo, enodo*. Vide xiii. & xvi. in fine, ubi *exſolutionem* CLER.

Inquam.] In Cod. Lambeth. paſſim *inquam* & *inquit* omittuntur, quæ Græci Dialogiſtæ ſupplenda lectori paſſim permittunt, ut apud Platonem paſſim.

ſunt? Audi, inquit, Petra hæc, & porta, Filius Dei eſt. Quonam pacto, inquam, Domine, petra vetus eſt, porta autem nova? Audi, inquit, inſipiens, & intellige. Filius quidem Dei [2] omni creaturâ antiquior eſt, ita ut in conſilio Patri ſuo adfuerit [3] ad condendam creaturam. Porta autem propterea nova eſt, quia in conſummatione in noviſſimis diebus [4] apparebit, ut qui aſſecuturi ſunt ſalutem, per eam intrent in regnum Dei. Vidiſti, inquit, lapides illos, qui per portam tranſlati ſunt, in ſtructuram turris [5] collocatos; eos verò, qui non erant tranſlati per portam, abjectos in [6] locum ſuum? Et dixi: Vidi, Domine. Sic, inquit, nemo intrabit in regnum Dei, niſi qui acceperit nomen Filii Dei. Si enim in civitatem aliquam volueris intrare, & civitas illa cincta ſit muro, & unam habuerit tantummodo portam; numquid poteris [7] aliâ intrare civitatem illam, niſi per portam quam habet? Et [8] quonam modo, inquam, Domine, aliter fieri poteſt? Sicut ergo, [9] inquit, in illam urbem non poteſt intrari, quàm per portam ejus: ita nec in [1] regnum Dei poteſt [2] aliter intrari, niſi per nomen Filii ejus, qui eſt ei cariſſimus. Et dixit mihi: Vidiſti turbam eorum qui ædificabant turrim illam? Vidi, inquam, Domine. Et dixit: Illi omnes nuncii ſunt [3] dignitate venerandi. His igitur veluti muro cinctus eſt Dominus. Porta verò Filius Dei eſt, qui ſolus eſt acceſſus ad Deum. Aliter [4] ergo nemo intrabit ad Deum, niſi per Filium ejus. Vidiſti, inquit, illos ſex

VAR. LECT. [2] C. & L. *Deeſt.* [3] B. conſtituendi. L. omni conſtituendo eam creaturam. [4] ANG. & C. apparuit. [5] L. collatos. [6] loco ſuo. [7] aliunde. [8] quemadmodum, Domine. [9] in eadem urbe non potes aliter intrare. [1] regno. [2] aliquis intrare. [3] ANG. dignitoſi. [4] L. *Deeſt.*

Petra &c.] Sic in ſacris literis Dominus *Petra* & *Janua* dicitur. OXON.

viros, & in [5] medio eorum [6] præcelſum virum illum ac magnum, qui circa turrim ambulavit, & lapides de ſtructura [7] reprobavit? Vidi, inquam, Domine. Ille, inquit, [8] præcelſus, Filius Dei eſt; & illi ſex, nuncii ſunt [9] dignitate conſpicui, dextrâ, lævaque eum [1] circumſtantes. Ex his, inquit, [2] excellentibus nunciis, nemo ſine eo intrabit ad Deum. Et dixit: Quicumque ergo nomen ejus non acceperit, non intrabit in regnum Dei.

XIII. Et dixi: Quid eſt deinde hæc turris? Hæc, inquit, Eccleſia eſt. Et virgines hæ, quæ ſunt, Domine? Et dixit mihi: Hæ, inquit, Spiritus ſancti ſunt: non aliter [1] enim homo poteſt in regnum Dei intrare, niſi [2] hæ induerint eum veſte ſuâ. Etenim nihil proderit tibi, accipere nomen Filii Dei, niſi etiam & veſtem earum acceperis ab eis. Hæ namque virgines, poteſtates ſunt Filii Dei. [3] Ita fruſtra nomen ejus portabit quis, niſi etiam poteſtates ejus [4] portaverit. Et dixit mihi: Vidiſti lapides illos qui abjecti ſunt? Illi enim nomen quidem [5] portârunt; veſtem autem illarum non induerunt. Et dixi: Quæ eſt veſtis earum, Domine? [6] Ipſa, inquit, nomina, veſtis earum eſt. Quicumque ergo, inquit, nomen [7] Filii Dei portat, harum quoque

Var. Lect. [5] meorum. [6] Ang. honeſtum virum atque magnum: [7] L. portavit. [8] Ang. honeſtus. [9] dignitoſi. [1] continentes. [2] dignitoſis. [1] L. autem. [2] has induerit cum. [3] Itaque ſine cauſa quis portabit nomen, niſi etiam & poteſtates ejus induerit. [4] Ang. induerint. [5] tulerunt. [6] L. ipſum, inquit, nomen. [7] *Deeſt.*

Hæ, inquit, Spiritus ſancti ſunt.] Spiritus ſanctus, reſpectu multiplicium donorum ſuorum, per plures virgines repræſentatur; tamen *unus* ſtatim dicitur. Oxon.

Nomen quidem portârunt.] De nomine Filii Dei ab electis geſtato, vide Apoc. ii. 17. iii. 12. xiv. 1. & de veſte nuptiali Matt. xxii. 11. Porrò Apoſtolus Paulus jubet *Chriſtum induere* Rom. xiii. 14. Oxon.

nomina portare debet: [8] nam & Filius [9] nomina portat [1] earum. Quoſcumque, inquit, lapides vidiſti in ſtructura remanſiſſe, per manus harum traditos, earum poteſtate veſtiti ſunt. Ideoque totam turrim [2] concordem vides cum petra, & velut ex uno lapide factam. Sic quoque ii qui crediderunt [3] Deo per Filium ejus, induti [4] ſunt ſpiritum hunc. Ecce unus erit ſpiritus, & unum corpus, & unus [5] color veſtium [6] eorum; ſed & illi aſſequentur iſta, qui [7] portaverint nomina virginum harum. Et dixi: Quare ergo, Domine, abjecti ſunt lapides qui reprobati fuerunt, cùm ipſi [8] per portam tranſlati fuerint, & traditi per manus virginum harum, in ſtructuram turris hujus? Quoniam, inquit, cura tibi eſt, omnia diligenter inquirere; audi de iis lapidibus, qui abjecti ſunt. Hi omnes nomen Filii Dei acceperunt, ſed & poteſtatem virginum harum. His ergo ſpiritibus acceptis, conſummati fuerunt, & in numerum ſervorum Dei redacti, & unum corpus eorum eſſe cœpit, atque una veſtis; [9] eamdem enim ſentiebant æquitatem, quam pariter exercebant. At verò poſtquam viderunt mulieres illas, quas [1] advertiſti nigrâ veſte veſtitas, exertis humeris & [2] ſolutis crinibus; [3] concupiverunt ſollicitare illas, ob pulcritudinem earum; & induti ſunt poteſtate earum, virginum verò projecerunt [4] amictum. Hi igitur abjecti ſunt à domo Dei, & traditi mulieribus illis. At hi qui non ſunt corrupti pulcritudine

Vide Orig. Philocal. C. viii.

VAR. LECT. [8] Filius enim Dei ipſa nomina. [9] *Alii*, Dei. [1] L. *Deeſt.* [2] *Deeſt.* B. conſimilem. *Alii*, concolorem. [3] L. Dominum. [4] hoc ſpiritu. [5] odor. [6] earum. [7] ANG. tulerint. [8] L. *Deſunt.* [9] ad. [1] animadvertiſti. [2] diſſolutis. [3] ANG. concupierunt enim eas, ſollicitati pulcritudine. [4] amicitiam,

Sentiebant æquitatem.] A Græco ἐφρόνουν. Sed vera Hermæ lectio videtur fuiſſe ἐφόρουν. WAK.

earum, in domo Dei remanſerunt. Habes, inquit, horum lapidum, qui abjecti ſunt, [5] explicationem.

XIV. Et dixi: Si qui ergo, Domine, hominum qui hujuſmodi ſunt, egerint pœnitentiam, & abjecerint cupiditatem mulierum illarum, & converſi redierint ad virgines, & earum poteſtatem induerint; nonne intrabunt in domum Dei? Intrabunt, inquit, ſi abjecerint omnia opera mulierum illarum, & harum virginum reſumpſerint poteſtatem, & in operibus earum ambulaverint. Et ideo intermiſſio facta eſt ſtruendi, ut ſi hi [1] egerint pœnitentiam, adjiciantur in ſtructuram turris: ſi autem non egerint pœnitentiam, alii ſtruantur loco eorum; & illi tunc abjiciantur in [2] toto. Ad hæc [3] omnia gratias [4] egi Domino, quòd in omnes, in quibus invocatum eſt nomen ejus, motus clementiâ, miſerit præſidem nuncium pœnitentiæ ad nos, qui deliquimus ei; & quòd renovaverit ſpiritus noſtros jam [5] certè deficientes, neque habentes ſpem ſalutis; nunc vero [6] recreat ad redintegrationem vitæ. Et dixi: Nunc, Domine, demonſtra mihi, quare non in terra ædificatur hæc turris, ſed ſupra petram, & portam? Quoniam, inquit, inſipiens & ſine intellectu es; ideo interrogas. Et dixi: Neceſſe habeo, Domine, omnia te interrogare; quoniam nihil omnino intelligo: [7] reſponſa enim omnia magna & præclara ſunt, & quæ homines vix intelligere poſſunt. Audi, inquit: nomen Filii Dei magnum & immenſum eſt, & totus ab eo ſuſtentatur orbis. [8] Si ergo, [9] inquam, omnis Dei creatura per Filium ejus ſuſtentatur; cur non & eos ſuſtinet, qui invitati ſunt ab eo,

VAR. LECT. [5] exſolutionem. [1] *Deſunt* egerint ---- autem. [2] totum. [3] ſingula. [4] *Deeſt.* [5] enim defectus. [6] ANG. recreatos, [7] L. reſponſis. Omnia enim. [8] Sic. [9] *Deeſt.*

& nomen ejus ferunt, & in præceptis ejus ambulant? [1] Nonne etiam vides, inquit, quòd sustinet eos, qui ex totis præcordiis portant nomen ejus? Ipse igitur fundamentum est eorum; & libenter portat eos [2] qui non negant nomen ejus, sed libenter sustinent [3] illum.

XV. Et dixi: Demonstra mihi, Domine, nomina virginum harum, & mulierum illarum, quæ nigrâ veste sunt [1] indutæ. Audi, inquit, nomina virginum quæ potentiores sunt, quæ obtinuerunt angulos portæ. Hæc sunt [2]: Prima vocatur Fides; secunda Abstinentia; tertia Potestas; quarta Patientia: cæteræ autem quæ [3] infra has consistunt, his nominibus vocantur; Simplicitas, Innocentia, Castitas, Hilaritas, Veritas, Intelligentia, Concordia, Caritas. Quicumque itaque portant hæc nomina, & nomen Filii Dei; in regnum Dei poterunt intrare. Audi nunc mulierum nomina, quæ nigrâ veste vestitæ sunt. Ex his quatuor potentiores sunt: quarum prima Perfidia; secunda Intemperantia; tertia Incredulitas; quarta [4] Voluptas nominatur. Sequentes verò harum sic nominantur: Tristitia, Malitia, Libido, Iracundia, Mendacium, Stultitia, Inflatio, Odium. Hos spiritus qui portat Dei servus, [5] regnum Dei videbit quidem, sed non intrabit in illud. Lapides verò illi, Domine, qui de profundo in [6] structura aptati sunt, qui sunt? Decem, inquit, qui in fundamentis collocati sunt, primum sæculum est: sequentes viginti quinque, secundum sæculum est justorum virorum. Illi autem triginta [7], [8] Prophetæ Domini,

Origenes hom. xiii. in Ezech.

VAR. LECT. [1] Atque etiam vides eos, quos sustinet. [2] quoniam. [3] illud. [1] ANG. vestitæ. [2] C. & L. nomina earum. [3] L. inter has constiterunt. [4] ANG. dulcedo. [5] L. videbit quidem, & regnum Dei videbit, sed. [6] structuram apti. [7] C. quinque. [8] L. prophetarum.

[9] ac ministri sunt. Quadraginta verò, Apostoli & doctores sunt prædicationis Filii Dei. Et dixi: Cur ergo, Domine, virgines illæ etiam hos lapides in structuram turris porrexerunt, translatos per portam? Et dixit: Hi enim primi spiritus illos portaverunt, & omnino alius ab alio [1] non recesserunt, nec spiritus ab hominibus, nec homines à spiritibus; sed juncti fuerunt hi spiritus eis [2] usque ad diem quietis; qui nisi hos spiritus secum habuissent, non fuissent utiles structuræ turris hujus.

XVI. Et dixi: Etiam nunc, Domine, demonstra mihi. Quid quæris, inquit. Quare, inquam, de profundo hi lapides ascenderunt, & positi sunt in structuram turris hujus; cùm jam pridem portaverint spiritus justos? Necesse est,

[9] *Deest.* [1] *Deest.* [2] hominibus. VAR. LECT.

Necesse est &c.] Quandoquidem lavatio corporibus competit, non animis, noster necessariò intelligit baptismum metaphoricum & mysticum, bona videlicet quæ in baptismate à Deo conceduntur. Quod ergo dicit, istud est: Patriarchæ, Prophetæ, cæterique homines justi, ante Christi adventum denati, cùm virtutibus abundâssent, ad ingrediendum in regnum Dei, indigebant solummodo sigillo Filii Dei, seu baptismate, (quod ita passim apud Patres appellatur) hoc est, indulgentiâ baptismali. Quocirca Apostoli & doctores Evangelistæ ipsi baptizati, prædicaverunt post mortem suam justis mortuis baptismum ac fidem; descenderuntque cum illis in aquam, eo modo quo Philippus & Eunuchus Act. viii. 38. descenderunt in aquam, ut hunc ille baptizaret; atque ex aqua ascenderunt: cum hac differentia, quòd Apostoli, utpote jam donati lavacro regenerationis, vivi descenderint & ascenderint; justi verò, quia baptismi antea erant expertes, mortui descenderint, ascenderint vivi.

De baptismo Apostolorum celebris est locus, ad finem codicis regii 537, qui complectitur Catenam in quatuor Evangelia:

Ἐρώτησις.	Interrogatio.
[3] Ἆρα ἐβαπτίσθησαν οἱ ἀπόστολοι ἐν τῷ ἁγίῳ ὕδατι, ὡς ἡμεῖς, κατὰ τὸ λεχθὲν Πέτρῳ ὑπὸ τοῦ Κυρίου· Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι;	*An Apostoli in aqua sancta fuerunt baptizati, quemadmodum nos; juxta illud quod Dominus dixit Petro:* Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet?

Joh. xiii. 10.

inquit, ut per aquam habeant aſcendere, ut requieſcant. Non poterant enim in regnum Dei

Ἀπόκρισις.

Οὐχί. ἀλλὰ τὸν λόγον ἐκάλεσε λουτρὸν ὁ Κύριος· διὸ καὶ εἶπεν· Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε, διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν λέγει αὐτοῖς· Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας.

Joh. xv. 3. *Act.* i. 5.

Reſponſio.

Nequaquam. Sed Dominus verbo doctrinæ dedit lavacri nomen. Quocirca & dixit: Jam vos mundi eſtis, propter ſermonem quem locutus ſum vobis; ſed non omnes. *Poſt reſurrectionem verò ait illis:* Vos autem baptizabimini Spiritu ſancto, non poſt multos hos dies.

Item Locus in Cod. 2216. fol. 124.

Ἐρευνήσαντες φιλοπονώτερον, πῶς καὶ παρὰ τίνος ἐβαπτίσθησαν οἱ ἀπόστολοι, εὕρομεν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τοῦ ἁγίου Σωφρονίου, καὶ ἄλλα μὲν πολλὰ μνήμης ἄξια, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ταῦτα, περὶ ὧν δηλονότι καὶ ἐζητοῦμεν. Ὅτι μόνον τὸν ἅγιον Πέτρον ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οἰκείαις χερσὶν ἐβάπτισε, καὶ Πέτρος Ἀνδρέαν, καὶ Ἀνδρέας Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην· Ἰωάννης δὲ καὶ Ἰάκωβος τοὺς λοιποὺς πάντας ἀποστόλους. Φησὶ δὲ καὶ τοῦτο· ὅτι τὴν πανάχραντον δέσποιναν ἡμῶν θεοτόκον, καὶ μητέρα τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὁ Πέτρος, σὺν τῷ θεολόγῳ Ἰωάννῃ, ἐβάπτισεν.

Cùm diligenter quæſiviſſemus, quo modo & à quo baptiſmum acceperint Apoſtoli, invenimus in libris ſancti Sophronii, cùm alia quidem multa memorabilia, tum verò etiam hæc, de quibus videlicet inveſtigabamus. Quòd ſolum ſanctum Petrum Dominus Deuſque noſter Jeſus Chriſtus ſuis manibus baptizaverit; Petrus autem Andream; Andreas Jacobum & Johannem; Johannes verò & Jacobus reliquos omnes Apoſtolos. Addit hoc quoque; immaculatam Dominam noſtram Deiparam, matremque vitæ noſtræ, à Petro, nec non & Theologo Johanne, fuiſſe baptizatam.

Quòd autem attinet ad prædicationem inferis illatam, vulgatiſſima quondam fuit ea opinio. Nam ut ſilentio obvolvam Marcionis infandum dogma, aſſerens, in Chriſti deſcenſu ad Inferos, ac inibi prædicatione, Cainum, Sodomitas, Gentiles, omneſque ſimiles illis improbos, ſalutem conſecutos fuiſſe; Abelem autem, reliquoſque Patriarchas, Prophetas, & pios homines, ſalutis participes non extitiſſe. Ut quoque tacitus prætermittam errorem quorumdam, de omnium omnino liberatione tunc facta, qui nuncupantur Ἀδηκερδῖται, propter lucrum ſalutis in Inferno. Ut denique verbum non faciam de falſa opinatione Clementis Alex. Strom. ii. & vi. quam ex Hermæ verbis fruſtra nititur approbare; Quòd, quando prædicatum fuit Inferorum habitatoribus, Gentilium ii, qui ex philoſophia juſtè vixerant, per fidem ac pœnitentiam ſalutem adepti fuerint; unde originem ſumpſit fabula ſalvati Platonis, quia Chriſto inferna loca inviſente, nemo ante illum philoſophum ad fidem acceſſerit. Præter hæc, inquam,

aliter intrare, quàm ut deponerent mortalitatem prioris vitæ. Illi igitur defuncti, sigillo [1] Filii Dei signati sunt, & intraverunt in regnum [2] Dei. Antequam enim accipiat homo nomen Filii Dei, morti destinatus est: at ubi [3] accipit illud sigillum, liberatur à morte, & traditur vitæ. Illud autem sigillum aqua est, in quam descendunt homines morti obligati; ascendunt

[1] L: fidei Filii. [2] *Deest.* [3] ceperit hoc sigillum, liberatus à morte traditur. VAR. LECT.

prædicatio Johannis Baptistæ, illic quoque præcursorem agentis, auctoritate nititur Origenis, Hippolyti, Gregorii Naz. Hieronymi, Epiphanii cujusdam, Anastasii, & Nicephori. Per Christum autem Evangelium prædicatum fuisse Inferis, à quo non dictum? A quo ex 1 Pet. iii. 19, 20. iv. 6. non collectum? Quinetiam ad omnes solosque eos ex mortuis pertinuisse prædicationem & salutem, qui, dum viverent, crediderant in Christum venturum, virtutique operam navaverant, doctrina quoque est multorum. Verùm aliter non pauci: Faustum, nempe, adventûs Dominici nuncium cunctis fuisse apportatum, quò crederent, sicque ab Inferno ad cœlum transferrentur, quicumque vellent. At Origenes ad Christum conversos putat, aut qui voluerunt, aut quos aptiores ille judicavit. Augustinus verò affirmat, solutos per Christum ac liberatos fuisse à doloribus & tormentis Inferni nonnullos, quos nempe voluit, dignosque censuit eo beneficio.

Denique defunctos Apostolos hominibus æthere cassis Christianam religionem suasisse, cum Herma, & ex Herma docet Clemens Alex. Strom. ii. & vi. sentiens, Hebræis quidem Christum, Gentilibus verò Apostolos, annunciâsse Evangelium. Pejusque magistro discipulus conjectat; quasi Paulus post exitum suum futurus esset non solùm Gentium Apostolus, sed & Israelitarum, & aliorum fortassis invisibilium. Hæc de inferna prædicatione. Quamquam non desunt, qui in totum negent.

Præterieram pæne, quam minimè præteritam velim, admirabilem planè rationem baptismatis vitâ functis collati, ex mente Theodori Abucaræ in xvii Opusculo. Is ad quæstionem, Quo modo, cùm Christus dixerit, neminem posse introire in regnum cœlorum, nisi natum ex aqua & Spiritu, justi tamen ante adventum Dominicum mortui, nec baptizati, in illud ingrediantur? respondet, Et Christum pro illis tinctum fuisse, & ipsos corporale baptisma accepisse: quoniam quæ ex latere divino profluxit aqua, dum in elementa resolvitur, Sanctos Salvatori ad Inferos advenienti credentes, ac in elementa quoque resolutos, baptizavit; incredulis autem, utpote viriditatis, vitæque nihil retinentibus, nequaquam profuit. COT.

verò vitæ aſſignati: & illis igitur prædicatum eſt illud ſigillum, & uſi ſunt eo, ut intrarent in regnum Dei. Et dixi: Quare ergo, Domine, & illi quadraginta lapides aſcenderunt cum illis de profundo, jam habentes illud ſigillum? Et dixit: Quoniam hi Apoſtoli & Doctores, qui prædicaverunt nomen Filii Dei, cùm, habentes fidem ejus & poteſtatem, defuncti eſſent, prædicaverunt illis qui antè obierunt; & ipſi dederunt eis illud [4] ſignum. Deſcenderunt igitur in aquam cum illis, & iterum aſcenderunt. Sed hi vivi aſcenderunt: at illi, qui fuerunt antè defuncti, mortui quidem deſcenderunt; ſed vivi aſcenderunt. Per hos igitur vitam receperunt, & cognoverunt Filium Dei: ideoque aſcenderunt cum eis, & convenerunt in ſtructuram turris: nec circumciſi, ſed integri ædificati ſunt; quoniam æquitate pleni [5] cum ſumma caſtitate defuncti ſunt; ſed tantummodo hoc ſigillum defuerat eis.

* F. deſcenderunt, & iterum vivi aſcenderunt.

Clemens Alex. Strom. II. *poſt initium.*

Καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ κηρύγματος. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν. Ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν, καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ προκεκοιμημένοι, νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. Διὰ τούτων οὖν ἐζωο-

Et ipſi dederunt eis ſignum prædicationis. Deſcenderunt igitur in aquam cum illis, & iterum aſcenderunt. Sed hi vivi deſcenderunt, & iterum vivi aſcenderunt: at illi, qui fuerunt antè defuncti, mortui deſcenderunt, ſed vivi aſcenderunt. Per hos igitur

VAR. LECT. [4] B. & L. ſigillum. [5] L. in.

ποιήθησαν, καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμοσαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, καὶ ἀλατόμητοι συνῳκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ ἐκκοιμήθησαν, καὶ ἐν μεγάλῃ ἁγνείᾳ· μόνον δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ ἔσχον.	*vitam receperunt, & cognoverunt nomen Filii Dei: ideoque aſcenderunt cum eis, & convenerunt in ſtructuram turris; nec circumciſi, coædificati ſunt: in æquitate defuncti ſunt, & cum ſumma caſtitate: ſed tantummodo hoc ſigillum defuerat eis.*

Idem, Strom. vi. *ante medium.*

Καὶ καλῶς εἴρηται τῷ Ποιμένι· Κατέβησαν οὖν [a] αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ. Ἀλλ' οὗτοι μὲν, ζῶντες κατέβησαν, καὶ ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ προκεκοιμημένοι, νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν.	*Et rectè dictum eſt à Paſtore: Deſcenderunt igitur in aquam cum illis. Sed hi quidem, vivi deſcenderunt, & vivi aſcenderunt: at illi, qui fuerunt antè defuncti, mortui deſcenderunt, ſed vivi aſcenderunt.*

[a] L. μετ' αὐτῶν.

Habes horum [6] explanationem.

XVII. Et dixi: Nunc iterum, Domine, & de montibus illis mihi demonſtra; quare varii, & aliâ, atque aliâ ſunt figurâ? Audi, inquit: Hi duodecim montes quos vides, duodecim ſunt gentes quæ totum obtinent orbem. Prædicatus eſt ergo in eis Filius Dei, per eos quos ipſe ad illos miſit. Quare autem, [1] inquam, varii ſunt, & aliâ, atque aliâ figurâ? Audi: Hæ duo-

[6] exſolutionem. [1] *Deeſt, ut alibi.* VAR. LECT.

Duodecim ſunt gentes.] Vide annotationes ad pag. 145.

decim gentes quæ totum obtinent orbem, duodecim nationes ſunt: & ſicut eos montes vidiſti varios; ita & hæ gentes. Senſus quoque & actus uniuſcujuſque montis te docebo. Priùs, inquam, Domine, hoc mihi demonſtra: Cùm ſint [2] tam varii hi montes; quonam pacto in ſtructuram hujus turris convenerint, unoque redigantur colore, & non minùs ſplendidi ſint, quàm qui aſcenderunt ex profundo? Quoniam, inquit, univerſæ nationes quæ ſub cœlo ſunt, audierunt & crediderunt, & [a] uno nomine, Filii Dei, [b] vocati ſunt. Accepto igitur ejus ſigillo, eamdem omnes prudentiam, eumdemque ſenſum acceperunt; & una fides atque caritas eorum fuit, & ſpiritus virginum harum cum ejus nomine ferebant. Ideoque ſtructura turris hujus concolor videbatur, & fulgebat uſque ad ſolis claritatem. At verò poſtquam [3] ita [4] ſenſerunt; unum corpus eorum cœpit eſſe omnium. Quidam tamen ex eis maculaverunt ſe, & projecti ſunt de genere juſtorum, & iterum redierunt ad ſtatum priſtinum, atque etiam deteriores [5] quàm priùs evaſerunt.

[a] in.
[b] à quo vocati.

XVIII. Quo modo, inquam, [1] Domine, deteriores, qui cognoverunt Dominum? Et dixit: Is quidem qui non novit Dominum; ſi nequiter vivit, manet in [2] eo nequitiæ ſuæ pœna. At qui novit Dominum, omnino abſtinere ſe debet ab omni nequitia, & magis magiſque ſervire bonitati. Nonne ergo ille qui bonitatem ſequi debebat, ſi nequitiæ præferat partes, plus peccare videtur, quàm is qui deliquit, ignorans Dei virtutem? Ideoque, hi quidem morti deſtinati ſunt: at verò hi qui cognoverunt Dominum, atque

VAR. LECT. [2] tamquam aqua varii. [3] L. intra ſe. ANG. inter ſe. [4] conſenſerunt. [5] L. potius. B. *Deſunt.* [1] *Deeſt.* [2] eum.

ejus mirabilia opera viderunt, si nequiter vivunt, [3] duplo ampliùs punientur, & ipsi morientur in [4] ævum. Sicut ergo vidisti, postquam ejecti sunt lapides de turri, qui reprobati erant, traditi sunt Spiritibus perniciosis atque sævis; & ita purificatam turrim [5] vidisti, ut crederetur ex uno lapide esse tota: ita & Ecclesia Dei, cùm purificata fuerit, ejectis ex ea malis atque fictis, scelestis & dubiis, & quicumque nequiter in ea se gesserunt, [6] ac variis nequitiæ peccatorum generibus; [7] erit unum corpus ejus, unus intellectus, unus sensus, una fides, eademque caritas: & tunc Filius Dei [8] lætabitur inter illos, & recipiet [9] voluntate purâ [1] populum suum. Et dixi: Domine, magnificè & [2] honorificè se habent cuncta. Nunc mihi demonstra effectum & vim uniuscujusque montis; ut omnis anima in Domino fidens, auditis his, honoret magnum, ac mirabile, [3] & sanctum nomen ejus. Audi, inquit, [4] veritatem horum montium, id est, duodecim gentium.

Origenes Philocal. C. viii.

XIX. De primo monte nigro; qui crediderunt, transfugæ sunt, ac nefanda in Dominum loquentes, & [1] proditores servorum Dei. Illis proposita mors est; pœnitentia non est: ideoque nigri sunt; quia genus eorum scelestum est. De secundo verò monte [2] glabroso; ficti sunt, qui crediderunt; & doctores sunt nequitiæ; & hi proximi sunt superioribus, non habentes inter se fructum æquitatis. Sicut enim [3] mons eorum sterilis [4] est, ac sine fructu; ita & hujusmodi homines habent quidem nomen,

VAR. LECT.

[3] duplicius. [4] ævo. [5] *Deest.* [6] *Deest.* [7] & erit corpus ejus unus. [8] laudabitur. [9] B. & L. voluntatem puram. [1] B. recepto populo suo. L. *Deest* recepto. [2] honestè. [3] *Desunt.* [4] C. & L. varietatem. [1] L. traditores. [2] scabroso. [3] *Deest.* [4] *Deest.*

fide verò inanes ſunt, neque eſt in eis ullus fructus veritatis. His tamen data eſt pœnitentia, ſi citò eam ſequuntur: ſin autem tardant, erunt & ipſi mortis priorum conſortes. Quare, inquam, Domine, iis quidem aditus eſt ad pœnitentiam, prioribus verò non eſt? pæne enim eorum eadem ſunt admiſſa. Ideo, inquit, eſt his [5] per pœnitentiam regreſſus ad vitam, [6] qui nihil in Dominum ſuum locuti ſunt nefandum; neque proditores ſervorum Dei fuerunt; ſed per quamdam [7] habendi cupiditatem fefellerunt homines, ducentes eos ſecundùm [8] cupiditates peccantium: ideo dabunt quamdam ejus rei pœnam; ſed [9] tamen iis propoſita eſt pœnitentia, [1] qui nihil in Dominum ſuum dixerunt nefandum.

XX. De tertio vero monte, qui ſpinas & tribulos habebat; tales ſunt qui crediderunt, divites quidam, [1] quidam autem plurimis obſtricti negotiis: tribuli enim divitiæ ſunt; ſpinæ verò, qui multis obligati ſunt negotiis. [2] Hi ergo qui plurimis obligati ſunt negotiis, variiſque rebus, non adjungunt ſe ſervis Dei; ſed aberrant, ab his negotiis [3] revocati, à quibus ſuffocantur. Etiam & hi qui divites ſunt, ipſi difficiles ſe ad [4] converſationem ſervorum Dei præbent, metuentes ne quid poſcatur ab illis: hi ergo difficilè in regnum Dei intrabunt. Sicut enim excalceatis pedibus, difficilè in tribulis ambulatur: ſic & hujuſmodi homines difficile eſt in regnum Dei intrare. Sed & eis omnibus datur ad pœnitentiam regreſſus, ſi tamen citò redierint ad illam; ut, quia prioribus diebus ceſſaverunt ab opere, repetito tempore aliquid

VAR. LECT. [5] pœnitentiæ. [6] C. quia. [7] ANG. accipiendi. [8] ANG. deſideria. [9] L. tormenti. [1] C. quia. [1] L. qui plurimis obſtricti ſunt negotiis. [2] ANG. Ii verò. [3] vocati. [4] converſionem.

boni facere possint. Actâ igitur pœnitentiâ, si fecerint opera bonitatis, vivent: sin autem in admissis suis permanserint, tradentur mulieribus illis, quæ eis auferent vitam.

XXI. De quarto verò monte habente [1] plurimam herbam, [2] cujus superior pars viridis erat, ipsæ verò radices aridæ; quædam etiam à solis [3] ardore tactæ arescebant; hujusmodi sunt quidam dubii qui crediderunt, & quidam alii, in labiis Dominum, non in corde, ferentes. Ideoque aridæ sunt, & [4] nullum fundamentum habentes herbæ eorum: verbis enim tantummodo vivunt; opera verò eorum mortua sunt. Hi ergo nec mortui sunt, nec vivi, & dubii similiter sunt. Ipsi enim dubii, nec virides sunt, neque aridi; id est, nec vivi, nec mortui. Sicut enim herbæ eorum, sole viso, aruerunt: ita & dubii, [5] simul ut audierunt persecutionem, incommoda metuentes, redierunt ad simulacra, & rursus servierunt eis, & erubuerunt Domini sui ferre nomen. Hujusmodi ergo homines, nec vivi, nec mortui sunt; sed & hi possunt vivere, si citò egerint pœnitentiam: sin minùs, jam traditi sunt mulieribus illis, quæ auferent vitam eorum.

XXII. De quinto verò monte aspero, & virides herbas habente; hujusmodi sunt qui crediderunt, fideles quidem, sed difficilè credentes, & audaces, ac sibi placentes; volentes [1] videri cuncta scire, nihilque omnino scientes. Propter hanc igitur audaciam, sensus discessit ab illis; & intravit in eos [2] temeraria [3] arrogantia. Sublimes autem se gerunt, & veluti prudentes; & cùm sint stulti, cupiunt doctores videri. Prop-

[1] *Alii.* plurimas herbas, quarum. [2] L. quarum. [3] ANG. calore. [4] nulla fundamenta. [5] simul audientes persecutionem & incommoda. [1] *Deest.* [2] ANG. fatua. [3] B. & L. præsumtio.

VAR. LECT.

ter hanc ſtultitiam, dum ſe magnificant, multi eorum exinaniti ſunt. Magnum enim dæmonium eſt audacia & confidentia inanis. Ex his igitur multi abjecti ſunt. Alii autem, [4] agnito errore ſuo, pœnitentiam egerunt, & ſubdiderunt ſe habentibus ſenſum. Sed & cæteris horum ſimilibus propoſita eſt pœnitentia: neque enim mali fuerunt, ſed inſipientes potiùs & ſtulti. Hi ergo, ſi egerint pœnitentiam, vivent Deo; ſin minùs, habitabunt cum mulieribus illis, quæ nequitias ſuas [5] exercebunt in eis.

XXIII. De ſexto verò monte habente ſciſſuras majores & minores; hujuſmodi ſunt qui crediderunt. Et hi in quibus ſciſſuræ minores erant, hi ſunt qui inter ſe habent lites, & propter querelas ſuas in fide languent: ſed multi ex iis egerunt pœnitentiam; [1] idemque cæteri facient, auditis mandatis meis; exiguæ enim ſunt lites eorum, ac facilè ad pœnitentiam [2] recurrent. At hi qui majores habent, ſicut lapides pertinaces erunt, [3] ſimultatum & offenſarum ſunt memores, iracundiam inter ſe exercentes. Hi ergo abjecti ſunt à turri, & à ſtructura ejus reprobati: hujuſmodi ergo homines difficilè vivent. Deus & Dominus noſter, qui dominatur omnium rerum, & creaturæ ſuæ univerſæ [4] habet poteſtatem, offenſas meminiſſe non vult; ſed ab his, qui peccata ſua confitentur, facilè placatur. Homo verò, cùm ſit languidus, mortalis, infirmus, & repletus peccatis, homini perſeveranter iraſcitur, tamquam conſervare eum poſſit, aut perdere. Ego autem vos moneo, nuncius & præpoſitus pœnitentiæ, ut quicumque propoſitum [5] tale habetis, deponatis illud, & ad pœni-

VAR. LECT. [4] ANG. cognito. [5] exercent. [1] L. ideoque cætera faciunt. [2] recurrunt. [3] *Deeſt. Alii*, in ſimultatibus. [4] L. habens. [5] hujuſmodi.

tentiam recurratis: & Dominus [6] medebitur prioribus delictis vestris, si ab hoc dæmonio vos purificaveritis; sin minùs, ad mortem trademini illi.

XXIV. De monte verò septimo, in quo virides & hilares erant herbæ, & totus mons fertilis erat, omneque genus pecudum carpebant pabulum ex herbis montis ejusdem; & [1] quanto magis herbæ illæ carpebantur, tanto lætiores [2] revirebant; hujusmodi sunt qui crediderunt, simplices & boni semper, & nullas habentes inter se dissensiones; sed lætantes semper de servis Dei, induti spiritum virginum harum; & semper [3] in omnes homines ad faciendam misericordiam prompti, & de laboribus suis cunctis hominibus facilè tribuentes, sine improperio & deliberatione. Visâ igitur Dominus simplicitate & omni infantiâ eorum, auxit eos in laboribus manuum suarum, & dedit eis in omni [4] opere gratiam. Ego autem hortor vos, præpositus pœnitentiæ nuncius, in eodem proposito permanere, quicumque estis hujusmodi, ne eradicetur semen vestrum in ævum. Dominus enim vos probavit, & conscripsit in nostrum numerum; & omne [5] semen vestrum cum Filio Dei [6] ditavit; de Spiritu [7] enim ejus estis omnes.

XXV. De octavo verò monte, in quo plurimi erant fontes, [1] in quibus adaquabatur omne genus creaturæ Dei; tales sunt qui crediderunt Apostolis, quos misit Dominus in totum orbem prædicare; & quidam doctores, [2] qui castè & sincerè prædicaverunt ac docuerunt, nec quidquam omnino subscripserunt malæ cupiditati;

[6] ANG. remediabit priora delicta vestra. *Alii*, remedia providebit. [1] L. quantum. [2] ANG. recrescebant. [3] L. omnibus hominibus. [4] tempore. [5] genus. [6] *Deest.* B. habitabit. [7] L. *Deest.* [1] ex. [2] ANG. *Deest.* VAR. LECT.

ſed aſſiduè in [3] æquitate & veritate ambulaverunt. Hi ergo inter Angelos converſationem habent.

XXVI. De nono autem monte deſerto, ac [1] ſerpentes habente; hujuſmodi ſunt qui crediderunt; [2] ſed & maculas habebant. Hi ſunt miniſtri malè miniſterium agentes, diripientes viduarum bona & pupillorum; ſibi, [3] non aliis, ex his quæ acceperunt, miniſtrantes. Hi, ſi permanſerint in eadem cupiditate, morti ſe tradiderunt, nec ulla erit in eis ſpes vitæ: quòd ſi converſi fuerint, & caſtè conſummaverint miniſterium ſuum, poterunt vivere. Qui verò ſcabroſi reperti ſunt; [4] ii ſunt, qui nomen Domini abnegaverunt, nec ad Dominum rurſus redierunt, ſed agreſtes evaſerunt atque deſerti; non applicantes ſe ad Dei ſervos; ſed ſeparati ab eis, pro parva ſollicitudine vitam ſuam amiſerunt. Sicut enim vitis aliqua derelicta in ſepe, cui nulla cultura contingit, diſperit ac ſuffocatur ab herbis, & agreſtis tempore efficitur; (deſinit enim utilis eſſe domino ſuo:) ſic & hujuſmodi homines de ſeipſis [5] deſperantes, exacerbati, Domino ſuo inutiles eſſe cœperunt. His ergo [6] demandatur pœnitentia; ſi non ex præcordiis [7] inventi fuerint negâſſe: an vitam aſſequi poſſit, ignoro. Ideoque dico, ut in his diebus, [8] ſi quis negavit, ad pœnitentiam revertatur: nam fieri non poteſt, ut nunc Dominum ſuum quis [9] abnegans, poſtea aſſequi poſſit ſalutem; ſed illis reputatur propoſita pœnitentia, qui olim abnegaverunt. Accelerare enim, qui acturus eſt pœnitentiam, debet,

VAR. LECT. [3] L. *Deſunt.* [1] B. ſerpentibus habitato. [2] ANG. qui. [3] L. alios ex miniſterio quod acceperunt, miniſtrare cogentes: ſi. [4] *Deſunt* ii ---- nec. [5] B. deſpondentes. [6] ANG. demum datur. [7] L. reperti fuerint denegâſſe. ANG. quòd ſi quis ex præcordiis inventus fuerit negâſſe, an. [8] L. inſatiatus aliquis ad. [9] eccleſia.

antequam peragatur ædificatio turris hujus: ſin minùs, à mulieribus illis [1] trahetur ad mortem. [2] Qui verò curti, doloſi ſunt; & alius in alium comminiſcentes; hi ſunt ſerpentes in eo monte mixti. Sicut enim mortiferum eſt hominibus ſerpentum venenum: ita & verba talium [3] inficiunt homines, atque perdunt. Curti ſunt [4] igitur à fide ſua, propter hoc genus vitæ ſuæ, in [5] quo [6] morantur. Aliqui verò eorum, acceptâ pœnitentiâ, aſſecuti ſunt ſalutem: ſed & cæteri hujuſmodi homines æquè aſſequentur, ſi egerint pœnitentiam; ſin minùs, morientur [7] cum mulieribus illis, quarum vim poſſident ac poteſtatem.

XXVII. De decimo verò monte, in quo arbores erant tegentes pecora; tales ſunt qui crediderunt, quidam [1] Epiſcopi, id eſt, præſides [2] Eccleſiarum. Alii verò hi lapides; qui non ficto, ſed [3] alacri animo, ſemper in domos ſuas ſervos Dei receperunt: & deinde qui præſides ſunt [4] miniſteriorum, qui & inopes & viduas protexerunt, & caſtam perpetuò converſationem habuerunt. Ergo hi homines à Domino proteguntur. Hæc quicumque [5] egerint, honorati ſunt apud Dominum; & inter nuncios locus eorum eſt, ſi perſeveraverint uſque in conſummationem parere Domino.

XXVIII. De undecimo monte, in quo erant arbores, aliis atque aliis fructibus [1] oneratæ; hi ſunt qui crediderunt, & propter nomen Domini mortem obierunt; & animo prompto paſſi ſunt, & ex toto corde ſuo animas ſuas tradiderunt. Et dixi: Quare ergo, Domine, omnes hæ arbores

[1] tradetur. [2] Hi. [3] decipiunt. [4] enim. [5] B. qua morati ſunt. [6] L. moriantur. [7] L. à [1] B. epiſcopis, i. e. præſulibus Eccleſiæ. [2] L. eccleſiis. [3] ANG. libenti. [4] ANG. miniſterio, inopes & viduas porrexerunt. [5] L. geſſerint. [1] ANG. plenæ. VAR. LECT.

habent quidem fructus; ſed [2] earum quædam pulcriores? Audi, inquit: Quicumque propter nomen Domini paſſi ſunt; honorati apud Dominum habentur: & omnium eorum [3] deleta ſunt delicta, quia propter nomen Filii Dei mortem obierunt. Quare autem fructus earum diſpares [4] ſint, & [5] excellant quidam inter illos; audi. Quicumque enim perducti ad poteſtates, interrogati non negaverunt [6] Dominum, ſed prompto animo paſſi ſunt; honoratiores ſunt apud Deum: qui excellunt igitur fructus, eorum ſunt. Qui verò timidi & dubii fuerunt, & deliberaverunt in corde ſuo, utrumne faterentur, an negarent, & [7] paſſi ſunt; horum fructus exiguiores ſunt, quoniam hæc cogitatio aſcendit in corda eorum: mala enim ac nequam eſt hujuſmodi cogitatio, [8] perinde [9] ac ſi quis ſervus neget dominum. Cavete igitur vos, qui hujuſmodi cogitationes habetis, ne permaneat hæc mens [1] in vobis, & Deo moriamini [2]. Vos [3] igitur, quicumque propter hoc nomen mortem obitis, Dominum [4] honorare debetis; quòd dignos vos [5] habet Dominus, ut nomen ejus feratis, & omnia peccata veſtra [6] redimantur. Nonne ergo vos potiùs felices [7] exiſtimatis? Putate potiùs, ſi quis ex vobis patitur, magnum opus perficere. Vitam [8] enim vobis donat Dominus, nec intelligitis. Delicta enim veſtra vos gravabant; & niſi paſſi eſſetis hujus nominis cauſâ, propter peccata [9] certè veſtra mortui eratis Deo. Hæc igitur vobis dico, quicumque deliberatis de confeſſione, aut de abnegatione: Confiteamini [1] igitur vos habere Dominum [2] De-

VAR. LECT. [2] L. *Deeſt.* [3] ANG. abolita. [4] L. ſunt. [5] excellunt. [6] *Deeſt.* [7] B. tamen. [8] L. *Deeſt.* [9] ANG. ut quis. [1] L. *Deſunt.* [2] vos. [3] *Deeſt.* [4] orare. [5] habeat. [6] C. redimentur. ANG. remedientur. [7] L. æſtimatis. Sed portate. [8] *Deeſt.* [9] *Deeſt.* [1] *Deeſt.* [2] *Deeſt.*

um; ne [3] fortè negantes, tradamini in vincula. Si omnes enim gentes ſervos ſuos puniunt, quicumque dominum ſuum negaverunt; quid putatis vos Dominum vobis factururum, qui univerſorum habet poteſtatem? Removete igitur de præcordiis veſtris has [4] diſputationes, ut in perpetuum vivatis Deo.

XXIX. De duodecimo verò monte [1] candido; tales ſunt qui crediderunt ſicut infantes ſinceri, quibus nulla malitia aſcendit in ſenſum, nec ſciverunt quid ſit malitia; ſed ſemper in ſinceritate manſerunt. [2] Hujuſmodi ergo homines, ſine ulla dubitatione, [3] inhabitabunt regnum Dei: quoniam in nullo negotio [4] mandata Dei maculaverunt; ſed cum ſinceritate permanſerunt omnes dies vitæ ſuæ, eodem ſenſûs tenore. Quicumque ergo [5] permanſerint, inquit, ſicut infantes, non habentes malitiam, honoratiores [6] erunt omnibus illis quos jam dixi. Omnes enim infantes honorati ſunt apud Dominum, & primi habentur. Felices ergo vos, quicumque [7] removeritis malitiam à vobis, & [8] indueritis innocentiam: [9] quia primi videbitis Deum. Poſtquam finivit omnium montium [1] explanationem; dico ei: Domine, nunc expone mihi de lapidibus his, qui, allati ex campo in locum reprobatorum, ad ſtructuram turris [2] miſſi ſunt; item de lapidibus illis rotundis, qui in ſtructuram turris adjecti ſunt; & de his qui adhuc rotundi remanſerunt.

XXX. Audi nunc, inquit, de lapidibus. Qui [1] allati de campo, in ſtructuram turris poſiti ſunt, [2] eorum loco qui reprobati erant; radices

[3] quando. [4] *Alii*, dubitationes. [1] ANG. candidato. VAR. LECT. [2] L. Hi homines. [3] ANG. habitabunt in regno Dei. [4] B. Dominum maculaverunt. [5] ANG. permanſeritis. [6] eritis. L. ſicut jam. [7] *Deſunt*, removeritis --- vobis. [8] habetis. [9] *Deeſt*. [1] ſolutionem. [2] ANG. ierunt. [1] ejecti. [2] L. de his qui.

ſunt illius candidi montis. Cùm igitur hi, qui de illo monte crediderunt, facti ſunt innocentes; juſſit Dominus ejus turris, eos qui de radicibus montis eſſent, in ſtructuram collocari. [3] Intellexit enim, ſi [4] ad ædificationem iiſſent, ſplendidos illos permanſuros, nec ullum de his [5] ampliùs denigrandum. Quòd ſi ita de cæteris montibus adjeciſſet [6]; non neceſſe habuiſſet rurſus viſitare eam turrim, atque purgare. Hi autem omnes [7] candidi ſunt, qui crediderunt, & qui credituri ſunt: ex eodem enim genere ſunt. Felix hoc genus, quia innocuum eſt, Audi nunc & de illis rotundis lapidibus, & ſplendidis. Hi omnes de hoc candido monte ſunt. [8] Quare autem rotundi ſunt reperti, [9] cauſa eſt, quia divitiæ ſuæ illos puſillùm à veritate obſcuraverunt, atque obfuſcaverunt: ſed à Deo numquam receſſerunt, nec ullum verbum malum proceſſit de ore eorum; ſed omnis æquitas, [1] virtus, & veritas. Horum ergo mentem cùm vidiſſet Dominus, & poſſe eos veritati [2] favere; juſſit bonos quoque permanere, & opes eorum circumcidi: non enim [3] voluit in totum [4] illas tolli; ut poſſent boni aliquid facere de eo quod eis relictum eſt, & [5] vivere Deo, quoniam & [6] ipſi de genere bono ſunt. Ideo ergo puſillùm circumciſi ſunt, & poſiti in ſtructuram turris hujus.

XXXI. Cæteri verò, qui adhuc rotundi permanſerunt, neque apti [1] reperti ſunt in [2] eam ſtructuram, quia nondum acceperunt ſigillum, repoſiti ſunt in loco ſuo; valde enim rotundi

VAR.LECT. [3] Intellexi. [4] ANG. in illa ædificatione miſſi eſſent. *Alii omittunt* miſſi. [5] L. nigricaturum. [6] tantum; non. [7] juvenes. [8] Audi autem quare. [9] *Deſunt* cauſa eſt quia. [1] ANG. & virtus veritatis. [2] L. favent ſic opes. [3] *Deeſt.* [4] eorum. [5] C. & L. vivent. [6] L. *Deſunt.* [1] *Deeſt.* [2] ſtructuram turris hujus.

reperti ſunt. Oportet autem circumcidi hoc ſæculum ab illis, & vanitates opum ſuarum; & tunc convenient in regno Dei. Neceſſe eſt enim eos intrare in regnum Dei: hoc enim genus innocuum benedixit Dominus. Ex hoc ergo genere non intercidet quiſquam: etenim licèt quis eorum, tentatus à nequiſſimo Diabolo, aliquid deliquerit; citò recurret ad Dominum [3] Deum ſuum. Felices [4] verò judico ego, nuncius pœnitentiæ, quicumque innocentes eſtis ſicut infantes; quoniam pars veſtra bona eſt & honorata apud Dominum. Dico autem omnibus vobis, quicumque ſigillum hoc accepiſtis; ſimplicitatem [5] habete, neque offenſarum memores [6] eſtote, neque in malitia [7] permanete; neque in memoria offenſarum amaritudines [8] in uniuſcujuſque ſpiritu [9] fiant; ſed his malis ſciſſuris remedia procurate, atque tollite illas à vobis:

Antiochus, *hom.* xciv.

Καλόν ἐστι κρατεῖν τὴν ἁπλότητα, καὶ τὴν ἀκακίαν, καὶ εἶναι ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν, τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων· καὶ μὴ εἶναι μνησικακοὺς, μήτε [a] παρανόμους τῇ κακίᾳ· ἀλλ᾽ ἀποθέσθαι τὰς κακίας, καὶ τὰς πονηρίας,	*Bonum eſt habere ſimplicitatem, & innocentiam, & eſſe ſicut infantes, qui neſciunt malitiam, quæ vitam hominum perdit; neque eſſe offenſarum memores, neque in malitia permanere; ſed removere malitias, & malignitates,*

[a] L. παραμόνους.

VAR. LECT. [3] *Deeſt.* [4] C. & L. vos. [5] ANG. habere. [6] eſſe. [7] veſtra permanere. [8] L. & unumquemque ſpiritum fieri. [9] ANG. fieri, & has malas ſciſſuras permedicare; & tollere à vobis.

Sciſſuris. Gr. Σχήματα. In uno cod. Regis membranaceo σχίσματα. COT.

[a] L. παραμόνους.
[b] L. σχίσματα.

καὶ τὰς πικρίας τὰς[a] παρανόμους, καὶ γενέσθαι ἓν πνεῦμα, καὶ τὰ[b] σχήματα τὰ πονηρὰ ἀνατρέψαι.	*& amaritudines permanentes; & fieri unum spiritum; & malas scissuras tollere ac evertere.*

ut Dominus pecorum gaudeat de [1] vobis; gaudebit autem, si omnia invenerit sana. Si autem pecus aliquod ex talibus invenerit dissipatum; væ erit pastoribus. Quòd si ipsi pastores dissipati fuerint; quid respondebunt [2] etiam ei pro pecoribus? Numquid dicent, à pecore se vexatos? Non credetur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse à pecore: & magis [3] punitur propter mendacium suum. Et ego sum Pastor; & validissimè oportet me de vobis rationem reddere.

Antiochus, hom. cxxii.

Ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ Κύριος τῶν προβάτων, χαρῇ ἐπ᾽ αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τοῖς προβάτοις εὐφρανθῇ. Χαρήσεται δὲ ἐὰν πάντα ὑγιῆ εὑρεθῇ, καὶ μὴ διαπεπτωκότα τινὰ ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν δὲ εὑρεθῇ τινὰ ἐξ αὐτῶν διαπεπτωκότα, οὐαὶ τοῖς ποιμέσιν ἔσται. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ποιμένες εὑρεθῶσι διαπεπτωκότες, τί ἐροῦσι τῷ δεσπότῃ τοῦ ποιμνίου; ὅτι ἀπὸ τῶν προβάτων διέπεσαν; οὐ πι-	*Ut cùm venerit Dominus pecorum, gaudeat de eo, & de pecoribus lætetur. Gaudebit autem, si omnia invenerit sana, & non quædam ex illis dissipata. Si autem aliqua ex talibus invenerit dissipata, væ erit pastoribus. Quòd si pastores ipsi dissipati inventi fuerint, quid dicent Domino gregis? an à pecore se vexatos? Non credetur illis. Incredibilis e-*

VAR. LECT. [1] C. & L. his. [2] L. *Desunt.* [3] C. & L. punietur.

στευθήσονται. Ἄπιστον γὰρ πρᾶγμά ἐστι, ποιμένα ὑπὲρ προβάτων παθεῖν τι. Μᾶλλον δὲ κολασθήσονται διὰ τὸ ψεῦδος αὐτῶν. Εἰδότες οὖν ὅτι λίαν δι' αὐτοὺς ἀποδοῦναι λόγον δεῖ, κ.τ.λ.

nim res eſt, paſtorem pati poſſe aliquid à pecore. Magis verò punientur propter mendacium ſuum. Scientes ergo, quòd valde oportet de iis reddere rationem, &c.

XXXII. [1] Conſulite ergo vobis, dum adhuc turris ædificatur. Dominus habitat in viris amantibus pacem: [2] etenim vera pax cara eſt: à [3] contentioſis verò, & perditis malitiâ, longè abeſt. Reddite igitur ei ſpiritum integrum, ſicut accepiſtis. Si enim dederis fulloni veſtimentum integrum, idque integrum vis denuo recipere; fullo autem ſciſſum tibi illud reddat; recipies illud? Nonne ſtatim excandeſces, & eum convitio proſequeris, dicens: Veſtimentum [4] meum integrum tibi dedi; quare ſcidiſti illud, & inutile feciſti? Nunc propter ſciſſuram, quam in eo feciſti, [5] uſui eſſe non poteſt. Nonne hæc omnia verba dices [6] fulloni, & de ſciſſura quam in veſtimento tuo fecerit? Si igitur tu doles [7] de veſtimento tuo, & quereris, quòd non illud integrum recipias; quid putas Dominum tibi facturum, qui ſpiritum integrum tibi dedit, & tu eum totum inutilem [8] redegiſti, ita ut [9] nullo uſui eſſe poſſit Domino ſuo? Inutilis enim cœpit eſſe uſus ejus, cùm ſit corruptus à te.

Antiochus, hom. xciv.

Ὅπως ὁ Κύριος τῆς εἰρήνης κατοικήσῃ ἐν πᾶ-

Ut Dominus pacis habitet in omnibus, quò &

VAR. LECT. [1] L. Remediate ergo vos. [2] & enimvero, f. ei enim. L. enimvero. [3] litigioſis. [4] *Deeſt.* [5] in uſum. [6] C. fulloni? Ergo & d. f. q. i. v. t. f. ſi doles tu & quereris, quòd non reddidiſti. [7] L. & quereris. [8] reddidiſti. [9] in nullo uſu.

σιν, ἵνα καὶ τὸ πνεῦμα ὑγιὲς γένηται, ὥσπερ αὐτὸ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐὰν γάρ τις κναφεῖ δώσῃ ἱμάτιον καινὸν καὶ ὑγιὲς, καὶ τοῦτο θέλει κομίσασθαι, ὁ δὲ κναφεὺς σχίσας τὸ ἱμάτιον ἀποδώσει, ἆρα λήψεται αὐτό, οὐχὶ μαχήσεται, καὶ ὑβρίσει; λέγων αὐτῷ· Ἱμάτιόν σοι ὑγιὲς ἔδωκα, διά τι αὐτὸ ἔσχισας, καὶ πεποίηκας ἄχρηστον; Εἰ οὖν οὕτως περὶ ἱματίου λυπεῖταί τις, καὶ μάχεται, ὅτι οὐκ ἀπείληφεν ὑγιὲς τὸ ἱμάτιον, τί δοκοῦμεν ἡμεῖς παθεῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, τὸ πνεῦμα λαβόντες ὑγιὲς, καὶ τοῦτο λυπήσαντες, καὶ ἀχρειώσαντες, μὴ ἐν σεμνότητι πολιτευσάμενοι; καὶ εἰς οὐδημίαν χρῆσιν δύναται εἶναι τῷ Κυρίῳ ἑαυτοῦ; ἡ γὰρ χρῆσις τοῦ πνεύματος ὑφ᾽ ἡμῶν κατεφθάρη.

ſpiritus integer fiat, ſicut illum accepit homo. Si enim aliquis dederit fulloni veſtimentum novum & integrum, atque illud velit denuo recipere; fullo autem ſciſſum veſtimentum reddat; an recipiet illud? Nonne ſtatim excandeſcet, & eum convicio perſequetur? dicens, Veſtimentum integrum tibi dedi; quare ſcidiſti illud, & inutile feciſti? Si igitur ita dolet aliquis de veſtimento, & queritur, quòd non illud integrum receperit; quid putamus Dominum nobis facturum, qui ſpiritum integrum accepimus, & illum moleſtiâ affecimus, & inutilem reddidimus, non viventes cum honeſtate? ita ut nullo uſui eſſe poſſit Domino ſuo? nam uſus ſpiritûs à nobis corruptus eſt.

Nonne [1] igitur Dominus de ſpiritu ſuo, propter hoc factum tuum, idem faciet? Planè, inquam:

Var. Lect. [1] L. Dominum ſpiritum ejus, propter factum t. hoc à facie planè, i. omnes eos quoſcumque i. i. m. o. p. affficiet.

omnibus iis, quoſcumque invenerit in memoria offenſarum permanere, idem faciet. Clementiam, inquit, ejus nolite calcare; ſed potiùs [2] honorificate eum, quòd tam patiens eſt ad delicta veſtra, & non eſt ſicut vos. Agite pœnitentiam [3]; utile enim id eſt vobis.

XXXIII. Hæc omnia, quæ ſuprà ſcripta ſunt, ego Paſtor nuncius pœnitentiæ oſtendi, & locutus ſum ſervis Dei. Si ergo credideritis, & audieritis verba mea, & ambulaveritis in ipſis, & correxeritis itinera veſtra; vivere poteritis. [1] Sin autem permanſeritis in malitia, & memoria offenſarum; nullus ex hujuſmodi [2] peccatoribus [3] vivet Deo. Hæc omnia [4] à me dicenda, dicta ſunt vobis. Ait mihi ille Paſtor: Omnia à me interrogâſti? Et dixi: Ita, Domine. Quare ergo non interrogâſti me, inquit, de forma lapidum in ſtructura repoſitorum; [5] ut tibi explicarem formas? Et dixi: Oblitus ſum, Domine. Audi nunc ergo, inquit, & de illis. Hi ſunt qui nunc mandata [6] hæc audierunt, & ex totis præcordiis egerunt pœnitentiam: cumque vidiſſet Dominus bonam atque puram [7] pœnitentiam eorum, & poſſe eos in ea permanere; juſſit priora peccata eorum deleri. Hæ enim formæ

[2] L. honorate. [3] utilem. [1] *Deſunt* S. a. p. [2] *Deeſt.* VAR... [3] vivit. [4] me docente vobis, dicta. [5] C. quod explevimus. L. quod explicuimus, formas. [6] mea. [7] eſſe.

Hæ enim formæ &c.] Cyrillus Hieroſol. in Catech. xviii. Οἱ σπῖλοι τῶν ἁμαρτιῶν μένουσι τῷ σώματι. Ὥσπερ γὰρ πληγῆς προχωρησάσης ἐν τῷ σώματι, κἂν θεραπεία γένηταί τις, ὅμως ἡ οὐλὴ μένει· οὕτω καὶ ἡ ἁμαρτία πλήσσει τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, καὶ μένουσι οἱ τύποι τῶν ἥλων ἐν πᾶσι, περιαιροῦνται δὲ μόνον ἀπὸ τῶν λαμβανόντων τὸ λουτρόν. *Maculæ peccatorum manent in corpore. Ut enim plagâ acceptâ in corpore, etiamſi curata ſit, cicatrix tamen manet: ſic & peccatum vulnerat corpus & animam; & manent formæ ſeu ſigna mucronis in omnibus; tolluntur autem*

[8] peccata eorum erant; & [9] exæquata sunt, ne apparerent.

Var. Lect. [8] peccati. [9] exæquatæ.

SIMILITUDO X.

De Pœnitentia & Eleemosyna.

I. POstquam perscripseram librum hunc; venit Nuncius ille, qui me tradiderat [1] illi Pastori, in [2] domum in qua eram, & consedit supra lectum; & astitit in dextra ejus ille Pastor. Deinde vocavit me, & hæc mihi dixit: Tradidi te, inquit, & domum tuam huic Pastori, ut ab eo protegi possis. Ita, inquam, Domine. Si vis ergo protegi, inquit, ab omni vexatione, & ab omni sævitia; successum autem habere in omni opere bono, atque verbo, & omnem virtutem æquitatis; in mandatis iis ingredere, [3] quæ dedit tibi, & poteris dominari omni nequitiæ. Custodienti enim tibi mandata illa subjecta erit omnis cupiditas & dulcedo hujus sæculi; successus verò in omni bono negotio te sequetur. Maturitatem hujus, & modestiam suscipe [4] in te; & dic omnibus, in magno honore esse eum & dignitate apud Deum, & magnæ potestatis eum præsidem esse, & potentem in officio suo. Huic soli per totum orbem pœnitentiæ potestas tributa est. Potens-ne tibi videtur esse? Sed vos

Var. Lect. [1] L. huic. [2] domo in quam. [3] C. & L. dedi. [4] L. vitæ.

tantùm ab iis, qui lavacrum baptismi accipiunt. Videatur Cap. x. hujus Similitudinis, cum Diatriba illustrissimi Episcopi Vasionensis, de foraminibus lapidum in priscis ædificiis. Cot.

maturitatem [5] hujus, & modeſtiam quam in vos habet, deſpicitis.

II. Dico ei: Interroga ipſum, Domine, ex quo in domo mea eſt, [1] anne aliquid extra ordinem fecerim, aut in [2] aliquo eum offenderim. Et ego, inquit, ſcio, nihil extra ordinem feciſſe te, neque eſſe facturum; & ideo hæc loquor tecum, ut perſeveres: bene enim hic de te apud me exiſtimavit. Tu autem cæteris hæc verba dices; ut & illi, qui egerunt, aut acturi ſunt pœnitentiam, eadem quæ tu ſentiant, & hic apud me de [3] iis interpretetur; & ego apud Dominum. Et ego, inquam, Domine, omni homini indico magnalia Dei: ſpero autem eos omnes, qui [4] amant ea, & antè peccaverunt, his auditis, acturos eſſe pœnitentiam, vitam recuperantes. Permane ergo, inquit, in hoc miniſterio, & conſumma illud. Quicumque autem mandata hujus [5] exſequuntur, habebunt vitam, [6] & hìc, & apud Dominum magnum honorem. Quicumque verò hujus mandata non ſervant, [7] fugiunt à vita ſua, & [8] adverſantur illi: & qui mandata ejus non ſequuntur, morti ſe tradunt; & unuſquiſque eorum reus erit ſanguinis ſui. Tibi autem dico, ut [9] ſerves mandata hæc, & remedium peccatorum [10] tuorum omnium habebis.

III. Miſi autem tibi [1] has virgines, ut habitent tecum: vidi enim eas [2] valde affabiles tibi eſſe. Habebis [3] igitur tu eas adjutrices, quò magis poſſis hujus mandata ſervare: non poteſt e-

Var. Lect. [5] *Alii*, modeſtiam hujus & verecundiam. [1] L. an. [2] quo. [3] his bene. [4] tam antè peccaverunt, & hæc audiunt, libenter acturi ſunt p. [5] faciunt. [6] id eſt. [7] fugant à ſe vitam. [8] adversùs illum, nec mandata ejus ſequuntur. [9] C. & L. ſervias mandatis his. [10] L. *Deſunt* t. o. [1] turbas virginum. [2] *Deeſt*. [3] Ergo adjutrices.

nim fieri, ut ſine his virginibus hæc mandata ſerventur. [4] Vides autem eas libenter eſſe tecum: ſed & ego præcipiam eis, ut omnino à domo tua non diſcedant. Tu tantùm [5] communda domum tuam: in munda enim domo libenter habitabunt: mundæ ſunt enim, atque caſtæ, & induſtriæ, & omnes habentes gratiam apud Dominum. Igitur ſi [6] habueris domum tuam puram, tecum permanebunt. Si autem puſillum aliquid inquinationis acciderit, protinus à domo tua recedent: hæ enim virgines nullam omnino diligunt inquinationem. Dico ei: Spero me, Domine, placiturum eis, ita ut in domo mea libenter inhabitent ſemper. Et ſicut is, cui me tradidiſti, nihil de me queritur; ita neque illæ querentur. Ait ad Paſtorem illum: Video ſervum Dei velle [a] videre & cuſtodire hæc mandata; & virgines has mundâ habitatione [7] collocaturum. Hæc cum dixiſſet; iterum Paſtori illi me tradidit, & vocavit virgines, & dixit [8] eis: Quoniam video vos libenter in domo hujus habitare; commendo eum vobis, & domum ejus; ut à domo ejus non recedatis omnino. Illæ verò libenter hæc verba audierunt.

[a] vivere.

IV. Ait deinde mihi: Viriliter in miniſterio hoc converſare: [1] omni homini indica magnalia Dei; & habebis gratiam in hoc miniſterio. Quicumque ergo in his mandatis ambulaverit; vivet, & felix erit in vita ſua: quicumque verò neglexerit; non vivet, & erit infelix in vita ſua. Dic omnibus, ut non ceſſent (quicumque rectè facere poſſunt) bona opera exercere; utile eſt illis. Dico autem, omnem hominem de incommodis eripi oportere. [2] Is enim qui eget, & in quotidiana

VAR. LECT. [4] C. & L. Video. [5] L. emunda. [6] habuerint. [7] collaturum. [8] ad eas. [1] omnino indica. [2] Et his enim quia eget.

vita patitur incommoda; in magno tormento est, [3] ac necessitate. Quisquis igitur hujusmodi animam eripit de necessitate; magnum gaudium sibi acquirit. Nam is qui hujusmodi vexatur incommodo; pari tormento cruciatur, atque se torquet [4] is qui in vinculis est. Multi enim propter hujusmodi calamitates, cùm eas [5] sustinere non possunt, mortem sibi [6] consciscunt. Qui novit igitur calamitatem hujusmodi hominis, & non eripit eum; magnum peccatum admittit, & fit reus sanguinis ejus. Facite igitur opera bona, quicumque accepistis à Domino; ne, dum [7] moramini facere, consummetur structura turris: propter vos enim intermissum est opus ædificationis ejus. Nisi igitur festinaveritis facere rectè, consummabitur turris, & excludemini. Postquam verò locutus est mecum, surrexit de lecto, & apprehenso Pastore, & virginibus, [8] abiit. Dixit autem mihi [9] remissurum se Pastorem illum, & virgines [10] illas in domum meam [11].

[3] hac. [4] quia. [5] sufferre. [6] adducunt. [7] B. tardatis. L. tardamini. [8] ANG. abiit, dicens mihi remansurum Pastorem. [9] C. remansurum Pastorem. [10] L. *Deest*. [11] C. Amen.

S. CLEMENTIS

ROMANI

EPISTOLÆ DUÆ,

VERSIONIBUS LATINIS,

Selectisque VARIORUM *NOTIS* illustratæ.

PATRUM APOSTOLICORUM Pars Secunda.

LONDINI: M.DCC.XLVI.

VETERUM TESTIMONIA DE S. CLEMENTIS EPISTOLIS.

S. Irenæus, Lib. iii. *adversùs Hæreses, Cap.* 3.

Apud Euseb. Histor. Eccles. Lib. v. *Cap.* 6.

Μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους, καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων, καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων· οὐ μόνος, ἔτι γὰρ πολλοὶ ὑπελείποντο τότε ὑπὸ τῶν ἀποστόλων δεδιδαγμένοι. Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος, στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν [Nicephorus ἀπέστειλεν] ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα [Niceph. & Rufin. συμβιβάσασα] αὐτοὺς, καὶ ἀνανεοῦσα [Niceph. & Rufin. ἀνανεώσασα] τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἣν νεωστὶ ἀπὸ [Nicephorus παρὰ] τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει. Lege Niceph. Lib. iv. Cap. 14. 15.

Rufinus Eusebii interpres.

Post quem tertio loco Episcopatum suscepit Clemens. Hic autem cum beatis Apostolis fuit, & * cum ipsis vitam semper exegit; atque ab ipsis institutus, recentem gerebat traditionis eorum memoriam, & prædicationis eorum formam semper habebat in oculis. Sub hoc ergo Clemente seditio non modica exorta est apud Corinthum, inter fratres: ita ut ex persona Romanæ Ecclesiæ scriberet ipse Clemens ad Corinthios Epistolam necessariam, quæ eos revocaret ad pacem; & fidem eorum, quæ concussa fuerat, renovaret: exprimens in ea Apostolorum traditionem, quam nuper ab eis ipse susceperat.

* συμβεβιωκώς.

Vetus Irenæi Interpres.

Post eum [Anacletum] tertio loco ab Apostolis Episcopatum [Romæ] sortitur Clemens, qui & vidit ipsos

Apoſtolos, & contulit cum eis, cùm adhuc inſonantem prædicationem Apoſtolorum, & traditionem ante oculos haberet. Non ſolus: etenim adhuc multi ſupererant tunc, ab Apoſtolis docti. Sub hoc igitur Clemente, diſſenſione non modicâ inter eos qui Corinthi eſſent fratres factâ, ſcripſit quæ eſt Romæ Eccleſia potentiſſimas Litteras Corinthiis, ad pacem eos congregans, & reparans fidem eorum, & * annuncians quam in recenti ab Apoſtolis † receperant traditionem, annunciantem unum Deum omnipotentem, factorem cœli & terræ, plaſmatorem hominis; qui induxerit cataclyſmum, & advocaverit Abraham, qui eduxerit populum de terra Ægypti, qui collocutus ſit Moyſi, qui Legem diſpoſuerit, & Prophetas miſerit, qui ignem præparaverit Diabolo & Angelis ejus. Hunc Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti ab Eccleſiis annunciari, ex ipſa Scriptura qui velint, diſcere poſſunt; & Apoſtolicam Eccleſiæ traditionem intelligere; cùm ſit vetuſtior Epiſtola his qui nunc falsò docent, & alterum Deum ſuper Demiurgum & factorem horum omnium quæ ſunt, commentiuntur.

* ἀναγγέλλουσα.
† *f.* receperat.

Clemens Alexandrinus, *Lib.* i. *Stromateon*; *Edit. Pariſ. pag.* 289. A.

Ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ. κατὰ λέξιν φησὶ, τὰς διαφορὰς ἐκτιθέμενος τῶν κατὰ τὴν ἐκκλησίαν δοκίμων· Ἤτω τὶς κ. τ. λ. Lege Euſeb. Lib. vi. Cap. 13. Niceph. Lib. iv. Cap. 33.

Clemens in Epiſtola ad Corinthios, his verbis inquit, exponens differentiam eorum qui ſunt probati in Eccleſia: &c. *Ep.* i. *Cap.* 48.

Lib. iv. *pag.* 516. A.

Καὶ μὴν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ ὁ ἀπόστολος Κλήμης, καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει· Τίς γὰρ κ. τ. λ. Lege ſequentes paginas.

Et verò in Epiſtola ad Corinthios Apoſtolus Clemens, ipſe quoque nobis quamdam formam ejus qui eſt cognitione præditus deſcribens, dicit: &c. *Epiſt.* i. *Cap.* 1. 9. 17. 21. 22. 36. 38. 40. 41. 48 · · · 51.

Lib.

Lib. v. *pag.* 586. B.

Ἀλλὰ κἂν τῇ πρὸς Κορινθίους Ῥωμαίων ἐπιστολῇ, ὠκεανὸς ἀπέραντος ἀνθρώποις γέγραπται κ. τ. λ.

Quinetiam in Romanorum Epiſtola ad Corinthios ſcriptum eſt. *Ep.* i. *C.* 20.

Lib. vi. *pag.* 647. A. B.

Ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησί.

Dicit Clemens in Epiſtola ad Corinthios. *Ep.* i. *C.* 48.

Strom. vi. *pag.* 646. C. *Clementis noſtri teſtimonium de portis, quod legitur hic, Cap.* XLVIII. *tribuit Barnabæ*; & *Strom.* i. *pag.* 288. D. *ſine Auctoris nomine illud laudat.*

Origenes, de Principiis Lib. ii. *Cap.* 3.

Meminit ſanè Clemens, Apoſtolorum diſcipulus, etiam eorum, quos ἀντίχθονας Græci nominant; &c. *Vide locum in Annot. ad Epiſt.* i. *Cap.* 20. *citatum.*

Idem ad Johannis i. 29.

Notum autem atque teſtatum cùm ſit apud Gentiles, multos cædi pro communi hominum ſalute ſeipſos tradidiſſe, cùm peſtilentes morbi ſuam patriam invaſiſſent: & hæc eveniſſe admittit, non ſine cauſſa Scripturis credens, Clemens ille fidelis, de quo hunc in modum teſtificatur Paulus, dicens: *Cum Clemente* &c. *Ep.* i. *Cap.* 55. Phil. iv. 3.

Euſebius, Hiſt. Eccleſ. Lib. iii. *Cap.* 16.

Τούτου δὴ οὖν [τοῦ Κλήμεντος] ὁμολογουμένη μία ἐπιστολὴ φέρεται, μεγάλη τε καὶ θαυμασία· ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν Κόρινθον γενομένης. Ταύτην δὲ καὶ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις, ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην, πάλαι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς, ἔγνωμεν. Καὶ ὅτι

Hujus igitur Clementis exſtat Epiſtola ab omnibus uno conſenſu recepta, eximia prorſus atque mirabilis: quam nomine Eccleſiæ Romanæ ad Corinthiorum Eccleſiam ſcripſit, cùm tunc temporis Corinthi eſſet exorta diſſenſio. Hanc in pleriſque Eccleſiis, ſuperiori & noſtrâ quoque memoriâ palam recitari conſueviſſe comperimus. Porrò ſupra-

γε κατὰ τὸν δηλούμενον, τὰ τῆς Κορινθίων κεκίνηῖο στάσεως, ἀξιόχρεως μάρτυς ὁ Ἡγήσιππος. Lege Niceph. Lib. iii. C. 18.

dicti Clementis tempore seditionem inter Corinthios esse commotam, locupletissimus testis est Hegesippus.

Rufino interprete.

Huius Clementis Epistola habetur ad Corinthios scripta, præcipua planè & valde mirabilis: quam velut ex persona Romanæ Ecclesiæ dictavit, cùm dissensio apud Corinthios fuisset exorta. Quam Epistolam in plurimis Ecclesiis publicè legi, & veterum & nostris etiam temporibus, constat. Verùm de seditione facta apud Corinthios ac dissensione plebis, testis valde fidelis Hegesippus indicat.

Cap. 38.

Τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο. Ἐν ᾗ τῆς πρὸς Ἑβραίους πολλὰ νοήματα παραθεὶς, ἤδη δὲ καὶ αὐτολεξεὶ ἐν τοῖς τισιν ἐξ αὐτῆς χρησάμενος, σαφέσταῖα παρίστησιν ὅτι μὴ νέον ὑπάρχει τὸ σύγγραμμα. Ὅθεν εἰκότως ἔδοξεν αὐτὸ τοῖς λοιποῖς ἐγκαταλεχθῆναι γράμμασι τοῦ Ἀποστόλου. Ἑβραίοις γὰρ διὰ τῆς πατρίου γλώττης ἐγγράφως ὡμιληκότος τοῦ Παύλου. οἱ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, οἱ δὲ τὸν Κλήμενῖα τοῦτον αὐτὸν, ἑρμηνεῦσαι λέγουσι τὴν γραφήν. Ὃ καὶ μᾶλλον εἴη ἂν ἀληθὲς, τῷ τὸν ὅμοιον τῆς φράσεως χαρακῖῆρα, τήν τε τοῦ Κλήμενῖος ἐπισῖολὴν, καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἀποσώζειν· καὶ τῷ μὴ πόῤῥω τὰ ἐν ἑκατέροις τοῖς συγ-

Clementis in Epistola ab omnibus recepta, quam Romanæ Ecclesiæ nomine ad Corinthiorum Ecclesiam scripsit. In qua cùm multas inserat sententias desumptas ex Epistola ad Hebræos, iisdemque interdum verbis utatur, clarissimè indicat Opus nequaquam recens esse. Quamobrem cum reliquis Apostoli scriptis, non sine caussa hoc etiam recensitum videtur. Cùm enim ad Hebræos patrio sermone scripsisset Paulus; alii Lucam Evangelistam; alii hunc ipsum Clementem Scripturam illam esse interpretatum ferunt. Quod quidem verius videtur: quia, scilicet, & Clementis Epistola, & illa ad Hebræos eumdem servant dictionis characterem; & quia utriusque scripti sententiæ

γϱάμμασι νοήματα καθεστάναι. Ἰστέον δὲ ὡς καὶ δευτέϱα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή· οὐ μὲν ἔθ' ὁμοίως τῇ πϱοτέϱᾳ καὶ ταύτην γνώϱιμον ἐπιστάμεθα· ὅτι μηδὲ τοὺς ἀϱχαίους αὐτῇ κεχϱημένους ἴσμεν. Et infrà: ἡ μὲν οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη γϱαφὴ, πϱόδηλος. Lege Niceph. Lib. ii. Cap. 46. & Lib. iii. Cap. 18.

tentiæ non valde inter ſe diſcrepant. Sciendum autem eſt, alteram quoque Clementis Epiſtolam circumferri; verùm hanc non perinde cognitam fuiſſe ac primam pro certo habemus: quandoquidem Vetuſtiores illâ nequaquam uſos eſſe comperimus, &c. Et Clementis quidem quæ ſit Scriptura omnium conſenſu recepta, jam ſatis liquet. *Lege Maximum, in Prologo ad Opera Dionyſii.*

Rufino interprete.

Clemens in Epiſtola, quam Corinthiis ſcribit, meminit Epiſtolæ Pauli ad Hebræos, & utitur ejus teſtimoniis: unde conſtat, quòd Apoſtolus, tamquam Hebræis mittendam, patrio eam ſermone conſcripſerit; &, ut quidam tradunt, Lucam Evangeliſtam; alii autem hunc ipſum Clementem, interpretatum eſſe. Quod & magis verum eſt: quia & ſtilus ipſe Epiſtolæ Clementis cum hac concordat; & ſenſus nimirum utriuſque Scripturæ plurimam ſimilitudinem ferunt. Dicitur tamen eſſe & alia Clementis Epiſtola, cujus nos notitiam non accepimus.

Lib. iv. *Cap.* 22.

Ἀκοῦσαι γέ τοι πάϱεστι μετά τινα πεϱὶ τῆς Κλήμεντος πϱὸς Κοϱινθίους ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰϱημένα, ἐπιλέγοντος ταῦτα. Lege Niceph. Lib. iv. Cap. 5.

Hegeſippus poſtquam de Clementis ad Corinthios Epiſtola quædam commemoravit, hæc addit; quæ nos, ſi placet, audiamus.

Rufino interprete.

Simul & de Epiſtola Clementis ad Corinthios ſcripta, quædam commemorat, quæ etiam inſerere huic Operi noſtro neceſſarium duxi.

Cap.

Cap. 23.

Ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μέμνηται ἐπιστολῆς, δηλῶν ἀνέκαθεν ἐξ ἀρχαίου ἔθους ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. Λέγει γοῦν· Τὴν σήμερον οὖν κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνεγνώκαμεν ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν· ἣν ἕξομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν. Lege Nicephorum, Lib. iv. Cap. 8.

In hac etiam ipſa Epiſtola [ad Romanos] meminit [Dionyſius Corinthius] Clementis Epiſtolæ ad Corinthios ſcriptæ, quam ex priſca conſuetudine in Eccleſia legi ſòlitam eſſe teſtatur his verbis: Hodie, inquit, ſacrum diem Dominicum tranſegimus; in quo Epiſtolam veſtram legimus; quam quidem perpetuò deinceps legentes, perinde ac priorem illam nobis à Clemente ſcriptam, optimis præceptis ac documentis abundabimus.

Rufino interprete.

In hac ipſa Scriptura meminit etiam Epiſtolæ Clementis ad Corinthios ſcriptæ; ſignificans veteri inſtituto & antiquâ conſuetudine ſemper ipſam Epiſtolam lectam eſſe in Eccleſia. Denique ſic dicit: Beatam, inquit, duximus hodiernam Dominicam diem, in qua legimus Epiſtolam veſtram; quam & ſemper ad noſtri commonitionem legemus, ſicut & illam priorem à Clemente ad nos ſcriptam.

Alium locum Euſebii vide inter Teſtimonia Veterum de Epiſtola Barnabæ.

Cyrillus Hieroſolymitanus, in Catecheſi xviii. *Edit. Pariſ. pag.* 213. D.

Τοῦτο [ὄρνεον], ὡς γράφει Κλήμης, καὶ ἱστοροῦσι πλείονες, μονόγενες ὑπάρχον, κατὰ τὴν Αἰγυπτίων χώραν ἐν περιόδοις πεντακοσίων ἐτῶν ἐρχόμενον, δείκνυτι τὴν ἀνάστασιν· οὐκ ἐν ἐρήμοις τόποις, ἵνα μὴ

Hæc avis [Phœnix], ut ſcribit Clemens, & multi referunt, cùm unigena ſit, ad regionem Ægypti in ſpatio quingentorum annorum veniens, reſurrectionem oſtendit: non in locis deſertis, ne illud

ἀγνοηθῇ τὸ μυστήριον γινόμενον· ἀλλ' ἐν φανερᾷ πόλει παραγενόμενον, ἵνα ψηλαφηθῇ τὸ ἀπιστούμενον. Σηκὸν γὰρ ἑαυτῷ ποιήσαν ἐκ λιβάνου, καὶ σμύρνης, καὶ λοιπῶν ἀρωμάτων, καὶ ἐν τῇ συμπληρώσει τῶν ἐτῶν εἰς τοῦτον εἰσηλθὸν, τελευτᾷ φανερῶς καὶ σήπεται· εἶτα ἐκ τῆς σαπείσης σαρκὸς τοῦ τελευτήσαντος, σκώληξ τις γεννᾶται· καὶ οὗτος αὐξηθεὶς, εἰς ὄρνεον μορφοῦται. Infrà: εἶτα πτεροφυήσας ὁ προειρημένος φοῖνιξ, καὶ τέλειος, οἷος ἦν ὁ πρότερος, φοῖνιξ γενόμενος, ἀνίπταται τοιοῦτος εἰς ἀέρα, οἷος καὶ τετελευτήκει.	illud myſterium ignoretur; ſed in certa illuſtrique civitate advenit, ut contrectetur quod non creditur. Loculum enim ſibi cùm fecit è thure ac myrrha cæteriſque aromatibus, atque in illud completis annis ingreſſa eſt, coram omnibus moritur & putreſcit: deinde ex putrefacta carne mortuæ, vermis quidam gignitur, hicque capto incremento, in avem formatur &c. Poſtea prædictus Phœnix alis aſſumptis, factuſque perfectus, ut primus Phœnix; talis evolat in aërem, qualis erat cùm moreretur. *Epiſt.* i. *Cap.* 25.

Epiphanius, *Hæreſi* xxvii. *num.* 6.

Λέγει γὰρ ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ· Ἀναχωρῶ, ἄπειμι, κ. τ. λ.	Dicit enim [Clemens] in una Epiſtolarum ſuarum: *Cap.* 54.

Hær. xxx. *num.* 15.

Αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς μετὰ πάντα ἐλέγχει, ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων, τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων. Mox: Αὐτὸς γὰρ παρθενίαν διδάσκει, καὶ αὐτοὶ οὐ δέχονται. Αὐτὸς γὰρ ἐγκωμιάζει Ἠλίαν, καὶ Δαβὶδ, καὶ Σαμψὼν, καὶ πάντας τοὺς προφήτας, οὓς οὗτοι βδελύττονται.	Ipſe Clemens omnibus illos [Ebionitas] modis redarguit, iis Epiſtolis circularibus quas ſcripſit, quæque in ſanctis Eccleſiis leguntur, &c. Ipſe ſiquidem virginitatem docet; iſti repudiant. Ille Eliam, Davidem, & Sampſonem, omneſque Prophetas commendat; quos ipſi deteſtantur.

Hiero-

Hieronymus, in Libro de Viris illuſtribus, ex vetere Verſione.

Clemens; de quo Apoſtolus Paulus, ad Philippenſes ſcribens, ait: *Cum Clemente, & cæteris cooperatoribus meis, quorum nomina ſcripta ſunt in libro vitæ:* quartus poſt Petrum Romæ Epiſcopus: ſiquidem ſecundus Linus fuit, [a] & tertius [b] Anacletus; tametſi plerique Latinorum, ſecundum [c] poſt Petrum Apoſtolum putent fuiſſe Clementem. Scripſit ex perſona Romanæ Eccleſiæ, ad Eccleſiam Corinthiorum valde utilem Epiſtolam, quæ & in nonnullis locis publicè legitur; quæ mihi videtur characteri Epiſtolæ, quæ ſub Pauli nomine ad Hebræos fertur, convenire. Sed & multis de eadem Epiſtola, non ſolùm ſenſibus, ſed juxta verborum quoque ordinem abutitur. [d] Omnino grandis in utraque ſimilitudo eſt. Fertur & ſecunda [e] ejus nomine Epiſtola, quæ à Veteribus reprobatur, &c.

Κλήμης, περὶ οὗ Παῦλος ὁ ἀπόστολος πρὸς Φιλιππησίους γράφων λέγει· Μετὰ καὶ Κλήμεντος· τέταρτος μετὰ Πέτρον Ῥώμης ἐπίσκοπος· δεύτερος γὰρ Λῖνος ἐγένετο, τρίτος Ἀνέγκλητος· εἰ καὶ πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων ὑπολαμβάνουσι, δεύτερον μετὰ τὸν ἀπόστολον γεγενῆσθαι Κλήμεντα. Ἔγραψεν ἐκ προσώπου τῆς ἐκκλησίας Ῥώμης, πρὸς τὴν ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησίαν ἐπιστολὴν πάνυ θαυμαστὴν, ἥτις ἐν φανεροῖς τόποις δημοσίᾳ ἀναγινώσκεται, τῷ χαρακτῆρι τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς Παύλου συνᾴδουσα, οὐ μόνον νοήμασιν, ἀλλὰ καὶ λόγοις· καὶ ἁπλῶς μεγίστη ἐστὶν ἐν ἑκατέρᾳ ὁμοίωσις. Φέρεται καὶ * ἑτέρα ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ εἶναι ἐπιστολὴ, ἥτις παρὰ † πάντων ἀποδοκιμάζεται.

* *f.* δευτέρα. † *f.* παλαιῶν.

Philip. iv. 3.

[a] Copula deeſt in Adonis Lib. de Feſtiv. & in Freculfo, & Honorio Auguſtod.

[b] MS. S. G. Anecletus.

[c] Id. MSS. poſt Apoſtolum. Et ita Freculf.

[d] MS. S. G. Et omnino.

[e] MS. eſſe ex ejus.

Lib. i. *adverſùs Jovinianum. Cap.* 7.

Phil. iv. 3.

Ad hos [eunuchos] & Clemens, ſucceſſor Apoſtoli Petri, cujus Paulus Apoſtolus meminit, ſcribit Epiſtolas; omnemque penè ſermonem ſuum virginitatis puritate contexuit.

Comment. in Eſaiam, Lib. xiv. *ad Cap.* LII. 13.

Clemens, vir Apoſtolicus, qui poſt Petrum Romanam rexit Eccleſiam, ſcribit ad Corinthiam: *Sceptrum Dei Dominus*

Dominus Jesus Christus, non venit in jactantia superbiæ, cùm possit omnia; sed in humilitate. Epist. i. Cap. 16.

Comment. in Epist. ad Ephesios. Lib. i. *ad Cap.* ii. 2.

De quibus [mundis aliis] & Clemens in Epistola sua scribit: *Oceanus, & mundi qui trans ipsum sunt.* Cap. 20.

Lib. ii. *ad Cap.* iv. 1.

Cujus rei & Clemens ad Corinthios testis est scribens: *Vinculum charitatis Dei quis poterit enarrare?* Cap. 49.

In Libro Responsionum ad quasdam necessarias Quæstiones (qui extat in Operibus Justini Martyris) Responsione ad Quæstionem 74.

Εἰ τῆς παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ πυρὸς κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθώς φασιν αἱ γραφαὶ προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθώς φησιν ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ.

Si præsentis rerum statûs finis est impiorum per ignem judicium, prout dicunt Prophetarum & Apostolorum scripta; insuperque Sibyllæ ipsius, quemadmodum ait beatus Clemens in Epistola ad Corinthios, &c.

Photius, in Bibliothecâ, Codice 113.

Οὗτός ἐστιν ὁ Κλήμης, περὶ οὗ φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ· Μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. Οὗτος καὶ ἐπιστολὴν ἀξιόλογον πρὸς Κορινθίους γράφει, ἥτις παρὰ πολλοῖς ἀποδοχῆς ἠξιώθη, ὡς καὶ δημοσίᾳ ἀναγινώσκεσθαι. Ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς αὐτοὺς, ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται, κ. τ. λ. Τοῦτόν φασιν, οἱ μὲν δεύτερον μετὰ Πέτρον ἐπισκοπῆσαι Ῥώ-

Hic Clemens ille est, de quo divinus Paulus in Epistola ad Philippenses ait: *Cum Clemente & cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.* Scripsit idem magni faciendam ad Corinthios Epistolam, quæ à plerisque adeo approbata est, ut etiam publicè legi soleret. At quæ Secunda ad eosdem dicitur, ut notha rejicitur, &c. Hunc secundum à Petro Romæ Episcopatum gessisse quidam

μης, οἱ δὲ τέταρτον· Λῖνον γὰρ καὶ Ἀνάκλητον, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ Πέτρου, Ῥώμης ἐπισκόπους διαγεγονέναι.

autumant, alii verò quartum: Linum enim & Anacletum, inter ipſum ac Petrum, Romæ Epiſcopos fuiſſe.

Cod. 126.

Ἀνεγνώσθη βιβλιδάριον, ἐν ᾧ Κλήμεντος ἐπιστολαὶ πρὸς Κορινθίους δύο ἐνεφέροντο. Ὧν ἡ πρώτη δι' αἰτίας αὐτοὺς ἄγει, στάσεσι καὶ ταραχαῖς καὶ σχίσμασι τὴν πρέπουσαν αὐτοῖς εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἐμπολιτεύεσθαι, λύσαντας, καὶ παραινεῖ παύσασθαι τοῦ κακοῦ. Ἁπλοῦς δὲ κατὰ τὴν φράσιν καὶ σαφής ἐστιν, καὶ ἐγγὺς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἀπεριέργου χαρακτῆρος. Αἰτιάσαιτο δ' ἄν Cap. 20. τις αὐτὸν ἐν ταύταις· ὅτι τε τοῦ ὠκεανοῦ ἔξω κόσμους τινὰς ὑποτίθεται εἶναι· καὶ δεύ- 25. τερον ἴσως, ὅτι ὡς παναληθεστάτῳ τῷ κατὰ τὸν φοίνικα τὸ ὄρνεον ὑποδείγματι κέχρηται· 36. καὶ τρίτον, ὅτι ἀρχιερέα καὶ 58. προστάτην τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξονομάζων, οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς· οὐ μὴν οὐδ' ἀπαρακαλύπτως αὐτὸν οὐδαμῇ ἐν τούτοις βλασφημεῖ. Ἡ δὲ δευτέρα, καὶ αὕτη νουθεσίαν καὶ παραίνεσιν κρείττονος εἰσάγει βίου, καὶ ἐν ἀρχῇ Χριστὸν τὸν Θεὸν κηρύσσει. Πλὴν ὅτι ῥητά τινα, ὡς

Lectus eſt libellus, in quo Clementis Epiſtolæ duæ ad Corinthios continebantur. Quarum Prima ipſos accuſat, quòd ſeditionibus, turbis, ac diſſidiis pacem & concordiam, quæ inter ipſos verſari debuerat, ſolverint: hortaturque ab hoc malo ceſſare. Eſt autem dictione ſimplex ac perſpicuus, accedenſque ad Eccleſiaſticam & inelaboratam dicendi formam. Reprehenderit verò in illis quiſpiam: quòd extra Oceanum mundos quoſdam exſiſtere ſupponit: deinde fortè etiam, quòd Phœnicis avis exemplo tamquam veriſſimo utitur: tertiò, quòd pontificem præſidemque Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum appellans, illas Deo convenientes ac ſublimiores de eo voces non protulit. Non tamen etiam ullibi in iis Epiſtolis illum apertè blaſphemat. Secunda verò Epiſtola, & ipſa inſtitutionem ac admonitionem melioris vitæ inducit; atque in principio, Chriſtum Deum prædicat. Verùm dicta quæ-

ἀπὸ

ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς, ξενίζοντα παρεισάγει· ὧν οὐδ' ἡ πρώτη ἀπήλλακτο παντελῶς. Καὶ ἑρμηνείας δὲ ῥητῶν τινῶν ἀλλοκότους ἔχει· ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ ἐν αὐταῖς νοήματα ἐῤῥιμμένα πως, καὶ οὐ συνεχῆ τὴν ἀκολουθίαν ὑπῆρχε φυλάττοντα.

dam peregrina, velut è ſacra Scriptura, ſubinducit : quibus ne prima quidem Epiſtola omnino vacat. Et interpretationes locorum quorumdam alieniores profert. Alioquin ipſa quæ in his Epiſtolis inſunt ſenſa, nonnihil abjecta ſunt, nec continentem ſeriem ac conſequentiam ſervant.

Antonius, Meliſſæ Lib ii. *Serm.* 73. *& Maximus, Locorum communium Serm.* 49. *citant locum Clementis, qui legitur Epiſt.* i. *Cap.* 48.

Canon ultimus Apoſtolorum; *Liber Pontificalis, in Vita Clementis*; *& Guill. de Nangis in Chronico MS. citatus à Patricio Junio, meminerunt duarum Clementis Epiſtolarum : verùm an duas iſtas ad Corinthios intelligant, an duas alias ad Jacobum, quæri poteſt. Certè apud Luitprandum Auctor Libri de Vitis Romanorum Pontificum, in Clemente, ita loquitur :* Hic ſcripſit duas Epiſtolas Jacobo Hieroſolymorum Epiſcopo, quæ Catholicæ nominantur, *&c.*

RECENTIORUM JUDICIA DE S. CLEMENTIS EPISTOLIS.

Ex PATRICII JUNII *Præfatione.*

..... CYRILLUS, qui hodie Conſtantinopol Patriarchatum obtinet, vir pietate & eruditione inſignis, ex Ægypto, cùm ſedem Alexandrinam relinqueret, magnam librorum ſupellectilem ſecum advexit; inter quos codicem omnium vetuſtiſſimum, & longè pretioſiſſimum (in quo Veteris & Novi Fœderis libri literis grandioribus, manu Theclæ nobilis fœminæ Ægyptiæ, circa primi Concilii Nicæni tempora, belliſſimè exarati ſunt) per ornatiſſimum & clariſſimum Virum Dominum Thomam Roe Equitem auratum, & apud Turcarum Imp. Sereniſſimi Regis noſtri Oratorem, cùm ex Oriente rediret, dono ad Sereniſſimum Regem noſtrum tranſmiſit. Ad calcem venerandi hujus codicis, & κειμηλίου τιμαλφεστάτου, in membranis laceris adjecta erat Clementis ad Corinthios Epiſtola eâdem manu ſcripta, quam nunc bono publico & tuo uſui in lucem damus; legis Pythagoricæ non immemores, (quæ, ut Syneſius in Dione author eſt, οὐκ ἐᾷ τοῖς βιβλίοις ἐπιποιεῖν, ἀλλὰ βούλεται μένειν αὐτὰ ἐπὶ τῆς πρώτης χειρὸς, ὅπως πότε ἔσχε τύχης ἢ τέχνης) nihil dementes, nihil de noſtro addentes, non ſyllabam, non literam, non apicem aut iota unum, fideliſſimè quantum fieri potuit expreſſimus. Voces autem deperditas, & literas vetuſtate exeſas, ſpatiis & in-

& interstitiis accuratissimè dimensis, pro ingenioli nostri tenuitate supplevimus, & minio rubro (novo hoc & inusitato imprimendi genere) notavimus: quod à nobis consultò factum est, ne rejicientes te sæpius ad notas, molestiam tibi inutilem crearemus, vel oram libri supplementis & emendationibus crebris nimiùm fœdaremus; denique ne industriis felicioribus, & ingeniis στοχαστικωτέροις, conjecturam liberam, & judicium liberius præriperemus. In reliquo etiam opere errata quàm plurima expunximus; & ut omnia quàm emendatissima prodirent, pro facultate nostra ac modulo adnisi sumus. • • • • • • • • • Stylus authoris & scribendi genus primævam simplicitatem sapit, & tenera adhuc nascentis Ecclesiæ incunabula, quibus veteres Patres & Ecclesiæ primi nutritii, nihil excelsum aut elaboratum, nec ad audientiæ popularis illecebras culto sermone fucatum, in medium proferebant; sed ad divinam indulgentiam prædicandam, & gratiam ac salutem auditori procurandam (ut Cyprianus ad Donatum) verbis non disertis, sed fortibus, & rudi veritate simplicibus, utebantur. • • • • • *Oxonii pridie Cal. Nov.* 1632.

Ex EJUSDEM ΠΡΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙ.

• • • • • • MAGNAM olim inter Ecclesiam Romanam & Corinthiacam necessitudinem, & animorum conjunctionem, fuisse, præter hanc responsoriam Clementis, testantur etiam Epistolæ Dionysii Corinthiorum Episcopi, quarum mentionem facit Eusebius Hist. Lib. iv. Cap. 22. quippe, quæ eosdem Apostolos Petrum & Paulum, primos fundatores haberent, & in eadem fide conspirantes, doctrinæ consanguinitate (ut verbis Tertulliani utar) pacis communicatione, fraternitatis appellatione, & hospitalitatis contesseratione, tanquam firmissimo glutino, inter se invicem copularentur. Ecclesiæ autem Romanæ, non suum nomen,

men, fronti præfixit; ut modestiæ & humilitatis posteris ætatibus exemplar imitandum proponeret: & Corinthios, quos ad fraternam concordiam & humilitatem totâ hâc Epistolâ hortatur, non tantùm scripto, sed exemplo etiam suo, veram & non fucatam ταπεινοφροσύνην doceret, quæ, Basilio teste, τῶν ἄλλων ἀρετῶν θησαυροφυλάκιον est.

Quo anno autem Episcopatûs ejus missa sit hæc Epistola, & an Romæ esset Clemens cùm hanc scriberet, apud antiquos nullum vestigium: probabile est, non priùs scriptam fuisse, quàm in exilium relegaretur, quod factum est biennio antequam martyrio vitam finiret; quod ex ipsius verbis non obscurè colligi potest, ubi de Pauli laboribus, de mortis genere, & martyrii loco differens, ait, eum in finibus occidentis passum esse. Verisimile est, si in urbe tum fuisset, ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει, vel aliquid ejusmodi, voluisse illum scribere. Adde quòd statim in initio, cùm tarditatem suam in rescribendo excusat, calamitatum suarum & περιπτώσεων mentionem faciat: ἀλλ' ἐπέχω καὶ οὐδὲν ὁρίζω, & ex via hac ἀβάτῳ, quam nemo antè calcavit, pedem refero. • • • • • •

Cap. 5.

Ex HUGONIS GROTII *Epist. ad amplissimum virum* HIERONYMUM BIGNONIUM, *in supremo Senatu Parisiensi Advocatum Regium.*

EPISTOLAM quæ Clementis ad Corinthios inscribitur, Vir Amplissime, ab Anglis promissam mihi jam pridem, cùm Hamburgi frustra diu expectâssem, nunc demum, postquam Francofurtum veni, viri maximi, Suecorum Regii Cancellarii vocatu, à familia Anglicani Legati accipio. Nolui verò ad moram hanc, sine mea culpa natam, aliam adjungere; quamvis nec literæ tuæ quibus responsum tam diu debeo, essent ad manum, neque librorum, quos inspectos vellem, copia.

Quod

Quod unum potui, Epiſtolam illam legi relegique aliquoties, & omnibus quantum mearum eſt virium expenſis, aliter exiſtimare non potui, quin hæc ſit eadem quam legit Photius; cujus tempore cùm extiterit, non mirum eſt, ſi ad noſtra tempora in ſanctioribus libris ſervata fuerit.

Neque verò cauſæ quicquam video, cur aut illa quam Photius legit, non eadem ſit cum ea quam Hieronymus, & ante eum Clemens Alexandrinus, propiuſque Clementis Romani tempora Irenæus, habuerunt; aut cur illi alius dandus ſit ſcriptor, quàm is ipſe Clemens Romanus, quod tanto conſenſu ab omnibus proditum eſt. Non loca tantùm omnia, quæ ab antiquis adducuntur, hìc apparent; ſed & res ipſæ quas obſervat Photius, & quod maximum, character Hieronymo dictus, ad illum qui eſt in Epiſtola ad Hebræos, accedere. Cujus cauſa non alia eſt, quàm quòd hic Clemens, ut & Lucas, & quiſquis ille eſt Scriptor ad Hebræos Epiſtolæ, antequam Chriſtiani fierent, Græcum ſermonem ex eruditis auctoribus hauſerant; cujus nitor, ubi non aliena dicta, aut ex Sacris Literis deprompta verba ſuis inſerunt, ſed liberiori dictione utuntur, facilè cognoſcitur. Hinc illæ voces, μεγαλοπρεπὲς, ἀπροσωπολήπτως, ῥιψοκινδύνως, αὐτεπαίνετος, ἐργοπαρέκτης, ἀξιαγάπητος, μωμοσκοπεῖσθαι, ἑτεροκλινεῖς, ἑτερογνώμων, &, quo Lucas quoque utitur, ἀντοφθαλμεῖν, aliaque ſimilia. Et ipſe ſermo, non ut ἑβραΐζουσιν in minutias concisus, ſed largiùs fluens. Nam & lectum ab illo Euripidem & Sophoclem oſtendunt ſententiæ ex illius *Phœniſſis*, hujus *Ajace* tranſlatæ. Accedunt indicia non ſimulatæ vetuſtatis: Quòd de Chriſto ſemper loquitur, non ut poſteriores πλατωνικώτερον, ſed ſimpliciter planè, & ut Paulus Apoſtolus ſolet. Alia quoque dogmata poſtea ſubtiliùs explicata tractat ἀφελέστερον, & vocibus κλήσεως, κλητῶν, ἐκλεκτῶν, ſenſu planè Paulino, utitur. Quòd in Veteris Inſtrumenti locis puriſſimam neque

neque adhuc interpolatam ſequitur Septuaginta Senum verſionem. Sed nec illos ſpernit Hebræorum libros, qui ſecundùm Vetus Inſtrumentum apud Chriſtianorum antiquiſſimos auctoritatem habuere. Quòd verbis rebuſque utitur deſumptis ex iis, quæ Paulus, Petrus &, ille ad Hebræos ſcripſere; non etiam ex illis libris, quæ *Evangelia* nos vocamus, quæque poſt *Epiſtolas* prodierunt. Quòd nuſquam meminit exſortis illius Epiſcoporum auctoritatis, quæ Eccleſiæ conſuetudine, poſt Marci mortem, Alexandriæ, atque eo exemplo alibi, introduci cœpit; ſed planè ut Paulus Apoſtolus, oſtendit Eccleſias communi Preſbyterorum, qui iidem omnes, & Epiſcopi ipſi Pauloque dicuntur, conſilio fuiſſe gubernatas. Nam quòd ἀρχιερέα, λευίτας, & λαϊκοὺς nominat, omnia iſta nomina non ad Eccleſiam, ſed ad Templum Hieroſolymiticum pertinent; unde infert, omnia certo ordine agenda, ſi Judæis, tanto magis Chriſtianis.

Tempus ipſum quo ſcripta eſt hæc Epiſtola, ego ad finem Neronis, aut certè ad eos annos, qui Veſpaſiani imperium anteceſſerunt, referam. Nam oblationum meminit, quæ in templo ex lege fierent, ſicut & ad Hebræos ſcriptor, poſt cujus Epiſtolam hanc ſcriptam credo: eoque fieri ut aliqua inde ſumpta ſuæ intexuerit Clemens. Mirum videri poſſit, diſſidia iſta Corinthiorum Chriſtianorum ad vim uſque, &, ut loquitur, bellum, id eſt, rixam, progreſſa, niſi & de aliis ex Hebræa gente Chriſtianis ſimilia commemoraret in Epiſtola Jacobus. Ex iis autem, quorum ad vim uſque progreſſa erat animi impotentia, quoſdam à Magiſtratibus in carcerem datos, non eſt quod miremur. Neque enim de nihilo eſt, quòd Ponticis Chriſtianis ſcribens Petrus tam ſollicitè eos monet, μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιός. Hæ ſunt cauſæ, cur hanc ego Epiſtolam non modò genuinam arbitrer, ſed & nulla in ea manûs adulteræ veſtigia agnoſcam.

Alteram

Alteram Epiſtolam, cujus fragmentum additum eſt, quanquam Clementis & ipſa in libris nonnullis nomen prætulit, non eſſe tamen ei tribuendam, etiam Veteres judicârunt: quorum auctoritati accedit characteris diverſitas. Neque tamen dubito, quin primi ſeculi ſit opus, ſcriptum ante conſtitutum Eccleſiarum conſenſu canonem, & fortè alterius alicujus Clementis.

Hæc quæ mihi viſa, eadem libertate quâ colloqui tecum mihi conceſſeras, ad exactiſſimum de rebus omnibus judicium tuum, Vir omni ex parte incomparabilis, defero; &c. Francofurti, 17. Julii MDCXXXIV.

Vide *Hugonis Grotii* Epiſt. ad Gallos, *Edit.* 1^{mæ}. 1648.

Ex alia Epiſtola HIERONYMI BIGNONII *ad* HUGONEM GROTIUM, *a. d.* 28. *Auguſti*, MDCXXXIV. *data.*

GRATIAS tibi ago, eruditi & ſolidi tui judicii, de Clemente, causâ. · · · · Genuinum quidem omnino monumentum hoc eſſe putaveram; ſed ſuſpicabar ei periodos aut voces aliquot à Librariis adſutas. Tu verò dubitatione illâ me levas, niſi quòd narratio de Phœnice me etiamnum nonnihil offendit; quippe quæ copioſior eſt, & σοφιστικωτέρα, quàm ſtylus Apoſtolicus patiatur. Ea fabula, quamvis à Scriptoribus Chriſtianis poſtea adhibita, ſcriptis primi ſucceſſoris Apoſtolorum Principis, non ſat digna videtur, præſertim tot verbis expoſita. Alioqui mirum videri non poſſit, eum eſſe uſum opinione tunc temporis receptâ; ut Ethnicos ad veritatem doctrinæ Chriſtianæ pleniùs admittendam invitaret; quomodo & Paulus uſus eſt inſcriptione DEI IGNOTI, quamvis ſententiâ diverſâ ab opinione vulgari, atque inſcriptionis baſi aræ inſculptæ. Putabam ergo deſcriptionem Phœnicis adjectam ab alio fuiſſe nudæ ejus mentioni, à Clemente obiter injectæ; ſed in meliore tua ſententia adquieſco, nec meum eſt tecum contendere.

Excerpta hæc sunt è Testimoniis de Bignonio, *quæ alteri Editioni Parisinæ* Formularum Marculfi, *anni* MDCLXV. *sunt præfixa.*

Ex GERHARDI JOHANNIS VOSSII *Lib.* iii. *de origine & progressu Idololatriæ, Cap.* 99. *De avibus fabulosis.*

UT à Phœnice ordiar; quis cordatus credat esse avem singularem, quæ seipsam igne cùm solaribus radiis, tum ventilatione alarum accenso comburat; ex ea in cineres versa, vel saltem medulla, aut sanguine ejus effuso, nasci vermem, qui postea alis adsumtis, hæc avis fiat, eaque unica, sed suâ refecta morte, quia periit ut viveret, atque ita simul sit parens & proles: unde & ubi par oneri, prima ei cura sit, ut (si non ex cineribus, sed medulla, vel sanguine sit reformata) patrium cadaver Heliopolin in Solis aram deferat, atque adoleat? Hæc retulisse, prope sit refutâsse. Multa adeò incredibilia in iis se offerunt. Quid quòd illi, qui ista tradiderunt, in variis ipsi dissentiant? Inter alia de vitæ spatio, ubi mira scriptorum inconstantia. Rex Æthiopiæ, in sua ad Pontificem Romanum Epistola, annos ei tribuit trecentos. Herodotus, Ælianus, Philostratus, Orus, Æneas Platonicus; ex Latinis Ovidius, Tacitus, Victor, annos dant quingentos quadraginta: Plinius ex Manilio sexcentos sexaginta: Martialis & Lactantius millenos: alii, ut est apud Tacitum, MCCCCLXI: Chæremon Ægyptius, ut relatum Tzetzi, sexennium & septies millenos.

Hæc cùm satis arguant, quid de ave ea sit sentiendum; tantopere tamen esse hujusmodi alitem obtinuit, ut Tacitus quoque in xiv. Annalium, licet quædam eorum, quæ adduximus, fabulosa arbitretur; ipsam tamen avem aliquando in Ægypto conspici non ambigat. Imò Tertullianus putavit, etiam Scripturas *Phœnicis* meminisse.

nisse. Nam Libro de resurrectione illud Psalm. XCI. sive XCII. Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει· reddidit, *Justus ut phœnix florebit:* cùm debuerit, *ut palma.* Similì planè errore, ac alius in Plutarcho, sicut Mureto in *Variis* observatum, Lib. xiii. Cap. 12. ἐγκέφαλον φοίνικος, *cerebrum phœnicis* transtulit, cùm significetur *medulla palmæ.* Sanè à Davide plantam signari luculentè arguit, quod ibidem subjicitur de cedro & platano.

Sed verè hujus avis meminit Apostolorum σύγχρονος Clemens Romanus, Epistolâ ad Corinthios priori. · · · Sunt tamen qui hanc Epistolam abjudicent Clementi, quia naturâ avis, quæ nusquam sit, illustrare ea studeat, quæ ad cœlestem pertinent veritatem. Sed ex iis, quæ de Plinio ac Tacito superiùs dicebamus, satis videmus, illis, quibus Clemens vixit temporibus, communem fuisse eam de Phœnice opinionem. Atqui hoc sufficit in scripto ecclesiastico quidem, attamen ad κανόνα fidei ac vitæ neutiquam pertinente. Nec enim necesse est credamus, Clementem scisse omnia quæ facerent ad arcana naturæ. Ne id quidem credere est opus de Apostolis; licet Christus Joh. XVI. 13. promiserat, *missurum se Spiritum S. qui in omnem eos duceret veritatem.* Quippe hoc restringendum ad veritatem earum rerum, quæ ad salutis pertineant negotium: imò ne harum quidem omnium, quia Apostoli ipsi (1 Cor. XIII. 9.) *ex parte viderunt ac prophetârunt:* sed omnium, quas scire est opus alteram ad vitam consequendam.

Ex JOACHIMI JOHANNIS MADERI *Præfatione.*

· · · · NON ergo mirum erat, si Christianismi Doctores ad rem vulgò creditam provocarent, quandoquidem & Dio asserere audet Lib. 58. *Sexto Papinio & Q. Plautio Coss. paulò ante Tiberii obitum, in Ægypto Phœnicem apparuisse;* id quod etiam Plinius Lib. x. Cap. 2.

 ex

ex Cornelio Valeriano refert. Tacitus verò VI. Annal. 28. idem ad *Pauli Fabii & L. Vitellii* tempora reducit, quorum Consulatus juxta Onuphrii Fastos in annum U. C. 787. Christi 35. incidit: quæ fama nostri Clementis tempore adhuc erat recens, utpote qui juxta Anastasium Bibliothecarium anno ejus sæculi 93, secundùm alios verò citiùs, Episcopatui Romano præesse cœpit. Quid? quòd Christianos illis temporibus Phœnicem resurrectionis symbolum cœmeterialibus tumulis inter alia insculpsisse, ex *B. Cæciliæ Actis* discas: quæ id ipsum B. Maximi martyris sarcophago curavit insculpendum. Verba *Actorum*, ut ex Cod. MS. Vatic. Vallic. in *Roma subterranea novissima* Aringhus citat, hæc sunt: *Quem*, Maximum scilicet, *S. Cæcilia virgo sepelivit in novo sarcophago; & jussit, ut in sarcophago ejus sculperetur Phœnix, ad indicium fidei ejus, qui resurrectionem se inventurum exemplo Phœnicis ex toto corde suscepit.*

Vides ergo, quàm justè in hæc tandem verba erumpat κριτὴς ille egregius: "Estne hic (Clemens scilicet) bonus, " fideque dignus Apostolus & adjutor S. Pauli, qui re-" surrectionem carnis fabulis tam bellis potest adstrue-" re?" & annon multò rectiùs judicârit illud Belgii sidus, Hugo Grotius, falsò itidem illo ipso scripto verbis mox subsequentibus, ut rei absurdæ auctor, sugillatus, Epistolâ quadam ad Bignonium hactenus ineditâ: *De Phœnice rem fuisse eo tempore eruditis creditam, nec eo argumento uti Clementem ut probet τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, sed ut ostendat ex re credita non esse eam τῶν ἀδυνάτων.* · · · ·

LECTORI S.

· · · · · QUI annos, quibus sedit Clemens, multò certiùs rescire avebit *; is adeat oportet eruditissimas *Dissertationes* JOANNIS PEARSONII & HENRICI DODWELLI *de successione primorum Romanæ*

* *quàm ex* Godofredi Vendelini, de Clementis &

næ Urbis Episcoporum; qui viri totam Chronologiam Pontificiam feliciter illuſtrârunt, quamvis per omnia non conſentiant.

ejus Epiſtolarum *tempore*, *Divinatione*.

Pearſonius vult Clementem ſediſſe ab anno 69. ad 83. Dodwellus verò ab anno 64. vel 65. ad 81. Hic etiam Cap. xi. *Diſſ. de Succeſs. Pontificum Rom.* contendit incertum eſſe, an Epiſtola Clementis prior ab eo jam Epiſcopo ſcripta ſit; at certè non debuiſſe Epiſcopi nomine ſcribi, quamvis Epiſcopum jam Clementem fuiſſe teſtari videantur Hegeſippus atque Irenæus. Digna ſunt lectu quæ hanc in rem habet, ſed prolixiora, quàm quæ huc transferantur. Idem in *Diſſertationum Irenaicarum* Prima, §. xxviii. ſuſpicatur non immeritò, Alteram, quæ dicitur, Clementis Epiſtolam eſſe potiùs διδαχὴν, ſeu ejus *Doctrinam*, ab alio ſcriptis mandatam, atque ex ejus concionantis ore exceptam, vel ex auditorum ab eo memoriâ exaratam. Eum, Lector, adito; quo rebus Eccleſiaſticis antiquiſſimi ævi nemo facem hactenus intulit fulgentiorem.

J. B. COTELERII *JUDICIUM*

de Priore Epiſtola S. CLEMENTIS.

CUM quæcumque de Epiſtola à B. Clemente, Romanæ Eccleſiæ nomine ad Corinthiorum Eccleſiam ſcripta, proferri potuiſſent, ferè omnia partim ab Antiquis tradita, partim à Recentioribus occupata fuerint; vice Præfationis, pauca dumtaxat annotabimus ad ea Veterum Teſtimonia, quæ nonnihil ſcrupuli legentibus fortè injicerent, niſi exponerentur; ac deinde quæremus quando ſtylum acuerit Κλήμης, τὸ τοῦ Χριστοῦ κλῆμα.

Equidem ab Euſebio Lib. iii. Cap. 16. & 38. Epiſtola vocatur ὁμολογουμένη, ἀνωμολογημένη παρὰ πᾶσιν, *ab omnibus*

nibus uno consensu recepta. Ille tamen Historicus Lib. vi. Cap. 13. refert, Clementem Alexandrinum in Libris στρωματέων uti testimoniis Scripturarum à quibusdam repudiatarum, nempe Sapientiæ Salomonis, Sapientiæ Siracidis, Epistolæ ad Hebræos, Epistolarumque Barnabæ, Clementis, & Judæ. Quo modo volumen ab omnibus admissum, à quibusdam rejicitur? Eam repugnantiam tolles, si dixeris, cunctos quidem Opus agnovisse pro genuino Pontificis fœtu, sed non omnes habuisse pro scripto Canonico: de primo, nullam motam antiquitus controversiam; de secundo, motam, aliis extra Canonem ponentibus, quæ sententia obtinuit, aliis intra, ut Auctor Canonum Apostolicorum, Canone ultimo, proindeque forsan & qui eos Canones in numero Sacrarum Scripturarum collocat Johannes Damascenus, quique eosdem admittunt Trullani Episcopi. Atque hujus postremæ opinionis documentum præbet antiquissimus Codex Bibliorum manu Theclæ exaratus, ex quo duæ istæ Epistolæ prodierunt; quandoquidem eas cum libris Novi Testamenti conjunctas exhibet. Neque verò quidquam caussæ est, cur alias quaspiam suspiceris Apostolorum Canonis Clementinas Epistolas; quæ apud Græcos aut nullæ fuerunt, aut non seorsum lectæ, sed initio Recognitionum, Actuum Petri, Clementinorum, similisque farinæ Apocryphorum.

Ad ejusdem Eusebii observationem, imitatum esse Clementem Epistolam ad Hebræos, addi potest consimilis, de imitatione aliorum Novi Testamenti librorum, præsertimque Epistolarum ad Corinthios & Epistolarum Petri: utriusque enim Apostoli erat discipulus. Nec mirum, quòd Dominicæ ac Apostolicæ sententiæ & dictiones in ore fuerint hominum Apostolicorum, atque in usu primorum Christianorum.

Photius

Photius Bibliothecæ Codice 126. videtur ſcripſiſſe; αἰτιάσαιτο δ' ἄν τις αὐτὸν ἐν τούτοις, non autem ἐν ταύταις. *Reprehenderit verò eum quiſpiam in his.*

In Libro Pontificali, ubi de Clementis vita, necnon in ejus Operis Exſcriptoribus, memorantur duæ Clementis Epiſtolæ, eæque Canonicæ & Catholicæ. Quod ita acceptum ab Auctore Libri de geſtis Romanorum Pontificum, credito Luitprando, quaſi ageretur de duabus primis Clementis Decretalibus ad Jacobum. Gravi, ut equidem ſentio, errore. Nam ſi Decretales in animo habuiſſet Scriptor Pontificalis libri, non ſolùm duas dixiſſet, verùm quinque. Quemadmodum βιογράφος ille; qui mirâ ſupinitate, poſtquam de duabus Epiſtolis Catholicis à Clemente ad Jacobum datis retulit, ſubjungit quænam contineantur in illis duabus, & in reliquis tribus. Adde, quòd in Pontificali Opere ſejungi videtur Epiſtola ad Jacobum à duabus Canonicis Epiſtolis. *Hic fecit duas Epiſtolas, quæ Canonicæ nominantur.* Et infrà; *Tamen in Epiſtola, quæ ad Jacobum ſcripta eſt.*

Circa tempus quo Romani litteras ad Corinthios dederunt, non una eſt Criticorum opinio. Alii aſſignant finem Neronis, aut certè eos annos, qui Veſpaſiani imperium, excidiumque Hieroſolymitanum anteceſſerunt. Hos refellit Epiſtola, tum Cap. xlvii. cùm velut antiquæ meminit Corinthiorum primæ diſſenſionis, ſub Apollo excitatæ, qui, teſte Hieronymo circa finem Commentariorum in Epiſtolam ad Titum, Corinthi fuit Epiſcopus; tum Corinthiacam Eccleſiam, Veterem appellat: dumque Cap. i. v. & vi. ſubindicat perſecutionem aliam ab illa prima Neronis. Poſt Neronem autem Domitianus primus Chriſtianos perſecutus eſt, jam everſâ Hieroſolymâ. Sed Clemens, inquiunt viri doctiſſimi, meminit Cap. xli. oblationum in Templo. Quidni meminiſſet? cùm nunc quoque, tot elapſis ſeculis, par mentio idemque ſermo haberi

haberi queat; quemadmodum legenti patebit. Alii ſuſpicantur à Clemente exſule factas litteras, ſub finem vitæ: quia Cap. v. dicit Paulum in finibus Occidentis paſſum eſſe, nec urbis Romæ facit commemorationem; & quia in initio calamitates adverſitateſque ſuas proponit. Verùm quis credat Romanis aditam Cherſoneſum, ut ad Corinthios ſcriberent? Et verò eum qui nomine Eccleſiæ Romanæ ſcribebat, illa eloqui decuit, quæ Urbi, non quæ ſibi convenirent; ut certè Urbi conveniunt. Unde evaneſcit quidquid objicitur. Alii Epiſtolam miſſam volunt anno Domini 95. fervente perſecutione Domitiani. Rectiùs tamen quàm fervens, deſinens notaretur perſecutio; quam nimirum innuit Epiſtolæ principium, quæque aptior fuit ad deſtinandos cum litteris quinque legatos, nominatos in fine Epiſtolæ.

Cæterùm ſpes Patricii Junii de Hieronymiana Clementinæ Epiſtolæ Interpretatione, mihi pertenuis aut nulla eſt, librariorum dolos conſideranti, & quo pacto ut vendibiliorem mercem haberent, odioſum Rufini nomen è principio ac fine Interpretationis Explanationum Origenis in Epiſtolam ad Romanos ſuſtulerint, (quod tamen retinet Codex Thuanæ Bibliothecæ) ac favorabile Hieronymi intruſerint. Quocirca ſuſpicio tenet me, idem ſcelus hìc perpetratum, ac Verſionem Clementinæ Epiſtolæ ad Jacobum à Rufino factam, Hieronymi titulo fuiſſe honeſtatam.

Denique monendus es Lector, uncis per totum opus inſperſis includi ea, quæ in MS. deleta aut amiſſa, per conjecturam ſuppleta, in Editione Anglicana miniatis litteris impreſſa ſunt.

TOT

Ex JOANNIS ERNESTI GRABII *Præfatione de* S. CLEMENTIS ROMANI *Scriptis, in* Spicileg. Patrum *Tom.* i. *p.* 254. &c.

.... GODOFRIDUS Vendelinus in Diatriba, quam *Divinationem* &c. vocat, dicit; *ejus Epistolam anno Christi* 95. *fervente persecutione Domitiani, perscriptam esse.* Cui sententiæ post alios subscribere videtur Cotelerius, nisi quòd desinente potiùs, quàm *fervente persecutione*, eam datam fuisse existimet. Contrà *alii assignant finem Neronis, aut certè eos annos, qui Vespasiani imperium, excidiumque Hierosolymitanum antecesserunt*; quorum sententiam his ipsis verbis refert, sed mox refellit, eruditissimus Cotelerius. Ego verò eam omnium verisimillimam, ne dicam verissimam, arbitror, motus præcipuè verbis, quæ §. xli. hujus Epistolæ leguntur: *Non ubique, fratres, offeruntur sacrificia jugia vel votiva, vel pro peccato & delicto, sed Hierosolymis tantùm; atque illic non in omni loco fit oblatio, sed ante templum ad altare, priùs factâ à summo Sacerdote & prædictis ministris* (Sacerdotibus) *oblati inspectione ac probatione.* Quibus cùm Clemens in præsenti tempore scribat atque asserat, sacrificia in templo Hierosolymitano tunc oblata esse, istud adhuc stetisse, cùm hanc Epistolam exararet, est manifestum. Miror, dum lego responsum eruditissimi Cotelerii ad hanc objectionem: *Sed Clemens, inquiunt viri doctissimi, meminit Cap.* xli. oblationis in templo. *Quidni meminisset? cùm nunc quoque tot elapsis seculis par mentio, idemque sermo haberi queat, quemadmodum legenti patebit.* Sanè si per *sacrificia*, quorum Clemens Romanus mentionem facit, Eucharisticæ oblationes Sacerdotum in Ecclesia Christi essent intelligendæ, (de quibus paulò præcedentia verba Josephus Medus in aureo Tractatu *de Christiano Sacrificio* Cap. 4. & Reverendus admodum Fellus in optima Anno-

Vide suprà pag. xxiii.

ibid.

Annotatione ad h. l. explicavit,) reſponſio Cotelerii utique locum haberet. Verùm cuivis, citata verba conſideranti, apparebit, non de Chriſtianis, ſed Judaicis *Sacrificiis* ſermonem ibi eſſe; de quibus, quomodo vel Clemens imperante Domitiano, vel nos tot poſt excidium Hieroſolymitanum elapſis ſeculis ſcribere poſſimus, *ea in templo offerri* (in tempore præſenti) me haud capere poſſe, ingenùe fateor; ac proinde in ea perſto ſententia, Epiſtolam Clementis ante excidium Hieroſolymitanum ſcriptam eſſe, ante annum ſcilicet à Chriſto nato 70. in quem iſtud incidit; ſed poſt Martyrium Apoſtolorum Petri et Pauli, cujus in ipſa Epiſtola §. v. expreſſiſſima fit mentio. Atqui hoc cùm, juxta rationes Reverendi admodum Pearſonii in Annal. Paulinis pag. 25. Anno 68. contigerit; Juxta Clariſs. Dodwelli ſupputationem verò An. 64. hinc Clementem vel An. 68. vel 65. exeunte, nomine Eccleſiæ Romanæ ad Corinthios Epiſtolam dediſſe, clarè patet.

Duo contra hanc ſententiam objicit Cotelerius. Primò, quòd Clemens §. xlvii. & *primæ Corinthiorum diſſenſionis ſub Apollo excitatæ, tanquam antiquæ,* meminerit; & Eccleſiam eorum *veterem* appellaverit. · · · · Sed ſalva res eſt, dummodo ipſum Clementis textum conſulas, in quo haud invenies diſſenſionem Corinthiorum *antiquam* appellatam, ſed ſolùm illam ἐν ἀρχῇ εὐαγγελίου, *in principio Evangelii*, accidiſſe leges. Denotantur autem hac phraſi, vel in genere primordia Evangelicæ prædicationis, vel initia fundatæ particularis cujuſdam Eccleſiæ, ut laudatus Dn. Dodwellus aliquot ex N. T. locis probat. Quibus addo omnium clariſſimum locum ex Epiſt. Pauli ad Philipp. Cap. iv. 15. *Scitis autem & vos Philippenſes, quòd in principio Evangelii,* (ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου) *quando profectus ſum à Macedonia, &c.* Quo modo itaque Paulus in Epiſt. ad Philipp. ex primo Romæ carcere, ac proinde novem circiter annis poſt fundatam Eccleſiam Philippenſem, datâ

In Addit. ad Reverendiſs. Pearſonii Diſſert ii. de Succeſs. Pontif. Rom. Cap. vi. §. 25.

datâ, in mentem ipsis revocabat ἀρχὴν τοῦ εὐαγγελίου i. e. *prima Evangelii*, vel simpliciter in orbe, vel in specie apud ipsos prædicati, *tempora*, eâdem, ne dicam majori, ratione Clemens, in sua ad Corinthios Epistola, quindecim vel octodecim circiter annis post prædicatum apud ipsos Evangelium scriptâ, de iis quæ ἐν ἀρχῇ εὐαγγελίου contigerant, commonefacere poterat. Atque hinc etiam liquet, quo sensu Clemens Ecclesiam Corinthiacam appellaverit ἀρχαίαν, nempe quòd ἐν ἀρχῇ εὐαγγελίου, sive primis prædicati Evangelii temporibus fundata fuerit; adeò ut Ecclesia ἀρχαία, Latinè *primordialis* potiùs, quàm *antiqua* sit dicenda, ut optimè animadvertit Cl. Dodwellus l. c. ulteriùs observans, ævo Apostolico illas Ecclesias, quæ ante alias conditæ fuissent, honoratiores habitas fuisse, ac honoratissimas, quæ in ipsa Evangelii ἀρχῇ credidissent. Quod ut in se est verissimum, ita haud parum confirmari mihi videtur notissimo isto Irenæi loco Lib. iii. Cap. 3. ubi Romanæ Ecclesiæ dignitatem exaggeraturus, ei *maximæ & antiquissimæ* (in Græco proculdubio ἀρχαιοτάτης) *et omnibus cognitæ, à gloriosissimis duobus Apostolis, Petro et Paulo, fundatæ & constitutæ Ecclesiæ*, titulos adscribit; siquidem & ipsam haud serò Evangelium accepisse, exinde colligitur, quòd, antequam Paulus Romam veniret, fides ejus in universo orbe nota ac celebrata fuerit Rom. i. 8. Pari igitur jure Corinthiaca Ecclesia ob primatum temporis aliquam etiam dignitatis ὑπεροχὴν præ aliis habebat; quam in memoriam ipsis revocabat Clemens, ut ostenderet, quàm indignum sit, *audiri, firmissimam et antiquam Corinthiorum Ecclesiam, propter unum aut alterum hominem, contra Presbyteros seditionem movere*, uti verba ipsius sonant. Istud solùm addo, quòd si aliquis pro sententia Cotelerii pertinaciter contendere, et ἀρχαιότητα strictè pro *antiquitate temporis* accipere velit, huic non modò negandum esse, quòd Epistola Clementis ad Corinthios ante excidium Hierosolymitanum, sed quòd omnino à Clemente

d 2 scripta

ſcripta ſit; ſiquidem omni illius ætate, ac ipsâ Domitiani perſecutione ceſſante, nulla Eccleſia ratione temporis abſolutè *antiqua* dici poterat.

Secundum Clariſs. Cotelerii argumentum eſt, quòd Clemens §. i. v. & vi. *ſubindicet perſecutionem aliam ab illa prima Neronis. Poſt Neronem autem*, inquit, *Domitianus primus Chriſtianos perſecutus eſt, jam everſâ Hieroſolymâ.* Unde Lectori concludendum relinquit, Domitiani perſecutione ac imperio ad finem decurrente, Epiſtolam Clementis ſcriptam eſſe. Verùm dum allegatos paragraphos i. v. & vi. conſidero, tantùm abeſt, ut à ſententia mea dimovear, ut potiùs in ea confirmer. Memorat quidem Clemens §. i. *calamitates et caſus adverſos, qui Romanis acciderant.* Sed quare hos diſtinctos à perſecutione Neroniana velit Cotelerius, nec verbo indicat, neque ego, textum integrum legens atque relegens, perſpicere poſſum. Deinde §. v. Clemens iterum perſecutionis facit mentionem, ſed non niſi Neronis; ſiquidem Petri & Pauli martyria, ceu egregia patientiæ exempla, Corinthiis ob oculos ponit, quos ſub Nerone paſſos eſſe conſtat. Et quidem notatu dignum eſt, quòd *bonos hos*, quos vocat, *Apoſtolos*, ut τοὺς ἔγγιστα γενομένους ἀθλητὰς, *nuperrimos athletas*, laudet. Quæ phraſis aptiſſima erat, ſi Epiſtola Clementis paulò poſt Neronis perſecutionem ſcribebatur. Sin autem imperante Domitiano, ſub quo alia perſecutio in Chriſtianos excitata fuerat, data eſt; ſanè non Paulus & Petrus propriè οἱ ἔγγιστα γενομένοι Martyres, ſed alii recentiores erant, quos ſilentio haud tranſiiſſet. Porrò laudare pergit §. vi. πολὺ πλῆθος ἐκλεκτῶν, οἵτινες πολλαῖς αἰκίαις καὶ βασάνοις διὰ ζῆλον παθόντες, ὑπόδειγμα κάλλιστον ἐγένοντο, *ingentem multitudinem electorum, qui inter multas contumelias multaque tormenta, propter æmulationem paſſi, pulcherrimo exemplo* (patientiæ) *fuerunt.* In quibus verbis et *ingentem multitudinem* memorat, & αἰκίας atque βασάνους, quæ propriè ſunt *tormenta*,

Vide ſuprà pag. xxiii.

quibus

quibus non tam in ſcelus admiſſum animadvertitur, quàm in id inquiritur. Utraque verò nota Neronis potiùs, quàm Domitiani, perſecutioni in Chriſtianos convenit; ſiquidem de illa Tacitus Lib. xv. Cap. 44. *Subdidit*, inquit, *Nero reos & quæſitiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia inviſos vulgus Chriſtianos appellabat.* Ecce *tormenta exquiſitoria* ad extorquendam confeſſionem, de qua mox Tacitus; *Igitur primò correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens* (nota ipſam Clementis phraſin) *haud perinde in crimine incendii, quàm odio humani generis convicti ſunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur.* Domitiani autem perſecutio, neque tantam multitudinem Martyrum, neque adeò ſævis tormentis, è medio ſuſtulit, & exilio magis quàm gladio ferociit; uti patet ex verbis Tertulliani illam ita deſcribentis Apologet. Cap. v. *Tentaverat & Domitianus portio Neronis de crudelitate, ſed qua et homo, facile cœptum repreſſit, reſtitutis etiam quos relegaverat.* Tantum itaque abeſt, ut S. Clemens §. i. v. & vi. aliam à Neronis perſecutione ſubindicaverit, ceu Cotelerius affirmavit, ut potiùs ipſam Neronianam vivis coloribus depinxerit. Unde hac graſſante, Epiſtolam Clementinam ſcriptam eſſe, firmum ratumque manet.

Porrò quæritur, utrùm Clemens, jam Epiſcopus, nomine Eccleſiæ Romanæ hanc Epiſtolam ad Corinthios dederit, an priuſquam Epiſcopatum ſuſcepiſſet? Ego ſanè fateor, me potiùs in priorem partem inclinare, tam ob Hegeſippi atque Irenæi teſtimonia, quibus omnino teſtari videntur, ſchiſma Corinthiorum, cujus ſedandi ergo hæc Epiſtola ſcripta eſt, ſub Clementis Pontificatu exortum eſſe, quàm præcipuè ideo, quòd Clementem ab ipſo Petro Epiſcopum Romæ conſtitutum eſſe, memoriæ proditum ſit; non modò in Pſeudo-Clementis Conſtitutioni-

Vide ſuprà pag. xxi.

bus

bus Apoſtol. Lib. vii. Cap. 45. inque Epiſtola ad Jacobum libris Recognitionum præfixâ (licet non genuinâ, tamen ſatis antiquâ, ac aliquamdiu ante Ruffini tempora exiſtente) ſed & à Tertulliano, cui nec ipſi ita animum adverterem, ſi nudè atque ex propria ſententia id dixiſſet. Verùm cùm id ex traditione Eccleſiæ Romanæ, ipſi admodum vicinæ, referat, ſcribens: *Romanorum Eccleſia Clementem à Petro ordinatum edit*, majori iſtud conſideratione dignum exiſtimo.

Præſcript. adv. Hæreticos Cap. 32.

Id magis ſcire refert, utrùm iſta, quam hodie legimus, Epiſtola i. ad Corinthios, ſit genuina, atque illa, quam Antiqui Patres laudârunt ac allegârunt. ····· Ipſamque illam Epiſtolam eſſe, quæ olim extitit, exinde ſatis probatur, quia ea, quæ S. Irenæus, Clemens Alexandrinus, Origenes, Hieronymus, aliique ex dicta Epiſtola allegârunt, in hac reperiuntur. Objici tamen poſſet, Irenæum Lib. iii. Cap. 3. referre, quòd Clemens in Epiſtola ad Corinthios poſt alia tradiderit, Deum ignem præparâſſe Diabolo & Angelis ejus. Cui accedit *Auctor Reſponſionum*, &c. ita ſcribens: τῆς παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ πυρὸς κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθώς φασιν αἱ γραφαὶ προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθώς φησιν ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ. Atqui de igne, Diabolo ejuſque Angelis, nec non impiis hominibus, præparato, nihil in ea, quam jam legimus, Clementis Epiſtola i. ad Corinthios extat. Unde argui poſſet, hanc non illam ipſam eſſe, quam Pſeudo-Juſtinus & S. Irenæus habuerunt. Verùm bene conjecit Cl. Cotelerius in Præfatione Notarum ad ii. Epiſtolam Clementis, dictam doctrinam, quam ultimam in enumeratione ſummorum Capitum prioris Epiſtolæ nominat Irenæus, in ultima ejus parte Clementi tractatam, ac proinde lacunâ illâ prope finem interjectâ, ſive folio Codicis Alexandrini, quod intercidit, comprehenſam fuiſſe, cùm reliqua omnia ab Irenæo memorata in antecedentibus legantur:

Vide ſuprà, pag. ix.

Vide infrà, pag. 226.

tur: adeò ut hæc objectio genuinam superstitis Epistolæ Clementis auctoritatem haud infringat.

Neque tanti est argumentum, quod suppeditat Hieronymus scribens: *Ad hos* (eunuchos) *et Clemens successor Apostoli Petri, cujus Paulus Apostolus meminit, scribit Epistolas, omnemque penè sermonem suum de virginitatis puritate contexuit.* Equidem dubium aliqui moverunt, utrùm Hieronymus in his verbis duas præcisè Epistolas Clementis ad Corinthios, quas ibi non nominat, et in specie primam respexerit, cùm fortè alias quasdam, Clementi suppositas, in manibus habuerit. Verùm non necesse est eò confugere, certumque videtur, Hieronymum de duabus ad Corinthios Epistolis Clementis ista posuisse, siquidem et Epiphanius, ubi eas laudaverat, ait, Clementem *virginitatem* ibi *docuisse.* Respexit nimirum uterque hæc, quæ modò indicare placet, loca §. xxi. *Liberi nostri disciplinæ Christi participes sint, discant quid casta caritas apud Deum possit, quomodo timor ejus bonus sit et magnus, et servans omnes, qui in ipso sanctè versantur in pura mente.* §. xxx. *Faciamus omnia quæ ad sanctitatem pertinent, vitantes impuros et impudicos complexus,* &c. §. xlv. numeratur à Clemente inter beata et mirabilia Dei dona ἐγκράτεια ἐν ἁγιασμῷ, *continentia in sanctificatione.* Deinde §. xxxviii. ὁ ἁγνὸς ἐν τῇ σαρκὶ μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσκων ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ἐπιχορηγῶν αὐτῷ ἐγκράτειαν. Quod monitum iterum repetit §. xlviii. his verbis, accuratiùs à Clemente Alexandrino, quàm in Codice Alexandrino extant, allegatis: *Sit aliquis potens in enarranda cognitione, sit sapiens in sermonum justa dijudicatione, sit agilis in operibus, sit castus* ἤτω ἁγνὸς, *tantò humilior esse debet, quò major esse videtur.* In fine denique §. lviii. apprecatur Corinthiis ἐγκράτειαν & ἁγνείαν. Et posteriora quidem loca de continentia virginali apertè loquuntur; priora verò licet castitatem in genere, ipsamque conjugalem, concernant, ab Hieronymo tamen in disputationis fervore aliorsum trahi potuerunt. Similiter in fragmento Epist. ii. ad Corinthios §. viii. legimus

Adversus Jovinianum Lib. i. Cap. 7.

Hæres. xxx. §. 15.

gimus monitum Clementis de castitate carnis servanda, et allegatum hanc in rem dictum Christi: τηρήσατε τὴν σάρκα ἁγνήν, *Servate carnem castam.* Et §. ix. *Nos decet carnem, sicut templum Dei, custodire.* Deinde §. xii. citat aliud Christi effatum, quo Christus tunc venturum esse Regnum suum dixit, cùm fuerit τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, *masculum cum fœmina, neque mas, neque fœmina.* Quorum verborum explicationem in sequentibus à Clemente datam esse, colligo ex subjuncta voce τοῦτο, quâ et antea explicationem mysticorum Christi verborum inchoaverat, scribens: τοῦτο λέγει. Sed dolendum est, fragmentum hujus Secundæ Epistolæ in hac voce præcisè desinere. Nam proculdubio hìc occasionem sumpsit Clemens de virginitate differendi, ceu Cotelerius & Colomesius in Notis ad hunc locum bene observârunt. Et alter quidem Clemens Alexandrinus Lib. iii. Stromat. pag. 465. dictum Christi ad continentiam à pravis affectibus iræ atque cupiditatis refert, dum scribit, *iram quidem masculâ appetitione, fœminâ verò cupiditatem significari,* &c. Sed videtur Christus, dum dixit, *Regnum suum tunc fore, cùm mas fuerit cum fœmina, neque mas, neque fœmina,* id insinuâsse quod in Canonico Evangelio Lucæ Cap. xx. 35. claris verbis ab ipso expressum legimus: *Illi qui digni habebuntur seculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores.* Abstinentiam scilicet à conjugali concubitu, sive virginitatem, dicto isto propriè intendit Servator; in cujus itaque explicatione Clementem de illa plura scripsisse vix ullum est dubium, ac proinde ex iis, quæ hactenus dixi, clarum, quòd Clemens sæpius de virginitate verba in his Epistolis fecerit. Hieronymus verò acriter disputans contra errorem Joviniani, eandem conjugii ac virginitatis dignitatem coram Deo statuentis, hyperbolicè ait, Clementem *omnem penè sermonem suum de virginitatis puritate contexuisse*; quales hyperbolicæ locutiones in ipsius scriptis, inque ipso illo contra Jovinianum, haud infrequenter occurrunt.

Vide infrà pag. 252.

TOT

Ex EJUSDEM *Præfatione, p.* 265. &c.
De EPISTOLA II.

PRimò maximè considerandum est testimonium Dionysii, Episcopi Corinthiorum, proximo post Clementem seculo florentis, cujus verba aliqua ex Epistola ejus ad Romanos excerpta nobis conservavit Eusebius Hist. Eccl. Lib. iv. Cap. 23. ita sonantia: *Hodie diem Dominicam sacram transegimus, in qua Epistolam vestram* (Romanæ scilicet Ecclesiæ) *legimus, quam quidem perpetuò deinde legentes, perinde ac Priorem illam à Clemente nobis scriptam Epistolam, optimis præceptis ac documentis abundabimus.* Hìc Duæ à Dionysio memorantur Epistolæ, per quas quidem utramque Clementis intelligendam, post Vendelinum, conjecit doctissimus D. Beveregius Lib. ii. *Codicis Canonum vindicati* Cap.. ix. §. 10. *Priorem* nimirum nomine Ecclesiæ Romanæ scriptam existimat fuisse eam, quam Dionysius testatur, illâ ipsâ *Dominicâ die*, quâ hanc suam scripsit, in Ecclesia Corinthiaca lectam esse: illam verò, quæ *Posterior* vulgò dicitur, indigitari putat per eam, quam Dionysius τὴν προτέραν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν appellat, quòd scilicet priùs sive ante alteram missa fuerit. Ast pace venerandi viri, cujus judicium alioqui in rebus Ecclesiasticis magni facio, huic explicationi verborum Dionysii subscribere nequeo. Quippe Eusebius aliique post eum omnes unam duntaxat Clementis Epistolam in allegatis Dionysii verbis intellexerunt, ut ipse laudatus vir loc. cit. fatetur. Atqui Eusebius, et fortè etiam alii post eum, integras Dionysii literas legerant, hincque optimè sensum earum perspicere poterant; saltem meliùs quàm nos, qui quædam solùm fragmenta ab ipso conservata usurpamus. Sed et hæc ipsa alium planè nobis indicant sensum, ac satis declarant, per istam, illâ, quâ

Vide suprà, pag. vi.

Dionyſius ſcribebat, die lectam Epiſtolam, non priores Clementis, ſed ipſius Soteris vel Eccleſiæ Romanæ literas nupèr ad Corinthios ſcriptas, eſſe intelligendas. Nam tunc aliquas à Romana Eccleſia ad Corinthiacam datas fuiſſe, hiſque Dionyſium reſpondiſſe, patet, niſi fallor, ex alio Epiſtolæ Dionyſii fragmento, quod Euſebius præcedente Lib. ii. Cap. 25. in fine recenſuit, quodque ita incipit: Ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γενηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνεκεράσατε. *Ita et vos tantâ admonitione veſtrâ ſementem, quæ Petri ac Pauli ſatione ſuccreverat, Romanos ſcilicet & Corinthios, ſimul commiſcuiſtis.* Ulteriùs id colligere eſt ex aliis Dionyſii verbis, quæ Euſebius antè citato Lib. iv. Cap. 23. deſcripſit; quibus ipſe Soterem laudat, ob διαπεμπομένην δαψίλειαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους, i. e. *tranſmiſſas in uſum Sanctorum copioſas opes.* Iſta ſanè munera non ſine Epiſtola aliqua tranſmiſſa ſunt; quam, quòd ſalutaria contineret monita, in ſacro conventu lectam ſcribit Dionyſius, ac in poſterum quoque legendam, perinde ut illam olim à Clemente ad ipſos datam. Atque hanc cùm unicam ſolùm memoret, in ſingulari numero ſcribens προτέραν, haud obſcurè innuit, unam tantùm Epiſtolam Clementis tum apud Corinthios extitiſſe; ac proinde Secundam, quæ ipſi adſcribitur, poſt ævum Dionyſii exeunte ſeculo ii. iſta ſcribentis, à quopiam confictam eſſe.

Vide infrà, pag. 224. — Equidem ingenioſè excipit Cotelerius, *Dionyſium Corinthium ideo unius tantùm Epiſtolæ Clementis mentionem facere, quia loquitur de Literis Romanorum nomine datis ad Corinthios: at Poſterior Clementis*, inquit, *non ſicut Prior, Eccleſiæ Romanæ nomen, ſed Romani Pontificis, præferebat.* Sed nullam video rationem, quare Dionyſius adeò ſubtiliter diſtingueret, et omiſsâ illâ Epiſtolâ, quam Clemens in propria perſona ſcripſerat, hanc ſolùm nomine Romanæ Eccleſiæ ab ipſo datam nominare voluerit; vixque dubito, ſi plures unâ ejuſdem Auctoris apud Eccleſiam

clesiam Corinthiacam asservatæ lectæque fuissent, scripturum fuisse, τὰς προτέρας ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφείσας.

Secundum argumentum contra Secundam Clementi adscriptam Epistolam suppeditat silentium omnium antiquiorum Patrum, apud quos nullam ejus mentionem vel citationem invenit Eusebius, ut ipsum Lib. iii. Cap. 38. fatentem audivimus, neque nos in iis, quos superstites habemus, libris reperimus; cùm tamen optima occasio illius citationem suggereret, imò aliquando necessitas fere mentionem ejus exigeret. Ut de Origene nihil dicam, citâsset omnino Clemens Alexandrinus, qui adeò multa ex Prima Clementis Romani Epistola Stromatibus suis inseruit, aliqua saltem ex Secunda, si ipsa extitisset, vel ei visa fuisset. Mentionem necessariò Secundæ, perinde ut Primæ, fecisset, si notam habuisset utramque, S. Irenæus Lib. iii. contra Hær. Cap. 3. ubi traditionem atque doctrinam Ecclesiæ, in specie Episcoporum Romanorum, Valentinianis et Marcionitis, alium Deum super creatorem mundi statuentibus, opponit: siquidem illa, æquè ac hæc, unum toto contextu eloquitur Deum, ac alium præter eum prorsus tacet, ab Irenæo proinde in disputatione contra dictos Hæreticos haud tacenda. — Porrò suspicionem suppositionis mihi injicit iterata citatio dicti cujusdam ex Libro quodam Apocrypho, quod Epist. i. §. 23. & Epist. ii. §. 11. extat, ac ita incipit: *Miseri sunt animo duplices*, &c. et desinit verò non in istis verbis, *nihil horum vidimus*, uti character Editionis Cotelerii indicat; sed ulteriùs progreditur, in Prima quidem Epistola, usque ad ista verba, *denique uva perfecta et matura*, in Secunda autem eousque, *dehinc verò bona accipiet*. Quid enim attinebat, prolixam istam Scripturam in Posteriori ad Corinthios Epistola denuò citare, ubi jam in Priori fuerat allegata? — Istud solùm addo, haud Epistolæ formam habere istam, quæ Secunda Clementis dicitur, ipsâque inscriptione cum voto junctâ in frontispicio carere; qualis

Vide suprà, pag. v.

 tamen

tamen in omnibus Apoſtolorum ac virorum Apoſtolicorum Literis, ad particulares Eccleſias datis, inque ipſa Prima Clementis, planè extat. Homiliæ potiùs quàm Epiſtolæ ſimilem rectè judicavit Vendelinus, (qui tamen minùs rectè ipſi Clementi eam adſcripſit) & poſt eum Cl. Dodwellus. Id quod facit, ut ſuſpicer, iſtam fuiſſe unam ex Homiliis eidem adſcriptis, quales plures unà fuiſſe, patet ex Anaſtaſii Antiocheni Quæſt. 96. ubi aliqua ex Sermone Primo Clementis de Providentia et juſto judicio Dei citat. Lubens itaque ſubſcribo judicio magni Critici Photii, Cod. 113. ἡ λεγομένη δευτέρα Κλήμεντος πρὸς τοὺς αὐτοὺς (Κορινθίους) ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται. κ. τ. λ.

Differt. i. in Irenæum §. 29.

Cæterùm ſi quæras, quando Epiſtola illa Clementi ſuppoſita fuerit, reſpondeo, id Seculo iii. & quidem medio, factum eſſe. Nam ex ſuprà dictis conſtat, Dionyſii Corinthii, Irenæi & Clementis ætate, quæ eſt ſecunda poſt Chriſtum natum, illam nondum extitiſſe: imò nec Origenis ævo notam fuiſſe haud ineptè conjectare licet, quoniam ipſe nuſquam eam citavit, cùm tamen non ſolùm *Primam* Clementis *Epiſtolam*, ſed & *Recognitiones* ei adſcriptas allegaverit. Poſt Origenem itaque, ſed aliquamdiu ante Euſebium, fœtus iſte in lucem prodiit; qui licèt ſpurius ſit, integrum tamen mallem ſuperſtitem eſſe. Nunc verò non niſi partem, quæ à capite ad medium fortè ſe extendit, habemus, Græcè tantùm à Patricio Junio olim editam, nupèr verò Latinâ veſte donatam à Cotelerio.

Mantiſſa

Mantiſſa de CLEMENTIS ROMANI *Epiſtola Priore, à* JOANNE ERNESTO GRABIO.

QUIS aut qualis fuerit Clemens ex Teſtimoniis veterum, potiùs quàm ex recentiorum conjecturis, dignoſci poteſt. Duo tamen in ipſo reprehendere poſſunt οἱ κριτικῶν παῖδες: alterum, quoad materiam; quòd Articulum de Reſurrectione facilè primum argumento à Phœnicis ortu & interitu it confirmatum; quaſi eſſet res indubia & extra controverſiæ aleam poſita, eſſe Phœnicem, et fugam ipſius ad Ἡλίου βῶμον Ægyptium fieri quolibet quingenteſimo anno: alterum, quoad formam, ſive ſermonem; quòd monitiones de tumultibus ſedandis, irâ moderandâ, humilitate promovendâ, aliiſque virtutibus Chriſtianis ſæpius quàm par erat, et planè ἀμεθόδως inculcet. Hæc & nonnulla alia ampulloſa verba ſi abfuiſſent, credidiſſem ſanè me Virum Apoſtolicum & Θεόπνευστον ſub manibus conterere. Certo certius eſt, cùm hanc ſcripſerit Epiſtolam, aliqua Apoſtolorum ſcripta divulgata fuiſſe, ex quibus non pauca decerpſit, ut ex Lucæ tum Evangelio tum Actis, Epiſtolis Jacobi & Petri Catholicis; imprimis ex Beati Pauli Epiſtola ad Romanos (inter quos ipſe vixerit) & ad Philippenſes, ubi ipſe memoratur. Illi autem ad Hebræos exhibet hæc tot conſimiles phraſeologias, tot torrentes quaſi ab iſthoc fonte oriundos; ut non mirum ſit utramque eidem authori Antiquitatem penè omnem aſcripſiſſe. Prætereo enim; quòd eadem non pauca habet atque eodem ſenſu Clemens hic Noſter, quæ ille Author, quicumque fuerat pluſquam humanus; nec alius præter ipſum Novi Inſtrumenti ſcriptor niſi rariſſimè iiſdem utitur, v. gr. δημιουργὸς, νωθρὸς, βοηθὸς, ἡγούμενοι, παρεμβολὴ, λιθάζω, φιλοξενία, ἐγκαταλείπω, κατασκοπὸς, ἀπαύγασμα, εὐλαβὴς, σκληρύνω, μαρτυρεῖν, & ſiqua ſunt ſimilia, utriſque communia: ſententiolas etiam quaſdam videtur

detur inde ſumpſiſſe, & in rem ſuam accommodâſſe; quarum, in tuam gratiam, quicunque ſis horum Authorum ſtudioſus, exhibeo hanc qualemcumque σκιαγραφίαν & πίνακα.

Author ad Hebræos	Clemens Romanus
Cap. i. 3, 4, 5, 7, 13.	Cap. xxxvi. Ὃς ὢν ἀπαύγασμα κ. τ. λ.
iii. 2, 5.	xliii. Πιστὸς θεράπων ἐν ὅλω τῷ οἴκῳ κ. τ. λ.
iv. 14.	lviii. Διὰ τοῦ ἀρχιερέως κ. τ. λ.
vi. 13, 14, 15.	x. Ἀβραὰμ ὁ φίλος κ. τ. λ.
xi. 5.	ix. Λάβωμεν Ἐνὼχ κ. τ. λ.
8, ad 20.	x. Ἀβραὰμ. . . . πιστὸς εὑρέθη ἐν τῷ κ. τ. λ.
31.	xii. δ. π. κ. φ. ἐσώθη Ῥαὰβ κ. τ. λ.
37.	xvii. Οἵτινες ἐν δέρμασιν κ. τ. λ.
xiii. 1, 2.	xi. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη κ. τ. λ.
17.	i. Ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις.

Ne duæ paginæ proximè ſequentes omnino vacuæ relinquantur, in iis legenda exhibentur S. BARNABÆ Dictum, Paſtoriſque HERMÆ Fragmentum: *quorum utrumque, ſuprà prætermiſſum, excerptum eſt ex* JOAN. ERNESTI GRABII Spicilegio Patrum, Tom. i.

Dictum

Dictum S. BARNABÆ, *quod in Catholica ejus Epistola non reperitur*; *ex* Spicileg. Patrum *Tom.* i. *p.* 302.

De S. *Barnabæ* & *Hermæ* Scriptis hìc agere nolo, quoniam vix aliqua eorum Fragmenta reperire potui, quæ non edita sint. Unam tamen Sententiam S. Barnabæ, quæ in Epistola ejus non extat, hìc describo.

Ex Codice Baroc. 39.

Βαρνάβας ὁ Ἀπόστολος ἔφη· Ἐν ἁμίλλαις πονηραῖς ἀθλιώτερος ὁ νικήσας, διότι ἀπέρχεται πλέον ἔχων τῆς ἁμαρτίας.	Barnabas Apostolus ait: In malis certaminibus infelicior est, qui vincit: abit enim, plus habens peccati.

Est in hoc Codice collectio quædam Sententiarum ex sacris & profanis Scriptoribus, juxta ordinem Alphabeti cœpta, sed non ad finem perducta. Atque inter Auctores, quorum nomina à B. incipiunt, unicum hoc S. Barnabæ (quem Collector iste perinde ut S. Lucas & Clemens *Apostolum* vocat) Dictum reperitur; non tamen additur unde depromptum sit. Dicerem petitum esse ex *Didascalia Barnabæ*, siqua extitisset: sed cùm Clementis quidem, ut & Ignatii & Polycarpi, Διδαχῆς mentio hìc illìc fiat, nulla autem in aliquo Auctore vel Indiculo Apocrypharum Scripturarum occurrat Διδαχὴ Barnabæ, hinc modò recitatam Sententiam desumptam conjicio ex *Evangelio secundùm Barnabam*, quod memoratur in Decreto Gelasii, & in Indiculo Scripturarum, quem ex Cod. 1789. Regis Galliæ descriptum exhibuit Cotelerius Annot. 1. ad Constitutiones Apostolicas.

Act. xiv. 14.
Strom. lib. ii. p. 373, 375.

Fragmentum

Fragmentum *Græci textûs PASTORIS* HERMÆ, *ex* Spicileg. Patrum *Tom.* i. *p.* 303.

UNicum Hermæ Fragmentum inveni in antiqua MS. Catena Græcorum Patrum in Acta Apoſtolorum & Epiſtolas Catholicas, quæ eſt Oxonii in Bibliotheca Collegii Novi; in qua fol. 179. pag. 1. ad explicationem verborum S. Jacobi i. 6. aliqua Hermæ ex Lib. ii. Paſtoris Mandat. ix. allegantur, quæ quidem & Antiochus Homil. 85. tacito Hermæ nomine ſua fecit, indeque deſcripſit Cotelerius, attamen pauliſper mutata; unde ea magis Græco textui conſonantia ex dicta Catena Patrum huc transferre volui.

* ἀπὸ fortè addendum.

Ἐκ τοῦ Ποιμένος ἐντολ. θ.

Ἆρον * σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν, καὶ μηδὲν ὅλως διψυχήσῃς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ, ὅτι πῶς δύναμαι αἰτήσασθαί τι παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν. Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλείπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι οἱ μνησικακοῦντες ἀλλήλους, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστι, καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ.

Ex Paſtoris Mandato ix.

Tolle à te dubitationem, & nihil omnino dubites, petens aliquid à Deo, nec dicas intra te: Quomodo verò poſſum aliquid petere à Domino & obtinere, cùm ſim peccator tantorum malorum in Dominum? Noli hoc cogitare, ſed ex totis præcordiis convertere ad Dominum. Pete ſine dubitatione, et ſcies miſericordiam Domini, quòd non te derelinquet; ſed petitionem animæ tuæ adimplebit. Non eſt enim Deus ſicut homines memores injuriarum, ſed eſt immemor injuriarum, et miſeretur figmenti ſui.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΡΩΜΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α.

Ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας γραφεῖσα.

S. CLEMENTIS

EPISCOPI ROMANI

EPISTOLA AD CORINTHIOS I.

Scripta ex Romanæ Eccleſiæ perſona.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΡΩΜΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α.

Ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας γραφεῖσα.

[Ἡ ἐκκλη]σία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα [1] [Ῥώμην,] τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ [2] πα[ροικού]σῃ Κόρινθον, κλητοῖς ἡγι[ασμέν]οις ἐν θε-

FELL. VERS. ad p. 33. Dei Ecclesia, quæ Romæ peregrinatur, Ecclesiæ Dei,

VAR. LECT. [1] B. πανταχῆ τῆς Ῥώμης. [2] addit τῇ. J. fortè κατοικούσῃ.

Ἡ ἐκκλησία.] Miseret me doctorum virorum, quòd odio catholicæ veritatis, studioque vanæ hæreseos, adducti, existiment per hanc superscriptionem adjuvari errorem suum, quo Episcopis coæquant Presbyteros. *Quia nulla peculiaris vel scribentis mentio, vel Cleri Romani prærogativa, vel Corinthiaci Presbyterii à plebe discretio appareat, sed omnes ad omnes confertim scribant.* [Blond. Apol. pro sent. Hieron. p. 9.] At si rectè ex principiis suis voluissent argumentari, concludere oportebat, idem jus fuisse Laicis, ac Presbyteris & Episcopis; atque hoc modo deterrimum rerum statum convehere, ἀναρχίαν, adversùs quam Clemens totâ pugnat epistolâ. Præclarâ verò hac ratiocinatione conficietur, ut Paulus, quia scribit Epistolas, unà cum Sosthene, Timotheo, Silvano, & fratribus universis, majorem non obtinuerit, quàm ultimus Christianorum, in Ecclesiæ regimine, auctoritatem. Cur ergo, rogabis, cùm Clemens γυμνῇ κεφαλῇ potuerit literas dare, maluit latere sub persona Ecclesiæ? Facilis responsio. Quoniam totius Apostolicæ Ecclesiæ commune votum erat, pacatam cernere Corinthiorum Ecclesiam, à Petro quoque Pauloque fundatam; ingensque futurum erat Corinthiis incentivum ipsa Romanorum simul scribentium concordia. Accedit huc Apostolicus mos communicandi quæ gerebantur, cum tota Ecclesia, qui & diu duravit, & ordinem Hierarchicum non in-

S. CLEMENTIS

EPISCOPI ROMANI

EPISTOLA AD CORINTHIOS I.

Scripta ex Romanæ Ecclesiæ Persona.

ECclesia Dei quæ incolit Romam, Ecclesiæ Dei quæ Corinthum incolit, vocatis sanctificatis voluntate divinâ, per Dominum nostrum

quæ Corinthi pereginatur, vocatis, sanctificatis voluntate divinâ, per Dominum nostrum Jesum Christum: VERS. [illegible]

fringit. Vide Sancti Cypriani Ep. v. COT.

Rectissimè statuit eruditissi- Junius, *veteres primitivæ Ecclesiæ Episcopos, quos vivâ voce propter locorum distantiam erudire non poterant, per epistolas monere, consulere, objurgare, interdum & universam fraternitatem alloqui & hortari non desiisse.* At non solùm singulares personæ, aut ecclesiarum præfecti, sed tota ecclesiarum universitas hoc ipsum præstabat. Sic Smyrnensis ecclesia ad illam quæ in Ponto erat literas suas dedit. Euseb. Hist. L. iv. C. 14. Adeò non singularis exempli res est præsentis Epistolæ formula, ecclesiæ Romanæ nomine perscriptæ. Quin & observandum venit, instituti hujus causas non adeò à fraterna illa caritate, & animarum zelo, quibus olim Christianorum mentes incaluerunt, quàm ex regiminis ecclesiastici & individuæ unitatis, quæ fideles universos conjunxerat, vi & necessitate, esse repetendas. Quisquis enim ecclesiæ cujusvis membrum audiebat, aliis quibuscumque protinus adnectebatur; & qui ab aliqua meruerat ejici, ab universis utique extorris habebatur. Hinc S. Ignatius ad Smyrnæos, Ephesios, &c. epistolas perscripsit. Hinc etiam Epistolæ Synodicæ, fidei, quam quisque Episcopus profitebatur, indices, ortum duxere. Quæ quidem mittebantur, non obsequii causâ, ad sedem Romanam, sed ad omnes undique ex æquo ecclesias: cui muneri minimè

λήματι Θεοῦ, διὰ τοῦ [Κυρίου ἡμ]ῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· [Χάρις ὑ]μῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντο-[κράτο]ρος Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη, [3] [ἐφ᾽ ὑ]μῶν * ἰδίους, καὶ ἐπ᾽ ἀλλήλους.

* F. ἰδίως καὶ ἐπαλλήλως.

Α'. [Διὰ γενο]μένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ [πε-

Vers. Wot. Gratia vobis & pax ab omnipotente Deo per Jesum

Var. Lect. [3] F. ἐφ᾽ ὑμᾶς ἰδίους, καὶ ἐπ᾽ ἀλλήλους.

eximebatur ipse Romanus Pontifex, testante Gelasio I. cujus confessio fidei, universis Dardaniæ Episcopis, & aliis, habetur Ep. 1. & 2. Idem Gregorium Magnum præstitisse affirmat Joh. Diaconus in ejus vita. Imò verò nec vel ipsi Hæresiarchæ huic officio defuere: sed licèt ab Ecclesia se ultro dividerent; eidem tamen adhærere, ambitione satis præposterâ, usque affectabant. Quibus rite præstructis, facilis ad sequentem epistolam patebit aditus. Nimirum, quando teterrima seditio, illâ longè improbior quæ D. Pauli temporibus gliscebat, Corinthiorum Ecclesiam divexabat; expectandum erat, ut pro Ecclesiæ lege & more, tum seditiosi, tum etiam Episcopi, per vim & nefas ejecti, necnon ipsa demum Ecclesia malè mulctata, querelas & ἐπιζητήσεις suas, quarum mentio statim sequitur, interponerent: responsumque omnes & singuli ferrent, non ab Episcopo tantùm, sed, quod hìc factum videmus, ab ipsa etiam Ecclesiæ universitate. Quoad characterem hujus Epistolæ, licèt à decretalium, quas Papæ, longo intervallo sequentes, imperioso stilo dictârunt (proximiora enim sunt suppositita) prorsus sit aliena; ἱκανωτάτη γραφὴ à S. Irenæo, μεγάλη καὶ θαυμασία ab Eusebio, & ab Hieronymo *valde utilis*; Epistolæque ad Hebræos consimilis, & demum à tota Ecclesia publicé legi, & tantùm non Canonica haberi, meruit. Fell.

Eo tempore, nulla quidem fuit Romanæ Ecclesiæ in Corinthiam potestas; nec res Christiana eo in statu erat, ut posset ullus Episcopus in alium jus adsumere, qui paris esset ordinis. Sed nihil vetat, quamvis unus cæteris præesset, singulari quodam jure, eum tamen auctoritatem dissimulâsse; ne qui in superiorem potestatem Corinthi consurrexerunt, putarent rem agi τῶν ἡγουμένων, non ipsius Ecclesiæ; atque ipsum Romanæ Ecclesiæ corpus id probare, quod factum erat Corinthi, quidquid de eo Ecclesiæ ἡγούμενοι sentirent. Hæc causa videtur fuisse, cur Ecclesia scriberet ad Ecclesiam, omissis Rectorum nominibus, quicumque essent. Cler.

Παροικοῦσα.] Vertendum utrobique *peregrinatur Romæ, & Corinthi peregrinatur*, ut ostendit Hen. Valesius in notis ad Eusebii Hist. Eccles. Colom. Sic verterat Junius, quem temere correxit Cotelerius.

Negari minimè debet, παροικεῖν idem sæpissimè esse ac παρεπιδημεῖν, & proinde versionem Junii rectissimè esse institutam; præsertim, cùm is nascentis Ec-

Jesum Christum: Gratia vobis & pax ab omnipotente Deo per Jesum Christum in vobis singulis, & mutuò erga vos invicem, multiplicetur.

I. Propter calamitates & casus adversos, qui

Christum multiplicetur. Propter subitas ac sibi invicem succedentes calamitates & casus adversos, VERS. WOT.

clesiæ status, ut sub Imperatoribus Ethnicis, & plurimùm persecutoribus, nullibi stabilem & permanentem possideret locum; sed patriam cœlestem anhelans, vitam in terris vagam & dubiam, tamquam hospes peregrina, transigeret. Interea tamen advertere licebit, παροίκους, non modò inquilinos & hospites, sed in vicinia habitantes cives & indigenas, à probatissimis auctoribus passim dici; & non tantùm ædificia, sed pomœrium, & universum quaquà patet suburbicariam regionem, & ut Theophili Antecessoris verbis utar, πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν πόλιν ἀγροὺς urbibus accenseri: quodque ad rem præsentem imprimis spectat, in manifesto est, minores Ecclesias familiam atque nomen à matricibus ducere; unde D. Pauli Epistola ii. ad Corinthios, omnibus totius Achaiæ Ecclesiis inscribitur, 2 Cor. i. 1. Insuper collecta Hierosolymas mittenda, 1 Cor. xvi. 1. & 2 Cor. viii. 19. ad totam Achaiam pertinuit; ut constat ex Rom. xv. 26. 2 Cor. ix. 2. Pari ratione, cùm apud Euseb. L. iv. C. 14. Smyrnensis Ecclesia Epistolam suam inscribit, Ταῖς κατὰ Πόντον παροικίαις, & Dionysius τῆς ἐν Κορίνθῳ παροικίας, & Philippus τῆς Γορτυναίων παροικίας, Episcopi perhibentur; utrobique regiones omnes istis matricibus Ecclesiis, & eidem Episcopali curæ subjectæ, intelligendæ veniunt. Priscis siquidem temporibus, idem fere erat *parœcia*, quod nunc *diœcesis* diceretur. Vide Concil. Ancyrani Can. xviii. Frustra itaque sunt ii, qui, ex plurium Presbyterorum hac in Epistola mentione, rem hierarchicam concidisse autumant, & Presbyteranæ ἰσοτιμίας imaginem & typum exhiberi gloriantur. FELL.

Ἐφ' ὑμῶν ἰδίους κ.τ.λ.] Alludit fortasse ad 1 Thess. iii. 12. Legendum autem arbitror ἐφ' ὑμᾶς ἰδίως. JUN.

Vitiosa haud dubiè est Junii lectio: quorsum enim est χάρις ὑμῖν ---- πληθυνθείη, si legatur post πληθυνθείη, & cum eo connectatur ἐφ' ὑμῶν ἰδίους? Pearsonus, si veritatem non attigerit, ad eam tamen quàm proximè conjectando accessit. Clausâ enim sententiâ, & finitâ salutatione cum πληθυνθείη, connectit quæ sequuntur cum γενομένας ἡμῖν συμφορὰς, legitque Δι' αἰφνιδίους καὶ ἐπαλλήλους γενομένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ παρεμπτώσεις. WOT. Hic ex accuratiori MS. inspectione legit, Διὰ τὰς αἰφνιδίους καὶ ἐπαλλήλους τὰς γενομένας η. σ. κ. περιπτώσεις, aut Διὰ πόνους ἡμῶν ἰδίους καὶ ἐπαλλήλους, καὶ γενομένας κ.τ.λ.

Διὰ γενομένας συμφορὰς κ.τ.λ.]

[a] F. βράδιον.
[b] F. νομίζομεν.
[c] L. ξένης.

ριπ]]ώσεις, [1] ἀδελφοὶ, [a] βράδειον [2] [b] [δυσο]ίζομεν ἐπιστροφὴν πεποιη[κέν]αι, περὶ τῶν ἐπιζητουμένων [πα]ρ' ὑμῖν πραγμάτων, [3] ἀγαπητοὶ, τῆς τε ἀλλοτρίας καὶ [c] ξένοις τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ Θεοῦ, μιαρᾶς καὶ ἀνοσίου στάσεως, ἣν ὀλίγα πρόσωπα προπετῆ καὶ αὐθάδη ὑπάρχοντα, εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, ὥστε τὸ σεμνὸν καὶ περιβόητον, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀξιαγάπητον, ὄνομα ὑμῶν, μεγάλως βλασφημηθῆναι. Τίς γὰρ παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς, τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν ὑμῶν πίστιν οὐκ ἐδοκίμασεν; τήν τε σώφρονα καὶ [4] ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς

VERS. WOT. qui nobis acciderunt, tardiùs, fratres, nosmet-ipsos convertisse existimamus ad ea, quæ fuerunt quæsita à vobis, dilecti; & seditionem impiam ac detestandam, *inter vos ortam*, Deique electis peregrinam & alienam; quam pauci homines temerarii & audaces

VAR. LECT. [1] J. B. ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. [2] B. ἀναγκαζόμεθα. [3] J. B. delent. [4] MS. ἐπιεικῆν.

Ex hisce verbis colligit Junius, *verisimile esse, hanc Epistolam fuisse conscriptam à Clemente in exilio constituto.* Sed puto, bonæ fidei rem non esse, siquis alieno nomine literas mitteret, quo tempore constaret eum peregre versari, nec convenire aut alioqui eos posse, quorum verbis se scribere profitetur. Præterea solennis illa legatio, quæ in calce recensetur, argumento erit, hæc ab insula, aut metallo, minimè fuisse transmissa. FELL.

Satis jam omnibus constat, hanc Epistolam scriptam fuisse, circa I. Vespasiani annum, qui est Æræ Christianæ lxix. Quis credat, Clementem exsulantem, nomine Ecclesiæ cui præfuerat, Epistolam scripsisse; cùm multò commodiùs ab iis, qui Romæ erant, scribi posset? An credibile etiam est, Clementem exsilii sui ne minimam quidem mentionem facturum fuisse? CLER.

Δυσοίζομεν.] Vox per conjecturam Junii restituta, quæ tamen vix alibi quàm apud Hesychium reperitur, qui δυσοίζειν per φοβεῖσθαι & ὑποπλεύειν reddit. Simplicius νομίζομεν. FELL.

Legit Junius δυσοίζομεν, satis incommodè proculdubio, poeticum cùm sit vocabulum, nec usquam nisi apud poetas, raroque apud ipsos, occurrat. WOT. Subjicit, Millium & Grabium, quorum uterque Junii editionem cum MS. contulerat, in suis codicibus reposuisse νομίζομεν.

Legendum videtur βραδεῖαν

nobis acciderunt, Fratres, tardiùs nos animum adjeciſſe videmur ad eas res, quæ à vobis, Dilecti, quæſitæ ſunt; & ad ſeditionem impiam ac deteſtandam, Dei electis peregrinam & alienam; quam pauci homines inſolentes & audaces in tantum vecordiæ inflammârunt, ut venerabile, & illuſtre, & ab omnibus amari dignum, nomen veſtrum magnopere blaſphemetur. Quis enim apud vos diverſatus, omni virtute plenam, firmamque ac ſtabilem fidem veſtram non probaverit? ſobriam & moderatam in Chriſto pietatem non eſt admiratus? magnificentiam hoſpi-

Citatur à Clem. Al. Strom. iv.

VERS. WOT.

in tantum inſolentiæ accenderunt, ut honorificum & illuſtre nomen veſtrum, & ab omnibus amari dignum, vehementer blaſphemetur. Quis enim apud vos diverſatus, omni virtute plenam, firmamque ac ſtabilem fidem veſtram non probavit? ſobriamque & moderatam in Chriſto pietatem non eſt admiratus? & ſplendidos ac li-

δοκήσομεν ἐπιστροφὴν κ. τ. λ. hoc eſt, ſi ita loqui Latinè liceret, *ſeram videbimur animadverſionem feciſſe, de iis quæ quærebatis.* Senſus eſt, videbimur ſerò ad animum revocâſſe. CLER.

Ἐπιστροφὴν πεποιηκέναι.] Ἐπιστρέφεσθαι, & ἐπιστροφὴν ποιεῖν eſt, curare, animadvertere, animum adhibere vel adjicere. JUN.

Εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας.] Hoc eſt *tanto furore inflammârunt*; vel *ita inflammârunt*, ut rem *ad tantum furorem* adduxerint; *ut &c.* CLER.

In tantum ſuperbiæ ſive inſolentiæ accenderunt. WOT. Hanc loquendi rationem viris eruditis tolerabilem viſam fuiſſe miror: non enim *ſeditionem in tantum vecordiæ*, vel *ſuperbiæ inflammârunt* Schiſmatici; ſed hoc eorum faſtu, vel temeritate, contigit. Id olim videns Joan. Boiſius legendum conjecit, εἰς τοσοῦτον, ὑπὸ ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, *uſque adeò, præ ſuperbia accenderunt*: ad Auctoris mentem rectè quidem. Sed minore mutatione reponendum, εἰς τοσοῦτον ἀπονοίᾳ vel ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, *in tantum, per adrogantiam*, vel *ſtultam audaciam, inflammârunt.* Nam ἀπόνοια σημαίνει δύο, τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ τὴν θρασύτητα, ſicut ait Etymologici Magni ſcriptor; & huc convenit vel hæc, vel illa ſignificatio. DAV. Optimè, ut in Vet. Gloſſis: Ἀπόνοια, *contumacia, dementia*: ἀπονοίᾳ, *temeritate.* Ἀπονενοημένος, *temerarius, demens.* Vide Theophraſti Char. C. vii. περὶ ἀπονοίας, & C. xxv. περὶ ὑπερηφανίας, & ad illa Caſaubonum. CLER.

Ὄνομα.] *Nomen* hìc eſt exiſtimatio. CLER.

φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος οὐκ ἐκήρυξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ [5] ἀσφαλῆ γνῶσιν οὐκ ἐμακάρισεν; [6] ἀπροσωπολήπτως γὰρ πάντα [7] ἐποιεῖτε, καὶ [a] τοῖς νόμοις τοῦ Θεοῦ [8] ἐπορεύεσθε, ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ τιμὴν τὴν [9] καθήκουσαν ἀπονέμοντες τοῖς παρ' ὑμῖν πρεσβυτέροις· [1] νέοις τε μέτρια καὶ σεμνὰ νοεῖν [2] ἐπετρέπετε· γυναιξίν τε ἐν ἀμώμῳ καὶ σεμνῇ καὶ ἁγνῇ συνειδήσει πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε, στεργούσας καθηκόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν· ἔν τε τῷ κανόνι τῆς ὑποταγῆς ὑπαρχούσας, [3] τὰ κατὰ τὸν οἶκον σεμνῶς οἰκουργεῖν ἐδιδάσκετε, πάνυ σωφρονούσας.

[a] Clemens Al. ἐν τοῖς νομίμοις.

VERS. WOT. berales hospitalitatis vestræ mores non prædicavit? & perfectam certamque cognitionem vestram non beatam existimavit? Omnia enim sine personarum intuitu à vobis fiebant, & in Dei legibus ambulabatis, præpositis vestris subditi, & Presbyteros, *qui sunt* inter vos, debito honore prosequentes. Juvenibus, ut mode-

VAR. LECT. [5] MS. ἀσφαλῆν. [6] ἀπροσωπολήμπτως. [7] ἐποιεῖται. [8] ἐπορεύεσθαι. [9] καθίκουσαν. [10] ναίοις. [11] B. ἐπεσκήπτετε. [12] καὶ πάνυ σωφρονούσας, τὰ κατὰ κ. τ. λ.

Τοῖς νόμοις.] Clemens Alex. ἐν τοῖς νομίμοις. Quæ genuina lectio, ut ex Cap. iii. & xl. liquet. COLOM. Nusquam, quod memini, apud LXX. vel in Novo Testamento, νόμοι effertur pluraliter pro legibus vel præceptis Dei; sed tantùm singulariter, denotans Dispensationem sive Legem, vel moralem, vel Mosaicam, vel Christianam, præcipuè verò Mosaicam; cùm Christiana Dispensatio fere ubique vocetur Evangelium. Divinæ autem leges ubique nuncupantur ἐντολαὶ, προστάγματα, κρίματα, κρίσεις, διαταγαὶ, μαρτύρια, & δικαιώματα, nusquam νόμοι. In libro quidem Daniel, ἐν τοῖς νόμοις ἐπορεύεσθε semel reperitur: sed versio illa Danielis, quæ hodie habetur, quæque temporibus S. Hieronymi in usu fuit, est versio Theodotionis, à fide Christiana transfugæ, neque Apostolicâ authoritate, neque ecclesiasticâ, munita. Vide S. Hieron. Præf. in Dan. WOT.

Ἡγουμένοις.] Burtonus vocem Ἡγούμενοι hic & alibi interpretatur magistratus civiles; affirmatque, voce πρεσβύτεροι, quæ in sequentibus verbis legitur, intelligendos esse, non Ecclesiæ Presbyteros, sed tantùm grandiores natu, prout opponuntur, νέοις, juvenibus, qui sequuntur.

talitatis veſtræ non prædicavit? perfectam, ſtabilemque cognitionem veſtram non judicavit beatam? Omnia enim ſine perſonarum acceptione à vobis fiebant, & in Dei legibus ambulabatis, præpoſitis veſtris ſubditi, & ſeniores inter vos debito honore proſequentes. Juvenibus, ut moderata & honeſta ſectarentur, mandabatis; mulieribus, ut in inculpabili, ſancta, & caſta conſcientia, omnia peragerent, diligendo maritos, prout officium poſtulat, denunciabatis; utque, in obedientiæ canone ſe continendo, res domeſticas cum omni temperantia adminiſtrarent, docebatis.

rata & honeſta ſectarentur, mandâſtis: mulieres in inculpabili, honeſta, & caſta conſcientia omnia peragere juſſiſtis, diligentes maritos ſuos, prout officium poſtulat; & in obedientiæ canone ſe continentes, res domeſticas cum gravitate adminiſtrare, docebatis, omnino honeſtè ſe gerentes. VERS. WOT.

Hæc verò ſunt violenter detorta à viro docto, dum ὑποθέσει δουλεύει. Si Clemens ageret de ſeditione erga magiſtratus Ethnicos, in quos ſurrexiſſent Chriſtiani; ſpecioſiùs obtrudi hìc poſſet vox ἡγούμενοι pro magiſtratibus. Nunc, cùm ea vox ſignificet omnes, qui in quavis re præeunt, ſive in Republica, ſive in Eccleſia; voci tribuenda eſt alterutra poteſtas, prout res, quæ agitur, poſtulat. Vide Hen. Hammondum ad Heb. xiii. 7. Jam autem nullius ſeditionis in Magiſtratus Civiles inſimulat Corinthios Clemens, ſed tantùm diſcordiæ in Eccleſia, quâ fiebat, ut nonnulli adverſarentur ἡγουμένοις, quâ voce proinde ſignificantur tantùm ii, qui præerant Eccleſiæ. Eadem ratio ſuadet, τοῖς παρ' ὑμῖν πρεσβυτέροις intelligendum de Presbyteris Eccleſiæ, non de magiſtratibus Corinthiorum, qui erant Ethnici. Nec vetat oppoſitio τῶν νεῶν, quæ ſequitur: potuere enim juniores quidem Chriſtiani in Seniores munere, non minùs quàm ætate, inſurgere. CLER.

Ἐπετρέπετε.] Fortè προυτρέπετε, vel ἐπετρέφετε, aut potiùs ἐξετρέφετε, quod idem eſt cum ἀνετρέφετε, i. e. à teneris inſtituebatis & imbuebatis. JUN.

Verbum ἐπιτρέπω jubendi vim habet in Theodoreti Therap. vii. & in Clementinis Hom. iv. C. 1. DAV.

Οἰκουργεῖν.] Non ſatis Chriſtianæ matrisfamilias οἰκουρεῖν,

Β΄. Πάντες τε ἐταπεινοφρονεῖτε, μηδὲν ἀλαζονευόμενοι, ὑποτασσόμενοι μᾶλλον ἢ ὑποτάσσοντες, [1] μᾶλλον διδόντες ἢ λαμβάνοντες· τοῖς ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ ἀρκούμενοι, καὶ προσέχοντες [2] τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπιμελῶς, [3] ἐστερνισμένοι ἦτε τοῖς σπλάγχνοις, καὶ τὰ [4] παθήματα αὐ-

VERS. WOT. II. Omnes humili animo eratis, in nullo inani gloriationi dediti, *aliorum jugo* ſubjecti potiùs quàm *alios vobis*

VAR. LECT. [1] MS. ἥδιον. [2] J. B. C. τοῖς λόγοις. [3] J. οἱ ἐνεστερνισμένοι ἦσαν. B. ἐνεστερνισμένοι ἦτε αὐτὸν. [4] J. μαθήματα.

domum curare, niſi fortis illius mulieris ad inſtar, quam Solomon Prov. ult. deſcribit, manum operi admoveat. Σεμνῶς οἰκουργεῖν eſt *decorè* aut *cum matronali gravitate adminiſtrare.* FELL.

Si, quæ ſunt uxoris antea definitis, ſtatuamus ἐν τῷ κανόνι τῆς ὑποταγῆς ὑπαρχούσας non referri ad præcedens γυναιξίν, & connecti cum στεργούσας καθηκόντως; ſed periphraſin eſſe, & denotare ancillas, rebus domeſticis, præſertim ſervilibus, operantes; haud dubio legendum eſt οἰκουργεῖν, & ſententia hoc modo vertenda eſt, *& eas, quæ ſunt in canone obedientiæ, rebus domeſticis cum reverentia operari docuiſtis, omnino honeſtè ſe gerentes.* WOT.

Inſolens & dura loquendi ratio: cave verò cum Boiſio reponas οἰκουρεῖν, hæc enim pura puta eſt ταυτολογία. Non incommodè quidem Junius αὐτουργεῖν reſcripſit; ego tamen ὑπουργεῖν, *exſequi*, legendum cenſeo. DAV.

Πάντες ἐταπεινοφρονεῖτε.] Ad locum 1 Pet. v. 5. reſpexiſſe hìc Clementem noſtrum arbitror, Πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. Unde infrà ἐνδυσάμεθα τὴν ὁμόνοιαν ταπεινοφρονοῦντες· & paſſim in hac Epiſtola Corinthios, ut humilitate ſe ornent, & humilitatem cum concordia induant, hortatur: quæ cæterarum virtutum meritò à Baſilio θησαυροφυλάκιον vocatur; & à Chryſoſtomo, μήτηρ, καὶ ῥίζα, καὶ τροφὸς, καὶ ὑπόθεσις, καὶ σύνδεσμος, τῶν ἀγαθῶν. JUN.

Μᾶλλον διδόντες.] Alludit ad locum Act. xx. 35. Μακάριόν ἐστι διδόναι, μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. JUN.

Ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ ἀρκούμενοι.] Fortè doctrinam ſalutis, ex ſacris Scripturis hauſtam, intelligit, ut Baſilius ad Meletium Ep. 56. ὠφέλιμα διδάγματα ἢ ἐφόδια πρός τε τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, καὶ τὸν μέλλοντα: Sic Cyrillus Hieroſol. Cat. v. Vel potiùs τὰ βιωτικὰ, ad victum & veſtitum neceſſaria, intelligit, ut 1 Tim. vi. 8. Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. & Heb. xiii. 5. ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν. JUN.

Perinde eſt, ſive de animi, ſive

II. Omnes humili animo eratis, nullatenus ſuperbientes, magis ſubjecti quàm ſubjicientes, dantes potiùs quàm accipientes: Dei viatico contenti, & verbo ejus diligenter attendentes, dilatati eratis in viſceribus; ejuſque paſſiones

ſubjicientes, *lubentius dantes quàm accipientes*: Dei viatico contenti, & ad verba ejus diligenter attendentes, intimè recondita in viſceribus ſervabatis; ejuſque paſſio- VERS.WOT.

etiam corporis, viatico, hæc intelligantur: ſenſus enim de utrovis rectè conſtabit. FELL.

Προσέχοντες τοὺς λόγους.] Certum eſt, apud paullò ἑλληνικωτέρως loquentes, verbum προσέχειν conjungi cum Dativo: attamen, apud Lxx. ſæpe conjungitur hoc verbum cum Accuſativo. Ad λόγους referri debet ἐστερνισμένοι vel ἐνεστερνισμένοι. CLER.

Ἐστερνισμένοι.] Clementi ἐστερνισμένοι ſunt, qui Latinis pectoroſi, homines lati capaciſque pectoris. Reſpexit dubio procul ad 2 Cor. vi. 11, 12, 13. ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπάγχνοις ὑμῶν. ---- πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Quocirca ſuſpicari quis poſſit, particulam ἐν è Clementino textu excidiſſe. COT.

Στερνίζεσθαι vel ἐνεστερνίζεσθαι τοῖς σπλάγχνοις, *pectorari*, ut ſic loquar, *viſceribus*, idem eſt, quod Latinè diceres, *in animum admittere*. Heſychius quidem & Suidas interpretantur ἐνστερνισάμενος, περιπτυξάμενος, *complexus*, quia hoc fit pectora conjungendo. Hinc *complexi* hìc *viſceribus* dicentur, qui in intima viſcera id, de quo ſermo eſt, admiſerint. Poſtea verbum hoc frequentiùs à Scriptoribus Chriſtianis uſurpari cœpit: cujus etiam intenditur ſignificatio, additis verbis τοῖς σπλάγχνοις. CLER.

Τὰ παθήματα αὐτοῦ.] Hæc verba proculdubio referri debent ad precedens Θεοῦ· unde facilè evinci poteſt, ſi fides Clementi ſit habenda, Chriſtum eſſe Deum; immeritoque à Photio malè haberi Sanctum Patrem, quòd nimis humiliter, de divina Chriſti natura, ſenſiſſe videatur. COT. WOT.

Ad hunc locum, Τοῖς ἐφοδίοις ----- ὀφθαλμῶν ὑμῶν, alluſiſſe Auctorem Conſtitutionum Apoſtolicarum, in Proœmio operis, conjicit Pearſonus. Ὡπλισμένοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐνεστερνισμένοι τὸν φόβον αὐτοῦ, ῥαντίσματος μέτοχοι τοῦ τιμίου καὶ ἀθώου αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ubi ὡπλισμένοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ reſpondet, τοῖς ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ ἀρκούμενοι, cum iſta ἐφόδια ſint commeatus, & apparatus, quibus opus eſt in militia noſtra Chriſtiana; καὶ ἐνεστερνισμένοι τὸν φόβον αὐτοῦ reſpondet, καὶ προσέχοντες τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπιμελῶς, ἐστερνισμένοι ἦτε τοῖς σπλάγχνοις· & ῥαντίσματος μέτοχοι τοῦ τιμίου καὶ ἀθώου αἵματος τοῦ Χριστοῦ reſpondet, καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ὑμῶν. WOT.

τοῦ ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ὑμῶν. Οὕτως εἰρήνη βαθεῖα καὶ [5] λιπαρὰ ἐδέδοτο πᾶσιν, καὶ ἀκόρεστος πόθος εἰς ἀγαθοποιΐαν, καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου ἔκχυσις ἐπὶ πάντας ἐγίνετο· μεστοί τε ὁσίας βουλῆς ἐν ἀγαθῇ προθυμίᾳ μετ' εὐσεβοῦς [6] πεποιθήσεως ἐξετείνατε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς τὸν παντοκράτορα Θεὸν, ἱκετεύοντες αὐτὸν [a] ἵλεως γενέσθαι, εἴ τι ἄκοντες ἡμάρτετε. Ἀγὼν ἦν ὑμῖν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ὑπὲρ πάσης τῆς ἀδελφότητος, εἰς τὸ σώζεσθαι μετ' [7] ἐλέους καὶ συνειδήσεως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ· [8] εἰλικρινεῖς καὶ ἀκέραιοι ἦτε, καὶ [b] ἀναμνησίκακοι εἰς ἀλλήλους. Πᾶσα στάσις, καὶ πᾶν σχίσμα βλελυκτὸν ὑμῖν· ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι [c] [9] τοῖς πλησίον ἐπενθεῖτε· τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἴδια ἐκρίνετε· ἀμεταμέλητοι ἦτε ἐπὶ πάσῃ ἀγα-

[a] F. ἵλεων.

[b] F. ἀμνησίκακοι.

[c] τῶν, vel πλησίων.

VERS. WOT. nes vobis præ oculis erant. Sic alta & beata pax, cum inexplebili benefaciendi desiderio, omnibus data fuit; plena etiam super omnes Spiritûs sancti effusio facta est; sanctaque voluntate pleni, bonâ animi promptitudine, cum pia confidentia, manus vestras ad Deum omnipotentem extendistis, supplicantes ei, ut esset erga vos animo propitio, si quid inviti peccassetis. Labor omnis & con-

VAR. LECT. [5] MS. λειπαρὰ ἐδέδετο. [6] πεποινθήσεως. [7] ἐλαίους. [8] εἰλεικρινεῖς καὶ ἀκέρεοι. [9] J. F. τῶν. B. τοῖς τῶν πλησίων.

Ἵλεως γενέσθαι.] Junius, Cotelerius, Colomesius, & Fellus malunt ἵλεων. Ipse, quum à MS. Cod. fide non nisi invitus discedo, nihil muto: ἵλεως enim adverbialiter usurpatum, *propitiè*, vel *animo propitio*, satis consonum est τῷ γενέσθαι. WOT.

Ὑπὲρ πάσης τῆς ἀδελφότητος.] Sic 1 Pet. ii. 17. Τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε. Sub Lege olim, non tantùm qui eisdem parentibus erant prognati, sed qui ejusdem tribûs, qui eorundem sacrorum, & ejusdem verbi participes erant, Fratres vocabantur. Sic in primitiva Ecclesia, cùm Christiani animo animaque inter se miscerentur, & omnia præter uxores indiscreta haberent, (ut loquitur Tertullianus) Fratres, propter hanc πρὸς ἀλλήλους φι-

vobis præ oculis erant. Sic alta & beata pax omnibus dabatur, inexplebile benefaciendi desiderium omnes tenebat, plena etiam super omnes Spiritûs sancti effusio facta est; sanctaque voluntate pleni, bona animi promptitudine, cum pia confidentia, manus vestras ad Deum omnipotentem extendistis, supplicantes illi ut propitius esset, si quid inviti peccassetis. Vobis per diem ac noctem solicitudo erat pro universa fraternitate, ut numerus electorum Dei cum commiseratione & conscientia salvaretur. Sinceri inter vos invicem, innoxii, & omnis injuriæ immemores eratis. Seditio omnis & scissura vobis abominationi erat; proximorum delicta lugebatis; illorum defectus, vestros censebatis; benefacti nullius pœnitebat vos; ad omne bo-

Heb. viii. 12. Mach. vii. 37.

tentio vestra diu noctuque pro universa fraternitate erat, ut numerus electorum ejus cum commiseratione & conscientia salvaretur. Sinceri inter vos invicem, innoxii, & omnis injuriæ immemores, eratis. Seditio omnis, & scissura, vobis abominanda erat: proximorum delicta lugebatis; illorum defectus vestros censebatis: propter benefacta nulla pœnitentiâ ducti, *ad omne bo-*

VERS. WOT.

λοστοργίαν καὶ ἀγάπην, dicebantur: præcipuè verò, quia unum patrem Deum (ut idem Tertull. in Apol.) agnoscerent, unum spiritum sanctitatis haberent, & de ejusdem ignorantiæ utero ad unam veritatis lucem expavissent. Hinc, apud Cyprianum, in Epistolarum fine, illud toties repetitum, *Fraternitatem universam meo nomine salutate: Fraternitatem, quæ vobiscum est, multùm à me salutate.* JUN.

Καὶ συνειδήσεως.] Rectè se non habet oratio: *συνείδησις* enim vox est media; proque epitheti ratione, bonum fit, vel malum. Boisius legit *συνειδήσεως ἀγαθῆς*. Junius verò, *συνδέσεως*, quod melius. Forsan verò optimè rescripseris, *καὶ συνευδοκήσεως*. Hæc vox animorum veluti harmoniam denotat, & huic loco adprimè convenit. Vide C. xxxiv. & xl. DAV.

Ἀναμνησίκακοι.] Rectiùs *ἀμνησίκακοι*. BOIS. Optimè, nam *ἀναμνησίκακοι* si dicerentur, ii significarentur, qui revocarent in memoriam injurias ab aliis acceptas. CLER.

θοποιΐᾳ, [1] ἕτοιμοι εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Τῇ πα-
ναρέτῳ καὶ σεβασμίῳ πολιτείᾳ [2] κεκοσμημένοι
πάντα ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ [3] ἐπετελεῖτε· τὰ προσ-
τάγματα τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρ-
δίας ὑμῶν ἐγέγραπτο.

Γ΄. Πᾶσα δόξα καὶ πλατυσμὸς [1] ἐδόθη ὑμῖν,
καὶ ἐπετελέσθη τὸ γεγραμμένον, Ἔφαγεν καὶ
ἔπιεν, καὶ ἐπλατύνθη καὶ ἐπαχύνθη, * καὶ ἀπε-

* L. ἀπελάκτισεν.

VERS. WOT. *num opus prompti eratis.* Ornati venerandâ & omnibus numeris absolutâ conversatione, omnia in timore ejus peragebatis: mandata & præcepta Domini in latitudine

VAR. LECT. [10] MS. αἴτοιμοι. [11] ἐκοσμημένοι. [12] ἐπετελεῖται. [1] δόθη.

Ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ.] Malim ἐν τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, ut deinde lineâ sequente, pro τὰ δικαιώματα τοῦ Κυρίου, scribatur τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· rectiùs enim subjicitur relativum, quàm præcedit. BOIS. CLER.

Προστάγματα.] Addendum è Cod. MS. καὶ τὰ δικαιώματα, quod vertit Junius *præcepta:* rectiùs vertisset *jura.* CLER.

Ἐπὶ τὰ πλάτη.] Junius, Boisius, & Fellus malunt ἐπὶ τὰς πλάκας, proculdubio respicientes ad 2 Cor. iii. 3. οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις. Legitur autem ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου. Prov. vii. 3. & passim apud LXX. WOT.

Sic habet etiam Cod. Alexand. pro quo ἐπὶ πλάκος perperam scripsit Grabius in ipso contextu, rejectâ ad marginem lectione Codicis; cum quo consentiunt Romanus, Complutensis, & Venetus. Est quidem Heb. לוח *louahh,* quod πλάκα, seu *tabulam,* significat. Sed quia tabula nonnullam latitudinem habet, ideo & πλάτος dici potest: & plures Patres laudantur, qui hoc loquendi genere usi sunt. CLER.

Πᾶσα δόξα.] Huc usque laudantur Corinthii, & illarum pii, sancti, & religiosi mores ipsis ob oculos ponuntur; ut vituperium, propter vitia in quæ degenerârunt, acriùs illorum animos pungeret. JUN.

Ante hæc verba, tale quid καὶ τοιοῦτοι μέν ποτε ἦτε, νῦν δὲ τί; inserendum esse putat Boisius. Abruptam nimis esse hanc transitionem non diffiteor. Sed Photius, Criticorum ut parens, ita & facilè princeps, dudum notavit, esse tam in priore, quàm in posteriore Epistola, νοήματα ἐρριμμένα πως, καὶ οὐ συνεχῆ τὴν ἀκολουθίαν φυλάττοντα. Apostoli enim & Patres Apostolici, modò de sensu & materia constiterit, verborum & sententiarum elegantias, ac rhetoricas subtilitates, parum habuerunt. WOT.

Πλατυσμός.] Ut Cyrillus in Catena nostra in Psalmos inter-

num opus prompti & alacres eratis. Ornati venerandâ & omnibus numeris abſolutâ converſatione, omnia in timore ejus peragebatis: mandata & præcepta Domini in tabulis cordis veſtri altiùs inſculpebantur.

Tit. iii. 1.

Deu. xxxii. 15.
Prov. vii. 3.

III. Omnis honor & latitudo vobis data eſt, & ſcriptum illud impletum eſt, *Edit, bibit, & dilatatus, ac incraſſatus eſt, & recalcitravit*

cordis veſtri altiùs inſculpebantur.

VERS. WOT.

III. Omnis honor & dilatatio vobis data eſt, & ſcriptum illud impletum eſt, *Edit, bibit, dilatatus, & incraſ-*

pretatur, eſt πραγμάτων [a] εὐθυμία καὶ εὐρυχωρία. Corinthus enim illis temporibus, ut Chryſoſtomus in argumento 1 Cor. urbs magna fuit, καὶ πολυάνθρωπος, πλούτου καὶ σοφίας ἕνεκεν θαυμαστή, καὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ κεφάλαιον. JUN.

[a] εὐθηνία.

Hæc vox apud profanos Authores ſignificat *dilatatio, deductio*, vel *diſtenſio in latum*; item *jactantia, oſtentatio, loquacitas*. Apud Patres frequentiùs denotat *latos animi affectus, ex conſcientia rite & ſincerè præſtiti officii*: quam ſignificationem *dilatatio* etiam apud Latinos Patres obtinet. WOT.

Ἔφαγεν, κ. τ. λ.] Hoc in loco ſemel obſervetur, Clementem in laudandis S. Scripturis Apoſtolos imitatum, qui ſubinde ſenſa magis quàm verba reddebant; nec id quidem diſtinctè & ſeorſim, ſed permiſtis, & quaſi per ſpicilegium decerptis ſuffragiis; nec tam ab Hebræis fontibus, quàm Lxx profluente, minùs fortaſſe limpido, ſed magis accommodo, omnibuſque expoſito, hauſiſſe. FELL.

Exiſtimabant Patres, Scripturarum auctoritatem tantam eſſe, apud auditores & lectores, ut ſatis eſſet adhærere veræ earum ſententiæ & conſilio; quamvis ipſa verba non proferrent. Apoſtolorum etiam auctoritate freti, ſententiam aut περιοχὴν integram conficiunt, ex pluribus Scripturæ locis, quaſi in una orationis ſerie conjunctis. Quæ obſervatio erit veluti προθεραπεία, quæ ſatis ſit ad parandum lectorem minùs peritum; impediendumque ne perturbetur, ſi invenire nequeat loca omnia hìc citata, conſentanea Bibliis, quæ manibus noſtris teruntur. CLER.

Non multùm diſſimiliter citat B. Chryſoſtomus Hom. i. in Gen. Ἔφαγε, καὶ ἔπιε, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος. COT.

Hæc paulo aliter quàm apud Lxx. aut in Heb. Textu leguntur: & Clemens & Chryſoſtomus ex Lxx. citâſſe videntur memoriter; quod apud S. Patres non eſt infrequens. WOT.

γαλάκτισεν ὁ ἠγαπημένος. Ἐκ τούτου ζῆλος, καὶ ἔρις, καὶ στάσις, διωγμὸς καὶ ἀκαταστασία, πόλεμος καὶ αἰχμαλωσία. οὕτως ἐπηγέρθησαν οἱ ἄτιμοι ἐπὶ τοὺς ἐντίμους, οἱ ἄδοξοι ἐπὶ τοὺς ἐνδόξους, οἱ ἄφρονες ἐπὶ τοὺς φρονίμους, οἱ νέοι ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Διὰ τοῦτο πόῤῥω ἄπεστιν ἡ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη, ἐν τῷ ἀπολείπειν ἕκαστον τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῇ [2] πίστει αὐτοῦ ἀμβλυωπῆσαι, μηδὲ ἐν τοῖς νομίμοις τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ πορεύεσθαι, μηδὲ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸ καθῆκον τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἕκαστον βαδίζειν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ [3] τὰς πονηρὰς, ζῆλον ἄδικον καὶ ἀσεβῆ ἀνειληφότας, δι' οὗ καὶ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.

Δ'. Γέγραπται γὰρ οὕτως· Καὶ ἐγένετο μεθ' ἡμέρας, ἤνεγκεν Κάϊν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς

VERS. WOT. *satus est, & recalcitravit dilectus.* Ab hoc fonte, zelus, & invidia, & contentio, & seditio, persecutio, & commotio, bellum, & captivitas, manârunt. Sic viles & inglorii, contra honoratos & gloriosos, sic insipientes contra sapientes, & juvenes contra seniores, insurrexerunt. Hanc ob causam, procul absunt justitia & pax, dum unusquisque Dei timorem deserat, & in fide ejus

VAR. LECT. [2] MS. πίστι. [3] τῆς.

Ζῆλος.] Adde καὶ φθόνος, quæ à nullo Codicum impressorum habentur. At versio Junii ea agnoscit; legimus enim *Ab hoc fonte æmulatio, invidia:* unde Typographi potiùs, quam ipsius, error esse videatur. WOT.

Διὰ τοῦτο κ. τ. λ.] *Hinc est, quòd justitiâ procul exulante & pace, unusquisque &c.* JUN. Recedimus aliquantò à versione viri doctissimi, ut mens Authoris expressiùs patere possit; qui utilissimum hoc effatum contra sæculi politicos reddit, Pessum iri morum curam, pacemque civilem, contemtâ priùs pietate. FELL.

Τῷ Χριστῷ.] Junius mavult Χριστιανῷ. Mihi sanè MS. Codicis lectio præferenda videtur. Dicitur enim καθῆκον τῷ Χριστῷ satis aptè, de perpetua & continua bonorum operum se-

dilectus. Hinc æmulatio, invidia, contentio, ſeditio, perſecutio, commotio, bellum, & captivitas manârunt. Sic viles & inglorii contra honoratos & glorioſos, ſic inſipientes contra ſapientes, & juvenes contra ſeniores, inſurrexerunt. Hanc ob cauſam, procul abſunt juſtitia & pax, dum unuſquiſque Dei timorem deſerit, & in fide ejus cæcutit; neque in inſtitutis præceptorum ejus ambulat, aut *vitam Chriſto dignam degit: ſed ſecundùm pravas ipſius concupiſcentias incedit, iniquam & impiam invidiam fovendo & amplectendo, per quam mors in mundum intravit.

Iſa. iii. 5.

Sap. ii. 24.

IV. Sic enim ſcriptum eſt, *Et factum eſt poſt dies, obtulit Cain ex fructibus terræ ſacrificium*

Gen. iv. 3---8.

cæcutiat, neque in inſtitutis præceptorum ejus ambulet, aut vitam Chriſto dignam degat; ſed ſecundùm pravas ipſius concupiſcentias incedat, iniquam & impiam invidiam fovens & amplectens, *per quam mors in mundum intravit.*

IV. Sic enim ſcriptum eſt, *Et factum eſt poſt dies, obtulit Cain ex fructibus terræ ſacrificium Domino. Abel*

Vers. Wot.

* ... rie, ſecundùm præcepta Chriſti; quam pie & Chriſtianè vivendi rationem Græci Patres πολιτείαν vocant. Vox enim Χριστὸς, accepta metonymicè, Chriſtianam, tum fidem, tum praxin complectitur. Wot.

Mendum quidem agnoſco, non tamen τῷ Χριστιανῷ legerim; ſed τῷ ἐν Χριστῷ, quam loquutionem paſſim Paulus adhibet, alteram nec item. Dav.

Ἀνειληφότας.] Ἕκαστον, cùm ſit nomen περιληπτικὸν, ſingulare ſæpius apud Poetas, & in proſa oratione nonnunquam, jungitur verbo vel adjectivo plurali. Wot.

Fortaſſe dicit ἀνειληφότας, reſpectu habito ad ſeditionem D. Pauli tempore natam: de qua ſub Epiſtolæ finem datâ operâ diſſerit: ut ſenſus ſit, illos ad iniquam & impiam æmulationem denuo reverſos. Vide 1 Cor. xi. Ratio inſuper habenda particulæ καὶ, quæ immediatè ſequitur δι' οὗ καὶ θάνατος, κ. τ. λ. Fell.

θυσίαν τῷ Θεῷ· καὶ Ἄβελ ἤνεγκεν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν. Καὶ [1] ἐπεῖδεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἄβελ, καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ Κάϊν, καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχεν. καὶ ἐλυπήθη Κάϊν [2] ἄγαν, καὶ συνέπεσεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Κάϊν, Ἵνα τί περίλυπος ἐγένου; καὶ ἵνα τί συνέπεσεν τὸ πρόσωπόν σου; οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἥμαρτες; ἡσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν Κάϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Διέλθωμεν εἰς τὸ [3] πεδίον. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐν τῷ [4] πεδίῳ, ἀνέστη Κάϊν ἐπὶ Ἄβελ τὸν

VERS. WOT. *autem obtulit & ipse de primogenitis ovium suarum, & adipibus earum. Et respexit Deus super Abel, & super munera ejus. Super Cain autem, & super sacrificia ejus non advertit: & contristatus est Cain valde, & concidit vultu suo. Et dixit Dominus Deus ad Cain,*

VAR. LECT. [1] MS. ἐπιδεν. [2] λιαν. [3] παιδιον. [4] πεδιῳ.

Οὐκ ἐὰν --- ἡσύχασον.] Hæc non facilè cum Hebræo textu, prout in præsens habetur, videntur posse conciliari: rejectis tamen punctis, quod absque piaculo, utpote à Masorethis adjectis, cuivis est integrum, ad amussim cum lectione LXX. conveniunt, הלא אם תיטיב חטאת רבץ שאת ואם לא תיטיב לפתח. *Annon, si benefeceris offerre*, vel offerendo, *& si non benefeceris dividendo, peccâsti? Cesses*, quiescas, vel accumbas. Onkelosi Targum [Hierosol. etiam & Ben. Uziel] ad hodiernam punctuationem per periphrasin explicat. *Annon, si benefeceris opus tuum, remittetur*, vel relinquetur, i. e. reponetur tibi: *& si non benefeceris opus tuum, in diem judicii peccatum tuum asservatur?* Ego sanè lectionem LXX præferendam esse censeo. Vulgo enim recepta interpretatio, neque cum præcedentibus verbis, in quibus de sacrificio agitur, neque cum Hebraico textu rectiùs punctuato, adeò aptè convenit: nihil enim de sacrificio habetur, qua mente, quave intentione sit offerendum, vel ex qua parte Cain in sacrificando peccavit contra Deum. Quæ quidem omnia versio LXX exhibet; sicut à Tertulliano in Libro contra Judæos explicatur: *accepto ferens, quæ offerebat in simplicitate cordis; & reprobans sacrificium fratris ejus Cain, qui, quod offerebat, non rectè dividebat.* Et fusiùs ab I-

Domino; Abel autem obtulit & ipse de primogenitis ovium suarum, & adipibus earum. Et respexit Deus super Abel, & super munera ejus: super Cain autem, & super sacrificia ejus non advertit. Et contristatus est Cain valde, & concidit vultu suo. Et dixit Dominus Deus ad Cain, Quare tristis factus es? & quare concidit vultus tuus? Nonne si rectè offeras, non autem rectè dividas, peccâsti? Quiesce: ad te conversio ejus, & tu principatum habebis ipsius. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum, Transeamus in campum. Et factum est dum essent in campo, surrexit Cain super Abel

Quare tristis factus es? Et quare concidit vultus tuus? Nonne si rectè offeras, non autem rectè dividas, peccâsti? Quiesce; ad te conversio ejus, & tu principatum habebis ipsius. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum, Transeamus in campum. Et factum est, dum essent in campo, surrexit VERS. WOT.

renæo: *Ab initio respexit Deus munera Abel, quoniam cum simplicitate & justitia offerebat; super sacrificium autem Cain non respiciebat, quoniam cum zelo & malitia, quæ erat adversus fratrem, divisionem habebat in corde, quemadmodum occultè ejus arguens Deus ait*, Nonne, si rectè offeras, rectè autem non dividas; peccâsti? *Quoniam non sacrificio placatur Deus. Si enim quis solummodo, secundùm quod videtur, mundè, & rectè, & legitimè, offerre tentaverit; secundùm autem suam animam, non rectè dividat eam, quæ est ad proximum, communionem, neque timorem habeat Dei; non per id, quod rectè foris oblatum est, sacrificium seducit Deum, intus habens peccatum; nec oblatio talis proderit ei aliquid, sed cessatio mali, quod est intus conceptum.* WOT.

Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον.] Hæc verba, quæ à LXX habentur, obelo notavit Origenes, quòd nusquam occurrerunt in Hebræis sui temporis codicibus. S. Hieronymus ea non agnoscit; nec Onkeloli Targum, aut versio Arabica. Sed Textus Hebræo-Samaritanus, qui vix cedit Judæorum codicibus, Targum Hierosolymitanum, Versionesque Samaritana, Syr. Ital. & Vulg. hæc habent. Ideoque verisimillimum esse existimo, ab initio usque fuisse in Hebræo Textu; casu autem aliquo, ex Judæorum codicibus ante tempora Origenis excidisse. Verba immediatè sequentia referri videntur ad διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον, vel tale quid iis immediatè præcedens. WOT.

ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν. Ὁρᾶτε, ἀδελφοὶ, ζῆλος καὶ φθόνος ἀδελφοκτονίαν [5] κατειργάσατο. Διὰ [6] ζῆλον ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἰακὼβ ἀπέδρα ἀπὸ προσώπου Ἡσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ζῆλος ἐποίησεν Ἰωσὴφ μέχρι θανάτου διωχθῆναι, καὶ μέχρι δουλείας εἰσελθεῖν. Ζῆλος [7] φεύγειν ἠνάγκασε Μωϋσῆν ἀπὸ προσώπου Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, ἐν τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὁμοφύλου, Τίς σε κατέστησεν κριτὴν ἢ δικαστὴν ἐφ᾽ ἡμῶν; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες ἐχθὲς τὸν Αἰγύπτιον; [8] Διὰ ζῆλον Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ ἔξω τῆς παρεμβολῆς ηὐλίσθησαν. [9] Ζῆλος Δαθὰν καὶ [10] Ἀβειρὼμ ζῶντας κατήγαγεν εἰς ᾅδου, διὰ τὸ στασιάσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆν.

VERS. WOT. *Cain super Abel fratrem ſuum, & occidit eum.* Videtis, fratres, propter zelum & invidiam fratricidium commiſſum. Propter zelum pater noſter Jacob à facie fratris ſui Eſau aufugit. Zelus effecit ut Joſeph ad mortem uſque exagitaretur & uſque ad ſervitutem accederet. Zelus Moſem à facie Pharaonis regis Ægypti fugere com-

VAR. LECT. MS. [5] κατειργασαντο. [6] ζηλος. [7] φυγειν. [8] Ζηλος. [9] Δια ζηλος. [10] Αβειρων.

Ζῆλος καὶ φθόνος.] Ζῆλος plerumque in bono ſenſu, nonnunquam autem in malo accipitur, & idem ſignificat quod φθόνος. S. Baſilius περὶ φθόνου. Ταῦτα ποιῶν καὶ ὁ Κάϊν δείκνυται ὁ πρῶτος μαθητὴς τοῦ Διαβόλου, καὶ φθόνον καὶ φόνον παρ᾽ αὐτοῦ διδαχθείς. ---- Τί οὖν ἦν, ὃ ἐποίησεν; Εἶδε τὴν παρὰ Θεοῦ τιμὴν, καὶ ἐξεκαύθη πρὸς ζῆλον καὶ ---- εἰς ἀδελφοκτονίαν μετέπεσε. WOT.

Διὰ ζῆλον κ.τ.λ.] Sic D. Cyprianus *Quòd Eſau fratri ſuo Jacob inimicus extitit, zelus fuit: nam quia ille benedictionem patris acceperat, hic in odium perſecutionis facibus livoris exarſit.* WOT.

Ἀπέδρα.] Heſychius exponit ἀπέφυγεν. COLOM.

Ζῆλος ἐποίησεν κ.τ.λ.] D. Cyprianus, *Quòd Joſeph fratres ſui vendiderunt, cauſa venditionis de æmulatione deſcendit; poſtquam id, quod ſibi in viſionibus proſperum fuerat oſtenſum, ſimpliciter ut fratribus frater expoſuit, in invidiam malevolus animus erupit.* S. Baſilius, Τί τὸν γενναῖον Ἰωσὴφ δοῦλον ἐποίησεν;

fratrem suum, & occidit eum. Videtis, Fratres, propter æmulationem & invidiam fratricidium commissum. Propter æmulationem pater noster Jacob à facie fratris sui Esau aufugit. Æmulatio effecit, ut Josephus usque ad mortem exagitaretur, & usque ad servitutem accederet. Æmulatio Mosem à conspectu Pharaonis regis Ægypti fugere compulit, cùm popularem suum dicentem audiret, *Quis te constituit principem & judicem super nos? numquid tu vis me occidere, quemadmodum occidisti heri Ægyptium?* Propter æmulationem Aaron & Mariam, à reliquo populo segregati, extra castra manere coacti sunt. Æmulatio Dathan & Abiron vivos ad inferos demisit, quòd cum Moyse Dei famulo seditiosè

Gen. xxvii. — Gen. xxxvii. — Ex. ii. 14. — Num. xii. — Num. xvi.

pulit, cùm popularem suum dicentem audiret, *Quis te constituit arbitrum aut judicem super nos? numquid tu vis me occidere, quemadmodum occidisti heri Ægyptium?* Propter zelum Aaron & Mariam extra castra stabulati sunt. Zelus Dathan & Abiron vivos ad inferos detrusit, quòd cum Moyse Dei famulo seditiosè contende-

VERS. WOT.

οὐχ ὁ φθόνος τῶν ἀδελφῶν. WOT.

Ἀαρὼν καὶ Μαριάμ.] De Miriam ex textu sacro constat eam castris exclusam, de Aarone non item: sed S. literæ, cùm de pluribus loquuntur, ea generatim solent proferre, quæ parti tantùm reverà conveniunt. Sic de latronibus dictum, Mat. xxvii. 44. utrosque Domino maledixisse; cùm D. Lucas unum solum ea in noxa fuisse distinctè pronunciet. Sic D. Lucas & Johannes milites illudentes acetum Domino obtulisse aiunt: D. Matthæus unum ex iis id præstitisse narrat. Ita D. Paulus Christum post resurrectionem ejus apparuisse refert τοῖς δώδεκα. cùm tamen nec Judas qui suspendio vitam finiverat, immò nec Petrus, nec Thomas, nec Jacobus, tunc temporis interfuere. Simili ritu, in epistola ad Hebræos de pluribus dicitur, quòd clauserunt ora leonum, & serrâ erant dissecti; quorum tamen unum soli Danieli, alterum Esaiæ pertinet. FELL. Sic fere Burtonus.

Satius est hic, apud Clementem [illegible], in re tantilla agnoscere. CLER.

Διὰ [11] ζῆλον Δαβὶδ φθόνον ἔσχεν, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Σαοὺλ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐδιώχθη.

Ε΄. Ἀλλ᾽ ἵνα τῶν ἀρχαίων [1] ὑποδειγμάτων παυσώμεθα, ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα γενομένους ἀθλητάς· λάβωμεν τῆς γενεᾶς ἡμῶν τὰ [2] γενναῖα ὑποδείγματα. Διὰ ζῆλον καὶ φθόνον, [ἐκκλησίας πι]στοὶ καὶ δικαιότατοι στύ[λοι ἐδιώ]χθησαν καὶ ἕως θανάτο[υ δεινοῦ]. Λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶ[ν ἡμῶν] τοὺς ἀγαθοὺς ἀποστόλου[ς. Πέτρ]ος διὰ ζῆλον ἄδικον οὐχ [ἕνα οὐ]δὲ δύο, ἀλλὰ πλείονας ὑπ[έμεινεν] πόνους,

VERS. WOT. rent. Propter zelum David non tantùm alienigenarum invidiam ſuſtinuit, ſed regem etiam Saul perſequutorem expertus eſt.

V. Sed ut vetera exempla relinquamus, ad proximos athletas veniamus; ſeculi noſtri generoſa exempla pro-

VAR. LECT. [11] MS. ζηλος. [1] υποδιγματων. [2] γεννεα.

Δαβὶδ φθόνον ἔσχεν.] Fortè ἔπεσχεν. JUN. Nihil mutandum: nam φθόνον ἔχειν eſt phraſis bene Græca, ſignificatque *invideri*; ut docebit H. Stephanus in Theſauro, ex Ariſtide & Iſocrate. CLER.

De Saule Davidem perſequente S. Cyprianus hæc habet, *Saul quoque rex ut David odiſſet, ut perſecutionibus ſæpe repetitis necare cuperet, quid aliud quàm zeli ſtimulus provocavit?* S. Baſilius περὶ φθόνου. Ὁποῖος ἦν ὁ Σαοὺλ, ὃς τῶν εὐεργεσιῶν τὰς ὑπερβολὰς ἀφορμὴν τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ ἐποιήσατο. WOT.

Στύλοι.] Chriſtus eſt Eccleſiæ fundamentum, ut 1 Cor. iii. 11. Apoſtoli verò paſſim in ſcriptis Patrum, mundi & Eccleſiæ στύλοι vocantur. Ignatius ad Philad. στύλοι τοῦ κόσμου οἱ ἀπόστολοι. Sic Chryſoſtomus in Ethico hom. x. ad Epheſ. Πολλοὺς ἔστιν ἰδεῖν ὡς στύλους ἑστῶτας, οἶδε γὰρ καὶ ἀνθρώπους στύλους καλεῖν, οὐ τῇ δυνάμει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ κάλλει πολὺν παρέχοντας κόσμον, κεφαλὰς ἔχοντας κεχρυσωμένας. Sic hom. xxxii. ad Rom. ubi urbis Romæ, in qua Petrus & Paulus paſſi & ſepulti ſunt, encomium elegantiſſimum habetur. Διὰ τοῦτο θαυμάζω τὴν πόλιν, οὐ διὰ τὸν χρυσὸν τὸν πολὺν, οὐ διὰ τοὺς κίονας, οὐ διὰ τὴν ἄλλην φαντασίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς στύλους τῆς ἐκκλησίας τούτους. Nec tantùm στύλοι, ſed βάσεις etiam, & πύργοι τῆς ἐκκλησίας vocantur. Non ignoro tamen, interdum etiam titulum θεμελίου & κρηπῖδος Apoſtolis communicari, quia ſci-

contenderent. Propter æmulationem David non tantùm alienigenarum invidiam ſuſtinuit, ſed etiam à Saule rege Iſraelis fuit vexatus. 1 Reg.

V. Sed ut vetera exempla relinquamus, veniamus ad nuperos athletas, & ſæculi noſtri generoſa exempla proponamus. Propter æmulationem & invidiam, qui fideles & juſtiſſimæ Eccleſiæ columnæ erant, ad mortem uſque acerbam, perſecutionem paſſi ſunt. Ponamus nobis ante oculos ſanctos Apoſtolos. Propter æmulationem iniquam Petrus, non unum aut alterum, ſed plu-

VERS. WOT.

ponamus. Propter zelum & invidiam, qui fideles & juſtiſſimæ Eccleſiæ columnæ erant, ad mortem uſque acerbam, perſequutionem paſſi ſunt. Ponamus nobis ante oculos bonos Apoſtolos. Propter zelum iniquum Petrus non unum aut alterum, ſed plures labores ſuſtu-

licet Eccleſiam ſupra fundamentum, quod eſt Chriſtus, fundârunt & condiderunt; vel ut Ignatius ad Philad. loquitur, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ οἰκείοις ἱδρῶσι καὶ πόνοις ἱδρύσαντο. JUN.

Καὶ ἕως θανάτο[υ δεινοῦ.] Fortè legendum, καὶ ἕως θανάτου ἦλθον, *& venerunt uſque ad mortem*. WOT.

Τοὺς ἀγαθοὺς ἀποστόλους.] Fortè ἁγίους ſcribendum, vel potiùs πρώτους ſeu κορυφαίους, cùm primitus per contractionem ſcriberetur πους, quod eſt πρώτους. JUN.

Fellus & Colomeſius legunt ἁγίους. Illo autem tempore, quo Clemens ſcripſit, vox ἅγιος omnibus fidelibus communis fuit, non ſecus ac πιστὸς & ἀδελφὸς, nec obtinuerat peculiaris illa hujus vocis ſignificatio, quæ poſtea recepta fuit in Eccleſia, quâ denotabat eos, qui hac vitâ defuncti quieſcunt in Chriſto. Neque magis huic ætati convenit vel πρώτους, vel κορυφαίους ἀποστόλους· hæ voces referunt quartum vel quintum ſæculum, potiùs quàm ſimplicitatem ſæculi apoſtolici. Ἀγαθοὺς igitur omnino retinendum eſt. WOT.

Si ſit ab exemplari recedendum, mallim τοὺς ἀγαύους, vel τοὺς ἀγαστοὺς ἀποστόλους, quod ad MS. lectionem propiùs accedit, quàm quæ commentus eſt Junius. At verò nihil temere mutârim, cùm Barnabas de ipſo Chriſto dixerit, ὅτι πάντα ὁ καλὸς Κύριος προεφανέρωσεν ἡμῖν. Clementina Homilia i. 16. de Petro, ὁ δὲ ἀγαθὸς προσπηδήσας. Vide & Homiliam ii. 33. DAV.

Ὑπέμεινεν.] MS nobis exhibet υπη---- cum ſpatio ſcilicet circiter ſex literarum. Proculdubio legendum eſt ὑπήνεγκεν. WOT.

καὶ οὕτω μαρτυ[ρήσας] ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλ[όμενον] τόπον τῆς δόξης. Διὰ ζῆλον [ὁ] Παῦλος ὑπομονῆς [3] βραβεῖον [ἀπέσχ]εν, ἑπτάκις δεσμὰ φορέσας, [ῥαβ]δευθεὶς, λιθασθεὶς, κῆρυξ [γενό]μενος ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν [τῇ] δύσει, τὸ γενναῖον τῆς [4] πίστεως αὐτοῦ κλέος

VERS. WOT. lit, atque ita martyrium passus in debitum gloriæ locum ascendit. Paulus propter zelum in vincula septies con-

VAR. LECT. [3] MS. βραβιον. [4] πισταιως.

Μαρτυρήσας.] De Petri & Pauli passionis tempore non liquet. Synodus Romana sub Gelasio P. Hæreticos garrire ait, Petrum & Paulum diverso tempore martyrio fuisse coronatos. Et tamen sic sentiebant Justinus Martyr & Irenæus, qui, Anonymo Græco MS. teste, in libello de Certaminibus Petri & Pauli, Paulum quinque annis post Petrum martyrio sublatum esse, tradiderunt. COLOM.

Ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον τῆς δόξης.] Polycarpus, in Epistola ad Philippenses, hoc loquendi genere utitur, mutuo accepto à Clemente, agens de Paulo, aliisque sanctis viris. BURT.

[Ἀπέσχ]εν.] MS. exhibet ὑ - - - - εν. Lego igitur ὑπέσχεν, *sustinuit præmium patientiæ*; quo modo dicitur δίκην ὑπέχειν. WOT.

Ἑπτάκις δεσμὰς φορέσας.] Discimus ex hoc loco, Paulum septies in vincula fuisse conjectum: quod apud alium Auctorem non memini me legere. COT. Πολλάκις, numerus certus pro incerto. BOIS.

[Ῥαβ]δευθεὶς.] Sic Cotelerius respiciens ad 2 Cor. xi. 25. τρὶς ἐῤῥαβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην. Junius & Fellus legunt παιδευθεὶς. Sed MS. exhibet φ cum majore parte τοῦ υ, spatioque duarum literarum, δευθεις. Restituo igitur φυγαδευθεὶς. Consule Act. xiii. 50. xiv. 5, 6. 2 Cor. xi. 32, 33. WOT.

Τὸ γενναῖον τῆς πίστεως - - - μέγιστος ὑπογραμμός.] Ex Glossa hæc esse suspicabatur vir doctus. BERN.

Huic conjecturæ locus non est: non enim dissentiunt ab iis quæ de S. Paulo dicuntur in sacris Scripturis; & cum re ipsa, & fide historica, optimè conveniunt. Plurimas in oriente inter Asiaticos Græcosque B. Apostolum fundâsse ecclesias docent nos Acta Apost. & Epistolæ Paulinæ ad istas ecclesias missæ. Inde reversus Hierosolyma, & à Præfecto Judææ, ad Cæsarem appellatione factâ Act. xxv. 11. Romam missus est: ibique per biennium Evangelium prædicavit, & fideles instituit. Act. xxviii. 30, 31. Postea verò Cæsaris sententiâ liberatus petiit occidentales Europæ partes, sicut testantur veteres. *Sciendum autem in prima satisfactione, necdum Neronis imperio roborato,*

res labores ſuſtulit, atque ita martyrium paſſus in debitum gloriæ locum diſceſſit. Paulus propter æmulationem in vincula ſepties conjectus, verberibus cæſus, lapidatus, patientiæ præmium reportavit; & in oriente ac occidente verbi præco factus, illuſtrem fidei ſuæ famam ſortitus

jectus, fugatus, lapidatus, patientiæ præmium ſuſtinuit; & in oriente ac occidente verbi præco factus, illuſtrem fidei ſuæ famam ſortitus eſt, in juſtitia mundum uni- VERS. WOT.

nec in tanta erumpente ſcelera, quanta de eo narrant Hiſtoriæ, Paulum à Nerone dimiſſum, ut Evangelium Chriſti in occidentis quoque partibus prædicaret. Hieron. de Eccleſ. Script. *Paulus Apoſtolus - - - - vocatus à Domino, effuſus eſt ſuper faciem univerſæ terræ, ut prædicaret Evangelium de Hieroſolymis uſque ad Illyricum; & ædificaret non ſuper alterius fundamentum, ubi jam fuerat prædicatum; ſed uſque ad Hiſpanias tenderet; & à mari rubro, imò ab oceano uſque ad oceanum curreret, imitans Dominum ſuum, & ſolem juſtitiæ, de quo legimus,* A ſummo cœlo egreſſio ejus, & occurſus ejus ad ſummum ejus; *ut ante cum terra deficeret, quàm ſtadium prædicandi.* Comment. in Amoſ. C. v. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος - - - - - ὕστερον μέντοι καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπέβη, καὶ εἰς τὰς Σπανίας ἀφίκετο, καὶ ταῖς ἐν τῷ πελάγει διακειμέναις νήσοις τὴν ὠφέλειαν προσήνεγκεν. Theod. in Pſ. cxvi. Et - - - - καὶ τὰς Σπανίας κατέλαβε, καὶ εἰς ἕτερα ἔθνη δραμὼν, τὴν τῆς διδασκαλίας λαμπάδα προσήνεγκεν. Comment. in 2 Tim. iv. 17. Sic Cyrillus Hieroſol. Catech. xvii. & Epiphanius Hær. xxvii. S. Chryſoſtomus de laudibus Pauli hæc habet. Τὴν οἰκουμένην προσήνεγκεν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, καὶ Ἑλλάδα, καὶ Βάρβαρον, καὶ πᾶσαν ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν, ταύτην καθάπερ ὑπόπτερός τις γενόμενος ἐπῆλθε πᾶσαν, οὐχ ἁπλῶς ὁδοιπορῶν, ἀλλὰ τὰς ἀκάνθας ἁμαρτημάτων ἀνασπῶν, καὶ τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας ἀνασπείρων, τὴν πλάνην ἀπελαύνων, τὴν ἀλήθειαν ἐπανάγων. WOT.

Petrum & Paulum Romæ ſub Nerone martyrio vitam finiiſſe, notius eſt, quàm ut in dubium vocetur. De tempore autem opinio duplex eſt: quidam volunt eodem die & anno paſſum eſſe utrumque; ut Euſebius, ex Dionyſio Corinthiorum epiſcopo, & Caio ſcriptore Eccleſiaſtico; alii eodem die, ſed anno uno interjecto. Vide magni Scaligeri notas in Euſebium. Anonymus [Simeon Metaphraſtes: liber extat, ſed Latinè tantùm, apud Lippomanum & Surium ad 29 Junii.] autem Scriptor de certaminibus, peregrinationibus, vitâ & morte Petri & Pauli, Paulum quinque annis poſt Petrum martyrio ſublatum, auctor eſt; & Juſtinum & Irenæum hujus ſententiæ. ὁ γνησιος laudat. Ejus verba ita ſe habent:

ἔλαβεν, δικαιοσύνην διδάξας ὅλον τὸν κόσμον, κα[ὶ ἐπὶ] τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθὼν, καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ τῶν ἡγουμένων, οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ κόσμου, καὶ εἰς τὸν ἅγιον τόπον ἐπορεύθη, ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός.

ς'. Τούτοις τοῖς ἀνδράσιν θείως πολιτευσαμένοις συνηθροίσθη πολὺ πλῆθος ἐκλεκτῶν, οἵ-

VERS. WOT. versum instruens, & ad occidentis terminos veniens; & sub præfectis urbis martyrium subiens, sic è mundo migravit, & in locum sanctum abiit, patientiæ summum

Λέγουσι δέ τινες προλαβεῖν τὸν Πέτρον ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ τὸ μακάριον ἐκεῖνο δέξασθαι καὶ δεσποτικὸν πάθος, τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων προθέμενον· ἀκολουθῆσαι δὲ τούτῳ τὸν μέγαν ἀπόστολον Παῦλον, ὡς Ἰουστῖνος καὶ Εἰρηναῖος φασὶν, ἐφ' ὅλοις ἔτεσι πέντε· καίγε τούτοις ἔγω πείθομαι μᾶλλον. Ex hoc tractatu, placet nonnulla subjungere, quæ non ingrata fore legentibus arbitror. Ἐπιμείνας τε, scil. Petrus, ἐν Βρετανίᾳ ἡμέρας τινὰς, καὶ πολλοὺς τῷ λόγῳ φωτίσας τῆς χάριτος, ἐκκλησίας τε συστησάμενος, ἐπισκόπους τε, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους χειροτονήσας, δωδεκάτῳ ἔτει τοῦ Καίσαρος Νέρωνος αὖθις εἰς Ῥώμην παραγίνεται. Ἔνθα καὶ τὸν Λῖνον τελειωθέντα εὑρηκὼς, τὸν Κλήμεντα ἀντ' αὐτοῦ κεχειροτόνηκεν, ἀπαναινόμενον καὶ τὴν προστασίαν παραιτούμενον· ὃν καὶ λόγοις ἱκανοῖς πείσας, καὶ θαῤῥεῖν προτρεψάμενος, ἐπὶ τὴν αὐτοῦ τῶν λόγων ἀναβιβάζει καθέδραν. - - - - - Οἱ οὖν στρατιῶται παραχρῆμα πάντας συλλαβόμενοι (scil. qui Christo nomen dederant) ἐπὶ τὸν τῶν καταδίκων ἄγουσι τόπον· καὶ τοῦ μὲν Κλήμεντος, ὡς συγγενοῦς τοῦ Καίσαρος, φείδονται. Ἡρωδίονα δὲ καὶ Ὀλυμπᾶν [de iis D. Paulus Rom. xvi. 11. 15.] σὺν ἅμα πλήθει, τῇ τοῦ ξίφους ὑπάγουσι τομῇ. Πέτρον δὲ τὸν μέγαν τοῦ Κυρίου ἀπόστολον [Vide Theodoret. περὶ ἀγάπης.] ἀντιστρόφως τῷ σταυρῷ προσπηγνύουσιν, ἐφ' ᾧ τὰς ἐκ τῶν ἥλων ὀδύνας παραπλησίως τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ ἡμῶν καὶ αὐτὸς ὑπομείνας, τὴν καθαρὰν αὐτοῦ ψυχὴν καὶ ἀμόλυντον εἰς χεῖρας Θεοῦ παρατίθεται. Κλήμης δὲ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ ἐπίσκοπος, τὸ πολύτιμον αὐτοῦ σῶμα μεγαλοπρεπῶς ἐνταφιάσας, ἐν τόπῳ ἐπισήμῳ κατέθετο. JUN.

Τὸ τέρμα τῆς δύσεως.] Romæ, hoc est, in Hesperia sive Italia. FELL. At Fello amicissimus Joan. Pearsonus, Cestr. Episcopus, in Diss. i. de Success. primorum Episcoporum C. viii. §. 9. *Quis umquam dixit*, inquit, *Romam fuisse terminos aut fines occidentis?* Tum ostendit, Hispaniam posse intelligi. Ecce tibi iterum alium eruditissimum Episcopum Anglum Ed. Stillingfleetum, in Originibus Britannicis, C. 1. Britanniam interpretantem, non sine verisimilitudine. CLER.

Ἐπὶ τῶν ἡγουμένων.] Cotele-

est, in justitia mundum universum instruens, & ad occidentis terminos veniens; & sub Imperatoribus martyrium subiens, sic è mundo migravit, & in locum sanctum abiit, patientiæ summum exemplar factus.

VI. Viris istis sanctè vitam instituentibus, magna electorum multitudo aggregata est, qui

exemplar existens. VERS. WOT.

VI. Viris istis sanctè vitam instituentibus magna electorum multitudo aggregata est, qui, supplicia multa &

rius vertit *sub principibus*: Junius, Colomesius, & Fellus, *sub Imperatoribus*; *sub Nerone nimirum* explicante Salmasio. Hoc autem non adeò facilè conciliatur cum fide historica: eo enim tempore, quo S. Apostoli Petrus Paulusque martyrio coronati fuerunt, Nero Româ aberat. Præterea, si Neronis jussu occisi fuissent, diceretur ἐπὶ τοῦ Ἡγουμένου vel Αὐτοκράτορος. Hi igitur ἡγούμενοι fuerunt haud dubio Præfecti, qui non tantùm in provinciis, sed etiam Romæ fuerunt. Hinc S. Cyprianus ad Successum: *Sed & huic persecutioni quotidie insistunt Præfecti in urbe*, Româ scilicet, *ut siqui sibi oblati fuerint, animadvertantur, & bona eorum fisco vindicentur.* Tales erant Romæ, ultimo Neronis anno, duo Præfecti Prætorio Tigellinus & Sabinus, & cum summa potestate Helius. Vide Pearson. de serie & successione &c. C. viii. § 9 WOT.

Θείως.] MS. habet ὁσιως, tam in hac, quàm in altera Epistola: Τί οὖν ἐστιν ποιήσαντας ἐπιτυχεῖν αὐτῶν; εἰ μὴ ὁσίως καὶ δικαίως ἀναστρέφεσθαι. Quum enim in hoc MS. haud dubio omnium, quos extare novimus, vetustissimo sacrarum literarum codice, Σ & E haud facilè à se invicem distinguantur, nemo miretur, si vel accuratissimus librarius Θ pro O, & E pro Σ legat: præsertim, cùm transversâ lineâ, vel temporis tractu deletâ, vel exesâ tineâ, Θ exhibet O; quod ipse in collatione hujus MS. plurimis in locis observavi, in quibus est certissimum, Θ esse legendum. Neque aliunde oriri videtur varia ista in antiquissimis codicibus lectio 1 Tim. iii. 16. Θεὸς ἐφανερώθη· quum enim hoc modo perpetuò in hisce codicibus scribatur $\overline{\Theta\Sigma}$. transversâ lineâ τοῦ Θ cum superiore deletâ, $\overline{\Theta\Sigma}$ exhibet ΟΣ, adeò ut legatur ΟΣ ΕΦΑΝΕΡΩΘΗ. In hoc autem MS. dubio procul semper legebatur $\overline{\Theta\Sigma}$, quod, siquis eum accuratioribus oculis inspiciat, ei facilè constabit: licèt illo in loco, necnon in aliis haud paucis, Junius, diligentiâ minimè probandâ, recentiore calamo utramque lineam duxerit. Hujusmodi enim artes non firmant, sed detrahunt plurimùm de authoritate MS. antiquissimi. WOT.

[a] F. πολλὰς αἰκίας καὶ βασάνους.

τινες [a] πολλαῖς αἰκίαις καὶ βασάνοις διὰ [1] ζῆλον παθόντες, ὑπόδειγμα κάλλιστον ἐγένοντο ἐν ἡμῖν. Διὰ [2] ζῆλον διωχθεῖσαι γυναῖκες [Δαναΐδες καὶ Δίρκη] αἰκίσματα δεινὰ καὶ ἀνόσια παθοῦσαι, ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως βέβαιον δρόμον κατήντησ[αν], καὶ ἔλαβον γέρας γενναῖον αἱ ἀσθενεῖς τῷ σώματι. Ζῆλος ἀπηλλοτρίωσεν γαμετὰς ἀνδρῶν, καὶ ἠλλοίωσεν τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀδὰμ, Τοῦ[το] νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν [3] ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου.

VERS. WOT. tormenta propter zelum paſſi, exemplar optimum inter nos extiterunt. Propter zelum mulieres perſequutionem paſſæ [*Danaides & Dircæ*] poſtquam gravia & nefanda ſupplicia ſuſtinuiſſent, ad firmum fidei curſum

VAR. LECT. [1] MS. ζηλος. [2] ζηλος. [3] οσταιων.

Δαναΐδες καὶ Δίρκη.] Nemo eſt qui primo intuitu non videat, hæc aliena eſſe ab hoc loco, & planè contra authoris mentem, qui verba ejus, quæ paulo ſuprà habentur, vel leviter perpenderit; ubi, relictis antiquis exemplis ſui ſeculi, & ὑπογυιώτερα (ut verbo Demoſthenis utar) in medium proferre pollicetur. Errori autem huic, ſi conjecturæ locus, anſam præbuiſſe Clementis Alex. lectionem veriſimile eſt, qui L. iv. Strom. dum repetit quæ infrà ſub finem hujus epiſtolæ habentur, & hujus loci ἐξηγητικὰ ſunt, poſt exempla Judith & Eſther, addit ex prophana hiſtoria, & poetarum fabulis, fortium mulierum facta nonnulla, quæ gladios, ignes, & tormentorum cruciatus, conſtanti animo & maſculo contempſerunt, (quod etiam in libro ad Martyras à Tertulliano factum eſſe deprehenditur) inter quas, Danai filias, & Danaidis authorem memorat, qui illarum hiſtoriam carmine heroico conſcripſit. Unde factum eſt, ut, cùm in margine vetuſti alicujus exemplaris hæ voces primùm ſcriberentur, ab imperito librario poſtea in textum irrepſerint; quas nos idcirco uncis incluſas à reliquis diſcrevimus: non inepte tamen retineri poſſunt, ſi ὡς particula præmittatur; ſed prior ſententia magis arridet. JUN.

Legendum fortè Δανάη τε καὶ Δίρκη. COT. Sic Colomeſius. Modò ita ſe haberet MS. lubens iis aſſentirer: has autem fuiſſe illuſtres fœminas, quæ, in prima perſecutione à Nerone excitata, martyrio coronatæ fuerunt. Neque me moveret, quòd nullibi in martyrologiis habentur hæc nomina; multò minùs, quòd

ſupplicia multa & tormenta propter æmulationem paſſi, exemplar optimum inter nos exſtiterunt. Propter æmulationem mulieres perſecutionem paſſæ (Danaïdes & Dirce) poſtquam gravia & nefanda ſupplicia ſuſtinuiſſent, conſtantem fidei curſum conſummârunt, & debiles corpore nobile tolerantiæ præmium acceperunt. Æmulatio uxorum animos à maritis abalienavit, & dictum patris noſtri Adami mutavit, *Hoc jam os ex oſſibus, & caro ex carne mea.* Æmulatio

Gen. ii. 23.

pertigerunt, & debiles corpore nobile præmium acceperunt. Zelus uxorum animos à maritis abalienavit, & dictum patris noſtri Adami mutavit: *Hoc jam os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea.* Zelus & contentio

VERS. WOT.

Ethnica, non Chriſtiana, eſſe videntur: plurimi enim potuerunt eſſe martyres tunc temporis, de quibus vel fando non audiverunt poſteriora ſæcula; nomina verò non minùs Ethnica habentur Rom. xvi. Quum autem MS. habet Δαναΐδες καὶ Δίρκαι, nullus dubito quin rectè conjecerit Junius. WOT.

Hæ voces, Δαναΐδες καὶ Δίρκαι, delirantis & ſemipagani Librarii ſunt additamentum: vel legendum ἁγναί τε καὶ δίκαιαι, nam εὐσεβεῖς καὶ πισταὶ, quod Boiſio placet, à codice manu exarato longiùs abeunt. DAV. Vide quæ de hoc loco diximus Artis Criticæ Part. iii. Sect. 2. C. v. 12. CLER.

Ἐπὶ τὸν πίστεως βέβαιον δρόμον κατήντησαν.] Mavult Junius, deletâ præpoſitione, legere, τὸν πίστεως βέβαιον δρόμον κατήντησαν, vel ἐπὶ in εἰς mutato, εἰς τὸν π. β. δ. κατήντησαν. Ipſe nihil mutandum cenſeo; & ſic verto, *ad firmum fidei curſum pertigerunt:* καὶ ἔλαβον γέρας γενναῖον αἱ ἀσθενεῖς τῷ σώματι. S. Cyprianus, *Beatas etiam fœminas ---- quæ dominicam fidem tenentes, & ſexu ſuo fortiores, non ſolùm ipſæ ad coronam proximæ ſunt; ſed & cæteris quoque fœminis exemplum de ſua conſtantia præbuerunt.* WOT.

Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν.] Licèt in Bibliis Polyglottis ὀστοῦν omittatur, hanc tamen vocem agnoſcit Cod. Alex. Hinc Grabius Proleg. in LXX. C. 1. §. 8. *Sic ---- Geneſeos* ii. 23. *Scriba oſcitanter prætererat vocem* ὀστοῦν, *ſed ipſemet, vel alius, ejuſdem, ut ex atramenti colore colligitur, ætatis, eandem in margine tenuiori calamo ac charactere adſcripſit, ac textui inſerendam, puncto proximæ voci* νῦν *appoſito, indicavit.* WOT.

Ζῆλος καὶ [4] ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν, καὶ ἔθνη μεγάλα ἐξεῤῥίζωσεν.

Ζ΄. Ταῦτα, ἀγαπητοὶ, οὐ μόνον ὑμᾶς νουθετοῦντες ἐπιστέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς ὑπομνήσκον[τες]· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐσμεν σκάμμ[ατι,] καὶ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀγὼν ἐπίκει[ται.] Διὸ ἀπολείπωμεν τὰς κενὰς κ[αὶ] ματαιας φροντίδας, καὶ ἔλθω[μεν] ἐπὶ τὸν [1] εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν [τῆς ἁγίας κλή]σεως ἡμῶν κανόνα. [Βλέπω]μεν τί

VERS.WOT. urbes magnas evertit, & gentes magnas funditus delevit.

VII. Hæc, chariſſimi, non tantùm ut vos officii veſtri admoneamus, ſcribimus, ſed ut nos ipſos commone-

VAR.LECT. [4] MS. ερεις. [1] ευκλαιη.

Ταῦτα, ἀγαπητοὶ, κ.τ.λ.] Hìc mutato ſtylo, ſuperioris objurgationis aſperitatem, blandiore alloquio lenit & emollit. Sic Chriſtus exemplo ſuo Apoſtolos inſtituit; quos interdum laudat, & beatos prædicat, interdum verò acriter increpat & objurgat. Sic Apoſtolus Clementem docuit. JUN.

Ὑπομνήσκον[τες.] Ita MS. pro ὑπομιμνήσκοντες, ex errore librarii, qui, à priore μ ad poſteriorem oculos ſuos convertens, ſcripſit ὑπομνήσκοντες, lapſis literis ιμ. Simili errore legimus Cap. i. τοῖς νόμοις, pro τοῖς νομίμοις. WOT. Lege ὑπομιμνήσκοντες, nam Græca non eſt vox altera. DAV. Rectè: poſſet tamen etiam legi in Futuro ὑπομνήσοντες, *nobiſmet ipſi in memoriam revocaturi*. CLER.

Ἐν τῷ αὐτῷ ἔσμεν σκάμματι.] Σκάμμα non tantùm locum certaminis & agonis, ſed certamen ipſum ſignificat. Interdum etiam vita noſtra in terris, miſera, laborioſa, moleſtiis ac difficultatibus plena, & variis τοῦ ἀντιπάλου tentationibus obnoxia, metaphoricè non ineleganter hac voce adumbratur. JUN.

In eodem ſtadio verſamur, inquit doctiſſimus Junius, qui unà cum Fabro rectè nos docet, σκάμμα non tantùm locum &c. Cùm verò ſciamus ex Julio Polluce, vocem hanc κυρίως dici περὶ πεντάθλου ἁλτικοῦ, & unà conjungantur apud eum σκάμμα & κανὼν, ut ſcilicet ſit τὸ μέτρον τοῦ πηδήματος κανὼν, ὁ δὲ ὅρος τὰ ἐσκαμμένα, quas voces hìc ſimul poſitas videmus, malumus τὸ σκάμμα *arenam* vertere; quandoquidem, licèt in ſtadio omnia exercitiorum genera celebrari ſolerent, tamen ad curſores peculiari magis jure ſpectare videbatur. Sed quia de uſu σκαμμάτων à Scriptoribus agoniſticis altum fere eſt ſilentium; breviter adnotandum duco, in athletarum ſaltu, non rationem habitam quouſque quis prorſum emicaret, ſed ut ſurſum & in altum ſubſiliret: qua ex parte

& contentio urbes magnas evertit, & gentes numerosas funditus delevit.

VII. Hæc, chariſſimi, non tantùm ut vos officii veſtri admoneamus, ſcribimus; ſed etiam ut nos ipſos commonefaciamus: in eadem enim arena verſamur, & certamen idem nobis incumbit. Quare inanes & vanas curas relinquamus, & ad glorioſam & venerandam ſanctæ vocationis noſtræ regulam veniamus. Quid pulchrum,

' faciamus; in eadem enim arena verſamur, & certamen idem nobis impendet. Quare inanes & vanas curas relinquamus, & ad glorioſam & venerandam ſanctæ vocationis noſtræ lineam veniamus; quid pulchrum, quid ju- VERS WOT.

quando ſatisfactum, tunc demum de emenſo ſpatio contendere licebat; ſiquidem quicunque, præteritis ſulcorum obicibus, compendia quærebat, inanem luſiſſe operam, atque eſſe ἔξω τῶν σκαμμάτων dicebatur. FELL.

Ταῦτα, ἀγαπητοὶ, ---- ἐπίκειται] *Iſta, chariſſimi, ſcribimus, non ſolùm ut vos officii veſtri admoneamus, ſed etiam ut noſmetipſos exſuſcitemus, quandoquidem in eodem ſumus ſtadio, idemque nobis certamen incumbit.* Ne offenderentur Corinthii ſuperioris objurgationis aſperitate, deducuntur hìc ad fontem unde promanavit. Unde ergo promanavit? à fraterno & pleno charitatis affectu, non minùs ad ſua, quàm ad aliena notanda vitia, oculato. Hypocritæ ſua libenter peccata diſſimulant, aliena exagitant: at boni germanique Chriſtiani ſic alios admonent, ut interim propriæ ad peccandum proclivitatis non ſint immemores. Ἐν τῷ αὐτῷ ἐσμεν σκάμματι inquiunt Romani ad Corinthios, hoc eſt, non hæc ſecuris animis ſcribimus, ac ſi extra teli jactum poſiti eſſemus ipſi, aut à nullis nobis hoſtibus, nullis periculis ampliùs metueremus: *ſumus & nos in eodem vobiſcum ſtadio,* necdum omnibus certaminibus defuncti. Quocirca, dum vos monemus, etiam noſmet-ipſos excitamus quodammodo, atque expergefacimus. Ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι σκάμματι proverbialis eſt locutio, aut ſimilis proverbiali; & eò hæc ſpectant omnia, ut & præcedentium mitigetur aſperitas, & ad ea quæ ſequuntur mollior aditus præſtruatur. BOIS.

Κανόνα.] Vox, ſiqua alia, agoniſtica, ut ſuprà adnotatum; quo modo perpetuò fere à D. Paulo, ſcil. 2 Cor. x. 13, 15, 16. Gal. vi. 16. uſurpatur; idem fere quod γραμμή, & aliquando quod σκάμμα. Satis ergo infeliciter *normam* reddidit interpres [Junius:] nos *regulam* ſubſtituimus, voce aliquantùm latiùs patente. FELL.

Videtur S. Polycarpus, qui plurimis in locis Epiſtolæ ſuæ

καλὸν, καὶ τί τερπνὸν, [καὶ προ]σδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ ποι[ήσαντ]ος ἡμᾶς. [Ἀτενίσ]ωμεν εἰς τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, [καὶ ἴδω]μεν ὡς ἔστιν τίμιον τῷ Θεῷ [αἷμα] αὐτοῦ, ὅ, τι διὰ τὴν ἡμετέραν [σωτ]ηρίαν ἐκχυθὲν, παντὶ τῷ κό[σμῳ] μετανοίας χάριν ὑπήνεγκεν. [Ἀτενίσ]ωμεν εἰς τὰς γενεὰς πάσας, [καὶ κ]αταμάθωμεν ὅτι ἐν γενεᾷ [καὶ] γενεᾷ μετανοίας τόπον ἔδω[κε]ν ὁ δεσπότης τοῖς βουλομένοις ἐπιστραφῆναι ἐπ᾽ αὐτόν. Νῶε ἐκήρυξεν μετάνοιαν, καὶ ὑπακούσαντες ἐσώθησαν. Ἰωνᾶς Νινευΐταις καταστροφὴν

VERS WOT. cundum, & acceptum coram opifice noſtro ſit, videamus. Sanguinem Chriſti intentis oculis intueamur, & quàm pretioſus Deo ſit ejus ſanguis, conſideremus, qui propter noſtram ſalutem effuſus toti mundo pœnitentiæ gratiam obtulit. Recurramus ad omnes mundi ætates,

ad Phippenſes pæne ipſis Clementis veſtigiis inſiſtit, reſpexiſſe ad hunc locum, cùm ſcribat, Διὸ ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν, καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας, ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν. Idem enim fere ſonat, Διὸ ἀπολείπωμεν ---- κανόνα. Nemo igitur jure ſuſpicare poteſt, quin hæc ſit ipſa epiſtola a Patribus celebrata, & publicè in Eccleſia lecta; quum toties in unica, eaque breviſſima, epiſtola, ad eam alludat, necnon eam citare videatur, S. Polycarpus B. Clementi σύγχρονος. WOT.

[Ἀτενίσ]ωμεν εἰς τὰς γενεὰς.] Cùm in MS. ωμεν tantùm ſuperſit, atque ἀτενίσωμεν paullò ſuperiùs occurrat, ἀναβῶμεν à Clemente relictum fuiſſe ſuſpicor: certè vox ejuſdem ſignificatûs poſtulatur. DAV. Cùm cuivis ſit integrum, quæ deſunt in MS. aliter quàm Junius, modò ratio id poſtulare videatur, ſupplere; repono ἀνέλθωμεν· eò quòd ἀνέλθωμεν vel ἀνίωμεν eſt magis accommodum τῷ, εἰς τὰς γενεὰς πάσας, quæ jam præteritæ fuerunt. WOT.

Ἐν γενεᾷ [καὶ] γενεᾷ.] More Helleniſtico. Hebræi habent עד ועד vel עלם ועלם generatio & generatio, pro generatio à generatione & omnes generationes: quam loquendi formam ſecuti fuerunt Novi Teſtamenti Scriptores, & Patres, eoque frequentiùs, quo quis propiùs accedit ad apoſtolicum ſæculum. WOT.

Μετανοίας τόπον.] Junius τύπον legendum eſſe cenſet; & autumatur, S. Patrem imitatum fuiſſe Eccleſiaſtici xliv. 16. Ἐνὼχ εὐηρέστησε Κυρίῳ, καὶ μετετέθη ὑπόδειγμα μετανοίας ταῖς γενεαῖς. Minimè verò ferenda eſt hæc emendatio; ſive enim ad immediatè præcedentia, ſive ad proximè ſequentia verba attendamus, τόπον

& quid jucundum, acceptumque coram eo qui fecit nos. Fixis oculis respiciamus in sanguinem Christi, cernamusque quàm pretiosus Deo sit ejus sanguis, qui propter nostram salutem effusus, toti mundo pœnitentiæ gratiam obtulit. Intueamur diligenter omnes mundi ætates, discamusque quòd in singulis ætatibus pœnitentiæ locum Dominus dedit volentibus ad ipsum converti. Noe pœnitentiam prædicavit; & qui ei obedierunt, servati sunt. Jonas Ninivitis urbis subversionem prædicavit; illi autem de peccatis

VERS.COT.

Gen. vii.

Jon. iii.

& discamus, quòd in omni generatione, volentibus ad ipsum converti, Dominus pœnitentiæ locum concesserit. Noe pœnitentiæ præco fuit, & qui ei obtemperârunt, salvati sunt. Jonas Ninivitis excidium prædicavit, illi

VERS.FELL.

omnino retinendum jure censebimus. Docet enim Corinthios S. Pater, redemptionem partam fuisse Christi sanguine; nemini denegatam esse gratiam pœnitentiæ: redemptionem hanc & gratiam universalem ad omnia tempora, non secus ac loca, extendi; adeò ut ex ejus virtute per omnia sæcula locus esset pœnitentiæ, neque deessent, qui, authoritate Dei muniti, pœnitentiam ac peccatorum remissionem prædicarent. eosque adhortatur, ut percurrant omnes, quæ jam præcesserant, generationes; & exinde edifcant, Deum per generationem & generationem omnibus, qui voluerunt ad ipsum converti dedisse τὸν τόπον τῆς μετανοίας. Quæ omnia aliena prorsus à τὸν τύπον ἔδωκεν, optimè conveniunt cum τὸν τόπον ἔδωκεν. Quam phrasin potiùs ab Epistola ad Hebræos, ubi occurrit τόπον μετανοίας οὐχ εὗρεν, petitam fuisse censeo, quàm depromptam ex Ecclesiastico, libro quem haud usquam citat Clemens noster; aut allusionem fieri ad morem primævæ Ecclesiæ, ubi locus suus pœnitentibus assignabatur, donec præstitâ satisfactione, cum Deo & Ecclesia ejus conciliarentur, ac privilegiis Ecclesiæ restituerentur. Quòd si ex aliquo libro apocrypho petitam fuisse censeat hanc phrasin, quare non ex libro Sapientiæ? ubi legimus, κρίνων δὲ κατὰ βραχὺ ἐδίδους τόπον μετανοίας, xii. 10. & δοὺς χρόνους καὶ τόπον δι' ὧν ἀπαλλαγῶσι τῆς κακίας. 20. Non igitur alia videtur esse causa, quare τύπον loco τόπον substituendum esse vellet Junius, nisi quòd μετανοίας τόπον ἔδωκεν ὁ δεσπότης τοῖς βουλομένοις ἐπιστραφῆναι ἐπ' αὐτὸν apertè contrariatur doctrinæ de electione & reprobatione absoluta, cui favebat Calvini studiosus. WOT.

ἐκήρυξεν· οἱ δὲ μετανοήσαντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτῶν ἐξιλάσαντο τὸν Θεὸν ἱκετεύσαντες, καὶ ἔλαβον σωτηρίαν, καίπερ ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ ὄντες.

Η´. Οἱ [1] λειτουργοὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ διὰ πνεύματος ἁγίου περὶ μετανοίας ἐλάλησαν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δεσπότης τῶν ἁπάντων περὶ μετανοίας ἐλάλησε μεθ᾽ ὅρκου· Ζῶ γὰρ ἐγὼ, λέγει Κύριος, οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν· [2] προστιθεὶς καὶ γνώμην ἀγαθὴν, Μετανοήσατε οἶκος Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀνομίας ὑμῶν. Εἶπον τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ μου, ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐὰν ὦσι πυῤῥότεραι κόκκου, καὶ [3] μελάντεραι σάκκου, καὶ ἐπιστραφῆτε πρός με ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ εἴπητε, Πάτερ, ἐπακούσο-

VERS. FELL. autem peccatorum pœnitentiam agentes, precibus Deum placârunt, & licèt à Deo alieni, salutis participes facti sunt.

VIII. Divinæ gratiæ ministri [a] per Spiritum Sanctum de pœnitentia loquuti sunt. Ipse etiam rerum omnium Dominus cum juramento de pœnitentia loquutus est, *Vivo*,

[a] Spiritu Sancto afflati. WOT.

VAR. LECT. [1] MS. λιτουργοί. [2] προστιθεὶς. [3] μελανωτεραι.

Ζῶ γὰρ ἐγὼ λέγει Κύριος.] MS. Alex. habet, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Posterius membrum in versione LXX. ὡς τὸ ἀποστρέψαι τὸν ἀσεβῆ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτὸν, Clemens breviter explicat per ὡς τὴν μετάνοιαν. Hujusmodi explicationes in citandis Scripturis veteris Testamenti non sunt alienæ à Patribus, aut Novo Testamento. WOT.

Μετανοήσατε οἶκος Ἰσραήλ.] Hæc & sequentia verba nullibi habentur in S. Scripturis totidem verbis. Recta sanè videtur esse conjectura Junii, plura loca in hanc unam citationem compingi: quod non est alienum, aut à Patribus, aut à S. Paulo. Vide Rom. iii. 10, &c. ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐδὲ εἷς· οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεὸν, κ.τ.λ. quæ quidem ex variis locis citata, Ps. xiv. 1, 2, 3. liii. 1. v. 9. cxl. 3. x. 7. Prov. i. 16. Is. lix. 7, 8. & Ps. xxxvi. 1. à S. Paulo in unam citationem compinguntur. Nescio autem quo modo leguntur simul in versione LXX. Ps. xiv. licèt neque in Ps. liii. pene ad verbum eodem, neque in textu Heb. habeantur. Quod ad hanc S. Clementis citationem attinet, peti videtur ex Ezech.

ſuis actâ pœnitentiâ, Deum precibus placâ-runt, & ſalutem conſecuti ſunt, licèt alieni à Deo eſſent.

VERS. COT.

VIII. Miniſtri divinæ gratiæ per Spiritum Sanctum de pœnitentia ſunt loquuti: ipſeque omnium Dominus de pœnitentia loquutus eſt cum juramento. *Ego enim vivo, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, ſicut pœnitentiam:* addens & pulcram ſententiam; *Reſipiſcite domus Iſrael ab iniquitate veſtra. Dic filiis populi mei; ſi peccata veſtra à terra uſque ad cœlum pertingant, & ſi ſint rubriora cocco, & nigriora ſacco; converſi autem fueritis ad me ex toto corde, & dixeritis, Pater; exaudiam vos tanquam populum*

Exech. xxxiii. 11. xviii. 30. Iſa. i. Jer. iii. 19. 22.

VERS. FELL.

inquit Dominus, nolo mortem peccatoris, ſicut pœnitentiam, addens inſuper dictum egregium, *Reſipiſcite domus Iſrael ab iniquitate veſtra. Dic filiis populi mei, ſi peccata veſtra à terra ad cœlum uſque* [a] *pertingant, ſi cocco rubriora & cilicio nigriora fuerint, & ad me ex toto corde converſi fueritis & dixeritis, Pater, tanquam populo*

[a] *multiplicentur.* WOT.

xviii. 30. Κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. Ἐπιστράφητε, καὶ ἀποστρέψατε ἐκ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν ὑμῶν· pro quo Clemens, μετανοήσατε οἶκος Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀνομίας ὑμῶν. Ex Pſ. ciii. 10, 11. Οὐ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν· ὅτι κατὰ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Clemens ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Sequentia verba in S. Literis nullibi occurrunt: ſimilia ſunt iis, quæ in Iſ. i. legimus, paulò infrà ab ipſo Clemente citata. Clemens Alex. citat quædam his haud abſimilia, in Libro, *Quis dives ſalvetur:* Διὸ καὶ κέκραγεν· Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν. Κἂν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν ἔριον, ὡς χιόνα λευκανῶ· κἂν μελάντερον τοῦ σκότους, ὡς ἔριον λευκὸν ἐκνίψας ποιήσω. Quæ hìc ſequuntur, καὶ ἐπιστραφῆτε —— —— ὡς λαῷ ἁγίῳ, vel potiùs λαοῦ ἁγίου, videntur citari ex Jer. iii. 19, 22. Καὶ εἶπα, Πατέρα καλέσετέ με, καὶ ἀπ' ἐμοῦ οὐκ ἀποστραφήσεσθε· ἐπιστράφητε υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν. WOT.

[a] F. λαοῦ ἁγίου.

μαι ὑμῶν ὡς [a] λαῷ ἁγίῳ. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει οὕτως, [4] Λούσασθε καὶ καθαροὶ [5] γενέσθε, [6] ἀφελέσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· [7] παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, [8] ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ, καὶ δικαιώσατε χήρᾳ, καὶ δεῦτε καὶ [9] διαλεχθῶμεν, λέγει. [10] καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ· καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς [11] φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ [12] θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Πάντας οὖν τοὺς ἀ-

Vers.Fell. *ſancto aurem vobis præbebo.* Et in alio loco, ſic dicit, *Lavamini, mundi eſtote, auferte mala ex animabus veſtris ab oculis meis; quieſcite à malitiis veſtris, diſcite facere bonum, quærite judicium, liberate oppreſſum, judicate pupillo, & juſtificate viduam: & venite, colloqua-*

Var.Lect. [4] MS. λουσασθαι. [5] γενεσθαι. [6] αφελεσθαι. [7] παυσασθαι. [8] ρυσασθαι. [9] διελεχθωμεν. [10] F. Κύριος. [11] MS. φαγεσθαι. [12] θεληται.

Λαῷ ἁγίῳ.] Clemens Alex. Pædag. L. i. C. 10. habet λαοῦ ἁγίου, ubi verba hæc Ezechielis nomine laudat, cujus etiam videntur eſſe ſuperiora. Hinc itaque firmatur Cotelerii conjectura. Porrò locus ille Ezechielis vel deeſt in libris noſtris, vel deſumtus eſt ex altero Ezechielis volumine, quod is, Joſepho teſte, ſcripſerat; quodque inter Apocrypha recenſet Synopſis Athanaſiana, vel potiùs Euſebiana. Colom.

Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν.] Ita Aldina editio. At in aliis, aut καὶ δεῦτε, διαλεχθῶμεν, aut καὶ δεῦτε, καὶ διαλεγχθῶμεν, ut Procopius; aut καὶ δεῦτε, διελεγχθῶμεν. Sanè verbo Hebraico utrumque ſignificatur, *increpatio* & *diſceptatio*: quæ duo valde ſunt affinia. Heſychii codices in mendo videntur cubare: Διελέγχωμεν, εἰς ἔλεγξιν ἀλλήλων ἔλθωμεν, pro διελεγχθῶμεν. Apud Baſilium autem & Chryſoſtomum διαλεχθῶμεν in textu ſuſpectum eſt, quia διελεγχθῶμεν commentarii ſupponunt. Jam Hilarius ad Pſ. ii. 5. *Et venite, arguamur*: Præfatione verò in Pſ. cxix. *Et venite, diſputemus.* Nec diſſimilis vari-

ſanctum. Et in alio loco ſic dicit, *Lavamini, & mundi eſtote, auferte mala ex animabus veſtris, ab oculis meis; quieſcite à malitiis veſtris, diſcite facere bonum, quærite judicium, liberate oppreſſum, jus dicite pupillo, & juſtificate viduam; & venite, & diſputemus, dicit; Et ſi fuerint peccata veſtra quaſi phœnicium, ſicut nivem dealbabo, & ſi fuerint ut coccinum, ſicut lanam dealbabo. Et ſi volueritis, ac audieritis me; bona terræ comedetis: ſi autem nolueritis, neque exaudieritis me; gladius devorabit vos: os enim Domini locutum eſt hæc.* Omnes itaque

VERS. COT. Iſ. i. 16. 20.

mur, dicit Dominus: & ſi fuerint peccata veſtra quaſi phœnicium, ſicut nivem dealbabo, & ſi fuerint ut [a] *coccinum, ſicut lanam dealbabo. Et ſi volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis; ſi autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius devorabit vos: os enim Domini loquutum eſt hæc.* Volens igitur omnes dilectos ſuos

VERS. FELL. [a] *coccinium.* WOT.

etas in Michæi vi. 2. διελεγχθήσεται, vel ut Baſilius, ad locum Iſaiæ de quo agimus, habet διαλεχθήσεται. A Tertulliano exhibetur tertia lectio, eaque corrupta. Qui enim L. i. C. ult. ad uxorem rectè verterat, *Et venite, diſputemus*; in L. iv. C. 14. adv. Marcionem, vitioſis fultus libris, interpretatur, *Et venite, conciliemur*, quod eſt διαλλαχθῶμεν: atque id verbi reſtituendum forſan Chryſoſtomo in illud, *Vidua eligatur non minùs ſexaginta annorum, &c.* ubi locum Prophetæ adducit, exponitque per καταλλάττεσθαι, & καταλλάξαι. COT.

Codex MS. habet διελεχθωμεν hoc in loco; at Iſ. i. 18. διελεγθωμεν, adeò ut utroque in loco facilè crediderim legendum eſſe cum Cod. Vat. διελεγχθῶμεν, in altero loco omiſſo γ, in altero χ. Hebræa vox utrumque ſignificat: derivatur enim יכח in Hiphil הוכיח *arguit, diſceptavit; increpavit, corripuit.* WOT.

Λέγει.] Quis? Nempe Κύριος, quam vocem noſtro reddendam eſſe docent ipſæ res; & LXX fides, Iſ. i. 18. Sic vulgò intelligitur hic locus. Sed ſi locum probè penſitemus, verba δεῦτε διελεγχθῶμεν (ſic enim legendum) ſunt Prophetæ, ſequentia verò Dei. Alioqui vix ullus eſt ſenſus, ut ad eum locum oſtendimus, quem ſic vertimus: *Tum agite, nos caſtigari patiamur: ait enim Jehova, Si fuerint peccata veſtra inſtar coccini, &c.* CLER.

γαπητοὺς αὐτοῦ βουλόμενος μετανοίας μετασχεῖν, ἐστήριξε τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι αὐτοῦ.

Θ'. Διὸ [1] ἐπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἱκέται γενόμενοι τοῦ [2] ἐλέους, καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, προσπέσωμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τοὺς [3] οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπονίαν, τήντε ἔριν, καὶ [a] τὸ εἰς θάνατον [b] ἄγον ζῆλος. Ἀτενίσωμεν εἰς τοὺς τελείως [4] λειτουργήσαντας τῇ

[a] F. τὸν.
[b] F. ἄγοντα ζῆλον.

VERS. FELL. pœnitentiæ participes fieri, omnipotente ſuâ voluntate ſtabilivit.

IX. Quare magnificæ ejus & glorioſæ voluntati obſe-

VAR. LECT. [1] MS. υπακουσωμεν. [2] ελαιους. [3] οικτειρμους. [4] λιτουργησαντας αυτου τη μεγαλοπρεπει δοξη.

Ἐπακούσωμεν.] Dominus Boiſius ὑπακούσωμεν legendum monuit, cujus conjecturæ ego libens ſubſcribo, licèt interdum ἐπακούειν pro ὑπακούειν uſurpetur, ut Eſ. xlv 1. ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, & tertio caſui junctum reperiatur, ſed ſenſu diverſo Gen. xvi. 11. ὅτι ἐπήκουσε ὁ Κύριος τῇ ταπεινώσει σου. & Prov. xv. 32. εὐχαῖς δὲ δικαίων ἐπακούει. JUN.

MS. exhibet υπακουσωμεν, eoque modo proculdubio legendum eſt. Licèt enim ἐπακούω idem ſignificet quod & ὑπακούω, ut apud Heſiodum Δίκης ἐπακούειν, non tamen eo in ſenſu legitur unquam cum Dativo; neque occurrit ullibi in N. Teſtamento, ad cujus phraſeologiam, præcipuè Epiſtolarum Paulinarum, quàm proximè accédit S. Clemens. Hanc eſſe veram & genuinam lectionem Junius pene agnoſcit; licèt ex MS. neſcit quo modo, eruerit ἐπακούσωμεν· ſicut in codicibus ſuis priùs obſervârunt tum Grabius, tum Millius. Quam lectionem ab ipſo Clemente confirmatam habemus, qui habet ſuprà, Καὶ οἱ ὑπακούσαντες, & inferiùs, ἐν ὑπακοῇ, δι' ὑπακοῆς, ὑπήκοον, & ὑπηκόους. WOT.

Ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπονίαν.] Ad hunc locum reſpexit S. Polycarpus, qui in Epiſtola ſua ad Philippenſes hæc habet: Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας δουλεύσατε τῷ Θεῷ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ, ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν, καὶ τῶν πολλῶν πλάνην. Unde haud incertus conjecturæ [Junii] locus eſt, legendum eſſe hoc in loco ματαιολογίαν pòtiùs quàm ματαιοπονίαν. WOT.

Ἀτενίσωμεν κ.τ.λ.] Hæc confer cum Clemente Alex. p. 516. Strom. lib. iv. à verbis, Ἀτενίσωμεν οὖν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας κ.τ.λ. & agnoſces, piè Lector, mecum, ex illo interpolatam fuiſſe dulciſſimam Epiſtolam; atque interpolatorem ſedulò caviſſe, ut longa eſſet ma-

dilectos suos volens pœnitentiæ fieri participes, omnipotente suâ voluntate firmavit. VERS. COT.

IX. Quare obediamus magnificæ & gloriosæ illius voluntati; & supplices illius misericordiæ ac benignitati, procidamus; & convertamur ad miserationes ejus, relictis vanis operibus, contentione, & quæ ad mortem ducit æmulatione. Fixis oculis eos intueamur, qui magnificæ ejus

quamur; & suppliciter misericordiam & benignitatem ejus implorantes, relictis vanis operibus, contentione & æmulatione quæ ad mortem ducit, ad miserationes ejus advolvamur & convertamur. Fixis oculis intueamur VERS. FELL.

gis quàm μεγάλη τε καὶ θαυμασία, quibus laudibus eam ornat Eusebius. ED. BERN.

Quæ apud Clementem Rom. plurimis paginis efferuntur, apud Clementem Alex. haud ultra totidem lineas occupant: unde nonnullis orta est suspicio, interpolatam fuisse hanc Epistolam; quod Ignatianis contigisse nemo fere dubitat. Me sanè hæc iniqua objectio minimè movet; imò de ea silendum esse prorsus judicâssem; nisi quòd Clerici editionem inspicienti hæc eadem mihi occurrisset, profecta à nescio quo incerto & Anonymo, [in priore enim Clerici editione nomen Eduardi Bernardi fuerat omissum] seu potiùs ab Editore ipso, cui in more est ficto sub nomine Patres sanctos subinde injuriis iniquè lacessere; dum ipse, si quis eum vel jure merito aliqua de re reprehendat, totus excandescit, Deum testatur & homines se malè haberi, divinam ἀποτομίαν & vindictam minitatur. Consulamus igitur &c. [Vide annotationem proximè superiorem.] Itane, vir doctissime? Hoccine est novas S. Patrum editiones adornare, ubique admiscere virorum doctorum observationibus notulas, quibus, quantum in ipso est, eorum authentiam & authoritatem labefactet? Irriti tamen sunt hujus conatus. Qui enim hoc modo ex Clemente Alex. arguit, aut eum non probè novit, aut malâ fide agit. Eadem enim ratione actum erit de authentia & fide eorum omnium, qui à Clemente Alex. usquam citantur, scriptorum. Nemo enim Patrum majore licentiâ usus est in citandis Authoribus, sive sacris, sive Ethnicis: cùm ei in more sit, non integra authorum verba semper recitare; sed pro arbitrio suo nunc contrahere, nunc de suo inserere, alia omittere, alia variis modis mutare. Vide Pædag. L. ii. & alibi. Clemens igitur Rom. dum Epistolam ad Hebræos imitatur, latiùs depingit S. Patriarcharum mores, fidemque prædicat; quæ in citan-

μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ αὐτοῦ. Λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὑρεθεὶς μετετέθη, καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος. Νῶε πιστὸς εὑρεθεὶς, διὰ τῆς [5] λειτουργίας αὐτοῦ παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξε, καὶ διέσωσε δι' αὐτοῦ ὁ δεσπότης τὰ εἰσελθόντα ἐν ὁμονοίᾳ ζῶα εἰς τὴν κιβωτόν.

Ι'. Ἀβραάμ, ὁ φίλος προσαγορευθεὶς, [1] πιστὸς

VERS. FELL. eos, qui magnificæ ejus gloriæ perfectè inservierunt. Sumamus [a] Enochum, qui in obedientia justus repertus, translatus fuit, neque mors ejus deprehensa est. Noe fide-

[a] Enoch. Wot.

VAR. LECT. [5] MS. λιτουργίας. [1] πίστις.

do pro more suo contrahit Alexandrinus. Si ad hæc sedulò attendas, agnosces, pie lector, mecum ex illo non interpolatam fuisse toties ab Ecclesia primæva celebratam laudibus, imò & cum S. Scripturis publicè lectam Epistolam; & hanc, quam præ manibus habes, esse ipsam μεγάλην τε καὶ θαυμασίαν, quibus laudibus eam ornat Eusebius. Wot.

Λάβωμεν Ἐνὼχ.] Clemens Alex. Λάβωμεν Ἐνὼχ — μετετέθη, omisso καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος. Epistola ad Hebræos (ad quam proculdubio respexit S. Pater, & adeò prope ad eam accedit, tum in hoc, tum in aliis locis, ut nonnulli de veteribus Scriptoribus Ecclesiasticis, eum, aut scripsisse, aut saltem ex Hebræo in Græcum sermonem eam vertisse, autumentur) de Enocho hæc habet, C. xi. 5. Πίστει, Ἐνὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον· καὶ οὐχ εὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ μεμαρτύρηται εὐηρεστηκέναι τῷ Θεῷ. Clementis Λάβωμεν Ἐνὼχ, ὃς ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὑρεθεὶς μετετέθη respondent Apostoli Πίστει Ἐνὼχ μετετέθη — πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ μεμαρτύρηται εὐηρεστηκέναι τῷ Θεῷ. Et pro verbis Apostoli, καὶ οὐχ εὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός, apud Clementem legimus, καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος Wot.

Νῶε πιστὸς εὑρεθεὶς.] Clemens Alex. τῷ. μετετέθη de Enocho modò dicto, immediatè subnectit, Καὶ Νῶε, ὃς πιστεύσας διεσώθη, prætermissis iis, quæ hìc fusiùs legimus. Epistola ad Hebræos de Noacho hæc habet, C. xi. 7. Πίστει, χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ· δι' ἧς κατέκρινε τὸν κόσμον. Ideo autem condemnatus fuit mundus, quia non credidit Noacho, per quem Deus παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξεν, καὶ διέσωσεν κ.τ.λ. Wot.

Παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξεν.] Regeneratio quæ fit per baptismi lavacrum, operante Spiritu Sancto, παλιγγενεσίας nomine hoc loco intelligenda non est;

gloriæ perfectè servierunt. Accipiamus Henochum, qui in obedientia justus repertus, translatus fuit, & non inventa est mors illius. Noe fidelis inventus, per ministerium suum secundam nativitatem mundo prædicavit; & per eum Dominus conservavit animalia, cum concordia in arcam ingressa.

X. Abrahamus, amicus vocatus, inventus est

Vers.Cot. Citat Clemens Alex. Strom. iv. Gen. v. Heb. xi. Gen. vii. Eccl. xliv. 17. Is. xli. 8. Jac. ii. 23.

lis inventus, per ministerium suum novam mundo generationem prædicavit; & per eum animalia, quæ in concordia arcam sunt ingressa, servavit Dominus.

X. [a] Abrahamus amicus vocatus, fidelis inventus est,

Vers.Fell.

[a] Abraham. Wot.

sed generis humani instauratio, & generatio nova: atque hoc sensu apud Philonem Judæum, & alios reperitur. Locus etiam Matt. xix. 28. ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ sic interpretandus est; cum scilicet cœlum, terra, & mare præterierint, ut est Apoc. xxi. 5. & qui throno insidet nova omnia creabit. Jun.

Intelligit instaurationem eorum, quæ diluvio perierant, multiplicatione animalium; quæ, sequentibus verbis, à Deo in arca servata ait. Vox παλιγγενεσία adhibetur Matt. xix. 28. de secundo adventu Christi in regnum suum, & potestate judicandi mundum, quando *omnia nova faciet* Apoc. xxi. 5. Quod enim dicitur apud Matthæum ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ futurum, id à Luca C. xxii. 30. dicitur ἐν τῇ βασιλείᾳ Christi conspiciendum: ubi sermo etiam est de eo, quod promisit Christus discipulis, fore ut sederent in 12 thronis, & judicarent de 12 tribubus Israelis. Sed Patres Græci posteriores intellexerunt hæc de ultimâ resurrectione, aut de nova nativitate, quæ fit per baptismum. Eorum loca huc conferre necesse non est. Burt.

Si παλιγγενεσίαν Stoicæ similem vellet Clemens, omnino rescriberem παλιγγενεσίαν κόσμου ἐκήρυξε, sic enim loquuntur Auctores. Verùm, ut quod est res dicam, ea παλιγγενεσία non est intelligenda; sed integra mentis renovatio, quæ facit, ut homines, relictis, quibus adsueverant, sceleribus, omnimodam virtutem exprimant. Ob hanc vitæ mutationem, ἀναγεννηθῆναι, καινή τε κτίσις fieri in N. T. passim dicuntur: eoque, quòd hanc παλιγγενεσίαν prædicaret Noachus, ipsum δικαιοσύνης κήρυκα vocavit Petrus, 2 Ep. ii. 5. Vide Theophilum Antiochenum, L. iii. p. 247. Dav.

Ἀβραὰμ ὁ φίλος προσαγορευθείς.] Junius legit φίλος τοῦ Θεοῦ· aptè sanè: videtur enim esse defectus. Præterea legitur Jac. ii. 23. φίλος Θεοῦ ἐκλήθη, & apud Clementem Al. hoc ipso in loco φίλος Θεοῦ —— προσηγορεύθη. Wot. — Lege Θεοῦ φίλος. Vide C. xvii. Nimirum,

εὑρέθη, ἐν τῷ αὐτὸν ὑπήκοον γενέσθαι τοῖς ῥήμασι τοῦ Θεοῦ. οὗτος δι' ὑπακοῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς [2] συγγενείας αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅπως γῆν ὀλίγην, καὶ συγγένειαν ἀσθενῆ, καὶ οἶκον μικρὸν καταλιπὼν, κληρονομήσῃ τὰς [3] ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ αὐτῷ, Ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, εἰς τὴν γῆν ἣν ἄν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ καταράσομαι τοὺς καταρωμένους σε, καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Καὶ πάλιν ἐν τῷ διαχωρισθῆναι αὐτὸν ἀπὸ Λὼτ, εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βοῤῥαν,

VERS. FELL. eò quòd verbis Dei obtemperârit. Hic per obedientiam è terra ſua, è cognatione ſua, & domo patris ſui egreſſus eſt, ut exiguâ terrâ, cognatione debili, & domo parvâ derelictâ, promiſſiones Dei poſſideret. Dicit enim ei: *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, &*

VAR. LECT. MS. [2] συγγενιας. [3] επαγγελειας.

τοῦ Ἀβραὰμ τὸ ὄνομα Μωϋσῆς ἀναγράφει οἰκειῶν αὐτὸν τῷ Θεῷ, ut ait Origenes in Celſum L. i. p. 17. Ex voce ΘΥ, ſic enim ſcribebant, facilè manavit Ο. Similis Librariorum vel fraus, vel negligentia, variam lectionem procreavit in 1 Tim. iii. 26. DAV.

Clemens Al. τῷ, Καὶ Νῶε, ὃς πιστεύσας διεσώθη, ſubjungit Καὶ Ἀβραὰμ, ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν φίλος Θεοῦ, πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορεύθη, neque ampliùs de Abrahamo: prætermittit enim ea omnia, quæ à Clemente Rom. fuſiùs habentur hoc in loco, uſque ad καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. In Heb. xi. 8, 9, 10. legimus, Πίστει, καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον, ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται. Πίστει, παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας —— Ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Pro πίστει καλούμενος ὑπήκουσεν,

fidelis, quando dictis Dei audiens fuit. Hic per obedientiam egressus est è terra sua, & è cognatione sua, & é domo patris sui; ut exiguâ terrâ, & cognatione debili, & domo parvâ derelictâ, promissiones Dei in hæreditatem acciperet. Dicit enim ei; *Abi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, in terram quam tibi demonstravero: & faciam te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus; & benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi; & benedicentur in te omnes tribus terræ.* Ac rursus cùm recessit à Loto, dixit ei Deus: *Respiciens oculis tuis, vide à loco in quo nunc tu*

VERS. COT.

Gen. xii. 1.

Gen. xiii. 14.

vade in terram quam tibi demonstravero. Et faciam te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus: & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te; & benedicentur in te omnes tribus terræ. Et rursus cùm à [a] Loto secederet, dixit ei Deus: *Respice oculis tuis, & vide à loco in quo nunc*

VERS. FELL.

[a] Lot. WOT.

habet Clemens πιστὸς εὑρέθη, ἐν τῷ αὐτὸν ὑπήκοον γενέσθαι τοῖς ῥήμασιν τοῦ Θεοῦ. οὗτος δι' ὑπακοῆς --- Pro ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον, ---- ἔρχεται. Clemens habet ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς ---- τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Et pro Πίστει παρώκησεν ---- ὁ Θεος, Clemens habet γῆν ὀλίγην --- τοῦ Θεοῦ, & ea quæ sequuntur ex Gen. xii. xiii. xv. WOT.

Εἰς τὴν γῆν.] Cot. Vat. & cæteri MSS. præter Alexandrinum & Cottonianum, necnon Editiones Complutensis & Aldina habent, Ἔξελθε --- ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν. In Cod. autem Alex. tum in hoc loco, tum Gen. xii. σου εις την γην. Cum quibus consentit Heb. ומבית אביך אל הארץ *& è domo patris tui ad terram*: & Versiones omnes præter vulgatam unam, quæ habet, *Egredere ---- de domo patris tui, & veni in terram.* Præferenda igitur est lectio Cod. Alex. WOT.

Ἀναβλέψας ---- ἴδε.] In plerisque optimæ notæ MSS. Alex. Vat. Cotton. Oxon, &c. Ἀνάβλεψον --- καὶ ἴδε. At in Bib. Complut. ἀναβλέψας -- ἴδε, quomodo constat legisse Clementem. WOT.

καὶ λίβα, καὶ ἀνατολὰς, καὶ θάλασσαν· ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματί σου, ἕως αἰῶνος· καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς γῆς· εἰ δύναταί τις ἐξαριθμῆσαι τὴν ἄμμον τῆς γῆς, καὶ τὸ σπέρμα σου ἐξαριθμήσεται. Καὶ πάλιν λέγει, Ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραὰμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτοὺς, οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐδόθη αὐτῷ υἱὸς ἐν γήρᾳ, καὶ δι' ὑπακοῆς προσήνεγκεν αὐτὸν θυσίαν τῷ Θεῷ, πρὸς ἓν τῶν [4] ὀρέων ὧν ἔδειξεν αὐτῷ.

ΙΑ'. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώ-

VERS. FELL. *tu es, ad Aquilonem, & Africum, & orientem, & mare: quia omnem terram quam tu vides tibi dabo eam, & semini tuo usque in seculum. Et faciam semen tuum sicut arenam terræ: si poterit aliquis dinumerare arenam terræ, & semen tuum dinumerabitur.* Et rursus dicit: *Eduxit Deus [a] Abrahamum foras, & dixit ei, Respice in cœlum, & numera stellas, si potes dinumerare eas, sic erit semen*

[a] *Abraham.* WOT.

VAR. LECT. [4] MS. ὀραιων.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν] Heb. ויאמר הבט נא השמימה. *Et dixit, suspice nunc in cœlos.* LXX. Καὶ εἶπεν αὐτῷ. [Alex. πρὸς αὐτὸν, obelo notatum,] Ἀνάβλεψον δὴ [Edit. Complut. omittit δὴ,] εἰς τὸν οὐρανόν. Sic fere Vulg. Syr. Arab. WOT.

Οὕτως.] Agnoscunt καὶ εἶπεν οὕτως cum Hebræo Codices MSS. ac Versiones omnes. Videntur igitur casu aliquo ex hoc loco excidisse hæc verba: sive ea prætermiserit librarius, sive Clemens ipse, errore facili propter præcedentia, καὶ εἶπεν αὐτῷ, vel πρὸς αὐτὸν. Hæc enim si absint, hiatus non est, neque defectus aliquis. WOT.

Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ.] Plerique MSS, optimæ fidei Alex. Vat. &c. habent Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ. Sed Ed. Complut. ἐπίστευσε δὲ, quam esse genuinam lectionem ulteriùs confirmant tum S. Paulus Rom. iv. 3. tum S. Jacobus ii. 23. Textus Heb. והאמן καὶ ἐπίστευσε vel ἐπίστευσε δέ usurpatur enim ו tum copulativè, tum discretivè. WOT.

es, ad Aquilonem, & Africum, & Orientem, & mare: quia omnem terram quam tu vides, tibi dabo eam, & semini tuo usque in sæculum. Et faciam semen tuum sicut arenam terræ: si potest aliquis dinumerare arenam terræ, & semen tuum dinumerabitur. Et iterum ait: *Eduxit Deus Abrahamum, & dixit ei; Respice in cœlum, & numera stellas, si potes dinumerare eas: sic erit semen tuum. Credidit autem Abrahamus Deo, & deputatum est ei ad justitiam.* Propter fidem & hospitalitatem datus est ei filius in senectute; & per obedientiam obtulit eum sacrificium Deo, in uno montium qui ei ostensus fuit.

VERS. COT. — Gen. xv. 5. — xxi. — xxii. — xix.

XI. Propter hospitalitatem & pietatem Lotus è

tuum. Et credidit [a]*Abrahamus Deo, & deputatum est ei ad justitiam.* Propter fidem & hospitalitatem datus est ei filius in senectute, & per obedientiam obtulit eum in sacrificium Deo, in uno montium quem ei ostenderat.

VERS. FELL.

XI. Propter hospitalitatem & pietatem [a]Lotus è Sodomis

[a] Lot è Sodoma. Wot.

Διὰ πίστιν κ. τ. λ.] Clemens Al. τῷ, Καὶ Ἀβραὰμ ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν φίλος Θεοῦ, subnectit Πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορεύθη. Quæ sequuntur, Καὶ δι' ὑπακοῆς κ. τ. λ. penitus omisit. In Epistola ad Heb. xi. 17. habetur, Πίστει προσενήνοχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ, κ. τ. λ. pro quo habet Clemens noster Δι' ὑπακοῆς προσήνεγκεν κ. τ. λ. Locum etiam designat ut Gen. xxii. 2. i. e. super montem Moriah, super quem & Christus passus est; ut in omnibus sacrificium Isaaci typus esset sacrificii unigeniti Filii Dei. Ex intentione Abrahami oblatus, fuit holocaustum: servatus autem fuit Dei providentiâ, ut inde constaret, Christum de mortuis resurrecturum. Προσήνεγκεν —— πρὸς ἓν aptè convenit cum idiomate Græcæ Linguæ. Wot.

Πρὸς ἓν.] Fortè πορευόμενος εἰς ἓν κ. τ. λ. Vide Gen. xxii. Bois.

Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν] Clemens Al. τῷ, Πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορεύθη, subnectit, Διὰ φιλοξενίαν —— ἐκ Σοδόμων. prætermittit vero τῆς —— κρίσεως, usque ad ταῖς γενεαῖς γίνονται. De Loto nihil habetur, Heb. xi. Hæc igitur petuntur ex Gen. xix. & 2 Pet. ii. Wot.

θη ἐκ Σοδόμων, τῆς περιχώρου πάσης κριθείσης διὰ πυρὸς καὶ [1] θείου· πρόδηλον ποιήσας ὁ δεσπότης ὅτι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν οὐκ ἐγκαταλείπει, τοὺς δὲ ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας εἰς κόλασιν καὶ αἰκισμὸν τίθησι. συνεξελθούσης

[b] in circuitu. Wot.
[c] pœnas lueret; Deo palam faciente, quòd eos non derelinquat, qui in eo spem & præsidium collocant. *Id.*

salvus evasit, cùm regio tota [b] cumjacens igne & sulphure [c] damnata esset. Deus palam fecit, quòd non de-

Var.Lect. [1] MS. θιου.

Τῆς περιχώρου πάσης κριθείσης.] Dominus Boisius καταστραφείσης legendum putat, suffragante Historiâ, & verbis contextûs, Gen. xix. 25. Καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας, καὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον, vel κατακαυθείσης. Ego simplex καυθείσης substituendum puto: quamvis non negem κριθείσης retineri posse, & quidem sensu commodissimo pro κατακριθείσης. Κρίνειν enim pro κατακρίνειν, & κρίμα pro κατάκριμα sæpissime in N. Test. & in hoc scripto usurpantur. Primæ & postremæ lectioni favere videtur 2 Pet. ii. 6. Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας τεφρώσας κατέκρινεν. De vastitate autem & sterilitate illius regionis, olim fertilissimæ & amœnissimæ, apud Chrysostomum homil. viii. in 1 ad Thess. locus est elegantissimus, quem hìc subjicere non pigebit: Αὕτη δὴ οὖν ἡ οὕτως εὐθαλὴς, καὶ πρὸς πάσας τὰς χώρας ἁμιλλωμένη, ἡ φθάνουσα τῇ εὐθηνίᾳ τὸν παράδεισον τοῦ Θεοῦ, πασῶν τῶν ἐρήμων ἐρημοτέρα ἐστὶ νῦν. Καὶ ἕστηκε μὲν δένδρα, καὶ καρπὸν ἔχει, ὁ δὲ καρπὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς ἐστιν ὑπόμνημα. Ἑστήκασι μὲν ῥόαι (καὶ τὸ ξύλον λέγω καὶ ὁ καρπὸς) λαμπρὰν τὴν ἐπιφάνειαν ἔχουσαι· καὶ τῷ ἀγνῶτι παρέχουσαι πολλὰς τὰς ἐλπίδας, εἰ δὲ ληφθεῖεν εἰς χεῖρας, διακλασθεῖσαι, καρπὸν μὲν οὐδένα, κόνιν δὲ καὶ τέφραν πολλὴν δεικνύουσιν ἐναποκειμένην ἔνδον· τοιαύτη καὶ ἡ γῆ πᾶσα, κἂν λίθον εὕρῃς, τετεφρωμένον εὑρήσεις. Καὶ τί λέγω λίθον, καὶ ξύλα, καὶ γῆν, ὅπουγε καὶ ἀὴρ, καὶ τὰ ὕδατα μέτεσχε τῆς συμφορᾶς; καθάπερ γὰρ σώματος ἐμπρησθέντος καὶ κατακαυθέντος, τὸ μὲν σχῆμα μένει, καὶ ὁ τύπος ἐν τῇ τοῦ πυρὸς ὄψει καὶ ὄγκος, καὶ ἡ ἀναλογία, ἡ δὲ δύναμις οὐκέτι· οὕτω δὲ ἐκεῖ γῆν ἐστιν ἰδεῖν, ἀλλ' οὐδὲν ἔχουσαν γῆς, ἀλλὰ πάντα τέφραν, δένδρα καὶ καρποὺς, ἀλλ' οὐδὲν ἔχοντα δένδρων, οὐδὲ καρπῶν, ἀέρα καὶ ὕδωρ, ἀλλ' οὐδὲν ἀέρος οὐδὲ ὕδατος· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα τετέφρωται. Sic Tertullianus in Apolog *Sodomam & Gomorram igneus imber exussit: olet adhuc incendio terra; & si qua illic arborum poma conantur, oculis tenus, caterùm contactu cinerescunt.* De Pallio, *Aspice ad Palæstinam, qua Jordanis amnis finium arbiter; vastitas ingens, & orba regio, & frustra ager est, & urbes retro, & populi frequentes, &c.* Jun.

Sodomis salvus evasit, cùm tota regio circumjacens igne & sulphure damnata esset. Palam fecit Dominus, quòd sperantes in illum non relinquit, eos verò qui in contraria declinant, punitione ac supplicio afficit. Quæ enim unà

Vers. Cot. 1 Pet. ii, 6.

relinquit in illum sperantes; contrà verò qui à mandatis ejus declinant, suppliciis & tormentis [d] punit: Uxor enim ejus, quæ unà cum eo urbe e-

Vers. Fell. [d] puniat, Wot.

Non à sacris & Ecclesiasticis Scriptoribus tantùm, verùm etiam & ab Ethnicis memoratur hæc Sodomorum eversio. Ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾤκουντο ποτὲ τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα, ὧν τῆς μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλος —— ὑπὸ σεισμῶν τε, καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς, καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν. κ.τ.λ. Strabo L. vi. *Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse, & manere vestigia &c.* Tacit. Hist. L. v. *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra, & in cinerem soluta; duo ibi oppida, Sodoma nominatum alterum, alterum Gomorrum.* Solin. Polyhist. C. 48. Wot.

Neque mutandum κριθείσης, contra MS. fidem, neque interpretandum κατακριθείσης: nam nemo dixerit κατακρίνειν διὰ πυρὸς: sed hic est antecedens pro consequente, *judicium* pro supplicio, ideoque κριθείσης perinde est ac κολασθείσης. Nihil est frequentius in Scriptura verbis *judico*, pro eo quod est *plectere*; & *judicium*, pro eo quod est *pœna*. Vertendum ergo erat, *igne & sulphure pœnas luisset*. Cler.

Κρίνειν significat etiam apud Patres sententiam judicialem ferre, & secundùm sententiam latam pœnas infligere, i. e. judicialiter debitis suppliciis afficere peccantes. Alludit S. Pater procul dubio ad 2 Pet. ii. 6. non refragandum testimonium, eam Epistolam esse canonicam, receptamque ab Ecclesia Romana ab initio usque. Wot.

Πρόδηλον ποιήσας ὁ Δεσπότης.] Καὶ πρόδηλον. Bois. Πρόδηλον ποιήσαντος τοῦ δεσπότου, vel potiùs καὶ πρόδηλον ἐποίησεν ὁ Δεσπότης. Wot. Haud opus est mutationis, cùm nominativus genitivi absoluti locum, apud optimæ notæ scriptores, non rarò teneat. Homerus Il. Α΄. 170.

—— οὐδέ σ' ὀΐω,
Ἐνθάδ' ἄτιμος ἐὼν, ἄφενος καὶ πλοῦτον ἀφύξειν.

Philostratus in Vita Apollonii, L. ii. Cap. 31. Καταλειφθεὶς γὰρ κομιδῇ νέος, ἐπίτροποι μὲν αὐτῷ ἐγένοντο δύο τῶν ξυγγενῶν. Nec aliter passim ille non ἑλληνιστὴς, sed ἀττικώτατος Sophista. Sic & Polyænus Stratag. L. i. C. 18. L. ii. C. 2. L. iii. C. 9. Dav.

Συνεξελθούσης παρ' αὐτῷ. κ.τ.λ.] Forte περ, (quod poetici magis

[2] παρ' αὐτῷ τῆς γυναικὸς [3] ἑτερογνώμονος ὑπαρχούσης καὶ οὐκ ἐν ὁμονοίᾳ, εἰς τοῦτο σημεῖον ἐτέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν στήλην ἁλὸς ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· εἰς τὸ γνωστὸν εἶναι πᾶσιν, ὅτι οἱ δίψυχοι καὶ οἱ διστάζοντες περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, εἰς κρίμα καὶ εἰς [4] σημείωσιν πάσαις ταῖς γενεαῖς γίνονται.

VERS. FELL. gressa est, cùm ab eo dissentiret, nec in concordia persisteret, in signum propterea posita est, & salis statua in

VAR. LECT. [2] MS. γαρ. [3] ετερογνωμος. [4] σημιωσιν.

quàm communis usûs videtur esse) seu potiùs γὰρ: & infrà pro ἐτέθη, ἐτέθει scil. ὁ δεσπότης. Mens autem totius loci istius modi esse videtur: *Et Dominus palam faciens, quòd sperantes in ipsum non relinquit, declinantes verò in alteram partem supplicio & contumeliæ exponit; uxori* (Lothi) *tametsi unà cum illo* (è Sodomis) *egressæ, cùm esset pervicax, nec* (marito) *consentiret, tam insignem notam imponebat, ut fieret ipsa statua salis usque ad hunc diem; quò cognoscerent omnes, duplici homines animo, & ambigentes de potentia Dei, in judicium,* [i, e. in exemplum εἰς παράδειγμα] *& in observationem omnibus ætatibus proponi.* BOIS. —— Si MS. exhiberet nobis παρ' vel περ. potuit esse locus huic conjecturæ; quam non sinit γαρ. Hæc enim conjunctio indicat, priore sententiâ cum αἰκισμὸν τίθησιν finitâ, alteram inchoari cum συνεξελθούσης γὰρ. WOT.

Στήλην ἁλὸς ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.] Statuam se vidisse testatur Josephus Antiq. L. I. C. 12. [C. ix. 4. Edit. Oxon.] plurimaque illius mentio apud Auctores, Hebræos, Græcos, Latinos. Insigne est testimonium S. Irenæi contra Hær. L, iv. C. 51. *Lot reliquit in confinio uxorem suam, statuam salis usque in hodiernum diem.* Et in fine: *Et cùm hæc fierent, uxor remanserat in Sodomis, jam non caro corruptibilis, sed statua salis semper manens, & per naturalia ea quæ sunt consuetudinis hominis, ostendens; quoniam & Ecclesia, quæ est sal terræ, subrelicta est in confinio terræ, patiens quæ sunt humana: & dum sæpe auferuntur ab ea membra integra, perseverat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans & præmittens filios ad Patrem ipsorum.* Quæ obscuriora viderentur, nisi facem præferrent versus Carminis inscripti *Sodoma,* quod inter Opera Tertulliani & Cypriani locum invenit.

Namque comes conjux, heu me! malè tum quoque legis
Femina non patiens, divina ad murmura cœli
Audaces oculos nequicquam sola retorsit;
Nec habitura loqui quod viderit; & simul illic
In fragilem mutata salem, stetit ipsa sepulcrum,

cum eo egressa fuerat uxor illius, cùm diversa sentiret, nec concors esset, in ejusmodi signum posita est, ut salis statua in hodiernum usque diem sit facta; quo cunctis notum esset, quòd animo incerti, & de potentia Dei dubitantes, in judicium & in significationem universis generationibus fiunt. VERS. COT.

hodiernum diem facta est, ut omnibus innotesceret, quòd animo dubii, & de potentia divina hæsitantes, in judicium & signum omnibus generationibus proponantur. VERS. FELL.

Ipsaque imago sibi formam sine corpore servans.
Durat adhuc etenim nudà statione sub æthram,
Nec pluviis dilapsa situ, nec diruta ventis.
Quin etiam si quis mutilaverit advena formam,
Protinus ex sese suggestu vulnera complet.
Dicitur & vivens alio jam corpore, sexûs
Munificos solito dispungere sanguine menses.

Videsis eundem Irenæum C 64. ejusdem libri, necnon Prudentii Hamartigeniam Ver. 740, &c. COT.

Cyrillus Hieros. Catech. mystagogicâ primâ, Ἡ δὲ τούτου γυνὴ στήλη γέγονεν ἁλὸς ἐστηλιτευομένη δι' αἰῶνος, ἔχουσα τῆς πονηρᾶς προαιρέσεως καὶ ὑποστροφῆς τὴν μνήμην. Abraham contrà, τῇ οἰκουμένῃ στήλη πίστεως καὶ ὑπακοῆς ἵδρυται. ut loquitur Basilius in Const. monasticis. JUN.

Clemens & Josephus erant σύγχρονοι. Tertull. etiam testatur, eam suo ævo conspectam, non integris 150 annis post illos. Quod eo minùs mirum videri debet, quòd, præter Burchardum & multos alios, Angli nostri, qui, non ita pridem illic peregrinati sunt, testentur eam minimè dissolutam illic perstare. Sulpicius Severus vocat hunc cippum *molem*, Hist. Sacræ L. i. nec quidquam habet de ejus forma, aut materia, qua constabat. Verùm ille non tantùm omissionibus laborat, sed etiam frequenter à sacro textu discedit. Alioquin eleganter, prout solet, sic rem describit: *Sed mulier, parum dicto audiens (humano malo, quo ægriùs vetitis abstinetur) reflexit oculos, statimque in molem conversa traditur.* BURT.

Colomesius nos amandat ad p. 109, Observat. suarum sacrarum. Nos hæc omnia diligentiùs excussimus, in Dissertatione *de Statua Salina*, Genesi nostræ subjecta; quam qui carpunt, aut non legerunt, aut occupato præjudiciis animo, oscitanter evolverunt. Certè à nobis scripta non est, ad minuenda miracula, cùm maximum fuisse in subversione Sodomæ & vicinarum urbium, ostenderimus, remque rationibus atque exemplis confirmaverimus; vix ut fieri possit,

IB'. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Ἐκπεμφθέντων γὰρ ὑπὸ Ἰησοῦ [1] τοῦ Ναυῆ κατασκοπῶν εἰς τὴν Ἱεριχὼ, ἔγνω ὁ βασιλεὺς τῆς γῆς ὅτι ἥκασι κατασκοπεῦσαι τὴν χώραν [2] αὐτοῦ, καὶ ἐξέπεμψεν ἄνδρας τοὺς συλληψομένους αὐτοὺς, ὅπως [3] συλληφθέντες θανατωθῶσιν. Ἡ οὖν φιλόξενος Ῥαὰβ εἰσδεξαμένη αὐτοὺς, ἔκρυψεν εἰς τὸ ὑπερῷον ὑπὸ τὴν λινοκαλάμην. Ἐπισταθέντων δὲ τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ λεγόντων, [Ἄνδρες πρός σε ἦλ]θον οἱ κατάσκοποι τῆς [γῆς ἡμῶν,] ἐξάγαγε αὐτοὺς, ὁ γὰρ βα[σιλεὺς οὕ]τως κελεύει. Ἡ δὲ ἀπεκρίθη, Εἰσῆλθον [οἱ δύο ἄν]δρες οὓς ζητεῖτε πρός με, [ἀλλὰ ταχέ]ως ἀπῆλθον, καὶ πορεύον[ται· οὐχ] ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς ἐ[κείνους.] Καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ἄνδρας, [Γινώ]σκουσα γινώσκω ἐγὼ, ὅτι [Κύριος ὁ Θεὸς] ὑμῶν παραδίδωσιν ὑμῖν [τὴν πό]λιν ταύ-

VERS. FELL. XII. Propter fidem & hoſpitalitatem, Rahaba meretrix incolumis ſervata eſt. Miſſis enim à Joſua filio Navæ ad urbem Jerichuntem ſpeculatoribus, reſcivit terræ rex, quòd regionem eorum exploraturi venerant; & viros emiſit, qui eos, ut morti traderentur, apprehenderent. Rahaba autem hoſpitalis ſuſcipiens eos, in ſolario domûs

VAR. LECT. [1] MS. του του. [2] αυτων. [3] συλλημφθεντες.

ut *digitus Dei* hìc non agnoſcatur, Sed miraculum non quæſivimus ubi non erat. Alioqui longè plura fieri miracula, in rerum natura, humanique generis gubernatione, quàm vulgò putant, nobis dudum perſuaſimus. quibuſcum hac de re conſentiunt omnes Eccleſiæ Patres, quos optarem vel errantes ſequi, potiùs quàm cum iis, qui nimiùm ſibi placent, & plus quàm æquum eſt ipſis arrogant, ultra modum ſapere. WOT.

CLER.

Quod ſi de re ipſa, quod tamen nemo pius ſibi facilè perſuadebit, errârit Clemens, eandem *fabulam* [vocabulum à Clerico uſurpatum] habemus narratam ab Irenæo & Tertulliano;

Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν.] Clemens Alex. τῷ, Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων, ſubnectit Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη, neque amplius; ea omnia, quæ fuſiùs à Clemente Romano ha-

XII. Ob fidem & hoſpitalitatem ſervata eſt Rahaba meretrix. Miſſis enim à Jeſu filio Navæ ad Jerichuntem exploratoribus, intellexit terræ rex, quòd regionem illius exploratum venerant; & emiſit viros, qui eos comprehenderent, ut comprehenſi necarentur. Hoſpitalis igitur Rahaba ſuſcipiens eos, occultavit in ſolario ſub lini ſtipula. Supervenientibus autem hominibus à rege miſſis, ac dicentibus, *Viri ad te venerunt terræ noſtræ exploratores; educ eos, Rex enim ita imperat.* Illa reſpondit, *Duo viri, quos quæritis, ingreſſi ſunt apud me, ſed confeſtim abierunt & vadunt*; non oſtendens eis illos. Et dixit ad viros, *Certò ſcio, quòd Dominus Deus veſter tradit vobis urbem hanc; timor* VERS. COT.

ſub lini ſtipula occultavit eos. Cùm autem nuntii regis ex improviſo ſuperveniſſent, & dixiſſent: *Viri ad te ingreſſi ſunt, regionis noſtræ exploratores, educ eos, ſic enim imperat rex.* Illa autem reſpondit, *ingreſſi ſunt duo viri ad me quos quæritis; ſed confeſtim abierunt & vadunt*; *viam oſtendens eis contrariam. Et dixit ad viros, *Sciens ſcio, quòd Dominus Deus veſter urbem hanc vo-* VERS. FELL.

* non oſtendens eis illos.

bentur, prætermittens pro more ſuo. Διὰ πίστιν ἐσώθη de Raab dicitur, eo quòd certò credidit, Deum traditurum eſſe civitatem in manus Iſraelitarum: διὰ φιλοξενίαν, quòd exploratores hoſpitio accepit, & cum vitæ ſuæ periculo hoſpitii jura ſervavit, eoſque à rege quæſitos incolumes dimiſit. WOT.

Ἐπισταθέντων δὲ τῶν. κ. τ. λ.] Videtur S. Pater hæc citaſſe memoriter, immutato narrationis ordine. WOT.

Ἡ δὲ ἀπεκρίθη.] Scribendum ἥδε ἀπεκρίθη, *hæc reſpondit*: nam altera lectio ſenſum turbat & vitiat. DAV.

[Οὐχ] ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς ἐ[κείνους.] Cùm variis modis quæ deſiderantur ſuppleri queant; vir doctiſſimus [Junius] edendum curavit, [ὁδὸν] ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς ἐ[ναντίαν.] *Viam oſtendens eis contrariam*: ſenſu planè diverſo à verbis libri Joſuæ, ii. 5. ubi Rahab negat ſe ſcire quò homines illi abierint. Oſtendit quidem mulier *contrariam viam*, ſed exploratoribus Judæis, non autem miſſis à Hierichuntis rege. COT.

την, ὁ γὰρ φόβος καὶ [τρό]μος ὑμῶν ἐπέπεσεν τοῖς κα[τοι]κοῦσιν αὐτήν. ὡς ἐὰν οὖν γέ[νηται] λαβεῖν αὐτὴν ὑμᾶς, διασώσατέ με, καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου. Καὶ εἶπαν αὐτῇ, Ἔσται οὕτως, ὡς ἐλάλησας ἡμῖν. ὡς ἐὰν οὖν γνῷς παραγινομένους ἡμᾶς, συνάξεις πάντας τοὺς σοὺς ὑπὸ τὸ [4] στέγος σου, καὶ διασωθήσονται· ὅσοι γὰρ ἐὰν εὑρεθῶσιν ἔξω τῆς οἰκίας, ἀπολοῦνται. Καὶ προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον, ὅπως κρεμάσῃ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτῆς κόκκινον· πρόδηλον ποιοῦντες, ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου λύτρωσις ἔσται πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοὶ, οὐ μόνον πίστις, ἀλλὰ προφητεία ἐν τῇ γυναικὶ γέγονεν.

VERS. FELL. *bis tradit, timor enim & pavor veſtri inceſſit incolas ejus; quare cùm capere illam vobis contigerit, incolumem me ſervate, & domum patris mei.* Et dixerunt ei, *Sic erit ut loquuta es nobis; Quare cùm nos appropinquantes cognoveris, omnes tuos ſub tecto tuo congregabis, & ſervabuntur; quotquot verò extra domum tuam inveni-*

VAR. LECT. [4] MS. εγος.

Τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν.] Lectum ergo Clementi comma verſiculi 9, quod à multis editionibus abeſt, in Complutenſi verò ita effertur, καὶ κατέπτησσον πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀφ' ὑμῶν. at Codice 720. Bibliothecæ Regiæ hoc modo, καὶ τετήκασι πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν. COT. —— Theodotionis verſio habet, Καὶ ὅτι κατέπτησσον πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ γῇ ἀπὸ προσώπου ὑμῶν. Aquila verò & Symmachus paulò aliter verterunt, ὅτι ἐκτετήκασι πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν. WOT.

Καὶ προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον.] Hunc locum peſſimè vertit Cotelerius. Si ſenſum ſpectes, ſic vertas oportet: *præterea*, vel *inſuper ei ſignum dederunt*: nam ſpeculatores ſignum, quod dandum fuit, ipſi memorârunt. Hebraiſmus eſt, ac eandem loquendi rationem adhibet Lucas Act. xii. 3. Vide Gen. iv. 2. DAV.

Πρόδηλον ποιοῦντες κ.τ.λ.] Habet hæc figura & allegoria ſuffragatores multos magnoſque, Juſtinum in Dialogo p. 338. Irenæum L. iv. C. 37. Origenem Homil. iii, & vi, in Jeſum Nave, & ad Matt. xxvii, xxviii. Ambroſium Lib. de Salomone C. 5. & Lib. v. de fide, C. 4.

enim & pavor vestri incidit in omnes habitatores VERS.COT. *ejus. Quando igitur contigerit vos eam capere, servate me & domum patris mei.* Et dixerunt ei, *Sic erit quemadmodum locuta es nobis. Cùm igitur nos adesse cognoveris, congregabis omnes tuos sub tecto tuo, & servabuntur: quotquot enim invenientur extra domum, peribunt.* Et addiderunt ut signum daret, nempe funiculum coccineum appenderet de domo sua: manifestum facientes, quòd per sanguinem Domini futura esset redemptio universis credentibus & sperantibus in Deum. Videte, dilecti, non solùm fides, sed etiam prophetia in muliere exstitit.

entur, peribunt. Et ut signum daret addiderunt, ut funi- VERS.FELL. culum scilicet coccineum de domûs pariete demitteret: notum facientes, quòd omnibus, qui credunt & sperant in Deum, per sanguinem Domini redemtio futura sit. Videte, dilecti, non solùm fides, sed prophetia etiam in muliere fuit.

Hieronymum Ep. 2. Pseudo-Hieronymum ad Mar. xiv. 1. Paulinum Carmine 23. Augustinum in Psal. lxxxvi. 4. Prosperum de promissionibus & prædictionibus Dei, Parte ii. C. 14. Fulgentium Lib. i. de remissione peccatorum, C. 21. Theodoritum Quæst. 2. in Josuam, & ad C. xi. 31. Epistolæ ad Hebræos: ut nihil dicam de auctore operis imperfecti in Matthæum, Tomo vii. B. Chrysostomi, ad C. i. 5. quo loci corruptè legitur *signo rubri sparsi* pro *signo rubri sparti*; item de Procopio Gazæo, & aliis quos in Adversariis meis notatos non inveni. Quàm horrendè coccinum interpretati sint Gnostici, cernere potes apud Epiphanium, in eorum Hæresi C. 9. COT.

Οὐ μόνον πίστις ἀλλὰ προφητεία.] In Deo Israelis reposita fiducia, & ab ipso sperata salus, ante Domini adventum, in justitiam, atque etiam fidem reputabantur, licèt Messiæ futurus adventus, cum ejusdem incarnationis, mortis, & resurrectionis mysteriis, minimè essent perspecta. Eedem jure pleræque res gestæ per totam Legis œconomiam prophetiæ loco sunt habitæ, Deo eas ita dirigente, ut futuræ redemtionis statum quadantenus adumbrarent. Ita ex Ægypto populi Israelitici exitus, transitus per rubrum mare, serpentis ænei elevatio, ut innumera alia præterea, ad Messiæ tempora pertinuisse constat; sed præ aliis peculiari quodam jure, hæc servatæ

ΙΓ'. Ταπεινοφρονήσωμεν οὖν, ἀδελφοὶ, ἀποθέμενοι πᾶσαν [1] ἀλαζονείαν, καὶ [2] τύφον, καὶ ἀφροσύνην, καὶ ὀργάς· καὶ ποιήσωμεν τὸ γεγραμμένον. Λέγει γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω, τοῦ ἐκζητεῖν αὐτὸν, καὶ ποιεῖν

VERS. FELL. XIII. Humiles ergo mente ſimus, fratres, faſtum omnem, ſuperbiam, amentiam, & iras deponentes, & quod ſcriptum eſt, faciamus. Dicit enim Spiritus Sanctus; *Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur dives in divitiis*

VAR. LECT. [1] MS. αλαζονιαν. [2] τυφος.

vitæ quaſi paſchalis teſſera, & in purpura ſanguinis redemti pignus, prophetiæ elogium meruiſſe videbuntur: ſiquidem in lege Moſaica perpetuus fere uſus ſymboli iſtius, nimirum Coccini in omnibus cujuſcunque generis piamentis & luſtrationibus. Ita Ep. ad Heb. C. ix. 19. cùm univerſus populus acceptâ lege luſtrari deberet, Moſes dicitur *accepiſſe ſanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum & omnem populum aſperſiſſe.* Idem in leproſi purificatione factum, Lev. xiv. 49. Imò verò ex Talmude diſcimus *Cod. Ioma. C.* iv. diem *Kippurim,* (qui, ſi quis alius, expiationis per Domini ſanguinem obtinendæ typum geſſit) non ſine לשון של זהורית *lingua* ſeu filamento coccino celebratam. Imò ſi *Gemaræ* ejuſdem codicis, & libro *Juchaſin* fides, exinde etiam de magnæ iſtius ſolennitatis ſucceſſu judicium ferebatur; ſi enim expiatio rite peracta eſſet, coccus albedinem induerat היה לשון של זהורית מלבין ſuiſque nivibus, ſimilem reconciliatæ gentis innocentiam ſpoſpondiſſe fertur. FELL.

Origenes Hom. iii. mox citatâ: *Sed & iſta meretrix, quæ eos ſuſcepit, ex meretrice efficitur jam propheta. Dicit enim,* Scio quia Dominus Deus veſter tradidit vobis terram hanc. *Vides quomodo illa, quæ aliquando erat meretrix, & impia, & immunda, nunc jam Spiritu Sancto repleta eſt; & de præteritis quidem fatetur, de præſentibus verò credit, prophetat autem & prænunciat de futuris.* COT.

Aliquos ex ſanctis Patribus explicâſſe ſacras Scripturas nimis allegoricè non eſt diffitendum; nemo autem in hoc explicandi genere, quod adeò diſplicet Criticis ſeverioribus, plus ingenio ſuo indulſit, quàm Origenes; quem tamen, quaſi unus præ omnibus ſacras literas intelligeret, & Chriſtianam fidem ſolus cal-

XIII. Humiles itaque ſimus, fratres, deponentes omnem arrogantiam, & faſtum, & amentiam, & iras; atque faciamus quod ſcriptum eſt: dicit quippe Spiritus Sanctus; *Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, neque fortis in fortitudine ſua, neque dives in divitiis ſuis: ſed qui gloriatur, in Domino glorietur, in quærendo illum, & faciendo judicium ac juſtitiam:* VERS. COT. Jer. ix. 23. 1 Cor. ix, 31.

ſuis; ſed qui gloriatur, in Domino glorietur, quærendo illum, & judicium & juſtitiam faciendo: memoriâ præ- VERS. FELL.

leret, tantopere efferunt nonnulli, & de eo ubique gloriantur; eo quòd, quo jure, quave injuriâ, alii judicent, plurima Hæreticè ſenſiſſe tradatur. Origeni licet ubique allegoriis ſcatere, eaque, quæ ſunt clariſſima, allegoricè interpretando efficere obſcura: Clementi igitur fas ſit in uno vel altero loco allegoricè interpretari ſacras Scripturas; quum S. Paulus plurimis in locis, præcipuè in Epiſtolis ad Romanos, Corinthios, Galatas, & Hebræos, interpretatus eſt modo allegorico Scripturas veteris Teſtamenti. Tantâ igitur authoritate fretus fidenter affero, haud pauca in vetere Teſtamento eſſe interpretanda hoc modo, & huic loco aptiſſimè convenire hujuſmodi interpretationem: hanc autem meam ſententiam confirmat pene unanimis omnium in hoc conſentientium ſanctorum Patrum authoritas, non leviter aut deſpicienda, aut negligenda. WOT.

Ἀλλ' ἢ ὁ καυχώμενος.] Sic Codex MS. Citantur hæc verba ex Jerem. ix. 23, 24. ubi legimus: Ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, συνιεῖν καὶ γιγνώσκειν, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος, καὶ κρίμα, καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτι ἐν τούτοις θέλημά μου, λέγει Κύριος. Hujuſmodi explicationes, quibus locus aliquis, vel plures loci in compendium ducuntur, ſervatò integro ſenſu verborum, non ſunt alienæ vel à Rabbinis, vel à ſacris N. Teſtamenti ſcriptoribus. Unde hunc ipſum textum à S. Paulo eodem modo, at multò breviùs, quàm à Clemente, citatum legimus. 1 Cor. i. 31. 2 Cor. x. 17. ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. WOT.

Hunc locum aliter citant Clemens Alex. Cyprianus, & alii. COLOM.

Τοῦ ἐκζητεῖν αὐτὸν, καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην.] Legebat etiam ἐκζητεῖν Lucifer; vertit enim *inquirere*, Lib. ii. pro S. Athanaſio, paulò poſt initium. Item καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην reperies in Antiochii Homilia 43. COT.

κρίμα καὶ δικαιοσύν[ην·] μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, οὓς ἐλάλησε διδάσ[κων] [3] ἐπιείκειαν καὶ μακροθυμίαν. [Οὕ]τως γὰρ εἶπεν, [4] Ἐλεεῖτε ἵνα ἐλεη[θῆ]τε, ἀφίετε ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν, [ὡς] ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑ[μῖν,] ὡς δίδοτε, οὕτω δοθήσεται ὑ[μῖν,] ὡς [5] κρίνετε, οὕτω κριθήσεται [ὑμῖν, ὡς] [6] χρηστεύεσθε, οὕτως χρη[στευθήσ]εται ὑμῖν, ᾧ μέτρῳ με[τρεῖτε,] ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν. [Ταύτῃ τ]ῇ ἐντολῇ καὶ τοῖς παραγγέλ[μασι]· τούτοις [7] στηρίξωμεν ἑαυ[τοὺς] τὸ πορεύεσθαι ὑπηκόους [ἀεὶ] τοῖς ἁγιοπρεπέσι λόγοις αὐ[τοῦ,] [8] ταπεινοφρονοῦντες. [Φησὶ]ν γὰρ ὁ ἅγιος λόγος, Ἐπὶ τίνα [ἐπι]βλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πραῢν καὶ [ἡσύ]χιον καὶ τρέμοντά μου τὰ λόγια;

VERS. FELL. cipuè recolentes sermones Domini Jesu, quos, æquitatem & longanimitatem docens, loquutus est. Sic enim dixit: *Miseremini, ut misericordiam consequamini; dimittite, ut vobis dimittatur; prout facitis, ita vobis fiet; sicut datis, ita vobis retribuetur; sicut judicatis, ita judicabimini; sicut benigni estis, ita benignitatem experiemini; qua men-*

VAR. LECT. [3] MS. ἐπιεικιαν. [4] Ελεατε. [5] κρινεται. [6] χρηστευεσθαι. [7] στριςωμεν. [8] *J. Col. F.* ταπεινοφρονοῦντας.

Ἐλεεῖτε ἵνα ἐλεηθῆτε.] Hæc verba non habentur αὐτολεξεὶ, vel in Evangelio S. Matthæi, vii. 1, 2. vel in Evangelio S. Lucæ, vi. 36. Imò licèt cum utroque Evangelista, quoad sensum, consentiant, propiusque accedant ad ea, quæ legimus in Evangelio S. Lucæ; non tamen possumus certò adfirmare, hæc inde petita fuisse, ac à S. Clemente citata memoriter. Petuntur forsan ex aliquo libro Apocrypho, viz ex Evangelio Nazaræorum, quod fuit antiquissimum, summoque in pretio habitum à Christianis, iis præsertim qui in Palæstina degebant; unde & in aliis regionibus aliquid authoritatis habuit, usque ad Eusebii tempora, sæpius à Patribus laudatum; adeò ut Hieronymus, qui & ipse vidit, & transtulit illud ex Hebræo (cui tamen hac de re minimè assentiendum est) contendat esse ipsum authenticum Evangelium S. Matthæi. WOT.

præcipuè memores sermonum Domini Jesu, quos locutus est, docens mansuetudinem & æquanimitatem. Sic enim dixit; *Miseremini, ut misericordiam consequamini; dimittite, ut dimittatur vobis; sicut facitis, ita vobis fiet; sicut datis, ita dabitur vobis; sicut judicatis, ita judicabitur vobis; sicut indulgetis, ita vobis indulgebitur; quâ mensurâ metimini, in ea mensurabitur vobis.* Hoc præcepto & his mandatis stabiliamus nos, semper obedientes simus sanctis illius eloquiis; humiliter de nobis sentientes. Ait enim sanctus sermo; *Super quem respiciam, nisi super mansuetum, & quietum, & trementem eloquia mea?*

VERS. COT. — Luc. vi. 36. — Is. lxvi. 2.

surâ metimini, eadem vobis mensurabitur. Hoc præcepto & his mandatis stabiliamus nos ipsos, ut in obedientia sanctorum eloquiorum ejus, cum omni humilitate, semper ambulemus. Dicit enim verbum sanctum, *Super quem respiciam, nisi super humilem & quietum, & trementem sermones meos?*

VERS FELL.

Τοῖς παραγγέλμασι τούτοις.] Codex MS. habet τοῦτοις, quod omittitur in Codicibus impressis. Wot.

Ὑπηκόους [ἀεὶ] τοῖς.] At Codex MS. exhibet υπηκοους ... αστοις, cum spatio duarum vel trium literarum ante αστοις. Millius in Codice suo observavit, MS. exhibere ... αστοις, & in margine hæc habet: *Puto legi debere* σεβαστοις. ὑπηκόους σεβαστοῖς ἁγιοπρεπέσι λόγοις αὐτοῦ. At si sic legamus, opus est ut inferamus καὶ, & legamus σεβαστοῖς καὶ ἁγιοπρεπέσι. Constructionis enim ratio postulat, ut copula interponatur. Repono ἡμᾶς τοῖς, neque dubito, quin ita scripserit S. Clemens. Legimus enim paulò infra ὑπηκόους ἡμᾶς γενέσθαι τῷ Θεῷ. Wot.

Mihi legendum videtur ὄντας τοῖς. Sic certè Codicis fidem sequimur, sensumque facimus commodum. Dav.

Ἐπὶ τὸν πραῢν καὶ ἡσύχιον.] Nunc LXX. ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, quo modo à multis lectum olim. Clementinæ lectioni favent Athanasius in Domini occursum, Proclus, Theodorus Studita, Psellus citatus in Catena in Psalmos, & Chrysostomus Hom. 9. in Gen. Expositione in Ps. cxxxi. & cxlii. Sermone de Christi precibus, & Hom. 15. & 66. in Matt. qui tamen in Hom. 41. habet, ἐπὶ τὸν πρᾶον, καὶ ταπεινόν, & in

ΙΔʹ. [Δί]καιον οὖν καὶ ὅσιον, ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὑπηκόους ἡμᾶς μᾶλλον γενέσθαι τῷ Θεῷ, ἢ τοῖς ἐν [1] ἀλαζονείᾳ καὶ ἀκαταστασίᾳ [2] μυσαροῦ ζήλου ἀρχηγοῖς ἐξακολουθεῖν. Βλάβην γὰρ οὐ [3] τυχοῦσαν, μᾶλλον δὲ κίνδυνον ὑποίσομεν μέγαν, ἐὰν ῥιψοκινδύνως ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τοῖς θελήμασι τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐξακοντίζουσιν εἰς ἔριν καὶ [4] στάσεις, εἰς τὸ ἀπαλλοτριῶσαι ἡμᾶς τοῦ καλῶς ἔχοντος. Χρηστευσώμεθα αὐτοῖς κατὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ γλυκύτητα τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Γέγραπται γὰρ, Χρηστοὶ

XIV. Justum igitur & pium est, viri fratres, Deo potiùs obedientes nos esse, quàm in superbia & [a] seditione detestandæ æmulationis duces & authores sequi. Si [b] præcipitanter voluntatibus hominum nos tradiderimus, qui ad contentionem & seditiones collimant, ut ab eo,

VERS. FELL. [a] turbulentia. WOT. [b] enim omni periculi timore abjecto. *Id.*

VAR. LECT. [1] MS. αλαζονια. [2] μυσερου ζηλους. [3] την τυχουσαν. [4] στασις.

Hom. 55. in Gen. utrumque conjungit sic, ἐπὶ τὸν πρᾶον, καὶ ἡσύχιον, καὶ ταπεινόν. COT. — Videntur S. Patres citâsse hæc memoriter, attendentes potiùs ad sensum loci, quàm ad ipsa verba: ne deputentur igitur hujusmodi inter variantes lectiones, licèt paululum deflectant de usitata lectione. WOT.

Δίκαιον οὖν.] In Pandecte Niconis Monachi Λόγῳ ιή. Cod. Reg. 2418, 2423, 2424. Κλήμεντος Ῥώμης. Δίκαιον οὖν καὶ ὅσιον, &c. Εἰς αἱρέσεις καὶ στάσεις τοῦ ἀπαλλοτριῶσαι ἡμᾶς τοῦ καλῶς ἔχοντος. τοίνυν ἀκολουθήσωμεν τοῖς μετ᾽ εὐσεβείας &c. πόῤῥω ἀπέχει ἀπ᾽ ἐμοῦ. Κολληθῶμεν οὖν τοῖς ἀθώοις καὶ δικαίοις· εἰσὶ δὲ οὗτοι ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. γέγραπται γὰρ, κολλᾶσθαι τοῖς ἁγίοις, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται. Καὶ ὁ Κύριος λέγει· τὸν ὁμολογήσαντά με &c. τοῦ πατρός μου. ἐν τίνι δὲ &c. τῶν ἐντολῶν. Connectit verba Clementis Epist. I. Cap. hoc & sequenti & 46. item Epist. II. Cap. 3. COT.

Μυσαροῦ.] Hesychius: μυσαρὰν, ῥυπαρὰν, ἀκάθαρτον. Vide Sect. 30. COLOM.

Οἵτινες ἐξακοντίζουσιν.] Dominus Boisius putat vocem λόγους, aut ῥήματα, suppleri debere. Ego malim ἐξακονῶσιν legere: ut verò sensus plenior & rotundior sit, non recuso τὰς γλώσσας addere, si quis ita velit, & phrasi quidem elegantissimâ, qua Libanius Epistolâ ad Basilium utitur. Quibus verò ἐξακοντίζειν magis placet, ad explendum sensum addere possunt, τὰς γλώσσας vel ταῖς γλώσσαις: lingua enim con-

XIV. Juſtum ergo ac pium eſt, viri fratres, Deo potiùs obedientes nos eſſe, quàm ſequi eos qui in ſuperbia & ſeditione duces fuerunt abominandæ æmulationis. Detrimentum enim non leve, imò verò grande periculum ſuſtinebimus, ſi præcipitanter nos tradiderimus voluntatibus hominum, qui ad contentionem & ſeditiones collimant, ut nos ab eo quod rectè habet, abalienent. Benigni inter nos ſimus, juxta miſericordiam & dulcedinem illius qui fecit nos. Scriptum quippe eſt; *Benigni erunt habitatores*

Vers. Cot.

Prov. ii. 21.

quod rectum & bonum eſt, [c] abalienent, non leve damnum, imò potiùs grave periculum ſubibimus. Benigni erga [d] nos invicem ſimus, ſecundum miſericordiam, &

Vers. Fell.

[c] alienos nos reddant. Wot.

[d] ipſos. Id.

vitiantium & pravorum hominum, Βολίς ἐστι τιτρώσκουσα & τόξον ψευδὲς, Jer. ix. 3, 8. &c. Jun. [Editio Grabiana habet, Verſ. 3. Καὶ ἐνέτειναν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ὡς τόξον· ψεῦδος, καὶ οὐ πίστις κ. τ. λ. Ver. 8. Βολὶς τιτρώσκουσα ἡ γλῶσσα αὐτῶν.] —— Ipſe nihil muto, cùm opus non eſt ut aliquid addatur: vox enim ἐξακοντίζω ſæpius legitur verbum neutrum, ſive in proprio, ſive in metaphorico ſenſu uſurpetur. Wot.

Χρηστευσώμεθα αὐτοῖς.] Junius, Fellus, & Colomeſius malunt ἀλλήλοις, & eo modo verterunt, necnon Cotelerius. Mihi ſanè neutra lectio diſplicet. Χρηστότης autem & benevolentia erga Hæreticos & Schiſmaticos, & Schiſmatum authores, poteſt conciliari cum pio & Chriſtiano zelo. Ita enim attemperanda ſunt zelus propter fidem, & charitas Chriſtiana; ut neque ex ſimulata quadam fictave charitate, de fide, & diſciplina, à S. Apoſtolis & Eccleſiæ Patribus traditis, parum ſolliciti eſſe videamur; neque zelus noſter propter veritates Evangelicas, regimenque à Chriſto & Apoſtolis ejus inſtitutum, in odium, & inimicitiam, erga ipſos homines convertatur, Non ad cujuſquam gratiam aucupandam à defenſione veritatis vel minimùm recedendum eſt; neque metuendum, ne Chriſtianam charitatem violemus, dum ſchiſma, toties ab Apoſtolis & Patribus condemnatum, zelo quantumvis fervido, modò non hoſtili odio, homines inſequamur, & ſchiſmaticos periculi ſui admoneamus. Wot.

Χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες. κ.τ.λ.] Hæc ergo verè ſunt LXX Senum,

ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐπ᾽ αὐτῆς· οἱ δὲ παρανομοῦντες ἐξολοθρευθήσονται ἀπ᾽ αὐτῆς. Καὶ πάλιν λέγει, [5] Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ [6] αἰρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν, καὶ ἐξεζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐχ εὗρον. φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν [7] ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ.

ΙΕ′. Τοίνυν κολληθῶμεν τοῖς μετ᾽ εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ μὴ τοῖς μεθ᾽ ὑποκρίσεως βουλομένοις εἰρήνην. Λέγει γάρ που, Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν

dulcedinem [e] illius qui fecit nos: scriptum enim est, *Benigni erunt* [f] *habitatores terræ, innocentes relinquentur*

[e] creatoris nostri. Wot.
[f] *incolæ*. Id.

Var. Lect. [5] MS. Ἴδον ἀσεβην. [6] αιπερομενον. [7] εγκαταλιμμα.

Cot. —— In MSS. fere omnibus; nec non Editionibus Rom. Lond. Cant. & Franequeræ, legimus solùm Ὅτι εὐθεῖς κατασκηνώσουσι γῆν, καὶ ὅσιοι ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ· ὁδοὶ δὲ κ. τ. λ. at in MSS. quibusdam, ut in Alexandrino; necnon in Editionibus Complutensi, & nupera Oxoniensi, Vers. 21. Χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ· ὅτι εὐθεῖς .... ἐν αὐτῇ. Quæ verba ὅτι εὐθεῖς .... ἐν αὐτῇ, in Edit. Oxon. doctissimus Editor uncis inclusit, tanquam interpolata. Hæc autem ex Aquilæ, vel Theodotionis, aut Symmachi versione, in margine apposita, tandem in textum irrepsisse, imò in plerisque Codicibus genuinam LXX Interpretum lectionem exclusisse, conjicio. Legit enim proculdubio apud Interpretes LXX Clemens ipsis Apostolis σύγχρονος: Χρηστοὶ ἔσονται κ. τ. λ. ita & Clemens Alexand. Wot.

Ἐξολοθρευθήσονται.] MS. ἐξολεθρευθήσονται, tum in hoc loco, tum perpetuò apud LXX; necnon ολεθρευω, ολεθρευσις, ολεθρευτης, &c. at in MSS. quibusdam, & εξολεθρευσις, &c. Utuntur in ὀλεθρεύω, tum Eustathius, tum Suidas; adeò ut antiquior esse videatur, & accuratior scribendi ratio per ε: derivatur enim ὀλεθρεύω ab ὄλεθρος. Wot.

Αἰρόμενον.] In MS. αιπερομενον, apud LXX επαιρομενον, neque quis suspicari potest, quin ita legendum sit hoc in loco. Quum enim in hoc MS. ε & αι sæpissime inter se permutentur; utraque, tum vocali, tum diphthongo, suo loco restitutâ, αιπερομενον facit επαιρομενον. Totus hic locus videtur à Clemente Alexand. tacito Clementis nomine, citatus fuisse, ab Εἶδον ἀσεβῆ ad οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ

terræ; & innocentes remanebunt in ea; iniqui vero exterminabuntur ab illa. Et rursus dicit: *Vidi impium superexaltatum, & elevatum sicut cedros Libani: & transivi; & ecce non erat: & quæsivi locum illius; & non inveni. Custodi innocentiam, & vide æquitatem; quoniam sunt reliquiæ homini pacifico.*

VERS. COT.

Ps. xxvii. 35, 36, 37.

XV. Adhæreamus ergo iis qui cum pietate pacem habent, & non iis qui cum simulatione pacem volunt. Dicit enim; *Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longè abest à me.* Et

Is. xxix. 13.

in ea; impii verò & legum violatores disperibunt ab ea. Et rursus dicit: *Vidi impium superexaltatum, & elevatum, sicut cedros Libani: & transivi, & ecce non erat, & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus. Custodi innocentiam, & vide æquitatem; quoniam sunt reliquiæ homini pacifico.*

VERS. FELL.

XV. [a] Adhæreamus itaque amoris glutino eis qui cum pietate tranquillè vivunt, non autem eis qui ficta simulatione pacem colunt. Dicit enim alicubi, *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè abest à me.* Et

[a] Jungamur. WOT.

ποίμνιον αὐτοῦ. Strom. iv. pag. 577. Edit. Oxon. WOT.

Ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα.] Memoriam intelligit Euthymius, quæ duplici modo conservatur, vel per prolem, vel per bona opera: ingeniosissimè verò Ferrandus locum hunc ita παραφράζει, *Erit tempus, quo insonti homini merces congruens rependetur.* Uterque ad Hymnographi mentem. COLOM. — Hunc locum ita explicat Eusebius Comment. in Psalmos: Μένει γὰρ ἐγκατάλειμμα, καὶ ἐλπὶς ἀγαθὴ, τῷ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν μεταδιώξαντι, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηνικῷ ἀνθρώπῳ γενομένῳ. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· φύλασσε, φησὶν, ἁπλότητα, καὶ ὅρα εὐθὺ, ὅτι ἐστὶ μέλλοντα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ. WOT.

Βουλομένοις εἰρήνην.] Malim λαλουμένοις εἰρήνην. Vide Ps. xxvii. 3. lxxxiv. 9. [Edit. Grab.] Tum quidem hoc sequentibus aptè convenit, in quibus χειλέων & στόματος fit mentio. DAV. —— Minore mutatione, scripseris βουλευομένοις, *suadentibus*, idemque adsequeris: βουλεύματα enim seu *consilia*, non nisi διὰ χειλέων ἢ στόματος dantur. CLER.

πόῤῥω ἄπεστιν ἀπ' ἐμοῦ. καὶ πάλιν, Τῷ στόματι αὐτῶν [1] εὐλόγουν, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο. καὶ πάλιν λέγει, Ἠγάπησαν αὐτὸν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αυτὸν, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. "Ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ δόλια, γλῶσσαν μεγαλοῤῥήμονα, τοὺς εἰπόντας, Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλύνωμεν, τὰ χείλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστιν, τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν; ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων, νῦν [2] ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ, παῤῥησιάσομαι ἐν αὐτῷ.

Ις'. Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. Τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν

VERS. FELL. rursus, *Ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant.* Et rursus dicit, *Dilexerunt eum in ore suo, & linguâ suâ mentiti sunt ei. Cor autem eorum non rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus. Labia fradulenta obmutescant, & disperdat Dominus universa labia dolosa, & linguam magniloquam; qui dixerunt, Linguam nostram magnificabimus, labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est? Propter miseriam inopum, & gemi-*

VAR. LECT. [1] MS. ευλογουσαν. [2] αναστησομε.

"Ἄλαλα γενηθήτω κ.τ.λ.] Omnes Codices impressi exhibent ἀλλὰ, at MS. αλαλα, sicut à Clemente Alexand. habetur. Apud utrumque legendum est: "Ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ δόλια, [καὶ ἐξολεθρεῦσαι Κύριος πάντα τὰ χείλη τὰ δόλια, καὶ] γλῶσσαν μεγαλοῤῥήμονα. Proculdubio ita se habuit in ipso αὐτογράφῳ: sed Librarius à priore δόλια oculos suos ad γλῶσσαν post alterum δόλια convertens, mancum adeò reddidit hunc locum, ut difficile esset, nisi quòd ex S. Scripturis citantur hæc verba, ea supplere. WOT. —— Cur in Imperativo γενηθήτω & non γενεθείη scribatur, audiatur Basilius ad Psalm. ΜΔ'. [v. 5.] Καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασιλεύε. Μὴ ξενιζέτω δὲ ἡμᾶς τὸ προστακτικῶς λέγεσθαι τὸ, κατευ

C

iterum; *ore suo benedicebant*; *corde verò maledicebant.* Rursusque ait; *Dilexerunt eum ore suo, & linguâ suâ mentiti sunt ei: cor autem ipsorum non erat rectum cum eo; nec fideles habiti sunt in testamento ejus. Muta fiant labia dolosa. Disperdat Dominus universa labia dolosa, & linguam magniloquam: qui dixerunt; Linguam nostram magnificabimus; labia nostra apud nos sunt; quis noster Dominus est? Propter miseriam inopum, & gemitum pauperum, nunc exsurgam, dicit Dominus: ponam in salute, fiducialiter agam in eo.*

VERS. COT. Ps. lxii. 4. — lxxviii. 36. — xii. 3.

XVI. Christus siquidem eorum est qui humiliter de se sentiunt, non eorum qui supra ovile ejus efferunt sese. Sceptrum majestatis Dei, Dominus noster Christus Jesus, non venit in jac-

tum pauperum, nunc exurgam, dicit Dominus: ponam in salutari, fiducialiter agam in eo.

XVI. Christus enim eorum est, qui humiliter se gerunt, non qui cum fastu & arrogantia supra ejus gregem [a] efferunt se. Sceptrum [b] majestatis Dei, Dominus nos-

VERS. FELL. [a] efferuntur. WOT. [b] magnificentiæ. *Id.*

οδοῦ, διὰ τὴν συνήθειαν τῆς γραφῆς, οὕτως ἀεὶ σχηματιζούσης τὰ εὐκτικὰ, γενεθήτω γὰρ τὸ θέλημά σου, ἀντὶ τοῦ γεννηθείη, καὶ ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, ἀντὶ τοῦ ἔλθῃ. Et Cyrillus ad Psalm. ΝΔ'. [v. 16.] Ἐλθέτω δὴ θάνατος ἐπ' αὐτοὺς, ut est in Catena nostra, non tantùm εὐκτικὰ, sed προῤῥητικὰ etiam in Scripturis προςτακτικῶς efferri, auctor est. Ἔθος ἐστι τῇ γραφῇ, τὰ προῤῥητικὰ προστακτικῷ τρόπῳ προςφέρεσθαι· καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τὸ, ἐλθέτω θάνατος, καὶ τὸ, καταβήτωσαν, ἀντὶ τοῦ ἐλεύσεται, καὶ καταβήσονται, εἴρηται. JUN.

Μεγαλύνωμεν.] Lege μεγαλυνοῦμεν, ut habent LXX. Ps. xi. 5. DAV.

Ἐν σωτηρίᾳ.] Sic Heb. LXX habent σωτηρίῳ, quibuscum consentiunt Vers. Hieron. & Vulgat. *Ponam in salutari.* WOT.

Τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης κ. τ. λ.] Respicit ad Ps. xliv. 7. [Edit. Grab.] ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, quem locum adducit Author ad Heb. i. 8. ad divinas Christi prærogati-

Χριστὸς Ἰησοῦς, οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ [1] ἀλαζονείας, οὐδὲ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμενος· ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν, καθὼς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον περὶ αὐτοῦ ἐλάλησεν· φησὶ γάρ, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; [2] ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ· ὅτι οὐκ ἔστιν εἶδος

VERS. FELL. ter Jeſus Chriſtus, non venit in jactantiâ ſuperbiæ & arrogantiæ, quamvis potuerit; ſed in humilitate, prout Spiritus Sanctus de eo loquutus eſt: dicit enim, *Domine, quis credidit auditui noſtro? Et brachium Domini cui revelatum eſt? Annunciavimus quaſi parvulum in conſpectu ejus; ſicut radix in terra ſitienti: non enim*

VAR. LECT. [1] MS. αλαζονιας. [2] ανηγγιλαμεν. [3] εκλιπον:

vas ſtabiliendum; quo etiam prolato, concludit Juſtinus M. adverſus Tryphonem ὅτι καὶ προσκυνητός ἐστι, καὶ Θεός, καὶ Χριστός. Et quidem eo feliciùs ad retundendam Judæorum pertinaciam adducitur hic textus, ſiquidem ad Meſſiam pertinere vel ipſi fatentur Rabbini, ſcil. Targum, Kimchi, Aben Ezra, & Salom. Jarchi. Certè Chriſtus *Dei ſceptrum*, quod potentiæ ſymbolum, rectiſſimè dicitur, ſiquidem *per eum omnia facta ſunt, quæ facta ſunt.* Joan. i. 2. & ut ait Author ad Heb. τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Malè ergo vapulat Author apud Photium, quòd τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξονομάζων οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς. FELL. — Appoſitè Procopius ad Exodi Caput iv. initio: *Dicitur Chriſtus baculus, quòd omnes ab ipſo ſuſtentemur & confirmamur. Sermone namque Domini confirmati & conſolidati ſunt cœli. Fulcit quoque ſermo Dei juſtos. Et per Filium quaſi baculum portamur ad Patrem. Ait enim; Compellam ſive cogam ipſos ſub baculum meum. Baculus, ſive virga, regni ſymbolum eſt. Imperat ſiquidem per Filium omnibus Deus Pater. Ad hunc inquit David; Virga tua & baculus tuus conſolata ſunt me. Hæc eſt virga, quæ progerminat ex radice Jeſſe. Hæc eſt virga Aaronis florida, &c.* COT.— Hic unus locus [Clementis] ſufficiat ad refutandam Photii objectionem [ſuprà citatam]. Satis enim apertè diſtinguitur inter duplicem Chriſti conditionem & naturam: quarum alteram cùm à Patre derivârit, & in ea cum Patre communicârit, dicitur τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, vel ſicut ab Hieronymo habetur *Sceptrum Dei: Sceptrum* autem denotat regium imperium; & *Sceptrum Dei*, ſive *magnificentiæ Dei*, abſolutum illud, &

tantia arrogantiæ neque ſuperbiæ cùm potens ſit, ſed in humilitate; quemadmodum Spiritus Sanctus de ipſo locutus eſt. Ait quippe; *Domine, quis credidit auditui noſtro? & brachium Domini cui revelatum eſt? Annunciavimus in conſpectu ejus quaſi parvulum; ſic tu radix in terra ſitienti. Quoniam non eſt ſpecies ei, neque gloria: & vidimus eum; & non habebat ſpeciem, neque decorem; ſed ſpecies ejus inhonorata, deficiens præ*

VERS. COT. Iſ. liii.

eſt ſpecies ei neque gloria, & vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem; ſed ſpecies ejus inhonorata, &

VERS. FELL.

ſupremum imperium, quod Deus, ὁ ἐπὶ πάντων εὐλογητός, in creaturas univerſas exercet: adeò ut, niſi Deus ipſe, nemo poſſit dici τὸ σκῆπτρον κ.τ.λ. Quod ad alteram, de illo dicitur: οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείας καὶ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμενος, [*cum poſſit omnia*, Hieron. omnipotens enim eſt] ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν. Videtur S. Pater præ oculis ſuis habuiſſe Phil. ii. 6, 7, 8. Sufficit & hic locus ab Hieronymo citatus ad refellendam objectionem Anonymi, petitam ex Clemente Alexand. contra authoritatem & authentiam hujus Epiſtolæ: modo enim cum ipſo hac de re ſentiamus, hic locus, quum in citando eum Alexandrinus unà cum aliis prætermiſerit, habendus eſt interpolatus: ſenſit hoc Anonymus, ideoque ante Hieronymi tempus Epiſtolam interpolatam fuiſſe cenſet, idque Hieronymum latuiſſe. WOT.

Οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ κ.τ.λ.] De ratione primi adventûs Chriſti in humilitate & clementia, addatur, ex Epiſtola ad Diognetum Juſtini Martyris locus. Τοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἀπέστειλεν, ἄρα γε ὡς ἄνθρωπον ἄν τις λογίσαιτο, ἐπὶ τυραννίδι, καὶ φόβῳ, καὶ καταπλήξει; οὐ μὲν οὖν, ἀλλ' ἐν ἐπιεικείᾳ καὶ πραΰτητι &c. & de duplici habitu & duplici adventu Chriſti, legatur Tertullianus, capite ultimo contra Judæos. JUN.

Καίπερ δυνάμενος.] Hieronymus, qui vertit hanc Epiſtolam Latinè, videtur legiſſe καίπερ πάντα δυνάμενος, vertit enim *cùm poſſit omnia*. Et revera πάντα videtur hìc deſiderari: nam δυνάμενος, ſi ſolum legatur, videretur ſignificare Chriſtum *potuiſſe venire in jactantia ſuperbiæ*, quod verum non eſt; quia non decebat eum jactare ſuperbè potentiam ſuam. Sed rectè dixeris Chriſtum, *quamvis omnia poſſit*, humiliter ſe geſſiſſe. BURT.

αὐτῷ, οὐδὲ δόξα· καὶ εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, [3] ἐκλεῖπον παρὰ τὸ εἶδος τῶν ἀνθρώπων. ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ πόνῳ, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. [4] Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα· ὡς πρόβατον ἐπὶ

Vers.Fell. *deficiens præ filiis hominum. Homo in plaga positus, & labore, & sciens ferre infirmitatem; quia aversa est facies ejus, despecta, & non reputata. Iste peccata nostra portat, & pro nobis dolet; & nos reputavimus eum*

Var.Lect. [3] MS. εκλιπον. [4] παιδια.

Ἐκλεῖπον παρὰ κ. τ. λ.] Παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Cod. Vat. Sic Justinus Martyr. Παρὰ πάντας ἀνθρώπους. Cod. Alex. Παρὰ τοὺς ἀνθρώπους, & Παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἦν. Clemens Alexand. Tertullianus Italicam secutus, *Deficiens citra omnes homines.* Hieronymus, *Deficiens præ filiis hominum.* Heb. *Despectus est, & desiit à viris.* Syr. *Despectus est, & vilissimus hominum.* Symmachus, Ἐξουδενωμένος καὶ ἐλάχιστος ἀνδρῶν. Vulg. *Despectum & novissimum virorum.* Wot. —— Apud Gregorium Nyssenum, *Deficiens propter* (rectiùs *præter,* vel *ultra*) *morem filiorum hominum.* Editio Aldina, Codex Regius 229. & Procopius, ἐκλεῖπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Cot.

Εἶναι ἐν πόνῳ] Sic Arab. sed Heb. habet *plagis affectum, percussum Dei, & humiliatum.* Vulg. *quasi leprosum, à Deo percussum, & humiliatum.* Sic Syr. nisi quòd pro *leprosum* habet *cruciatum.* S. Hieronymus in locum: *Qui verè languores nostros, & peccata portavit, & pro nobis dolet, non putativè, id est,* οἰομένως, *ut vetus & nova Hæresis suf-*

ſpecie hominum. Homo in plaga & dolore poſitus, & ſciens ferre infirmitatem: quia averſa eſt facies ejus, deſpecta, & non reputata. Iſte peccata noſtra portat, & pro nobis dolet; & nos reputavimus eum eſſe in labore, & in plaga, & in afflictione: ipſe autem vulneratus eſt, propter peccata noſtra, & infirmatus eſt, propter iniquitates noſtras. Diſciplina pacis noſtræ ſuper eum; livore ejus nos ſanati ſumus. Omnes quaſi oves erravimus; homo in via ſua erravit, & Dominus tradidit eum propter iniquitates noſtras; & ipſe propter afflictionem non aperit os. Sicut ovis ad victimam duc- VERS.COT.

eſſe in labore, & in plaga, & in afflictione. Ipſe autem vulneratus eſt propter peccata noſtra, & infirmatus eſt propter iniquitates noſtras. Diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, livore ejus nos ſanati ſumus. Omnes quaſi oves erravimus, homo in via ſua erravit; & Dominus tradidit eum propter iniquitates noſtras, & ipſe propter afflictionem non aperit os ſuum. Sicut ovis ad victi- VERS.FELL.

picantur; ſed verè crucifixus eſt, verè doluit. - - - - - *Et nos putavimus eum eſſe immundum, ſive* ἐν πόνῳ, i.e. *dolore, ut* Lxx *tranſtulerunt: pro quo Aquila & Symmachus poſuerunt leproſum: Theodotio flagellatum, quod aliis verbis Hebraico idiomate lepra intelligitur. Et eſt ſenſus, Putavimus eum pro peccatis ſuis à Deo eſſe percuſſum, qui humiliatus eſt propter nos, & cum latronibus crucifixus. Pro eo quod Symmachus tranſtulit* ἐν ἀφῇ ὄντα, *hoc eſt, in lepra, Aquila poſuit* ἀφήμενον, *id eſt, leproſum; quod multi non intelligentes putant relictum, & alii legunt* καθήμενον, *id eſt, ſedentem.* WOT.

Παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.] Lxx habent ταῖς ἁμαρτίαις. Heb. *Et Dominus fecit occurrere in eum iniquitatem omnium noſtrûm; oppreſſus eſt, & ipſe afflictus eſt, & non aperiet os ſuum.* Vulg. *Et poſuit Dominus in eo* - - - *oblatus eſt, quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum. Symmachus* & Theodotio ὑπακούων οὐκ ἤνοιξε. Hinc S. Hieronymus Comment. in locum: Dominus autem poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrûm; *ſive* tradidit eum pro peccatis noſtris: *ut quod propter imbecillitatem virium ferre non poteramus, pro nobis ille portaret, qui* oblatus eſt quia ipſe voluit: *Non enim neceſſitate crucem, ſed voluntate ſuſtinuit, dicens in Evangelio,* Calicem quem mihi dedit

σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ [5] κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἥκει εἰς θάνατον. καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· καὶ Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν [6] ταῖς πληγαῖς. Ἐὰν [7] δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν [8] ὄψεται σπέρμα

VERS. FELL. *mam ductus est, & sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperit os. In humilitate judicium ejus sublatum est; generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mor-*

VAR. LECT. [5] MS. κρισεις. [6] της πληγης. [7] δωται. [8] εψεται.

Pater, non bibam illum? *Alioquin, si non propriâ voluntate esset oblatus, qui indicare & prædicere poterat proditorem ---- Poterat eos qui ad se missi fuerant declinare; quibus occurrit intrepidus, & ultro se obtulit, dicens,* Quem quæritis? Qui statim ceciderunt retrorsum. *Vocem enim præsentis Dei ferre non poterant. Pulchreque addidit;* Et non aperuit os suum: *Qui dicenti Pilato,* Mihi non loqueris? *noluit respondere. Sive juxta* LXX afflictus non aperuit os. *Aut juxta Symmachum & Theodotionem* audiens non aperuit os suum. Clementem phrasin LXX paululum variâsse credo, ut propiùs accederet ad phrasin N. Testamenti, in quo semper legimus παρέδωκεν, & παρεδόθη ὑπὲρ ἡμῶν, & ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἡμῶν. WOT.

Ἐν τῇ ταπεινώσει κ.τ.λ.] Heb. *De clausura & de judicio sublatus est.* Vulg. *De angustia &c.* Syr. *E carcere & judicio raptus est.* Tertullianus secutus Italicam, *In humilitate enim judicium ejus sublatum est.* S. Hieronymus in locum, *De angustia & judicio sublatus est, sive ut* LXX *transtulerunt :* Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη, i. e. In humilitate judicium ejus ablatum est, *illud significat, quòd de tribulatione atque judicio ad Patrem victor ascenderit: sive quòd Judex omnium judicii non repererit veritatem ; sed absque ulla culpa, seditione Judæorum, & Pilati voce damnatus sit: unde admiratur Propheta, quòd omnium Deus se tradiderit passioni.* WOT.

Ὅτι αἴρεται κ. τ. λ.] Heb. *Quoniam abscissus est de terra viventium, propter prævaricationem populi mei plaga ei.* Vulg.

tus est, & sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperit os suum. In humilitate judicium ejus sublatum est: generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus; ab iniquitatibus populi mei venit ad mortem. Et dabo pessimos pro sepultura ejus, & divites pro morte illius. Quia iniquitatem non fecit; neque dolus inventus est in ore ejus; & Dominus vult mundare eum plagis. Si dederitis pro peccato, anima vestra VERS. COT.

tem. Et dabo [a] *impios pro sepultura ejus, & divites pro morte illius: quia iniquitatem non fecit; neque* [b] *dolum in ore suo; & Dominus vult mundare eum à plaga. Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longæ-* VERS. FELL.

[a] *pessimos.* WOT.

[b] *dolus inventus.* Id.

Qui abscissus --- propter scelus sum &c. WOT.
populi mei percussi eum. Syr. *Nam succisus est è terra viventium, & ex iniquis populi mei appropinquârunt ei, sive tetigerunt eum.* Theodotio, Ὅτι ἀπετμήθη ἀπὸ γῆς ζώντων, ἀπὸ ἀθεσίας τοῦ λαοῦ μου ἥψατο αὐτῶν. Symmachus, Ἀπετμήθη γὰρ ἐκ γῆς ζώντων, καὶ διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ μου πληγὴ αὐτοῖς. Tertullianus veterem Italicam secutus in citando membro posteriore cum Lxx, verbum verbo reddens, exhibet, *A facinoribus populi mei perductus est ad mortem.* S. Hieronymus in locum hæc observavit: *Istius igitur, cujus generationem, aut nullus, aut rarus enarrare potest, sublata est vita de terra, ut nequaquam in terra, sed in cœlo viveret. Sive abscissus est de terra viventium, ut impleretur de eo quod scriptum est ---- Quodque jungitur,* propter scelus populi mei percussit eos, *sive juxta* Lxx ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν &c. *Duplicem habet sen-*

Καὶ Κύριος βούλεται καθαρίσαι κ.τ.λ.] Heb. & Syr. *Et Dominus vult contundere eum, fecit eum ægrotare.* Vulg. *Et voluit Dominus conterere eum in infirmitate.* WOT.

Ἐὰν δῶτε κ.τ.λ.] Heb. *Si posuerit delictum anima sua, videbit semen; prolongabit dies.* Vulg. & S. Hieron. *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum.* Syr. *Impositum est peccatum animæ ipsius, ut videret semen, & prorogaret dies.* S. Hieronymus in locum: *Juxta Hebraicum hic sensus est: Si posuerit pro peccato animam suam ille, quem Dominus conterere voluit, sive mundare, videbit semen longævum, quod seminavit in bona terra ---- Juxta Lxx hoc dicitur: O vos, propter quorum peccata Filius Dei est ductus ad mortem --- si volueritis agere pœnitentiam, & pro peccatis vestris offerre sacrificium placens Deo --- videbit anima vestra semen longi*

μακρόβιον. Καὶ Κύριος βούλεται ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη. Καὶ πάλιν αὐτός φησιν, Ἐγὼ δέ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώπων, καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. πάντες οἱ θεωροῦντές με, ἐξεμυκτήρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν, [9] ἐκίνησαν κεφαλήν. Ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον, ῥυσάσθω αὐ-

VERS. FELL. *vum. Et vult Dominus auferre de dolore animam ejus, ostendere ei lucem, & formare intelligentiam, justificare justum bene servientem multis: & peccata eorum ipse portabit. Propterea ipse possidebit multos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradita est ad mortem anima ejus, & in iniquis reputatus est: & ipse peccata multorum tulit, & propter iniquitates eorum traditus est.* Et rur-

VAR. LECT. [9] MS. ἐκείνησαν.

temporis, ipsum Dominum salvatorem. WOT.

Καὶ Κύριος βούλεται ἀφελεῖν κ.τ.λ.] Heb. *Videbit semen, prolongabit dies, & voluntas Domini in manu ejus prosperabitur. Propter laborem animæ suæ videbit, saturabitur, in scientia sua justificabit justus servus meus multos.* Vulg. *Videbit semen longævum, & voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit, & saturabitur: in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.* Syr. *Ut videret semen, & prorogaret dies, & voluntas Domini in manu ejus prosperaretur; & è labore animæ suæ videret, & scientia saturaret, atque justificaret justos: servus erit multorum.* Tertullianus habet: *Et Deus voluit eximere à morte animam ejus.* S. Hieronymus hunc locum ita explicat: *Vult enim Dominus auferre de dolore animam ejus ---- & ostendere ei lucem, ut omnes per se videat illuminatos. Et formare intelligentia, subauditur eum, propter quem descenderit Spiritus sententiæ & intellectûs, & justificare justum qui bene multis servierit. Non enim venit, ut ministraretur ei, sed ut ministraret ----- Et notandum, quòd non justificatus sit (ut de iniquo justus*

videbit ſemen longævum. Et Dominus vult auferre de dolore animam ejus, oſtendere ei lucem, & formare intelligentiâ, juſtificare juſtum bene ſervientem multis: & peccata eorum ipſe portabit. Propterea ipſe poſſidebit multos, & fortium dividet ſpolia: pro eo quòd tradita eſt ad mortem anima ejus, & in iniquis reputatus eſt: & ipſe peccata multorum tulit, & propter iniquitates eorum traditus eſt. Et rurſus ipſe dicit; *Ego autem ſum vermis, & non homo; opprobium hominum & abjectio plebis. Omnes qui conſpiciebant me, ſubſannaverunt me, locuti ſunt labiis, moverunt caput. Speravit in Dominum, eruat eum, ſal-*

VERS. COT.

Pſ. xxii. 6.

ſus idem dicit, *Ego autem ſum vermis & non homo, opprobium hominum, & abjectio plebis. Omnes videntes me, deriſerunt me, loquuti ſunt labiis, moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum, ſalvum faciat eum, quo-*

VERS. FELL.

fieret) ſed juſtus juſtificatur, non ut inciperet eſſe, quod non erat; ſed ut, quod erat, omnibus appareret. Iſte juſtus pro iniquis paſſus eſt, ut omnes nos offerret Deo. WOT.

Ἀνθ' ὧν παρεδόθη κ.τ.λ.] Heb *Pro eo quod effudit in mortem animam ſuam.* Vulg. *Pro eo quod tradidit in mortem animam ſuam.* S. Cyprianus, *Propterea quod tradita eſt ad mortem anima ejus.* S. Hieronymus, *Propterea autem accipiet gentes plurimas, qui venit prædicare captivis remiſſionem, & captivam priùs à Diabolo atque Dæmonibus duxit captivitatem, & dedit eam dono hominibus, atque credentibus; quia tradidit in mortem animam ſuam, & cum ſceleratis, ſive iniquis reputatus eſt.* WOT.

Καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.] Heb. *Et prævaricatoribus intercedet.* Vulg. *Et pro tranſgreſſionibus rogavit.* S. Cyprianus, *Propter facinora illorum traditus eſt.* S. Hieronymus locum explicat, *Verè enim reputatus eſt inter peccatores & iniquos … Tantæque clementiæ fuit, ut pro tranſgreſſoribus, imò pro perſecutoribus ſuis rogaret in cruce, & diceret, Pater, ignoſce illis, quod enim faciunt neſciunt.* WOT.

Ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν.] Heb. *Emittunt in labio.* Verſio S. Hieronymi, *Demittunt labium.* WOT.

Ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον κ.τ.λ.] Eodem modo habetur in Matt. xxvii. 43. In hoc enim præcipuè impletum fuit, quod de Chriſto hoc in loco prædixerat regius Propheta. WOT.

τὸν, σωσάτω αὐτὸν, ὅτι θέλει αὐτόν. Ὁρᾶτε, ἄνδρες ἀγαπητοὶ, τίς ὁ ὑπογραμμὸς ὁ δεδομένος ἡμῖν· εἰ γὰρ ὁ Κύριος οὕτως ἐταπεινοφρόνησεν, τί ποιήσομεν ἡμεῖς οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χάριτος αὐτοῦ [10] ἐλθόντος;

ΙΖ'. Μιμηταὶ γενώμεθα κἀκείνων, οἵτινες ἐν δέρμασιν αἰγείοις, καὶ μηλωταῖς περιεπάτησαν, κηρύσσοντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ· λέγομεν δὲ Ἠλίαν καὶ [1] Ἐλισσαῖον, ἔτι δὲ καὶ Ἰεζεκιὴλ τοὺς προφήτας, πρὸς τούτοις καὶ τοὺς μεμαρτυρημένους. Ἐμαρτυρήθη μεγάλως Ἀβραὰμ, καὶ φίλος προσηγορεύθη τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγει, ἀτενίζων εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, [2] ταπεινοφρονῶν, Ἐγὼ δέ

VERS.FELL. *niam vult eum.* Videtis, viri dilecti, quale nobis exemplar ſit propoſitum: ſi enim Dominus ita ſe humiliavit, quid faciemus nos, qui ſub jugum ejus gratiæ venimus?

VAR.LECT. [10] MS. δι' αυτου ελθοντος. [1] Ελισσαιε. [2] ταπεινοφρωνων.

Εἰ γὰρ ὁ Κύριος οὕτως ἐταπεινοφρόνησε.] Sic Auguſtinus Tract. 25. in Johan. Col. 221. *Quid ſuperbis homo? Filius Dei propter te humilis factus eſt. Puderet te fortaſſe imitari humilem hominem; ſaltem imitare humilem Deum.* Id. Pſ. xviii. Col. 99. *Jam tandem erubeſcat homo eſſe ſuperbus, propter quem humilis factus eſt Deus.* Bois.

Δι' αὐτοῦ.] Hæc omittuntur ab omnibus Codicibus impreſſis; at ea agnoſcit Cod. MS. necnon Junii verſio. Videtur igitur potiùs Typothetarum eſſe, quàm Junii error. Wot.

Ἐλθόντος.] Boiſius, Junius, Cotelerius, Fellus, & Colomeſius ἐλθόντες legendum eſſe volunt; neque dubitare quis poteſt, quin ita legendum ſit. In Codice MS. ſæpe permutantur inter ſe ε & ο. Wot.

Οἵτινες ἐν δέρμασιν κ.τ.λ.] Similitudinem ſenſuum & verborum, quam Patres inter Epiſtolam ad Hebræos, & hanc Clementis eſſe dixerunt, ex hoc loco & aliis facilè deprehendere poteſt diligens & attentus lector. Clemens Alex. Strom. L. iv. addit καὶ τριχῶν καμηλείων πλέγμασι. Jun. —— Hæc junxit Clemens Alex. cum Cap. ix. hujus Epiſtolæ, & rectiſſimè. Quanta interpolator addidit? ſed hoc facinus Hieronymum ipſum latuit, in Com. ad Eſaiam. Bern. — Hæc quidem junxit Clemens Alex. cum Cap. ix. pro more ſuo, qui in citando alia contrahit, alia fu-

vum faciat eum, quoniam vult eum. Cernitis, viri cari, quod exemplar nobis datum ſit: nam ſi Dominus adeò humiliter ſe geſſit, quid faciemus nos, qui ſub jugum gratiæ ejus venimus?

VERS. COT.

XVII. Imitatores etiam ſimus eorum, qui in pellibus caprinis & melotis prædicantes Chriſti adventum, ambulaverunt: dicimus autem prophetas Eliam, & Eliſæum, adhuc & Ezechielem, ac præterea eos, qui in Scripturis laudem conſecuti ſunt. Magno teſtimonio ornatus eſt Abrahamus, & Dei amicus vocatus eſt: hic autem intentè reſpiciens ad gloriam Dei, hu-

Heb. xi. 37.

XVII. Imitatores ſimus eorum qui in caprinis & ovinis pellibus adventum Chriſti prædicantes circumierunt, Eliam dicimus, & Elizæum, & Ezechielem prophetas, & cum his, eos qui [a] in ſcripturis laudem conſequuti ſunt. [b] Abrahamus elogio inſigni ornatus fuit, & amicus Dei vocatus fuit, qui gloriam Dei defixis oculis

VERS. FELL.

[a] præclarum teſtimonium. WOT.

[b] Abraham. *Id.*

ſiùs tradit, alia tollit, alia interponit, ſibique accommodat: qui verò inde arguit, interpolatam fuiſſe hoc in loco Epiſtolam, neque Romanum, neque Alexandrinum Clementem probè novit: & dum Hieronymum inſcitiæ inſimulavit, ipſe inſcitiæ ſuæ, & faſtûs hypercritici dedit inſigne ſpecimen. Lecta enim fuit publicè in Eccleſia hæc Epiſtola pene ad Hieronymi tempora, adeò ut locus eſſe haud potuerit hujusmodi fraudi: neque alius quiſquam fuit perſpicacis magis ingenii, & acuminis critici, quàm Hieronymus: eadem etiam fraus latuit Photium, ſi interpolata fuerit hæc Epiſtola ante Hieronymum. WOT.

Καὶ φίλος προσαγορεύθη τοῦ Θεοῦ.] Memoratur à S. Jacobo de Abrahamo, quòd φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. C. ii. 23. Reſpexerunt proculdubio, tum S. Jacobus, tum S. Clemens, ad Paralipom. xx. 7. Ἀβραὰμ τῷ ἠγαπημένῳ σου. (ubi Edit. Complut. habet Ἀβραὰμ τῷ φίλῳ σου.) vel Eſai. xli. 8. Ἀβραὰμ, ὃν ἠγάπησα, pro quo Symmachus Ἀβραὰμ τοῦ φίλου μου. In utroque loco Heb. exhibet amici. WOT.

Ταπεινοφρονῶν] MS. exhibet ταπεινοφρονων· unde poſterius ων redundare exiſtimo; adeò ut legendum ſit ταπεινόφρον, quod aptius conſentit cum analogia & ſyntaxi Græcæ linguæ, in qua duo participia rarò concurrunt abſque copula. WOT.

εἰμι γῆ καὶ σποδός. Ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἰὼβ οὕτω γέγραπται· Ἰὼβ ἦν δίκαιος, καὶ ἄμεμπτος, [3] ἀληθινὸς, θεοσεβὴς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγ[ορῶν] εἶπεν, Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύ[που οὐδ' ἐ[a] εἰ] μιᾶς ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτο[ῦ.] Μωϋσῆς πιστὸς ἐν ὅλῳ [τῷ οἴκῳ] αὐτοῦ ἐκλήθη, καὶ διὰ τῆς [[b] προστα]σίας αὐτοῦ ἔκρινεν ὁ Θεὸς [ῥύσαι τὸν Ἰσραὴλ] ἀπὸ τῶν μαστίγων, καὶ τῶν [αἰκι]σμάτων αὐτῶν· ἀλλὰ κἀκ[εῖνος] δοξασθεὶς μεγάλως οὐκ ἐ[μεγα]λοῤῥημόνησεν, ἀλλ' εἶπεν, ἐ[κ τῆς] βάτου χρηματισμοῦ αὐτῷ [4] διδο[μέ]νου, Τίς εἰμι ἐγὼ, ὅτι με πέμπ[εις;] ἐγὼ δέ εἰμι ἰσχνόφωνος καὶ β[ρα]-

[a] F. ἐὰν καὶ.
[b] F. ὑπηρεσίας.

VERS. FELL. aſpiciens in humilitate dixit, *Ego autem ſum terra & cinis.* Præterea & de Jobo ſic ſcriptum eſt, [c] *Jobus erat juſtus, ſine crimine, verax, colens Deum, abſtinens ab omni mala re:* ſed ille ſeipſum accuſans dicit, *Nemo mundus à ſorde, etſi vita ejus unius diei fuerit.* Moſes

[c] Job. WOT.

VAR. LECT. [3] MS. αληθεινος. [4] δεδομενου.

Ἰὼβ ἦν δίκαιος κ. τ. λ.] Cùm S. Pater hoc in loco Jobum medium inter Abrahamum & Moyſen collocet, ſatis conſtat, eum habuiſſe Jobum Moyſe antiquiorem. Cum eo ſenſit S. Chryſoſtomus, qui Jobum medium inter Joſephum & Moyſen collocat: Joſephus autem, cùm filius fuerit Jacobi nepotis Abrahami, tertius fuit ab Abrahamo, à quo Jobus quintus fuiſſe exiſtimatur prognatus de Eſavo. WOT.

Κατηγ[ορῶν] εἶπεν.] MS. exhibet εἶπεν, cujus loco Junius & omnes Cod. impreſſi ſubſtituerunt λέγει, & illud, aut literis miniatis deſcripſerunt, aut hamis incluſerunt. WOT.

Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, κ.τ.λ.] Habet Cod. Alex. Τίς γὰρ ἔστε [pro ἔσται] καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου; οὐδὲ εἷς, ἐὰν καὶ κ.τ.λ. Cod. Vat. ἀλλ' οὐθεὶς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. Heb. *Quis dabit purum ex impuro? ne unus quidem; ſiquidem dies ejus definiuntur.* Vel aliter, *Quis dabit purum ab immunditie,* i. e. *immunem à ſordibus? ne unus quidem, etiamſi præcidantur dies ejus.* Vulg. *Quis poteſt facere mundum de immundo conceptum ſemine? nonne tu, qui ſolus es? breves dies hominis ſunt.* S. Hieronymus ſuper Eſai. Cap. liii. *Quod de nullo penitus hominum intelligi poteſt: ut nec opere, nec ſermone peccaverit, dicente Scripturâ, Nemo mundus à ſordibus, ne ſi unius quidem diei fuerit vita ejus.* Et Comment. in Pſ.

militer ait, *Ego autem ſum terra & cinis.* Adhuc autem & de Jobo ita ſcriptum eſt; *Jobus erat juſtus & ſine crimine, verax, colens Deum, abſtinens ab omni malo:* ſed ille ſeipſum accuſans dicit; *Nemo mundus à ſorde, etſi unius diei ſit vita ejus.* Moyſes fidelis in tota domo ejus nuncupatus eſt; per cujus miniſterium, viſum eſt Deo Judæos liberare à ſuis plagis & contumeliis: ſed & ille, magno honore affectus, grandia locutus non eſt, immò cùm è rubo datum eſſet illi oraculum, dixit; *Quis ſum ego, quòd me mittis? Ego verò ſum gracili voce & tar-*

Gen. xviii. 27. Job. i. 1. —xii. 4. Num. xii. 7. Heb. iii. 2. Ex. iii. 11. —iv. 10.

fidelis in tota ejus domo vocatus eſt, & per ejus [d] præfecturam voluit Dominus à plagis & ſuppliciis liberare populum Iſraeliticum: verùm ille honore magno affectus, non eſt grandia loquutus, ſed cum ex rubo oraculum divinum ei datum fuiſſet, *Quis ſum ego*, dixit, *ut me mit-*

VERS. FELL. [d] miniſterium. WOT.

li. *Sicut in Job: Nec ſi unius diei ſit ſuper terram, poteſt eſſe mundus à ſorde peccati. Concipitur autem & naſcitur in originali peccato, quod ex Adam trahitur; ſed baptiſmo per gratiam Chriſti purificatur.* WOT.

[Οὐδὲ εἰ] μιᾶς κ.τ.λ.] Vel οὐδ' ἄν, vel ἐὰν καὶ, vel κᾂν. Primum reperies in Clemente Alex. Strom. iii. & iv. & Origene Hom. 5. in Jeremiam, & Tomo 15. in Matthæum, C. xix. 29. Secundum in Conſtitutionibus Apoſtolicis L. ii. C. 18. Epiphanio Hæreſi lix. C. 1. Chryſoſtomo Serm. in præcurſorem Domini Tom. 6. & Gregorio Nyſſeno oratione de pœnitentia. Tom. ii. Tertium in Codicibus vulgatis. Ultimum in Philone Judæo, libro de nominum mutatione. Μιᾶς ἡμέρας habent multi: alii μία ἡμέρα. Catena verò MS. in Jobum, Cod. 495. Bibliothecæ Regiæ, μίαν ἡμέραν. COT.

Ἔκρινεν ὁ Θεὸς [ῥύσαι τὸν Ἰσραὴλ] ἀπὸ τῶν μαστίγων.] Prima poſt Θεὸς litera, cujus aliqua pars videtur in MS. Codice, non eſt ρ, neque præpoſitio eſt απο, ſed δια. lacuna non eſt niſi circiter ſex vel ſeptem literarum. Legit Millius ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸν Ι̅σ̅λ̅ i. e. Ἰσραὴλ, reſpiciens ad plagas illas, quas in deſerto tulerunt Iſraelitæ. Malim verò, ut hæc referantur ad Ægyptios, & legatur Αἴγυπτον, forſan Α̅ι̅π̅τ̅ο̅ν̅ vel Α̅π̅τ̅ο̅ν̅, quum in hoc MS. ſæpius contrahantur propria nomina, eo quòd frequentius occurrunt, ut Ι̅σ̅λ̅, Δ̅α̅δ̅, Ι̅η̅μ̅, pro Ἰσραὴλ, Δαβὶδ, Ἱερουσαλήμ. Contextui enim & hiſtoricæ veritati magis

δύγλωσσος. καὶ πάλιν λέγει, Ἐγὼ δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ [6] χύτρας.

ΙΗ'. Τί δὲ εἴπωμεν ἐπὶ τῷ μεμαρτυρημένῳ Δαβίδ; πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Θεὸς, Εὗρον ἄνδρα κα-

VERS.FELL. *tas? gracili voce & tarda linguâ sum.* Et rursus dicit, *Ego sum ollæ vapor.*

VAR.LECT. [6] MS. κυθρας.

consonum est ἔκρινεν ὁ Θεὸς Αἴγυπτον, quàm ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραήλ. quod si ita legamus, oportet pro διὰ τῆς προστασίας ponamus διὰ τῆς ὑπηρεσίας: hoc autem me minimè movet, cùm unicuique fas sit, quæ desunt in MS. aliter quàm Junius supplere. Ἔκρινεν ..... διὰ τῶν μαστίγων eodem modo dictum, quo κριθείσης διὰ πυρὸς, [Cap. xi.] WOT. — At nec ad Ægyptiorum plagas, nec ad eas, quas in deserto subiêrunt Israelitæ, respicit Clemens, ut patet ex eo, quod subdit, Mosis responso. Hanc enim vocem edidit propheta, cùm eum Israeli liberando destinaret Deus; adeoque præcedere debebat id, quod in causa fuit, cur ita loqueretur. Reponendum credo: ἔκρινεν ὁ Θεὸς ΤΟΝ ΙΣΑ ΑΥΣΑΙ τῶν μαστίγων: nec sensu aberravi, licèt me verba Clementis adsequutum esse vix ῥητῶς adfirmârim. DAV.

Ἐγὼ δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ χύτρας.] Acceptus videtur textus à quodam Apocrypho, uno forsan ex iis, quæ Moysis nomen præferebant. Similitudinem verò nonnullam habent testimonia Jobi xli. 11. Psal. ci.4. cxviii. 83. juxta quemdam interpretem, ἐγενήθην ὡς ἀσκὸς ἐν καπνῷ. & Jacobi iv. 14. COT. — De hoc loco, cùm nusquam in Pentateucho reperiatur, pro me respondeat Chrysostomus Hom. vii. in priorem ad Corinthios: Καί που γέγραπται ταῦτα; λέγεται γὰρ γεγράφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων κείμενα ᾖ ἐπὶ τῶν ἱστοριῶν· ἢ ὅταν τὸ αὐτὸ μὲν νόημα κείμενον ᾖ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ῥημάτων, ὡς ἐνταῦθα. & paullo infrà, ἢ εἰκὸς καὶ γεγράφθαι ἐν βίβλοις, καὶ ἠφανίσθαι τὰ βίβλια. κ.τ.λ. Vide locum, & Hom. ix. in Matt. Josephus etiam in Hypomnestico, & resp. ad quæst. 120 recenset τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς γραφαῖς βιβλία ὡς ὄντα, οὐχ εὑρισκόμενα. JUN.— Non est opus talibus Apologiis; quando compertissimum sit, non omnia quæ dixerant viri sancti scriptis veteris Testamenti mandari, magis quàm quæ Dominus noster gessit & locutus est: de quibus ait Apostolus Joh. Cap. ult. *Si scribantur per singula, mundum ipsum capere non posse eos, qui scribendi sunt, libros.* Quin & Autor ad Heb. Cap. xii. 21, huic ipsi Mosi verba attribuit, quæ non magis quàm hæ, in Pentateucho comparent. Nullibi enim dicentem audimus ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος. Interea tamen, utcunque alibi desiderentur hæc verba, saltem videntur occurrere Psalm.

dâ linguâ: Et iterum ait: *Ego autem ſum vapor ex olla.* VERS. COT.

XVIII. Quid verò dicemus de Davide, qui teſtimonium laudis reportavit, ad quem dixit

XVIII. Quid autem de Davide, qui egregium teſtimonium obtinuit, dicemus? de quo loquutus eſt Deus, VERS. FELL.

cxix. 83. הייתי כנאד בקיטור *ego fui ſicut olla in fumo*, quanquam verſio Lxx aliud quiddam profiteatur: unde licèt Moſi jure tribui non poſſint, Davidi fortaſſis, de quo ſtatim mentio habetur, de facili reſtituentur. Rem ſeriò penſitanti dubitatio non levis ſuboritur, locum hunc librarii injuriâ luxatum, ita poſſe reponi: Τί δὲ εἴπωμεν ἐπὶ τῷ μεμαρτυρημένῳ Δαβὶδ, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Θεὸς, εὗρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἐν ἐλαίῳ αἰωνίῳ ἔχρισα αὐτόν. ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεὸν, ἐγὼ δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ χύτρας. καὶ πάλιν λέγει, ἐλέησόν με ὁ Θεός, &c. Fatendum quidem eſt, periodum hanc non aliter apud Clementem Alex. quam hìc haberi; ſed qui meminerit quid de interpolatis *Danaïdum* & *Dirces* nominibus ſuprà obſervatum, atque etiam perſpexerit quâ licentiâ utatur Clemens Alex. in laudando hoc noſtro, nimirum quaſi ex nominis prærogativa de ſuo ubique ageret; adeò illum non teſtem genuinæ lectionis citabit, ut corruptæ potiùs inſimulandum cenſeret. Adnotare inſuper licebit voces has reperiri, Hoſ. xiii. 3. licet enim nunc temporis legatur, ὡς ἀτμὶς ἀπὸ δακρύων, aut (ut alia exemplaria) ἀκρίδων, quaſi ex voce ארבה: tamen Theodotio & MS. Alex. ἐκ καπνοδόχης, & B. Hieron. è *fumario* reddidere; certè hic nullo ſenſu legitur ſive ἀκρίδων ſive δακρύων, & veriſimile pro χύτρας, librarii errore nunc haberi. Conſonat enim vox *Hebræa* ארבה quæ non modò ὀπὴ & θυρὶς, ſed apud Rabbinos כלי קטן exponitur: Arabes etiam اربيه dicunt, niſi quòd illi vas magnum velint. Hanc verſionem agnoſcit *Targum* in *Hoſ*. FELL. — Petita hæc fuiſſe ex aliquo libro Eccleſiaſtico, vel indubitatâ traditione ad Apoſtolos dimiſſà, facilè credam; vix autem, librarium hæc de loco ſuo moviſſe, aut Clementem Alex. eum ita errantem ſecutum fuiſſe, aut ipſum eo modo verborum ordinem immutâſſe, ut, quæ Davidis ſunt Moyſi tribuerentur. Neque magis veriſimile eſt, petiiſſe hæc S. Patrem ex textu Heb. Hoſeæ, eaque Moyſi attribuiſſe: eo enim in loco nihil à propheta de Moyſe habetur, neque adeò conſtat eum, Romanus quum fuerit, legiſſe textum Heb. citat enim ubique verſionem Lxx, quæ ab initio ἀκρίδων, non autem δακρύων, quod vulgo habetur, neque καπνοδόχης, quod irrepſit in Cod. Alex. ex Theodotione, ſicut ex Hieronymi Comment. in locum conſtabit: *Quærimus autem quare* Lxx *pro* fumario, *quod Theodotio tranſtulit* καπνοδόχην, locuſtas *interpretati ſunt. Apud Hebræos* locuſta *&* fumarium

τὰ τὴν καρδίαν μου, Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἐν ἐλαίῳ αἰωνίῳ ἔχρισα αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεὸν, Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα [2] ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν [3] οἰκτιρμῶν σου, ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου. Ἐπὶ [4] πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με. Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶν διαπαντός. Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα· ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ [5] νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις [6] συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέν με ἡ μήτηρ μου. Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας· τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.

VERS. FELL. *Inveni hominem ſecundùm cor meum, Davidem* [a] *Jeſſæi filium, in* [b] *oleo ſempiterno unxi eum*, Ipſe verò dicit ad Deum, *Miſerere mei, Deus, ſecundùm magnam miſericordiam tuam, & ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum dele iniquitatem meam. Ampliùs lava me ab i-*

[a] Ieſſe. WOT.
[b] miſericordia ſempiterna. *Id.*

VAR. LECT. [1] MS. ελαιει. [2] ελαιος. [3] οικτειρμων. [4] πλιον. [5] κινησεις. [6] συνεληιμφθην.

iiſdem ſcribitur literis ארבה; *quòd ſi legatur ARBE* [à radice רבה] locuſta *dicitur, ſi ARUBBA* [à radice ארב] fumarium, *pro quo Aquila* καταράκτην, *Symmachus* foramen *interpretati ſunt.* WOT. — Probabile videtur Hoſeæ locum xiii. 3. in mentem Clementi fuiſſe; ſed cum ῥῆσιν hanc, ut & alias ex memoria laudârit, non modò verbulum mutavit, ſed & ipſius ſcriptoris nomen haud rectè poſuit, ſoni, quemadmodum fit, vicinitate deceptus, Μωϋσῆς enim & Ὠσηὲ non multum à ſe invicem diſtant. DAV. — Vix poteſt alia eſſe reſponſio Moſis, præter eam quæ extat Ex. iv. 13. Graviſſimum mendum ſubeſſe omnino puto. Quid ſi legeremus ἄναυδος, vel ἀναυδὴς ἀπὸ μήτρας, *mutus* (hoc eſt, balbus) *ab utero?* Quæ verba cum eſſent in exemplari, è quo cætera manârunt, malè ſcripta, & ſic, ut ea habemus, ab antiquiſſimis temporibus depravata ſunt. Primâ voculâ ἄναυδος vel ἀναυδὴς mutatâ in ἀτμὶς, neceſſe fuit mutari ultimam μήτρας in χύτρας. Hæc eſt mera conjectura, cui fidere nemini ſuaſerim. CLER.

Deus: *Inveni hominem ſecundum cor meum, Davidem filium Jeſſæi: in oleo ſancto unxi eum?* Atqui ille etiam, dicit ad Deum: *Miſerere mei, Deus, ſecundùm magnam miſericordiam tuam; & ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum, dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab iniquitate mea; & à peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognoſco; & peccatum meum coram me eſt ſemper. Tibi ſoli peccavi, & malum coram te feci; ut juſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas, cùm judicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum; & in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim veritatem dilexiſti: incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtâſti mihi.*

Pſ. lxxxix. 21.
Act. xiii. 22.
Pſ. li.

VERS. FELL.

niquitate mea, & à peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognoſco, & peccatum meum coram me eſt ſemper. Tibi ſoli peccavi, & malum coram te feci; ut juſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cùm judicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum, & in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim veritatem dilexiſti; incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtâſti mihi. A-

'Εν ἐλαίῳ αἰωνίῳ.] Cod. Alex. apud Pſalmos ἐλαίῳ ἁγίῳ, Sic Heb. & Vulg. & Clemens Alex. At Romanus εν ελαιει [proculdubio αι pro ε poſitis, ελεει] αιωνιω. Cod. Vat. εν ελεει αγιω. Apud B. Hieronymum Comment. in Eſai. Cap. lv. ſic legimus: *Hoc pactum, quod Dominus pollicetur, non erit breve, & unius temporis, ſicut fuit populi Judæorum; ſed manebit in æternum, ut veniat verus David, & in Evangelio compleantur. quæ ex Dei perſona ſunt repromiſſa: Inveni David ſervum meum, in miſericordia ſancta unxi eum.* Pro *ſancta* legendum eſt, poſtulante hoc contextûs ratione, *ſempiterna:* init enim comparationem inter pactum & promiſſa, tum Legis, tum Evangelii, quorum illa temporanea, hæc ſempiterna. Nullus igitur dubito, quin legerit S. Clemens apud Lxx ἐν ἐλαίει ſive ἐλέει αἰωνίω Wot. —— Omnino legendum ex Alexandrino Clemente ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ, quam lectionem Hebraica veritas & Codex Alexandrinus præſtant. Dav.

῾Ραντιεῖς με ὑσσώπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι· [7] πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην· ἀγαλλιάσονται ὀστᾶ τεταπεινωμένα. Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπ[όν] σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψ[ον.] καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμ[οὶ] ὁ Θεὸς, καὶ πνεῦμα [8] εὐθὺ ἐγκαίνισον ἐν τοῖς [9] ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀπο[ῤ]ῥί]ψῃς με [10] ἀπὸ προσώπου σου, [καὶ τὸ πνεῦ]μα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέ[λῃς ἀπ᾽ ἐ]μοῦ. ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλ[λίασιν τ]οῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματί [ἡγεμο]νικῷ [11] στήριξόν με. Διδά[ξω ἀνό]μους τὰς ὁδούς σου, καὶ ἀ[σεβεῖς] ἐπιστρέψουσιν ἐπί σε. [῾Ρῦσαί] με ἐξ αἱμάτων ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς τῆς [σωτ]ηρίας μου· [ἀγαλλι]άσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν [δικ]αιοσύνην σου. Κύριε, τὸ στόμα μου [ἀν]οίξεις, καὶ τὰ χείλη μου ἀναγ[γε]λεῖ τὴν αἴνεσίν σου. Ὅτι εἰ ἠ[θ]έλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει.

ΙΘ΄. Τῶν τοσούτων οὖν καὶ τοιούτων οὕτως μεμαρτυρημένων τὸ [1] ταπεινόφρον καὶ τὸ ὑποδεὲς

VERS. FELL. *ſperges me hyſſopo, & mundabor; lavabis me, & ſuper nivem dealbabor. Auditui meo dabis gaudium & lætitiam; exultabunt oſſa humiliata. Averte faciem tuam à*

VAR. LECT. [7] MS. πλυνιεις. [8] ευθες. [9] ενκατοις. [10] απο του. [11] στηρισον. [1] ταπεινοφρονουν.

Τὸ ὑποδεὲς.] I. e. τὸ ἐπίφο- ρος, ταπεινώτερος, ὑποδεὴς, ἔνβον, ἢ ὑπόφοβον, ſubmiſſio cum δεὴς, καταδεὴς, ἐπίφοβος. Bois. pavore. Heſychius, ὑποδεέστε-

Asperges me hyssopo, & mundabor: lavabis me, VERS. COT. *& super nivem dealbabor. Audire me facies exsultationem & lætitiam: exsultabunt ossa humiliata. Averte faciem tuam à peccatis meis; & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me Deus; & spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me à facie tua; & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui; & spiritu principali confirma me. Docebo iniquos vias tuas; & impii convertentur ad te. Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meæ; exsultabit lingua mea justitiam tuam. Domine os meum aperies; & labia mea annunciabunt laudem tuam. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despiciet.*

XIX. Talium igitur ac tantorum, adeoque laudatorum humilitas, & verecundia per obedi-

peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus; & spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me à facie tua, & spiritum tuum sanctum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Docebo iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur. Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ; exultabit lingua mea justitiam tuam. Domine, labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaris. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum & humiliatum Deus non despiciet. VERS. FELL.

XIX. Talium igitur & tantorum, qui tam clarum elogium consequuti sunt, humilitas & per obedientiam

διὰ τῆς ὑπακοῆς, οὐ μόνον ἡμᾶς, [2] ἀλλὰ καὶ τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς, βελτίους ἐποίησεν, τούς τε καταδεξαμένους τὰ λόγια αὐτοῦ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ. Πολλῶν οὖν καὶ μεγάλων καὶ ἐνδόξων μετειληφότες [3] πράξεων, ἐπαναδράμωμεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς παραδεδομένον ἡμῖν τῆς εἰρήνης σκοπόν· καὶ ἀτενίσωμεν εἰς τὸν πατέρα καὶ κτιστὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ταῖς μεγαλοπρεπέσι καὶ ὑπερβαλλούσαις αὐτοῦ δωρεαῖς τῆς εἰρήνης, εὐεργεσίαις τε κολληθῶμεν· ἴδωμεν αὐτὸν κατὰ διάνοιαν, καὶ ἐμβλέψωμεν τοῖς ὄμμασι τῆς ψυχῆς εἰς τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ βούλημα· νοήσωμεν πῶς ἀόργητος ὑπάρχει πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ.

Κ'. Οἱ οὐρανοὶ τῇ διοικήσει αὐτοῦ σαλευόμενοι ἐν εἰρήνῃ ὑποτάσσονται αὐτῷ. Ἡμέρα τε καὶ

VERS. FELL. ſubjectio, non tantùm nos, ſed & ante nos generationes meliores reddidit, qui in timore & veritate ejus eloquia ſuſceperunt. Quare multorum magnorumque & illuſtrium exemplarium participes facti, ad pacis ſcopum nobis ab initio traditum [a] feramur; ac totius mundi parentem & creatorem diligenter intueamur, paciſque ejus

[a] recurramus. WOT.

VAR. LECT. [2] MS. αλλας. [3] πραξαιων.

Καταδεξαμένους.] Litterulâ mutatâ legendum καταδεξομένους in futuro. Ita & ſuperiores, & præſentes, & poſteros, ut par eſt, memorat. DAV.

Πράξεων.] Junius & Fellus malunt παραδειγμάτων, quibus lubens aſſentior: nihil tamen muto. WOT. —— MS. commodam lectionem ſuppeditat: harum nempe πραξέων participes ſumus facti, quòd earum memoriam prodiderit S. Scriptura. DAV.

Τῇ διοικήσει αὐτοῦ σαλευόμενοι.] i.e. κινούμενοι. BOIS. —— Μὴ σαλευόμενοι, ſic Chryſoſtomus ad ver. 6. Pſ. ρμη. οὐκ οὐρανὸς παρεσαλεύθη. Locus integer divinam διοίκησιν univerſi elegantiſſimè depingit. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, οὐχ ὅτι διακρατεῖ μόνον, οὐδὲ ὅτι ἑστήκασιν ἀκίνητοι οἱ νόμοι τῆς φύσεως, ἀλλ' ὅτι καὶ χρόνον οὕτως ἄπειρον. ἐννόησον γοῦν πόσος αἰὼν, καὶ οὐδὲν συνεχύθη τῶν ὄντων· οὐ θάλαττα τὴν γῆν ἐπέκλυσεν, οὐχ ἥλιος τόδε τὸ

entiam, non tantùm nos, ſed anteriores ætates, meliores fecit; eosque qui in timore & veritate eloquia ejus ſuſceperunt. Multorum itaque magnorumque ac illuſtrium geſtorum participes facti, recurramus ad pacis ſcopum nobis ab initio traditum; & figamus oculos in patrem & creatorem totius mundi, atque illius magnificis & exſuperantibus donis pacis, ac beneficiis hæreamus: cogitatione contemplemur eum, & animi oculis intueamur in æquanimam illius voluntatem: conſideremus quo modo erga omnem creaturam ſuam ſit lenis & facilis.

XX. Cœli gubernatione ejus commoti, in pace ei ſubjiciuntur. Dies & nox, ab illo ordi-

VERS. COT.

magnificis & [b] exſuperantibus donis & benefactis firmiter adhæreamus. Cogitatione contemplemur eum, & mentis oculis longanimam ejus voluntatem intueamur, & quemadmodum [c] clementem ſe præbeat erga omnem creaturam ſuam, conſideremus.

XX. Cœli per ejus gubernationem [a] commoti, in pace illi ſubjiciuntur; dies etiam & nox, nullo ſibi in-

VERS. FELL. [b] ſuperexcellentibus. WOT. [c] tranquillum. *Id.* [a] moti. *Id.*

ὁρώμενον κατέκαυσεν, οὐκ οὐρανὸς παρεσαλεύθη, οὐ νυκτὸς, οὐδὲ ἡμέρας ὅροι συνεχύθησαν, οὐκ ἄρων τροπαὶ, οὐχ᾽ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν. ἀλλ᾽ ἕκαστον καὶ τῶν κάτω καὶ τῶν ἄνω μετὰ πάσης ἕστηκε τῆς ἀκριβείας, τοὺς ἅπαξ τεθέντας ὅρους ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ διατηροῦν. JUN. [Junio Colomeſius aſſentitur.] — Non facilè quis ſibi indulſerit eam dictaturam, ut velit de ſuo contradictoriam apponere auctoris vocibus, cujus mentem interpretari præ ſe fert; præſertim, ſi ejusmodi verba commodum ſenſum ullatenus admittant; quod quidem hìc loci contingere videtur. Quiſquis enim perpetuam cœlorum vertiginem, Planetarum errores, Apogæa & Perigæa, progreſſiones, ſtationes, & retrogradationes, & varia quæ ſubinde occurrunt phænomena obſervaverit; æſtu quodam rapi, & marini fluctûs ad inſtar σαλεύεσθαι, non diffitebitur; præſertim poſt exploſos, per ſolidiſſima argumenta, ſolidos orbes, & inductas inde Hypotheſes de ſyſtematum liquido in æthere, ceu vaſtiſſimo in pelago, decurſu, & tantùm non in Carteſianis vorticibus perenni jactatione. FELL. — Ego

νὺξ τὸν τετα[γ]μένον ὑπ᾽ αὐτοῦ δρόμον διανύ[ο]υσιν, μηδὲν ἀλλήλοις ἐμποδί[ζ]οντα. Ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρων τε χοροὶ, κατὰ τὴν διαταγὴν [α]ὐτοῦ ἐν ὁμονοίᾳ, δίχα πάσης [πα]ρεκβάσεως, ἐξελίσσουσιν [το]ὺς ἐπιτεταγμένους αὐτοῖς ὁρισμούς. Γῆ κυοφοροῦσα, κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ τοῖς ἰδίοις καιροῖς τὴν [1] παμπλήθη ἀνθρώποις τε καὶ θηρσὶν, καὶ πᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐν αὐτῇ ζώοις ἀνατέλλει τροφὴν, μὴ διχοστατοῦσα, μηδὲ ἀλλοιοῦσά τι τῶν δεδογματισμένων ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ἀβύσσων τε ἀνεξιχνίαστα, καὶ νερτέρων ἀνεκδιήγητα κρίματα τοῖς αὐτοῖς συνέχεται προστάγμασιν. Τὸ κύτος τῆς ἀπείρου θαλάσσης κατὰ τὴν [2] δημιουργίαν αὐτοῦ συσταθὲν εἰς τὰς συναγωγὰς, οὐ παρεκβαίνει τὰ περιτεθειμένα αὐτῇ κλεῖθρα, ἀλλὰ καθὼς διέταξεν αὐτῇ, οὕτως ποιεῖ. εἶπεν γὰρ, Ἕως ὧδε ἥξεις, καὶ τὰ

VERS. FELL. vicem impedimento, constitutum ab eo cursum absolvunt. Sol & luna, & siderum chori, secundùm ejus mandatum, sine [b] ullo errore, in concordia statutos sibi terminos explicant & evolvunt. Terra [c] gravida suo tempore, secundùm ejus voluntatem, hominibus, feris, & omnibus quæ [d] in ea sunt animantibus, alimentum in abundantia profert, non hæsitans, neque mutans

[b] ulla transgressione. WOT.
[c] fructificans. *Id.*
[d] super eam. *Id.*

VAR. LECT. [1] MS. πανπληθη. [2] δημιουργειαν.

sanè vix putârim S. Patrem adeò acutè philosophatum fuisse, - - - - potuit per cœlos facili metonymia intelligere corpora cœlestia, quorum motus à Deo ita attemperantur, ut de cursu suo neutiquam discedant; vel totum cœlorum expansum, sive firmamentum, quod unà cum corporibus cœlestibus divino nutu ab oriente ad occidentem circumgyrari potuit existimare. WOT.

— Οὐρανὸς quidem pro corporibus cœlestibus non raro ponitur; eaque κινεῖσθαι passim dicuntur. Hæc tamen lectio Scriptoris menti haud bene convenit: nam ea σαλεύονται, quæ turbido quodam motu, qualis in tempestate fit, jactantur. Legas velim τῇ διοικήσει αὐτοῦ οὐ σαλευόμενοι. Ex hoc enim MS. quod & aliis accidit, exciderunt syllabæ repetitæ. Sic Cap. XXX.

natum curſum perficiunt, nec ea propter ſibi mutuò impedimento ſunt. Sol & luna, ac ſiderum chori, ſecundùm ejus mandatum, in concordia, ſine ulla transgreſſione, ſibi conſtitutos orbes evolvunt. Terra gravida, juxta voluntatem illius, ſuis temporibus, plurimum cibum hominibus ac feris, omnibusque quæ in ea ſunt animantibus, producit; non contendens, nec mutans quidquam eorum, quæ ab illo decreta ſunt. Abyſſorum, quæ inveſtigari non poſſunt, & inferorum, quæ enarrari nequeunt judicia, eiſdem mandatis continentur. Immenſi maris capacitas per ordinationem ejus in cumulos coagmentata, non tranſgreditur, quæ ipſi circumpoſita ſunt clauſtra; ſed prout ei præcepit, ita facit. Dixit enim; *Huc uſque venies, & fluctus*

VERS. COT. · Gen. i. 9. · Job xxxviii. 10, 11.

quicquam eorum quæ ab eo decreta ſunt. Abyſſorum [e] inveſtigabiles, & profundi [f] inenarrabiles fluctus, eiſdem mandatis continentur. [g] Immenſi maris undæ in cumulos coacervatæ, clauſtra & repagula quibus vallantur, non tranſgrediuntur, ſed prout eis præcepit, ita faciunt.

VERS. FELL. [e] inveſtigabilia. WOT. [f] inenarrabilia judicia. *Id.*

[g] moles i. m. in ipſa ſui creatione in congregationes ſuas collecta, repagula ſibi circumpoſita non tranſgreditur, ſed p. e. p. i. facit. *Id.*

ἁγίουν μερὶς legitur, pro eo quod eſt ἁγίου οὖν μερὶς, nihil certè frequentius. DAV.

Ἐμποδίζοντα.] Junius legit ἐμποδίζουσαι. Sed nihil muto, quum illud cum analogia Græcæ linguæ, non minùs quàm hoc, conveniat. WOT.

Κρίματα.] Quòd illic potiſſimùm Deus juſtitiam ſuam exerceat. COT. — Junius, Fellus, & Colomeſius malunt κύματα. Ego à fide MS. minimè diſcedendum eſſe puto, niſi facili mutatione legatur κλίματα, *tractus*. Nihil autem temere muto. WOT. — Κρίματα, i.e. conditiones, ſtatus, diſpoſitiones, ordines, τάξεις: vox κρίμα apud LXX & omnes lingua Helleniſtica utentes latè ſumitur; ut & משפט apud Hebræos. BOIS.

Κῦτος.] Heſychius κῦτος, σῶμα, ὄγκος. Vertendum *moles*, cum reverendiſſ. Pearſono in Apol. LXX contra Hieronymum. Sic Pſ. lxiv. 9. Reſpicit Clemens Gen. i. 9. COLOM.

[3] κύματά σου ἐν σοὶ συντριβήσεται. Ὠκεανὸς ἀνθρώποις ἀπέραντος, καὶ οἱ μετ᾽ αὐτὸν κόσμοι

VERS. FELL. Dixit enim, *Huc usque venies, & in te ipso comminuentur fluctus tui.* Oceanus hominibus impermeabilis, &

[3] MS. κρίματα.

Καὶ τὰ κύματά σου. κ. τ. λ.] Heb *& hic ponet in elatione fluctus tuos.* LXX. ἀλλ᾽ ἐν σεαυτῇ συντριβήσεταί σου τὰ κύματα. Vulg. *& hic confringes tumentes fluctus tuos.* Syr. *& hic manebis in magnitudine fluctuum tuorum.* Sic Arab. Symmach. Ἕως ὧδε τετάχθω τὸ ἔπαρμα τῶν κυμάτων σου. WOT

Ὠκεανὸς ἀνθρώποις ἀπέραντος.] Junius, Colomesius, & Fellus ἀπέρατος pro ἀπέραντος legendum esse censent; eò quòd ἀπέραντος propriè significat *infinitus.* At Suidæ aliter visum fuit, qui in voce Ἀπέρατον hæc habet: Ἀπέρατον· Ἄπειρον, μέγα, οὗ πέρας οὐκ ἔστιν. Οἱ δὲ μετὰ τοῦ νυ γράφοντες ἁμαρτάνουσιν. De altera hujus vocis significatione, viz. immeabilis, intransibilis, prorsùs silet. Stephanus, necnon Hesychius, utramque significationem voci Ἀπέρατος tribuunt; at τὸ Ἀπέραντος tantùm *infinitus, finem non habens,* exponunt. WOT. — Dicitur Oceanus hominibus ἀπέραντος: tum quia, ut ait Hieronymus ad Ephes. iv. 7. *mare immensum est, & capacitas ejus Deo soli nota:* tum quia, teste Theodorito ad Ps. lxxi. 8. πέραν τῆς γῆς τὰ μεγάλα ἐστὶ καὶ ἄπλωτα πελάγη ἃ τίνες Ἀτλαντικὰ καλοῦσιν, ἢ ὠκεανὸν ἑσπέριον καὶ ἑῷον. *Nimis absurdum est,* verba sunt Augustini de civit. Dei L. xvi. C. 9. ut dicatur, *aliquos homines, ex hac in illam partem, Oceani immensitate trajectâ, navigare ac pervenire potuisse.* Apud Gildam Sapientem, de excidio Britanniæ, initio; *Oceani diffusiore, & ut ita dicam, intransmeabili undique circulo.* Plinius L. ii. C 67. *Sic maria circumfusa undique dividuo globo, partem orbis auferunt nobis; nec inde huc, nec hinc illò pervio tractu.* Imitatur autem Epistolam hanc Dionysius Alexand. scribens de seditione Alexandriæ concitatâ, apud Eusebium Hist. L. vii. C. 21. ὁ πολὺς καὶ ἀπέραντος ἀνθρώποις ὠκεανός. Sed & locus hic citatur à Clemente Alex. Strom. v. ubi de multis cœlis seu mundis. COT.

Per Oceanum autem hìc, τὴν ἔξω θάλασσαν intelligit, neque eam omnem, sed Britannicum nostrum & Hibernicum mare, quod veteribus Græcis & Romanis æquè impervium erat, ac ipsa Britannia incognita. Quid quod Basilius, longè post Clementem, Hom. iv. in Hexaëmeron, τὸ πέλαγος τὴν Βρεταννικὴν νῆσον καὶ τοὺς ἑσπερίους Ἴβηρας περιπτυσσόμενον μέγα vocet καὶ πλωτῆρσιν ἀτόλμητον; quem locum Ambrosius sic exprimit. *Quis deinde sciat, in quantum se illud magnum & inausum navigantibus, atque intentatum nautis fundat mare, quod Britannias frementi*

tui in te comminuentur. Oceanus hominibus impermeabilis, & qui post ipsum sunt mundi, eis- VERS. COT.

includit æquore? &c. Et Libanius, Basilii coætaneus, in Basilico describens Constantii Imperatoris trajectûs difficultatem, propter æstus contrarios, & ventorum violentiam, mare Britannicum ἀπέραντον esse dicit. JUN. — Operæ pretium est legere hosce versus, in expeditionem Britannicam Claudii circa tempus Clementis scriptos, editosque à Jos. Scaligero in Catalectis.

> Oceanus *nunc terga dedit*; nec pervius *ulli*
> *Cæsareos fasces, imperiumque tulit.*
> *Semota* & vasto *disjuncta Britannia Ponto,*
> *Cinctaque* inaccessis *horrida* littoribus:
> *Quam pater invicti's Nereus vallaverat undis*;
> *Quam* fallax æstu *circuit* Oceanus.
> *Adspice, confundit populos* impervia tellus,
> *Conjunctum est quod adhuc* Orbis & Orbis *erat.*

Duabus de rationibus putavit Antiquitas hoc mare esse *impervium* & periculosum. Prima fuit ingens copia monstrorum marinorum: altera, non solùm subitæ maris ejus procellæ, verùm etiam æstûs marini violentia. Basilius Hom. iv. in Hexaëmeron, [ut observat Junius] id vocat pelagus μέγα καὶ πλωτῆρσιν ἀτόλμητον, quod Ambrosius vertit Hexahemeri L. iii. C. 3. Sed quia Junius putabat Hibernum æquè potuisse hoc in loco significari, habes locum Solini Polyhist. C. xxii. *Mare, quod Hiberniam & Britanniam interluit, undosum & inquietum toto in anno, nonnisi æstivis pauculis diebus, est navigabile.* Clementis ἀπέραντος est *non navigabilis.* BURT. — Rectiùs diffusissimo mari Atlantico hæc convenient, præsertim cùm ex Suida discamus πάντα τὰ ἄπλωτα πελάγη *omnia innavigabilia maria Atlantica* appellari; & etiam abundè cognoverimus, Veteres pœnè omnes ea fuisse in sententia, naturæ & rerum fines, Cimmerias tenebras, fœdam uliginem, intranabiles paludes, & vastum demum Chaos inibi versari. FELL.

Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι.] Κόσμοι pro κόσμος, quod Hebraicum est, & Scripturis familiare. Si hæc conjectura vera est, gentes Britannicæ intelligendæ veniunt; vel insula ipsa, quæ, propter magnitudinem, mundi alterius nomen meretur, & à reliquo orbe, tanquam orbis alter, Oceano divisus est. JUN. —— Confirmatur hæc plusquam probabilis conjectura, loco in *Octavia* tragœdia, à quopiam ex Octaviæ familiaribus scripta, dum Clemens etiamnum viveret; ubi Poeta eam inducit dicentem de Patre Claudio, A. i. S. 1,

Modò cui totus paruit Orbis
Ultra Oceanum; cuique Britanni
Terga dedere, &c.

Quis est, quæso, *Orbis ultra Oceanum* (quo liquet Britanniam significari) nisi Clementis οἱ μετ' Ὠκεανὸν κόσμοι? Nec pluralis numerus difficultatem ullam facessere potest. Manilius Astron. L. i. 76,

Immotusque novos Pontus *subduxerat* orbes.

Ita legit Jos. Scaliger, [*immotus* est *non navigatus*. Cler.] cùm esset antea *ignotus*, additque in notis: *Non frustra dixit* novos orbes *propter Britanniam, paullò ante sua tempora à C. Julio Cæsare detectam, eamque* novum Orbem *vocatam*. Attamen fateor, me frustra quæsivisse ubi Britannia *Novus Orbis* vocata sit: sed multa sunt testimonia de Britannia *alterius Orbis* voculabulo insignita. Servius in Virgilium Ec. i. 57.

Et penitus toto divisos orbe Britannos.

Est insula sita in Oceano septentrionali, & à Poetis alter *terrarum* orbis *dicitur*. Claudianus in Stiliconis Paneg. iii. 148. de Roma:

Non stetit Oceano, remisque ingressa profundum
Vincendos alio *quæsivit in* orbe Britannos.

Sed & Scriptores poetis meliores similia habent. Locus est apud Josephum, Bell. Jud. L. ii. C. 16. ex Oxon. divisione, qui facit ad illustrationem hujus loci. Ὑπὲρ Ὠκεανὸν ἑτέραν ἐζήτησαν οἰκουμένην, καὶ μέχρι τῶν ἀνιστορήτων πρότερον Βρετανῶν διήνεγκαν τὰ ὅπλα. *Trans Oceanum, alterum quæsiverunt orbem, atque usque ad Britannos, quorum mentionem non fecerant historiæ, arma pertulerunt*. Britannia etiam vocata est *alter* aut *alius orbis*, à Velleio Paterculo L. ii. C. 46. L. Floro, L. iii. C. 10. Solino, Polyhist. C. 22. & Auctore Panegyrici ad Constantium Chlorum, quem falsò Maximiano dictum habent vulgati libri. Burt. — Citatur hic locus ab Hieronymo in Eph. ii. 2. qui, opinor, transcribit Origenis Commentarios; necnon ab ipso Origene περὶ ἀρχῶν, L. ii. Cap. 3. quo nostrum exponens ait, *Meminit sanè Clemens Apostolorum discipulus, etiam eorum quos* ἀντίχθονας *Græci nominant, atque illius partes orbis terræ, ad quas neque nostrorum quisquam accedere potest; neque ex illis qui ibi sunt quisquam transire ad nos; quos & ipsos mundos appellavit, cum ait*, Oceanus intransibilis est hominibus, & hi qui trans ipsum sunt mundi, qui his eisdem dominatoris Dei dispositionibus gubernantur. Et infrà; *Sed utrùm mundus iste, quem sentiri vult, separatus ab hoc sit, longèque divisus, vel loco, vel qualitate, vel gloriâ; an gloriâ quidem, qua qualitate, præcellat: intra tamen hujus mundi circumscriptionem cohibeatur; quod & mihi magis verisimile videtur; incertum tamen est, ut ego arbitror, humanis cogitationibus, & mentibus*

inusitatum. Ex his tamen quæ Clemens visus est indicare, cùm dicit; Oceanus intransmeabilis est hominibus, & hi mundi qui post ipsum sunt; *qui post ipsum sunt mundos pluraliter nominans, quos & eadem Dei summi providentiâ agi regique significat; semina quædam nobis hujusmodi intelligentiæ videtur aspergere, quò putetur omnis quidem universitas eorum quæ sunt atque subsistunt, cœlestium & supercœlestium, terrenorum infernorumque, unus & perfectus mundus generaliter dici; intra quem, vel à quo cæteri (si qui illi sunt) putandi sunt contineri. Unde voluit quidem* (f. *voluit quidam*, vel *volunt quidam) globum lunæ vel solis, cæterorumque astrorum, quos Planetas vocant, per singula mundos nominari. Sed & ipsum supereminentem quem dicunt* [ἀκήρατον] *globum, nihilominus mundum appellari volunt. Denique etiam Baruch Prophetæ librum in assertionis hujus testimonium vocant, quòd ibi de septem mundis vel cœlis evidentiùs indicatur &c.* Primæ Adamantii explicationi favet Plinius Hist. Nat. L. vi. C. 22. *Taprobanen alterum orbem terrarum esse, diu existimatum est, Antichthonum appellatione.* Et postea, *Sed me Taprobane quidem, quamvis extra orbem relegata, nostris vitiis caret.* Mela L. i. C. 9. *Quòd si est alter orbis, suntque oppositi nobis à Meridie Antichthones.* L. iii. C. 7. *Taprobanes aut grandis admodum insula, aut prima pars orbis alterius Hipparcho dicitur.* Omitto omnium sermone celebratam Epistolam Zachariæ Papæ ad Bonifacium Archiepiscopum, quâ Virgilium Presbyterum damnat, quòd alium mundum aliosque homines sub terra esse affirmaret. Quinetiam partes mundi incognitæ, dissitæ, & ultra Oceanum positæ, solent orbes appellari. Sic Seneca in Medea,

> *Venient annis*
> *Sæcula seris, quibus Oceanus*
> *Vincula rerum laxet, & ingens*
> *Pateat tellus, Tiphysque novos*
> *Detegat orbes, nec sit terris*
> *Ultima Thule.*

Itaque longè abit sententia Clementis ab errore Philosophorum & Hæreticorum quorundam, qui plures aut innumerabiles mundos à nostro hoc planè diversos somniabant. Legatur infrà, C. 21. Cot. —— Cùm omnibus retrò sæculis magna hominum animos tenuit anticipatio istius Americani orbis, qui nunc detegitur; & Plato, Aristoteles, Plinius, Ælianus, Seneca, Tertullianus non obscurè videntur eum adumbrâsse; Origenis sententiæ potiùs accedo, qui L. ii. περὶ ἀρχῶν hæc verba enarrans, ad trans mare ἀντίχθονας, hoc est, regiones Americanas, retulit. Fatendum quidem est, eum miserè hallucinatum, quando ea quæ habentur 2 Pet. iii. 13. in hunc etiam sensum pertraheret: sed si aliquando dormitaverit, nemo ipsi jure interdicat, ne denuo expergiscatur; nec solemus comperta dicentibus fidem abrogare, eò quòd alibi per errorem eamdem lusisse deprehensi sunt. Fell. —— Non me fugit, ante & post Clementem, fuisse eruditos Romanos, quibus res non displicere inciperet. Verùm Christianine ejus ævi eam aliquo

ταῖς αὐταῖς ταγαῖς τοῦ δεσπότου διευθύνονται. Καιροὶ ἐαρινοὶ, καὶ θερινοὶ, καὶ [4] μετοπωρινοὶ, καὶ χειμερινοὶ ἐν εἰρήνῃ μεταπαραδιδόασιν ἀλλήλοις. Ἀνέμων σταθμοὶ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν [5] λειτουργίαν αὐτῶν ἀπροσκόπως ἐπιτελοῦσιν· Ἀέννααί τε πηγαὶ πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ [6] ὑγίειαν δημιουργηθεῖσαι, δίχα ἐλλείψεως παρέχονται τοὺς πρὸς [7] ζωὴν ἀνθρώποις μαζούς. Τά τε ἐλάχιστα τῶν ζώων τὰς συνελεύσεις αὐτῶν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ εἰρήνῃ ποιοῦνται. Ταῦτα πάντα ὁ μέγας δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν ἁπάντων ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ προσέταξεν εἶναι, εὐεργετῶν τὰ πάντα, ὑπερεκπερισσῶς δὲ ἡμᾶς τοὺς προσπεφυγότας τοῖς [8] οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VERS FELL. qui trans ipſum ſunt mundi, eiſdem Domini [b] mandatis gubernantur. Vernæ, æſtivæ, autumnales & hyemales tempeſtates, in pace aliæ aliis ſuccedunt. Ventorum [i] libramina peculiari ſuo tempore munus ſuum ſine offendiculo obeunt. Fontes etiam perennes, ad uſum & ſanitatem facti, ubera ſine defectu, ad vitam hominum ſuſtentandam, præbent; & animalia minima in pace &

[b] diſpoſitionibus. WOT. [i] ſtationes. *Id.*

VAR. LECT. [4] MS. μεθοπωρινοι. [5] λειτουργειαν. [6] υγειαν. [7] ζωης. [8] οικτειρμοις.

modo admiſerint, dubium eſt. Imò hoc meritò poteſt negari, ſi reputemus quàm ſeriò, ſequentibus ætatibus, ſententia hæc oppugnata fuerit à Lactantio, Divin. Inſtit. L. iii. C. 24. atque Auguſtino de Civ. Dei. L. xvi. C. 9. Vix poſſimus nobis perſuadere id, quod docuiſſet Clemens, damnandum fuiſſe, ab uno ſucceſſorum ejus, Zacharia, circa annum 749, inſtar hæreſeos. Vix eſt ergo probabile à Clemente voce κοσμοὶ, intellectos Antipodas; imò auſim dicere, eum non cogitâſſe de terris nuper inventis, οὔτ' ὄναρ, οὔθ' ὕπαρ. BURT.

Ταγαῖς.] Junius ἐπιταγαῖς vel διαταγαῖς. Fellus, ἐπιταγαῖς. Boilius, διαταγαῖς. Origenes proculdubio ταγαῖς, quod Ruffinus vertit *diſpoſitionibus*. WOT. —— Malè conjiciunt ἐπιταγαῖς ἢ διαταγαῖς. Heſychius, ταγαῖς, ἀρχαῖς, ἡγεμονίαις. COLOM.

dem Domini diſpoſitionibus gubernantur. Tempeſtates vernæ, æſtivæ, autumnales, & hyemales, in pace aliæ aliis ſuccedunt. Ventorum libramina proprio tempore munus ſuum ſine offendiculo obeunt. Fontes etiam perennes ad uſum & ſanitatem creati, ubera ſua indeſinenter ad hominum vitam præbent. Denique animalia minima cœtus ſuos in concordia & pace faciunt. Hæc omnia magnus opifex, & rerum omnium Dominus, in pace & concordia fieri juſſit; omnibus benefaciens; ſuperabundanter autem nobis, qui ad miſerationes ejus confugimus, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, cui gloria & majeſtas in ſæcula ſæculorum. Amen.

Vers. Cot.

concordia [k] cœtus ſuos faciunt. Hæc omnia magnus opifex, & omnium Dominus, in pace & concordia fieri juſſit, [l] benefaciens omnibus; nobis verò ſuperabundanter, qui per Dominum Jeſum Chriſtum, ad miſerationes ejus confugimus; cui gloria omnis & magnificentia, in ſecula ſeculorum. Amen.

Vers. Fell.

[k] congreſſus. Wot.

[l] benignum ſe omnibus præbens. *Id.*

Ἀνέμων σταθμοί.] Etiam venti, utcunque inconſtantes, legi ſubjiciuntur; annua agnoſcunt flamina, & ſtatis temporibus quaſi ex condicto redeunt; adeò non penitus *ubi vult ſpirat ventus*. Fell.

Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.] Videtur Photius ad hæc parum attendiſſe; quum ſufficiat unus hic locus ad refutandum illius objectionem: Ὅτι ...... οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς, καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς. In hac enim doxologia, quæ niſi Deo vero, uni, atque ſupremo, ſummæ impietatis eſt, & blaſphemiæ tribuere, à S. Patre Chriſto impertiuntur gloria & majeſtas in ſecula ſeculorum. Wot.

Ὧ ἡ δόξα κ. τ. λ.] Non tantùm in fine, ſed in initio, & medio, epiſtolarum ſuarum, D. Paulus δοξολογίαν uſurpat, quem Clemens diſcipulus, ut in aliis, ſic in hoc etiam imitatur. Apud Chryſoſtomum Hom. 55. in Mat. hymnus εὐχαριστήριος habetur, quo monachi ſui temporis in Eremo, à cœna utebantur (quos propter vitæ ſanctimoniam, & cœleſtem in terris converſationem, ἀγγέλους vocat) in quo, cur poſt δοξολογίαν, hymnum rurſus inciperent & continuarent, rationem reddit, his verbis, Μὴ τοίνυν μὴ δὲ τού-

ΚΑ΄. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοὶ, μὴ αἱ εὐεργεσίαι αὐτοῦ αἱ πολλαὶ γένωνται εἰς κρῖμα πᾶσιν ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῶμεν μεθ᾽ ὁμονοίας. Λέγει γάρ [1] που, Πνεῦμα Κυρίου λύχνος ἐρευνῶν τὰ ταμιεῖα τῆς γαστρός. Ἴδωμεν πῶς ἐγγύς ἐστιν, καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν, οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα. Δίκαιον οὖν ἐστιν μὴ [2] λειποτακτεῖν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Μᾶλλον ἀνθρώποις ἄφροσι καὶ ἀνοήτοις καὶ ἐπαιρομένοις καὶ ἐγκαυχωμένοις ἐν [3] ἀλαζονείᾳ τοῦ λόγου αὐτῶν, προς-

Vers. Fell. [a] benefacta. Wot. [b] Dominum nobis vicinum esse. *Id.*

XXI. Videte, dilecti, ne [a] beneficia ejus, quæ numero sunt multa, nobis omnibus in condemnationem cedant, nisi dignam eo vitam instituentes, bona & accepta in conspectu ejus cum concordia fecerimus. Dicit enim alicubi, *Spiritus Domini lucerna scrutans secreta ventris.* Consideremus [b] quàm prope nobis sit Domi-

Var. Lect. [1] MS. πουν. [2] λιποτακτειν. [3] αλαζονια.

τοις ἐγκαλῶμεν τοῖς ἀγγέλοις ὡς ἀτάκτως ποιοῦσιν, ὅτι καταλύσαντες τὸν λόγον εἰς δοξολογίαν, πάλιν ἄρχονται τῶν ὕμνων τῶν ἱερῶν· ἀποστολικοῖς γὰρ ἕπονται νόμοις, ἀπὸ δοξολογίας ἀρχόμενοι, καὶ εἰς τοῦτο τελευτῶντες, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν ταύτην προοιμιαζόμενοι πάλιν. Sic Hieronymus in Præf. in Psalmos, probat unum tantùm esse Psalmorum volumen licèt quinquies occurrat illud γένοιτο, γένοιτο, i.e. *Amen, Amen:* unde quidam in quinque libros dividere solent, & ἄλλην πεντάτευχον faciunt, ut loquitur Nicetas in Præf. in Catenam suam. *Si enim Amen,* inquit, *pro quo Aquila transtulit* πεπιστομένως; *in fine tantummodo librorum poneretur, & non interdum aut in exordio, aut in calce sermonis sive sententiæ, nunquam Salvator in Evangelio loqueretur,* Amen, Amen, dico vobis: *nec Pauli epistolæ in medio illud opere continerent. Moyses quoque & Jeremias, & cæteri in hunc modum multos haberent libros, qui in mediis voluminibus suis* Amen *frequenter intersferunt.* Jun.

Πνεῦμα Κυρίου λύχνος, ἐρευνῶν τὰ ταμιεῖα τῆς γαστρός.] Ita distinguo. Dictum est Salomonis, Prov. xx. 27. ex memoria paullò indiligentiùs, ut ferè fit, prolatum. Neque enim recurrendum ad libros vel apocryphos, vel sacros deperditos. Cot,

XXI. Videte, dilecti, ne beneficia ejus plurima omnibus nobis in condemnationem cedant, nisi dignè illo viventes, bona & placita in conspectu ejus fecerimus concorditer. Dicit enim alicubi: *Spiritus Domini, lucerna scrutans secreta ventris.* Consideremus quòd prope est, & quòd nihil latet ipsum, tum cogitationum nostrarum, tum ratiocinationum quas facimus. Æquum igitur est, ut ab ejus voluntate non simus transfugæ. Homines stultos, insipientes, elatos, &

VERS. COT.

Prov. xx. 27.

nus, & quòd cogitationum nostrarum & colloquiorum quæ habemus, nihil ipsum lateat. Æquum est igitur, ut [c] non simus transfugæ à voluntate ejus. Homines stultos & insipientes, & in sermonis sui [d] jactantia elatos

VERS. FELL. [c] ei obtemperemus, neque ordinem voluntatis ejus tanquam transfugæ deseramus. WOT. [d] superbia. *Id.*

—— Apud LXX secundùm Vat. Φῶς Κυρίου πνοὴ ἀνθρώπων. Alex. & Comp. Edit. addunt ἢ λύχνος, quod videtur in hos codices irrepsisse, vel ex Hexaplis Origenis: Λύχνος enim est Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis lectio. Heb. *Lucerna* sive *candela Domini spiritus hominis.* WOT.

Δίκαιον οὖν *ad* τῷ Θεῷ.] Interpolatoris hæc sunt. Verba ab usu remota aut difficilia indoctus homo vitat, immutatque & mittit de Gnosticis, ut dolum tegat, sed transparet. BERN. Petita, nempe, hæc vult vir doctus à Clemente Alex. p. 517. sed interpolata, ut Clementis Romani verba haberi queant. CLER. ——— Ex eo quòd Editor [J. Clericus,] hæc encomia ei impertit, facilè crediderim, non alium esse Anonymum [BERN. non erat in editione priore] à docto Editore, cui in more est sub alieno nomine seipsum laudare. Grabius etiam in codice suo, quem mecum communicavit vir de literis optimè meritus, observavit hæc à Clemente Alex. non haberi; unde & ipse suspicatus est hæc Clementis Romani non esse; cui minimè hac in re est assentiendum. Contextûs enim ratio postulat, ut τὸ Λέγει γὰρ ad ὧν ποιούμεθα legatur intra parenthesin: quod si fiat, Δίκαιον οὖν ἐστιν κ. τ. λ. cum præcedentibus ποιῶμεν μεθ' ὁμονοίας aptè connectuntur, & sensum pleniorem efficiunt; adeò ut his absentibus defectus esse videatur. Nihil autem inde deduci potest argumenti contra fidem & integritatem hujus Epistolæ, quòd à Clemente Alex. hæc omittuntur: eâdem enim licentiâ est usus in citandis S. Scripturis. WOT.

κόψωμεν, ἢ τῷ Θεῷ. Τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν. Τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμήσωμεν, τοὺς [4] νέους παιδεύσωμεν τὴν [5] παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ. Τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσώμεθα· τὸ ἀξιαγάπητον τῆς [6] ἁγνείας ἦθος ἐνδειξάσθωσαν, τὸ ἀκέραιον τῆς πραΰτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν, τὸ ἐπιεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν διὰ τῆς φωνῆς φανερὸν ποιησάτωσαν, τὴν ἀγάπην

VERS. FELL. ac gloriosos, potiùs quàm Deum, offendamus. Dominum Jesum Christum, cujus sanguis pro nobis datus est, vereremur. [e] Præpositos nostros revereamur; seniores nostros honoremus: juvenes in disciplina timoris Dei

[e] Qui nobis præsunt. WOT.

VAR. LECT. [4] MS. ναιους. [5] παιδιαν. [6] αγνιας.

Προσκόψωμεν.] Fortè προσκρούσωμεν, qua voce Chrysostomus frequentissimè utitur: quibus vero προσκόψωμεν magis arridet, per me retineant licebit, cùm sciam apud Petrum scriptum esse, τῷ λόγῳ προσκόπτειν. JUN.

Τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν κ.τ.λ.] Omnia apud Clementem Alex. probè cohærent. Apud Clementem Rom. est maxima perturbatio. Caput hoc ex Clemente Al. 517. miserè corruptum est. BERN. — Apud Clem. Alex. connectuntur hæc cum ὧν ποιούμεθα. Legimus enim apud eum Οὕτως ἐγγίζει τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, καὶ οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ διαλογισμῶν, ὧν ποιούμεθα. Τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγω τὸν τῷ παντοκρατορικῷ θελήματι ἐπίσκοπον τῆς καρδίας ἡμῶν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἡγιάσθη. Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν· καὶ αἰδεσθῶμεν τοὺς πρεσβυτέρους· τιμήσωμεν τοὺς νέους· παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ· μακάριος γὰρ κ. τ. λ. Eo modo se habet in omnibus codicibus impressis; malè proculdubio, omnia enim confusa & obscura sunt; & dum legimus τιμήσωμεν τοὺς νέους, quos instituamus in disciplina Dei, ne verbum est. Boisius interponit αὐτὸν, legens Ἐντραπῶμεν οὖν αὐτὸν, τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ. Mutata solummodo interpunctione sanandum hunc locum esse censet Episcopus Oxoniensis, p. 611. Edit. Oxon. Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν· τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν· τοὺς νέους παιδεύσωμεν κ.τ.λ. In Clemente nostro omnia sunt perspicua & distincta; & singulis, quæ sua sunt, tribuuntur: Jesu Christo ἐντροπὴ, Ecclesiæ Præpositis

gloriantes in ſermonis ſui jactantia, offendamus, potiùs quàm Deum. Dominum Jeſum Chriſtum, cujus ſanguis pro nobis datus eſt, veneremur. Præpoſitos noſtros revereamur; ſeniores noſtros honoremus; juvenes doceamus diſciplinam timoris Dei. Uxores noſtras ad id quod bonum eſt corrigamus: amabiles caſtitatis mores oſtendant; ſimplicem ac ſinceram manſuctudinis ſuæ voluntatem demonſtrent; linguæ ſuæ moderationem ſilentio manifeſtam faciant; caritatem

VERS. COT.

erudiamus. Uxores noſtras ad id quod bonum eſt emendemus; amabiles caſtitatis mores oſtendant, puram & ſinceram manſuetudinis ſuæ voluntatem demonſtrent, linguæ ſuæ moderationem ſilentio manifeſtam faciant,

VERS. FELL.

ſive Epiſcopis αἴδως, Presbyteris τιμὴ, & denique Juvenibus inſtitutio & diſciplina. Nemini ſanè niſi Anonymo ipſi [Bernardo] quæ apud Clementem noſtrum legimus, poſſunt videri minùs perſpicua, quàm quæ apud Alexandrinum. Apage igitur virum hypercriticum, qui profectò multa agendo nihil agit, niſi quòd omnibus, qui utrumque Clementem nôrunt, palam facit, ſe neque Romanum neque Alexandrinum intelligere. WOT.

Ἐδόθη.] Clemens Alex. ἡγιάσθη, Junius, ἐξεχύθη. Retineri poteſt vox ἐδόθη, licèt in novo fœdere de corpore potiùs, quàm de ſanguine, dicatur. WOT.

Τοὺς νέους παιδεύσωμεν.] S. Polycarpus in Epiſt. ad Philipp. Τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ. Et quum in brevi illa Epiſtola hic pene ipſis verbis S. Clementis frequentiùs utatur mox à denato Clemente, nullus dubito, quin hanc Epiſtolam legerit, eamque præ oculis ſuis habuerit, quum ſcripſerit ſuam: indeque conſtare poſſe legendum eſſe hoc in loco τοῦ φόβου, à Clemente Alex. omiſſum exiſtimo. WOT.

Διὰ τῆς φωνῆς.] Clemens Alex. legit σιγῆς. & quidem multò rectiùs: modeſto enim ſilentio in muliere nihil commendatius, ac præſertim in publicis cœtibus, & ſacris conventibus, ut præcipit Paulus. JUN. BOIS. —— Eo modo prorſus legendum, niſi forſan, ut ad MS. propiùs accedatur, reponi placeat, διὰ τῆς ἀφωνίας, quæ vox τῇ σιγῇ interdum eſt ſynonyma. DAV. —— Clementis Alex. lectio verior eſſe videtur. Sin retineatur φωνῆς, non tam de voce ipſa, ſive loquendi actione, quàm de materia, circa quam verſatur, oportet illud explicemus; vel de ſubmiſſo loquendi genere, quod maximè indicat modeſtiam illam, quæ piis & ſanctis mulieri-

αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως, ἴσην παρεχέτωσαν. Τὰ τέκνα ὑμῶν τῆς ἐν Χριστῷ [7] παιδείας μεταλαμβανέτωσαν· μαθέτωσαν τι ταπεινοφροσύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἁγνὴ παρὰ τῷ Θεῷ δύναται· πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλὸς καὶ μέγας, καὶ σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφομένους ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ. Ἐρευνητὴς γάρ ἐστιν ἐννοιῶν καὶ [8] ἐνθυμήσεων· οὗ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστιν, καὶ ὅταν θέλῃ ἀνέλει αὐτήν.

ΚΒ'. Ταῦτα δὲ πάντα βεβαιοῖ ἡ ἐν Χριστῷ πίστις· καὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέ-

VERS. FELL. charitatem suam, sine personarum acceptione, omnibus Deum sanctè timentibus, æqualem exhibeant. Liberi nostri disciplinæ Christi participes sint; discant quantum humilitas apud Deum valeat, quid casta chari-

VAR. LECT. [7] MS. παιδιας. [8] ενθυμησαιων.

bus propria ipsis magno est ornamento; dum omnia opportunè, decenter, & cum reverentia quadam ac pietate loquuntur; ex quibus fuit illa Lemuelis, de qua legimus: Στόμα αὐτῆς διήνοιξεν προσεχόντως καὶ ἐννόμως, καὶ τάξιν ἐστείλατο τῇ γλώσσῃ αὐτῆς· & στόμα δὲ αὐτῆς ἀνοίγει σοφῶς, καὶ νομοθέσμως. WOT.

Τὴν ἀγάπην αὐτῶν.] S. Polycarpus similia habet in Epist. ad Philipp. Ἀγαπῶσας πάντας ἐξ ἴσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ. WOT.

Μὴ κατὰ προσκλίσεις.] 1 Tim. 21. μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. *Nihil faciens in alteram partem declinando*, vertit Latinus Interpres. Exponitur enim πρόσκλισις per Suidam ἑτερομέρεια. COT.

Τὰ τέκνα ὑμῶν.] Lege ἡμῶν è Clemente Alex. COT. DAV.

Διανοίᾳ.] Clem. Alex. καρδίᾳ.

Ἀνέλει αὐτήν.] Codd. imp. ἀνέλοι αὐτήν. WOT. — Clemens Alex. p. 612. ἀνέλει αὐτήν. Sed is Cl. Pottero ad Clementis Rom. exemplaria videbatur emendandus. Ast apud hunc etiam MS. exhibet ΑΝΕΛΕΙ ΑΥΤΗΝ. Igitur utrobique reponatur ἀνελεῖ αὐτὴν in Fut. 2. DAV.

ſuam, non ſecundùm animi propenſiones, ſed omnibus qui ſanctè Deum timent, æqualem exhibeant. Liberi noſtri diſciplinæ Chriſti participes ſint; diſcant quid humilitas apud Deum valeat, quid caſta caritas apud Deum poſſit; quo modo timor ejus bonus eſt ac magnus, & ſervans omnes qui in ipſo ſanctè verſantur in pura mente. Scrutator enim eſt cogitationum & conſiliorum mentis: cujus ſpiritus eſt in nobis; & cùm voluerit, auferet eum.

VERS. COT.

XXII. Hæc autem omnia confirmat fides quæ eſt in Chriſto. Ipſe etenim, per Spiritum ſanctum, ita nos compellat; *Venite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos. Quis eſt homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Contine*

Pſ. xxxiv. 11.

VERS. FELL.

tas apud Deum poſſit, quo modo timor ejus bonus eſt & magnus, ſervans omnes qui in pura mente in ipſo ſanctè verſantur. Eſt enim cogitationum & conſiliorum mentis ſcrutator, cujus ſpiritus eſt in nobis, & cùm vult aufert eum.

XXII. Hæc autem omnia, fides quæ eſt in Chriſto, confirmat: ſic enim ille per Spiritum ſanctum nos compellat: *Adeſte filii, audite me; timorem Domini docebo vos. Quis eſt homo qui vult vitam, diligens dies videre bo-*

Καὶ γὰρ αὐτὸς κ. τ. λ.] Simplicius Clemens Alex. à quo hæc petita ſunt, ὁ Κύριος λέγει. A capite ſequente ad cap. xl. adulterina omnia, poſt Clementem Alex. addita. BERN. —— At aliter ſenſit Photius, aliter Cyrillus Hieroſolymitanus; imò Anonymus ipſe [Bernardus] non potuit non aliter ſenſiſſe, ſi utrumvis Clementem probè nôſſet: Alexandrinus enim quædam citat ex cap. xxxvi, & xxxviii. WOT.

ρας ἰδεῖν ἀγαθάς; παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον· ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ πρὸς δέησιν αὐτῶν· πρ[όσωπον δὲ] Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά, [τοῦ ἐξολο]θρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημ[όσυνον] αὐτῶν. Ἐκέκραξεν ὁ δ[ίκαιος], καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐ[τοῦ, καὶ ἐκ] πασῶν τῶν [1] θλίψεων α[ὐτοῦ ἐρρύ]σατο αὐτόν. Πολλαὶ μά[στιγες] τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τοὺς δὲ ἐ[λπίζον]τας ἐπὶ Κύριον [2] ἔλεος κυκλώσ[ει].

ΚΓ΄. Ὁ [1] οἰκτίρμων κατὰ πάντα κ[αὶ εὐερ]γετικὸς πατὴρ ἔχει σπλάγχνα ἐ[πὶ] φοβουμένους αὐτὸν, ἠπίως [τε] καὶ προσηνῶς τὰς χάριτας αὐτ[οῦ] ἀποδιδοῖ τοῖς προσερχομένο[ις] αὐτῷ ἁπλῇ διανοίᾳ. Διὸ μὴ διψυχῶμεν, μηδὲ ἰνδαλλέσθω ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπὶ ταῖς ὑπερβαλ-

VERS. FELL. *nos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Diverte à malo, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam. Oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum: vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Clamavit justus, & Dominus exaudivit eum, & ex om-*

VAR. LECT. [1] MS. θλιψαιων. [2] ελαιος. [1] MS. οικτειρμων.

Μὴ διψυχῶμεν.] Ne anxii & dubii simus, neque ad hanc neque ad illam partem declinantes: διψυχία enim est ea animi affectio, qua quis secundùm Athenæum dicitur δίχα θυμὸν ἔχειν. Δίψυχον hoc modo describit Oecumenius: Δίψυχον ἄνδρα τὸν ἀνεπέρειστον, τὸν ἀστήρικτον λέγει, τὸν μήτε πρὸς τὰ μέλλοντα παγίως, μήτε πρὸς τὰ παρόντα ἀσφαλῶς ἡδρασμένον, ἀλλὰ τῇδε κἀκεῖσε ἀγόμενον καὶ περιφερόμενον, καὶ ποτὲ μὲν τῶν μελλόντων, ποτὲ δὲ τῶν παρόντων ἀντεχόμενον. Vide S. Hermæ L. ii. M. 9. WOT.— Duplex iste animus, apud Scriptores sacros pessimè audire solet, ut sit ἀνὴρ δίψυχος, *instabi-*

linguam tuam à malo; & labia tua ne loquantur dolum. Declina à malo, & fac bonum: quære pacem, & persequere eam. Oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum: vultus autem Domini super facientes mala; ut perdat de terra memoriam eorum. Clamavit justus, & Dominus exaudivit eum, & ex omnibus tribulationibus liberavit eum. Multa flagella peccatoris: sperantes autem in Domino, misericordia circumdabit.

VERS. COT.

Ps. xxxii. 10.

XXIII. Misericors omnino & beneficus Pater, viscera erga timentes eum habet; gratiasque suas benignè & suaviter largitur iis qui ad ipsum simplici mente accedunt. Quare ne dubii animo simus, neque hæsitet anima nostra super eximiis & splendidis ejus muneribus. Longè

Lege cap. xi. & Barnabæ c. xix. & Herm. Vis. iii. N. 4.

nibus tribulationibus ejus liberavit eum. Multa flagella peccatoris, sperantem autem in Domino misericordia circumdabit.

VERS. FELL.

XXIII Misericors in omnibus, & benignus Pater, viscera erga timentes eum habet, & venientibus ad ipsum cogitatione purâ & simplici, gratias suas benignè & suaviter largitur. Quare animo duplici ne simus, neque super eximiis & honorificis donis ejus efferatur anima

lis. varius, fluxa, imò *nullius fidei*; qui cor illud, quod Deo opt. max. in solidum debetur, inter ipsum & Satanam, pietatem & lucri compendia, voluptatumque illecebras, partitur & dispescit. FELL.

Ἰνδαλλέσθω.] Fortè ἐνδοιάσθω literarum levi mutatione, vel potiùs ἰλιγγιάσθω, quod idem est, & à Chrysostomo sæpenumero usurpatur. JUN.— Perficiendæ sententiæ necessariò aliqua addenda sunt, nempe hæc, nisi quid aptius occurrerit, ἡ ψυχὴ ἡμῶν κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ, ἀλλ' εὐφρανθήτω ἐπὶ ταῖς, κ. τ. λ. BOIS. — Ἰνδάλλεσθαι autem est φαντίζεσθαι, spectra & phasmata captare. Inde Jer. xvii. 3. צים quæ alibi δαιμόνια redduntur, ἰν-

λούσαις καὶ ἐνδόξοις δωρεαῖς αὐτοῦ. Πόῤῥω γενέσθω ἀφ᾽ ἡμῶν ἡ γραφὴ αὕτη, ὅπου λέγει, Ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τὴν ψυχὴν, οἱ λέγοντες, Ταῦτα ἠκούσαμεν καὶ ἀπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἰδοὺ γεγηράκαμεν, καὶ οὐδὲν ἡμῖν τούτων [2] συμβέβηκεν. Ὦ ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ, λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, εἶτα φύλλον, εἶτα ἄνθος, καὶ μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα. Ὁρᾶτε ὅτι ἐν καιρῷ ὀλίγῳ εἰς [3] πέπειρον καταντᾷ ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου. ἐπ᾽ ἀληθείας ταχὺ καὶ [4] ἐξαίφνης τελειωθήσεται τὸ βούλημα αὐτοῦ, συνεπιμαρτυρούσης

VERS.FELL nostra. Longè à nobis absit scriptura illa, ubi dicitur, *Miseri & infelices sunt, qui animo duplici sunt & inconstanti, dicentes, Hæc à parentibus nostris audivimus, & ecce consenuimus, nihil tamen horum nobis accidit.* O fa-

VAR.LECT. [2] *συνβεβηκεν.* [3] *πεπιρον.* [4] *εξεφνης.*

δάλματα à Lxx dici meruere; quo omnino significatu eadem vox occurrit, Sapient. xvii. 3. Qui ergo inani φιλαυτίᾳ sibimet ipsis placent, & seipsos, ut sine merito, ita etiam sine rivali depereunt, quosque B. Judas ἐνυπνιαζομένους appellat, ii sunt à quorum labe & morbo S. Clemens cavere hortatur atque suadet. FELL.—— Quæ huic lectioni tuendæ commentus est Cl. Fellus, inania sunt & coacta; nam τοῦ ἰνδάλλεσθαι potestas huic loco non est congrua, nec huc quidquam facit; quamvis ἰνδάλματα pro spectris ponantur. Eo enim nomine gaudent, quòd luce carentum sint simulacra. Quapropter imagines & εἴδωλα passim nominantur. Nisi fortè conjecturarum à Junio prolatarum satisfaciat alterutra, mihi reponendum videtur, διχαζέσθω. Dubitantis enim animus nunc in hanc inclinat, nunc in illam partem, adeoque quasi dividitur ac distrahitur. Hinc *dubitationem* διχονοίαν dixerunt. DAV — Egregiè vir doctus, ad sensum quod attinet: sed cùm consuluissem Hesychium, cœpi ἰνδαλλέσθω interpretari *decipiatur animi sui figmentis*, quod optimè etiam loco convenit. Sic ergo Hesychius: Ἰνδάλλεται, ὁμοιοῦται, φαίνεται, δοκεῖ, στοχάζεται, ἰσοῦται, σοφίζεται. Dubitantes, quales hi, suis ipsorum figmentis σοφίζονται, dum putant non fu-

à nobis fit Scriptura illa, ubi dicit; *Miseri sunt qui animo sunt duplices & incerti, qui dicunt, Hæc audivimus etiam à patribus nostris, & ecce consenuimus, & nihil horum nobis accidit.* O amentes, comparate vos arbori: vitem sumite: primùm quidem frondes defluunt; inde in ea fit germen, postea folium, dehinc flos, & post hæc acerba uva & immatura, denique uva perfecta & matura. Videtis quòd in exiguo tempore ad maturitatem pervenit fructus arboris: in veritate, brevi & subitò perficietur voluntas ejus;

VERS. COT. Jac. i. 10. 2 Pet. iii. 4.

tui, comparate vos arbori, vitem sumite; primùm quidem [a] frondescit, germen postea [b] pullulat, folium deinde & flos, posthæc uva acerba, tandem demum uva matura: videtis quòd in exiguo tempore fructus arboris ad maturitatem perducitur. In veritate, brevi & subito voluntas ejus perficietur: Scriptura etiam testi-

VERS. FELL. [a] defrondescit. WOT. [b] fit. *Id.*

turum, quod antea non fuit, ut in sequentibus habet Clemens. CLER.

'Η γραφὴ αὐτή.] Scriptura Apocrypha; cujus testimonium, ut propheticum, reperitur in Epist. ii. C. 11. COT.— Accentu mutato, lege ἡ γραφὴ αὕτη, *hæc scriptura*. DAV.—— Fortè hæc citantur ex Jac. i. 8. & 2 Pet. iii. 3, 4. inter se collatis. WOT.

'Απὸ τῶν πατέρων.] Si MS. habeat επι, ut aiunt, potest retineri, ut significet non à patribus, sed *parentum tempore*: nam ἐπὶ cum genitivo hoc significat; ut ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος, *sub Archonte*, hoc est, tempore Archontis. Sequentia favent: nam posteriora tempora conferuntur cum anterioribus. CLER. — Codex MS. exhibet επι tam in hac, quàm in altera Epistola; ubi hæc eadem habentur penê ἀυτολεξεί. WOT.

Ὦ ἀνόητοι.] Verba hæc & sequentia Clementis non sunt, ut ex Epist. ii. patet; sed ejusdem auctoris, cujus superiora. Hoc dudum monuerunt rev. Pearson & sagacissimus G. Wendelinus. COLOM.

Φυλλοροεῖ.] Ita MS. non cum duplici ρ, quod in hujusmodi vocibus hic codex nusquam agnoscit. WOT.

καὶ τῆς γραφῆς, ὅτι ταχὺ ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ, καὶ [s] ἐξαίφνης ἥξει ὁ Κύριος εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἅγιος ὃν ὑμεῖς προσδοκᾶτε.

ΚΔ'. Κατανοήσωμεν, ἀγαπητοί, πῶς ὁ δεσπότης [1] ἐπιδείκνυται διηνεκῶς ἡμῖν τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν ἔσεσθαι, ἧς τὴν ἀπαρχὴν ἐποιήσατο τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐκ νεκρ[ῶν] ἀναστήσας. Ἴδωμεν, ἀγαπητοί, τὴν κατὰ κα[ιρὸν] γινομένην ἀνάστασιν. Ἡμέρ[α καὶ] νὺξ ἀνάστασιν ἡμῖν δηλοῦσ[ιν·] κοιμᾶται ἡ νὺξ, ἀνίσταται ἡ[μέρα,] ἡ ἡμέρα [2] ἄπεισιν, νὺξ ἐπέρ[χεται. Ἴδωμ]εν τοὺς καρπούς· ὁ σπόρος [πᾶσι δῆλόν] τινα τρόπον γίνεται. Ἐξῆλ[θεν ὁ σπ]εί-

monium perhibente, *quòd statim venturus sit* [e] *Dominus in templum ejus, & sanctus quem vos expectatis.*

XXIV. Consideremus, dilecti, quemadmodum Dominus futuram resurrectionem nobis [a] perpetuo osten-

VERS. FELL [e] neque tardabit, & statim veniet Id.

[a] continuo. WOT.

[s] ἐξαιχνης. [1] MS. ἐπιδικνυται. [2] C. ἔπεισιν.

Καὶ οὐ χρονιεῖ, καὶ ἐξαίφνης ἥξει.] Restituimus hæc ab omnibus codicibus impressis omissa, ex MS codice WOT.

Καὶ ὁ ἅγιος] Mal. iii 1. Fieri potest ut ἄγγελος, per breviationem primò scriptum, postea transierit in ἅγιος. COT.

Ἡμέρα καὶ νὺξ, κ. τ. λ] Tertullianus de resurrectione, C. 12. locum hunc eleganter exprimit; nec dubium est, quin in hoc & sequente capite quod de Phœnice est, Clementem nostrum sequutus sit. *Aspice tunc*, inquit, *ad ipsa quoque exempla divinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris usquequaque sepelitur. Funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cuncta, ubique justitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur, & tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem & integra & tota universo orbi reviviscit, interficiens mortem suam noctem, rescindens sepulturam suam tenebras, hæres sibimet existens, donec & nox revivisceat cum suo & illa suggestu.* &c. Sic Epiphanius in Ancorato, Καὶ ἡ κτίσις πᾶσα διαῤῥήδην αὐτοὺς ἐλέγχει, ὑποφαίνουσα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀναστάσεως τὸ εἶδος· δύνει γὰρ ἡ ἡμέρα, καὶ νεκρῶν αἰνιττόμεθα τὸν τρόπον κοιμισμὸν αἰνιττομένης· ἀνα-

scripturâ etiam testimonium perhibente, quòd *protinus veniet Dominus ad templum suum, & sanctus quem vos expectatis.* VERS. COT. Mal. iii. 1. Hab. ii. 3. Heb. x. 37.

XXIV. Consideremus, dilecti, quemadmodum Dominus continuè nobis ostendat resurrectionem quæ futura est; cujus primitias fecit Dominum Jesum Christum, suscitans eum è mortuis. Intueamur, dilecti, quæ omni tempore fit, resurrectionem. Dies & nox resurrectionem nobis declarant: cubat nox, exsurgit dies; dies abit, nox advenit. Respiciamus fruges: sementis quo modo fiat, omnibus obvium est: *Egres-* Lege Epist. ii. cap. 9. 1 Cor. xv.

dat, cujus primitias Dominum Jesum Christum fecit, eum à mortuis [b] suscitans. Intueamur, dilecti, resurrectionem quæ omni tempore fit. Dies & nox resurrectionem nobis ostendunt; nox cubat, exurgit dies; abit dies, nox ingruit & insequitur. Intueamur [c] fruges, sementis quomodo fiat omnibus obvium est: *Egressus* VERS. FELL. [b] suscitavit. *Id.* [c] fructus terræ, seminatio grani. *Id.*

τέλλει ἡ ἡμέρα ἡμᾶς διϋπνίζουσα, καὶ ἀναστάσεως ὑποδεικνύουσα τὸ σημεῖον. Locus hic corruptus videtur, quem nos ex conjectura sic emendandum putamus, καὶ νεκρῶν ὑπνωτιζόμεθα τὸν τρόπον, κοιμήσεως θάνατον αἰνιττομένης &c. JUN.

'Ο σπόρος [πᾶσι δῆλόν] Malè Junius supplevit hiatum, qui non est nisi sex vel ad plurimum septem literarum. Millius legendum vult γυμνὸς vel νεκρὸς, & vocem σπόρος eodem modo, quo σπέρμα, interpretandum esse putat: *Videamus fructus, quomodo semen mortuum vel nudum producitur.* Agnosco sanè vocem σπόρος sæpe idem significare quod σπέρμα. Usitatiùs autem denotat ipsam serendi actionem: quam igitur proximè sequuntur σπερμάτων ἅτινα ... ξηρὰ καὶ γυμνὰ, mallim interpretari σπόρος *seminatio* vel *satio*, & legere σπόρος κόκκου vel σίτου. WOT.—— Supplendum crediderim οἴδαμεν, vel εὖ ἴσμεν. Quod de tritici grano refert noster, id S. Paulo debet: reliquas autem rhetoricas futuræ resurrectionis probationes ex Clemente mutuati sunt Theophilus ad Autolycum, Lib. i. p. 34. Tertullianus Apol. C. xlviii. aliique Patres. DAV.

ρων, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν, [καὶ βληθέ]ντων σπερμάτων, ἅτινα πέ[πτωκεν ε]ἰς τὴν γῆν ξηρὰ καὶ γυμνὰ, δι[αλύει χρόνος]· εἶτ᾽ ἐκ τῆς διαλύσεως ἡ μεγά[λη δύναμ]ις τῆς προνοίας τοῦ δεσπότου [ἀνίσ]τησιν αὐτὰ, καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς πλεί[ονα αὔ]ξει, καὶ ἐκφέρει καρπόν.

KE'. [Ἴδω]μεν τὸ παράδοξον σημεῖον, τὸ [γιν]όμενον ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς [τό]ποις, τουτέστιν τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν. [1] Ὄρνεον γάρ ἐστιν ὃ προσονο-

VERS FELL. *est seminator*, & semen in terram jecit, & jactis seminibus, quæ nuda & arida in terram ceciderunt, tempore dissolvuntur, & post dissolutionem magna divinæ pro-

VAR. LECT. [1] MS. ὀρναιον.

Ξηρὰ καὶ γυμνὰ.] Sic Proclus apud Epiphanium, γυμνὰ καὶ ἄσαρκα βάλλεται εἰς γῆν, καὶ τελεσφορούμενα ἀποδίδοται. Sic Apostolus ad 1 Cor. xv. 37. γυμνὸν κόκκον. JUN.

Δι[αλύει χρόνος.] Hæc lectio admitti nequit: spatium enim inter δι & εἰτ' non est nisi quinque, vel ad plurimum sex literarum. Existimo exhibuisse MS. ε pro αι posito, διαλυεῖε. Utitur certè λύεται Theophilus Antiochenus, Lib. i. ad Autolycum, de hac ipsa re agens. Lego igitur διαλύεται, nec dubito quin ita scripserit Clemens ipse. WOT.

Μεγάλη δύναμις.] Cod. MS. exhibet μεγα—ης: proculdubio legendum est μεγαλειότης. WOT.

Ὄρνεον γάρ ἐστιν κ. τ. λ.] Non fertur alia fabula, in cujus enarratione consentiant magis, magisque dissentiant Scriptores: consentiunt fere omnes in re, dissentiunt de modo. Et quidem mos est Patribus exemplo Phœnicis, partim ad mores uti, partim ad mysteria, partum virgineum, & resurrectionem Dominicam ac nostram: trahitur ab aliis ad falsa dogmata. Sed mirum, cunctis Christianis non suboluisse fraudem, ob Paganismum fabellæ permistum. Quia autem φοῖνιξ Græcè & unigenam avem & palmam significat; hinc factum est, ut Davidis textus Psalm. xci. 13. Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, à plurimis de palma, à Tertulliano & Epiphanio de alite sit acceptus. Hinc etiam evenit ut Ezechielus Poeta, in Dramate inscripto Ἐξαγωγῇ, postquam egit de septuaginta palmis, Exod. xv. 27. subjunxerit occursum & descriptionem Phœnicis, (Vide Eusebii *Præpar. Evang. Lib.* ix. 29.) utque Auctor Carminis de Phœnice, Lactantio tributi, in fictione sua locum palmæ dederit: ut denique, arborem alii ab ave, avem alii ab arbore deduxerint. Porrò

sus est seminator, & semen in terram jecit; atque jactis seminibus, quæ arida & nuda ceciderunt in terram, tempore dissolvuntur; & post dissolutionem, magna providentiæ Domini virtus resuscitat ea; ac ex uno, multum fructum profert & accumulat.

VERS. COT.

XXV. Contemplemur signum mirabile, quod in Orientalibus locis, scilicet in Arabia fit. Avis quippe est quæ vocatur Phœnix: hæc singu-

videntiæ [d] virtus resuscitat ea, ac ex uno plura fiunt, & fructum producunt.

XXV. Contemplemur signum mirabile quod in partibus orientis, scilicet, in Arabia fit. Avis est, quæ Phœnix vocatur: hæc sui generis sola & [a] unigena ex-

VERS. FELL. [d] potestate resuscitantur. *Id.* [a] solitaria. WOT.

narratiuncula Phœnicis in editionibus posterioribus Hieronymi manca est, atque adeo ex veteri Lugdunensi ad pristinam integritatem revocari debet, rescribendo hunc in modum: *Phœnix avis est in India, & per quingentos annos de Libano implet se aromatibus, & sic nidificat, & indicat Sacerdoti Heliopolitano, mense Famenoth aut Farmuth. Implet aram Sacerdos sarmentis; & ibi confert Phœnix aromata, & electrum aræ imponit. Et primo solis ortu, Phœnix quidem movet pennas; solis verò calore accenditur electrum, & sic exuruntur aromata, & ipse Phœnix incenditur. Crastino die de cinere gignitur vermis: secundo pennas effert: tertio ad antiquam redit naturam: & sic ad sua loca revertitur.* Habetur locus in Epistola, seu potiùs post Epistolam ad Præsidium de cereo Paschali. COT.

De Phœnice, ave πολυθρυλλήτω, & resurrectionis symbolo, multi multa, Patres Græci & Latini, historici & philosophi, strictâ & solutâ oratione. Maximus autem contra Severi dogmata ad Petrum Illustrium, fabulam conatur ostendere quæ de ea narrantur, nullumque animal μοναδικὸν esse contendit. Ego, licèt incerta sint quædam quæ de hoc alite feruntur, & fabulosis aucta (ut Tacitus *Annal.* Lib. vi.) cæterùm esse ejusmodi volucrem, quæ redivivo suæ carnis humore reparetur, & de suo surgat rogo, & quòd in Ægypto etiam aliquando aspiciatur, cum illo non ambigo: maloque cum Clemente nostro viro Apostolico, Tertulliano, Origene, Cyrillo Hierosf. Eusebio, Nazianzeno, Epiphanio, Synesio, Hieronymo, Ambrosio, Lactantio, Plinio, Seneca, Mela, Solino, Philostrato, Libanio, & aliis errare; quàm Maximum & ejus sequacium opinionem sequi, qui τὴν

παντοκρατορικὴν τοῦ δημιουργοῦ δύναμιν rationis humanæ imbecillitate metiuntur, & ancillantis naturæ legibus naturæ dominum circumſcribunt. Maximo autem Origenem oppono, qui, Lib. iv. contra Celſum, ſecundùm naturam hoc fieri poſſe aſſerit. Et pleniſſimo huic & firmiſſimo (ut Tertulliani verbis utar) reſurrectionis ſpecimini, ex Methodio, etiam noviſſimi diei non abſimile in natura indicium & documentum, addo; Pyragnum, ſcilicet, plantam, quæ ardente Olympo in mediis flammis viret & floret, ac ſi juxta aquarum decurſus plantaretur. *Phot. Bibl. pag.* 623. *edit. Schot.* Jun. ——— Quo loco legendum forſan diviſim *πῦρ ἄγνος*. Sic certè H. St. & ejus gener Caſaubonus. Colom.——— Præter Auctores ſupra memoratos, de Phœnice mentionem fecerunt Herodotus, Diodorus Siculus, Dion, Plutarchus, & Poetæ, Ovidius, & Claudianus.

Photius in Bibliotheca, vitio vertit authori noſtro, quòd de Phœnice hic verba fecerit. Meminiſſe autem potuit, in S. Literis, ſaltem ex mente Lxx. Hieronymi, atque aliorum interpretum, animalia recenſeri non magis à naturalis hiſtoriæ, & Philoſophiæ peritis agnita, quàm Aſſyriam hanc volucrem: in iis enim leguntur *τραγέλαφοι*, *Gryphes*, *μυρμηκολέοντες*, *fauni*, *ſatyri*, *ſirenes*, *lamiæ*. Imò verò diſquiſitionem aliquam meretur, an non de phœnice expreſſa habeatur mentio in Libro Jobi xxix. 18. ubi dicit עם קני אגוע ובחול ארבה ימים *expirabo in nido meo, & ſicut Phœnix multiplicabo dies.* Vetuſtiſſimi apud Heb. Authores, & maximi nominis, certè ſunt in ea ſententia. Quin & in *Maſora* ſpecialiter notatur, quòd vox hæc חול aliud ſignificet quàm vulgò, de qua Hieronymus in Epiſtola ad Præſidium. *Et verò ex nota quadam Maſoretica quæ ad hanc vocem adſcripta legitur, in quibuſdam Bibliis MSS. quæ præſcribitur bis reperiri, idque in duabus ſignificationibus*; *ſequitur apud Jobum* phœnicem *ſignificare, cum Gen.* xxii. 17. arenam *ſignificet*. Porrò dicit *R. D. Kimchi*, ſe inveniſſe vocem חול cum *Shurek*, ut *phœnicem* ſignificet in libro correcto *Hieroſolymitano*. Revera Lxx Seniores ita reddunt has voces *ἡ ἡλικία μου γηράσει ὥσπερ στέλεχος φοίνικος*, ubi φοῖνιξ homonymum eſt, & *palmam* non minùs quàm *phœnicem* effert. Sed quandoquidem חול *palmam* nunquam denotare cognoſcitur, cogitandum venit, utrùm incredibile prorſus ſit *τὸ στέλεχος* hìc in eo ſignificatu apud eos poſitum quo *ſtirps* & *ſtemma* in omnibus fere dialectis paſſim uſurpantur: quod ſi fiat, ipſi Lxx Interpretes omnino Phœnicem agnovere. [Verſio Vulgata habet, *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* Nulla verò eſt connexio inter *ſicut palma multiplicabo dies*, & *in nidulo meo moriar*. Quidni autem hic *Phœnix* admittamus, cùm ab eodem tales *Leviathan* & *Beemoth* deſcribantur, quales non uſquam vel terrâ vel mari reperias? Wot.] At verò ſi mantiſſæ loco adjiciatur, Authores laudatiſſimos, quà ſacros, quà profanos, eadem fuiſſe in ſen-

tentia; minimè mirum videri debet (utcunque Bochartus aliter senserit) doctissimum Junium apud se statuisse, satius esse tantis auspiciis errare, præsertim in re ubi sine noxa peccatur, quàm contrariæ sententiæ fautoribus accedendo vel rectè sentire. Certè cùm Cornelius Tacitus, cui adstipulantur reliqui istius seculi Historici, disertè dicat, *Paulo Fabio & Lucio Vitellio Coss. post longum seculorum ambitum, avem Phœnicem in Ægyptum venisse, & præbuisse materiem doctissimis indigenarum & Græcorum, multa super eo miraculo disserendi*, minimè putandum est, eum merum mendacium, & puram putam fabulam effutiisse: præsertim quando satis constat, quantum olim malus Dæmon miserorum hominum superstitioni & ignorantiæ insultabat; quantumque è re sua erat eâ tempestate, cùm Evangelii splendor terrarum orbem vitalibus radiis salutare inciperet, notabili aliquo commento seipsum venditare. Etquidem qui se pro *aëris principe*, per avium ministeria, & universum auguralis scientiæ apparatum gesserat, quique celeberrima illa Jovis Dodonæi apud Græcos, atque Hammonis apud Ægyptios Oracula, solenni avium τερατείᾳ, dedicaverat, (de qua re inter alios consuli potest Herodotus in Euterpe) non absurdè fecisse videbitur, si nutantia sua sacra stabilire conaretur, revocato eo ostento Heliopoli, quod animos hominum pridem imbuerat; promptissimamque fidem sibi spondere poterat. Nimirum, quòd post longa quædam intervalla, avis formæ prorsus insolitæ, à colore saltem si non & veteri nomenclatura Phœnix dicendi, sese ostentaret, *quæ sublato*, ut verbis Taciti utar, *myrrhæ pondere, tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit*, sarcinam suam *ad Solis Aram perferret, atque adoleret*: atque officio illo planè mirabili, non minùs quàm munere, honorem altaribus adderet. Ostentum certè illud, quod Tarquinio Prisco animos dedit, ut apud Romanos imperium capesseret, (ut alia à Livio memorata prætercam,) multum ex hoc trahere videtur, nec non ei facem præferre. Sed si hæc minùs satisfaciant; breviter dici poterit, Phœnicis historiam apud omnes pro concessa habitam, & proinde argumento *ad homines* ducto, rectissimè inservire: nihil enim refert, quibus armis hostem confodiamus; nec minùs feliciter ab admisso errore redarguetur error, quàm à veritate in medium producta veritati fides & auctoramentum accedunt. Nec aliter videtur B. Paulus, cùm in hoc ipso negotio, apud hosce arbitros, (Corinthios intelligo) versaretur, allegasse in causam suam, morem, pariter cum Phœnicis hac historia improbabilem, *baptismum pro mortuis*; ut exinde resurrectionem comprobaret FELL.

De Phœnice nullum antiquius testimonium habemus eo quod exstat in Historia Sinica viri fide dignissimi Martinii, sub Xoarro iv. Imperatore: *sub initium imperii Solis avis apparuit, cujus adventu felicitatem regno portendi vulgò existimant. Est forma, qua avem hanc pingunt, aquilam crederes, nisi plumarum*

μάζεται Φοῖνιξ· τοῦτο [2] μονογενὲς ὑπάρχον ζῇ ἔτη πεντακόσια· γενόμενόν τε ἤδη πρὸς ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτὸ, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ ἐκ λιβάνου καὶ σμύρνης, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρωμάτων, εἰς ὃν πληρωθέντος τοῦ χρόνου εἰσέρχεται, καὶ τελευτᾷ. Σηπομένης δὲ τῆς σαρκὸς σκώληξ τις γεννᾶται, ὃς ἐκ τῆς ἰκμάδος τοῦ [3] τετελευτηκότος ζώου ἀνατρεφόμενος, πτεροφυεῖ. εἶτα γενναῖος γενόμενος αἴρει τὸν σηκὸν ἐκεῖνον, ὅπου τὰ ὀστᾶ τοῦ προγεγονότος ἐστὶν, καὶ ταῦτα [4] βαστάζων, διανεύει ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς χώρας ἕως τῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν λεγομένην Ἡλιούπολιν· καὶ ἡμέρας, βλεπόντων πάντων ἐπιπτὰς, ἐπὶ τὸν τοῦ ἡλίου βωμὸν τίθησιν αὐτὰ, καὶ οὕτως εἰς τοὐπίσω ἀφορμᾷ. Οἱ οὖν ἱερεῖς ἐπισκέπτονται

VERS. FELL istens annos quingentos vivit, & cum morte dissolvenda est, è thure, myrrha, & reliquis aromatibus loculum sibi struit, quem completo annorum spatio ingreditur, & vitam deponit: ex carne vero ejus putrefacta vermis quidam nascitur, qui animalis defuncti

VAR. LECT. [2] μονογενης. [3] ἐτελευτηκοτος. [4] βασταζον.

mira & discolor varietas obstaret. Phœnicem ut esse suspicer, ejus raritas persuadet. COLOM.

Locum hunc de Phœnice, quasi emblemate resurrectionis, nemo castigavit, excepto Photio in Biblioth. Cod. CXXVI. Verùm si eruditus ille Criticus attendisset id quod soleant facere Scriptores Ecclesiastici, quando loquuntur διδακτικῶς, hoc est, seriò & ut doceant; quidve faciant, cùm loquuntur tantùm οἰκονομικῶς (ut loqui solent) ubi rhetoricè tantùm illustrant quod docent, forte ab ea castigatione abstinuisset. BURT.

Veritas tanti momenti æternæ veritatis, ut sic dicam, principiis nitatur oportet. Finis historiæ de cineribus Phœnicis aræ solis impositis, in urbe superstitiosa, ejusdem est ingenii, quod inter mulieres pias *Danaidas* & *Dircas* antea recensuit. Si tamen hæc essent Clementis, ignoscere quidem viro, aliarum virtutum causâ, sed laudare ejusmodi ratiocinationem non possemus. CLER.——— Ne condemnetur Pater, quod hoc vulgo tunc temporis recepto miraculo ad confirmandam doctrinam de resurrectione utitur. WOT.

laris & unigena exsistens, annos vivit quingentos: cumque jam morte dissolvenda est, loculum sibi conficit è thure, myrrha, & reliquis aromatibus, quem completo tempore ingreditur, & obit: ex carne verò ejus putrefacta, vermis quidam nascitur, qui animalis defuncti humore nutritus, plumescit; deinde fortior factus, loculum illum, in quo antecessoris ossa reposita sunt, sustollit; eaque portans ex Arabica regione ad Ægyptum & urbem quæ dicitur Heliopolis, vergit; & interdiu, spectantibus omnibus advolans, super altare Solis illa collocat, atque ita retrorsum proripit se. Itaque sacerdotes com- VERS. COT.

humore nutritus plumescit, & auctis postea viribus loculum tollit, in quo ossa parentis recondita sunt, quæ humeris gestans ex Arabica regione in Ægyptum, & urbem quæ Heliopolis dicitur, pervolat, ac spectantibus omnibus diurno tempore advolans, super altare Solis illa collocat, atque ita unde venerat, regreditur. Sa- VERS. FELL.

Ζῇ ἔτη πεντακόσια.] Non convenit inter scriptores de numero annorum vitæ Phœnicis, aliis mille illi annos, aliis septies mille præter sex, aliis sexcentos & sexaginta, aliis non nisi quingentos tribuentibus. BOIS.

Πρὸς ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτό.] Legendum arbitror πρὸς ἀπόλυσιν, καὶ καιρὸν τοῦ ἀποθανεῖν, ut posterius ἐξήγησις sit prioris, cùm decessus jam & tempus moriendi appetierit. BOIS. —— Tria verba postrema glossematis loco sunt habenda, ἀπόλυσις enim mortem significat; quod multis probat A. Gatakerus de Stylo N. T. C. vii. col. 47. Legendum ergo πρὸς ἀπόλυσιν, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ, *adpropinquante jam mortis tempore, loculum sibi facit.* DAV.

Διανεύει.] Hesychius Διανεύει, τρέφει (lege στρέφει) κυκλεῖ. COLOM. —— Malim ego διανύει legere, hoc est, uno progressu fertur in Ægyptum, nullâ interpositâ quiete, sicut διάνυσμα vocatur progressus diei unius vel noctis. Pro ἡμέρας, lege δι' ἡμέρας. CLER. ——— Existimo vocem διανεύει, i. e. στρέφει vel κυκλεῖ, (à terra Arabica ad Ægyptum vergit) huic loco quàm aptissimè convenire. WOT.

τὰς ἀναγραφὰς τῶν χρόνων, καὶ εὑρίσκουσιν αὐτὸν πεντακοσιοστοῦ ἔτους πεπληρωμένου ἐληλυθέναι.

Κϛ΄. Μέγα καὶ θαυμαστὸν οὖν νομίζομεν εἶναι, εἰ ὁ δημιουργὸς τῶν ἁπάντων ἀνάστασιν ποιήσεται τῶν ὁσίως αὐτῷ δουλευσάντων ἐν [1] πεποιθήσει πίστεως ἀγαθῆς, ὅπου καὶ δι' [2] ὀρνέου δείκνυσιν ἡμῖν τὸ [3] μεγαλεῖον τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ; [Λ]έγει γάρ που, Καὶ ἐξαναστήσεις με, [κ]αὶ ἐξομολογήσομαί σοι. [κ]αὶ, ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα· ἐξη[γέ]ρθην, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. [Καὶ] πάλιν Ἰὼβ λέγει, Καὶ ἀναστήσεις [τὴν] [4] σάρκα μου ταύτην, τὴν ἀναντλήσασαν ταῦτα πάντα.

ΚΖ΄. Ταύτῃ οὖν τῇ ἐλπίδι προσδεδέσθωσαν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν τῷ πιστῷ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις, καὶ τῷ δικαίῳ ἐν τοῖς κρίμασιν. Ὁ παραγγεί-

VERS. FELL. cerdotes annorum rationem in libris descriptam diligenter *b* computant, & impleto anno quingentesimo, rediisse illam comperiunt.

b calculant. *Id.*

XXVI. An magnum igitur & admirandum arbitrabimur, si rerum omnium opifex resurgere eos faciat, qui in bonæ fidei confidentia religiosè illi inservi-

VAR. LECT. [1] MS. πεποιηθησει πισταιως. [2] ορναιου δικνυσιν. [3] μεγαλιον της επαγγελειας. [4] σαρκαν.

Ἐξαναστήσεις με κ. τ. λ.] Cotelerius, cui assentitur Colomesius, petita hæc vult ex Ps. xxvii. 7. secundùm Lxx, & Vulgat. secundùm Heb. Ps. xxviii. Existimarim sanè potiùs unum esse ex iis locis, de quibus hæc habet Photius: πλὴν ὅτι ῥητά τινα ὡς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει, ὧν οὐδὲ ἡ πρώτη ἀπήλλακτο παντελῶς. WOT.

Ἐκοιμήθην καὶ κ. τ. λ.] Videtur S. Pater citasse hæc memoriter: legimus enim apud Lxx, Ps. iii. 5. Ἐγὼ [δὲ Cod. Al] ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεταί μου. Et Ps. xxiii. 4. Οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. WOT.

Καὶ ἀναστήσεις κ. τ. λ.] Hunc Jobi locum ad resurrectionem primus traxit B. Clemens, quem alii postea sunt sequuti. Sed quis à primis illis Christianis, sæculo

mentarios temporum diligenter inſpiciunt, & inveniunt avem impleto anno quingenteſimo veniſſe. VERS. COT.

XXVI. An magnum igitur & admirabile eſſe arbitramur, ſi omnium rerum opifex reſurgere faciat eos, qui ſanctè & in bonæ fidei confidentia ſervierunt illi? ubi etiam per volucrem nobis oſtendit promiſſionis ſuæ magnificentiam. Dicit enim; *Et ſuſcitabis me, & confitebor tibi.* Et; *Dormivi & ſoporatus ſum, exſurrexi, quia tu mecum es.* Ac rurſum Jobus dicit; *Et reſuſcitabis carnem meam hanc, quæ omnia hæc perpeſſa eſt.*

Pſ. iii. 5.

Job. xix. 25.

XXVII. Hac igitur ſpe, animi noſtri ad eum adſtringantur, qui fidelis eſt in promiſſionibus & juſtus in judiciis. Qui ne mentiamur

---

erunt, cùm per volucrem, promiſſionis ſuæ magnificentiam abunde nobis patefaciat? Dicit enim alicubi, *Suſcitabis me, & confitebor tibi.* Et, *Dormivi & ſoporatus ſum; ſurrexi, quia tu mecum es.* Et rurſus Job dicit, *Et carnem hanc meam reſuſcitabis, quæ omnia hæc paſſa eſt.* VERS. FELL

XXVII. Hac igitur ſpe mentes noſtræ & cogitationes fixæ, firmiter adhæreant ei, qui fidelis eſt in promiſſionibus, & juſtus in judiciis. Qui mentiri ve-

---

majoribus, omnium Scripturæ locorum germanam explanationem expoſtulet? Quis in multis illos non æquè hallucinatos exiſtimet, atque eorum nepotes? COLOM.—— Job. xix 25, 26. LXX habent, ſecundùm Cod. Vat. Οἶδα γὰρ, ὅτι ἀένναός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων, ἐπὶ γῆς ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου τὸ ἀνατλοῦν ταῦτα. Cod. Al. exhibet .... ἐπὶ γῆς· ἀναστήσει δέ μου τὸ σῶμα τὸ κ. τ. λ. Chryſ. Ὁ μέντοι Θεοδ. ἐκδοὺς, Ὁ ἀγχιστεύς μου ζῇ, καὶ ἔσχατον ἐπὶ χώματος ἀναστήσει, πείθει συνάπτειν τοὺς δύο στίχους, καὶ οὕτως ἀναγινώσκειν· Οἶδα γὰρ, ὅτι ἀένναός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων ἐπὶ γῆς, ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου τὸ ἀνατλοῦν ταῦτα. WOT.

Ταύτῃ οὖν τῇ ἐλπίδι.] i. e. διὰ ταύτην οὖν τὴν ἐλπίδα, ſcil. τῆς ἀναστάσεως. Dativus ſit cauſæ, non modi. BOIS.

λας μὴ ψεύδεσθαι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οὐ ψεύσεται· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον παρὰ τῷ Θεῷ, εἰ μὴ τὸ ψεύσασθαι. Ἀναζωπυρησάτω οὖν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, καὶ νοήσωμεν ὅτι πάντα ἐγγὺς αὐτῷ ἐστιν. Ἐν λόγῳ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ συνεστήσατο τὰ πάντα, καὶ ἐν λόγῳ δύναται αὐτὰ καταστρέψαι. Τίς ἐρεῖ αὐτῷ, τί ἐποίησας; ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ; ὅτε θέλει, καὶ ὡς θέλει, [5] ἐποίησεν πάντα, καὶ οὐδὲν μὴ παρέλθῃ τῶν δεδογματισμένων ὑπ' αὐτοῦ. Πάντα ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσι, καὶ οὐδὲν λέληθεν τὴν βουλὴν αὐτοῦ. Εἰ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· ἡ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν· καὶ οὐκ εἰσὶ λόγοι, οὐδὲ λαλιαὶ, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.

VERS. FELL. tuit, multo minùs ipse mentietur: nihil enim Deo impossibile, præterquam mentiri. Exsuscitetur in nobis fides ejus, & quòd omnia ipsi propinqua sint consideremus. In verbo magnificentiæ suæ constituit omnia, & in verbo potest omnia funditus evertere. *Quis dicet ei, Quid fecisti? vel, quis fortitudinis ejus robori re-*

VAR. LECT. [5] ποίησεν.

Ἀναζωπυρησάτο κ. τ. λ.] Ut quo nos resuscitabimur, sic resuscitetur & reviviscat in nobis fides ipsius. BOIS.

Τίς ἐρεῖ αὐτῷ, κ. τ. λ.] Liber *Sapientiæ* fortasse quondam extitit Hebraicè, quamvis ante tempora Hieronymi amissus fuerit. Occasio ejus jacturæ potuit esse hæc ipsa versio, ab Hellenista, aut Judæo Alexandrino confecta; quem nihil vetat esse ipsum Philonem, eumque hanc edidisse, multos annos ante tempus quo Clemens Epistolam ad Corinthios dedit. Ut liberè dicam quod sentio, cur Clemens, hoc loco, non adluserit ad Is. XLV. 9. quod & scriptorem *Sapientiæ* fecisse verisimile est? Nam ante hæc verba, non videmus γέγραπται, aut λέγει που, aut simile quid; qualia usitata sunt Clementi, ubi Scripturæ auctoritatem profert, non ubi ad loca magistri sui, cum simpliciter adludit. Annon etiam cogitare potuit de verbis magistri sui, Rom. ix. 19, 20.

præcepit, multò magis ipſe non mentietur. Nihil quippe Deo impoſſibile, præterquam mentiri. Exſuſcitetur itaque in nobis fides ejus, & cogitemus quòd omnia ipſi propinqua ſunt. In verbo magnificentiæ ſuæ conſtituit omnia, & in verbo poteſt illa evertere. *Quis dicet ei, Quid feciſti? aut quis reſiſtet virtuti fortitudinis ejus?* Cum voluit atque ut voluit, omnia condidit; neque quidquam ab eo decretum, præteribit. Univerſa coram ipſo ſunt, nihilque conſilium ejus latet. Si *cœli enarrant gloriam Dei: opus autem manuum ejus annunciat firmamentum:* Si *dies diei eructat verbum, & nox nocti annunciat ſcientiam: & non ſunt loquelæ, neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum.*

VERS. COT.

Sap. xii. 12. —xi. 22.

Pſ. xix. 1, 2, 3.

ſiſtet? Quando & quemadmodum voluit, omnia ab ipſo ſunt facta neque quicquam ab eo ſemel decretum, infectum præteriit. Omnia coram ipſo ſunt, nihilque conſilium ejus latuit. Si *cœli enarrant gloriam Dei, opera autem manuum ejus annunciat firmamentum.* Si *Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam: & non ſunt loquelæ, neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum.*

VERS. FELL.

Verbis ποιέω & ἀνθίστημι æquè utitur Paulus ac auctor *Sapientiæ*; nec Clemens in verbis, quibus utitur, unum, potiùs quàm alterum, imitatus eſt. Eadem de ratione, ob quam hic citaſſe *Sapientiam Salomonis* dicitur, poſſem etiam contendere, mutuatum eſſe Paulum ex eodem libro Cap. xv. 7. exemplum figuli & luti. Sed credimus eum potiùs reſpexiſſe ad Iſaiæ locum citatum, vel ad Jer. xviii. 6. Quid ſi Clemens animi ſenſa expreſſit ejus ſcriptoris verbis? Ea non profert, ut locum Scripturæ, magis quàm Paulus ſenarium Menandri. BURT.

Παρέλθη.] Junius & Colomeſius legunt rectius παρῆλθε. WOT.

Ei οἱ οὐρανοὶ.] Legendum puto καὶ οἱ οὐρανοί. DAV.

ΚΗʹ. Πάντων οὖν βλεπομένων καὶ ἀκουομένων, φοβηθῶμεν αὐτὸν, καὶ ἀπολείπωμεν φαύλων ἔργων μιαρὰς ἐπιθυμίας, ἵνα τῷ ἐλέει αὐτοῦ σκεπασθῶμεν ἀπὸ τῶν μελλόντων κριμάτων. [1] Ποῦ γάρ τις ἡμῶν δύναται φυγεῖν ἀπὸ τῆς κραταιᾶς χειρὸς αὐτοῦ; ποῖος δὲ κόσμος δέξεταί τινα τῶν αὐτομολούντων ἀπ' αὐτοῦ; Λέγει γάρ που τὸ γραφεῖον, Ποῦ [2] ἀφήξω, καὶ ποῦ κρυβήσομαι ἀπὸ τοῦ προσώπου σου; ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ εἶ ἐκεῖ· ἐὰν ἀπέλθω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, ἐκεῖ ἡ δεξιά σου· ἐὰν καταστρώσω εἰς τὰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦ-

VERS. FELL. XXVIII. Cum omnia igitur [a] videantur & audiantur, metuamus eum, & impuras concupiſcentias pravorum operum deſeramus, ut à futuro judicio, ejus miſericor-

[a] ejus oculis & auribus pateant WOT.

VAR. LECT. [1] J. F. Πϛῖ. [2] J. COL. F. ἀφίξομαι. B. φεύξομαι.

Ἀκουομένων] Subauditur ὑπ' αὐτοῦ. BOIS.

Σκεπασθῶμεν.] Ita ſe rectè habet MS. WOT.

Γραφεῖον.] Rectè γραφεία nomine Pſalterium donatur: quandoquidem, ut diſcimus ex S. Hieronymo, in Prologo galeato, ac in Præfatione ad Danielem, diſtribuuntur Scripturæ Teſt. Vet. in νομοθεσίαν ſeu νόμον, προφήτας, & γραφεία: in libros Moſis ſeu Legem, Prophetas, & Hagiographa; contineturque in tertio ordine liber Davidis. Certè Lucæ xxiv. 44. Pſalmos diſtinctos habes à Lege & Prophetis. Ac ſentiunt cum Evangeliſta præſtantiſſimi Judæi, Philo & Joſephus. Interdum tamen cum γραφείοις & ἁγιογράφοις non numerantur Pſalmi; nimirum ab Epiphanio, illiuſque exſcriptore Damaſceno, Caſſiodoro, & Hieronymo in Præfationibus ad Tobiam & Judith; in quibus hic tradit eadem duo volumina ab Hebræis de catalogo divinarum ſcripturarum ſecari, atque legi inter Hagiographa, quorum auctoritas ad roboranda illa quæ in contentionem veniunt minùs idonea judicatur. Quo fit, ut duplicis generis Hagiographa habuiſſe dicendi ſint Hebræi, majoris videlicet, ac minoris auctoritatis; atque in prioribus dumtaxat cum ſacris ſcripturis poſuiſſe Pſalmos. Nec miraberis diverſam acceptionem, auctoritatemque Hagiographorum, poſtquam inſignia iſta de Canonicis libris apud B. Auguſtinum, lib. ii. cap.

XXVIII. Cùm omnia igitur videantur & audiantur, timeamus eum, & pravorum operum impuras cupiditates relinquamus, ut illius misericordiâ à futuris judiciis tegamur. Quò enim noſtrûm aliquis à potente ejus manu effugere poteſt? Qualis autem mundus ſuſcipiet quempiam ab eo transfugientem. Dicit namque ſcriptura alicubi: *Quò ibo, & quò abſcondar à facie tua? Si aſcendero in cœlum, tu es illic: ſi abiero ad extrema terræ, illic eſt dextra tua: ſi divertero in abyſſos, illic eſt ſpiritus*

VERS. COT.

Pſ. cxxxviii 7, 8, 9, 10.

dia, tegamur [b] Quò enim quis noſtrum à potente ejus manu fugere poteſt? Quis mundus ab eo deſciſcentem & transfugam recipiet? Dicit enim alicubi ſcriptura, *Quo fugiam, & ubi à facie tua occultabor? Si aſcendero in cœlum, tu illic es; ſi ad terræ extrema abiero, dextra tua illic; ſi ſtratum poſuero in abyſſo, illic eſt ſpi-*

VERS. FELL

[b] Quonam *Id.*

8. de doctrina Chriſtiana legeris; *In Canonicis autem Scripturis, Eccleſiarum Catholicarum quamplurium auctoritatem ſequatur; inter quas ſanè illæ ſunt, quæ Apoſtolicas ſedes habere, & epiſtolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis Canonicis, ut eas, quæ ab omnibus accipiuntur Eccleſiis Catholicis, præponat eis, quas quædam non accipiunt. In eis verò quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures gravioreſque accipiunt, eis quas pauciores minoriſque auctoritatis Eccleſiæ tenent. Si autem alias invenerit à pluribus, alias à gravioribus haberi; quamquam hoc facilè invenire non poſſit, æqualis tamen auctoritatis eas habendas puto.* COT.——— Inter Hagiographa, in Hebræis codicibus primus ac præcipuus eſt Pſalmorum liber, unde nomen toti volumini inditum videtur. WOT.

Ποῦ ἀφήξω κ. τ. λ.] Hæc à Clemente compendioſiùs dicuntur, ſive ea memoriter citârit, ad ſenſum non ad verba attendens; ſive ea in compendium redegerit. Clemens Alex. etiam in his citandis propiùs accedit ad Romanum, quàm ad LXX. WOT.

Ἐὰν καταστρώσω.] Sic Job. xvii. 12. ἐν δὲ γνόφῳ ἔστρωταί μου ἡ στρωμνή. verbum καταστρωννύειν hoc loco proximè accedit ad fontem Hebraicum. JUN.— Clemens non ſemper ſequitur verſionem LXX, ſed interdum vel ſuam, vel aliorum Hebraicè doctorum, præfert. BOIS.

μά σου. Ποῖ οὖν τις ἀπέλθῃ, ἢ ποῦ ἀποδράσῃ, ἀπὸ τοῦ τὰ πάντα ἐμπεριέχοντος;

ΚΘʹ. Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἁγνὰς καὶ ἀμιάντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτὸν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὔσπλαγχνον πατέρα ἡμῶν, ὃς ἐκλογῆς μέρος ἐποίησεν ἑαυτῷ. Οὕτω γὰρ γέγραπται, Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακὼβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει, Ἰδοὺ Κύριος λαμβάνει ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἐθνῶν, ὥσπερ λαμβάνει ἄνθρωπος τὴν ἀπαρχὴν αὐτοῦ τῆς ἅλω, καὶ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἅγια ἁγίων.

Λʹ. [1] Ἁγίου οὖν μερὶς ὑπάρχοντες, ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασμοῦ πάντα, φεύγοντες καταλαλιὰς, μιαράς τε καὶ ἁγνοὺς συμπλοκὰς, μέθας

VERS. FELL *ritus tuus.* Quò igitur abibit quiſpiam, vel quò aufugiet, ab eo qui omnia complectitur?

XXIX. Quare caſtas & puras manus elevantes, & benignum & miſericordem patrem noſtrum diligentes, in ſanctitate cordis accedamus ad ipſum, qui nos ſibi ipſi electionis ſortem fecit. Sic enim ſcriptum eſt, *Quando dividebat altiſſimus gentes, quando diſſeminavit filios* [a] *Adæ; conſtituit terminos gentium, ſecundùm nu-*

[a] Adam. WOT.

VAR. LECT. [1] MS. ἐπιεικην. [1] MS. Αγιουν μερις.

Ἁγνὰς.] Imitatur S. Paulum in 1 Tim. ii. 8. WOT.

Ὃς ἐκλογῆς κ. τ. λ.] Junius vult ὃς ἡμᾶς ἐκλογῆς. Boiſius, ὃς ἡμᾶς, vel ἔθνη, quod malim, propter ea quæ ſequuntur citata ex Deuteronomio. WOT. —— Reſcribendum potiùs οὓς ἐκλογῆς, ut ad vocem ἡμῶν referatur. Ea certè mutatio, cùm ſit minima, & orationi conveniat, fortè non diſplicebit. DAV.

Διέσπειρεν.] Ita MS. & LXX. at Codd. imp. δὲ ἔσπειρεν. WOT.

tuus. Quò igitur abibit quiſpiam, vel quò aufugiet, ab eo qui omnia complectitur? VERS. COT.

XXIX. Accedamus ergo ad eum in ſanctitate animæ, caſtas & impollutas manus elevantes ad illum, diligentes benignum & miſericordem patrem noſtrum, qui nos electionis partem fecit ſibi. Sic enim ſcriptum eſt: *Quando diviſit Altiſſimus gentes, quando diſſeminavit filios Adæ; conſtituit terminos gentium ſecundùm numerum Angelorum: factus eſt pars Domini, populus ejus Jacob; funiculus hæreditatis ejus, Iſraël.* Et in alio loco ait: *Ecce Dominus accipit ſibi gentem è medio gentium; ſicut homo accepit primitias areæ ſuæ: & ex gente illa egredientur ſancta ſanctorum.*

Deut. xxxii 8, 9.

—iv. 34.

Numb. xviii. 27.

XXX. Cùm igitur Sancti pars ſimus, faciamus omnia quæ ad ſanctitatem pertinent; vitantes obtrectationem, impuros ac impudicos

merum Angelorum Dei. Et factus eſt pars Domini Jacob, funiculus hæreditatis ejus Iſrael. Et in alio loco dicit, *Ecce Dominus tollit ſibi gentem è medio gentium, prout homo primitias areæ ſuæ accipit, & ex gente illa Sancta Sanctorum egredientur.* VERS. FELL.

XXX. Cùm igitur portiones ſancti ſimus, faciamus omnia quæ ad ſanctitatem pertinent, obtrectationes devitantes, ſceleſtos & inceſtos complexus, ebrietates, in-

Κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ.] Sic Lxx. At Text. Heb. & Samar. habent *ſecundùm numerum filiorum Iſrael:* ita Vulgat. cæteræque verſiones omnes. Novatianus verò, Ruffinus, & Hieronymus legunt *angelorum Dei*. WOT.

Ἁγνοὺς.] Lege λάγνους ex reverendi patris conjectura. Heſychius: Λάγνος, ὁ αἰσχρὸς, περὶ πορνείαν ἐπτοημένος. COLOM. —— Utitur ſanè voce λαγνεία S. Chryſoſtomus cum μέθη conjunctâ. Junius, Cotelerius, & Fellus legunt ἀνάγνους, quod malim utpote apud Eccleſiaſticos uſitatius. WOT.

τε καὶ νεωτερισμοὺς, καὶ βδελυκτὰς ἐπιθυμίας, [2] μυσαρὰν μοιχείαν, βδελυκτὴν ὑπερηφανίαν. Θεὸς γὰρ, φησιν, ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Κολληθῶμεν οὖν ἐκείνοις, οἷς ἡ χάρις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δέδοται. Ἐνδυσώμεθα τὴν ὁμόνοιαν, ταπεινοφρονοῦντες, [3] ἐγκρατευόμενοι, ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ καὶ καταλαλιᾶς πόῤῥω ἑαυτοὺς ποιοῦντες, ἔργοις δικαιούμενοι, καὶ μὴ λόγοις. Λέγει γὰρ, Ὁ τὰ πολλὰ λέγων, καὶ ἀντακούσεται, ἢ ὁ εὔλαλος οἴεται εἶναι δίκαιος; εὐλογημένος γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος. Μὴ πολὺς ἐν ῥήμασιν γίνου. Ὁ ἔπαινος ἡμῶν ἔστω ἐν Θεῷ, καὶ μὴ ἐξ αὐτῶν· αὐτεπαινετοὺς γὰρ μισεῖ ὁ Θεός. Ἡ μαρτυρία τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἡμῶν διδόσθω ὑπ᾽ ἄλλων, καθὼς [4] ἐδόθη τοῖς πατράσιν ἡμῶν τοῖς δικαίοις. Θράσος καὶ αὐθάδεια καὶ τόλμα, τοῖς κατηραμένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· [5] ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφρο-

VERS. FELL. solentias, concupiscentias abominandas, [a] detestandum adulterium, [b] exsecrabilem superbiam. *Deus enim*, inquit, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* [c] Adglutinemur igitur eis quibus gratia à Deo concessa est, concordiam cum animi modestia induamus, continentiæ dono instructi, susurrationem omnem & obtrectationem procul [d] devitemus, operibus non autem verbis

[a] impurum WOT. [b] detestabilem. *Id.* [c] Adstringamur. *Id.* [d] devitantes. *Id.*

VAR. LECT. [2] μυσεραν μοιχιαν. [3] J. F. και εγκρατευομενοι. [4] εδεηθη. [5] επιεικια.

Θεὸς γάρ, Φησιν, κ. τ. λ.] Citantur hæc ex Prov. iii. 34. quæ citantur etiam à S. Jacobo & à S. Petro. BOIS. WOT.

Ἐνδυσώμεθα τὴν κ. τ. λ.] Si ferat syntaxeως ratio, mutatâ interpunctione mallem legere, Ἐνδυσώμεθα τὴν ὁμόνοιαν ταπεινοφρονοῦντες, ἐγκρατευόμενοι ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ, καὶ καταλαλιᾶς πόῤῥω ἑαυτοὺς ποιοῦντες. WOT.

Ὁ τὰ πολλὰ κ. τ. λ.] Sic apud LXX. At aliter Heb. *Nunquid multitudini verborum non respondebitur, & num vir labiorum justificabitur? Nugæ tuæ homines tacere facient?* Vulgat. *Nunquid qui multa loquitur non & audiet? aut vir verbosus*

complexus, ebrietates & insolentias, & abominandas cupiditates, detestandum adulterium, exsecrabilem superbiam. *Deus enim*, inquit, *superbis resistit; humilibus autem dat gratiam.* Agglutinemur ergo ad eos, quibus gratia à Deo concessa est. Induamus concordiam; humiles, continentes, ab omni susurro & obtrectatione procul recedentes, operibus, non verbis, justi effecti. Dicit enim, *Qui multa dicit; & vicissim audiet: aut loquax videtur esse justus? Benedictus natus mulieris, brevis vitæ. Ne multus sis in verbis.* Laus nostra in Deo sit, & non à nobis ipsis: odit enim Deus eos, qui semetipsos prædicant. Testimonium boni operis nostri ab aliis exhibeatur nobis, sicut exhibitum est patribus nostris, viris justis. Temeritas & arrogantia & audacia, maledictis à Deo; mo-

VERS. COT. Jac. iv. 6. 1 Pet. v. 5. Job. xi. 2, 3.

[a] justificemur. Dicit enim, *Qui multa dicit, & vicissim audiet, aut etiam eloquens putat se esse justum? Benedictus natus mulieris, brevis vitæ: ne multus sis in verbis.* Sit laus nostra à Deo, & non à nobis ipsis; Deus enim suarum laudum præcones odio habet: testimonium bonarum nostrarum actionum ab aliis nobis exhibeatur, sicut patribus nostris qui justi erant exhibitum est. Temeritas, arrogantia, & audacia, maledictis à

VERS. FELL. [a] justificati. WOT.

justificabitur? Tibi soli tacebunt homines? WOT.

'Εν Θεῷ.] Mavult Junius ἐκ Θεοῦ, propter sequentia, καὶ μὴ ἐξ αὐτῶν. Nullus dubito quin hæc petita sint ex S. Pauli epist. ad Rom. ii. ubi pene eadem habentur verba, οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. WOT.

Διδόσθω ὑπ' ἄλλων.] Sic Prov. xxxvii. 2. Eleganter Plinius Epist. S. Lib. i. *Quod magnificum referente alio fuisset, ipso qui gesserat recensente, vanescit.* JUN.

Τοῖς κατηραμένοις.] Junius & Boisius legendum putant παρὰ τοῖς, ut eadem sit constructio in priore ac in posteriore membro: sed nihil muto; quum eadem phraseως mutatio subinde occurrat in N. Testamento. WOT.

σύνη, καὶ πραΰτης, παρὰ τοῖς εὐλογημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

ΛΑ'. Κολληθῶμεν οὖν τῇ εὐλογίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἴδωμεν τίνες αἱ ὁδοὶ τῆς εὐλογίας. Ἀνατυλίξωμεν τὰ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενα. Τίνος χάριν [1] εὐλογήθη ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ; οὐχὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν διὰ πίστεως ποιήσας; Ἰσαὰκ μετὰ πεποιθή[σεως γινώ]σκων τὸ μέλλον, ἡδέ[ως ἐγένε]το θυσία. Ἰακὼβ μετὰ ταπεινοφρ[οσύνης] ἐξεχώρησεν τῆς γῆς αὐ[τοῦ φεύγων ἀδελ]φὸν, καὶ ἐπορεύθη πρὸς [Λαβὰν], καὶ ἐδούλευσεν· καὶ ἐδό[θη αὐτῷ] τὸ δωδεκάσκηπτρον τοῦ [Ἰσραήλ.]

ΛΒ'. [Εἴ]τις καθ' ἓν ἕκαστον [1] εἰλικρι[νῶς] κατανοήσῃ, ἐπιγνώσεται [τὰ με]γαλεῖα τῶν ὑπ' αὐτοῦ δεδομ[ένων] [2] δωρεῶν. Ἐξ [3] αὐτοῦ γὰρ ἱερεῖ[ς] καὶ λευῖται πάντες οἱ [4] λειτουργ[οῦν]τες τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Θεοῦ· ἐξ αὐτοῦ

VERS. FELL. Deo; moderatio verò, humilitas, & mansuetudo, illis qui à Deo benedicti sunt.

XXXI. Ejus igitur benedictioni firmiter adhæreamus, & quænam sint benedictionis viæ, videamus; revolvamus diligenter quæ ab initio facta sunt. Cujus gratiâ [a] Abrahamus pater noster benedictus fuit? nonne quia justitiam & veritatem per fidem operatus est. [b] Isaacus

[a] Abraham. WOT.
[b] Isaac. *Id.*

VAR. LECT. [1] MS. ηυλογηθη. [1] MS. ιλικρινως. [2] δωραιων. [3] αυτων. [4] λιτουρ...τες.

Ἰσαὰκ μετὰ πεποιθή[σεως γινώ]σκων κ. τ. λ.] Ex quibus arcanis libris hoc hauserit Clemens equidem planè nescio. Imo contrarium liquidò patet ex Gen. xxii. 7. &c. & Isaaci fides, ob aliam causam laudatur Heb. xi. 20. DAV. —— Vide quæ diximus ad Gen. xxii. 9. CLER.

Τὸ δωδεκάσκηπτρον] Hoc est τὸ δωδεκάφυλον, σκῆπτρον enim pro φυλῇ sumitur; ut Reg. xi. 31. Καὶ δώσω σοι δέκα σκῆπτρα, καὶ δύο σκῆπτρα ἔσονται αὐτῷ. Sic etiam noster paginâ sequente, τὰ δὲ λοιπὰ σκῆπτρα. JUN.

deratio autem & humilitas & mansuetudo, apud illos qui à Deo benedicti sunt. VERS.COT.

XXXI. Ejus igitur benedictioni firmiter adhæreamus; & videamus quænam sint benedictionis viæ. Animo repetamus quæ ab initio facta sunt. Cujus gratiâ pater noster Abrahamus benedictus fuit? nonne quia justitiam & veritatem per fidem operatus fuerat? Isaacus cum confidentia quod futurum erat cognoscens, libenter factus est sacrificium. Jacobus in humilitate, dum fratrem fugit, secessit de terra sua, & profectus est ad Labanem, & servivit: & data sunt ei duodecim sceptra (*hoc est, duodecim tribus*) Israëlis.

XXXII. Si quis singillatim & distinctè consideraverit, donorum quæ per eum concessa sunt magnificentiam agnoscet. Ab illo enim orti sunt omnes Sacerdotes ac Levitæ, qui altari Domini ministrant: ab illo Dominus Jesus, secun-

cum confidentia futurum dignoscens, placidè factus est sacrificium. [c] Jacobus in humilitate à fratre fugiens, terram suam deseruit, & profectus est ad [d] Labanem, illique inservivit, & datæ sunt ei duodecim tribus [e] Israelis.

[c] Jacob. *Id.* [d] Laban. *Id.* [e] Israel. *Id.*

XXXII. Si quis particulatim singula verè & accuratè consideraverit, donorum, quæ per eum concessa sunt, magnificentiam intelliget. Ab illo enim sacerdotes omnes & Levitæ, qui altari Domini inserviunt, ab

——— Sic apud Hebræos שבט utrumque & sceptrum & tribum denotat. Datum est Jacobo, ut pater esset duodecim Patriarcharum, qui totidem quasi sceptra gerebant in republica Israelis. Malim τὸ δωδεκάσκηπτρον, ut τὸ δωδεκάκρουνον. BOIS.

'Εξ αὐτοῦ] Lect. cod. imp. præferenda ei quam exhibet MS. WOT.

ὁ Κύριος Ἰησοῦς τὸ κατὰ σάρκα· ἐξ αὐτοῦ βασιλεῖς, καὶ ἄρχοντες, καὶ ἡγούμενοι, κατὰ τὸν Ἰούδαν· τὰ δὲ λοιπὰ σκῆπτρα αὐτοῦ οὐκ ἐν μικρᾷ δόξῃ ὑπάρχουσιν, ὡς ἐπαγγειλαμένου τοῦ Θεοῦ, ὅτι Ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ. Πάντες οὖν ἐδοξάσθησαν καὶ ἐμεγαλύνθησαν, οὐ δι' αὐτῶν, ἢ τῶν ἔργων αὐτῶν, ἢ τῆς δικαιοπραγίας ἧς κατειργάσαντο, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς οὖν διὰ θελήματος αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες, οὐ δι' ἑαυτῶν δικαιούμεθα, οὐδὲ διὰ τῆς [5] ἡμετέρας σοφίας, ἢ συνέσεως, ἢ εὐσεβείας, ἢ ἔργων ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας· ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως, δι' ἧς πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος ὁ παντο-

VERS. FELL. illo Dominus Jeſus ſecundùm carnem, ab illo reges, principes, & gubernatores ex familia & ſanguine Judæ, originem traxerunt. Nec reliquæ ejus tribus in parvo honore ſunt, promittente ſcilicet Domino, [a] *Erit ſemen*

[a] quoniam. WOT.

VAR. LECT. [5] ημερας.

Τὸ κατὰ σάρκα.] Diſtinguit S. Pater humanam à Divina natura. Alludit ad Rom. ix. 5. WOT.

Οὐ δι' ἑαυτῶν δικαιούμεθα κ. τ. λ.] Si voce δικαιοῦσθαι intelligamus idem ac ἁγιάζεσθαι, verum erit, nos ſanctos fieri noſtrâ ipſorum ſanctitate, non alienâ. Sed ſi ſermo ſit de eo Dei judicio, quo fidem noſtram, quam inchoata comitatur ſanctitas, acceptam habet, quamvis imperfectam, eamque juſtitiæ loco admittit; tum verò *per fidem* juſtificamur, hoc eſt, veniam impetramus & juſtorum loco habemur, quamvis juſti non ſimus; miſericordiæ Divinæ mirâ, propter ſacrificium Chriſti, συγκαταβάσει. Tum verò illa fides, conjuncta cum ſanctimonia vitæ, imperfecta licèt, eſt nobis juſtitiæ loco. 1. Eo modo non juſtificamur, ex ſententia Clementis, *per nos ipſos*; fit enim hoc miſericordiâ Dei, qui hanc inſtituit viam juſtificationis, dedit Filium ſuum mundo, ut ejus peccata expiaret, curavitque hæc hominibus nunciari; quæ niſi facta eſſent, nemo juſtificationem conſequi potuiſſet: 2. nec *per ſapientiam noſtram*, nam ſapientiâ noſtrâ non ſumus commenti rationem, quâ à Deo juſtificari poſſemus:

dùm carnem: ab illo reges, & principes, & duces, propter Judam: nec reliquæ ejus tribus in parvo honore ſunt; utpote Deo promittente; *Erit ſemen tuum tanquam ſtellæ cœli.* Ii ergo omnes gloriam & amplitudinem conſecuti ſunt, non per ſeipſos, aut opera ſua, aut juſtas actiones quas fecerunt; ſed per voluntatem ejus. Et nos igitur ex voluntate illius in Chriſto Jeſu vocati, non per nos ipſos juſti efficimur, neque per ſapientiam noſtram, aut intelligentiam, aut pietatem, aut opera quæ in cordis ſanctitate operati ſumus; ſed per fidem, per quam cunctos, qui umquam juſti fuerunt, juſtificavit

VERS. COT.

Gen. xxvii. 17.

tuum tanquam ſtellæ cœli. Omnes igitur glorificati & magnificati ſunt, non per ſeipſos, aut eorum opera, aut juſtas actiones quas patrârunt, ſed per voluntatem ejus. Sic & nos ex voluntate ejus in Chriſto Jeſu vocati, non per nos ipſos juſtificamur, neque per ſapientiam noſtram, intelligentiam, pietatem, vel opera, quæ in puritate cordis & ſanctimonia operati ſumus; ſed per fidem, per quam omnipotens Deus, omnes ab

VERS. FELL

3. nec *per prudentiam noſtram*, quâ viam iniremus, quâ eò poſſet perveniri: 4. nec *per pietatem noſtram*, quæ ſine auxilio Dei nulla eſſe poterat; adeò ut acceptam, quæcumque ſit, totam Deo referamus: 5. neque *per opera quæ in ſanctitate cordis operati eſſemus*, quæ nulla poterant eſſe, ſine iis, quæ Deus in noſtri gratiam fecit, facitque quotidie; præter quam quod ſanctitas imperfecta non poteſt à Deo ſine miſericordia ſingulari pro perfecta admitti. Hæc dicuntur præſertim contra Judæos, qui contraria omnia cenſebant; quaſi per ſe ipſos juſtificarentur, obſervatione Legis; ut multis oſtendit Joannes Smithus Anglus, in doctiſſima diſſertatione Anglica, *de Juſtificatione*. Nam ad Ethnicos quod adtinet, nemo eorum talia ſomniavit. Hæc paucis, ne Clemens videretur recentiora placita, non ſatis Scripturæ conſentanea, defendiſſe, ut putabat Rivetus. CLER.

κράτωρ Θεὸς ἐδικαίωσεν· ᾧ ἔστω ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΓ΄. Τί οὖν ποιήσωμεν, ἀδελφοί; ἀργάσωμεν ἀπὸ τῆς ἀγαθοποιΐας, καὶ ἐγκαταλείπωμεν τὴν ἀγάπην; [1] μηδαμῶς τοῦτο ἐάσαι ὁ δεσπότ[ης] ἐφ' ἡμῖν γε[γ]ενηθῆναι· ἀλλὰ σπεύσωμεν μετὰ [2] ἐκτενεία[ς] καὶ προθυμίας, πᾶν ἔργον ἀγα[θὸν] ἐπιτελεῖν. Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς, καὶ δ[εσπότης] τῶν ἁπάντων, ἐπὶ τοῖς ἔρ[γοις] αὐτοῦ ἀγαλλιᾶται. Τῷ γὰρ παμμεγεθεστάτῳ αὐ[τοῦ] κράτει οὐρανοὺς ἐστήρι[ξεν], καὶ τῇ ἀκαταλήπτῳ αὐτοῦ σ[ο]φίᾳ ἐκό]σμησεν αὐτούς· γῆν τε [διεμέ]ρισεν ἀπὸ τοῦ περιέχον[τος αὐ]τὴν ὕδατος, καὶ ἥδρασεν [ὡς πύργο]ν ἀσφαλῆ, τοῦ ἰδίου βου[λήμα]τος θεμέλιον· τά τε ἐν αὐ-

VERS. FELL. initio justificavit. Cui sit gloria in secula seculorum, Amen.

XXXIII Quid igitur faciemus, fratres, cessabimus à bonis operibus, & charitatem derelinquemus? Neutiquam hoc à nobis fieri [a] permittat Dominus, sed cum

[a] Patiatur. Wot.

[1] MS. μηθαμως. [2] εκτενειας.

Ὦ ἔστω δόξα κ. τ. λ.] Ms. habet ἡ δόξα. Vide supra cap. xx. Wot.

Ποιήσωμεν, κ. τ. λ.] Junius aliique editores malunt ποιήσομεν, ἀργήσομεν, & ἐγκαταλείψομεν. Sed non est opus ut aliquid mutetur. Wot.

Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς, κ. τ. λ.] Citantur hæc tamquam Incerti, à Johanne Damasceno, &c. Cor.——— In sacris Parallelis Στοιχείῳ α. Τίτλῳ η. Αὐτὸς ὁ δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν ἁπάντων ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀγάλλεται. τῷ γὰρ παμμεγεστάτῳ αὐτοῦ κράτει οὐρανοὺς ἐστήριξεν, γῆν δὲ ἐχώρισεν ἀπὸ τοῦ περιέχοντος αὐτὴν ὕδατος. καὶ ἥδρασεν ἐπὶ τὸν ἀσφαλῆ τοῦ ἰδίου θελήματος θεμέλιον. Ἐπὶ τούτοις τὸν ἐξοχώτατον καὶ παμμεγεθῆ ἄνθρωπον ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ καὶ ἀμώμοις χερσὶν ἔπλασεν τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος χαρακτῆρα. Οὕτως γάρ φησιν ὁ Θεός. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· ταῦτα οὖν

Deus omnipotens; cui ſit gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

Vers Cot.

XXXIII. Quid igitur faciemus, fratres? Ceſſabimus à bonis operibus, & caritatem derelinquemus? Neutiquam hoc à nobis fieri permittat Dominus: ſed cum diligentia & alacritate, feſtinemus omne opus bonum perficere. Ipſe namque opifex & Dominus omnium in operibus ſuis exſultat. Cœlos enim ſupremâ ſuâ & maximâ potentiâ ſtabilivit, illoſque incomprehenſibili ſuâ ſapientiâ ornavit. Terram quoque ab aqua quæ illam ambit, ſeparavit; & tamquam ſtabilem turrim, propriæ voluntatis fundamento firmavit: & animalia quæ in illa

Vers. Fell

diligentia & animi alacritate, omne opus bonum peragere feſtinemus. Ipſe enim opifex & Dominus omnium, in operibus ſuis exultat. Cœlos enim ſupremâ ſuâ & maximâ potentiâ ſtabilivit, illoſque incomprehenſibili ſuâ ſapientiâ ornavit, terram etiam, ab aqua quæ illam ambit, ſeparavit, & [b] tanquam ſtabilem turrim propriæ voluntatis fundamento firmavit; & animalia

[b] eam firmavit ſuper ſtabile propriæ voluntatis fundamentum. *Id.*

πάντα τελειώσας ἐποίησεν αὐτὰ, καὶ εὐλόγησε καὶ εἶπεν· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. pag. 310. edit Par. 1712. Wot.

Σ[οφίᾳ ἐκό]σμησεν.] Exhibet Cod. ms. σ & majorem partem τοῦ υ, adeò ut facilè dignoſcatur υ legendum eſſe poſt σ. ſpatium autem eſt plurium literarum. Repono igitur συνέσει διεκόσμησεν ex Joh. Damaſceno, ſuffragante, ut mihi videtur, ms. Wot.

[Διεκέ]ρισεν.] Joh. Damaſcenus habet ἐχώρισεν. Quum autem ſpatium ſit ultra trium literarum, & perpetuò uſurpetur iſta vox Gen. i. repono διεχώρισεν. Wot.

[c] Ἥδρασεν [ὡς πύργο]ν.] Repono ex Joh. Damaſceno ἥδρασεν ἐπὶ τὸν ἀσφαλῆ. Quæ ſequuntur Τάτε ἐν αὐτῇ . . . . . ἑαυτοῦ δυνάμει omiſit Damaſcenus: ſed chaſma eſt ſatis manifeſtum; adeò ut nemini conſtare non poſſit rectè ſe habere cod. ms. Wot.

Τοῦ ἰδίου βου[λήματ]ος θεμέλιον.] Optimè, fruſtra enim quæritur aliud fundamentum terræ præter Dei voluntatem, cujus juſſui parent omnia. Bois

[τῇ ζῶ]α φοιτῶντα, τῇ ἑαυτοῦ [προστά]ξει ἐκέλευσεν εἶναι· θάλασ[σάν τε κ]αὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα προδημι[ουργήσ]ας, [3] ἐνέκλεισεν τῇ ἑαυτοῦ [δυ]νάμει. ἐπὶ πᾶσι τὸ ἐξοχώτατον, [καὶ] παμμεγεθὲς κατὰ διάνοιαν, [ἄνθρ]ωπον, ταῖς ἱεραῖς καὶ ἀμώμοις χερσὶν ἔπλασεν, τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος χαρακτῆρα. οὕτως γάρ φησιν ὁ Θεὸς, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Ταῦτα οὖν πάντα τελειώσας, ἐπήνεσεν αὐτὰ, καὶ ηὐλόγησεν καὶ εἶπεν, [4] Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Ἴδωμεν ὅτι τὸ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς πάντες ἐκοσμήθησαν οἱ δίκαιοι. καὶ αὐτὸς οὖν ὁ Κύριος, [5] ἔργοις ἑαυτὸν κοσμήσας, ἐχάρη. Ἔχοντες οὖν τοῦτον τὸν ὑπογραμμὸν, ἀόκνως προσέλθωμεν τῷ θελήματι αὐτοῦ, ἐξ ὅλης ἰσχύος ἡμῶν ἐργασώμεθα ἔργον δικαιοσύνης.

ΛΔ'. Ὁ ἀγαθὸς ἐργάτης μετὰ παῤῥησίας λαμβάνει τὸν ἄρτον τοῦ ἔργου αὐτοῦ· ὁ νωθρὸς καὶ

VERS. FELL. quæ in illa [c] verſantur juſſu ſuo præcepit eſſe. Mare etiam, & quæ in illo [d] animalia cùm priùs creaſſet, potentiâ ſuâ incluſit. Præ omnibus animal excellentiſſimum, & intellectûs dignitate celſiſſimum, hominem, imaginis ſuæ characterem, ſacris & inculpatis manibus formavit. Sic enim dicit Deus, *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*; *& creavit Deus ho-*

[c] palantur. *Id.*
[d] ſunt. *Id.*

VAR. LECT. [3] ενεκλισεν. [4] αυξανεσθαι και πληθυνεσθαι. [5] εγ-γοις.

Κατὰ διάνοιαν.] Ergo ex Clementis ſententia, Dei in nobis imago eſt, non oris ſublimitas, ſed mentis celſitudo. BOIS.

Ἴδωμεν ὅτι τὸ ἐν ἔργοις.] Junius, Fellus, & Colomeſius reſcribunt, Εἴδομεν ὅτι τοῖς ἔργοις. Sed à MS. nimis abeunt, nec orationem ſat commodè connectunt. Nos igitur, probabili con-

versantur, jussu suo præcepit esse. Maria etiam, & quæ in illo vivunt animalia, cùm priùs creâsset, suâ potentiâ inclusit. Præ omnibus, animal excellentissimum & intellectûs ergo maximum, hominem, sacris & inculpatis manibus formavit, imaginis suæ characterem. Ita enim ait Deus; *Faciamus hominem ad imaginem & ad similitudinem nostram. Et fecit Deus hominem: masculum & fœminam fecit eos.* Hæc igitur omnia cùm perfecisset, laudavit ea, & benedixit, dixitque, *Crescite & multiplicamini.* Videamus, quòd in bonis operibus ornati fuerunt omnes justi. Et ipse ergo Dominus, cùm se operibus decorâsset, gavisus est. Habentes itaque hoc exemplar, impigrè ad voluntatem ejus accedamus; ex totis viribus nostris operemur opus justitiæ.

VERS. COT. — Gen. i. 26, 27. — 28.

XXXIV. Bonus operarius, cum fiducia panem operis sui accipit: segnis verò & remissus

minem, masculum & feminam creavit eos. Hæc omnia cum perfecisset, laudavit ea, & benedixit, dixitque, *Crescite & multiplicamini.* [e] Videmus justos omnes bonis operibus ornatos fuisse: ipse etiam Dominus operibus seipsum ornans, gavisus est. Habentes itaque hoc exemplar, ad voluntatem ejus impigre accedamus, & [f] omnibus nostris viribus opus justitiæ operemur.

VERS. FELL

XXXIV. Bonus operarius cum fiducia panem operis sui accipit; segnis verò & remissus, operum distributo-

[e] Videamus *Id.*

[f] totis. *Id.*

jectura nixi, scriberemus, Ἴδωμεν τί τὸ δέον. Ἔργοις κ. τ. λ. *Videamus quid nostri sit muneris. Bonis operibus,* &c. DAV.—— Non opus est ut aliquid mutemus; quum ejusmodi mutationem neque sensus neque syntaxeως ratio postulet. WOT. Ἐξ ὅλης.] Malim καὶ ἐξ ὅλης. BOIS.—— Syntaxeως ratio hoc postulare videtur. WOT.

παρειμένος, οὐκ ἀντοφθαλμεῖ τῷ ἐργοπαρέκτῃ αὐτοῦ. Δέον οὖν ἐστιν προθύμους ἡμᾶς εἶναι εἰς ἀγαθοποιΐαν· ἐξ αὐτοῦ γάρ ἐστι τὰ πάντα. Προλέγει γὰρ ἡμῖν, Ἰδοὺ ὁ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ. [1] Προτρέπεται οὖν ἡμᾶς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπ' αὐτῷ, μὴ ἀργοὺς, μήτε παρειμένους εἶναι ἐπὶ πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Τὸ καύχημα ἡμῶν καὶ ἡ παῤῥησία ἔστω ἐν αὐτῷ. ὑποτασσώμεθα τῷ θελήματι αὐτοῦ· κατανοήσωμεν τὸ πᾶν πλῆθος τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, πῶς τῷ θελήματι αὐτοῦ [2] λειτουργοῦσιν παρεστῶτες.

VERS. FELL. [a] obtuetur. WOT. [b] ipso. *Id.* [c] sunt. *Id.*

rem non [a] audet intueri. Ad benefaciendum igitur alacres & promtos nos esse oportet, ex [b] hoc enim omnia [c] constant. Prædicit enim nobis, *Ecce Dominus & merces ejus coram ipso, ut reddat unicuique secundum opus*

VAR. LECT. [1] MS. προτρεπετε. [2] λιτουργουσιν.

Ἐργοπαρέκτῃ.] Ut ἐργολάβος est, qui opus faciendum suscipit; & ἐργοδιώκτης, qui opus urget; ita ἐργοπαρέκτης est, qui opus præbet faciendum. BOIS.

Καρδίας ἐπ' αὐτῷ, κ. τ. λ.] Boisius, voce nimium licenter intrusâ, legebat, πεποιθέναι ἐπ' αὐτῷ. At Junius, Fellus, & Colomesius rescribunt ἐπ' αὐτό. Levis quidem est mutatio, sensui vero non admodum consona. Quid igitur? Fidens repono, καρδίας ἐπὶ τὸ μὴ, sic clara fiunt omnia. DAV.

Κατανοήσωμεν τὸ πᾶν πλῆθος, κ. τ. λ.] Duo hìc observanda veniunt. Alterum omnes Angelos assistere, ac ministrare; juxta doctrinam multorum: ad quam facere videntur cùm testimonia divina, Gen. iii. 24. Tobiæ xii. 14, 15. Ps. ciii. 4. & Heb. i. 7. Is. vi. 2. &c. Lucæ i. 19. atque Heb. i. 14. tum suffragia SS. Patrum. Hieronymus Epist. 142. *Quidam Græcorum in Scripturis apprimè eruditus, Seraphim Virtutes quasdam in cœlis esse exposuit, quæ ante tribunal Dei assistentes laudent eum, & in diversa ministeria mittantur, maximeque ad eos qui purgatione indigent, & ob pristina peccata aliqua ex parte suppliciis purgari merentur.* Auctor Commentariorum in Epist. ad Heb. inter opera S. Ambrosii, ad vers. 7. cap. 1. *Potest dici, quando levia* (l. *lenia*) *nunciare mittuntur, Angelos esse; quando ad vindictam mittuntur, mini-*

locatorem suum non obtuetur. Oportet ergo nos ad bonum faciendum promptos esse: ex hoc enim omnia constant. Quippe nobis prædicit; *Ecce Dominus, & merces ejus coram illo, ut reddat unicuique secundùm opus suum.* Itaque nos ex toto corde hortatur ad hoc, ne segnes & desides simus ad omne opus bonum. Gloriatio nostra & fiducia in ipso sit: voluntati ejus subjiciamur: attendamus ad universam Angelorum ejus multitudinem; quo modo assistentes, voluntati ejus mini-

VERS. COT. — Is. xl. 10. — lxii. 11. Ps. lxi. 13.

suum. [d] Itaque nos hortatur ex toto corde, ne segnes & desides simus ad omne opus bonum; Gloriatio nostra & [e] fiducia in eo sit; voluntati ejus subjiciamur, & multitudinem universam Angelorum ejus diligenter consideremus, quemadmodum adstantes voluntatem ejus exe-

VERS. FELL. — [d] Adhortando nos ad ipsum convertit toto. *Id.* — [e] loquendi libertas. *Id.*

stros esse, i. e. *ignem ardentem.* Quæ concordant cum citatis mox ex Hieronymo, cumque his ex eodem apud Sedulium ad Heb. i. 7. *Duplex Angelorum officium est: aut enim spiritum consolationis, aut ignem vindictæ hominibus ministrant.* Item cum istis Hieronymianis ad locum Danielis: *Duplex Angelorum officium est: aliorum, qui justis præmia tribuunt; aliorum, qui singulis præsunt cruciatibus:* nisi si ultima vox mutanda est in *civitatibus* ex S. Thoma, ad eundem Prophetam: *Neque enim boni, sed mali Angeli tormentis præpositi sunt*, inquit Hieronymus sub finem Lib. ix. Comment. in Ezech. Itaque minùs verisimilis fit Dionysii opinio, in opere de cœlesti hierarchia contendentis, Angelos tantùm superiores assidere Deo, illosque inferiores mitti ad humana ministeria: necnon Theodoriti, contraria sententia existimantis dignïores non modò adstare, sed ministrare etiam, reliquos adstare duntaxat. Crediderim, sacris eloquiis potissimùm adductus, omnes Angelorum ordines assistendi ac ministrandi officiis fungi; quosdam tamen Angelorum sæpius alterutrum munus exsequi; ita ut minores dignitate ac numero magis mittantur rebusque nostris serviant, majores verò ac plures frequentiùs assistant propter Deum, atque inter hos pauci sunt, qui rarissimè omnium cessent ab assistendo.— Alterum quod observandum sese offert, est inversio

Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ, Μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες [3] ἐλειτούργουν αὐτῷ· καὶ ἐκέκραγον, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ κτίσις τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες, τῇ συνειδήσει, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος βοήσωμεν πρὸς αὐτὸν ἐκτενῶς, εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. Λέγει. γὰρ, Ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτόν.

ΛΕ'. Ὡς μακάρια καὶ θαυμαστὰ τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοί; ζωὴ ἐν ἀθανασίᾳ, λαμπρότης ἐν δικαιοσύνῃ, ἀλήθεια ἐν παῤῥησίᾳ, πίστις ἐν πεποιθήσει, [1] ἐγκράτεια ἐν ἁγιασμῷ, καὶ ταῦτα ὑπέπιπτεν πάντα ὑπὸ τὴν διάνοιαν ἡμῶν. Τίνα οὖν ἄρα ἐστιν τὰ ἑτοιμαζόμενα τοῖς ὑπομένουσιν; ὁ δημιουργὸς καὶ πατὴρ τῶν αἰώνων ὁ πανάγιος, αὐτὸς γινώσκει τὴν ποσότητα καὶ

quantur. Dicit enim Scriptura, *Mille millia* [f] *adstabant ei, & dena millia denum millium* [g] *ministrabant ei. Et clamabant, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis creatura gloria ejus.* [h] Ergo & nos in concordia & conscientia in unum congregati, ut magnarum & gloriosarum promissionum ejus participes fiamus, tanquam uno ore impense & ardenter ad eum clamemus. Dicit enim, *Oculus non vidit, nec auris au-*

VERS. FELL [f] *deservi-ebant* Id. [g] *assiste-bant.* Id. [h] Ita. *Id.*

VAR LECT. [3] λιτούργουν. [1] MS. ἐγκρατια.

Prophetici contextûs Dan. vii. 10. qui à Lxx. convenienter archetypo redditus fuerit, χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. Consentiunt tamen cum Clemente Irenæus, Gregorius Nyssenus, & Cyrillus Alexandrinus. Pejùs in aliis verba ministrandi & assistendi pervertuntur: ut in Tertulliano, Chrysostomo, &c. Sed maximè præ cæteris turbant Eusebius & Chrysostomus, Præp. Evang. L. vii.

ſtrent. Dicit enim Scriptura; *Dena millia denûm millium aſſiſtebant ei; & mille millia deſerviebant ei. Et clamabant; Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Sabaoth: plena eſt omnis creatura gloriâ eius.* Et nos ergo concorditer in unum congregati, communi conſenſu tamquam ex uno ore ad ipſum clamemus totis viribus, ut participes fiamus magnarum & inclytarum promiſſionum ejus. Dicit enim; *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quanta præparavit eum expectantibus.*

VERS COT. Dan. vii. 10. Iſ. vi. 3. Iſ. lxiv. 4. 1 Cor. ii. 9.

XXXV. Quàm beata ſunt & mirabilia dona Dei, dilecti! vita in immortalitate, ſplendor in juſtitia, veritas in libertate, fides in confidentia, continentia in ſanctitate; & hæc omnia ſub intellectum noſtrum cadunt. Quænam igitur ſunt quæ præſtolantibus apparantur? ſanctiſſimus opifex & pater ſæculorum, quantitatem & pulchri-

divit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit expectantibus eum.

VERS. FELL.

XXXV. Quàm beata, dilecti, & mirabilia ſunt dona Dei! vita in immortalitate, ſplendor in juſtitia, veritas in libertate, fides in [a] fiducia, temperantia in ſanctitate, & hæc omnia ſub intellectum noſtrum cadunt: quænam igitur ſunt quæ præſtolantibus eum præparantur? ſanctus opifex & ſæculorum pater, quantitatem &

[a] confidentia. WOT.

C. 15. & contra Anomæos Orat. 6. referendo μύριαι μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες παρειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, vel παρειστήκεισαν αὐτῷ. COT.

Τῇ συνειδήσει.] Fortè καὶ τῇ συνειδήσει, vel potiùs, συνδέσει. JUN. Vide Cap. 2.

Ὀφθαλμὸς οὐκ κ. τ. λ.] Hæc tamquam è Bibliis petita laudat etiam Paulus. At nonnulli ve-

τὴν καλλονὴν αὐτῶν. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα εὑρεθῆναι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ὑπομενόντων αὐτὸν, ὅπως μεταλάβωμεν τῶν ἐπηγγελμένων [2] δωρεῶν. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο, ἀγαπητοί; ἐὰν ἐστηριγμένη ᾖ διάνοια ἡμῶν πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν, ἐὰν ἐκζητῶμεν τὰ εὐάρεστα καὶ εὐπρόσδεκτα αὐτῷ, ἐὰν ἐπιτελήσωμεν τὰ ἀνήκοντα τῇ ἀμώμῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσωμεν τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας, ἀποῤῥίψαντες ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἀνομίαν, πλεονεξίαν, ἔρεις, κακοηθείας τε καὶ δόλους, ψιθυρισμούς τε καὶ [3] καταλαλιὰς, θεοστυγίαν, ὑπερηφανίαν τε καὶ [4] ἀλαζονείαν, κενοδοξίαν τε καὶ φιλοξενίαν. Ταῦτα γὰρ οἱ πράσσοντες στυγητοὶ τῷ Θεῷ ὑπάρχουσιν· [5] οὐ μόνον δὲ οἱ πράσσοντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες αὐτοῖς. Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ, Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεὸς, Ἵνα τί σὺ διηγῇ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου ἐπὶ στόματός [6] σου; σὺ δὲ ἐμίσησας

VERS. FELL pulchritudinem eorum novit: nos igitur, ut promissorum donorum participes fiamus, in numero exspectantium eum reperiri, serio contendamus. Quomodo autem hoc fiet, dilecti? Si fide in Deum cogitationes nostræ stabilitæ fuerint, si grata illi & accepta diligenter quæsiverimus, si quæ ad inculpatam ejus voluntatem spectant, fecerimus, & viam veritatis sequuti fuerimus; abjicientes à nobis omnem injustitiam, iniquitatem, cu-

VAR. LECT. [2] δωραιων. [3] καταλιλιας [4] αλαζονιαν. [5] μον. [6] μου.

teres ea ἐκ τῶν Ἠλία ἀποκρύφων desumta statuerunt; quos acriter, ut solet, refellit Hieronymus Epist. 101. & ad Esaiæ Cap. 64. Vide Cl. I. A. Fabricium Cod. Psud. V. T. p. 1072. DAV.

Πίστεως.] Junius, Boisius, Fellus, Cotelerius, & Colomesius putant legendum esse διὰ πίστε-

tudinem excellentiamque illorum cognoſcit. Nos igitur ſummo ſtudio contendamus in numero expectantium eum reperiri, ut participes fiamus donorum repromiſſorum. Quo modo autem eveniet iſtud, dilecti? Si mens noſtra in Deum fide ſtabilita fuerit: ſi placita illi & accepta exquiſiverimus: ſi perfecerimus quæ ad inculpatam ejus voluntatem pertinent, & ſecuti fuerimus viam veritatis; abjicientes à nobis omnem injuſtitiam & iniquitatem, avaritiam, contentiones, malignitates & fraudes, ſuſurros & obtrectationes, odium Dei, ſuperbiam & oſtentationem, inanem gloriam atque amorem vanitatis. Qui enim iſta faciunt odioſi Deo ſunt: neque ſolùm qui ea faciunt; ſed etiam qui conſentiunt illis. Dicit enim Scriptura; *Peccatori autem dixit Deus; Quare tu enarras juſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Tu vero odiſti*

VERS.COT.

Pſ. l. 16, &c.

piditatem, contentiones, malitias, fraudes, ſuſurrationes, obtrectationes, odium Dei, ſuperbiam, faſtum, vanam gloriam, & [b] ambitionem: qui enim hæc faciunt Deo odio ſunt, neque illi ſolùm qui hæc faciunt, ſed qui eis conſentiunt: dicit enim Scriptura, *Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras juſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Tu verò odiſti diſ-*

VERS.FELL.

[b] [illegible] talitatem.

ως, rectè ſanè: contextûs enim ratio poſtulat, ut aut legamus πίστει, aut inſeramus διὰ. WOT.

Φιλοξενίαν.] Junius & Fellus φιλοτιμίαν, Colomeſius & Cotelerius Φιλοκενίαν vel ἀφιλοξενίαν volunt. Proculdubio legendum ἀφιλοξενίαν, quod & Millius ſenſit, qui hunc locum reſpiciens obſervat, S. Clementem ἀνελεήμονας interpretatum fuiſſe ἀφιλοξένους. Neque dubii aliquid ſubeſſe poteſt, quin ita interpretatus ſit; ſiquis accuratiùs inter ſe contulerit hæc Clementis noſtri cum iis, quæ à S. Paulo habentur Rom. i. WOT.

Οὐ μόνον δὲ κ. τ. λ.] Ex hoc loco conſtare poteſt S. Clementem legiſſe Rom. i. 32. Ὅτι οἱ

[7] παιδείαν, καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω. Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθεις. τὸ στόμα σου ἐπλεόνασε κακίαν, καὶ ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκεν δολιότητα. καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρός σου ἐτίθεις σκάνδαλον. ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα, ὑπέλαβες [8] ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος. ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω σε κατὰ πρόσωπόν σου. σύνετε δὴ ταῦτα οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ Θεοῦ, μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων, καὶ μὴ ᾖ ὁ ῥυόμενος. θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ἣν δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ.

VERS. FELL. *ciplinam, & projecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo, & cum* [c] *adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitiâ, & lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversùs fratrem tuum*

c adultero. Id.

VAR. LECT. [7] παιδίαν. [8] ἀνομαι.

τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον δὲ οἱ ποιοῦντες ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες τοῖς πράσσουσιν. Hanc esse veram ac genuinam lectionem optimo jure contendit Millius. WOT.

Ἀνομίαν] MS exhibet ἀνομαι. Proculdubio legendum est ἄνομε, αι pro ε positis. Text. Heb. & Hieronymi Versio neque ἄνομε, neque ἀνομίαν agnoscunt. Syr & Arab. *Cogitasti o inique.* Vulgat. *Existimasti inique:* quod malim adjectivè quam adverbialiter exponere. S Augustinus, *suspicatus es iniquitatem.* Aquila, Symmachus, & Theodotio cum Heb. consentiunt. Clemens Alex. in his verbis citandis legit cum Clemente Rom. ὑπέλαβες ἄνομε, pag. 364. præfatus. Τούτῳ φησὶν ἡ γραφή. Unde & hæc petiisse interpolatorem S. Clementis Rom. vult Anonymus [Bernardus]. Ridiculum caput! Videntur sanè LXX in initio legisse ἄνομε, quam lectionem insuper confirmant Versio Vulgat. Syr. & Arab. WOT.

Παραστήσω σε κ. τ. λ.] Scripserant LXX παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου. Id verò cùm obscurum videretur, ex præcedentibus Psalmistæ verbis, explicationis gratiâ, apposuit margini alius pronomen σε, alius voces τὰς ἁμαρτίας σου. Hincque post-

disciplinam, & projecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem; currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitiâ; & lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversùs fratrem tuum loquebaris; & adversùs filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc fecisti, & tacui; suspicatus es iniquitatem, quòd ero tibi similis. Arguam te, & statuam te contra faciem tuam. Intelligite utique hæc, qui obliviscimini Deum; ne quando rapiat sicut leo, & non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me; & illic iter quo ostendam illi salutare Dei. Vers. Cot.

loquebaris, & adversùs filium matris tuæ ponebas scandalum: hæc fecisti & tacui, existimâsti [d] *iniquitatem, quod ero tui similis: arguam te, & statuam te contra faciem tuam. Intelligite jam hæc qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat tanquam leo, & non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, & illic iter quo ostendam illi* [e] *salutem Dei.* Vers. Feil.

[d] *iniquè.* Id.

[e] *salutare meum.* Id.

ea librarii, prout libuit, aut exscripserunt sincerum textum, aut σε *te* inseruerunt, aut subjunxerunt τὰς ἁμαρτίας σου, *peccata tua*. Clementinam lectionem amplectitur Glossa in Catena Aurea super Psalmos, &c. Cot.

Ὡς λέων.] Antiquissimum, ut vides, glossema, huc translatum ex Psalmo vii. Extat quoque apud B. Augustinum: comparet que adhuc vestigium illius in explanationibus Chrysostomi, Theodoriti, atque Arnobii. Cot.

Ἣν δείξω] Servant ἣν Chrysostomus, Hieronymus, Theodoritus, Catenæ, & quædam Psalteria Bibliothecæ Christianissimi regis. Exponit verò Euthymius καθ' ἣν. Cot. —— Mutatis punctis & accentu tonico, quod cuivis integrum est, cùm sint additamenta Masorethica, cum lectione Lxx ꝗ consentiet Heb. textus: *sacrificium confessionis* vel laudis *glorificabit me; & ibi* est *via* quâ *ostendam*, &c. neque dubito quin eo modo legerint Lxx. Wot.

Λϛʹ. Αὕτη ἡ ὁδὸς, ἀγαπητοὶ, ἐν ᾗ εὕρομεν τὸ σωτήριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἀρχιερέα τῶν προσφορῶν ἡμῶν, τὸν προστάτην καὶ βοηθὸν τῆς [1] ἀσθενείας ἡμῶν. Διὰ τούτου [2] ἀτενίσωμεν εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, διὰ τούτου [3] ἐνοπτρισώμεθα τὴν ἄμωμον καὶ ὑπερτάτην ὄψιν αὐτοῦ· διὰ τούτου ἠνεώχθησαν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας· διὰ τούτου ἡ ἀσύνετος καὶ ἐσκοτωμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ δεσπότης τῆς ἀθα-

VERS. FELL. XXXVI. Hæc eſt via, dilecti, in qua ſalutare noſtrum Jeſum Chriſtum, oblationum noſtrarum ſummum ſacerdotem, infirmitatis noſtræ [a] patronum & defenſorem

[a] tutorem. WOT.

VAR. LECT. [1] MS. ασθενιας. [2] ατενιζομεν. [3] ενοπτριζομεθα.

Ἀρχιερέα τῶν προσφορῶν.] Hic videtur eſſe unus ex iis locis, quæ Photio diſplicuerunt, Cap. cxxvi. Bibliothecæ. Quòd ſi tanto Critico diſplicuerit, quòd Jeſum vocat Clemens Ἀρχιερέα, petivit eam vocem ex S. Paulo, neque ab ejus uſu abhorret B. Ignatius. Vide Heb. iv. 15. & Epiſt. ad Philadelphenſes. Eadem igitur Clementi licentia concedatur: preſertim quum S. Pater alibi agnoſcit τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ eſſe τὰ παθήματα τοῦ Θεῦ, necnon diſtinguit humanam à Divina natura. Jeſus autem, cùm ſit unicus Chriſtianæ profeſſionis ἀρχιερεὺς, dicitur ἀρχιερεὺς τῶν προσφορῶν ἡμῶν, quia omnes noſtræ προσφοραὶ ſive oblationes non aliter à Deo accipiuntur, eique gratæ ſunt, quàm ex interceſſione ſummi Pontificis noſtri Jeſu Chriſti τοῦ μεγάλου, διεληλυθότος τοὺς οὐρανοὺς, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. WOT.

Διὰ τούτου ἡ ἀσύνετος κ. τ. λ.] Videtur S. Pater alludere ad Rom. i. 21. Καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Et 1 Pet. ii. 9. τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Citantur hæc à Clemente Alex. ex Epiſtola ad Corinthios, viz. ex hâc ipſâ epiſtolâ. Junius pro ἀναθάλλει legendum putat ἀναθρεῖ vel ἀναθεωρεῖ, vel locum integrum ita legit, Διὰ τοῦτο ἐν ἀσυνέτῳ καὶ ἐσκοτισμένῃ διανοίᾳ ἡμῶν ἀνατέλλει τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Minimè verò ferenda eſt hæc emendatio, cùm non tantùm MS. verùm etiam & Clemens Alex. exhibeat ἀναθάλλει. Melius igitur Boiſius, Fellus, & Epiſcopus Oxon. WOT. — Ἀναθάλλει [nam de veritate hujus lectionis non eſt dubitan-

XXXVI. Hoc eſt iter, cariſſimi, in quo ſalutare noſtrum invenimus, Jeſum Chriſtum, pontificem oblationum noſtrarum, infirmitatis noſtræ patronum & auxiliatorem. Per hunc in cœlorum altitudines oculos defigemus; per hunc immaculatum & ſupremum illius vultum ſpeculabimur; per hunc oculi cordis noſtri aperti ſunt: per hunc inſipiens & obſcurata mens noſtra in admirabilem ejus lucem repullulat: per hunc voluit Dominus ut immortalem cognitionem guſtare-

VERS. COT.

invenimus: per hunc *b* in cœlum ſublime aſpicimus, per hunc vultum ejus immaculatum & excelſum tanquam in ſpeculo *c* intuebimur, per hunc oculi cordis noſtri aperti ſunt, per hunc intellectus noſter inſipiens & obtenebratus in admirabilem ejus lucem *d* refloreſcit, per hunc voluit nos Dominus immortalem cognitionem

VERS. FELL.
b cœli altitudinem. *Id.*
c intuemur. *Id.*
d repullulat. *Id.*

dum] *i. e.* ἀναθάλλουσα ἔρχεται *alacris venit* εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Vide 1 Pet. ii 9. BOIS. —— Quando verba D. Pauli perpendo Philip. iv. 10. Ἐχάρην ἐν Κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· ubi certo certius eſt, vocem ἀναθάλλω reponi per metaphoram pariter duram & inſolentem; nihil facilè mutaverim: præſertim cùm Pſ. xxviii. 10. habeatur ἀναθάλλει ἡ ψυχή μου pro יעלץ לבי quod Aquila vertit ἐγαυριάσατο, & Symmachus ἱλαρύνθη, & ipſi LXX Pſ. xvi. 9. εὐφράνθη ἡ καρδία μου. Periodum igitur ita reddi poſſe exiſtimo, *Intellectus noſter inſipiens & obtenebratus reviviſcit, aut exultat in admirabili ejus luce.* FELL. —— Eſt autem ἀναθάλλειν εἰς τὸ φῶς, *pullulare in lucem*, metaphora ſumpta à plantis, quæ è terra ἄνω βλαστάνουσιν, id enim ſignificat ἀναθάλλειν, & Homericum ἀναθηλεῖν, *Il.* ά. v. 236.

> Οὐδ' ἀναθηλήσει· περὶ γὰρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε
> Φύλλα τε καὶ φλοιόν.
>
> *Neque repullulabit: circum enim ferrum delibravit*
> *Foliaque & corticem.*

Ubi ſcholiaſtes vetus ait, Οὐδ' ἀναθηλήσει, οὐδ' ἀναβλαστήσει. Heſych. Ἀναθηλάσαν, ἀναβλαστήσαν. Ἀναθηλήσει, ἄνω βλαστήσει. Cl. Potterus in notis ad Clementem Alexandrinum, pag. 613.

Ἐσκοτωμένη.] Sic MS. Codi-

νάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι· ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, τοσούτῳ μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον ὄνομα κεκληρονόμηκεν. Γέγραπ]αι γὰρ οὕτως, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. ἐπὶ δὲ τῷ υἱῷ αὐτοῦ οὕτως εἶπεν ὁ δεσπότης, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, κ[αὶ τὴν κα]ά]σχεσιν τὰ πέρα]α τ[ῆς γῆς]. Καὶ πάλιν λέγει πρὸς αὐ[τὸν, Κάθου] ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν [θῶ τοὺς] ἐχθρούς σου ὑποπόδιο[ν τῶν πο]δῶν σου. τίνες οὖν οἱ [ἐχθροὶ αὐτοῦ;] οἱ φαῦλοι καὶ ἀντιτασσ[όμενοι τοῦ Θεοῦ] τῷ θελήματι τὸ θέλημα [ἴδιον.]

ΛΖ΄. Στρατευσώμεθα οὖν, ἄν[δρες ἀδελ]φοὶ, μετὰ πάσης [1] ἐκτενεί[ας ἐν τοῖς] ἀμώμοις

VERS. FELL gustare, qui magnificentiæ ejus splendor & radius existens, tanto major est Angelis, quanto præstantius nomen sortitus est: scriptum enim est, *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammam.* De filio autem suo, sic dixit Dominus, *Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hæredi-*

VAR. LECT. [1] MS. εκτενι.

ces impressi, & Clem. Alex. ἐσκοτισμένη. WOT.

Ὅς ὢν ἀπαύγασμα κ. τ. λ.] Hæc ex Epist. ad Heb. eisdem fere verbis deprompta sunt: unde, & ex aliis locis, ὁμοιότης τοῦ χαρακτῆρος τῆς φράσεως, καὶ τῶν νοημάτων, ut loquitur Eusebius, inter hanc & Epistolam ad Heb. facilè liquet. JUN. BOIS.— Ex hujusmodi citationibus sive allusionibus ad Epist. ad Heb. constare potest, eam epistolam, licèt à Romanâ ecclesiâ penè per quadringentos annos fuerit è sacro Canone rejecta, posteaque ex authoritate, & certa aliarum ecclesiarum traditione recepta fuerit, in initio ab ecclesiâ Romanâ ipsoque Clemente agnitam fuisse. WOT.

[*Ἐχθροὶ αὐτοῦ.*] Chasma non admittit ἐχθροὶ αὐτοῦ: puto exhibuisse MS. ΕΧΘΡΟΙ ΚΥ i. e. Κυρίου, eo enim modo vox ista perpetuò exhibetur in hoc MS. WOT.

Ἀντιτασσ[όμενοι] τῷ θελήματι κ. τ. λ.] At MS. ΑΝΤΙΤΑΣΣ

mus: qui cùm ſit ſplendor majeſtatis ejus, tanto major eſt Angelis, quanto excellentius nomen ſortitus eſt. Ita quippe ſcriptum eſt; *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*: de filio autem ſuo ſic dixit Dominus; *Filius meus es tu; ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Et iterum dicit ad eum: *Sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Quinam ſunt inimici ejus? qui pravi ſunt, quique divinæ voluntati ſuam voluntatem opponunt.

VERS. COT. — Heb. i. 3. — Pſ. ciii. 4. — Heb. i. 7. — Pſ. ii. 7. — Pſ. cix. 1.

XXXVII. Militemus igitur, viri fratres, omnibus viribus in irreprehenſis ejus præceptis. Con-

VERS. FELL.

tatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Et rurſus dicit ad eum, *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Quinam autem ſunt inimici ejus? Homines perverſi, & qui divinæ voluntati ſuam voluntatem opponunt.

XXXVII. Militemus igitur, viri fratres, cum omni aſſiduitate in inculpatis ejus præceptis, conſideremus

...... ΤΩ ΘΕΛΗΜΑΤΙ ΤΩ ΘΕΛΗΜΑ .... ΘΥ. Niſi, per incuriam, librarius voces τῷ θελήματι repetiiſſe videatur, ſcribendum cenſeo ἀντιτάσσοντες αὐτῶν τὰ θελήματα τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. DAV. —— Haud dubio redundat alterum τῷ θελήματι. adeò ut legendum ſit ἀντιτασσόμενοι τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Male igitur à Junio inſeritur τοῦ Θεοῦ ante prius τῷ θελήματι, & poſt poſterius loco Θεοῦ ponitur ἴδιον, & pro τῷ θελήματι exhibetur τὸ θέλημα. Parum enim Græca eſt hujuſmodi conſtructio. Obſervandum præterea eſt, non lacunam eſſe poſt ΑΝΤΙΤΑΣΣ...... niſi quinque vel ſex literarum, quæ ita ſuppletur ΟΜΕΝΟΙ: adeò ut non ſit locus ubi inſeratur τοῦ Θεοῦ ante prius τῷ θελήματι. Utroque in loco exhibetur τῷ, & poſt ΘΕΛΗΜΑ.... legitur ΘΥ, quod de ſuo loco non temere movendum eſt. WOT.

Στρατευσώμεθα.] Chriſtiana re-

προστάγμασιν [αὐτοῦ.] κατανοήσωμεν τοὺς στρατ[ευο]μένους τοῖς ἡγουμένοις ἡ[μῶν], πῶς εὐτάκτως, πῶς εὐεκτι[κῶς], πῶς ὑποτεταγμένως ἐπιτελ[οῦ]σι τὰ διατασσόμενα. οὐ πάντ[ες] εἰσὶν ἔπαρχοι, οὐδὲ χιλίαρχοι, οὐδὲ ἑκατόνταρχοι, οὐδὲ πεντηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ καθεξῆς· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἡγουμένων, ἐπιτελεῖ. Οἱ μεγάλοι δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύνανται εἶναι, οὐδὲ οἱ μικροὶ δίχα τῶν μεγάλων. σύγκρασίς τις ἐστὶν ἐν πᾶσι, καὶ ἐν τούτοις χρῆσις. Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν· ἡ κεφαλὴ δίχα τῶν ποδῶν οὐδέν ἐστιν, οὕτως οὐδὲ οἱ πόδες δίχα τῆς κεφαλῆς· τὰ δὲ ἐλάχιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὔχρηστά εἰσιν ὅλῳ τῷ σώματι· ἀλλὰ πάντα [2] συμπνεῖ, καὶ

VERS. FELL milites qui ducibus noſtris in bello parent, quemadmodum ordinatè, promtè, & cum omni ſubjectione imperata exequantur; non omnes ſunt Prætores, neque chiliarchæ, neque centuriones, neque [a] quinquaginta militum præfecti, & ſic deinceps; unuſquiſque verò in ſuo ordine & ſtatione quæ à rege & tribunis imperantur,

[a] quinquagenarii. WOT.

VAR. LECT. [2] συνπνεῖ.

ligio ſæpiùs comparatur militiæ, propter labores indefeſſos & pericula, dum ejus officia rite peragamus, ſubeunda. Hujus militiæ Chriſtus dux eſt, quem oportet ſequamur & veſtigiis ejus inſiſtamus, ut ab eo mercedem accipiamus. Hinc S. Ignatius Ἀρέσκετε ᾧ στρατεύεσθε, ἀφ' οὗ καὶ τὰ ὀψώνια κομίζεσθε. Vide 2 Cor. iii. 4. xi. 8. & 2 Tim. ii. 3, 4. WOT.

Ἡγουμένοις ἡ[μῶν.] Legerem αὐτῶν, plus enim S. Eccleſiæ Patres à bello abhorrebant, quàm ut Tribunos militares, *duces ſuos* appellare ſuſtinerent. Eò autem fidentiùs conjecturam interpono, quia vox ἡμῶν, per lacunam in exemplari deſiderata, ex conjecturâ, quæ omnibus ex æquo patet, primùm à Junio reſtituebatur. FELL.

Πῶς εὐεκτικῶς.] *Quàm ſtrenuè, alacriter, impigrè.* Mavult quidem Doct. Junius ut εὐείκτως legatur, ſed minimè neceſſe eſt quicquam immutare: etenim à Platone Lib. de leg. εὐεκτικοὶ ad militiam requiruntur;

VERS. COT.

ſideremus eos qui ſub ducibus noſtris merent, quemadmodum ordinatè, quàm ſtrenuè, quo modo ſubmiſſè imperata exſequantur. Non omnes ſunt præfecti, neque tribuni, neque centuriones, neque quinquaginta militum præfecti, neque conſequentium graduum; ſed unuſquiſque in ſuo ordine, ab Imperatore & ducibus mandata peragit. Magni ſine parvis conſiſtere nequeunt, neque parvi ſine magnis: neceſſitudo quædam & temperatio in omnibus exſiſtit, ac in his uſus. Sumamus corpus noſtrum; caput abſque pedibus nihil eſt, ſic neque pedes abſque capite: minima autem corporis noſtri membra, neceſſaria & utilia ſunt toti corpori: tum univerſa conſpirant,

1 Cor. xii.

VERS. FELL.

peragit: magni ſine parvis, & parvi ſine magnis conſiſtere nequeunt; mixtura quædam eſt in omnibus, & in his uſus. Exemplo nobis ſit corpus noſtrum, caput ſine pedibus nihil eſt, prout neque pedes ſine capite; minima autem corporis noſtri membra univerſo corpori ne-

quinimo integri ætate & viribus ubique gentium in milites adſcripti, qui בחרים, παῖδες, νεανίαι, *pubes*, paſſim dict; ideoque vigente diſciplinâ, Pancratiaſtarum more ad εὐεξίαν, ſive ἀκρότητα τῆς ὑγιείας exercebantur: unde B. Paulus, 2 Tim. ii. 4. mandat, κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης. FELL.

Ἔπαρχοι κ.τ.λ. Piè admodum ac eleganter B. Hieronymus 1. adverſus Jovinianum 20. *Quo modo in legionibus & exercitu ſunt duces, ſunt tribuni, ſunt centuriones, ſunt ferentarii, ac levis armaturæ, & miles gregarius, & manipuli; commiſſâque pugnâ, vacant nomina dignitatum, & ſola fortitudo quaeritur: ita in hoc campo, & prælio, quo contra Dæmones dimicamus, non quaeruntur nomina, ſed opera; & glorioſior ille ſub vero imperatore Chriſto, non qui nobilior, ſed qui fortior eſt.* Vide Exod. xviii. 21, 25. Deut. i. 15. 4 Reg. i. 9, &c. 1 Macc. iii. 55. COT.

Ἀλλὰ πάντα.] Ante ἀλλὰ Boiſius inſerit καὶ οὐκ ἔστιν σχίσμα. Opus ſanè eſt ut tale aliquid inſeramus, aut ſupponamus

ὑπο[τα]γῇ μιᾷ χρῆται εἰς τὸ σώζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα.

ΛΗ'. Σωζέσθω οὖν ἡμῶν ὅλον τὸ σῶμα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ ὑποτασσέσ[θω] ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ, καθ[ὼς] [1] καὶ ἐτέθη ἐν τῷ χαρίσματι αὐτοῦ. ὁ ἰσχυρὸς μὴ [2] ἀτημελείτω τὸν ἀσθενῆ, ὁ δὲ ἀσθενὴς ἐντρεπέτω τὸν ἰσχυρόν· ὁ πλούσιος ἐπιχορηγείτω τῷ πτωχῷ, ὁ δὲ πτωχὸς εὐχαριστείτω τῷ Θεῷ, ὅτι ἔδωκεν αὐτῷ δι' οὗ ἀναπληρωθῇ αὐτοῦ τὸ ὑστέρημα· ὁ σοφὸς [3] ἐνδεικνύσθ[ω] τὴν σοφίαν αὐτοῦ, μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς· ὁ ταπεινοφρονῶν μὴ ἑαυτῷ μαρτυρείτ[ω], ἀλλ' [4] ἐν τῷ ὑφ' ἑτέρου ἑαυτὸν μ[αρ]τυρεῖσθαι· ὁ ἁγνὸς ἐν τῇ σαρκὶ [5] μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσ[κων ὅτι ἕτε]ρός ἐστιν ὁ ἐπιχορηγῶν [αὐ-

VERS.FELL. cessaria & utilia sunt, & cuncta ad conservationem totius conspirant, & unâ eademque subjectione utuntur.

XXXVIII. Servetur itaque corpus nostrum in Christo Jesu, & unusquisque proximo suo subjiciatur juxta or-

VAR.LECT. [1] Boisius καθήκει. [2] MS. τμμελειτω. [3] ενδικνυσθ. [4] εατω. [5] και μη.

esse hellenismum, quo aliàs utitur S. Pater, ἀλλὰ pro καὶ posito. WOT.

Ὑποτασσέσ[θω] ἕκαστος κ.τ.λ.] Est imitatio Pauli, Ephes. v. 21. ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ. CLER.

Καθὼς καὶ ἐτέθη κ. τ. λ.] Similia legimus apud S. Irenæum: *In sublimitate autem positos universi charismatis, vel in operibus justitiæ confidentes vel ministrationis supereminentia adornatos, nequaquam extolli, ... sed humilia sentire in omnibus.* Lib. V. Cap. 22. —WOT. Hoc est, pro loco, in quo proximus ejus collocatus est, dono à Christo accepto Quamvis Christianum deceat, pro humilitate à Christo præcepta, sibi alios præferre; fieri hoc debet, pro dono ejus quem sibi præfert. Neque omnes enim in eodem loco habendi sunt, nec sanè possunt. CLER.

Ὁ ἰσχυρὸς μὴ κ.τ.λ.] Velleii Paterculi verba, Lib ii de ætate quæ Tiberium antecessit si Christiano sensu capiantur, egre-

& ad conſervationem totius unâ ſubjectione utuntur. Vers. Cot.

XXXVIII. Servetur itaque totum corpus noſtrum in Chriſto Jeſu; & unuſquiſque proximo ſuo ſubjiciatur, juxta gratiæ donum ipſi aſſignatum. Fortis ne contumeliâ afficiat imbecillem; imbecillis verò fortem revereatur: dives pauperi largiatur; pauper verò gratias agat Deo, quòd ei dederit per quem inopia ejus ſuppleatur: ſapiens oſtendat ſapientiam ſuam, non in verbis, ſed in bonis operibus: humilis non ſibi teſtimonium ferat; ſed ſinat ut alter ipſi perhibeat teſtimonium: qui carne caſtus eſt, ne inſoleſcat, ſciens

1 Pet. v. 5.

dinem in quo [a] per gratiam ejus, poſitus eſt. Fortis ne negligat imbecillem, imbecillis fortem revereatur; dives pauperi largiatur, pauper Deum laudet quòd ei alium largitus ſit, per quem ejus penuria & indigentia ſuppleri poteſt. Sapiens non in verbis, ſed in bonis operibus, ſapientiam ſuam manifeſtet; humilis non ſibi teſtimonium ferat, ſed alteri permittat, de eo teſtimonium præbere. Qui carne caſtus eſt, ne inſoleſcat, cum ſciat ali-

Vers. Fell.

[a] gratiâ & dignatione. Wot.

giè mentem Clementis exprimunt: *antecedit, non contemnit, humiliorem potens; ſuſpicit potentem humilis, non timet.* Burt.

Ὁ σοφὸς κ.τ.λ.] Citantur hæc à Clemente Alex. uſque ad τὴν ἐγκράτειαν. Apud quem legitur Ὁ σοφὸς τοίνυν ...... ἐν λόγοις μόνον ..... Ὁ ταπεινόφρων μαρτυρείτω μὴ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ὑφ' ἑτέρου αὐτὸν ...... ἁγνὸς τῇ σαρκὶ μὴ κ.τ.λ. Wot.

Ὁ ἁγνὸς κ.τ.λ.] Unus eſt iſte ex illis locis, in quibus Clemens, juxta relationem cum Epiphanii, *Hær.* Lib xxx. cap. 15. tum Hieronymi *contra Jovinianum* Lib. i. cap. 7. pro virginitate per epiſtolas ſuas locutus fuerat. Ipſe virgo; ſi fides auctori *Recognitionum*, interpolatori *Epiſtolarum S. Ignatii*, atque Athelmo ſeu Adelmo. Et quidni fides? Cot —— Hoc & alia quædam tranſcripſiſſe videtur Tertullianus Libro *de virginibus velandis: Et ſi à Deo confertur continentiæ virtus, quid gloriaris, quaſi non acceperis?* Legimus etiam his ſimilia apud S.

τῷ] τὴν ἐγκράτειαν. Ἀναλογι[σώμε]θα οὖν ἀδελφοὶ, ἐκ ποίας [ὕλης] ἐγεννήθημεν, ποῖοι καὶ τί[νες [6] εἰ]σήλθομεν εἰς τὸν κόσμον, [ὡς ἐκ τ]οῦ τάφου καὶ σκότους· [ὁ ποιή]σας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας [εἰσή]γαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ, [προε]τοιμάσας τὰς εὐεργεσίας [αὐτ]οῦ, πρὶν ἡμᾶς γεννηθῆναι. [Ταῦ]τα οὖν πάντα ἐξ αὐτοῦ ἔχοντες, [7] [ὀ]φείλομεν κατὰ πάντα εὐχαριστεῖν [αὐ]τῷ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΘʹ. Ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι, καὶ μωροὶ, καὶ ἀπαίδευτοι χλευάζουσιν ἡμᾶς καὶ [1] μυκτηρίζουσιν, ἑαυτοὺς βουλόμενοι ἐπαίρεσθαι ταῖς διανοίαις αὐτῶν· τί γὰρ δύναται θνητός; ἢ τίς ἰσχὺς γηγενοῦς; γέγραπται γὰρ, Οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου· ἀλλ᾽ ἢ αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον. τί γάρ; μὴ καθαρὸς ἔσται βροτὸς ἔναντι Κυ-

Vers. Fell. um esse qui continentiæ donum ipsi tribuat. Consideremus, igitur, fratres, ex quâ materiâ facti simus, qui & quales mundum tanquam ex sepulchro & tenebris ingressi simus: qui nos fecit & condidit, præparatis priùs benefactis suis antequam nasceremur, in mundum suum introduxit. Hæc igitur omnia cùm ab eo habeamus, in

Var. Lect. [6] σηλθαμεν. [7] MS. [1] μυκτιριζουσιν.

Ignatium in *Epist. ad Polycarpum:* Εἴτις δύναται ἐν ἁγνείᾳ μένειν εἰς τιμὴν τοῦ Κυρίου τῆς σαρκὸς, ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω. Ἐάν καυχήσηται ἀπώλετο. Wot.

Εἰς τὸν κόσμον, ὡς ἐκ κ. τ. λ.] Hanc periodum aliter distinguendam esse censet Episcopus Oxon. pag. 613. editionis Clementis Alex. εἰς τὸν κόσμον· ὡς ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ κ. τ. λ. Wot. —— Deletâ post κόσμον interpunctione, vertendum quasi legeretur, ὅτι ἐκ τοῦ τάφου, aliquando enim hæc est istius particulæ vis & potestas. Quòd si interpretemur *tanquam ex sepulcro*, sive receptam distinctionem servemus, sive, prout voluit. Cl. Potterus, eam mute-

VERS. COT.

alium esse qui ei continentiam donat. Reputemus ergo, fratres, ex qua materia creati simus; qui & quales in mundum ingressi simus, tamquam è sepulcro & tenebris: auctor & opifex noster in mundum suum nos introduxit, præparatis antè quàm nasceremur benefactis suis. Hæc igitur omnia ab eo habentes, in omnibus gratias ipsi agere debemus; cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

XXXIX. Stulti & insipientes & fatui & imperiti derident nos ac subsannant, dum cogitationibus suis se extollere cupiunt. Quid enim potest mortalis; aut quale robur est terrigenæ? Scriptum enim est; *Non erat figura ante oculos meos*; *sed auram & vocem audiebam. Quid enim? numquid homo coram Domino mundus erit; vel*

JOB. iv. 16, 17, 18.

VERS. FELL.

omnibus gratias ipsi agere debemus, cui est gloria in secula seculorum. Amen.

XXXIX. Homines imprudentes, desipientes, fatui & illiterati, dum cogitationibus suis inflantur, nos ludibrio habent, & naso suspendunt. *Quid enim potest mortalis, aut quale robur ex terra geniti?* scriptum enim est, *Non erat figura ante oculos meos, sed auram & vocem audiebam: quid enim? nunquid homo coram Domino mundus erit,*

mus, oratio non rectè cohæret, meraque fit *arena sine calce*. DAV.— Ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους, i. e. *ex tenebricoso sepulchro*, per figuram ἓν διὰ δυοῖν. Ex utero materno, tanquam ex tenebricoso aliquo sepulchro homines in hanc lucem prodeunt. BOIS.

Προετοιμάσας.] Igitur Græci Patres, & in iis Gregorius Nyssenus, aiunt primum hominem haud aliter in hunc mundum introductum fuisse, quàm cùm rex aliquis in palatium, omnibus rebus, tum ad usum, tum ad voluptatem pertinentibus, instructissimum, introducitur. BOIS.

Οὐκ ἦν.] LXX. habent Ἴδον καὶ οὐκ. WOT.

Ἔναντι Κυρίου.] Cod. Vat. ἐναντίον τοῦ Κυρίου. WOT.

ρίου; ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἄμεμπτος ἀνήρ; εἰ κατὰ παίδων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν· οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐνώπιον αὐτοῦ· ἔα δὲ, οἱ κατοικοῦντες οἰκίας πηλίνας, ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμεν. [2] Ἔπαισεν αὐτοὺς σητὸς [3] τρόπον, καὶ ἀπὸ πρωΐθεν ἕως ἑσπέρας οὐκ ἔτι εἰσίν· παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι, ἀπώλοντο· ἐνεφύσησεν αὐτοῖς, καὶ ἐτελεύτησαν, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σοφίαν. Ἐπικάλεσαι δὲ εἴ τίς σοι ὑπακούσεται, ἢ εἴ τινα ἁγίων ἀγγέλων ὄψῃ· καὶ γὰρ ἄφρονα ἀναιρεῖ ὀργή· πεπλανημένον δὲ θανατοῖ ζῆλος. Ἐγὼ δὲ ἑώρακα ἄφρονας ῥίζας βάλοντας, ἀλλ' εὐθέως ἐβρώθη αὐτῶν ἡ δίαιτα. Πόῤῥω γένοιντο οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἀπὸ σωτηρίας· κολαβρισθείησαν ἐπὶ θύραις ἡσσόνων, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐξαιρούμενος· ἃ γὰρ ἐκείνοις ἡτοίμασται, δίκαιοι ἔδον-

VERS. FELL. *vel de operibus ſuis inculpabilis vir? Si contra ſervos ſuos non credit, & adverſus Angelos ſuos pravum quid advertit: & cœlum non eſt mundum ante eum: multo minus habitantes domos luteas, ex quibus & ipſi de eodem luto ſumus. Percuſſit illos tanquam tinea, & à mane uſque ad*

VAR. LECT. [2] επεσεν. [3] τροπος.

Ἔα δὲ οἱ κατοικοῦντες.] Τοὺς κατοικοῦντας. Alex. Τοὺς δὲ κατοικοῦντας. Vat. WOT.—Melior ea lectio vulgatâ & Ambroſianá τοὺς δὲ κατοικοῦντας, à qua non ſine labe abeſt vox ἔα, ut patet ex MS. Alex. In Catena libri Job, non quidem edita, ſed MS. Regiæ Bibliothecæ, ad illud ἔα δὲ ἄνθρωπος, xxv. 6. ex Olympiodori expoſitione reperi, ἔα δὲ, ἀντὶ τοῦ, καὶ περιττὸν καὶ λογίσασθαι περὶ ἀνθρώπου. COT.

Ἐξ ὧν.] Sic Vat. Ἐξ οὗ Alex. WOT.

Ἕως ἑσπέρας.] Vat. habet μέχρι ἑσπέρας. WOT.

Σοφίαν.] Cod. Alex. addit ἀπώλοντο. Vat. habet, ἐξηράνθησαν, ἀπώλοντο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σοφίαν. WOT.

de operibus ſuis inculpabilis vir? Si in ſervis ſuis non credit, & adversùs Angelos ſuos pravum quid advertit; cœlum autem non eſt mundum coram eo: hem verò, qui habitant domos luteas, ex quibus & ipſi de eodem luto ſumus? Percuſſit illos tamquam tinea, & à mane uſque ad veſperam ultra non ſunt: eo quòd non poſſent ſibi ipſis ſubvenire, perierunt: inſufflavit eis, & interierunt; quia non habebant ſapientiam. Invoca autem, ſi quis tibi reſpondeat; vel ſi quem ſanctorum Angelorum aſpicies: etenim ſtultum perimit ira; errantem autem occidit zelus. Ego autem vidi ſtultos radicem mittentes; ſed ſtatim abſumpta eſt illorum habitatio. Longè fiant filii eorum à ſalute; conterantur ſuper januas minorum; & non erit qui eripiat. Quæ enim ab

VERS. COT.
JOB. XV. 15.
—IV. 19, 20, 21.
—V. 1, 2, 3, 4, 5.

veſperam ultra non ſunt, eo quod non poſſunt ſibi ipſis ſubvenire, perierunt: inſufflavit eis, & interierunt, quia non habebant ſapientiam. Invoca autem, ſi quis tibi reſpondeat, vel ſi quem ſanctorum Angelorum aſpicias; etenim ſtultum perimit ira, errantem autem occidit zelus. Ego autem vidi ſtultos radicem mittentes, ſed ſtatim abſumta eſt illorum habitatio: longe fiant filii eorum à ſalute, & conterantur ſuper januas minorum, & non erit qui eripiat: quæ enim illi

VERS. FELL

Σοι ὑπακούσεται.] Ita Vat. Σοῦ εἰσακούσεται. Alex. WOT.

Ῥίζας.] Sic Ed. Comp. Sed Codd. Alex. & Vat. ῥίζαν. WOT.

Εὐθέως.] Cod. Alex. εὐθὺς. WOT.

Γένοιντο.] Ita Cod. Vat. Ἐγένοντο. Alex. WOT.

Κολαβρισθείησαν.] *Contemnantur.* Κόλαβρος, *porcellus*, quo apud Judæos nihil contemtius. Aliàs κολαβρίζειν eſt *laſcivè ſaltare*, ut ad Athenæum docuit Caſaubonus. COLOM.— Legimus apud Heſychium καλαβρισθείησαν cum α, quod ille interpretatur χλευασθείησαν. Nec non per ω κωλαβρισθείησαν, quod ab eo explicatur κωπηθείησαν & ποδοκοπηθείησαν. Vide quæ apud Suidam à Kuſtero obſervata fuerunt. WOT.

Ἐκείνοις ἠτοίμασται.] Cod. Alex. & Ed. Comp. habent ἐκεῖνοι ἐθέρισαν. Vat. Ἐκεῖνοι συνήγαγον. WOT.

ται· αὐτοὶ δὲ ἐκ κακῶν οὐκ [4] ἐξαίρετοι ἔσονται.

Μ'. Προδήλων οὖν ἡμῖν ὄντων τούτων, καὶ ἐγκεκυφότες εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν [1] ὀφείλομεν, ὅσα ὁ δεσπότης ἐπιτελεῖν [ἐκ]έλευσ[ε]ν· κατὰ καιροὺς τεταγμένους τάς τε προσφορὰς καὶ [2] λειτουργίας ἐπιτε-

VERS. FELL *congregaverunt justi comedent, ipsi vero de malis non liberabuntur.*

VAR. LECT. [4] ἐξερετοι. [1] MS. οφιλομεν. [2] λειτουργειας.

Ἐξαίρετοι ἔσονται.] Ἐξαιρεθήσονται. Cod. Alex. WOT.

Ἐγκεκυφότες.] Clemens Alex. habet ἐκκεκυφότες Strom. iv. ubi laudat hunc locum: sed verior lectio est ἐγκεκυφότες, ut observavit Boisius, & post eum Episcopus Oxon. [Potterus] WOT.

Εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως.] Hæc quidem Clemens Alexandrinus dixerit, at non Romanus. BERN. Sed quare?

Κατὰ καιροὺς τεταγμένους.] Hæc verba superioribus adnectit Clemens Alex. in hunc sensum, *Quæcumque Dominus peragere jussit, ordine, temporibus statis sunt facienda.* Sequentia verò, sicut opinor, duarum vocum sede mutatâ, sic legi debent: τάς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας οὐκ εἰκῆ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσεν ἐπιτελεῖσθαι καὶ γίνεσθαι, ἀλλ' ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις. Quemadmodum priora Christianos admonent, ut certo ratóque ordine, cuncta perficiant: sic hæc ad capitis usque finem de Judaica religione videntur intelligenda: nam & hìc, et Cap. XLI. Clemens ex institutis Mosaicis colligit quodnam sit Christianorum munus. Cùm enim Judaismus sit Christianismo imperfectior, si sub Lege præstituta fuerint officiorum sacrorum tempora; si definiti fuerint & homines, qui quæque peragerent; & loca in quibus peragerentur; multò magis hæc sub Evangelio debent observari; si quidem confusio perfectioni sit inimica, nihilque tam deceat, quàm concinnus ordo. Hæc alio modo capiunt Joann. Fellus & J. E. Grabius: sed me meæ explicationis non pœnitet. DAV.—Pace doctissimi Præsulis [Potteri] existimo κατὰ καιροὺς τεταγμένους referri ad præcedentia. Quorsum enim est κατὰ καιροὺς τεταγμένους in eodem sententiæ membro cum ἀλλ' ἐν ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις? WOT.

Προσφορὰς.] Satis constat δῶρα, προσφορὰς, quodque eodem redit ὀσμὴν εὐωδίας, voces esse in Novo Testamento receptas; an vero per metaphoram, &

illis parata sunt, justi comedent; ipsi verò de malis non liberabuntur. VERS. COT.

XL. Cùm ergo hæc nobis manifesta sint, etiam in divinæ cognitionis profunda introspicientes, cuncta ordine debemus facere, quæ nos Dominus jussit peragere. Statutis temporibus, oblationes & officia

XL. Cum igitur hæc nobis sint manifesta, etiam in profunda divinæ cognitionis introspicientes, debemus omnia rite & ordine facere quæ Dominus peragere nos jussit, præstitutis etiam temporibus oblationes & [a] officia VERS. FELL

[a] alia munia. WOT.

blandiora tropi tormenta usurpentur, aut absolutè ex usu communi, & recepta Ecclesiæ praxi admissæ fuerint, altiùs repetendum. Et quidem si *Canones* ii, qui *Apostolorum* nomen præferunt, illos, aut saltem Clementem hunc nostrum (quod à quibusdam dici solet) auctorem haberent; nullus superesset dubitationi locus. Canon enim tertius sic ait: *εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος παρὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν, ἐπὶ τῇ θυσίᾳ προσενέγκῃ ἕτερά τινα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἢ μέλι, ἢ γάλα, ἢ ἀντὶ οἴνου σίκερα, ἢ ὄρνεις, ἢ ζῶά τινα, ἢ ὄσπρια παρὰ τὴν διάταξιν, καθαιρείσθω· πλὴν νέων χίδρων, ἢ σταφυλῆς τῷ καιρῷ τῷ δέοντι, &c.* Sed quandoquidem de eorundem *Canonum* fide dubitatur; observari debet, primis Ecclesiæ temporibus, non solùm singulis diebus dominicis, in Christianorum conventu, ex D. Pauli mandato, pauperum gratiâ collectam pecuniariam fuisse institutam; sed etiam *ἀκροθίνια* quædam, doni seu *oblationis* nomine, sacræ mensæ fuisse allata. Hinc sæpius, in hac ipsa Epistola, *τῆς προσφορᾶς* mentio: ubi etiam Episcopi describuntur hoc charactere & elogio, quòd sint *προσενέγκοντες τὰ δῶρα*. In quem sensum *θεοφόρος* Ignatius, nequidquam reclamante plagoso S. S. Patrum Orbilio, Dalleo, ait ad *Smyrnenses*, non licere absque Episcopo *οὔτε βαπτίζειν, οὔτε προσφέρειν, οὔτε θυσίαν προσκομίζειν.* Nec aliter Justinus Martyr, tum elementa ad Eucharistiam adhibita, tum ad Eulogias absentibus mittendas destinata, *Apol.* II. disertis verbis *προσφορὰς* appellat. Sed apertissimè omnium Irenæus L. iv. C. 39. rem totam exequitur. *Dominus*, inquit, *discipulis suis dans consilium primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi, nec ingrati:* quod sæpius ingerit C. 33. & 34. ut & alibi passim. Quibus succinit B. Cyprianus *De opere & eleemosyna*, quem fere descripsit D. August. Serm. 13. *de temp.* dum ait, *Oblationes quæ in altari consecrantur offerte: erubescere debet homo idoneus, si de aliena obla-*

λεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰκῆ ἢ ἀτάκτως [ἐκέλευσεν] γίνεσθαι, ἀλλ' ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις· πού τε καὶ διὰ τίνων ἐπιτελεῖσθαι θέλει, αὐτὸς ὥρισεν τῇ [3] ὑπερτάτῃ αὐτοῦ βουλήσει· ἵν' ὁσίως πάντα γινόμενα ἐν εὐδοκήσει, εὐπρόσδεκτα εἴη

VERS. FELL sacra perficere: neque temere vel inordinate voluit ista fieri, sed statutis temporibus & horis, ubi etiam & à qui-

VAR. LECT. 3 ὑπερτάτῳ.

tione communicet. Atque hanc ipsam ob causam *oblationum* vox tam frequenter apud antiquissimos Ecclesiæ Patres occurrit, præsertim ubi de Eucharistiæ mysteriis agitur; ut & in *Missali Romano*; imò verò & in Ecclesiæ nostræ Anglicanæ solenni Officio etiamnum retinetur. Nimirum, ut sacratissima Eucharistiæ Mysteria τὰ εἰρηνικὰ sive *pacifica* omnino videri possent, par erat, ut qui sacris operaretur, *munera* sua Deo *offerret*, cumque eadem participaret, sacræ admotus mensæ, numinis conviva fieret, possetque, ut D. Pauli verbis utar, θυσιαστηρίου μετέχειν. Porro adverti debet, eam fuisse primitus, non modò Eucharistiæ, sed & *Oblationum* religionem, ut ab illa detineri ἀφορισμοῦ sive Excommunicationis gradus haberetur; & proinde apud sacros *Canones*, præsertim *Ancyranos*, κοινωνία χωρὶς προσφορᾶς, tanquam districtioris censuræ, & segregationis nota solebat irrogari; utcunque hoc minùs observatum à viris undequaque doctissimis, quibus ad Missæ sacrificium per omnia intentis, rem satis manifestam perspicere non vacabat. Quinimo in gravissimam inexpiabilis delicti pœnam cedebat, si cui post mortem animadversio illa prorogaretur; nec in veniæ indultæ fidem, *oblationes* defuncti nomine, quasi postliminio reciperentur: adeo *Deo* & sacris elargiri, non *jactura*, sed *privilegium* & *lucrum* nascente *Ecclesia* habebatur. FELL.

Ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις.] *Omnibus tempus determinatum est, & opportunitas omni negotio sub cælis*, inquit vir Sapiens, *Eccl.* iii. 1. Seriò dolendum, si paratas sibi habeant vices levissima vitæ munia; sola pietas, in cujus obsequium vita ipsa, & omnia ævi spatia concessa fuerant, temporis limitibus excluderetur. Re verâ septimum diem humano generi à condito mundo, maximis, hoc est, suis auspiciis sanctum voluit Deus. Unde postquam in ejusdem παλιγγενεσίᾳ, novam reparati orbis Epocham instituisset, paribus eam privilegiis, & quasi infulis donavit, & τῆς κυριακῆς sacrosancta facta est religio. Quinetiam quandoquidem Salvator noster pietatem discipu-

perfici, neque temerè vel inordinatè fieri præcepit, sed præfinitis temporibus & horis: ubi etiam & à quibus celebrari vult, ipse excelsissimâ suâ voluntate definivit: ut purè & sanctè omnia facta in beneplacito, accepta essent voluntati ejus. VERS. COT.

bus peragi vult, ipse excelsissimâ suâ voluntate definivit, ut religiosè omnia secundùm ejus beneplacitum adimpleta, grata & accepta ipsius voluntati essent. VERS. FELL

lorum suorum, Mosis sequacium κατορθώματα superare voluit; apud quos, ultra Sabbati solennia, secunda & quinta Sabbati habebantur Sacræ, ne, ut ait Maimonides, *Tephilla u-bircath Cohenim* C. xii. n. 1. *trium dierum spatio auditione cessaretur*; (unde fluxit mos jejunandi δὶς τοῦ σαββάτου, cujus mentio Luc. xviii. 12.) par erat ut iisdem saltem intervallis, apud Christianam pietatem professos, sacra redirent munia; quod utique factum, nimirum stationum diebus ad quartam & sextam promotis, quod passim ex Tertulliano discimus, & etiam à Clemente Alex. qui eas τετράδα καὶ παρασκευὴν, sive Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης appellitat; licèt diu sit, ex quo Romana Ecclesia ab antiquissima hac praxi desciverit. In minutioribus temporis intervallis consimilis omnino ratio; eas enim, quæ in Ecclesia Judaica receptæ fuerant, vices, non à Domino nostro tantùm, sed insuper ab Apostolis agnitas videmus: proinde Act. iii. 1. τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς, solennioris officii causâ, D. Petrum & Johannem in Templum perduxisse, verbis disertis dictum est. In Synagoga, licèt lege nullâ de precibus caveretur, singulis diebus tres recurrebant earundem vices נמצאו התפלות בכל יום שלש ערבית ושחרית ומנחה Maimonides *Jad. de precibus & benedict. sacerd.* C. i. 4. quas etiam Christianæ Ecclesiæ moribus receptas Tertullianus in Lib. *de jejuniis*, Cyprianus *de oratione*, necnon Hieronymus *ad Lætam & Demetriadem*, nescire nos vetant. Addi his non injuriâ poterit, tam egregium horarum sacrarum usum fuisse ad promovendas pietatis rationes, ut Julianus Apostata, postquam pro comperto habuisset, fidem Christianam vi & injuriis non posse superari, atque imitationis tyrannide demoliendam statuisset, Gentilismo suo introducendas curavit ὡρῶν τε ῥητῶν καὶ ἡμερῶν τεταγμένας εὐχάς, teste Sozomeno Lib. ix. C. 15. Quod etiam Apollonium Tyanæum fecisse discimus à Philostrato *Vitæ* ejus Lib. iv. c. 8. Apud Turcas eundem invaluisse morem nemo est qui nescit. FELL.

τῷ θελήματι αὐτοῦ. Οἱ οὖν τοῖς προστεταγμένοις καιροῖς ποιοῦντες τὰς προσφορὰς αὐτῶν, εὐπρόσδεκτοί τε καὶ μακάριοι· τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ δεσπότου ἀκολουθοῦντες οὐ διαμαρτάνουσιν. Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσὶν, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ λευΐταις ἴδιαι διακονίαι [4] ἐπίκεινται· ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δέδεται.

VERS. FELL Qui igitur præfinitis temporibus oblationes ſuas faciunt, accepti & beati ſunt: Domini enim mandata ſequentes, non aberrant. Summo quippe ſacerdoti ſua munera

VAR. LECT. 4 ἐπικινται.

Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ κ. τ. λ.] Non adeo laudaret Apoſtolicus noſter ordinem, ac diverſa officia Pontificis, Sacerdotum, Levitarum, atque Laicorum; ſi, quemadmodum Heterodoxis placet, religio Chriſtiana Pontificatum ſuſtuliſſet, nullumque voluiſſet eſſe munus peculiare Pontificis, quod non etiam competeret Sacerdotibus, ipſis quoque pontificibus. Laudat; quia docente Hieronymo, in utroque Teſtamento alium ordinem Pontifex tenet, alium Sacerdotes, alium Levitæ; atque traditionibus de veteri Lege deſcendentibus, ſucceſſerunt Epiſcopi, Preſbyteri, & Diaconi Aaroni, & filiis ejus, & Levitis. 2 *In Jovin.* 15. & *Epiſt.* 85. COT.

Λαϊκὸς ἄνθρωπος.] Nulla tam miſera, tam addicta ſervitus eſt, quàm δουλεύοντος τῇ ὑποθέσει. Aliàs viri doctiſſimi Salmaſius & Seldenus, ut alios minorum gentium criticos prætercam, Calvini aut Eraſti placitis addictos, nunquam tam graviter in arte quam profitebantur lapſi eſſent, ut dicere ſuſtinerent, *olim Preſbyteros fuiſſe Laicos*; & *Laici vocem, quatenus Clero contradiſtinguitur, ſeriùs in Eccleſia obtinuiſſe.* Ignatii loca non affero, ſiquidem novatores, quando ejus auctoritate premuntur, breviter ſe expediunt, dicendo ψευδεπίγραφον eum, aut interpolatum. FELL.— Cùm tam pauca ſint Helleniſtarum Judæorum ſcripta, quæ ad nos pervenerunt, mirum non eſt, loca proferri non poſſe, è quibus liqueat, Sacerdotes & Levitas dictos κλῆρον & κληρικοὺς: potuerunt tamen iis nominibus, duplici de cauſa adpellari. Prior quidem eſt, quòd, quamvis totus populus Hebræus dictus fuerit κλῆρος τοῦ Θεοῦ, attamen ſingulari ratione Sacerdotes &

Qui ergo assignatis temporibus oblationes suas faciunt, accepti & beati sunt: nam qui sequuntur leges Domini, non aberrant. Summo quippe Sacerdoti sua munia tributa sunt; & sacerdotibus locus proprius assignatus est; & Levitis sua ministeria incumbunt: homo laicus præceptis laicis constringitur. VERS. COT.

tributa sunt, sacerdotibus locus proprius assignatus est, & Levitis sua ministeria incumbunt. Laicus præceptis laicis constringitur. VERS. FELL.

Levitæ potuerint etiam sic dici, cùm eos sibi secrevisset quasi peculiarem suam *sortem*; quòd soli cultui publico Dei consecrati essent & vacarent. Altera verò, quòd Deus eorum vicissim fuerit κλῆρος, ut liquet ex verbis Mosis Num. xviii. 20. Voces חלק *bhelek* & נחלה *nabhalah* possunt κλῆρος verti, & posterior quidem κληρονομία à LXX. transfertur. Qua de causa, potuerunt posteri Aharonis κλῆροι & κληρικοὶ dici; eò quòd κατ' ἐξοχὴν Deum haberent quasi κλῆρον; & κληρικοὶ essent, hoc est, sortis illius divinæ participes. Ad vocem verò λαὸς quod adtinet, cùm Levis & Aharonis posteritas eo nomine non minùs continerentur, quàm alii Israelitæ; attamen frequenter, ubi agitur de sacris, *populus* dicuntur reliquæ tribus Israelis. Hinc 1. Sam. xxii. 4. לחם חל *lebhem bhol*, panis prophanus, hoc est, panes quos cuivis ἐκ τοῦ λαοῦ comedere licuit, dicti sunt ab Aquila, Symmacho & Theodotione ἄρτοι λαϊκοί. Similiter spatium quod Ezech. xlviii. 15. חל *bhol* dicitur, & ab Aquila versum est βέβηλον, Symmachus & Theodotion λαϊκὸν translulerant. Hinc & Aquila, novorum vocabulorum inventor, sæpe usus erat verbo λαϊκόω, pro eo quod est *profano*. Vide Fragmenta Vett. Intt. Deut. xx. 6. xxviii. 30. Ezech. vii. 21. Hinc credibile est, vocem λαϊκὸς usitatam apud Hellenistas Judæos, ut significaretur à Tribu Levis, aut etiam prosapia Aharonis *alienus*. Quibus verisimile fit, jam à primævis scriptoribus Christianorum, qui Judæorum Hellenistarum sermonem imitati sunt, vocem λαϊκὸς adhibitam esse, ad significandum eum qui sacro nullo ministerio fungebatur, & vocibus etiam κλῆρος & κληρικὸς ut designentur ii, qui sacris operam dabant; sic Clemens Alex. Strom. v. dixit, velum Adyti, apud Hebræos, fuisse κώλυμα λαϊκῆς ἀπιστίας, *impedimentum laicæ incredulitatis*. CLER.—— Vocem λαϊκὸς non usurpatam fuisse, neque distinctionem Cleri à Laicis obtinuisse, in Ecclesia primæva, contendunt Erastus, plurimique inter nos novatores, infensi nimis illi potestati, quam

ΜΑ'. Ἕκαστος ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐχαριστείτω Θεῷ, ἐν ἀγαθῇ [1] συνειδήσει ὑπάρχων, μὴ [2] παρεκβαίνων τὸν ὡρισμένον τῆς [3] λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα, ἐν σεμνότητι. Οὐ πανταχοῦ, ἀδελφοὶ, προσφέρονται θυσίαι ἐνδελεχισμοῦ, ἢ εὐχῶν, ἢ περὶ ἁμαρτίας καὶ πλημμελίας, ἀλλ' [4] ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ· κἀκεῖ δὲ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται, ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, μωμο-

VERS. FELL. XLI. Unuſquiſque veſtrum, Fratres, in ſuo ordine & ſtatione manens, Deo in bona conſcientia gratias agat, & cum decore intra præſcriptum miniſterii ſui canonem ſe

VAR. LECT. [1] MS. συνειδήσιν. [2] παρακβαίνων. [3] λιτουργίας. [4] η ἐν.

Chriſtus ipſe Apoſtolis, eorumque ſucceſſoribus indulſit, quæque neceſſaria eſt ad conſervandam unitatem, ac miniſtrandam externam Eccleſiæ πολιτείαν. Horum error ſatis maniſeſtè à S. Clemente refutatur, qui voce ipsâ λαϊκὸς, quo plebem Chriſtianam à Clero diſtinguat, utitur; necnon à beato Ignatio, quo non alius plura ac magis dilucida de obedientia, Clero à Laicis præſtanda in iis omnibus quæ ad Eccleſiam ſpectant, unquam ſcripſit: Ὅπου ἂν φανῇ ὁ Ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος [viz. Laicorum, quos S. Paulus ἰδιώτας appellat, dicens, Ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου] ἔστω, ὥσπερ ὅπου ἂν ᾖ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία. Quibuſcum conſentit S. Cyprianus, qui in Epiſtola Florentio hæc ſcribit: *Eccleſiæ nomine docens & oſtendens, quia etſi contumax ac ſuperba obaudire nolentium multitudo diſcedat, Eccleſia tamen à Chriſto non recedit; & illi ſunt Eccleſia, plebs* [i. e. Laici] *Sacerdoti adunata, & Paſtoribus grex adhærens.* WOT.

Εὐχῶν.] Junius, Colomeſius & Fellus malunt εὐχαριστηρίων i. e. ſacrificia euchariſtica, vel pro gratiarum actione. Ego εὐχῶν retinendum eſſe conſeo: ſub Lege enim offerebantur Sacrificia votiva propriè dicta; ſicut videre licet ei, qui vult ea conſulere, quæ de oblationibus & ſacrificiis, libro Levitici, vel à Maimonide, habentur. WOT.

Ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ.] Sub Lege veteri nefas fuit, niſi in templo Hieroſolymitano, & apud altare, oblationes facere; Deut. xii. 6. 7. 11. Ita etiam ſub Evangelio, quod eſt Iſrael myſticè dictum, non licet, extra eccleſiam & unum altare, ſchiſmaticas προσφορὰς, altari altari & ſacerdotio ſacerdotio oppoſitis, offerre, aut cœtus celebrare, οὐ συνευδοκοῦντος τοῦ Ἐπισκόπου, ſicut teſtatur S. Ignatius:

XLI. Unusquisque vestrûm, Fratres, in suo statu gratias Deo habeat, in bona conscientia degens, non transgrediens præscriptam muneris sui regulam, in honestate. Non ubique, Fratres, offeruntur sacrificia jugia, vel votiva, vel pro peccato & delicto, sed Hierosolymis tantùm; atque illic non in omni loco fit oblatio, sed ante templum ad altare; priùs factâ à summo Sacerdote & — VERS. COT.

continueat. Non in omni loco, Fratres, offeruntur sacrificia perpetua & diurna, vel pro gratiarum actione, vel pro peccatis & delictis, sed Hierosolymis tantùm; neque illic in quovis loco fit oblatio, sed in atrio templi ad altare, diligenter priùs inspecto sacrificio à summo sa- — VERS. FELL

Ἐὰν μή τις ᾖ ἐντὸς θυσιαστηρίου, ὑστερεῖται τοῦ ἄρτου τοῦ Θεοῦ. Ep. ad Ephes. Ὁ ἐντὸς θυσιαστηρίου ὢν καθαρός ἐστιν, ὁ δὲ ἐκτὸς ὢν οὐ καθαρός ἐστιν. Ep. ad Trall. WOT.

Μωμοσκοπηθέν.] Sacerdotes non tantùm Judæorum, sed Gentium etiam, hostias probare solebant, & victimarum præcordia diligenter inspicere & examinare, antequam litarent: quod οἱ ἔξωθεν, δοκιμάζειν, & ἐξετάζειν τὰ ἱερεῖα, vocant; scriptores autem sacri, μωμοσκοπεῖν. Unde Philo Judæus περὶ γεωργίας. Ἄτοπον γὰρ ἱερέων μὲν πρόνοιαν ἔχειν ὡς ὁλόκληροι τὰ σώματα καὶ παντελεῖς ἔσονται, τῶν τε καταθυομένων ζώων, ὡς οὐδὲν οὐδεμίᾳ τὸ παράπαν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ βραχυτάτῃ χρήσεται λώβῃ· καὶ τινὰς δεῖ καὶ ὅσους ἐπ' αὐτὸ τοῦτο χειροτονεῖν τὸ ἔργον, οὓς ἔνιοι μωμοσκόπους ὀνομάζουσιν, ἵνα ἄμωμα καὶ ἀσινῆ προσαγῆται τῷ βωμῷ τὰ ἱερεῖα, &c. ubi nominis rationem observare licet, & quòd infrequenter ante ipsum, & à quibusdam tantùm usurparetur. Ut ut est, Libro de sacrificiis, & initio Tractatûs de sacrificantibus, ostendit summam curam adhibitam fuisse in deligendis his μωμοσκόποις ἀριστίνδην, qui accurato examine sacrificia singula, & partes singulas scrutarentur, ἀπὸ ποδῶν ἄκρων, ὅσα τε ἐμφανῆ, καὶ ὅσα ὑπὸ γαστρὶ, καὶ μηροῖς ἂν κέκρυπται, ne quid vitii, corruptelæ, aut labis lateret. Sic Clemens Alex. lib. iv. Strom. ἦσαν δὲ κἀν ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγωγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ, οἱ τῶν ἱερείων μωμοσκόποι. Et Chrys. Hom. 20. in Epist. ad Rom. de prævia examinatione nostra corporis & animi, antequam ad sacram synaxin accedere præsumamus, sic scribit: Διὸ χρὴ πανταχόθεν μωμοσκοπεῖσθαι τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον· εἰ γὰρ οἱ τὰς παλαιὰς ἀναφέροντες θυσίας ἐκελεύοντο πάντα περισκοπεῖν, καὶ οὔτε ὠτότμητον, οὔτε κολοβόκερκον, οὔτε ψωραγριῶντα,

σκοπηθὲν τὸ προσφερόμενον διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων [5] λειτουργῶν. Οἱ οὖν παρὰ τὸ καθῆκον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ποιοῦντές τι, θάνατον τὸ πρόστιμον ἔχουσιν. Ὁρᾶτε, ἀδελφοὶ, ὅσῳ πλείονος [6] κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσούτῳ μᾶλλον ὑποκείμεθα κινδύνῳ.

ΜΒʹ. *Οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ* Κυρίου *Ἰησοῦ* Χριστοῦ, *Ἰησοῦς ὁ* Χριστὸς *ἀπὸ τοῦ* Θεοῦ. *Ἐξεπέμφθη ὁ* Χριστὸς *οὖν ἀπὸ τοῦ* Θεοῦ, *καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ* Χριστοῦ· *ἐγένοντο οὖν ἀμφότερα εὐτάκτως ἐκ θελήματος*

VAR. LECT. 5 *λιτουργων.* 6 *καταξιωθημεν.*

VERS. FELL cerdote, & prædictis ministris. Qui igitur, præter id quod voluntati ejus consentaneum est, aliquid admittunt, mortis supplicio puniuntur. Videtis, Fratres, quo ma-

οὔτε λειχῆνα ἔχοντα ἐπετρέποντο ἀναφέρειν· πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς οὐ πρόβατα ἄλογα, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἀναφέροντας, πλείονα ἀκρίβειαν ἐπιδείκνυσθαι χρὴ, καὶ πάντοθεν εἶναι καθαρούς, κ. τ. λ. Idcirco corpus nostrum undique debet explorari, an vitii aliquid habeat: nam si qui vetera offerebant sacrificia jubebantur omnia circumspicere, neque permittebantur [agnum aut vitulum] *qui aures abscissas aut mutilatam caudam haberet, aut scabie agresti aut impetigine laboraret,* offerre; *multo magis nos, qui non pecudes rationis expertes, sed nosmetipsos offerimus, omnem diligentiam adhibere oportet, & omni ex parte puros esse.* JUN.— *Μαμοσκόπους* eos victimarum probatores *μοσχοσφραγιστὰς* vocatos invenies in lib. 4. Porphyrii de abstinentia ab animatis. COT.

Διὰ τοῦ ἀρχιερέως.] Hæc sanè ita displicuerunt Anonymo [Bernardo] ut non potuerit seipsum temperare; quin pro more suo, quid possit ars critica, frustra tentârit. Inquit enim ad locum à *μαμοσκοπηθὲν* ad *λειτουργῶν*, *Hæc ex Clemente Alex. pag.* 521. B. *malè immutata effictaque. Nam & malè hîc hærent vix quidem Græca, & falsissimum dicunt; scilicet fuisse summi & cæterorum Sacerdotum ac Levitarum esse μαμοσκόπους.* Quid sibi velit nescio sanè, nisi quòd omnia carpere ei in animo est: si connexionem quæramus, si Græcæ linguæ proprietatem, nihil est ab ea alienum; si accuratam legalium rituum cognitionem, eorum potuit esse non adeò peritus, ut certò sciat cujus sit *μαμοσκοπεῖν*. Sin pro *ἀρχιερέως* legatur *ἱερέως*, om-

prædictis ministris, oblati inspectione ac probatione. Qui ergo præter id quod voluntati ejus consentaneum est, aliquid faciunt, morte mulctantur. Videtis, Fratres, quò majori cognitione digni sumus habiti, eò periculo magis obnoxii sumus.

VERS. COT.

XLII. Apostoli nobis evangelizârunt à Domino Jesu Christo; Jesus Christus à Deo. Missus igitur est Christus à Deo, & Apostoli à Christo: & factum est utrumque ordinatim ex voluntate

jore cognitione [a] digni sumus habiti, eo graviori periculo obnoxii sumus.

XLII. Apostoli nobis à Christo evangelizaverunt, Jesus Christus à Deo. Missus enim est Christus à Deo, & Apostoli à Christo; & factum est utrumque decenter ex

VERS. FELL

[a] dignati sumus. WOT.

nia se rectè habent: imò summo Sacerdoti aliquali modo tribui potest hoc officium τοῦ μωμοσκοπεῖν, cùm ejus sit singulis Sacerdotibus & Levitis, qui altari temploque adsistebant, munus proprium demandare, & curare, ut omnia, quæ ad templum spectabant, rite peragantur. Quod ad Clementem Alex. sic apud eum legimus: Καρποφόρεις δὲ ὁ δίκαιος ἀπεικάζεται δένδρεις, οὐ μόνον τοῖς κατὰ τὴν τῶν μεταρσίων θυσιαν· [vel potius φύσιν] ἦσαν δὲ κἀν ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγωγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ οἱ τῶν ἱερείων μωμοσκόποι· ὄρεξιν οὖν ἐπιθυμίας διακρίνουσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. Æquus igitur Lector judicet, quàm à vero absimile est, hæc petita fuisse ex Clem. Alex. Apage verò virum, cui in animo est omnia improbare. WOT.

Θάνατον] Alludit proculdubio ad Num. xvi. Quòd si mors sit arrogati Aaronici Sacerdotii periculum; quum tanto major sit excellentia Christiani, quanto Vetere præstantius est Fœdus Novum à Christo institutum; non minus sane est piaculum violati aut arrogati hujus quàm illius: caveant igitur, qui à nemine vocati, neminique succedentes legitime, se ipsos rebus sacris immiscere audent, ne suis animis temeratum Sacerdotium expient. WOT.

Πρόστιμον] Hesychius: πρόστιμον. ζημία. COLOM.—Τὸ ἐπιτίμιον, τὴν τιμωρίαν. BOIS.

Ὁρᾶτε, κ. τ. λ.] Citantur hæc à Clemente Alex. αὐτολεξεὶ, quibus, prætermissis iis quæ habentur usque ad Cap. xlviii, subnectit, Ἡ σεμνὴ σὴν, κ. τ. λ. WOT.

Εὐηγγελίσθησαν.] Forte pro εὐηγγελίσαντο, vel dele ἡμῖν, & dic εὐηγγελίσθησαν, i. e. *nuntium salutis acceperunt, Evangelium edocti sunt.* BOIS.

Θεοῦ. Παραγγελίας οὖν λαβόντες, καὶ πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ πιστωθέντες [1] τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, μετὰ πληροφορίας πνεύματος ἁγίου, ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. Κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες, [2] καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν.

VAR. LECT. [1] MS. εν τω. [2] καθεστανον.

VERS. FELL voluntate ejus. Mandata quippe accipientes, & per resurrectionem Domini nostri Jesu Christi, plenâ certitudine imbuti, Deique verbo confirmati, cum certa Spiritûs

Καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς, κ.τ.λ.] Primogeniti olim, natalium jure, sibi sacerdotium vindicabant. Primitivæ autem Ecclesiæ usus id maximè poscebat, & plurimi intererat, ut conversus quilibet non confirmaret modò, sed & faceret fratres: festinataque anticipatione ætati juxta suæ, & futuræ prolis, in patrem nasceretur. Huic mori digitum intentat Epiphanius Hæres. lxxv. Et ex Actorum libro & D. Pauli Epistolis constat, ecclesias tunc temporis fuisse, quæ civitatis totius nomine censerentur, κατ' οἶκον constitutas. Episcopos verò Spiritûs Sancti monitis huic curæ admotos fuisse ex Act. i. 24. xxiii. 2. 1 Tim. iv. 14. discimus; quod & Eusebius ex Clemente Alex. de B. Johanne refert; dum illum narrat Episcopos in ecclesiis Asiæ ordinasse τοὺς ὑπὸ τοῦ πνεύματος σημαινομένους. Cujus rei vestigia etiamnum comparent, siquidem nunc ad sacerdotium nemo admittitur, nisi qui prius professus fuerit, se Spiritûs Sancti instinctu vocatum ad munus istud suscipiendum; & ita post preces solenniter pro ejusdem largitione factas, demum hac formulâ ordinatur: *Accipito Spiritum Sanctum*. FELL.

Εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους.] Hìc insurgunt adversùs Ecclesiam novi Aëriani, clamantes agnosci dumtaxat à Clemente duos in Clero ordines, Episcoporum eorumdemque Presbyterorum, & Diaconorum. Ad quos breviter, uti Notarum scriptorem decet, ita respondeo. Non sunt expressiora verba Epistolæ nostræ testimoniis Novi Testamenti; de Episcopis & Diaconis solummodo, Philipp. i. 1. & 1 Tim. iii. de Episcopis & Presbyteris, Act. xx. 17. 28. Tit. i. 5. 7. & 1 Pet. v. 1. 2. de Presbyteris ac Presbyterio, Act. xiv. 23. xv. 2. 4. 6. 22. 23. 41. xvi. 4. xxi. 18.

Dei. Itaque acceptis mandatis, & certò persuasi per resurrectionem Domini nostri Jesu Christi, & in fide confirmati per verbum Dei cum Sancti Spiritûs plenitudine ac securitate, egressi sunt, annunciantes adventurum esse regnum Dei. Prædicantes igitur per regiones ac urbes, primitias earum, spiritu cùm probâssent, in Episcopos & Diaconos eorum qui credituri erant, constituerunt. VERS. COT.

Sancti fiducia egressi sunt, annunciantes regni Dei adventum. Per regiones igitur & urbes verbum prædicantes, primitias eorum, spiritu probantes, Episcopos & Diaconos eorum qui credituri erant, constituerunt. Neque hoc VERS. FELL

1 Tim. iv. 14. v. 17. 19. Jac. v. 14. 1 Joh. ii. & iii. Verùm hos textus nequaquam officere Orthodoxiæ, fusè solidéque demonstratur à Catholicis doctoribus; quod neminem latet. Certè nomina Apostoli, Episcopi, Presbyteri, in Scripturis ponuntur ὁμωνύμως. Apostolus Christus: Apostoli, modò tantùm duodecim; modò etiam Barnabas, Paulus, Andronicus, Junias, Epaphroditus, aliique plures, 1 Cor. xv. 7. Jam verò Episcopus dicitur Christus 1 Pet. ii. 25. Episcopatus tribuitur Apostolis Act. i. 20. Episcoporum nomen veris Episcopis, hoc est, Antistitibus primi ordinis datur 1 Tim. iii. 2. & Tit. i. 7. juxta communem S S. Patrum doctrinam. Et Episcopi Philipp. i. 1. sunt secundi gradûs, δευτέρου θρόνου sacerdotes, Chrysostomo, Oecumenio, &c. item Act. xx. 28. Pseudo-Hieronymo, Theodorito, &c. præterea 1 Tim. iii. 2. & Tit. i. 7. Theodorito eidem. Denique πρεσβύτερον se appellat Apostolus Petrus, itidemque Apostolus Johannes: 1 Tim. iv. 14. Presbyterium de primo sacerdotii gradu exponunt antiqui interpretes; in aliis verò locis Presbyteros seu Seniores, interdum volunt esse summos primosque Sacerdotes, interdum Sacerdotes inferiores ac secundos: observantque sæpenumero, indiscriminatim solere appellari Episcopos & Presbyteros. Quinetiam ex mente Chrysostomi ad Philipp. i. 1. initio Christianismi sub Diaconorum nomine Episcopos etiam ac Presbyteros designabant. Unde Apostolicas paginas scriptaque Ecclesiæ magistrorum evolvens, passim offendes hæc & similia de ordine Ecclesiastico dicta; διάκονοι, διάκονοι Θεοῦ vel Χριστοῦ, vel ἐκκλησίας, vel εὐαγγελίου, vel καινῆς διαθήκης, vel δικαιοσύνης, λειτουργοὶ, ὑπηρέται, *ministri*, *ministri Ecclesiarum*, &c. δια-

Καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγέγραπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. Οὕτως γάρ που λέγει ἡ γραφὴ, Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει.

ΜΓ΄. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ οἱ ἐν Χριστῷ πιστευθέντες παρὰ Θεοῦ ἔργον τοιοῦτο, κατε-

VERS. FELL quidem novum inſtitutum fuit, multis enim retro ſeculis de Epiſcopis & Diaconis ſcriptum eſt. Sic enim alicu-

κονία, κλῆρος τῆς διακονίας, *miniſterium Eccleſiaſticum,* &c. B. Hieronymus, propter verba Col. iv. 17. εἴπατε Ἀρχίππῳ, βλέπε τὴν διακονίαν, ſuſpicatur Archippum fuiſſe Epiſcopum. Demum in Epiſtola Conciliabuli Sardicenſis, Epiſcopi Ariani queruntur *omnes* ſe *Diaconos & Sacerdotes Dei* deſpici. Ac forſan Clementi ſermo dumtaxat de Epiſcopis & Diaconis generaliter ſumptis, quatenus ſunt Sacerdotes & Paſtores, qui Chriſtianam plebem inſpiciunt ac regunt, qui Laicis hominibus res ſacras adminiſtrant. Infrà enim ἱερατεύειν & λειτουργεῖν, ἐπισκοπὴν & λειτουργίαν pro eodem habet; altumque tota in Epiſtola ſilentium de Epiſcopis & Diaconis, cùm plurima fiat mentio Preſbyterorum. Adde quòd ſuſpicari nonnemo poſſit, in teſtimonio quod ſubjungitur, Iſ. lx. 17. καταστήσω (ita quoque Joh. Chryſoſtomus Lib. *Quòd Chriſtus ſit Deus,* Cap. vii.) τοὺς ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ, ideo noſtrum mutâſſe ἄρχοντας in διακόνους, quia Chriſtus Dominus Apoſtolis hunc in modum locutus eſt, Matt. xx. 26, 27. Ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γίνεσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος. Καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν δοῦλος. Improbabiliter quippe conjectant duo viri docti: unus [Hammondus] Clementinam lectionem fuiſſe codicis quo utebantur Apoſtoli, atque hodiernæ eſſe præferendam; alter [Morinus] decerptum hîc aliquem ex non extantibus libris, ſive ſacrum, ſive apocryphum. Mallem dicere, confuſa fuiſſe duo Iſaiæ teſtimonia; lx. 17. & lxvi. 21. ἀπ' αὐτῶν λήψομαι ἐμαυτῷ ἱερεῖς καὶ λευίτας. Primus ſane locus ad ſenſum Clementis citatur ab Irenæo Lib. iv. C. 44. *Tales Preſbyteros nutrit Eccleſia, de quibus & propheta ait; Et dabo Principes tuos in pace, & Epiſcopos tuos in juſtitia.* COT.— Vix dubitem, quin B. Clemens locum illum, ut alios aliquot, paullo immutârit, ut ad propoſitum ſuum aptaret; nec Hebræus textus ſecus ſentire nos cogit, ut pluribus contendit vir notiſſimæ eruditionis Hen. Hammondus. COLOM.

Neque hoc novè: à multis enim temporibus de Episcopis & Diaconis scriptum fuerat. Sic enim alicubi dicit Scriptura; *Constituam Episcopos eorum in justitia, & Diaconos eorum in fide.* VERS. COT. Isa. lx. 17.

XLIII. Et quid mirum, si quibus in Christo commissum est à Deo hoc munus, prædictos con-

bi dicit Scriptura, *Constituam Episcopos eorum in justitia, & diaconos eorum in fide.* VERS. FELL.

XLIII. Et quid mirum, si quibus in Christo à Deo hoc munus commissum fuit, prædictos constituerint?

Episcopi & Presbyteri nomina iis temporibus confundebantur, quia qui iis insigniebantur erant utriusque potestatis participes, quod viri docti ostenderunt: quamvis postea mutata fuerit nominum illorum potestas, & *Episcopus* tantùm vocatus sit is, qui ordinandi Presbyteros jus habuit; *Presbyter* verò, secundi ordinis sacerdos, qui idem jus non ampliùs habuit. CLER.— Episcopos non esse quoad dignitatem & officium à Presbyteris distinctos, iisque superiores, non magis ex hoc loco probatur, quàm, quòd in Veteri Testamento Aaron ejusque successores plerumque dicuntur כהנים, eos non fuisse superiores, quoad ordinem, sacerdotibus inferioris ordinis, qui & כהנים appellantur; aut eò quòd plures in Novo Testamento dicuntur Ἀρχιερεῖς, ipsum Ἀρχιερέα non esse quoad munus suum ab his Ἀρχιερεῦσι distinctum, iisque superiorem. WOT.

Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους, κ.τ.λ.] In Heb. ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה [i. e. *Et ponam censum tuum pacem, & exactores justitiam*] quod LXX vertunt δώσω τοὺς ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. Observari potest פקדה quod alibi sæpe ἐπισκοπὴ redditur (sed procurationem & ministerium omne significat) hîc esferri per διακόνους, & שלום quod per εἰρήνην explicari solet, (sed bona quæcunque denotat,) hic πίστιν (nec id quidem incommodè) verti; insuper transponi Episcoporum, Diaconorumque mentionem, ut ordo utriusque muneris rectiùs constaret: hæc autem satis opportunè à S. Clemente referri ad Ecclesiæ Christianæ præfectos, non facilè diffitebitur quisquis locum Isaiæ perspexerit; atque totum hoc caput ad Messiæ tempora pertinere, Judæis ipsis calculum apponentibus, meminerit. FELL.

Πιστευθέντες.] Codices impressi, librarii parum ad hæc attendentis vitio, ad unum omnes legunt πιστεύοντες. WOT.

στησαν τοὺς προειρημένους; ὅπου καὶ ὁ μακάριος πιστὸς θεράπων ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ Μωϋσῆς, τὰ διατεταγμένα αὐτῷ πάντα [1] ἐσημειώσατο ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις; ᾧ καὶ ἐπηκολούθησαν οἱ λοιποὶ προφῆται, συνεπιμαρτυροῦντες τοῖς ὑπ' αὐτοῦ νενομοθετημένοις. Ἐκεῖνος γὰρ ζήλου ἐμπεσόντος περὶ τῆς ἱερωσύνης, καὶ στασιαζουσῶν τῶν φυλῶν, ὁποία αὐτῶν εἴη τῷ ἐνδόξῳ ὀνόματι [2] κεκοσμημένη, ἐκέλευσεν τοὺς δώδεκα φυλάρχους προσενεγκεῖν αὐτῷ ῥάβδους, ἐπιγεγραμμένας ἑκάστης φυλῆς κατ' ὄνομα· καὶ λαβὼν αὐτὰς ἔδησεν, καὶ ἐσφράγισεν τοῖς δακτυλίοις τῶν φυλάρχων, καὶ ἀπέθετο αὐτὰς εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ἐπὶ τὴν τράπεζαν τοῦ Θεοῦ· καὶ [3] κλείσας τὴν σκηνὴν, ἐσφράγισεν τὰς κλεῖδας, ὡσαύτως καὶ τὰς ῥάβδους· καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἧς ἂν φυλῆς ἡ ῥάβδος βλαστήσῃ, ταύτην ἐκλέλεκται ὁ Θεὸς, εἰς τὸ ἱερατεύειν καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ. Πρωΐας δὲ γενομένης,

VAR. LECT. [1] MS. εσημιωσατο. [2] κεκοσμημενω. [3] κλισας.

VERS. FELL. [a] quandoquidem beatus Moyses fidelis servus in universa domo, omnia quæ ipsi mandata erant, in sacris libris notaverit; quem cæteri prophetæ uno consensu sequuti sunt, testimonium eis præbentes, quæ ab ipso legibus sancita sunt. Ille enim, cum æmulatio pro sacerdotio incidisset, & tribus inter se dissentirent, quænam illarum

[a] cùm etiam. WOT.

Ἐκεῖνος γὰρ, κ. τ. λ.] Referendo virgarum historiam, adjicit nonnullas circumstantias admodum verisimiles, ac ut videtur desumptas ex Hebræorum traditionibus. Cùm verò duodecim virgas posuit, eadem in sententia versatur ac Philo Judæus Lib. iii. *De vita Mosis*, Augustinus Sermone 3. *De tempore*, &c. COT.

Ῥάβδους, ἐπιγεγραμμένας, κ.τ.λ.] Malim ἐπιγεγραμμένης. DAV.

Φυλῆς κατ' ὄνομα.] Malim φυλῆς τὸ ὄνομα. BOIS.

Ἐσφράγισεν τοῖς δακτυλίοις.] In rebus gestis enarrandis, semper licere creditum est circumstantias adhibere, quæ narrationis filo rectiùs texendo vi-

ſtituerint? quandoquidem & beatus Moyſes, fidelis famulus in tota domo; qui omnia quæ ipſi mandata erant, in ſacris libris annotavit; quemque ſecuti ſunt reliqui Prophetæ, teſtimonium pariter legibus illius præbentes. Ille namque, cùm æmulatio pro ſacerdotio incidiſſet; ac tribus inter ſe diſſentirent, quænam illarum glorioſo eo nomine ornata eſſet; juſſit ut duodecim principes tribuum afferrent ſibi virgas; quæ uniuſcujuſque tribûs virgæ, nominatim eſſent inſcriptæ: haſque acceptas ligavit, & annulis eorum principum obſignavit; atque illas depoſuit in tabernaculo teſtimonii ſuper menſam Dei: & clauſo tabernaculo, claves juxta & virgas ſignavit: ac dixit illis; Viri fratres, cujus tribûs virga germinaverit, hanc elegit Deus, ut ipſi ſacra faciat & miniſtret. Mane autem exorto,

Vers. Cot.

Num. xvii.

glorioſo illo nomine & titulo ornanda eſſet, juſſit duodecim tribuum principes afferre ſibi virgas, quæ uniuſcujuſque tribus nomen inſcriptum haberent; quas cùm accepiſſet in faſciculum ligavit, & annulis [b] principum tribuum ſignavit, & in tabernaculo teſtimonii ac menſa Domini depoſuit eas, clauſoque tabernaculo, claves ſimiliter & virgas ſignavit, & dixit eis, Viri fratres, cujus tribus virga germinaverit, hanc elegit Dominus, quæ ipſi ſacra faciat & miniſtret. Mane autem facto congre-

Vers. Feli

[b] cuſtodum. Wor.

dentur conducere; licèt minimè reperiantur in iis ſcriptis, è quibus hiſtoria ipſa primitus petebatur. Hoc jure utebatur B. Stephanus Act. vii. B Paulus 2 Tim. iii. 8. & ad Heb. xii. 21. ut & alii paſſim. Joſephus, cùm negotium hoc narrat, ait virgas facilè cognitas τῶν τότε ἀνδρῶν κατασημηναμένων αὐτὰς οἵπερ ἐκόμιζον. Fell.—

Cenſendum eſt, hoc petitum fuiſſe ex indubitata aliqua traditione, ſicut illud quod dicitur de prophetia Enoch in Epiſt. S. Judæ ver. 14. & quod à S. Paulo dicitur de Janne & Jambre magis Ægyptiis; niſi forte Spiritus Sanctus eorum nomina Apoſtolo dictârit, quod ſane S. Chryſoſtomo haud abſimile videtur. Wot.

συνεκάλεσεν πάντα τὸν Ἰσραὴλ, τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας τῶν ἀνδρῶν, [καὶ ἐπε]δείξατο τοῖς φυλάρχοις [τὰς σφρα]γῖδας, καὶ ἤνοιξεν τὴ[ν σκηνὴν] τοῦ μαρτυρίου, καὶ προσ[ήνεγκεν] ῥάβδους· καὶ εὑρέθη ἡ ῥ[άβδος] Ἀαρὼν οὐ μόνον βεβλα[στηκυῖα,] ἀλλὰ καὶ καρπὸν ἔχουσα. Τί [4] δοκεῖτε, ἀγαπητοί; οὐ π[ροέγνω] Μωϋσῆς τοῦτο μέλλειν [ἔσεσθαι;] μάλιστα ἤδει· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀ[καταστα]σία γένηται ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οὕτ[ως ἐποί]ησεν, εἰς τὸ δοξασθῆναι τ[ὸ ὄνο]μα τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου [Θεοῦ,] ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΜΔ. Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ [1] Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι [2] ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατ-

VAR. LECT. 4 δοκειται. 1 MS. Κυριου omittitur. 2 ερεις.

VERS. FELL gavit univerſum populum Iſrael, ſexcenta millia virorum, & tribuum principibus ſigilla oſtendit, tabernaculum teſtimonii aperuit, & virgas protulit; & inventa eſt virga Aaronis non tantum germinâſſe, ſed & fructum ferens. Quid, dilecti, [c] vobis videtur, an non

[c] exiſtimatis.

WOT.

Οὕτ[ως ἐποί]ησεν.] Cotelerius legit ἐνόησεν.

Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν.] Non ita loqui ſolent vel veteres, vel recentiores; Apoſtoli enim non ἡμῶν erant, ſed Ἰησοῦ Χριστοῦ. Reſcribendum puto: καὶ οἱ ἀπόστολοι εὖ μὲν ἔγνωσαν, vel, ſi mavis, ἡμῶν prorſus deleatur. DAV.

Ὅτι ἔρις ἔσται κ. τ. λ.] Luculenta præſenſio rerum apud nos geſtarum, quæque propheticum Apoſtolici ævi & viri ſpiritum profitetur. Olim ſchiſmata & hæreſes ſubinde ortæ, præ faſtigii iſtius deſiderio & ambitu, nunc idem ipſum contemtus & odium præſtant. FELL.

Ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς.] Ante Apoſtolorum tempora, *nominis Epiſcopatûs* plures fuerunt ſignificatus. Euſtathius in Il. K. ait, ἐπίσκοπον dictum interdum κατάσκοπον, ſeu exploratorem: alibi defenſorem vel protectorem ſonat, Il. Ω. 729. Erat & nomen magiſtratûs apud Athenienſes.

convocavit univerſum Iſraëlem, ſexcenta millia virorum: & ſigilla principibus tribuum oſtendit, & aperuit tabernaculum teſtimonii, protulitque virgas: & inventa eſt virga Aaronis non tantùm germinâſſe, ſed & fructum habere. Quid cenſetis, dilecti? An non id futurum præſciverat Moyſes? Maximè noverat: verùm ne ſeditio inter Iſraëlitas oriretur, ita inſtituit, ut glorificaretur nomen veri & ſolius Dei; cui gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. VERS. COT.

XLIV. Et Apoſtoli noſtri cognoverunt per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, quòd futura eſſet contentio de nomine Epiſcopatus: ob eam ergo cauſam, acceptâ perfectâ præcognitione,

hoc futurum præſciverat Moyſes? Maximè noverat: verum ne ſeditio & confuſio in populo Iſrael oriretur, ita fieri excogitavit, ſcil. ut nomen veri & ſolius Dei glorificaretur, cui ſit gloria in ſecula ſeculorum. Amen. VERS. FELL

XLIV. Et Apoſtoli noſtri, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum cognoverunt, contentionem de nomine Epiſcopatus oborituram: atque ob hanc cauſam

Cicero ad Atticum Lib. vii. Ep. 10. ait, Pompeium voluiſſe ſe eum eſſe, *quem tota hæc Campana & maritima ora habeat* ἐπίσκοπον, *ad quem delectus & ſumma negotii referatur*. In Pandectis l. ult. Tit. de muner. & honor. §. 18. Arcadius *Epiſcopos* vocat, *qui præſunt pani, & cæteris venalibus rebus, quæ Civitatum populis ad quotidianum victum uſui ſunt*. BURT.—Sed pleraque quæ hîc habentur ſunt ἀπροσδιόνυσα, non enim ſermo eſt de ſignificatu vocis, ſed de dignitate quæ ἐπισκοπὴ vocabatur; nam qui *nomen Epiſcopi* conſequutus erat, ſollemni ordinatione, is Epiſcopali dignitate ornatus erat. Quia autem noverant Apoſtoli, Chriſtianorum numerum ſummopere auctum iri; facilè prævidebant fore, ut qui Epiſcoporum nomine magnis præeſſent Eccleſiis multorum invidiæ objicerentur; adeóque ut id munus, inter Chriſtianos meritò honorificum, etiam ambiretur. Itaque, dum fuerunt in terris, operam dederunt, ut viros eo munere ornarent, qui eo digni erant; nec quæ ſint boni

ἐστήσαν τοὺς περειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν [3] δεδώκασιν, ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκεί-

VAR. LECT. 3 ἐδώκασιν.

VERS. FELL perfecta præscientia præditi, constituerunt prædictos, ac deinceps [a] ordinationem dederunt, ut in defunctorum

[a] futuræ successionis seriem tradiderunt. WOT.

Episcopi dotes dissimulârunt, ut videre est ex Paulo 1. ad Tim. iii. ad Titum i. CLER.

Τοὺς προειρημένους.] Hoc est, Episcopos & Diaconos. Apostoli constituerunt Inspectores & ministros iis, qui credituri erant, æquè in Ecclesiis Romana & Corinthia, ac in aliis. Qua in re, obiter observandum, Petri partes atque auctoritatem non plus valuisse, quàm aliorum; Clemens enim quosvis commemorat ἀποστόλους, atque ἀποστόλους ἡμῶν vocat. Præterea colligere licet è Clemente, ὑφ' ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, ab aliis selectis viris constitutos Episcopos & Diaconos, remque consentiente totâ Ecclesiâ confectam, συνευδοκησάσης τῆς Ἐκκλησίας πάσης. Alioqui censeri non poterant legitimè electi ad ea officia; nec potuissent obedientiam ac reverentiam ab Ecclesia exigere. BURT.

Καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν δεδώκασιν.] Lego ἐπιλογὴν, vel ἐπιλογὴν ἑτέροις, i. e. *& interea dum vivebant aliis jus eligendi concesserunt*. Addo ἑτέροις, quia mox sequitur ἢ μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων. Duplex enim erat, ut videtur, Apostolicis temporibus Episcopos creandi ratio: vel enim ab Apostolis ipsis creabantur; vel ab aliis doctrina præstantibus viris, consentiente totâ Ecclesiâ; atque hoc factum est, ne legitima successio deficeret. BOIS.

Ἐπινομήν.] Correctiones virorum doctorum parùm necessarias judico; nec probârim aut ἀπονομὴν Junii, aut ἐπιλογὴν Boisii, aut ἐπιμονὴν Turneri, apud Usserium de Epistolis S. Ignatii Cap. 18. Nam textu non mutato, bonus sensus Clementis verborum afferri potest. Cum doctrina verò Epistolæ nostræ concordat doctrina Cyprianicarum Epistolarum 41. 52. & 55. COT. —— Hæc μοίηρης λέξις negotium fecit viris undequaque doctissimis. Eruditissimus Junius, *præscriptas officiorum vices*, [verba Junii sunt *descriptæ ministeriorum & officiorum vices hac voce exprimuntur*;] clarissimus Salmasius, *præceptum*; reverendissimus Usserius Armachanus, *ordinem præscriptum*; illustrissimus Marca, *formam*; optimus Hammondus, *seriem* aut *modum successionis, catalogum, distributionem*, aut *ordinationem* esse censent: & quidem satis constabit contextûs ratio, quocumque ex istis modis interpretemur. Sed quandoquidem certissimum est, vocem νομὴν eo-

constituerunt supradictos, & deinceps futuræ suc- VERS. COT.
cessionis regulam tradiderunt; ut cùm illi dece-
derent, ministerium eorum ac munus alii viri pro-
bati exciperent. Constitutos itaque ab illis, vel

locum alii viri probati succedere, & illorum munia exe- VERS. FELL
qui possent. Constitutos itaque ab illis, vel deinceps ab

dem omnino esse in significatu cum verbo νέμω, atque etiam ἐπινέμω; & apud Herodianum ita passim conjungi, quemadmodum hîc apud Clementem nostrum, cum verbo δίδωμι, simplicissimam judico Hammondi versionem, atque eidem accedendum. FELL.—Malim vertere *subrogationem*, hoc est, nomina subrogandorum, quod sensus omnino requirit. Vetus Onomasticon ἐπινέμω vertit *superrogo*, quod idem significare videtur ac *subrogo*. Hoc velle Clementem putamus, Apostolos non tantùm primos Episcopos, sed & eorum successores elegisse, ex ea Christianorum copia, quæ ipsis suppetebat; ad antevertendas malas omnes artes, quæ adhiberi poterant ab iis, qui Episcopatum vellent ambire. Ad cujus interpretationis confirmationem facit quod habet Hesychius, qui ἐπινόμους interpretatur κληρονόμους, *hæredes*. CLER.

Καταστωθέντας, κ. τ. λ.] Locus, si quis alius, apprimè utilis ad intelligendum quæ fuerint partes Cleri & Plebis, in Episcoporum ordinatione. Κατάστασις ad Apostolos & Episcopos, συνευδόκησις ad plebem spectabat. Rem optimè illustrat B. Cyprianus Epist. lxviii. *Diligenter de traditione divina & Apostolica observatione servandum est & tenendum, quod apud nos quoque & ferè per universas provincias tenetur, ut ad ordinationes ritè celebrandas, ad eam plebem cui præpositus ordinatur, Episcopi ejusdem provinciæ proximi quique conveniant, & Episcopus deligatur plebe præsente, quæ singulorum vitam plenissimè novit, & uniuscujusque actum, de ejus conversatione perspexit: quod & apud vos factum videmus, in Sabini collegæ nostri ordinatione, ut de universæ fraternitatis suffragio, & de Episcoporum qui in præsentia convenerant, quique de eo ad vos literas fecerant, judicio, Episcopatus ei deferretur, & manus ei in locum Basilidis imponeretur.* Ita in substituendo successore in locum Judæ traditoris, cùm *Apostoli* duos constituissent; fideles ex eorum mandato inquirunt, & ἐπισκοπῇ quadam Episcopum designant, ἐπισκέπτοντες ἄνδρας μεμαρτυρημένους· Cujus rei, cùm obiter mentionem fecisset, hanc causam assignat D. Cyprianus modò laudatus: *Hoc tam diligenter & cautè convocatâ totâ plebe gerebatur, ne quis ad altaris ministerium, vel ad sacerdotalem locum indignus obreperet.* Ita & Timotheus à B. Paulo ordinabatur, siqui-

νων, ἢ [4] μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ [5] λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χρι-

VAR. LECT. 4 μετοξυ. 5 λιτουργησαντας.

VERS. FELL aliis viris celebribus, cum consensu universæ ecclesiæ,

dem ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν Act. xvi. Verba Origenis, hac ipsa in re *Hom.* vi. *in Levit.* legisse minimè pigebit, qui ait, *requiri in ordinando sacerdote præsentiam populi, ut sciant omnes & certi sint, quia qui præstantior est ex omni populo, qui doctior, qui sanctior, qui in omni virtute eminentior, ille qui eligitur ad sacerdotium: & hoc adstante populo, ne qua postmodum retractatio cuipiam, ne quis scrupulus resideret.* Iste autem *Plebis* est assensus, quem Theodoritus in causa Petri successoris Athanasii Lib. iv. 6. 18. describit, quòd in illo ὁ λαὸς ἅπας ταῖς εὐφημίαις ἐδήλουν τὴν ἡδονήν· In Ecclesia nostra etiamnum requiritur, & ante collatos presbyteratûs ordines in solenni *Officio*, allocutio ad Plebem habetur in hæc verba. *Dilecti fratres, hi sunt illi quos annuente Deo statuimus hodie in sacrum Presbyteratûs ministerium cooptare, nihil enim invenimus post debitum examen obstare, quò minus censeamus, eos aptos & idoneos ad illud munus obeundum, adeoque legitimè ad idem vocatos esse; si quis autem vestrum, in eorum quovis, gravius ullum crimen vel impedimentum cognoscat, cujus causa ad sacrum illud ministerium non debeat recipi, ne gravetur id extemplo in Dei nomine patefacere.* Nec aliud fere agitur, in constituendis apud nos Episcopis; licèt enim *nominatio* (quæ quidem plurimum valere solet) penes sit Principem; *Electio* tamen ad Presbyterium, sive episcopalis sedis capitulum (veteris Alexandrini moris ad instar, de quo Hieron. Eutych. & alii) etiamnum pertinet: ea tamen peracta (quod etiam Alexandriæ factum intelligere est, vel ex loco Theodoriti modò laudati) plebis assensus demum expectatur: in quem finem, *Electio*, à Presbyterio seorsim habita, ab iisdem Plebi universæ, in Navi Ecclesiæ Cathedralis, solenniter solet renunciari, qui plerumque eandem gratam atque ratam habent. In illo insuper instrumento, quo de istiusmodi electionis tenore & summa certior fit regia Majestas, Cleri item & populi quibus communicabatur per Electores electio recens facta, approbatio & applausus nunquam non memoratur. Accedente postmodum *electioni* istiusmodi assensu quem vocant regio, emanat ex parte serenis. Domini nostri Regis mandatum ad Metropolitam datum, ut ad electionis nuper factæ *confirmationem* quamprimùm procedat, quod sine juris

deinceps ab aliis viris eximiis, consentiente ac comprobante universâ Ecclesiâ; qui inculpatè ovili Christi ministraverunt cum humilitate, quietè, VERS. COT.

quique inculpate ovili Christi deservierunt cum humili- VERS. FELL

solennibus apud nos nunquam fieri consuevit: Hinc Metropolita, cui *confirmandi* solennia jure competunt, citationibus, quam fieri potest maximè peremtoriis, omnes & singulos, qui sua putaverint interesse, compellat, ut die, hora & loco convenientibus & præstitutis se sistant coram eo, aut Vicario ejus Generali, causam si quam habuerint, sive contra electionis formam, sive contra personam electam dicturi, & in forma Juris allegaturi: Ubi verò tempus in citationibus assignatum advenerit, Procurator eligentium se sistit pro Tribunali, & *confirmationem* Episcopi electi instanter postulans, petitionem summariam exhibet, in qua ponit, & asserit Episcopum electum, quoad probitatem morum, quoad scientiam tanto muneri congruam, quoad ordines, natales, ætatem, & alia id genus esse habilem, idoneum, & ecclesiæ viduatæ, quæ eum postulat, apprime utilem, imo necessarium. Quam quidem petitionem summariam, ut & ea quæ in subsidium probationis per istiusmodi Procuratorem adducuntur, haud priùs admittit Metropolita sive Vicarius ejus Generalis pro tribunali sedens, quàm Oppositores (si qui sint) in istum locum, diem, & horam citatos præconizari jusserit; & nemine comparente (quod tamen non semper evenit) pronunciaverit contumaces. Oppositoribus tamen non præcluditur objiciendi contra personam electam, sive formam ipsam electionis, aditus, per sententiam definitivam electi confirmatoriam, nisi præconizatis iterato illis: quibus, virtute citationis primariæ, per loca solita affixæ, semet opponere confirmationi jam expediendæ, vel in ipso momento sententiæ prolationem præcedente, integrum est. Ita ut populi, etiam quantumvis laïci, non solùm approbationem requiri, sed etiam oppositionem (si qua subest causa) attendi, imo & judicialiter solicitari, ex lege constat. Hæc eò liberaliùs congessi, quia reperti sunt nonnulli, quos dicere non piget, in Ecclesia nostra Anglicana temere & passim conferri Ordines; tanquam in fanaticorum colluvie, eosdem hodie esse Clericos, cras laïcos, & denuo etiam Clericos; & tandem ne quid mendacio desit, Reverendissimos Episcopos in Oenopolio esse consecratos. Sed gratulamur nobis, quòd eadem versemur in contumelia cum Salvatore nostro, & sanctis Apostolis, quorum alter οἰνοπότης dicebatur; aliorum solennis ad Apostolicum sive Episcopale munus inauguratio, multo & genialiter haustis vini cyathis imputata fuit. FELL.

N

τοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, [6] μεμαρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων, τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβαλέσθαι τῆς [7] λειτουργίας. Ἁμαρτία γὰρ οὐ μικρὰ ἡμῖν ἔσται, ἐὰν τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὁσίως προσενέγκοντας τὰ δῶρα τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν.

VAR. LECT. 6 μεμαρτυρημενοις. 7 λιτουργιας.

VERS. FELL. tate, quiete, & abſque omni ſorde & turpitudine, & longo tempore ab omnibus teſtimonium præclarum reportârunt,

——Apoſtolos ſibi ſucceſſores διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ſive χειροτονίας conſtituiſſe; ſuamque in eos Eccleſiam inſtituendi ac regendi derivâſſe ἐξουσίαν, qua & aliis munus Epiſcopale non interrupta ac continua per omnia ſecula ſucceſſione traditur eſſent, teſtantur ubique ſancti Patres; eoſque, qui ita conſtituti fuerunt, non ab hominibus ſed à Deo ipſo poteſtatem ſpiritualem, qua Eccleſiam Chriſti adminiſtrarent & regerent & ſucceſſores ſibi conſtituerent per omnia futura ſecula, accepiſſe nos docent. Aliam Laïcis unquam fuiſſe poteſtatem præter τὸ συνευδοκεῖν non agnoverunt. Hinc ſanctus Clemens paulò infra habet συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης· quæ συνευδόκησις dicitur à ſancto Cypriano *ſuffragium plebis*: Ep. 55. 'Et factus eſt 'Epiſcopus à plurimis Collegis 'noſtris qui tum in urbe Roma 'aderant; factus eſt Epiſcopus 'de Dei & Chriſti ejus judicio, 'de Clericorum penè omnium 'teſtimonio, de plebis, quæ tunc 'affuit, ſuffragio, & de ſacerdotum antiquorum ac bonorum virorum collegio.' Per *plurimis collegis noſtris* ii ſunt intelligendi, qui conſecrârunt Cornelium; ex eo, quod dicit *factum eſſe de Dei & Chriſti ejus judicio*, vult innuere, Poteſtatem Eccleſiaſticam legitimè ſecundùm leges Eccleſiæ & præſcriptionem Evangelii in ſucceſſione continua derivatam & conſtitutam divinitus eſſe à Deo Chriſtoque ipſo non ſecùs ac ἐξουσίαν Apoſtolicam datam; *de Clericorum penè omnium teſtimonio, & de Sacerdotum antiquorum ac bonorum virorum collegio* denotat conſeſſum Romanorum ſacerdotum, quorum fuit Epiſcopum eligere, fideique ejus Orthodoxæ & inculpatis moribus præbere teſtimonium; *populi ſuffragium* idem eſt, quod Clementis συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας. In alia Epiſtola legimus: 'Qui Epiſcopo Cornelio in Catholica Eccleſia de 'Dei judicio, de Cleri ac plebis 'ſuffragio ordinato, profanum 'altare erigere, & adulteram 'Cathedram collocare, & ſacrilega contra veterum Sacerdotum ſacrificia offerre audet'.

nec illiberaliter; quique longo tempore ab omnibus testimonium præclarum reportârunt; hos putamus officio injustè dejici. Neque enim leve erit nostrum peccatum, si eos qui citra querelam & sanctè offerunt dona, Episcopatu privaverimus. VERS. COT.

hos non sine injuria munere vel officio suo exui existimamus. Non enim leviter peccabimus, si eos, qui sanctè & sine reprehensione offerunt munera, episcopatu VERS. FELL.

Adeò propè ad B. Clem. accedit Cyprianus. WOT.

Καὶ ἀβαναύσως.] *Minimeque sordidè.* BOIS.

Προσενέγκοντας τὰ δῶρα.] Sacerdotes *dona* seu *munera* Deo offerunt, preces fidelium, sacrificia incruenta, sanctam Eucharistiam. Apud Maximum ad Cap. 3. Cælestis Hierarchiæ, Sacerdotum est τὸ δῶρον προσκομίζειν. Vide Constit. Apost. ii. 59. viii. 5. 12. 13. & in Ignatio ad Smyrn. Cap. 7. Origines Hom. 13. in Exodum, *Cùm suscipitis corpus Domini, cum omni cautela & veneratione servatis, ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati* muneris *aliquid dilabatur.* Dionysius de Eccles. Hierar. C. 3. τὰς δωρεὰς τῶν θεουργιῶν. Gregorius Nyssenus Orat. contra Eunomium τὴν μυστικὴν δωροφορίαν. Gregorius Nazianzenus Carm. Jamb. 15.

> Θεῷ δὲ δῶρον θυσίαι καθάρσιοι
> Δώρων δοχεῖον ἁγνὸν, ἡ θεηδόχος
> Τράπεζα.

Stephanus Secundus, Papa ad Pippinum regem, *Munera sancta, id est, corpus Domini nostri Jesu Christi, in suis contaminatis vasis, quæ folles vocant, miserunt; & cibo carnium copioso saturati comedebant eadem munera.* In Epistola de morte Hieronymi, *O signum dilectionis inopinabilis, ut idem sit dator quod datum, & donator idem sit quod ipsum donum.* Ab Æthiopibus quoque Eucharistia dicitur appellari קורבן, quod interprete Evangelista Marco vii. 11. est δῶρον. Est itaque hæc δώρων & δωρεᾶς acceptio jam à temporibus Apostolicis usitata; atque à Judæis ad Christianos transiit. COT.

Τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν.] Ex hoc violatur unitas Ecclesiæ, quòd pii ac probati viri de sede sua detruduntur; & alii à nemine legitimè vocati, nemini succedentes, in eorum locum, præter Ecclesiasticas leges, Christique ac Spiritûs Sancti voluntatem & authoritatem, adsciscuntur. Hujusmodi ad Episcopalem dignitatem evectos, nondum, sive ex decessu sive ex amotione decessoris, secundùm leges Ecclesiasticas & præscriptionem Evangelii, sede vacante, condemnavit semper Ecclesia; Schismaticosque illos esse ducens, noluit aut eos Episcopos agnoscere, aut cum illis com-

Μακάριοι οἱ προοδοιπορήσαντες πρεσβύτεροι, οἵτινες ἔγκαρπον καὶ τελείαν ἔσχον τὴν ἀνάλυσιν· οὐ γὰρ εὐλαβοῦνται μή τις αὐτοὺς μεταστήσῃ ἀπὸ τοῦ ἱδρυμένου αὐτοῖς τόπου. Ὁρῶμεν γὰρ ὅτι ἐνίους ὑμεῖς [8] μετηγάγετε καλῶς πολιτευομένν[ους,] ἐκ τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετιμημένης [9] λειτουργίας.

ΜΕ'. Φιλόνεικ[οι] [1] ἔστε, ἀδελφοὶ, καὶ ζηλωταὶ περὶ [μὴ] ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. [2] Ἐγ[κύπτετ]ε εἰς τὰς γραφὰς, τὰς ἀληθεῖς [ῥήσεις] πνεύματος τοῦ ἁγίου. [3] Ἐπίστασθε [ὅτι οὐ]δὲν ἄδικον οὐδὲ παραπε[ποιη]μένον γέγραπται ἐν αὐταῖς· [οὐ γὰρ [4] ε]ὑρήσετε δικαίους ἀποβε[βλημ]ένους ἀπὸ ὁσίων ἀνδρῶν. [Ἐδι]ώχθησαν

VAR. LECT. 8 μεταγαγετε. 9 λιτουργιας.
1 MS. εσται. 2 εν . . . ε. 3 επιτασθαι. 4 υρησεται.

VERS. FELL b ejicimus. Beati ſunt preſbyteri, qui viam ſunt emenſi, & diem obierunt, quique perfectam & fructuoſam diſſolutionem conſequuti ſunt; non enim verentur, ne quis eos de loco in quo conſtituti ſunt dejiciat, & in alium transferat. Videmus enim vos nonnullos c à munere

b dejeceri-mus. WOT.

c honeſtè administrantes ex officio ab iis inculpatè & cum honore peracto tranſtuliſtis. WOT.

mercium aliquod habere. Vide S. Cypriani Epiſtolas, & S. Chryſoſtomum περὶ Ἱερωσύνης, pag. 24. Edit. Savil. & Diſſertationes noſtras proœmiales. WOT.—Vocem ἐπισκοπῆς Junius errore gravi conſtruxerat cum δῶρα, cùm hoc debeat conſtrui cum προσενέγκοντας. FELL.

Ἀπὸ τοῦ ἱδρυμένου αὐτοῖς τόπου.] Ex hoc loco ſatis conſtat, eos, qui ex hac vita piè exceſſerunt, habere locum, vel ſedem, ſibi proprium. Hinc à Clemente dicitur de S. Paulo ſuprà Cap. 5. εἰς τὸν ἅγιον τόπον ἐπορεύθη, i. e. ad ſedes beatorum. Hinc à S. Barnaba, ὁδεύειν εἰς τὸν ὡρισμένον τόπον· à S. Ignatio, ἕκαστος εἰς τὸν ἴδιον τόπον μέλλει χωρεῖν. Necnon unicuique ſuum eſſe gradum ſecundùm fidem, opera vel labores in hac vita perpeſſos; quod etiam poſt reſurrectionem fore, non obſcurè ſubindicat S. Paulus 1 Cor. xv. Docet etiam nos Beatus Servator noſter, Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν. Quænam autem eſt habitaculorum cœleſtium diſtinctio, niſi pro felicitatis gradu diverſo;

Beati Presbyteri, viam priùs emensi, qui fructuosam perfectamque consecuti sunt dissolutionem: non enim verentur, ne quis eos transferat de loco ipsis constituto. Videmus enim, quòd vos, nonnullos piè viventes, ex administratione quam inculpatè ac honorificè exsequebantur, transduxistis. VERS. COT.

XLV. Contentiosi estis, Fratres, & in rebus quæ ad salutem non pertinent æmulatores. Diligenter inspicite Scripturas, Spiritûs Sancti vera oracula. Attendite; nihil injustum neque perversum in illis scriptum est. Non enim invenietis justos ab hominibus sanctis depulsos. Persecutionem passi sunt

transduxisse, quo præclarè fungebantur, & quo rite & sine ulla reprehensione cohonestati sunt. VERS. FELL

XLV. Contentiosi estis, Fratres, rerum, quæ ad salutem minimè pertinent, accensi zelo. Scripturas diligenter inspicite, quæ Spiritûs Sancti vera sunt oracula: in illis nihil injustum neque fictum aut simulatum contineri, discite; non enim à viris sanctis invenietis justos [a] rejectos. Persecutionem passi sunt justi, sed ab impiis;

[a] dejectos. WOT.

adeò ut unicuique sit sua sedes vel μονὴ, sua gloria? Hoc confirmant Polycarpus, Irenæus, Cyprianus, & Chrysostomus. Sin quæratur quis sit ille locus, in quo asservantur Sanctorum animæ: apud veteres Patres unanimi omnium consensu constare videtur, non immediatè ad altissimos cœlos intromissas esse, sed asservari in Paradiso eximia, at cœlesti inferiore, felicitate affluente ad ultimum usque resurrectionis & judicii diem. Consulatur Justini M. Dialogus cum Tryphone, &c. WOT.

Τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετιμημένης λειτουργίας] Cùm sedulam curam iis præstare soliti simus, quæ in honore ac pretio habemus; λειτουργίαν τιμᾶν dicuntur, qui munera sua diligenter obeunt. Cyrillus in Julianum Lib. viii. C. 243. ὅτι ζώου παντὸς ἀπεσχήμεθα καὶ τὸν τοῦ Πυθαγόρου τετιμήκαμεν λῆρον. Clementina Homil. iii. C. 59. Μηδέποτε τὸ τῆς Μοναρχίας τιμήσαντες ἀγαθόν. Eos intelligit, qui sententiam de unitate Dei fixam, ratamque non servant. Similiter apud Platonem φοβεῖσθαι δόξαν idem valet ac ἕπεσθαι δόξῃ. Vide Theodoritum Therap. ii. p. 27. DAV.

Ἐγκύπτετε.] Proculdubio legendum est ἐνκύπτετε ex MS. WOT.

Ἐπίστασθε.] Codices impressi ἐπίγασθε.

δίκαιοι, ἀλλ' ὑπὸ ἀνό[μω]ν· ἐνεφυλακίσθησαν, ἀλλ' ὑπὸ [ἀν]οσίων· ἐλιθάσθησαν ὑπὸ πα[ρα]-νόμων· ἀπεκτάνθησαν [ὑπ]ὸ τῶν μιαρῶν, καὶ ἄδικον ζῆλον [5] [ἀ]νειληφότων. Ταῦτα πάσχοντες [6] εὐκλεῶς ἤνεγκαν. [Τί γ]ὰρ [7] εἴπωμεν, ἀδελφοί; Δανιὴλ ὑπὸ τῶν φοβουμένων τὸν Θεὸν [ἐ]βλήθη εἰς λάκκον λεόντων; Ἀνανίας καὶ Ἀζαρίας καὶ Μισαὴλ, ὑπὸ τῶν θρησκευόντων τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔνδοξον θρησκείαν τοῦ ὑψίστου κατείρχθησαν εἰς κάμινον πυρός; [8] μηδαμῶς τοῦτο γένοιτο. Τίνες οὖν οἱ ταῦτα δράσαντες; οἱ [9] στυγητοὶ καὶ πάσης κακίας πλήρεις, εἰς τοσοῦτο ἐξήρισαν θυμοῦ, ὥστε τοὺς ἐν ὁσίᾳ καὶ ἀμώμῳ προθέσει δουλεύοντας τῷ Θεῷ εἰς αἰκίαν περιβαλεῖν· μὴ εἰδότες ὅτι

VAR. LECT. 5 -νειληφοτων. 6 ευκλαιως. 7 ειπομεν. 8 μηθαμως. 9 στυνητοι.

VERS. FELL in carcerem conjecti, sed à profanis; lapidibus obruti, [b] sed ab iniquis & legum violatoribus; [c] extincti sunt, sed à scelestis & injusta invidia contra eos stimulatis: quæ [d] omnia cum paterentur, gloriose & magnanimiter tulerunt. Quid enim Fratres dicemus? Daniel in spelun-

[b] sunt. WOT. [c] occisi. WOT. [d] hæc omnia patientes. WOT.

Ἐνεφυλακίσθησαν.] Ita à MS. exhibetur, non ἐφυλάχθησαν, neque dubitandum est, quin sit vera lectio. WOT.

Ὑπὸ παρανόμων.] Junius cæterique censent vocem ἀλλ' interponendam esse, propter præcedentia ἀλλ' ὑπὸ ἀνόμων & ἀλλ' ὑπὸ ἀνοσίων. Sed nihil muto, quum utraque constructio sana sit, neque à Patrum usu aut à Novo Testamento alienæ sint hujusmodi variationes. WOT.

Ἀνειληφότων.] Ex MS. sic repono: codices impressi exhibent παρειληφότων. WOT.

Ἀνανίας.] Quum in MS. sit spatium literæ, reponendum censeo articulum ὁ ante Ἀνανίας. WOT.— Lege ἢ, ea enim particula huc sola convenit. DAV.

Εἰς τοσοῦτο ἐξήρισαν θυμοῦ.] Boisius legendum putat, ἐξήρθησαν vel ἐξηγριώθησαν, vel ἐξηρίσθησαν, vel ἐπλήσθησαν· quid si ἐξέκαυσαν, ut in initio, εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, licet literarum affinitas huic lectioni non adeo faveat; vel ἐξέρριψαν, scil. ἑαυτοὺς, phrasi Græcis & Latinis scriptoribus non inusi-

jufti, fed ab iniquis: in carcerem funt conjecti, fed ab impiis: lapidati funt à nefariis; occifi à fceleftis & injufto zelo occupatis. Hæc paffi, præclarè tulerunt. Nam quid dicemus, fratres? Daniel in fpecum leonum ab hominibus Deum timentibus conjectus eft? Ananias, Azarias, & Mifaël ab eis qui magnificum & nobilem Altiffimi cultum obfervabant conclufi funt in fornacem ignis? Abfit. Quinam igitur hæc patrârunt? Odio ac exfecratione digni, & omni malitia pleni, in tantum furoris eruperunt, ut viros in fancto & irreprehenfo propofito, Deo fervientes, contumeliis ac tormentis affecerint: dum nefciunt, Altif-

VERS. COT.

Dan. vi.
—— iii.

cam leonum, ab eis qui Deum timebant, conjectus eft? Ananias, Azarias & Mifaël inclufi funt in ardentis ignis camino, ab eis qui magnificum & gloriofum Altiffimi cultum profitentur? Abfit hoc unquam eveniat. Quinam igitur funt, qui hæc patrârunt? Abominandi & omni malitia pleni,[e] tanto furore accenfi funt, ut fervientes Deo in fancta & inculpata voluntate, [f] in caminum conjecerint; ignorantes, Altiffimum protectorem & de-

VERS. FELL.

[e] in tantum furorem contentionis ftudio incitati fuerunt. WOT.

[f] tormentis injecerint. WOT.

tatâ. JUN.— Uterque nimium fibi indulget conjecturas fuas: ego enim minimè dubito quin legendum fit ἐξήρισαν à voce ἐρίζω, quomodo à MS. exhibetur. *In tantum furorem contentionis ftudio incitati fuerunt.* Hanc vocem tamen me alibi vel apud facros vel apud Ethnicos fcriptores legiffe non memini. Cotelerius mavult ἐξήρησαν. WOT.— Hæc locutio non eft Græca. Videtur legendum, εἰς τοσοῦτον ἐξήλασαν θυμοῦ. τὸ ἐλάσαι fic adhibet, inter alios, Cyrillus. Vide Lib. iv. *In Julianum*, p 135. D. Lib. v. p. 168. B. p. 174. E. & Lib. vii. p. 217. 220. Vel, fi mavis, commodè refcribi poffit εἰς τοσοῦτο ἐξήεσαν θυμοῦ. Nam cùm *ira* fit *brevis furor*, irati ἐντὸς ἑαυτῶν οὐ γίνονται. Vide Herodotum Lib. Z. c. 119. Sic de Oroondate Heliodorus *Æthiop.* p. 365. Ὅλος πρὸς ἀγανάκτησιν καὶ τιμωρίαν ἐξῄει. DAV.

Εἰς αἰκίαν περιβαλεῖν.] Junius, Colomefius & Fellus malunt εἰς κάμινον ἐμβαλεῖν. Non adeo rectè: hæc enim non de iis tantum, qui in ignem conjecti fuerunt, fed de iis etiam dicuntur, de quibus legimus paulo fupra. Retineo igitur

ὁ ὕψιστος ὑπέρμαχος καὶ ὑπερασπιστής ἐστιν τῶν ἐν καθαρᾷ συνειδήσει λατρευόντων τῷ [πα]-ναρέτῳ ὀνόματι αὐτοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Οἱ δὲ ὑπομένοντες ἐν πεποιθήσει, δόξαν καὶ τιμὴν ἐκληρονόμησαν· ἐπήρθησάν τε καὶ ἔπαφροι ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ μνημοσύνῳ αὐτῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Μϛʹ. Τοιούτοις οὖν ὑποδείγμασι κολληθῆναι καὶ ἡμᾶς δεῖ, ἀδελφοί. Γέγραπται γάρ·

VERS. FELL fenforem eorum effe, qui in pura confcientia, nomen ejus virtute plenum colunt, cui fit gloria in fecula feculorum, Amen. Illi vero in [g] fiducia patienter tolerunt, ab ipfo exaltatos, niveoque candore nitentes, apud eum in æterna memoria effe.

[g] confidentia. WOT.

lectionem MS. WOT.— Hoc ne Græcum quidem eft. Lege εἰς αἰκίαν προβαλεῖν. A librariis inter fe paffim confunduntur hujufmodi verba compofita. DAV.— Alioqui fcribendum effet, αἰκίᾳ περιβαλεῖν, quod dici vix poteft. CLER.

Παναρέτῳ.] Legunt codices impreffi cum Junio ἐναρέτῳ· at MS. non agnofcit ε, fpatiumque ante literam ν eft faltem duarum literarum. Reftituo igitur παναρέτῳ. WOT.

Ἔπαφροι.] Legit doctiffimus Boyfius ἀνέπαφοι ex Chryfoft. Hom. 44. in Genef. qui ait Jofephum in Ægypti fornace ἀνέπαφον καὶ καθαρὸν διαμεῖναι, vel etiam ἔλαφροι, quod Junius mavult ἐλαφριζόμενοι, Philonis Judæi verbis adductus, qui hanc vocem τοῦ ἐπικουφίζεσθαι fynonymam facit, & fæpe conjungit. Fortaffis vero ἔπαφροι non prorfus abfurdè retineri poterit, ut fenfus fit, eos qui per patientiam Deum honorârunt, ab ipfo exaltatos, niveoque candore nitentes, apud eum in æterna memoria effe. Ἔπαφρον dicitur apud Galenum, & alios, *quod fpuma obductum renidet & albefcit* : στολὰς autem λευκὰς effe gloriæ cœleftis habitum, abunde novimus : adeoque is feftivæ omnis lætitiæ color ; ut à B. Juda qui *in pudendis gloriantur*, & laudi ducunt, ab ipfo defcribi meruerint, ut fint ἐπαφρίζοντες τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας. FELL. — Cotelerius legit ἐλαφροὶ vel ἔπαυροι.— Si Clemens fcripfit ἔπαφροι ἐγένοντο, *lapides*, ut aiunt, *loquutus eft* ; quod tamen minimè de eo fentiendum, qui ἁπλοῦς τὴν φράσιν καὶ σαφής ἐστι, judice Photio, Cod. CXXXVI. Conferatur ergo in librarios culpa. Totum ergo locum fic lego : ἐπήρθησαν δὲ καὶ ἐπαιθέριοι ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. ἔστω μνημόσυνον αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Pofteriora precis aut voti modo fuiffe con-

ſimum propugnatorem & protectorem eſſe eorum, qui in pura conſcientia potentiſſimo nomini ejus inſerviunt: cui gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Illi verò, in fiducia tolerantes, gloriæ & honoris hæredes facti ſunt; elevati ſunt & ſublimes beatique effecti à Deo in memoria ipſorum, in ſæcula ſæculorum. Amen. VERS. COT.

XLVI. Talibus itaque exemplis & nos adhærere oportet, Fratres. Scriptum enim eſt; *Sanctis*

rantes, gloriæ & honoris hæredes facti ſunt, & à Deo in memoria ipſorum exaltati & elevati, in ſecula ſeculorum. Amen. VERS. FELL

XLVI. Talibus igitur exemplis & nos adhærere oportet, Fratres: ſcriptum enim eſt, *Sanctis vos adjun-*

cepta, manifeſtè docet vox Ἀμήν. Dicit autem eos ἐπαιθερίους γίνεσθαι, quòd, pro Patrum ſententia, Martyres in ſummæ beatitudinis locum ſtatim migrabant; & eorum memoriam religiosè ſervâſſe, ſummiſque laudibus proſequutos eſſe Chriſtianos, nemini latet. Vide Theodoritum *Therap.* viii. & Cl. Dodwellum *Diſs. Cyprian.* xii. DAV.

Γέγραπται γὰρ, Κολλᾶσθε κ.τ λ.] Hunc locum in Scripturis non inveni. Ac fortaſſis non ad verbum, ſed ad ſenſum productus eſt; nec ex uno, ſed ex pluribus textibus. Sapientiæ Sir. vi. 35. Τίς σοφός; αὐτῷ προσκολλήθητι. 1 Cor. vii. 14. *Sanctificatus eſt vir infidelis per mulierem fidelem; & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem.* COT.— Scilicet Lev. xi. non tamen ſecundùm literam, ſed ſecundùm allegoricam Barnabæ expoſitionem; qui [in Epiſt. Cap. x.] utramque legem, & de comedendis, & non comedendis certis animalibus, allegoricè interpretatus eſt. Comedere animalia, quæ & ruminant, & biſulca ſunt, eſt κολλᾶσθαι τοῖς ἁγίοις. BOIS.— Aut eſt myſtica expoſitio præcepti alicujus Levitici, quarum plura habentur à S. Barnaba; aut reſpicit generalia quædam præcepta ſacrarum literarum. Sin fateamur hæc aliunde citata eſſe tanquam ex Sacris Scripturis; mille abhinc annis obſervavit Photius, Criticorum princeps, de Clemente, Πλὴν ὅτι ῥητά τινα ὡς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει. ὧν οὐδὲ ἡ πρώτη ἀπήλλακτο παντελῶς, καὶ ἑρμηνείας δὲ ῥητῶν τινων ἀλλοκότους ἔχει. Miros hoc in loco Anonymus [Bernardus] agit triumphos, ac ſi ex hoc uno loco actum fuiſſet de authentia et authoritate hujus Epiſtolæ;

[1] Κολλᾶσθε τοῖς ἁγίοις, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει· Μετὰ ἀνδρὸς ἀθῴου ἀθῷος ἔσῃ, καὶ μετ' ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. Κολληθῶμεν οὖν τοῖς ἀθῴοις καὶ δικαίοις· εἰσὶν δὲ οὗτοι ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. Ἵ[να] τί ἔρεις, καὶ θυμοὶ, καὶ διχοστασίαι, καὶ σχίσματα, πόλεμός τε ἐν ὑμῖν; ἢ οὐχὶ ἕνα Θεὸν ἔχομεν, καὶ ἕνα Χριστὸν; καὶ ἓν πνεῦμα τῆς χάριτος τὸ ἐκχυθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μία κλῆσις ἐν Χριστῷ; ἵνα τί διέλκομεν καὶ διασπῶμεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ στασιάζομεν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἴδιον, καὶ εἰς τοσαύτην ἀπόνοιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθέσθαι ἡμᾶς ὅτι μέλη ἐσμὲν ἀλλήλων; Μνήσθητε τῶν λόγων

VAR. LECT. [1] MS. κολλασθαι.

VERS. FELL. *gite, quia qui illis adhærent ſanctificabuntur.* Et rurſus in alio loco, *Cum viro innocente innocens eris,* [a] *& cum perverſo perverteris.* Quare innocentibus & juſtis [b] jungamus nos, ii quippe ſunt electi Dei. Cur inter [c] nos

[a] *& cum electo electus eris.* WOT.

[b] jungamur. *Id.*

[c] Vos. *Id.*

Γέγραπται ad διαστρέψεις] interpolator, inquit, ita pervertit verba Clementis Alexandrini pag. 572. Γέγραπται δὲ μετὰ ἀνδρὸς ἀθῴου ἀθῷος ἔσῃ, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις· κολλᾶσθαι οὖν τοῖς ἁγίοις προσήκει, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται. Profecto multum agendo hoc unum agit Anonymus, ut inde conſtet, eum neque Clementem vel Romanum vel Alexandrinum, neque Photium ſatis noviſſe; dum effræni licentia utitur, ut evertat authoritatem ac authentiam ſcripti verè Apoſtolici. WOT.

Καὶ μετ' ἐκλεκτοῦ, κ.τ.λ.] Omittuntur hæc in Codicibus impreſſis, at ea agnoſcit MS. (unde illa ſuo loco reſtituimus) necnon Pſalmus unde hæc deſumpta ſunt, ac verſio Junii; adeo ut Typothetarum potiùs quàm ipſius error eſſe videatur. Vulgat. & verſio S. Hieronymi, *Cum viro innocente innocens eris, & cum electo electus eris, & cum perverſo perverteris.* WOT.

Ἐκλεκτοί.] Ex hoc loco conſtat eos eſſe ἐκλεκτοὺς τοῦ Θεοῦ, qui ἀθῷοι ac δίκαιοι ſunt; adeo

vos adjungite; quia qui illis adhærent, ſanctificabuntur. Et rurſus in alio loco dicit, *Cum viro innocente innocens eris; & cum perverſo perverteris.* Quare innocentibus & juſtis jungamus nos: ii quippe ſunt electi Dei. Ut quid inter vos ſunt contentiones, iræ, diſſenſiones, ſchiſmata & bellum? Nonne unum Deum habemus; & unum Chriſtum? atque unus eſt Spiritus gratiæ, qui effuſus eſt ſuper nos, & una vocatio in Chriſto? Cur diducimus & diſtrahimus membra Chriſti; & contra proprium corpus ſeditionem facimus; eoque veſaniæ devenimus, ut alios aliorum membra eſſe obliviſcamur. Recordamini verborum

VERS. COT.
Pſ. xviii. 25.

ſunt contentiones, iræ, ſimultates, ſchiſmata & bellum? Nonne unum Deum, & unum Chriſtum habemus? Nonne unus eſt Spiritus gratiæ, qui ſuper nos effuſus eſt, & una vocatio in Chriſto? cur Chriſti membra divellimus & diſcerpimus, & contra proprium corpus ſeditionem movemus, eoque veſaniæ devenimus, ut alios aliorum membra eſſe obliviſcamur? Recordamini verborum

VERS. FELL

ut δικαιοσύνη præcedat electionem; aliis in locis ſignificat idem quod κλητοὶ, i. e. ἅγιοι, πιστοὶ, ἀδελφοὶ, μαθηταί· in Eccleſiam accepta fide Chriſtiana admiſſi, & ſacro baptiſmatis lavachro initiati: per *electos* enim *vocatos* & *ſanctificatos* nuſpiam, quod ſciam, in Sacris Scripturis aut apud Sanctos Patres intelligitur, quod ſinguli æternis Dei decretis ad ſalutem deſtinati eo modo irreſiſtibili gratia aguntur, ut à fide & conſequenter à ſalute nequeant deſciſcere. WOT.

Ἐν ὑμῖν.] Junius mavult ἡμῖν propter ſequentia; ſed hujuſmodi perſonarum mutationes ſæpiùs occurrunt in Sacris Scripturis Novi Teſtamenti. WOT.

Ἢ οὐχὶ ἕνα, κ. τ. λ.] Simile dictum B. Clementis laudat S. Baſilius de Spiritu Sancto Cap. 29. Ζῇ ὁ Θεὸς, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Quæ verba ex quonam opere accepta fuerint, divinare non valemus. COT. — Videtur S. Pater alluſiſſe ad Epheſ. iv. 4, 5, 6. WOT.

Μία κλῆσις.] Boiſius vult ut legamus μίαν κλῆσιν, vel οὐχὶ καὶ ἕν ἐστι πνεῦμα. Sed parum habuit S. Pater rhetoricas ſubtilitates, verborumque ac ſententiarum elegantias. WOT.

Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, εἶπε γάρ· Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσαι· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσαι. Τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς διέστρεψεν, πολλοὺς εἰς ἀθυμίαν ἔβαλεν, πολλοὺς εἰς δισταγμὸν, τοὺς πάντας ἡμᾶς εἰς λύπην· καὶ ἐπίμονος ὑμῶν ἐστιν ἡ στάσις.

ΜΖ΄. Ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου. Τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψεν; ἐπ' ἀληθείας

VERS. FELL Domini noſtri Jeſu Chriſti, dixit enim; *Væ illi per quem veniunt ſcandala, melius foret ei non natum fuiſſe, quàm ut unum ex electis meis ſcandalizaret: præſtaret molam aſinariam de collo appenſam habere, & in mare demergi, quàm ut unum ex puſillis meis ſcandalizaret.* Schiſma

Εἶπε γὰρ, κ. τ. λ.] Multa teſtimonia in unum conjungit: nempe Matt. xxvi. 24. Luc. xvii. 2. Matt. xviii. 6. & Marc. ix. 42. Ac in Marco, aut in Luca, aut in utroque reperiſſe videtur περιτεθῇ pro hodierno περίκειται· ſicque in Luca exhibet Codex MS. qui eſt Bibliothecæ Regiæ 2247. Vulgata, *imponatur*. Verbo etiam περιτεθῆναι utitur Theophylactus eum Evangeliſtam enarrans, necnon Origenes ad Matt. xviii. Et verò eadem divinorum eloquiorum compages ſtruitur à Clemente Alex. ad finem Centonis 3. ubi cognominis ſui Romani verba mutuatur: nec multùm abſimilis, à Tertulliano, Lib. iv. 35. adv. Marcionem, ab Origene Homil. 25. in Numeros, item ab Auctore Dialogorum contra Marcioniſtas, inter Origeniana Opera, Dial. 1. Atque colligi poteſt ex locis Tertulliani ac Origenis, nonnulla exemplaria Evangelica habuiſſe περιδεῖται. Certè in Latino Euthymio legimus Luc. xvii. *Expedit illi, ut mola Aſinaria alligetur ad collum ejus.* Idemque verbum in hoc Chriſti Sermone uſurpant non pauci. COT.

Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ, κ.τ.λ.] Nemo præter Anonymum [Bernardum] in animum ſuum potuit inducere vel ſuſpicari, hæc ex Alexandrino à neſcio quo interpolatore ſumpta fuiſſe: omnia enim minus aptè apud Alex. quàm apud Romanum cohærent; quod cuivis conſtabit, qui Clementem cum Clemente conferet.——

Jesu Domini nostri. Dixit enim; *Væ homini illi: bonum erat ei, si natus non fuisset, quàm ut unum ex electis meis scandalizaret: melius erat, ut ei mola circumponeretur, & in mare demergeretur, quàm ut unum de pusillis meis scandalizaret.* Schisma vestrum multos pervertit; multos in animi dejectionem, multos in vacillationem, omnes nos in tristitiam conjecit: & seditio vestra persistit.

VERS. COT. Mat. xxvi. 24. —— xviii. 6. Mar. ix. 42. Luc. xvii. 2.

XLVII. Sumite Epistolam beati Pauli Apostoli. Quid primùm vobis in principio Evange-

vestrum multos pervertit, multos[d] in animi dejectionem, multos in vacillationem, omnes nos in tristitiam conjecit, nos omnes mœrore affecit; & seditio vestra durat nec adhuc cessat.

XLVII. Epistolam beati Pauli Apostoli in manus sumite: quid primum vobis statim in initio Evangelii

VERS. FELL. [d] animum despondere, multos dubitare fecit. *Id.*

—Post ἐκείνῳ, Junius, Boisius, & Fellus interponendum esse censent δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἔρχεται, ex Evangelio S. Matthæi. Quum autem neque Cod MS. neque Clemens Alex. qui ex nostro ea petivit, hæc agnoscant, hanc esse Clementis nostri veram ac genuinam lectionem non dubito. WOT.

Καλὸν ἦν αὐτῷ.] Μᾶλλον interponendum esse post αὐτῷ censent Junius, Fellus, & Colomesius. Minimè sanè probanda est hæc emendatio: dicitur enim Hellenistico more à S. Patre, ideoque, sicut in Hebræa lingua, comparatio non fit nisi per ἤ. WOT.

Ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσαι.] Clem. Alex. ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι. WOT.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου.] *Evangelium* hic latè sumi observat doctissimus Junius, ut Epistolas Paulinas complectatur; quemadmodum Prophetarum scripta & reliqua ἁγιόγραφα, à Domino nostro & Apostolis sub *Legis* nomine recenseri solent. Aut respicere potest D. Clemens prima prædicationis Evangelicæ tempora, quando D. Paulus Ecclesiam Corinthiacam fundavit. FELL.—Hoc est, inquiunt viri docti, in principio Epist. 1. ad Cor. *Evangelii* scilicet nomine comprehenditur totum Testamentum Novum; ut cernere est Constitut. Apostolic. Lib. i. Cap. 5. utque docet Origenes Præfatione Comment. in Johannem. Unde ab eodem ad Matt. xxi. 45. locus 1 Cor. xii. 15. & à Gregorio Nysseno ad Theophilum Alexandrinum contra Apollinarem, locus 1 Joh. v. 19. tamquam *Evangelii* citantur. Sit ergo *In*

πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν, περὶ αὐτοῦ τε καὶ Κηφᾶ,[1] καὶ Ἀπόλλω, διὰ τὸ καὶ τότε προσκλίσεις ὑμᾶς πεποιῆσθαι. ἀλλ' ἡ [2] πρόσκλισις [3] ἐκείνη ἧττον ἁμαρτίαν ὑμῖν προσήνεγκεν· προσεκλίθητε γὰρ Ἀποστόλοις μεμαρτυρημένοις, καὶ ἀνδρὶ δεδοκιμασμένῳ παρ' αὐτοῖς. Νυνὶ δὲ κατανοήσατε τίνες ὑμᾶς διέστρεψαν, καὶ τὸ σεμνὸν τῆς περιβοήτου φιλαδελφίας ὑμῶν [4] ἐμείωσαν. Αἰσχρὰ, ἀγαπητοὶ, καὶ λίαν αἰσχρὰ, καὶ ἀνάξια τῆς ἐν Χριστῷ ἀγωγῆς,

VAR. LECT. [1] MS. addit τε. [2] προσκλισεις. [3] Addit η. [4] εμιωσαν.

VERS. FELL. sui scripserit perpendite. Certè divinitùs inspiratus, de seipso, de Cepha & Apollo, per Epistolam vos monuit, etiam tum inter vos factiones & partium studia fuisse. Verùm in illa animorum inclinatione minus à vobis peccatum est: in Apostolos enim præclaro testimonio cele-

principio Evangelii, idem ac apud Clementis imitatorem Polycarpum Cap. 11. *In principio Epistolæ.* Fortè tamen *principium Evangelii* hìc denotat prima prædicationis Evangelicæ tempora. Philipp. i. 5. iv. 15. Quare in hoc ipso capite Corinthiacam Ecclesiam Noster ἀρχαίαν appellat. ἐξ ἀρχαίων χρόνων, ait Polycarpus initio Epist. ad Philippenses. Quippe erant duæ illæ Ecclesiæ ex numero Apostolicarum, *Quæ ab Apostolis fuerunt conditæ*; *quæ aliquem ex Apostolis auctorem suum proferunt*; *quæ Apostolorum alumnæ extiterunt*; *quæque Apostolicas Epistolas accipere meruerunt*: ut usurpem dicta Tertulliani De Virginibus velandis Cap. 2. De præscriptione Hæreticorum Cap. 32. Lib. iv. adversùs Marcionem Cap. 5. & Augustini ii. De doctrina Christiana 8. Alio sensu Hieronymus Lib. ii Cap. 11. contra Jovinianum, scribit, *In foribus Evangelii, Anna filia Phanuelis, univira inducitur, semperque jejunans*: & ante eum Tertullianus De jejuniis Cap. 8. *In limine Evangelii, Anna*, &c. *Fores* enim ac *limen Evangelii* dicuntur tempora præcedentia mox secuturum Evangelium, quod teste Hieronymo i. in Jovin. 14. ante crucem Christi non est. COT.—Non à Clemente dicitur, S. Paulum scripsisse hoc ἐν ἀρχῇ εὐαγγελίου αὐτοῦ, sed absque αὐτοῦ, i. e. *in initio Evangelii*: scripta enim fuit Epist. 1. ad Cor. circiter annum 52. WOT.

lii ſcripſit? Profectò in Spiritu ad vos litteras dedit, de ſeipſo, & Cepha, & Apollo; quia etiam tum diverſa in ſtudia ſciſſi eratis. Sed varia illa animorum inclinatio minus peccatum vobis intulit: propendebatis enim in Apoſtolos teſtatæ ſanctitatis, & in virum ab illis probatum. Nunc verò quinam ſint qui vos perverterint, & nominatiſſimi veſtri fraterni amoris imminuerint decus, animadvertite. Turpia ſunt, dilecti, ac valdè turpia, & Chriſtianâ converſatione indigna;

VERS. COT. 1 Cor.

bres, & virum ab illis probatum, animis & affectu propendebatis. Nunc verò qui ſint, qui vos perverterint, & nominatiſſimi amoris veſtri fraterni decus imminuerint, vobiſcum perpendite. Turpia, Fratres, turpia valde, & Chriſtiana converſatione indigna, fama percrebeſcunt;

VERS. FELL

Καὶ Κηφᾶ.] Hinc conſtat Cepham, à S. Paulo memoratum, non fuiſſe alium à S. Petro; inquit enim Clemens Ἀποστόλοις γὰρ προσεκλίθητε, neque locum eſſe explicationi Theodoriti, Chryſoſtomi & Theophylacti, qui volunt S. Paulum uſum fuiſſe Proſopopœia ad Corinthios, eaque ad ſeipſum, Petrum, & Apollo tranſtuliſſe, quæ de aliis dicenda eſſent, ut celaret veram cauſam & ipſos authores Schiſmatis, quod apud eos ortum fuit. His accedit Tillemontius, qui contendit etiam S. Petrum non Evangelium Corinthiis prædicâſſe; & eos, ſiqui Petri ſe fuiſſe dixerunt, eum alibi audiiſſe. Nos Clementem, qui & ipſe tum Petrum tum Paulum Romæ audiit, hac in re, potiùs quàm iſtorum incertas conjecturas, ſequimur. WOT.

Προσεκλίθητε ὑμᾶς πεποιῆσθαι.]

Vos in factiones diviſiſtis, uni magis quàm alteri contentiosè ſtuduiſtis. BOIS.

Ἧττον ἁμαρτίαν.] Legendum ἥττονα ἁμαρτίαν. Sic apud Joan. xvii. 2. ὁ παραδιδούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. Omiſit, ut ſit, Librarius, ultimam prioris vocis litteram, quod ab eadem littera vox poſterior ordiretur. DAV.

Ἀποστόλοις.] Cepham memoratum 1 Cor. i. 12. iii. 22. Petrum intelligit. Nam quod alius Cephas à Petro agnoſci non debeat, nos docent Hieronymus, Claudius Taurinenſis, & Anſelmus ad Gal. ii. ubi contrariam refellunt ſententiam. COT.

Τὸ σεμνὸν .... ἐμείωσαν.] *Majeſtatem minuerunt*, formula eſt loquendi, quæ ad Romanorum conſuetudinem propiùs aliquanto accedat; Clemens patriâ Romanus fuit. BOIS.

ἀκούεσθαι, τὴν βεβαιοτάτην, καὶ ἀρχαίαν Κορινθίων ἐκκλησίαν, δι' ἓν ἢ δύο πρόσωπα, στασιάζειν πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους. Καὶ αὕτη ἡ ἀκοὴ οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς ἐχώρησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας ἀφ' ἡμῶν· ὥστε καὶ βλασφημίας ἐπιφέρεσθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου, διὰ τὴν ὑμετέραν ἀφροσύνην, ἑαυτοῖς [5] δὲ κίνδυνον ἐπεξεργάζεσθαι.

ΜΗ'. Ἐξάρωμεν οὖν τοῦτο ἐν τάχει, καὶ προσπέσωμεν τῷ δεσπότῃ, καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες αὐτὸν, ὅπως ἵλεως γενόμενος ἐπικαταλλαγῇ ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τὴν σεμνὴν τῆς φιλαδελφίας [1] ἡμῶν ἁγνὴν ἀγωγὴν ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς. Πύλη γὰρ δικαιοσύνης ἀνεωγυῖα εἰς ζωὴν αὕτη, καθὼς γέγραπται, Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολο-

VAR. LECT. 5 J. COL. F. τε. 1 ἡμῶν omittitur in Codd. imp.

VERS. FELL. antiquam ſcil. & in fide firmiſſimam Corinthiorum Eccleſiam, unius aut duorum cauſſa, contra Preſbyteros ſeditionem movere. Et hic quidem rumor non tantùm ad nos, ſed ad eos etiam qui à nobis, & à fide animo ſunt alieniore, manavit; ita ut propter veſtram amen-

Ἀκούεσθαι.] Junius, Boiſius, Fellus, & Colomeſius legendum putant ἀκούεται. WOT.

Ἀρχαίαν.] Loquitur hìc B. Clemens non abſolutè, ſed comparatè ad alias Eccleſias ab Apoſtolis fundatas. COLOM.— Eccleſia Chriſti nondum quadraginta annorum fuit. Vel dicitur ἀρχαία, eo quod pene in ipſis Evangelii primordiis fuerit fundata; unde & S. Irenæus de Eccleſia Romana dicit: *Maximæ & antiquiſſimæ*, (proculdubio ἀρχαιοτάτης) *à glorioſiſſimis duobus Apoſtolis Petro & Paulo fundatæ & conſtitutæ Eccleſiæ.* Quod ſi inde Eccleſiæ Romanæ aliquid honoris accedit, quod eſt ἀρχαιοτάτη, eam præcedit Corinthiorum Eccleſia, ab iiſdem *glorioſiſſimis duobus Apoſtolis* fundata et conſtituta. WOT.

Πρόσωπα.] Τὸ πρόσωπον ſignificat propriè *vultum, larvam, perſonam*; Πρόσωπον ἠγριωμένον & προσώπων ἐπιμέλεια apud Xenophontem; πρόσωπον κώμικον & πρόσωπον τράγικον. Apud Theologos, Sanctos Patres, & rerum Liturgicarum Scriptores, ſubſiſtentiam unam,

audiri, firmiſſimam & antiquam Corinthiorum Eccleſiam propter unum aut alterum hominem contra Preſbyteros ſeditionem movere. Atque is rumor non tantùm ad nos pervenit; ſed ad eos quoque, qui à nobis alieni ſunt animo & ſententia; adeò ut propter veſtram inſipientiam, etiam blaſphemiæ & convicia nomini Domini inferantur, vobis autem periculum creetur.

VERS. COT.

Rom. ii. 24. 1 Tim. vi. 1.

XLVIII. Auferamus igitur hoc celeriter, & Domino accidamus, & plangamus orantes eum, ut propitius factus, reconcilietur nobis, atque in decoram & caſtam fraterni amoris viam nos reducat & reſtituat. Hæc enim eſt porta juſtitiæ, ad vitam aperta, ſicut ſcriptum eſt; *Aperite mihi portas juſtitiæ; ingreſſus in eas, confitebor Domino.*

Pſ. cxvii. 19, 20.

tiam, blaſphemiæ nomini Domini inferantur, & vobis ipſis periculum creetur.

VERS. FELL

XLVIII. Tollamus igitur hoc è medio quam celerrime, pedibus Domini advolvamur, & flentes ſuppliciter imploremus eum, ut propitius factus, nobis reconciliari velit, noſque priſtinæ, caſtæ, & decoræ fraterni amoris converſationi reddat & reſtituat. Hæc enim porta juſtitiæ eſt ad vitam aperta: ſicut ſcriptum eſt, *Aperite mihi portas juſtitiæ, ingreſſus in eas confitebor Domino;*

diſtinctam, individuam atque intelligentem; quam etiam & ὑπόστασιν appellant. Neſcio verò, an τὸ πρόσωπον pro homine uſurpatur alibi, niſi in hac ipſa Epiſtola Cap i. & in 2 Epiſt. S. Pauli ad Cor. Ἐκ πολλῶν προσώπων εὐχαριστία, quem ſecutus eſt Clemens; & S. Ignatii ad Magneſios: Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις προσώποις τὸ πᾶν πλῆθος ἐθεώρησα ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ. Parallelum hunc locum apud Sacros vel Ethnicos Scriptores me comperiſſe haud memini. WOT.

Ἑτεροκλινεῖς.] Proculdubio S. Pater vult Ethnicos. Reſpicit Rom. ii. 24. WOT.

Σεμνὴν τῆς φιλαδελφίας ἁγνήν.] Colomeſius & Cotelerius putant legendum eſſe σεμνῆς & ἁγνῆς. Ego καὶ interpono, cum apud alterum Clementem legamus Ἡ σεμνὴ οὖν τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἁγνὴ ἀγωγὴ τὸ κοινωφελὲς ζητεῖ. Strom. 4. WOT.

Εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσω-

P

γήσωμαι τῷ Κυρίῳ. Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Πολλῶν οὖν πυλῶν ἀνεωγυιῶν, ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες, καὶ κατευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἀταράχως πάντα ἐπιτελοῦντες. Ἤτω τὶς πιστὸς, ἤτω δυνατὸς γνῶσιν ἐξειπεῖν, ἤτω σοφὸς ἐν [2] διακρίσει λόγων, ἤτω ἁγνὸς ἐν ἔργοις· τοσούτῳ γὰρ μᾶλλον [3] ταπεινοφρονεῖν [4] ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ μᾶλλον μείζων εἶναι, καὶ ζητεῖν τὸ κοινωφελὲς πᾶσιν, καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ.

VAR. LECT. [2] MS. διακρισιν. [3] γαρ omittitur in Codd. impressis. [4] MS. οφιλει.

VERS. FELL *hæc porta Domini, justi intrabunt in eam.* Cùm igitur multæ portæ apertæ sint, quæ in justitia est, eadem & in Christo est; in quam beati omnes qui intrârunt, & iter suum in sanctitate & justitia direxerunt, sine mo-

μαι.] Citantur hæc ex Psalm. cxviii. nisi quòd pro ἐξομολογήσωμαι legamus ἐξομολογήσομαι apud LXX. quo modo hoc in loco oportet legatur, ni fortè inserendum sit ἵνα ante εἰσελθὼν cum Clemente Alex. Ἀνοίξατε οὖν, φησὶν ἡ γραφὴ, πύλας δικαιοσύνης· ἵνα ἐν αὐταῖς εἰσελθὼν ἐξομολογήσωμαι τῷ Κυρίῳ· ἀλλ' αἱ μὲν εἰς δικαιοσύνην ὁδοὶ, πολυτρόπως σώζοντος τοῦ Θεοῦ, ἀγαθὸς γὰρ, πολλαί τε καὶ ποικίλαι καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδόν τε καὶ πύλην· ἐὰν δὲ τὴν βασιλικήν τε καὶ αὐθεντικὴν εἴσοδον ζητῇς, ἀκούσῃ. Αὕτη . . . . . . Πολλῶν τοίνυν ἀνεῳγμένων πυλῶν ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη ἦν ἐν Χριστῷ· ἐν ᾗ . . . . ὁσιότητι γνωστικῇ. Qui subnectit αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ κατὰ λέξιν φησὶ, τὰς διαφορὰς ἐκτιθέμενος τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν δοκίμων. Ubi, si ego rectè conjicio, αὐτίκα, præcedentibus immediatè subnexum, innuit, Clementis esse tam ea, quæ præcedunt, quàm ea, quæ sequuntur. Ἤτω τις πιστὸς, ἤτω δυνατός τις γνῶσιν ἐξειπεῖν· ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων· ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις. Strom 1. Eadem habentur, at paulò aliter, Lib. 6. Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, φησιν· ἐν αὐταῖς εἰσελθὼν ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ· ἐξηγούμενος δὲ τὸ ῥητὸν τοῦ Προφήτου Βαρνάβας ἐπιφέρει· Πολλῶν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν

Hæc porta Domini, juſti intrabunt in eam. Cùm ergo multæ portæ apertæ ſint; quæ in juſtitia eſt, eadem & in Chriſto eſt; in quam beati, omnes qui intrarint, & iter ſuum in ſanctitate ac juſtitia direxerint, omnia imperturbatè peragentes. Sit aliquis fidelis, ſit potens in enarranda cognitione, ſit ſapiens in ſermonum juſta dijudicatione, ſit in operibus purus: tantò humilior eſſe debet, quò major eſſe videtur; & quærere quod omnibus utile eſt, non autem ſuum. VERS. COT.

leſtia omnia & in pace peragentes. Sit aliquis fidelis, ſit potens in explicanda cognitione, ſit ſapiens in ſermonum juſta dijudicatione, ſit caſtus in operibus, quantò major eſſe videtur, tantò humilior eſſe debet, & quod omnibus utilitatem afferat, non ſuum quærere. VERS. FELL

Χριστῷ, ἐν ῇ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. In quo loco, lapſu memoriæ, vel levi incuriâ, aut errore, ea S. Barnabæ Clemens tribuit, quæ in Strom. 1. ut mihi videtur, Clementi noſtro tribuerat. Sin aliter ſe res habeat, & alienis, ſive Clementis, ſive Barnabæ, tanquam ſuis utatur 1. Strom. inde diſcat Anonymus [Bernardus] malè ab eo concludi, quia aliquibus, tacito Clementis nomine, tanquam ſuis utitur Alexandrinus, quæ in hac Epiſtola inveniuntur, ideo hanc interpolatam fuiſſe ex Clemente Alex. qui non fideliter adeò citat ex aliis, ut eorum verba ſemper αὐτολεξεὶ exhibeat; nec minùs à ſeipſo, quàm à Clemente Romano diſſidet. WOT.

Πολλῶν οὖν, κ.τ.λ.] Hæc περικοπὴ exſcripta eſt à Clemente Alex. Strom. 4. totidem verbis. BURT.

Ἐν διακρίσει.] Codd. impreſſi omnes habent ἐν δικαίᾳ κρ σει. Sed lego cum Clemente Alex. διακρίσει. Fortè ſcripſit Noſter διακρίσεσιν, errore autem facili librarius, lapſis literis ε σ poſuit διακρισιν. WOT.

Ἤτω ἁγνὸς ἐν ἔργοις.] Clemens Alex. Strom. 6. habet ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις, ἤτω ἁγνός. Sed non eſt opus, ut ex eo Romanum emendemus. WOT.

Τοσούτῳ μᾶλλον, κ.τ.λ.] Citatatur etiam ab Alexandrino in Antonii Meliſſa Parte ii. Serm. 73. & in Maximo Locorum communium Serm. 49. Sed utrobique abeſt vox μείζων· & ſententia καλὸν γὰρ &c. ſejungi debet à priori. COT.

Καὶ ζητεῖν τὸ κοινωφελὲς πᾶσιν.] Clemens Alex. Strom. 4. Ἡ σεμνὴ οὖν τῆς φιλανθρωπίας ἡμῶν, καὶ ἁγνὴ ἀγωγὴ κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸ κοινωφελὲς ζητεῖ. BOIS.— Videtur S. Pater al-

ΜΘʹ. Ὁ ἔχων ἀγάπην ἐν Χριστῷ, τηρησάτω τὰ τοῦ Χριστοῦ παραγγέλματα. Τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τίς δύναται ἐξηγήσασθαι; τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλονῆς αὐτοῦ τίς ἀρκεῖ, ὡς ἔδει, εἰπεῖν; τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἀνάγει ἡ ἀγάπη, ἀνεκδιήγητόν ἐστιν. Ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· [1] ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· οὐδὲν βάναυσον ἐν ἀγάπῃ, οὐδὲν ὑπερήφανον· ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει, ἀγάπη οὐ στασιάζει· ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. Δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστόν ἐστιν τῷ Θεῷ. Ἐν ἀγάπῃ προσελάβετο ἡμᾶς ὁ δεσπότης· διὰ τὴν ἀγάπην ἣν ἔσχεν πρὸς ἡμᾶς, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, ἐν θελήματι Θεοῦ, καὶ τὴν σάρ-

VAR. LECT. [1] Codd. impr. addunt ἡ.

VERS. FELL. XLIX. Qui caritatem in Christo habet, servet Christi mandata. Dilectionis Dei vinculum quis verbis exprimere potest? Quis pulchritudinis ejus magnalia, prout par est [a] enarrare valet? Altitudo ad quam evehit caritas inenarrabilis est. Caritas nos Deo agglutinat, caritas peccatorum multitudinem tegit, caritas omnia sustinet,

[a] dicere. WOT.

ludere ad 1 Cor. x. 33. WOT. — Ad quem locum Chrysostomus dicit, Publicum Ecclesiæ bonum quærere, & aliorum salutem privato commodo anteponere, canonem esse Christianismi perfectissimum. JUN.

Τὸν δεσμὸν, κ.τ.λ.] B. Hieronymus ad Ephes. iv. 1. *Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino*, ita adnotavit: *Potest & in Christi vinculis & in carcere pro martyrio constitutus hæc scribere; melius autem est, si vinctum in Christi charitate dicamus. Cujus rei & Clemens ad Corinthios testis est, scribens* Vinculum Charitatis Dei quis poterit enarrare? WOT.

Τὸ ὕψος, κ.τ.λ.] Habentur hæc à Clemente Alex. Strom. 4. usque ad εἰ μὴ οὓς ἂν καταξιώσῃ ὁ Θεὸς, at multò compendiosiùs. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον· αὕτη εἰς τὸ ἀνεκδιήγητον ὕψος ἀνάγει. Ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, πάντα

XLIX. Qui caritatem in Chriſto habet, ſervet Chriſti mandata. Vinculum caritatis Dei quis poteſt enarrare? Magnificentiam bonitatis ejus quis, prout oportet, eloqui valet? Altitudo ad quam evehit caritas inenarrabilis eſt. Caritas nos Deo agglutinat, caritas operit multitudinem peccatorum; caritas omnia tolerat, omnia æquo animo fert: in caritate nihil ſordidum, nihil ſuperbum: caritas ſchiſma non habet; caritas ſeditionem non concitat: caritas omnia facit in concordia; in caritate omnes Dei electi, perfecti ſunt facti: ſine caritate nihil acceptum eſt Deo: in caritate nos aſſumpſit Dominus; propter caritatem quam erga nos habuit Chriſtus Dominus noſter ex voluntate Dei, ſanguinem ſuum

VERS. COT. Col. iii. 14.

1 Pet. iv. 8.

1 Cor. xiii. 4. &c.

omnia patienter tolerat, nihil illiberale & ſordidum in caritate, nihil ſuperbum, caritas non agnoſcit ſchiſma, caritas ſeditionem non movet, caritas omnia in concordia facit, in caritate omnes Dei electi perfecti ſunt facti, ſine caritate nihil Deo acceptum eſt, in dilectione nos Dominus ſibi aſſumſit: propter dilectionem quam erga nos habuit, Dominus noſter Jeſus Chriſtus voluntate

VERS. FEL.

ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ, ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἐξήγησις, φησί· τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὑρεθῆναι, εἰ μὴ οὓς ἂν αὐτὸς καταξιώσῃ ὁ Θεός. WOT.

Ἐν ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν.] MS. & Clemens Alex. habent ἐν τῇ. WOT.

Ἰησοῦς Χριστός.] MS. exhibet ΙΣ quo modo vox Ἰησοῦς perpetuò deſcribitur in hoc codice. WOT.

Καὶ τὴν σάρκα ἀντὶ, κ.τ.λ.] Pene eadem habentur à B. Irenæo forſan reſpiciente hunc locum: Τῷ οὖν αἵματι λυτρωσαμένου ἡμᾶς τοῦ Κυρίου, καὶ δόντος τὴν ψυχὴν ἀντὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, καὶ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ ἀντὶ τῶν ἡμετέρων σαρκῶν. Sententia igitur utriuſque Patris planè evertit impium Socini dogma, Jeſum Chriſtum non præſtitiſſe ſatisfactionem plenam, & vicariam: ἔδωκεν enim τὴν σάρκα, ὑπὲρ vel ἀντὶ τῆς σαρκὸς ἡμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ vel ἀντὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν· nec non Apollinaris dogma, eum non habuiſſe animam rationalem, quum locum ejus ſuppleverit ὁ λόγος: ut enim animas noſtras redimeret, *dedit animam ſuam*, i. e. *humanam*; quum aliter non

κα ὑπὲρ τῆς σαρκὸς ἡμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

N'. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοὶ, πῶς μέγα καὶ θαυμαστόν ἐστιν ἡ ἀγάπη, καὶ τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν [1] ἐξήγησις. Τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὑρ[εθῆναι], εἰ μὴ οὓς ἂν [2] καταξιώσῃ [ὁ Θεός; εὐχώμε]θα οὖν καὶ αἰτώμεθα [εἶναι ἀξί]ους αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀγάπῃ [ζῶμεν], δίχα προσκλίσεως ἀνθρ[ωπίνης], ἄμωμοι. Αἱ γενεαὶ πᾶσαι ἕως τῆσδε ἡμέρας παρῆ[λθον], ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέν[τες,] κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἔχου[σιν] χῶρον εὐσεβῶν· οἳ φανερ[οῦν]ται ἐν τῇ

VAR. LECT. [1] MS. εξηγησεις. [2] απαξιωση.

VERS. FELL divinâ, ſanguinem ſuum pro nobis dedit, & carnem [b] pro carne noſtra, & animam pro animabus noſtris.

[b] ſuam. *Id.*

L. Videtis, Fratres, quòd magna & admiranda ſit caritas, & [a] perfectionem ejus nulla narratio æquare poſſit. Quis eſt idoneus ut in ipſa inveniatur, præter

[a] quod perfectionis ejus non eſt enarratio. WOT.

fuiſſet proprium ſacrificium pro *anima humana*. WOT.

Αἰτώμεθα εἶναι ἀξίους.] Ita Junius, & impreſſi codices: qui mentem ſanè S. Patris, verba autem minimè, aſſecuti eſſe videntur. Millius obſervavit, exhiberi in MS. ΑΙΤΩΜΕΘΑ ΑΠ- - - - ΟΥΣ: ipſe verò lacunam ſupplere non eſt conatus. Videtur deeſſe commodus aliquis accuſativus ante αὐτοῦ. Interea tamen, donec aliquid aptius occurrat, legerem, ἀπὸ ἐλαίους (pro ἐλέους) quum ſpatium ſit circiter quinque literarum: hæc autem conſtructio Græca vix eſt. WOT.—MS. lectio Junii conjecturam prorſus evertit. Nihil melius excogitare poſſum, quàm αἰτώμεθα ἁγιασμοὺς. Literæ quidem Γ & Π, decurtato altero crure, tam vicinæ ſunt, ut hæc pro illa, vel ſcribi, vel ſcripta poſſit videri. DAV.

Αἱ γενεαὶ, κ. τ. λ.] Citantur hæc à Clemente Alex. cum hac variatione, Αἱ γενεαὶ δὲ πᾶσαι, ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας . . . . . . ἔχουσι χώραν . . . .· φανερωθήσονται ἐν . . . . . Χριστοῦ. Quibus ſubjicit Ἡ ἀγάπη ἁμαρτάνειν οὐκ ἐᾷ· ἢν δὲ καὶ περιπέσῃ ἄκων, κ. τ. λ. Strom. 4. Sed non abhorret ab ejus more eo modo alienis pro ſuis uti. WOT.

Θεοῦ.] Omnes codices impreſſi habent Χριστοῦ, MS. & Clemens Alex. Θεοῦ. WOT.

Εἰς χῶρον εὐσεβῶν.] Ita à MS. exhibetur; at codices impreſſi omnes χώραν. Χῶρος legitur

pro nobis tradidit, & carnem pro carne noſtra, & animam pro animabus noſtris. VERS. COT.

L. Videtis, cariſſimi, quàm magna & admirabilis res ſit caritas, & quòd perfectio ejus nequeat explicari. Quis idoneus eſt ut in ipſa inveniatur, præter eos quos Deus dignos eſſe voluerit? Oremus igitur & petamus digni haberi, ut in caritate vivamus, citra humanam propenſionem, & inculpabiles. Generationes omnes ab Adamo uſque in hodiernum diem præterierunt: at qui per Chriſti gratiam conſummati ſunt in caritate, habent locum piorum; qui manifeſtabuntur in

1 Tim. v. 21.

eos quos Deus dignos eſſe [b] voluerit? Oremus igitur & precibus petamus, ut digni ea habeamur, & inculpati, ſine ſtudio & propenſione aliqua humana, in caritate vitam tranſigamus. Generationes omnes uſque in hodiernum diem præterierunt, qui verò per Dei gratiam in caritate ſunt conſummati, locum piorum obtinent,

VERS. FELL.
[b] judicaverit. *Id.*

apud optimæ notæ ſcriptores, tum poetas, tum eos qui ſolutâ oratione ſcripſerunt. Apud Homerum νεκύων χῶρος, & in alio loco ἀτέρπεα χῶρον. Et apud Authorem Dialogi Axiochi nomine inſcripti χῶρον εὐσεβῶν. Locus etiam fuit in inſula Siciliæ inter Syracuſas & Meſſanam à piis fratribus dictus Εὐσεβῶν χώρα vel χῶρος· Διὰ ταῦτα οἱ Σικελιῶται τὸν χῶρον ἐκεῖνον Εὐσεβῶν χώραν ἐκάλεσαν. Conon. Nar. 43. forte legendum eſt χῶρον in ſecundo loco: certè apud Lycurgum locus hic dicitur Εὐσεβῶν χῶρος. Vide celeberrimi Ric. Bentleii Diſſertationem de Phalar. pag. 185. Χῶρος Εὐσεβῶν idem eſt ac ἱδρυμένος τόπος Cap. XLIV. Eſſe autem hunc medium quendam ſtatum felicitatis, quo piæ animæ mox à diſceſſu è corporibus fruuntur, non autem ipſum cœlum, credidiſſe videtur Clemens noſter; ſicut ex iis quæ ſequuntur immediatè, colligi poteſt: Οἱ φανερωθήσονται, κ. τ. λ. Et S. Irenæus adhuc clariùs: *Cùm enim Dominus in medio umbræ mortis abierit, ubi animæ mortuorum erant, poſt deinde corporaliter reſurrexit, & poſt reſurrectionem aſſumptus eſt: manifeſtum eſt, quia et diſcipulorum, propter quos & hæc operatus eſt Dominus,* αἱ ψυχαὶ ἀπέρχονται εἰς *inviſibilem* τὸν τόπον, τὸν ὡρισμένον αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, κἀκεῖ μέχρι τῆς ἀναστάσεως φοιτῶσι περιμένουσαι τὴν ἀνάστασιν· ἔπειτα ἀπολαβοῦσαι τὰ σώματα καὶ ὁλοκλήρως ἀναστᾶσαι, τουτ

ἐπισκοπῇ τῆς βασιλ[είας] τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ· Εἴσελ[θε] εἰς τὰ [3] ταμιεῖα μικρὸν ὅσο[ν,] ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ὀργὴ καὶ θ[υμός] μου· καὶ μνησθήσομαι ἡμέρας ἀγαθῆς, καὶ ἀναστήσω ὑμᾶς [ἐκ] τῶν [4] θηκῶν ὑμῶν. Μακάριοί ἐσμεν, ἀγαπητοί, εἰ τὰ [προσ]τάγματα τοῦ Θεοῦ ἐποιοῦμεν ἐ[ν ὁ]μονοίᾳ ἀγάπης, εἰς τὸ ἀφεθῆ[ναι] ἡμῖν δι' ἀγάπης τὰς ἁμαρτίας· γέγραπται γάρ, Μακάριοι [ὧν ἀφέ]θησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκα[λύ]φθησαν αἱ ἁμαρτίαι· μακάριος ἀ[νὴρ] [5] ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. Οὗτος ὁ μακαρισμὸς ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἐκλελεγμένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΝΑ'. Ὅσα [οὖ]ν παρέ[βη]μεν διά τινος τῶν

VAR. LECT. 3 Codd. impr. ταμεῖα. 4 σηκῶν. 5 MS. ου.

VERS. FELL. & in visitatione regni Christi [c] manifestabuntur. Scriptum enim est, *Ingredere in cubicula tua, paululum quantulumcunque, donec ira mea & furor pertranseat: & recordabor diei boni, & suscitabo vos è sepulchris vestris.* Beati sumus, dilecti, si præcepta Domini in caritatis concordia impleverimus, ut per caritatem peccata nostra

[c] manifestantur. *Id.*

ἔστι σωματικῶς, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἀνέστη, οὕτως ἐλεύσονται εἰς τὴν ὄψιν τοῦ Θεοῦ. Iren. Lib. v. Cap. 31. Cum his consentiunt Justinus Martyr, Tertullianus, & plerique Sanctorum Patrum. Alius tamen est hic à Purgatorio eo, quod posteriora secula induxerunt. Hinc Ecclesia Romana hanc opinionem quasi Hæreticam condemnat; quam Clemens ipse videtur amplexum fuisse. Quod siquis aliter hac de re, quàm Sancti Patres, sentiat, audiat saltem Hieronymum, qui alia de re, de qua non æque constat, ita judicat: *Licèt non sequamur, tamen damnare non possumus; quia multi Ecclesiasticorum virorum & Martyres ista dixerunt; & unusquisque in suo sensu abundet, & Domini cuncta judicio reserventur.* Comment. in Hierem. Lib. iv. Cap. 20. WOT.

Καὶ μνησθήσομαι ἡμέρας κ.τ.λ.] Simile nonnihil habes in libro Apocrypho iv. Esdræ ii. 16. *Et resuscitabo mortuos de locis*

visitatione regni Christi. Scriptum enim est; *Ingredere in cubicula tua paululum quantulumcumque, donec pertranseat ira & excandescentia mea. Et recordabor diei boni, & suscitabo vos è loculis vestris.* Beati sumus, dilecti, si præcepta Domini in caritatis concordia fecerimus, ut per caritatem remittantur nobis peccata nostra. Scriptum quippe est; *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum, nec est in ore ejus dolus.* Hæc beatitudo contigit electis à Deo per Jesum Christum Dominum nostrum; cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

VERS. COT.
Is. xxvi. 20.
Ps. xxxi. 1, 2.

LI. Quotquot igitur per quemdam Adversarii

nobis remittantur; scriptum enim est, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum, neque est in ore ejus dolus.* Hæc beatitudo contigit eis, qui per Jesum Christum Dominum nostrum à Deo sunt electi, cui sit gloria in secula seculorum. Amen.

VERS. FELL

LI. [a] Quotquot igitur inviti per aliquas adversarii

[a] Quæcunque WOT.

suis, & de monumentis educam illos. Lege etiam Isaiæ xxvi. 19. lxiii. 11. & Heb. xiii. 20. hinc enim fortè consarcinatus fuit iste locus. COT.

Ἁμαρτίας.] Omitto ἡμῶν, quod legitur in Codd. impressis, quia in MS. non est vocis spatium, nec ejus opus est ad perficiendam sententiam. WOT.

Ὦ οὗ.] MS. habet οὗ, tum hoc in loco, tum Ps. xxxii. Vat. Cod. exhibet ᾧ. Sic S. Paulus ad Rom. eodemque modo legitur in Hebræo textu, & Versionibus omnibus: ᾧ igitur genuinam esse lectionem existimo; ad idem verò redit, sive ᾧ sive οὗ legamus. WOT.

Ὧ ἡ δόξα, κ. τ. λ.] Confer hanc Doxologiam cum ea, quæ habetur Cap. xx. in qua Christo tribuitur ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη, & cum eis, quæ habentur Cap lviii. & ult. Δι' οὗ αὐτῷ δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος, τιμὴ, κ. τ. λ. Δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμὴ, κράτος καὶ μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος, κ. τ. λ. Ex his enim constare potest, utramque Doxologiarum formulam in initio ab Apostolicis usque temporibus apud Ecclesiam receptam fuisse. WOT.

Ὅσα [οὖ]ν παρέ[ζη]μεν, κ. τ. λ.]

[τοῦ] ἀντικε[ιμ]ένου, ἀξιώσωμεν [συγγνώμην·] καὶ ἐκεῖνοι δὲ οἵτινες ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως καὶ διχοστασίας ἐγενήθησαν, ὀφείλουσιν τὸ κοινὸν τῆς ἐλπίδος σκοπεῖν. Οἱ γὰρ μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης πολιτευόμενοι, ἑαυτοὺς θέλουσιν μᾶλλον αἰκίαις περιπίπτειν ἢ τοὺς πλησίον· μᾶλλον δὲ ἑαυτῶν κατάγνωσιν φέρουσιν, ἢ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν [1] καλῆς καὶ [2] δικαίας ὁμοφωνίας. Καλὸν γὰρ ἀνθρώπῳ ἐξομολογεῖσθαι περὶ τῶν παραπτωμάτων, ἢ σκληρῦναι τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καθὼς ἐσκληρύνθη ἡ καρδία τῶν στασιαζόντων πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆν· ὧν τὸ κρῖμα πρόδηλον ἐγενήθη, κατέβησαν γὰρ εἰς ᾅδου ζῶντες, καὶ θά[νατος κατέπιεν α]ὐτούς. Φαραὼ καὶ ἡ στρα[τία αὐ]τοῦ, καὶ πάντες οἱ ἡγούμεν[οι Αἰγ]ύπτου, τά τε ἅρματα καὶ οἱ [ἱππό]ται αὐτῶν, [3] οὐ δι' ἄλλην τινὰ [αἰτίαν] ἐβυθίσθησαν εἰς θάλασσαν

VAR. LECT. [1] MS. καλως. [2] δικαιως. [3] οι.

VERS. FELL suggestiones deliquimus, veniam & indulgentiam imploremus; illos vero qui seditionis & dissentionis principes & authores exstiterunt, commune bonum spei attendere oportet. Qui enim in timore & caritate vitam degunt, seipsos potius quam proximos in cruciatus incidere volunt, & seipsos potius quam [b] pulcram & justam traditam nobis consensionem, vituperant aut condemnant. Melius enim est ut homo peccata sua confitea-

[b] pulchrè & justè traditam. *Id.*

Legit Junius ὅσοι, at MS. exhibet Οσα--ν παρε--μεν. Lego igitur, quum in MS. deesse videatur vox aliqua: Ὅσα [οὖ]ν παρέ[βη]μεν διά τινος τῶν [τοῦ] ἀντικε[ιμ]ένου [τεχνῶν, δόλων, ἐπιβουλῶν, ἐνεδρῶν, πειρασμῶν, aut tale quid] ἀξιώσωμεν συγγνώμην. His haud absimilia legimus apud Clementem Alex. Mox enim post Ἡ ἀγάπη ἁμαρτάνειν οὐκ ἐᾷ, sequitur Ἢν δὲ καὶ περιπέσῃ ἄκων τοιαύτῃ τινὶ περιστάσει διὰ τὰς τοῦ ἀντικειμένου παρεμπτώσεις, μιμησάμενος τὸν Δαβὶδ ψαλεῖ· Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ καὶ ἀρέσει αὐτῷ, κ. τ. λ. Qui autem probè Clementem Alex. novit, vix dubitabit, quin hæc petierit ex nostro

illapſum deliquimus, veniam poſtulemus: illi vero qui ſeditionis & diſſenſionis duces & principes fuerunt, debent communem ſpem contemplari. Qui enim cum timore ac dilectione vivunt, malunt ſe in contumelias incidere, quàm proximos; & in ſeipſos potiùs damnationis ſententiam ferunt, quàm in pulcram & juſtam, quæ nobis tradita eſt, conſenſionem. Nam melius eſt homini, confiteri de lapſibus & peccatis, quàm indurare cor ſuum; prout induratum eſt cor eorum qui contra famulum Dei Moyſen ſeditionem fecerunt: quorum condemnatio manifeſta fuit, deſcenderunt enim in infernum vivi, & mors abſorpſit eos. Pharao & exercitus ejus & omnes præfecti Ægypti, currus etiam & equites eorum, non aliam ob cauſam, Maris Rubri profundo immerſi ſunt, &

Vers. Cot.

Num. xvi.

Exod. xiv.

tur, quam [c] indurare cor ſuum, prout induratum eſt eorum cor, qui contra Moyſem famulum Domini ſeditionem concitârunt; quorum condemnatio manifeſta fuit, deſcenderunt enim in infernum vivi, & mors eos abſorpſit. Pharao una cum ejus exercitu, & omnes præfecti Ægypti, currus etiam & equites eorum non aliam ob cauſam rubri maris profundo immerſi ſunt, &

Vers. Fell

[c] induret. *Id.*

ſibique accommodârit; quod ulteriùs conſtabit, ſi conferantur ſimul ea, quæ apud utrumque Clementem hæc ſequuntur. Sin ita ſit, legendum eſt hìc παρεμπτώσειαν. Wot.—— MS. ΟΣΑ ... ΝΠΑΡΕ ... ΜΕΝΔΙΑΤΙΝΟΣ. Lege Ὅσα οὖν παρέβημεν διὰ πειρασμῶν vel τεχνασμάτων τοῦ ἀντικειμένου. Nam Clementis Alex. verba Strom. iv. p. 614. longiùs abeunt, quàm ut ex noſtro deſcripta poſſint cenſeri. Dav.

Οἰκίαις.] Legendum cum Junio cæteriſque αἰκίαις. Wot.

Καλὸν γὰρ ἀνθρώπῳ ἐξομολογεῖσθαι ..... ἢ σκληρῦναι eſt Hebraiſmus apud N. T. ſcriptores & Clementem uſitatiſſimus. Wot.

Ἱππόται.] Sic Junius poſuit: quum autem iſta vox non occurrat in Hiſtoria Pharaonis, quam proculdubio reſpexit S. Pater; ſed tantùm ἵπποις & ἀναβάται, necnon conjungantur non ſemel tantùm ἅρματα & ἀναβάται, malim hoc in loco legere ἀναβάται. Wot.

[ἐρυθρ]άν, καὶ ἀπώλοντο, ἀλλὰ διὰ [τὸ σκλ]ηρυνθῆναι αὐτῶν τὰς ἀσυ[νέτ]ους καρδίας, μετὰ τὸ γενέσθαι [τηλικαῦ]τα τέρατα ἐν γῇ Αἰγύπ[του.] διὰ [θ]εράποντος τοῦ Θεοῦ Μωϋσέως.

ΝΒ΄. Ἀπροσδεὴς, ἀδελφοὶ, [ὁ] δεσπότης ὑπάρχει τῶν ἁπάντων, [1] [οὐ] δὲ οὐδενὸς χρήζει, εἰ μὴ τὸ [ἐξ]ομολογεῖσθαι αὐτῷ. Φησὶ γὰρ ὁ ἐκλεκτὸς Δαβίδ· Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀρέσει αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον [2] νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὁπλάς· ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν. Καὶ πάλιν λέγει· Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τας εὐχάς σου· καὶ [3] ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.

ΝΓ΄. [1] Ἐπίστασθε γαρ, καὶ καλῶς ἐπίστασθ[ε, τὰ]ς ἱερὰς γραφὰς, ἀγαπητοὶ, [καὶ ἐγκε]κύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ [Θεοῦ· εἰς ἀ]νάμνησιν οὖν ταῦτα [λάβετε.] Μωϋσέως γὰρ ἀναβαί-

VAR. LECT. [1] MS. δεν. [2] ναιον. [3] επικαλεσε. [1] MS. Επιστασθαι.

VERS. FELL. perierunt, quam quod ſtulta eorum corda poſt tot ſigna & miracula oſtenſa per famulum Domini in terra Ægypti, indurata fuerint.

LII. Nullius rei, Fratres, indigus eſt Dominus, nihil à quoquam deſiderat, præterquam ut ipſi [a] fiat confeſſio: dicit enim electus David, *Confitebor Domino & placebit ei ſuper vitulum novellum, cornua producentem &*

[a] confiteatur. WOT.

Γενέσθαι [τηλικαῦ]τα τέρατα.] Sic Junius & impreſſi Codices: ſed MS. exhibet ----- εια --ι τα τερατα. Proculdubio legendum eſt τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα. Ferè enim ubique in Sacris Literis eo modo ſimul leguntur, præcipuè in libro Exodi. Et S. Stephanus de hac ipſa re agens dicit, Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτοὺς ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῇ Αἰγύπτου. Act. vii. 36. WOT.

Διὰ [θε]ράποντος.] Sic Junius, &c. at à MS. exhibetur, δια ---- εραποντος, repono igi-

perierunt, quàm quòd ftulta eorum corda indurata fuerint, poftquam per famulum Dei Moyfen tot tantaque portenta facta fuerant in terra Ægypti. VERS. COT.

LII. Nullius rei, Fratres, indigus eft Dominus, nec quidquam defiderat, præterquam ut ei fiat confeffio. Ait enim electus David; *Confitebor Domino, & placebit ei fuper vitulum novellum, cornua producentem & ungulas. Videant pauperes, & lætentur.* Et iterum dicit; *Immola Deo facrificium laudis, & redde Altiffimo vota tua. Et invoca me in die tribulationis tuæ: & eruam te, & honorificabis me.* Nam *Sacrificium Deo, fpiritus contribulatus.*

Pf. lxviii. 31, 32, 33.
—xlix. 14, 15.
—l. 19.

LIII. Nôftis enim & probè nôftis facras Scripturas, dilecti; & penitiùs in divina eloquia introfpexiftis: illa igitur mente & memoriâ recolite.

ungulas; videant pauperes & lætentur. Et rurfus dicit, *Immola Deo facrificium laudis, & redde altiffimo vota tua. Et invoca me in die tribulationis tuæ, & eruam te, & glorificabis me. Sacrificium enim Deo, fpiritus contribulatus.* VERS. FELL.

LIII. Nôftis autem, dilecti, & probe nôftis facras Scripturas, & penitius in divina eloquia introfpexiftis; illa igitur mente & memoria recolite. Cum Moyfes in

tur διὰ τοῦ θεράποντος. WOT.

Ἀπροσδεὴς, κ.τ.λ.] Sic Juftinus Martyr ad Diognetum, & Cyrillus de Feftis Pafchalibus, Hom. xxii. JUN.

[Ὁ] δεσπότης.] In MS. non eft vocis ὁ fpatium ante δεσπότης. WOT.

Τὸ ἐξομολογεῖσθαι.] Junius & Fellus reponunt τοῦ pro τὸ. Sed nihil opus eft, modò cum Cod. MS legamus, οὐδὲν οὐδενὸς χρήζει, κ.τ.λ. *nihil à quoquam petit, nifi ut ipfe confiteatur.* DAV.

Ἐξομολογήσομαι, κ.τ.λ.] Hæc fumpta funt, partim è Pf. vii. 18. partim è lxviii. 32, 33. BOIS.

Λάβετε.] In MS. ante Μωϋσέως eft - - - - - - ι: puto fcriptum fuiffe λάβεται, αι pro ε pofitis; quæ fcribendi ratio in hoc Cod. eft ufitatiffima. WOT.

[νοντος εἰ]ς τὸ ὄρος, καὶ ποιήσαν[τος τεσσαρ]άκοντα ἡμέρας, καὶ τεσσ[αράκοντ]α νύκτας, ἐν νηστείᾳ [καὶ ταπειν]ώσει· εἶπεν πρὸς αὐτὸν [ὁ Θεὸς, Μωϋ]σῆ, Μωϋσῆ, κατάβηθι [τὸ τάχος] ἐντεῦθεν, ὅτι ἠνόμησεν [ὁ λαός σ]ου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς [Αἰγύπτο]υ· παρέβησαν ταχὺ ἐκ [τῆς ὁδο]ῦ ἧς ἐνετείλω αὐτοῖς, [ἐποίησα]ν ἑαυτοῖς χωνεύματα. [Καὶ εἶπεν] Κύριος πρὸς αὐτὸν· Λελάλη[κα πρός] σε ἅπαξ καὶ δὶς λέγων· [ἑώρακα] τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδοὺ λαὸς [σ]κληροτράχηλος· ἔασόν με [ἐξολ]εθρεῦσαι αὐτοὺς, καὶ ἐξα[λείψω τὸ] ὄνομα αὐτῶν ὑποκά[τωθεν] τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω [σε εἰς ἔ]θνος μέγα καὶ θαυμαστὸν [καὶ πολὺ] μᾶλλον ἢ τοῦτο. [Εἶπε δὲ Μ]ωϋσῆς· [2] Μηδαμῶς Κύριε, [ἄφες τὴν] ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ κἀμὲ ἐξάλειψον ἐκ βίβλου ζώντων. Ὦ μεγάλης ἀγάπης, ὢ τελειότητος ἀνυπερβλήτου·

VAR. LECT. [2] μηθαμως.

VERS. FELL montem aſcendiſſet, & quadraginta dies, ac totidem noctes, in jejunio & humilitate tranſegiſſet, dixit ad eum Deus, *Surge, deſcende velociter hinc, quia iniquitatem fecit populus tuus, quos eduxiſti de terra Ægypti; tranſgreſſi ſunt cito de via quam mandaſti eis, & fecerunt ſibi fuſilia. Et ait Dominus ad illum, Locutus ſum ad te*

Ποιήσαντος.] Idem hoc in loco ſignificat quod διατρίψαντος. Eandem ſignificationem obtinet Jac. iv. 13. & 2 Cor. xi. 25. alibi verò vel apud ſacros vel apud profanos authores eo in ſenſu vocem hanc me legiſſe unquam, non memini. WOT.

Μωϋσῆ, Μωϋσῆ.] Exhibet Cod. MS poſt αὐτὸν ------ ση i. e. ὁ ΘΣ, Μωϋσῆ, Μωϋσῆ, ni quis forte velit legere ἀναστήση pro ἀνάστηθι, Μωϋσῆ, κατάβηθι κ.τ.λ. Legimus enim Deut. ix. 12. ἀνάστηθι, κατάβηθι. WOT.

Ἧς ἐνετείλω.] Ita LXX. necnon Verſiones omnes antiquiores præter unam Arabicam; at Hebræus Textus, ſicut hodie punctuatur, legitur in prima perſona; abjectis autem

Cùm Moyſes in montem adſcendiſſet, & quadraginta dies, noctéſque quadraginta in jejunio ac humilitate tranſegiſſet; dixit ad eum Deus, *Moyſes, Moyſes, deſcende velociter hinc; quia iniquitatem fecit populus tuus, quos eduxiſti de terra Ægypti: tranſgreſſi ſunt citò de via quam mandâſti eis; & fecerunt ſibi fuſilia. Et dixit Dominus ad eum; Locutus ſum ad te ſemel & bis, dicens; Vidi populum hunc, & ecce populus dura cervice eſt; dimitte me exterminare eos, & delebo nomen eorum de ſub cælo; & faciam te in gentem magnam & mirabilem, & multam magis quam hanc. Dixit autem Moyſes: Neutiquam Domine; remitte peccatum huic populo; vel etiam me dele de libro viventium.* O caritatem magnam! O inſuperabilem perfectionem! Liberè

VERS. COT.
Deut. ix. 12, 13, 14.
Ex. xxxii. 32.

ſemel & bis dicens, Vidi populum hunc, & ecce populus dura cervice eſt, dimitte me exterminare eos, & delebo nomen eorum de ſub cælo, & faciam te in gentem magnam & mirandam, & multam magis quam hanc. Dixit autem Moyſes, Neutiquam Domine; remitte huic populo peccatum, vel dele me de libro viventium. O caritatem magnam! O inſuperabilem perfectionem! Famulus Domi-

VERS. FELL

punctis cum verſionibus convenit: quum autem utraque lectio ſana ſit, utra præferatur penes lectorem ſit judicare. Hebræo-Samaritanus Textus utramque admittit. WOT.

Λελάληκα πρός σε ἅπαξ καὶ δίς.] Hæc neque Hebræus Textus, neque ex Verſionibus aliqua agnoſcit. WOT.

Λαός.] Λαὸς literis miniatis à Junio deſcribitur, unde Epiſcopus Oxonienſis [Cl. Potterus] ſupponit lacunam ex Clemente Alex. voce, ἱστὶν, ſupplendam eſſe. Ejus notæ hunc in locum lubens aſſentirer, niſi quod ipſe Cod. MS. exhibet λαὸς, neque ſit ibi lacuna aliqua. WOT.

Ἐξολοθρεῦσαι.] Non diſcedo à fide MS. Cod. qui ubique ſic exhibet hanc vocem. WOT.

Μηδαμῶς.] Eodem modo habentur à Clemente Alex. proculdubio ex noſtro petita; licet pro more alia mutaverit, alia contraxerit, alia inſeruerit. WOT.

παῤῥησιάζεται θεράπων πρὸς Κύριον, αἰτεῖται ἄφεσιν τῷ πλήθει, ἢ καὶ ἑαυτὸν ἐξαλειφθῆναι μετ᾽ αὐτῶν ἀξιοῖ.

ΝΔ΄. Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος; τίς εὔσπλαγχνος; τίς πεπληροφορημένος ἀγάπης; εἰπάτω· Εἰ δι᾽ ἐμὲ στάσις, καὶ ἔρις, καὶ σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι, οὗ ἐὰν [1] βούλησθε, καὶ ποιῶ τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους· μόνον τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰρηνευέτω, μετὰ τῶν καθεσταμένων πρεσβυτέρων. Τοῦτο ὁ ποιήσας ἑαυτῷ μέγα [2] κλέος ἐν Κυρίῳ περιποιήσεται, καὶ πᾶς [3] τόπος δέξεται αὐτόν· Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ

VAR. LECT. [1] MS. βουλεσθαι. [2] κλαιος. [3] τοπως.

VERS. FELL. num libere alloquitur, pro plebe remissionem postulat, vel seipsum una cum eis deleri petit.

LIV. Qui igitur inter vos generosus est, qui misericors, & caritate plenus, dicat: Si propter me seditio,

Πεπληροφορημένος.] Perperam mutaretur in πεπληρωμένος, [ut Junius, Fellus, & Boisius malunt, WOT.] cùm πληροφορεῖσθαι significat *impleri* aliquâ re, uti observatum à Scripturarum interpretibus. Vide Eccles. viii. 11. Luc. i. 1. S. Chrysostomus ad 2 Tim. iv. 5. τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, τουτέστι, πλήρωσον. Theophylactus ad 2 Tim. iv. 17. πληροφορηθῇ, τουτέστι, βεβαιωθῆ, ἢ εἰς πέρας ἔλθῃ καὶ πληρωθῇ. COT.

Εἰ δι᾽ ἐμὲ στάσις, κ.τ.λ.] Epiphanius Lib. 1. adversus Carpocrasios, ubi mentionem Clementis nostri facit, ad hunc locum respicit, scribens, λέγει γὰρ μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, Ἀναχωρῶ, ἄπειμι, ἐνσταθήτω ὁ λαὸς τ ῦ Θεοῦ, &c. ubi εὐσταθείτω legendum puto, pro quo Clemens noster εἰρηνευέτω habet. Quantum fraternitatem universam dilexerit, τὸ κοινωφελὲς quæsiverit, & paci Ecclesiæ vir hic sanctus studuerit; & quàm abominanda ipsi fuerint schismata, quæ Christi τὸν ἄῤῥαφον καὶ ἄῤῥηκτον χιτῶνα σχίζουσι, ex hoc loco facilè apparet: nullum enim gravius peccatum admitti potest, quàm unionem Ecclesiæ scindere, auctore Cypriano, qui Libro *de unitate Ecclesiæ*, inexpiabilem discordiæ maculam martyrii sanguine ablui, & passione purgari negat: quod Chrysostomus *Hom.* xi. *ad Ephesios*, suppresso nomine, audax sed verum esse dictum pronuntiat. Et paulò infra eadem Homiliâ, se pacis studio omnia postponere, immo & Episco-

ad Dominum loquitur famulus; remissionem pro plebe postulat, vel seipsum quoque cum eis deleri petit. VERS. COT.

LIV. Quis ergo inter vos generosus? quis misericors? quis caritatis plenus? Dicat; Si propter me seditio, & discordia, & schismata; discedo, abeo, quocumque volueritis; & facio quæ à plebe mandantur; solùm ovile Christi in pace degat, cum constitutis Presbyteris. Qui hoc fecerit, sibi magnum decus in Domino comparabit; & omnis locus eum suscipiet. *Domini* enim *est terra*, & Ps. xxiii. 1.

contentio & schismata orta sunt, emigrabo, abibo, quocunque volueritis, & quæ à plebe mandantur faciam, solum Christi ovile cum constitutis supra se presbyteris in pace degat. Qui hoc fecerit, magnam sibi gloriam in Domino conciliabit, & omnis locus libenter eum [a] suscipiet. *Domini enim est terra & plenitudo ejus.* VERS. FELL

[a] accipiet. WOT.

patum ipsum abdicare, paratum esse profitetur, modò unitas Ecclesiæ conservetur: in quo Clementem nostrum ὑπογραμμὸν sibi proposuisse, & locum hunc, ad quem alludit, præ oculis habuisse, verisimile est. JUN.— Locum hunc citat Epiphanius Hær. xxvii. & etiam exemplo & moribus Clementis nostri descriptum ait: qui Ecclesiæ Romanæ Cathedræ à D. Petro admotus, se eo munere abdicavit, quamdiu Linus & Cletus in vivis essent. Ex qua duplici successione fortassis, si non potiùs ex Ecclesiis à B. Petro & Paulo, Judæorum Gentiumque Apostolis, seorsim aliquandiu habitis, fieri potest, ut adeò parum inter Scriptores conveniat, utrùm Clemens immediatè successerit Petro, an quarto saltem loco: licèt non sim nescius aliam etiam causam à plurimis redditam; quòd, scilicèt, nemo illi Romæ succedere liquidò potest dici, de quo multum dubitatur an ipse Romæ unquam fuerat. At obiter monendum, apud Epiphanium in loco supra memorato reponi commodè posse, pro ἐνστάθῃ τε, ἐνσταθείτω, quanquam veterem lectionem retineat doctis. Petavius. Sed hoc ipsum quod hic loci suadet B. Clemens, de se profitetur & spondet S. Chrysostomus, Hom. xi *ad Eph.* Et Gregorius Nazianzenus reipsa præstitit; qui ut seditioni obviam iret, postquam ad Constantinopolitanam sedem admotus esset, protenus τὴν προστασίαν παρῃτήσατο. Socrat. Hist. v. 7. FELL.

Ἐκχωρῶ, ἄπειμι, κ. τ. λ.] Similia leguntur Origenis *Hom.* xix. *in Jeremiam.* COT.

καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ταῦτα, οἱ πολιτευόμενοι τὴν ἀμεταμέλητον πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, ἐποίησαν, καὶ ποιήσουσιν.

ΝΕ΄. Ἵνα δὲ καὶ ὑποδείγματα ἐθνῶν ἐνέγκωμεν· πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἡγούμενοι, λοιμικοῦ τινος ἐνστάντος καιροῦ, χρησμοδοτηθέντες, παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ῥύσωνται διὰ τοῦ ἑαυτῶν αἵματος τοὺς πολίτας. πολλοὶ ἐξεχώρησαν ἰδίων πόλεων, ἵνα μὴ στασιάζωσιν ἐπὶ πλεῖον. Ἐπιστάμεθα πολλοὺς

VERS. FELL Hæc faciunt, & porro facient, qui vitam juxta normam Dei, cujus nunquam pœniteat, inſtituunt.

LV. Ut autem etiam exempla Gentium in medium proferamus; multi Reges & gubernatores graſſante peſti-

Ἵνα δὲ καὶ ὑποδείγματα κ.τ λ.] Reſpexit hæc Origenes [ut obſervat Cotelerius] *Comment. in Johannem.* Fruſtra hunc locum ſollicitat Anonymus [Bernardus], dum quærit, *Ubi ſunt illa exempla Gentilium? Origenes enim innuit talia apud Clementem extitiſſe.* Certè nodum in ſcirpo quærit; habentur enim *illa exempla* paulò infra, Πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἡγούμενοι. κ.τ.λ. WOT.

Πολλοὶ βασιλεῖς, κ.τ.λ.] Similia [iis quæ leguntur in *Comment. in Johannem*] profert Origenes Lib. iv. *in Epiſt. ad Romanos*, ante finem, atque Tom. I *contra Celſum*, ante medium. Nihil porrò notius iis, quæ referuntur de Menœceo, Codro, Macaria, Protogenia, & Pandora, Philænis fratribus, Lei filiabus, Curtio, Deciis, aliiſque qui ſe ultro morti pro communi civium ſalute obtulerunt. COT.—— Quales Codrus, Lycurgus, Genucius Cippus, M. Curtius, & Scipio Africanus, qui ingratam urbem relicturus, per quem ſtetit ut ingrata eſſe poſſit, Clementis noſtri fere verbis, ei valedixit, dicens, *Exeo, ſi plus quàm tibi expedit crevi.* Quin & Oedipus λοιμικοῦ τινος ἐνστάντος καιροῦ χρησμοδοτηθεὶς, à Poeta introducitur in eundem morem verba faciens:

Quicunque feſſi corpore, & morbo graves,
Semianima trahitis corpora, en fugio, exeo;
Relevate colla, mitior cœli flatus
Poſt terga ſequitur.

Tale etiam quiddam affertur à Cicerone in *Orat. pro Milone.* FELL.

Λοιμικοῦ τινος ἐνστάντος κ.τ.λ.] Nullum exemplum ejus rei, ad quod reſpexiſſe putarem Clementem, memoriâ recole-

plenitudo ejus. Hæc, qui divinam, ac cujus numquam pœnitet, vitam vivunt, fecerunt & facient. VERS. COT.

LV. Ut autem etiam Gentium exempla proferamus: multi reges & principes, peſtifero tempore ſæviente, cùm oraculo admoniti eſſent, ſeipſos morti tradiderunt, ut cives ſuo ſanguine liberarent. Multi à ſuis civitatibus, ne ſeditio duraret, ſeceſſerunt. Multos inter nos cognovimus,

fera lue, & ſtragem minante, oraculo accepto, morti ſeipſos tradiderunt, ut ſuo ſanguine cives liberarent. Multi, ne diutius inter cives ſeditio duraret, civitatibus ſuis valedixerunt. Multos etiam inter nos cognovimus, VERS. FELL

bam, præter exemplum Oedipi. Cùm verò legiſſem Sophoclis *Oedipum* ἐπὶ Κολωνῷ, non tam mihi ſatisfecit, quàm eximius ille *Oedipus* Latinus, quem eruditus amicus meus Thom. Farnabius L. Annæo Senecæ, genuinæ ac melioris Philoſophiæ Sireni, tribuit; contrà quàm volebat Heinſius, à quo, in aliis rebus, multùm diſſentire non ſolet. In ea Tragœdia, Oedipus, ad ſiſtendam peſtem, cujus cauſa fuerat ipſius inceſtus, in exſilium voluntarium profecturus, ſic valedicit languentibus civibus, *Act.* v.

Quicunque feſſi, &c. BURT.

Huc ſpectant imprimis quæ à Plutarcho, opinor, referuntur de Bute & Sperche Lacedæmoniis, qui, accepto oraculo, patriam ſuam peſte, quâ graviter tum premebatur, liberatam iri, ſi Perſarum regi, quem offenderant, unus & alter Lacedæmoniorum ſe interficiendos traderent, ultro ſeſe ei occidendos obtulerunt. BOIS.

Ἐπιστάμεθα πολλοὺς, κ. τ. λ.] Hujus rei exempla dabit B. Paulus ad Rom. xvi. 3. *Priſcam & Aquilam*, qui *pro anima ejus ſuas cervices ſuppoſuerunt.* Et ad Philip. ii. 30. *Epaphroditum*, animæ ſuæ *Parabolanum*, παραβολευσάμενον τῇ ψυχῇ. Sequentium temporum Heroas, qui in hac laude claruerunt, referre mora eſſet. Gentis tamen noſtræ Protomartyr Sanctus Albanus à nobis prætereri minimè debet, *qui ſub Diocletiano, pro Clerico hoſpite, quem perſecutionem fugientem ſuſceperat, ſeipſum tradens, poſt verbera aliaque acerbiora tormenta, capite plexus eſt:* quemadmodum Baronius in An. 303. ex Beda noſtrate hiſtoriam narrat. Hoc autem in loco obſervari poterit, durante primævæ caritatis impetu, tantam fuiſſe *Parabolanorum* ſegetem, quibus id negotii daba-

ἐν ἡμῖν παραδεδωκότας ἑαυτοὺς εἰς δεσμὰ, ὅπως ἑτέρους λυτρώσονται. πολλοὶ ἑαυτοὺς παρέδωκαν εἰς δουλείαν, καὶ λαβόντες τὰς τιμὰς αὐτῶν, ἑτέρους ἐψώμισαν. Πολλαὶ γυναῖκες ἐνδυναμωθεῖσαι διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπετελέσαντο πολλὰ ἀνδρεῖα. [1] Ἰουδὶθ ἡ μακάρια, ἐν συγκλεισμῷ οὔσης τῆς πόλεως, ᾐτήσατο παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐαθῆναι αὐτὴν ἐξελθεῖν εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων· παραδοῦσα οὖν ἑαυτὴν τῷ κινδύνῳ ἐξῆλθεν δι' ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ὄντος ἐν συγκλεισμῷ, καὶ παρέδωκεν Κύριος Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ [2] θηλείας. Οὐχ ἧττον [3] αὖ καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθὴρ,

VAR. LECT. [1] MS. Ιουδειθ. [2] θηλιας. [3] ει.

VERS. FELL qui ut aliis libertatis authores essent, seipsos [a] ad vincula damnârunt. Multi in servitutem seipsos addixerunt, & accepto pretio sui, alios cibarunt. Multæ mulieres, gratiâ divinâ corroboratæ, multa præclara & virilia gesse-

[a] vinculis dederunt. WOT.

tur, ut propriæ salutis dispendio alienam procurarent; inque tam magna Collegia hominum excrevisse, ut eorum numerum Imperatorum rescriptis necesse esset coercere, quemadmodum videre est. *Cod. Theod. Lib.* xvi. *Tit.* 2. *de Episc. Eccl. & Clericis Leg.* 42. FELL.

Εἰς δουλείαν, καὶ.] Boisius legendum putat δουλείαν, ἵνα ἑτέρους ἐλευθερώσωσι· πολλοὶ ἐπώλησαν τὰ ὑπάρχοντα, καὶ λαβόντες, κ. τ. λ. Sed non opus est ut aliquid mutemus: licebat enim annum 20 agenti seipsum vendere in servitutem, ut ipse pretium acciperet. WOT.— Ad horum exemplum postea B. Paulinus Nolanus Præsul subiit servitutem voluntariam, ut filiam viduæ liberaret, referente Magno Gregorio Lib. iii. *Dialogorum*, Cap. i. Ἂν αἰχμάλωτον, inquit incertus scriptor de Persica captivitate à R. P. Francisco Combefisio publici juris factus, θεάσῃ δακρύοντα, προσπίπτοντα, ταλαιπωροῦντα, χειμαζόμενον, τόπον ἐκ τόπου πρὸς εὐποιΐαν μετερχόμενον, μαστιζόμενον ὑπὲρ Χριστοῦ, καταπονούμενον, καὶ ὡς κτῆνος πιπρασκόμενον· μὴ μόνον χρήματα, ἀλλ' εἰ δυνατὸν τὰ ἑαυτῶν σώματα μεταδώσωμεν. Καλὸν γὰρ ἀγοράσαι Χριστὸν πιπρασκόμενον. COT.

Ἰουδὶθ, κ. τ. λ.] Habentur à Clemente Alex. sed non αὐτολεξεί. Ἀλλὰ καὶ Ἰουδὶθ, ἡ ἐν γυναιξὶ τελειωθεῖσα, ἐν συγκλεισμῷ τῆς πόλεως γενομένης, δεηθεῖσα τῶν πρεσβυτέρων εἰς μὲν τὴν

qui ſeipſos in vincula conjecerunt, ut alios redimerent. Multi ſe ipſi in ſervitutem dederunt, & accepto precio ſui, alios cibarunt. Mulieres complures per gratiam Dei corroboratæ, ſtrenua & virilia multa geſſerunt. Beata Juditha, cùm urbs obſideretur, rogavit Seniores, ut ſibi liceret in alienigenarum caſtra tranſire : ac ſeipſam periculo tradens, propter caritatem patriæ populique obſeſſi, egreſſa eſt ; & Dominus tradidit Olophernen in manu feminæ. Nec minùs, cujus perfecta fuit fides, Eſthera, periculo ſe objecit, ut

Vers. Cot.

Jud. viii, ix, x, xiii.

Eſth. vii, viii.

runt. Beata Juditha, cum urbs circumſeſſa eſſet, rogavit Seniores ut ſibi liceret in alienigenarum caſtra exire ; & periculo ſe objiciens, propter amorem patriæ, & populi qui arctâ obſidione cingebatur, egreſſa eſt, & tradidit Deus Olophernem in manus mulieris. Non minùs, perfecta in fide Eſthera, ut duodecim tribus Iſrael ab in-

Vers. Fell.

παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐξέρχεται, τοῦ παντὸς καταφρονήσασα κινδύνου ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἑ υτὴν ἐπιδοῦσα τοῖς πολεμίοις ἐν πίστει Θεοῦ· λαμβάνει δ' εὐθὺς τἀπίχειρα τῆς πίστεως, κυρία τῆς Ὀλοφέρνου γενομένη κεφαλῆς. Στρωμ. 4. Bois. Wot.— Profert exemplum Judithæ, ex Apocrypha apud Judæos Hiſtoria. Talem eam Clementi creditam argumento eſt, quòd eam Hiſtoriam inter Ethnicas protulerit, quamvis peculiarius nihil addiderit. Ad defendendum Clementem, memor ſit ſtudioſus lector, non tantùm à Petro & Juda adducta ſcripta Enochi Apocrypha, atque à poſteriore etiam Librum *De dimiſſione* vel *morte Moſis* (quamvis vir mirandus Joſ. Scaliger obſervârit Fragmenta Enochi, quæ nunc habemus, corruptiora eſſe poſterioribus additamentis & interpolationibus Judæorum, quàm erant Apoſtolorum ævo) ſed etiam ipſum Paulum uſum eſſe locis deſumtis è libris Apocryphis Judæorum ; quod Græci Patres obſervârunt. In 1 ad Cor. reſpicit ad Apocrypha Eliæ ; in Ep. ad Gal. ad Apocrypha Moſis ; in Ep. ad Epheſ. ad Apocrypha Jeremiæ. Nec inde propterea ſequitur, Paulo probata quæcumque in iis ſcriptis erant, magis quàm amatoria, quæ erant in *Comœdiis* Menandri, quia Jambum moralem ex iis protulerit. Vide D. Heinſii *Exercit. Sacrarum Lib.* xviii. 2. Burt.

Οὐχ ἧττον αὖ, κ.τ.λ.] Citantur hæc etiam à Clemente

κινδύνῳ ἑαυτὴν παρέβαλεν, ἵνα τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ μέλλον ἀπολέσθαι, ῥύσηται· διὰ γὰρ τῆς νηστείας, καὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς, ἠξίωσεν τὸν παντεπόπτην δεσπότην, Θεὸν τῶν αἰώνων· ὃς ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς, [4] ἐρρύσατο τὸν λαὸν, ὧν χάριν ἐκινδύνευσεν.

Νϛʹ. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐντύχωμεν περὶ τῶν ἔν τινι παραπτώματι ὑπαρχόντων, ὅπως δοθῇ αὐτοῖς [1] ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη, εἰς τὸ εἶξαι αὐτοὺς μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ· οὕτως γὰρ ἔσται αὐτοῖς ἔγκαρπος καὶ τελεία ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ τοὺς ἁγίους μετ' [2] οἰκτιρμῶν μνεία. Ἀναλάβωμεν [3] παιδείαν ἐφ' ᾗ οὐδεὶς [4] ὀφείλει ἀγανακτεῖν, ἀγαπητοί. ἡ [5] νουθέτησις, ἣν ποιούμεθα εἰς ἀλλήλους, καλή ἐστιν, καὶ ὑπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γάρ φησιν ὁ ἅγιος

VAR. LECT. 4 ερυσατο. 1 MS. επιεικια. 2 οικτειρμων μνια. 3 παιδιαν. 4 οφιλει. 5 νουθετησεις.

VERS. FELL. ſtanti exitio liberaret, periculis ſeipſam objecit: per jejunia enim & humiliationem, ſuppliciter oravit rerum omnium [b] opificem Dominum, ſeculorum Deum; qui animi ejus humilitatem cernens, populum liberavit, cujus gratia periculum [c] adierat.

[b] inſpectorem. WOT.
[c] ſubierat. *Id.*

Alex. eodem loco, ex noſtro, ſed non αὐτολεξεί. Πάλιν τε αὖ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθὴρ ῥυομένη τὸν Ἰσραὴλ τυραννικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τοῦ Σατράπου ὠμότητος, μόνη γυνὴ νηστείαις τεθλιμμέναις πρὸς μυρίας ὁπλισαμένας ἀντετάξατο δεξιὰς, τυραννικὸν διὰ πίστεως ἀναλύουσα δόγμα. Καὶ δὴ τὸν μὲν ἐπιθάσσευσεν, ἀνέστειλεν δὲ τὸν Ἅμαν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῇ τελείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν δεήσει ἀπαθῆ διεφύλαξεν. BOIS. WOT.

Παντεπόπτην.] Codd. imp. omnes cùm Junio exhibent παντοποιητήν. Ego ex MS. repoſui παντεπόπτην, quæ vox multò aptior eſt huic loco. Eadem vox à S. Polycarpo habetur: δεήσεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην Θεὸν μὴ εἰσενεγκεῖν ἡμᾶς εἰς τὸν πειρασμόν. WOT.

Παραπτώματι.] Junius, Fellus & Colomeſius περιπτώματι legendum eſſe cenſent: ego [cum Cotelerio] à fide MS. non diſcedo; & ita interpretor, *Oremus pro iis, qui ad pecca-*

duodecim tribus Iſraelitarum jam perituras liberaret. Nam in jejunio & humilitate precata eſt omnium effectorem Dominum, Deum ſæculorum: qui animi ejus humilitatem cernens, populum liberavit, propter pericula quæ illa adierat.

VERS. COT.

LVI. Et nos igitur oremus pro eis, qui in aliquod peccatum lapſi ſunt, ut detur illis moderatio & humilitas; quò non nobis, ſed voluntati Dei cedant: ſic enim erit ipſis fructuoſa & perfecta quæ eſt apud Deum & ſanctos, cum miſericordia recordatio. Aſſumamus diſciplinam, juxta quam nemo ſolitus eſt indignari, dilecti. Admonitio, quam invicem facimus, bona eſt & apprimè utilis: ſiquidem nos voluntati Dei glutinat. Sic enim ait ſacer ſermo, *Caſtigans caſtigavit me* Pſ. cxvii. 18.

VERS. FELL.

LVI. Oremus igitur & nos, pro eis qui in calamitatem aliquam inciderunt, ut moderatio & humilitas eis concedatur, quibus inſtructi, non nobis ſed voluntati divinæ cedere poſſint. Sic enim apud Deum & ſanctos uberem & perfectam cum miſericordia recordationem obtinebunt. [a] Sectemur, dilecti, diſciplinam, propter quam nemo iraſci debet. Admonitio qua alii alios commonefacimus, bona eſt, & apprime utilis, voluntati enim divinæ nos agglutinat. Sic enim dicit ſacer ſermo,

[a] Suſcipiamus. WOT.

tum aliquod declinarunt, vel, *qui ſunt in aliquo peccato*, quale fuit Corinthiorum μιαρὸν καὶ ἀνόσιον καὶ τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ Θεοῦ ξένον καὶ ἀλλότριον ſchiſma; contextus enim ratio hoc poſtulat. Alludit proculdubio S. Pater ad illud beati Apoſtoli, Ἀδελφοὶ, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, κ.τ.λ. Gal. vi. 1. Aliud ſanè hoc eſt argumentum, retinendam eſſe vocem παραπτώματι. WOT.

Μνεία.] Hunc locum reſpexit Millius, qui Rom. xii. 13. vult ut legatur ταῖς μνείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες, & nos ad Clementem Rom. amandat; ut ſuam inde conjecturam confirmet. WOT.

Ὀφείλει.] Sic proculdubio legendum eſt; quod & Junius in margine libri ſui ex conjectura poſuit. Codd. imp. omnes ἐφίλει, ſed MS. exhibet ὀφιλει, in quo vocalis ι pro diphthongo ει ſæpius ponitur. WOT.

λόγος· Παιδεύων ἐπαίδευσέν με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέν με. ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. Παιδεύσει με γάρ, φησιν, δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με·[6] ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλῶν μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλήν μου. Καὶ πάλιν λέγει· Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἤλεγξεν ὁ Κύριος, νουθέτημα δὲ παντοκράτορος μὴ ἀπαναίνου. αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἔπαισεν, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο. ἑξάκις ἐξ ἀναγκῶν ἐξελεῖταί σε, ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ [7] οὐχ ἅψεταί σου κακόν. ἐν λιμῷ ῥύσεταί σε ἐκ θανάτου, ἐν πολέμῳ δὲ ἐκ χειρὸς σιδήρου λύσει σε. καὶ ἀπὸ μάστιγος γλώσσης σε κρύψει, καὶ οὐ μὴ φοβηθήσῃ κακῶν ἐπερχομένων. ἀδίκων καὶ ἀνόμων καταγελάσῃ, ἀπὸ δὲ θηρίων ἀγρίων οὐ μὴ φοβηθῇς. θῆρες γὰρ ἄγριοι εἰρηνεύσουσίν σοι. εἶτα γνώσῃ ὅτι εἰρηνεύσει σου ὁ οἶκος. ἡ δὲ δίαιτα τῆς σκηνῆς σου οὐ μὴ ἁμάρτῃ. γνώσῃ δὲ ὅτι πολὺ [τὸ σπέρμα σου,] τὰ δὲ τέκνα σου ὥσπερ [τὸ παμβό]τανον τοῦ ἀγροῦ. ἐλεύσῃ [δὲ ἐν τά]φῳ ὥσπερ σῖτος ὥριμος, [κατὰ και]-

VAR. LECT. [6] ελαιος. [7] ουκ οψεται.

VERS. FELL *Castigans castigavit me Dominus, & morti non tradidit me. Quem enim diligit Dominus arguit, flagellat autem omnem filium, quem suscipit.* Dicit enim, *Corripiet me justus misericordia, & increpabit me; oleum autem peccatorum non impinguet caput meum.* Et rursus dicit, *Beatus homo quem arguit Dominus, monitionem vero Omnipotentis*

Παιδεύει.] Ita quædam exemplaria Prov. iii. 12. & Heb. xii. 6. item Alexandrinus Clemens Pædag. i. 9. Chrysostomus in Psalm. cx. & Catena Græcorum in Proverbia. Alii Codices ἐλέγχει. At in Apoc. iii. 19. utrumque verbum conjungitur, ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω. COT.

Ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλῶν.] ראש Hebræis est *caput, præcipuum,*

Dominus; & morti non tradidit me. Quem enim VERS. COT. *diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem* Prov. iii. 12. *filium, quem suscipit. Corripiet* enim *me*, inquit, Ps. cxli. 5. *justus in misericordia, & arguet me: oleum autem peccatorum non impinguet caput meum.* Et iterum dicit; *Beatus homo, quem arguit Dominus, moni-* Job. v. 17, 26. *tionem verò Omnipotentis ne renuas. Ipse enim dolere facit, & rursus restituit: percussit, & manus ejus sanaverunt. Sexies de necessitatibus eruet te; & in septimo non tanget te malum. In fame liberabit te à morte: in prælio verò, de manu ferri solvet te: & à flagello linguæ abscondet te, & non timebis à malis ingruentibus: injustos & iniquos deridebis; & feroces bestias non timebis. Bestiæ enim feræ pacatæ erunt tibi. Deinde scies, quòd in pace erit domus tua: habitatio autem tabernaculi tui non peccabit. Scies autem, quòd multum semen tuum, & filii tui quasi omnis herba campi: & venies in sepulcrum, tamquam frumen-*

ne renuas; ipse enim dolere facit, & rursus restituit; per- VERS. FELL *cussit, & manus ejus sanaverunt. Sexies de necessitatibus te eruet, & in septimo non tanget te malum. In fame liberabit te à morte, in prælio verò de manu ferri solvet te. A flagello linguæ abscondet te, & non timebis à malis venientibus; injustos & iniquos deridebis, & feroces bestias non timebis. Bestiæ enim feræ pacatæ erunt tibi, deinde scies quòd in pace erit domus tua, habitatio autem tabernaculi tui non deficiet. Scies autem quòd multum semen tuum, & liberi tui erunt quasi omnis herba campi. Et venies in sepulchrum, tanquam frumentum maturum, quod*

venenum, amaror. Ideo in hoc loco interpretantur *capitis*, vel *præcipui*, vel *amaritudinis*; quam ultimam interpretationem Hieronymi sequitur Augustinus in Speculo. At LXX. vertentes ἁμαρτωλοῦ, aut legerunt רע seu רשע, aut putaverunt *veneni* metaphoram per nomen *peccatoris* esse reddendam. COT.

ρὸν θεριζόμενος, ἢ ὥσ[περ θημω]νία ἅλωνος καθ' ὥραν συ[γκομι]σθεῖσα. Βλέπετε, ἀγαπητ[οὶ, ὅτι] ὑπερασπισμός ἐστιν τ[οῖς παιδευ]ομένοις ὑπὸ τοῦ δεσπο[του· καὶ γὰρ] ἀγαθὸς ὢν παιδε[υτὴς θέλει νουθετ]ηθῆναι ἡμᾶς, διὰ τῆς ὁσίας [παι] [8] δειας αὐτοῦ.

NZ'. Ὑμεῖς οὖν οἱ τὴν καταβολὴν [τῆς] στάσεως ποιήσαντες, ὑποτ[άγη]τε τοῖς πρεσβυτέροις,

VAR. LECT. [8] διας.

VERS. FELL *in tempore messuerunt, vel sicut acervus areæ in tempore comportatus.* Videtis, carissimi, protectione non carere,

Δεσπό[του· καὶ γὰρ] ἀγαθὸς, κ. τ. λ.] Ita exhibetur à Junio & ab omnibus Codd. impressis; sed non prorsus ad fidem MS. Cod qui exhibet, ΔΕΣΠΟΤ---- ΑΓΑΘΟΣΩΝΠΑΙΔΕ------ΕΙΣΤ -----ΗΘΗΝΑΙΗΜΑΣ. Chasma inter ΕΙΣΤ & ΗΘΗΝΑΙ est circiter quinque literarum. Retineo igitur νουθετηθῆναι, licet spatium vix admittat ο νουθετ, legoque καὶ γὰρ ἀγαθὸς ὢν παιδεύει ὁ ΘΣ εἰς τὸ νουθετηθῆναι, [vel potiùs ἠγηθῆναι] ἡμᾶς, κ. τ. λ. WOT.— Scribendum puto: δεσπότου· Θεὸς γὰρ ἀγαθὸς ὢν παιδεύει, ἀλλ' εἰς τὸ εὐθυνθῆναι ἡμᾶς, κ. τ. λ. DAV — Felicissimum est supplementum CLER.

Ὑποτάγητε τοῖς πρεσβυτέροις.] Animadvertendum hîc moneri Corinthios, propter unum atque alterum factiosum, eorum Ecclesiam seditiosè in Presbyteros insurrexisse; tum alibi optimum & unum consilium, idque misericordiæ & caritati Christianæ quàm maximè consentaneum, si condonatis delictis & oblivioni mandatis singulorum privatis utilitatibus, quæcumque fuerint, pacarent & quieti redderent Christi gregem, & Presbyterium ei præfectum Hîc verò monet eos qui turbarum auctores fuerant & fundamentum seditionis posuerant, ut pœnitentiam agant, mutatisque superbis sermonibus, in humilitatem veram animi, *sese subjiciant suis Presbyteris.* Jam integra Epistola legatur, & qui legerit dicat, an vestigia hîc inveniantur singularis Episcopatûs, quibus niti possimus, probarique hinc ejus usus queat; vel Ecclesiam, sive Romanam, sive Corinthiam, alio regimine usam, eo tempore quo scripta est Epistola, quàm plurium Presbyterorum, certè perspicuo quopiam loco BURT.—— Si non possit ex hac Epistola probari Regimen, quale est hodie sub uno Episcopo; nullo hinc etiam modo, plurium Presbyterorum, quales fuerunt postea secundi Ordinis Pastores, regimen tum fuisse institutum liquet. Sed qui Burtono favebunt respondebunt, *Plurium*

tum maturum, quod in tempore messuerunt; vel sicut acervus areæ in tempore comportatus. Videtis, dilecti, protegi eos qui à Domino castigantur: cùm enim bonus sit correptor, vult nos sanctâ suâ correctione admoneri.

VERS. COT.

LVII. Vos ergo qui seditionis fundamenta jecistis, subditi estote Presbyteris, & in pœnitentiam

qui à Domino erudiuntur; cum enim bonus sit [b] correptor, sancta sua correptione commonefieri nos vult.

LVII. Vos igitur qui prima fundamenta seditionis jecistis, in obedientia subditi estote presbyteris, & genua

VERS. FELL

[b] castigat nos Deus, ut sancta ejus disciplina commonefiamus. *Id.*

Presbyterorum hîc mentionem fieri, non unius Episcopi. Sed ante omnia sciendum, nomina illa *Episcopi* & *Presbyteri* permista fuisse; atque in una Ecclesia, primis illis temporibus, si urbs magna esset, qualis Roma, aut Corinthus, plures fuisse, quibus utriusque Ordinis potestas, quæ postea divisa est, inter Episcopos, sic κατ' ἐξοχὴν dictos, & Presbyteros secundi Ordinis Pastores, collata erat. Sed ante finem primi Sæculi, vivis etiamnum Joanne atque aliis fortè Apostolis, iis visum est uni mandari potestatem ordinandi Presbyteros, eósque in Senatum Ecclesiasticum adlegendi; cæteris verò Sacramentorum administrationem & alia id genus. Qua de re egimus ad *Historiæ Ecclesiasticæ* Sæculi i. annum 68. Quamvis Clemens πληθυντικῶς loquatur περὶ τῶν ἡγουμένων, ἢ πρεσβυτέρων, primùm non sequitur pares omnes fuisse, quamvis ejusdem nominis participes.— Sed cur mutatum est, inquies, regimen illud prius Apostolicum, quo pari auctoritate Ecclesiæ præerant Pastores, quibus utriusque Ordinis, qui postea fuit, potestas collata fuerat? Eadem, nimirum, de causa, ob quam ad Ecclesiam Corinthiam scripsit Clemens; nempe, divisiones & contraria studia Rectorum Ecclesiarum, qui inter se diffidebant, & plebis etiam cum suis Rectoribus. Hæc fuit jam olim Hieronymi sententia, in Comment. Cap. i. Epist. ad Titum. *Diligenter*, inquit, *verba adtendamus dicentis:* ut constituas per civitates Presbyteros, sicut ego tibi disposui. *Qui qualis Presbyter debeat ordinari, in consequentibus differens, hoc ait:* Si quis est sine crimine, unius uxoris vir, &c. *postea intulit:* oportet enim Episcopum sine crimine esse, tamquam Dei dispensatorem. *Idem est ergo Presbyter qui Episcopus; & antequam, Diaboli instinctu, studia in Religione fierent, & diceretur in populis,* Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cephæ, *communi Presbyterorum consilio Ecclesiæ gubernabantur. Post-*

καὶ παι[δεύ]θητε εἰς μετάνοιαν, κάμψαν[τες] τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν, μάθετε ὑποτάσσεσθαι, ἀποθέμενοι τὴν ἀλάζονα καὶ ὑπερήφανον τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθάδ[ειαν·] ἄμεινον γάρ ἐστιν ὑμῖν [ἐν] τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικροὺς καὶ ἐλλογίμους εὑρεθῆναι, ἢ καθ' ὑπεροχὴν δοκοῦντας ἐκριφῆναι ἐκ τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ. Οὕτως γὰρ λέγει ἡ παναρετος σοφία· Ἰδοὺ προ-

VERS. FELL cordium vestrorum flectentes, in pœnitentia erudimini. Deponentes gloriosam & superbam linguæ vestræ arrogantiam, discite aliis subjici: melius enim est in ovili

quam verò unusquisque, quos baptizaverat, suos putabat esse, non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de Presbyteris electus superponeretur cæteris, ad quem omnis Ecclesiæ cura pertineret, & schismatum semina tollerentur. Tum probat ex Philip. i. 1, 2. & Act. xx. 28. mista fuisse *Presbyterorum* atque *Episcoporum* nomina. Deinde contendit: *sicut Presbyteri sciunt, se ex Ecclesiæ consuetudine ei, qui sibi præpositus fuerit, esse subjectos: ita & Episcopos nôsse oportere, se magis consuetudine, quàm dispositionis Dominicæ veritate, Presbyteris esse majores.* At verò non *consuetudine* tantùm Ecclesiæ, sed *dispositione Apostolicâ*, factum hoc esse existimaverim; quòd discordiæ Ecclesiarum, ut adparet vel ex Corinthia Ecclesia, vivis etiamnum Apostolis nonnullis & multis Apostolicis viris, nimis citò eruperint. Quare hoc remedium ab Apostolis & Apostolicis viris inventum atque usurpatum ante finem Sæculi i. existimo. CLER.

Κάμψαντες τὰ γόνατα, κ. τ. λ.] Hæc phrasis in Patribus & Conciliis frequens, desumpta videtur ex Oratione Manassis, quam quædam Biblia complectuntur, quamque referunt Constitutiones Apostolicæ Lib. ii. Cap 22. Multas verò similes in Scriptoribus sacris & Ecclesiasticis invenies. COT.

Ἐκ τῆς ἐλπίδος.] Fortè ἔξω τῆς κιγκλίδος, vel ἐπαυλίδος potiùs: Basilius in Psal. xxviii. Hom 1. μία ἐστιν αὐλὴ, ἁγία τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία ἦν αὐλὴ πρότερον, ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἁμαρτίαν ἐγένετο ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη. JUN.—Nihil muto. C. li. ὀφείλουσιν τὸ κοινὸν τῆς ἐλπίδος σκοπεῖν. Lege hìc S. Ignatium ad Ephesios 1. ad Magnesianos 9. ad Philadelphenos 5. 11. & S. Polycarpum Epistolæ Cap. 8. Severus de vita B. Martini Cap. ult. *Jesum testor, spemque communem.* COT.—Colomesius mavult ὑπαυλίδος. Ego nihil mutandum esse existimo. Intelligendum verò est per ἐκριφῆναι ἐκ τῆς ἐλπίδος αὐ-

corripimini; flectentes genua cordis vestri, discite subjici, deponentes arrogantem & superbam linguæ vestræ jactantiam: melius siquidem vobis est, in ovili Christi parvos & probatos inveniri, quàm altum sapientes è spe illius ejici. Ita siquidem dicit Sapientia, quæ πανάρετος, hoc est, omnem virtutem complectens, vocatur; *Ecce profe-*

VERS. COT.

Prov. i. 23, ---31.

Christi parvos & in æstimatione bona reperiri, quam sibi videri aliis eminentiores, & spe illius ejici. Sic enim dicit virtute omni prædita Sapientia, *Ecce profe-*

VERS. FELL

τοῦ τ. ἐ. Χριστοῦ, decidere de spe & promissis Evangelii, gratiâ, scilicet, & æternâ salute. WOT.

'Η πανάρετος σοφία.] Librum Proverbiorum, πανάρετον σοφίαν appellat, post Clementem Rom. Clemens Alex. in Miscellaneo 2. itemque Hegesippus, Irenæus, καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορὸς apud Eusebium Hist. Eccles. Lib. i. Cap. 22. Sed & eodem nomine insignitur Sapientiæ volumen ab Athanasio, Epiphanio, Damasceno, & Gregorio Nysseno. In Bibliothecæ Regiæ Codice Biblico 721. σοφία Σολομῶντος ἡ πανάρετος, & 1253. σοφία Σολομῶντος πανάρετος. At Codice 772. Lexicon vocum Sacræ Scripturæ, ubi de Sapientia Solomonis, in titulo habet, λέξις τῆς πανάρέτου. Præterea Sapientiam Siracidis, seu Ecclesiasticum, vocari πανάρετον σοφίαν, & πανάρετον, invenies in Eusebii Lib. viii. Demonstrat. Evang. & in ejusdem & aliorum Chronicis, in Hieron. Præfatione ad libros Salomonis; invenies apud Isidorum Pelusiotam Lib. iii. Epist. 66. Cassiodorum, Divinarum Lectionum Cap. v. & Georgium Cedrenum Ed. Basil. p. 159.—Jam quòd σοφία simpliciter ac Sapientia de Proverbiis dicatur, ostendunt loca Constitutionum Apostolicarum Lib. i. Cap. 7. 10. Lib. ii. Cap. 3. Lib. iv. Cap. 11. & alibi, Justini Martyris in Dialogo, Melitonis Sardensis apud Eusebium Hist. Lib. iv. Cap. 26. Irenæi Lib. iv. Cap. 37. Clementis Alex. in Protreptico, Pædagog. ii. Cap. 2. & Strom. i. Origenis Homil. 14. in Genesim, 6. in Exodum, ac sæpe, Cypriani 3. ad Quirinum, 6. Gregorii Nysseni libro de vita Mosis, Oratione 5. de Oratione Dominica, & in ὑποτυπώσει de pietatis scopo, Chrysostomi sive alterius sermone de tribus pueris. Quibus adjunge veterem Interpretem Epistolæ Ignatio attributæ ad Tarsenses Cap. 6.— Similiter Ecclesiastico σοφίας Sapientiæ nomen absolutè datur per multos, Origenem Homil. 2. in Psalm. xxxviii. Homil. 6. Græcâ in Jeremiam, & ad Rom. ix. 20,

ήσομαι [ὑμῖν] ἐμῆς πνοῆς ῥῆσιν, διδάξω [δὲ ὑμᾶς] τὸν ἐμὸν λόγον. Ἐπ[ειδὴ ἐκάλουν,] καὶ οὐχ ὑπηκούσατ[ε, καὶ ἐξέτει]νον λόγους, καὶ οὐ [προσείχετε·] ἀλλ' ἀκύρους ἐπο[ιεῖτε ἐμὰς] βουλὰς, τοῖς δὲ ἐμ[οῖς ἐλέγχοις] ἠπειθήσατε· τοιγαρ[οῦν κἀγὼ] τῇ ὑμετέρᾳ ἀπωλεί[ᾳ ἐπιγελάσο]μαι· καταχαροῦμαι δὲ [ἡνίκα ἂν] ἔρχηται ὑμῖν ὄλεθρο[ς, καὶ ὡς ἂν ἀ]φίκηται ὑμῖν ἄφνω θ[όρυβος· ἡ δὲ] καταστροφὴ ὁμοία κ[αταιγῖδι πα]ρῇ, ἢ [1] ὅταν ἔρχηται ὑμ[ῖν θλίψις] καὶ πολιορκία. Ἔσται γ[ὰρ ὅταν ἐπι][2]καλέσησθέ με, ἐγὼ δὲ [οὐκ εἰσα]κούσομαι ὑμῶν· ζητ[ήσουσίν] με κακοὶ, καὶ οὐχ εὑρή[σουσιν.] Ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, [τὸν δὲ φό]βον τοῦ Κυρίου οὐ προείλα[ντο, οὐδὲ] ἤθελον ἐμαῖς προσέχ[ειν βουλαῖς·] ἐμυκτήριζον δὲ ἐμοῦ[ς ἐλέγχους.] Τοιγαροῦν ἔδονται τῆς [ἑαυτῶν] ὁδοῦ τοὺς καρποὺς, [καὶ τῆς ἑαυτῶν] ἀσεβείας πλησ-

VAR. LECT. [1] MS. οταρ. [2] κλεσησθαι.

VERS. FELL *ram vobis mei spiritus dictionem, docebo autem vos meum sermonem; quoniam vocabam, & non obediistis, & extendebam verba, & non attendistis; sed irrita faciebatis mea consilia, & meis increpationibus rebelles fuistis; itaque &*

21. Gregorium Nyssenum de vita Mosis, Hieronymum Dialogo i. adversus Pelagianos Cap. 10. Pseudo-Hieronymum ad 2 Cor. ix. 7.— Ratio autem earum appellationum ex eo peti debet, quòd sapientes viri prædictis libris præcepta sapientiæ omniumque virtutum comprehenderint. Ita enim Epiphanius Hær. lxix. Cap. 11. Paschatis diem, ἁγίαν Θεοῦ πανάρετον ἡμέραν indigitat. Denique παροιμίαι sunt σοφία παιδαγωγικὴ, Gregorio Nazianzeno Orat. 11. Ecclesiasticus est *A Deo spirata Sapientia: Magna Sapientia:* in Excerptis Chronologicis ex Eusebio, Africano, & aliis. Atque de Cantico Canticorum, Scriptor Homiliæ de Susanna Tom. 6. Chrysostomi ait, κατὰ τὴν σοφίαν τὴν λέγουσαν, κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη. Cant. iv. 12. Auctor operis imperfecti in Matthæum apud eumdem Patrem, ad Matt. vi. 6. *Sicut in Canticis ex persona Ecclesiæ Sapientia dicit;* & consarcinator

ram vobis mei ſpiritûs dictionem; docebo autem vos meum ſermonem. Quoniam vocabam, & non obediſtis; & extendebam verba, & non attendiſtis; ſed irrita feciſtis mea conſilia; & meis increpationibus rebelles fuiſtis. Itaque & ego veſtrâ perditione ridebo: gaudebo autem cùm venerit vobis interitus, & cum advenerit vobis ſubitò tumultus; everſio autem ſimilis procellæ affuerit; vel cùm venerit vobis tribulatio & oppreſſio. Erit enim cùm invocabitis me; ego autem non exaudiam vos: quærent me mali, & non invenient. Oderunt enim ſapientiam; timorem autem Domini non aſſumſerunt; neque volebant meis attendere conſiliis: ſubſannabant autem meas redargutiones. Ergo comedent viæ ſuæ fructus, & ſuâ ipſorum im- VERS. COT.

ego veſtrà perditione ridebo; gaudebo autem cum venerit vobis interitus, & cum advenerit vobis ſubito tumultus; everſio autem ſimilis procellæ affuerit, & cum venerit vobis tribulatio & oppreſſio. Erit enim cum invocabitis me, ego autem non exaudiam vos; quærent me mali, & non invenient. Oderunt enim ſapientiam, [a] *timorem autem Domini non aſſumſerunt, neque volebant meis attendere conſiliis, ſubſannabant autem meas redargutiones. Ergo comedent viæ ſuæ fructus, & ſua ipſorum impietate ſatu-* VERS. FELL.

[a] verbum. WOT.

Epiſtolæ Decretalis primæ, Clementi noſtro affictæ, *Dicente Sapientiâ, Valida eſt dilectio ut mors.* Cant. viii. 6. COT.

Ἠπειθήσατε.] Ita Cod. Vat. οὐ προσείχεται pro προσείχετε Alex. WOT.

Ἀπωλείᾳ.] Codd. impr. habent ἀπωλείᾳ. WOT.

Πολιορκία.] Poſt πολιορκία exhibent Codd. Alex. & Vat. καὶ ὅταν ἔρχηται ὑμῖν ὄλεθρος. At Heb. Textus ea non habet, neque aliqua ex Verſionibus præter unam Arabicam. Abſunt etiam ex pluribus Græcis MStis. Potuerunt in hunc locum irrepſiſſe librarii errore paulò ſuperiùs habita, aut ſaltem è Verſionibus ſive Theodotionis, ſive Aquilæ, ſive Symmachi. WOT.

Σοφίαν.] Παιδείαν Alex. apud Prov. WOT.

Φόβον.] Λόγον habent Alex. & Vat. Cyprianus legit *Verbum Domini.* At Aldina & Complutenſis Editiones τὸν δὲ φόβον, quæ lectio verior eſſe videtur; ei enim ſuffragantur Text. Heb. & Verſiones omnes. WOT.

θήσον[ται.] * ιπον.

ΝΗ'. Ὁ παντεπόπτης Θεὸς, [καὶ] δεσπότης τῶν πνευμάτων καὶ Κύριος [πά]σης σαρκὸς, ὁ ἐκλεξάμενος [τὸ]ν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ [εἰ]ς λαὸν περιούσιον, δῴη πάσῃ [ψ]υχῇ ἐπικεκλημένῃ τὸ μεγαλο[π]ρεπὲς καὶ ἅγιον ὄνομα αὐτοῦ, [π]ίστιν, φόβον, εἰρήνην, ὑπο-

VERS. FELL *rabuntur.* *

LVIII. Inspector omnium Deus, & Dominus spirituum & omnis carnis, qui elegit Dominum Jesum

Ιπον.] Deest folium in MSto Cod. Comma tamen proximè sequens ex Proverbiis legendum esse nullus dubito: Ἀνθ' ὧν γὰρ ἠδίκουν νηπίους φονευθήσονται· καὶ ἐξετασμὸς ἀσεβεῖς ὀλεῖ. Et το-- ιπον fortè εἶπον vel ἔλιπον claudere sententiam; adeo ut Ὁ παντεπόπτης Θεὸς - - - - - - - - - - εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· fit integra sententia. WOT.

Hîc haud dubiè locum habuit Sibyllæ testimonium, de quo auctor Quæstionum ad Orthodoxos, ut ex Irenæo eruditè colligit Cl. Cotelerius. Videant etiam quibus frui datum est Leontii Cyprii Locos Theologicos, annon ex his lacuna ista posset utcumque suppleri. In his certè utriusque Clementis Epistolæ fragmenta haberi, qui manu exaratos legit, affirmat Fr. Turrianus, Defens. Epist. Pont. Lib. v. C. 20. COLOM.— Crediderim exiguam particulam eorum, quæ hìc perierunt, posse inveniri apud Basilium Magnum, de Spiritu S. ad Amphilochium Cap. 29. Verba, quæ ex Clemente profert, sunt hæc: Ζῇ ὁ Θεὸς, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Vivit Deus, & Dominus Jesus Christus, & Spiritus Sanctus.* Non est credibile Basilium voluisse citare hìc ad testimonium scriptum ullum suspectum Clementis; scimus autem nullum eorum, quæ nomen ejus præferunt, genuinum habitum esse à Veteribus, exceptâ tantùm hac nostrâ Epistolâ. Existimaveram aliquando Clementi tributum fragmentum, in quo uti videbatur auctoritate Sibyllæ, ad ostendendum fore ut mali igne plecterentur, cùm mundo finis futurus esset, esse partem eorum, quæ hìc desunt. Invenitur apud Scriptorem Quæstionum ad Orthodoxos in Responsione ad Quæst. lxxiv. ubi quæritur, *An præsentis rerum statûs finis futurus sit impiorum per ignem supplicium, ut aiunt Scripturæ Pro-*

pietate saturabantur, * VERS. COT.

LVIII. Inspector omnium Deus, spirituum Dominus & herus universæ carnis; qui elegit Dominum Jesum Christum, & per eum nos in populum peculiarem; omni animæ quæ invocaverit magnificum & sanctum nomen ejus, det fidem, timorem, pacem, patientiam, æquanimi- Deut. vii. 6.

Christum, & nos per eum in populum peculiarem, det omni animæ, quæ sanctum & gloriosum nomen ejus invocaverit, fidem, timorem, pacem, patientiam, leni- VERS. FELL

phetarum & Apostolorum, & præterea Sibyllæ, quemadmodum habet Clemens, in sua ad Corinthios Epistola, ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, κ. τ. λ. Sed doctissimus Usserius, in Dissert. de Clementis & Ignatii Epistolis Cap. x. putabat locum hunc esse desumtum ex altera Clementis Epistola, quam Veteres plerique ejus esse negant; idque eò probabiliùs, quia Sibyllini versus eò facientes sunt, post tempora Clementis, à Christiano nescio quo scripta. Attamen Ethnici, ut Ovidius, Seneca & alii, credebant fore ut mundus conflagraret. Nec credibile est Justinum Martyrem, virum insignem, nec vulgaris eruditionis, passurum fuisse sibi ejusmodi fictis libris fucum fieri. Fraudes non nisi sensim fallunt, nec diu erat cùm hæc cœperant spargi. Itaque nihil vetat me uti hac citatione, ut argumento, quod, cæteris additum, ostendat hoc opus non esse Justini; quamvis Dr. Homesius in Animadversionibus contra Tombii Infantium Baptismum Cap. xiii. vir religiosus atque eruditus, omnem lapidem moverit, ut genuinum esse Justini fœtum orbi erudito ostenderet. Hieronymi Latina versio Clementis, si inveniri posset, tenebras omnes discuteret. BURT. — Quidam volunt ad hunc locum, ubi chasma est, respicere S. Irenæi verba: *Qui ignem præparaverit Diabolo & Angelis ejus*. Ut ego autem dicam quod sentio, hæc non sunt Clementis, sed ipsius Irenæi verba, & pertinent ad Traditionem Ecclesiæ, i e. ad formulam Fidei & Doctrinæ. Forsitan in hoc chasmate locum habere potuerunt ea, quæ à S. Basilio citata ex B. Clemente apud eum non legimus hodie: Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης ἀρχαϊκώτερος, Ζῇ, φησὶν, ὁ Θεὸς, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. De Spiritu Sancto, Cap. xxix. WOT.

Εἰς λαὸν περιούσιον.] Imitatur Paulum ad Tit. ii. 14. At Paulus è LXX hanc loquutionem mutuavit. DAV.

μονὴν, μακροθυμίαν, ἐγκράτειαν, [1] ἁγνείαν καὶ σωφροσύνην, εἰς εὐαρέστησιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, διὰ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ προστάτου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ αὐτῷ δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος, τιμὴ, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΝΘ'. Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἀφ' ἡμῶν Κλαύδιον, Ἔφηβον, καὶ Οὐαλέριον, Βίτωνα σὺν Φορτουνάτῳ, ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς ἐν τάχει [1] ἀναπέμψατε πρὸς ἡμᾶς, ὅπως θᾶττον τὴν εὐχ-

VAR. LECT. [1] MS. αγνιαν. [1] MS. ανεπεμψατε.

VERS. FELL tatem, continentiam, sanctitatem & sapientiam, ut nomini ejus recte placeat, per summum sacerdotem, & præsidem nostrum Dominum Jesum Christum, per quem

Διὰ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ προστάτου ἡμῶν.] Eruditus atque industrius Criticus Photius mihi videtur nimis acerbè Clementem, propter hæc loquendi genera, castigâsse. Tertium hoc est, quod in hac Epistola carpit, quasi Clemens de Christo non satis honorificè esset loquutus: οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς· *neque*, inquit, *Deo convenientes & sublimiores de eo emisit voces.* Atqui pluribus honorificentissimas loquutiones adhibet, cùm dicat eum esse *nostram salutiferam valetudinem*; *Pontificem Maximum nostrarum oblationum*; *custodem atque adjutorem nostræ infirmitatis*; *per eum nos adtollere oculos ad altissimos cælos, &c. per eum nos placuisse Domino*; *eum nobis gustum impertiri immortalis cognitionis, qui, cùm sit splendor ejus majestatis, longè major est Angelis*; *Dominum nostrum Christum Jesum, sceptrum majestatis Dei*; &c. Sed in sequentibus verbis iterum mordet eum Photius: οὐ μὴν οὐδ' ἀπαρακαλύπτως αὐτὸν οὐδαμῆ ἐν τούτοις βλασφημεῖ, *nec tamen apertè usquam in hisce blasphemat.* Quis, quæso, sibi persuadeat talia voluisse Clementem? BURT.—Si Critico displicuerit, quòd appellat S. Pater Jesum Christum ἀρχιερέα ac προστάτην, eum eo modo appellant S. Paulus & S. Ignatius: vide Not. ad Cap. XXXVI. Iniquus igitur est Photius in S. Patrem; quum fere ubique per totam hanc Epistolam Christi θεότητα confirmat. WOT.—Imò verò hæc ostendunt, ab Apostolorum discipulo scriptam hanc Epistolam, neque enim aliter loquuti sunt Apostoli; qui & ipsi de Christo loquuti sunt, quemadmodum ipse de se erat loquutus, non ut πλατωνίζοντες θεόλογοι postea fecerunt. CLER.

Κλαύδιον, Ἔφηβον, καὶ Οὐαλέ-

tatem, continentiam, puritatem & temperantiam; ut nomini ejus grata sit, per summum sacerdotem, & patronum nostrum Jesum Christum: per quem illi gloria, majestas, imperium, honor, & nunc, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

VERS. COT.

LIX. Missos autem à nobis Claudium, Ephebum, & Valerium, Vitonem cum Fortunato, in pace cum gaudio, ad nos brevi remittite, ut

illi sit gloria, majestas, potestas, honor, & nunc, & in secula seculorum. Amen.

VERS. FELL

LIX. Missos autem à nobis [a] Claudium, Ephebum, & Valerium, Bitonem cum Fortunato, in pace cum gaudio brevi ad nos remittite, ut citius votis expetitæ,

[a] Claudium Ephebum, & Valerium Bitonem. WOT.

ριον, Βίτωνα σὺν καὶ Φορτουνάτῳ.] Vide annon sublatâ subdistinctione scribendum sit potiùs Κλαύδιον Ἔφηβον, & Οὐαλέριον Βίτωνα. BOIS.—Junius quinque viros à Corinthiis missos fuisse sensit; ego tres tantùm, quorum duo videntur esse liberti in familias Claudiorum & Valeriorum adsciti: quam conjecturam confirmat Ep. Cestriensis in Notis suis in Epistolam S. Ignatii ad Smyrnæos. WOT.—Cùm imperium in Claudia familia diu versaretur, non mirum plurimos libertos eo nomine honestatos. Et ex Cæsaris domesticis, plures fidem Christianam amplexos, docet nos Apostolus, Phil. iv. 22. Vide 2 Tim. iv. 21. FELL.—Ephebus iste memoratur inter Clementis discipulos in Beati illius historia, ad calcem Pseudo-Abdiæ à Lazio vulgati. Sed pro *Ephebus* vitiosè legitur *Phebus*. COLOM.—De Valerio Episcopo Treverensi, discipulo D. Petri Apostoli, agunt Martyrologia ad 29. Januarii. COT.

Σὺν καὶ Φορτουνάτῳ.] Sic MS. Forsan legendum σὺν Γαίῳ Φορτουνάτῳ, nam Ephebo, & Vitoni suo data sunt prænomina. Hujus, ut videtur, Fortunati meminit etiam Paulus 1 Cor. xvi. 17. DAV.—Habes in fine Prioris ad Corinthios nomen Φουρτουνάτου, sive juxta alios Codices Φορτουνάτου, ut hoc loco. Quem Φουρτουνάτον trigesimum quartum inter lxx. Discipulos constituit auctor Chronici Alexandrini. p. 506. COT. —Idem esse videtur, qui à S. Paulo memoratur; qui, cùm fuerit jam ætate valde provectus, magnæque apud Ecclesiam Corinthiorum famæ & authoritatis; à Corinthiis missus Romam venit, ut Romanos de schismate certiores faceret, & posceret eorum opem ad sedandas lites infelices apud ipsos ortas. WOT.

ταίαν καὶ ἐπιποθήτην ἡμῖν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἀπαγγέλλωσιν· εἰς τὸ [2] τάχιον καὶ ἡμᾶς χαρῆναι περὶ τῆς [3] εὐσταθείας ὑμῶν. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων πανταχῆ τῶν κεκλημένων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ· δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμὴ, κράτος, καὶ μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ τῶν αἰώνων, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VAR. LECT. [2] ταχειον. [3] ευσταθιας.

& desiderandæ vestræ pacis ac concordiæ nuntium afferant, & nos de statu vestro recte ordinato citius gaudea-

Ἐπιποθήτην.] Malim ἐπιπόθητον [ut Codd. impr.] quia adjectiva composita sunt fere communis generis: sic à qui-

citiùs optabilem nobisque desideratissimam pacem & concordiam annuncient: quò & nos de vestra tranquillitate ocyùs gaudeamus. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum, & cum omnibus ubique vocatis à Deo, & per ipsum: per quem ei gloria, honor, potentia, majestas, & solium æternum, à sæculis, in sæcula sæculorum. Amen. VERS. COT.

mus. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum, & cum universis ubique à Deo, & per eum vocatis; per quem illi sit gloria, honor, potestas, majestas, & dominatio sempiterna, à seculis, in secula seculorum. Amen. VERS. FELL

busdam malè, ni fallor, scribitur αἱ ὀρθόδοξαι ἐκκλησίαι, pro ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι. Hunc errorem errâsse viros cæteroquin valde eruditos comperio. BOIS.

J.B. COTELERII JUDICIUM

DE POSTERIORE EPISTOLA

S. CLEMENTIS.

EXSTAT de hac Epiſtola judicium magni Critici Euſebii, Hiſt. Eccles. iii. 38. *ἰστέον δ' ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή· οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην γνώριμον ἐπιστάμεθα, ὅτι μηδὲ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴσμεν.* Quæ à Rufino, uti ſolet, indiligenter redduntur ſic: *Dicitur tamen eſſe & alia Clementis Epiſtola, cujus nos notitiam non accepimus.* Nec magis accuratè Hieronymus, Libro De viris illuſtribus; *Fertur & Secunda eſſe ex ejus nomine Epiſtola, quæ à Veteribus reprobatur.* Et Photius Μυριοβίβλου Cod. 112, 113. *ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται.* Neque enim dicit Euſebius, Secundam Clementis Epiſtolam *notham eſſe, & ab Antiquis reprobatam*; dicit ſolummodo *ignoratam fuiſſe, in citationibus à Veteribus prætermiſſam, in dubium vocatam*: unde eodem loci & alibi Priorem nuncupat *ὁμολογουμένην, ἀνωμολογημένην παρὰ πᾶσιν.* Itaque rectiùs in Nicephoro Lib. iii. C. 18. habetur; *καὶ ἄλλη δὲ αὐτοῦ φέρεται ἐπιστολή, τῆς προτέρας κατὰ πολὺ ἀποδέουσα· περὶ ἧς ὁ αὐτός φησιν*

φησιν Εὐσέβιος, μὴ ἐν ἐπιστήμῃ ταύτης τοὺς ἀρχαίους εἶναι. Maximus in Prologo ad Dionyſii Opera, agens de Euſebio, καὶ μὴν οὔτε Πανταίνου τοὺς πόνους ἀνέγραψεν, οὔτε τοῦ Ῥωμαίου Κλήμεντος, πλὴν δύο καὶ μόνων ἐπιστολῶν. Et verò quemadmodum Cæſarienſi Epiſcopo credimus, dubitatum fuiſſe de Auctore noſtræ Epiſtolæ; quemadmodum non poſſumus nunc, poſt deperditos tot primorum Patrum libros, memoriam illius accuſare, quæ tamen non ſemper fida extitit: ita negamus inde conſequi, pro Pſeudepigrapha neceſſariò habendam Epiſtolam; cùm fieri quiverit, ut Opus genuinum in controverſiam venerit, & à primis Eccleſiæ ſcriptoribus non fuerit celebratum. Certè ea dubitatio, ea omiſſio, non deterruerunt Auctorem Canonum Apoſtolicorum Can. ult. Epiphanium Hær. xxvii. 6. xxx. 15. & eum qui Librum Pontificalem compoſuit, quò minùs de Clementinis Epiſtolis, perinde ac nihil intercederet inter illas diſcriminis, loquerentur. Mitto enim Niconem, de quo ad ſuperioris Epiſtolæ Cap. xiv. Imò quod admodum mirere, id ab ipſis Hieronymo ac Photio deſignatum, quando ſuam non Euſebii proponunt opinionem: ille in Volumine i. adversùs Jovinianum Cap. 7. hic in Myriobibli Cap. 126. Quinetiam utramque inter Sacræ Scripturæ libros collocâſſe videntur Eccleſiæ illæ, quæ Canonibus Apoſtolicis regebantur, quique eos Canones in Novi Teſtamenti Voluminibus recenſet Johannes Damaſcenus Orthodoxæ fidei Lib. iv. Cap. 18. & quotquot Bibliorum codicibus utebantur ſimilibus

bus illi Theclæ, è quo duæ iſtæ Epiſtolæ prodierunt. Accedit huc quòd eædem utrobique apparent Antiquitatis notæ, eadem interdum verba uſurpantur; nec tantam diverſitatem habet ſtylus, quin ab eodem Scriptore variis temporibus diverſiſque pro cauſſis oriri potuerit. Dionyſius autem Corinthius ſcribens ad Romanos apud Euſebium Lib. iv. Cap. 23. ideo unius tantùm Epiſtolæ Clementis mentionem facit, quia loquitur de Litteris Romanorum nomine datis ad Corinthios: at poſterior Clementis, etſi, teſte Photio, ad Corinthios quoque eſſet ſcripta, non tamen, ſicut prior, Eccleſiæ Romanæ nomen, ſed Romani Pontificis præferebat. Indicatur id appellatione, ἀδελφοί μου, quam in Secunda non ſemel poſitam invenies, nuſquam in Priore.

Objicit Jacobus Uſſerius, Diſſertatione de ſcriptis Ignatii, &c. Cap. x. ad hunc modum; Epiſtola titulo Clementis ad Corinthios ornata, proferebat (quemadmodum ex Quæſtionibus ad Orthodoxos, Juſtino Martyri tributis, Reſp. ad Quæſt. 74. intelligimus) Carmina Sibyllina, quæ Clementis temporibus poſteriora fuerunt; unde colligitur eam citationem cùm in priore Clementis Epiſtola nuſquam compareat, ad alteram referri debere, quæ ejuſdem nomine falsò inſcribatur. Infirmum planè argumentum. Audi verba Pſeudo-Juſtini: εἰ τῆς παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ πυρὸς κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθὼς φασιν αἱ γραφαὶ προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθὼς φησιν ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ.

στολῇ· κ. τ. λ. *Si præsentis rerum ſtatûs finis eſt, impiorum per ignem judicium, prout teſtantur Prophetarum & Apoſtolorum ſcripta, atque inſuper Sibyllæ ipſius, quemadmodum ait beatus Clemens in Epiſtola ad Corinthios; &c.* Quæ in Gallicam linguam ita vertit David Blondellus de Sibyllis Lib. i. Cap. 20. ac ſi legiſſet, ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ. Sed erratum eſt properantis hominis, nimiumque memoriâ fidentis. Itaque cùm Pſeudo-Juſtinus generatim de Epiſtolis loquatur, neutra autem ad nos integra pervenerit, temere ab Uſſerio aſſeveratur res, quam nullo modo potuit reſcire. Quinimo ſi divinationibus indulgere liceat, crediderim in Primæ Epiſtolæ lacuna ad Cap. lvii. factam Sibyllæ mentionem. Atque conjecturæ fundum & auctorem do S. Irenæum adverſus Hær. Lib. iii. Cap. 3. *Sub hoc igitur Clemente, diſſenſione non modicâ inter eos qui Corinthi eſſent fratres factâ, ſcripſit quæ eſt Romæ Eccleſia potentiſſimas Litteras Corinthiis, ad pacem eos congregans, & reparans fidem eorum, & annuncians* [*annuncians* omittitur in Græco apud Euſebium Lib. v. Cap. 6. & Nicephorum Lib. iv. Cap. 15. fortè ob ſimilitudinem participiorum ἀνανεοῦσα & ἀναγγέλλουσα. Nam Rufinus videtur hoc quoque in Euſebio legiſſe, dum interpretatur *exprimens*] *quam in recenti ab Apoſtolis receperant* [ex Euſebio, Rufino, Nicephoro, atque ex ſenſu ſcribendum *receperat*] *traditionem, annunciantem unum Deum omnipotentem, factorem cæli & terræ, plaſmatorem hominis; qui induxerit*

U *Cata-*

Cataclysmum, & advocaverit Abraham, qui eduxerit populum de terra Ægypti, qui collocutus sit Moysi, qui Legem dispoſuerit, & Prophetas miserit, qui ignem præparaverit Diabolo & Angelis ejus. Brevem enumerationem Capitum, in hac Ecclesiæ Romanæ Epiſtola contentorum, ſanctus Martyr inſtituit. Ea autem omnia adhuc legere eſt, excepto ultimo, quod dubio procul lacuna illa circa finem interjecta complectebatur. Quis porrò non videt, ubi *ignis Diabolo & Angelis ejus præparatus* memorabatur, ibi commodè potuiſſe agi *de mundi fine*, ac *de impiorum per ignem judicio* tunc futuro; ideoque & *Sibyllæ* mentionem fieri?

Ait tamen vir perdoctus, non licuiſſe per tempus Clementi ex Sibyllinis Carminibus, utpote ipſo poſterioribus, teſtimonium petere. Hoc probandum erat, non modò dicendum: quod ſi conſtaret, requirerem prædictarum *Quæſtionum* Codices MSS. num pro καθὼς haberent καὶ ὡς, aut καὶ καθώς. Verùm ſuper Sibyllinis Verſibus exploratum non habetur, quando cœperint apud Chriſtianos evulgari. Si verò agatur de Sylloge quâ hodie utimur, pro certo haberi debet, eam multò poſt Apoſtolica tempora lucem vidiſſe. Nonnulli ſanè in ea verſus leguntur, ætate poſteriores Scriptis Patrum Sibyllina Oracula citantibus: quales hi duo,

Οὐκέτι γὰρ παρὰ σεῖο τὸ τῆς φιλοθρέμμονος ὕλης
Παρθενικαὶ κοῦραι πῦρ ἔνθεον εὑρήσουσιν.

in Ῥαψῳδίᾳ noſtra Lib. v. poſt medium: ſunt enim de incenſo Veſtæ templo ſub finem imperii Commodi,

Commodi, proindeque cùm jam Juſtinus, Athenagoras, & Theophilus Antiochenus Sibyllina in teſtimonium pro fide Chriſtiana advocâſſent. Ac Origeniani cujuſdam manum redolet Libri ii. finis, ad quem Scholiaſtes Græcus ſic annotabat :

Ψεύδη προφανῶς· οὐδὲ γὰρ λήξει ποτὲ
Τὸ πῦρ κολάζον τοὺς κατακεκριμένου.
Κἀγὼ γὰρ ἂν εὔξαιμι τοῦθ᾽ οὕτως ἔχειν,
Οὐλαῖς μεγίσταις σφαλμάτων ἐστιγμένος,
Αἳ μείζονος χρήζουσι φιλανθρωπίας.
Ἀλλ᾽ αἰσχυνέσθω φληναφῶν Ὠριγένης,
Πέρας γενέσθαι τῶν κολασεων λέγων.

Rectéque obſervat qui noſtrâ ætate plurimos judicio ſuperavit Gerardus Voſſius De Poetis Græcis Cap. i. non extitiſſe temporibus Juſtini Martyris, Tatiani, Clementis Alex. Euſebii, aliorumque multorum, Verſus Sibyllinæ Collectionis Lib. i. & Lib. iii. de Sibylla Noæ coætanea ; quandoquidem ex illorum Patrum profeſſione, nulla è Sibyllis Moſem antiquitate ſuperavit. Ex quibus intelligitur, non unum Poetam Sibyllam ſe eſſe finxiſſe, ſed plures, diverſo tempore, quorum verſus disjectos unum in corpus conſarcinator incertus multò poſt denatos Apoſtolos compegerit.

Quod autem à pluribus exiſtimatur, primo ſæculo ac principio ſecundi, Sibyllam à Chriſtianis Scriptoribus citari nequiviſſe ; id verò ego inficior, rationibus adductus non paucis. Quoniam, ſcilicet, gratis ac ſine fundamento illud aſſeritur. Deinde quia viventibus Apoſtolis, ac Luca ſcribente Evangelium, multa Apocrypha & Pſeudepigrapha

 otioſi

otiosi temerariique homines edebant, inquit Origenes Hom. i. in Lucam, eumque sæpissime sequens Hieronymus Procem. Comment. super Matt. necnon Titus, Ambrosius, Beda, Euthymius, Theophylactus ad 1. vers. Evang. Lucæ: quidni & in illis quædam Sibyllino nomine? Ad hæc certum est ex Varrone, Cicerone, Tacito, Suetonio, Plutarcho, multa vana & supposititia inter Paganos quasi Sibyllina fuisse circumlata, ante & statim post primordia nostræ Religionis: hoc exemplo cur non idem evenerit apud Nos? Adjice his testimonium Hermæ Lib. i. Vis. ii. Cap. 4. Concludo, nihil vetare quin vero Clementi laudata fuerit Sibylla, in re præsertim Ethnicis non ignota, mundi videlicet fine, ac impiorum per ignem judicio: de qua consule præcipuè Justinum Martyrem Apolog. ii. p. 66. & Sibyllina nostra Oracula Lib. ii. & iii. Ac forsan Clemens exemplaria viderat antequam à Christianis (ut conqueritur Celsus apud Origenem Lib. vii. contra eum) fuissent interjectis pluribus interpolata.

Cæterùm videtur hæc Secunda Epistola ante primam esse scripta. Quandoquidem innuit fragmentum illius pacifica tempora; & ex Photii Codice 126. colligimus dissidii Corinthiaci in ea factam non fuisse mentionem: at si data esset post priorem, hoc est, post finem persecutionis Domitiani, tempore pacis, atque ante persecutionem sub Trajano redintegratam, non prætermisisset discordiam aut reconciliationem Corinthiorum, cùm utrumque tempus solummodo annus sejungat. Quare missam arbitror inter duas primas

mas persecutiones, Neronis ac Domitiani, & ante seditionem Corinthi excitatam.

Omittebam hîc, ut in Veterum Testimoniis, duo quæ postea occurrerunt loca. Primus locus est Præfationis Concilii Nicæni, Latinæ ex Arabico per Abrahamum Ecchellensem factæ; in quo dicitur Clementem Epistola ii. mentionem fecisse Sectarum 70. Verùm illa Epistola, si eadem est ac nostra, nec est planè Apocrypha, nequaquam retulit 70. Hæreses, retulit forsan 7. Alterum locum deprompsi ex optimis membranis codicis admodum antiqui in Bibliotheca PP. Soc. Jesu, copiam faciente Gabriele Cossartio, viro cùm insignis doctrinæ, tum prolixæ humanitatis. Est autem S. Damasceni Eclogarum Sacrarum Cap. Περὶ τῶν προσκαίρων καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, καὶ ὅτι χρὴ τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα προτιμᾷν· quod respondet Capiti 20. Libri ii. Parallelorum editorum.

Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους β΄.

Ὁ Τῶν παρόντων αἰσθητικὸς συνίησιν ὡς οὔτε ἃ λογίζονταί τινες εἶναι τερπνὰ, ξένα καὶ μακράν ἐστι τῶν ἀπεχθῶν. ἀλλὰ καὶ πλοῦτος πολλάκις μᾶλλον πενίας ἔθλιψε, καὶ ὑγεία πλέον ἠνίασε νόσου. καὶ καθόλου τῶν λυπηρῶν

S. Clementis, ex Epistola ii. ad Corinthios.

QUI res præsentis vitæ agnoscit, intelligit neque ea quæ nonnulli jucunda reputant, aliena esse aut procul dissita ab iis quæ odio habentur. Quinetiam divitiæ sæpenumero magis quàm paupertas læserunt, & sanitas plus morbo afflixit. In

καὶ

καὶ φευκτῶν πάντων ὑπόθεσις καὶ ὕλη, ἡ τῶν ἀσπαστῶν καὶ κατ' εὐχὴν περιβολὴ γίνεται.	*ſumma, gratarum rerum ac optatarum affluentia evadit in cauſam & materiam omnium triſtium atque deteſtatarum.*

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Β′.

S. CLEMENTIS

EPISCOPI ROMANI

EPISTOLA AD CORINTHIOS II.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Β'.

Αδελφοὶ, οὕτως δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς περὶ Θεοῦ, ὡς περὶ κριτοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· ἐν τῷ γὰρ φρονεῖν ἡμᾶς μικρὰ περὶ αὐτοῦ, μικρὰ καὶ ἐλπίζομεν λαβεῖν· καὶ οἱ ἀκούοντες ὥσπερ μικρῶν ἁμαρτάνομεν, οὐκ εἰδότες πόθεν ἐκλήθημεν, καὶ ὑπό τινος, καὶ εἰς ὃν τόπον, καὶ ὅσα ὑπέμεινεν Ἰησοῦς Χριστὸς παθεῖν ἕνεκα ἡμῶν. Τίνα οὖν ἡμεῖς αὐτῷ δώσομεν ἀντιμισθίαν; ἢ τίνα καρπὸν ἄξιον οὗ ἡμῖν αὐτὸς ἔδωκεν; πόσα δὲ αὐτῷ [1] ὀφείλομεν ὅσια; τὸ φῶς γὰρ ἡμῖν ἐχαρίσατο, ὡς πατὴρ υἱοὺς ἡμᾶς προσηγόρευσεν, ἀπολλυμένους ἡμᾶς ἔσωσεν. Ποῖουν αἶνον αὐτῷ [2] δώσομεν, ἢ μισθὸν ἀντιμισθίας ὧν ἐλάβομεν;

[1] MS. οφιλομεν.

[2] δωσωμεν.

Ὡς περὶ Θεοῦ.] Immeritò Photius vitio vertit ſcriptori huic, quòd nullas *de Salvatore noſtro Deo convenientes, ac ſublimiores voces protulerit*; cùm hìc in Epiſtolæ limine diſertis verbis dicat, *oportere* de ipſo *ſentire* ὡς περὶ Θεοῦ. Porrò inferiùs Cap. viii. dicat de ipſo, ὄντα τὸ πρῶτον πνεῦμα ἐγένετο σὰρξ, verbis à D. Johanne mutuatis, Cap. i. 14. & iv. 14. ubi dicitur πνεῦμα ὁ Θεός. Fell.

Μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας.] Pro Judæorum placito Meſſiæ regnum in terris ſomniantium; aut ad eorum dogma, qui promiſſa ad allegorias trahebant, dicentes *reſurrectionem præteriiſſe*, 2 Tim. ii. 18. Fell.

S. CLEMENTIS

EPISCOPI ROMANI

EPISTOLA AD CORINTHIOS II.

FRatres, ita ſentire nos oportet de Jeſu Chriſto, tamquam de Deo, tamquam de judice vivorum & mortuorum ; nec decet nos humilia ſentire de ſalute noſtra : dum enim humiliter ſentimus de illo, parva etiam accepturos nos ſperamus : & dum tamquam exigua audimus, peccamus, neſcientes unde & quo modo vocati ſumus, & à quo, & in quem locum, & quanta ſuſtinuit Jeſus Chriſtus pati propter nos. Quam igitur nos ipſi dabimus remunerationem, aut quem fructum dignum eorum quæ nobis ipſe dedit ? Quanta verò ei debemus pia ? Nam lucem nobis largitus eſt ; tamquam pater filios nos appellavit, pereuntes nos ſervavit. Qualem ipſi laudem tribuemus, aut mercedem compenſationis

VERS. COT.

Καὶ οἱ ἀκούοντες.] Hiulca videtur hæc ſententia. Junius & Colomeſius legendum eſſe conjecerunt, Καί τοι ἀκούοντες ὡς περὶ μικρῶν. Boiſius, Καὶ εἰ ἀκούομεν τῶν περὶ Χριστοῦ, ὥσπερ μικρῶν. Fortè legendum eſt, Καὶ ἡμεῖς οἱ ἀκούοντες τούτων, ὥσπερ μικρῶν, κ. τ. λ. WOT.

Ὀφείλομεν ὅσια.] Act. xiii. 34. Eximia Davidi à Deo promiſſa beneficia, dicuntur illius ὅσια τὰ πιστά. Quæ Eſ. liii. 5. audiunt חסדי דוד הנאמנים Hæc fidelibus omnibus per Chriſtum etiamnum debentur ; unde & illi ceu ἀντιμισθίαν, ejuſdem generis vices rependere debent. FELL.

Ποιοῦν.] Lege Ποιεῖν οὖν. WOT.

Μισθὸν ἀντιμισθίας.] Locutio deſumta ex Pſalm. cxvi. 11.

πηροὶ ὄντες τῇ διανοίᾳ, προσκυνοῦντες λίθους καὶ ξύλα, καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ χαλκὸν, ἔργα ἀνθρώπων, καὶ ὁ βίος ἡμῶν ὅλος ἄλλο οὐδὲν ἦν εἰ μὴ θάνατος. Ἀμαύρωσιν οὖν περικείμενοι, καὶ τοιαύτης ἀχλύος γέμοντες ἐν τῇ ὁράσει, ἀνεβλέψαμεν, ἀποθέμενοι ἐκεῖνο ὃ περικείμεθα νέφος, τῇ αὐτοῦ θελήσει. Ἠλέησεν γὰρ ἡμᾶς, καὶ σπλαγχνισθεὶς ἔσωσεν, θεασάμενος ἐν ἡμῖν πολλὴν πλάνην καὶ ἀπώλειαν, καὶ μηδεμίαν [3] ἐλπίδα ἔχοντες σωτηρίας, εἰ μὴ τὴν παρ' αὐτοῦ. Ἐκάλεσεν γὰρ ἡμᾶς οὐκ ὄντας, καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς.

Β'. Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ὃ εἶπεν, Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ἡμᾶς εἶπεν· στεῖρα γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν, πρὸ τοῦ δοθῆναι αὐτῇ τέκνα. Ὃ δὲ εἶπεν, Βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, τοῦτο λέγει, τὰς προσευχὰς ἡμῶν ἁπλῶς ἀναφέρειν πρὸς τὸν Θεὸν, μὴ, ὡς αἱ ὠδίνουσαι, ἐγκακῶμεν. Ὃ δὲ εἶπεν, Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα· ἐπεὶ ἔρημος ἐδόκει εἶναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ λαὸς ἡμῶν, νυνὶ δὲ πιστεύσαντες, πλείονες ἐγε-

VAR. LECT. [3] ἐλπίδαν.

quæ ita auctori nostro placuit, ut eam ter in brevi hac Epistola repetiverit. Quemadmodum enim qui Dei patientiâ abutuntur, & flagitiis ad iram provocant, dicuntur ipsum *servitute* premere, Es. xliii. 24. & qui pauperibus subveniunt fœnerari Deo, Prov. xix. 17. ita qui mandatis ejus obsequuntur, & pietatis officia præstant; non incommodè vices referre, & mercedem rependere censeantur. FELL.

Ἔχοντες.] Lege ἔχοντας. COT.

Εὐφράνθητι στεῖρα.] Locus hic Es. liv. 1. ab ipsis Judæis ad Messiæ tempora refertur; & ab Apostolo in hanc mentem laudatur, Gal. iv. 27. FELL.

Ἐγκακῶμεν.] Verbo ἐγκακεῖν usus fuerat Symmachus Inter-

eorum quæ accepimus? Qui mente eramus capti, & adorabamus lapides, ligna, aurum, argentum, atque æs, hominum opera; & tota noſtra vita nihil aliud erat quàm mors. Obſcuritate itaque circumdati, & tali caligine plenum habentes viſum, reſpeximus, ipſius voluntate deponentes eam quâ cingebamur nebulam. Nam miſeratus eſt nos; & viſceribus commotus, ſalvos fecit; cùm in nobis multum errorem ac interitum ſpectâſſet, nec habere nos ullam ſalutis ſpem, niſi eam quæ ab ipſo. Vocavit enim nos qui non eramus, & voluit è nihilo eſſe nos.

VERS. COT.

II. *Lætare ſterilis, quæ non paris; erumpe & clama, quæ non parturis: quia multi filii deſertæ, magis quàm ejus quæ habet virum.* Quod dixit, *Lætare ſterilis quæ non paris*; nos dixit: ſterilis quippe erat Eccleſia noſtra, ante quàm dati eſſent ei liberi. Quod verò dixit, *Clama quæ non parturis*; hoc dicit, [a] Preces noſtras ad Deum omnino, ut parturientes ſolent, non deficiamus referre. Quod autem dixit, *Quia multi filii deſertæ, magis quàm ejus quæ habet virum:* Quandoquidem populus noſter deſertus eſſe videbatur & Deo orbatus; nunc verò cùm credidimus, plures facti

Iſ. liv. 1.

[a] ut preces noſtras Deo offeramus ſubmiſsè, neque parturientium inſtar vociferemur. Wot.

pres Num. xxi. 5. vertens ἐγκάκησεν quod LXX verterant προσώχθισεν. Prætuli tamen ἐκκακοῦμεν, ob Luc. xviii. 1. quò reſpexiſſe videtur Clemens, Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν. Simili modo propter verba Apoſtoli Epheſ. iii 13. Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ſcribere oportet apud Gregorium Theologum Orat. 44. εἰ μὴ ἐκκακοῦμεν ἐν ταῖς θλίψεσι, ſublato typographico mendo ἐκκαμοῦμεν. Cot. — Quum autem ἐγκακέω apud Heſychium idem ſignificat quod ὑψόω, eam vocem retinendam eſſe exiſtimo: μὴ ὡς αἱ ὠδίνουσαι ἐγκακῶμεν, *ne ſicut mulieres parturientes vociferemur.* Wot.

νόμεθα τῶν δοκούντων ἔχειν Θεόν. Καὶ ἑτέρα δὲ γραφὴ λέγει, ὅτι οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς. Τοῦτο λέγει, ὅτι δεῖ τοὺς ἀπολλυμένους σώζειν. Ἐκεῖνο γάρ ἐστιν μέγα καὶ θαυμαστὸν, οὐ τὰ ἑστῶτα στηρίζειν, ἀλλὰ τὰ πίπτοντα· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἠθέλησεν σῶσαι τὰ ἀπολλύμενα, καὶ ἔσωσεν πολλοὺς ἐλθὼν, καὶ καλέσας ἡμᾶς ἤδη ἀπολλυμένους.

Γ'. Τοσοῦτον οὖν [1] ἔλεος ποιήσαντος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς· πρῶτον μὲν ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες τοῖς νεκροῖς θεοῖς οὐ θύομεν, καὶ οὐ προσκυνοῦμεν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἔγνωμεν δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα τῆς ἀληθείας· τίς ἡ [2] γνῶσις ἡ πρὸς αὐτὸν, ἢ τὸ μὴ ἀρνεῖσθαι δι' οὗ ἔγνωμεν αὐτόν; Λέγει δὲ καὶ αὐτός. Τὸν ὁμολογήσαντά με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πατρός μου. Οὗτος οὖν ἐστιν ὁ μισθὸς ἡμῶν, ἐὰν οὖν ὁμολογήσωμεν δι' οὗ ἐσώθημεν. Ἐν τίνι δὲ αὐτὸν ὁμολογοῦμεν; ἐν τῷ ποιεῖν ἃ λέγει, καὶ μὴ παρακούειν αὐτοῦ τῶν ἐντολῶν, καὶ μὴ μόνον χείλεσιν αὐτὸν τιμᾷν, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας. Λέγει δὲ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσιν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἄπεστιν ἀπ' ἐμοῦ.

Δ'. Μὴ μόνον οὖν αὐτὸν καλῶμεν Κύριον· οὐ γὰρ τοῦτο σώσει ἡμᾶς· λέγει γὰρ, Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, σωθήσεται, ἀλλὰ ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην. Ὥστε οὖν, ἀδελφοὶ, ἐν τοῖς ἔργοις [3] αὐτὸν ὁμολογῶμεν, ἐν τῷ ἀγα-

VAR. LECT. [1] MS. ελαιος. [2] γνωσεις. [3] MS. αυτων.

Ἀλλὰ ἁμαρτωλούς.] In Nov. Test. adduntur εἰς μετάνοιαν in Codd. impr. sed Codd. MSS. optimæ fidei non ea agnoſcunt.

WOT.

Ἐὰν οὖν.] Vox οὖν videtur haberi hoc in loco parum rectè; legerem μὲν vel αὐτόν.

ſumus iis qui Deum habere cenſebantur. Alia quoque Scriptura ait, *Non veni vocare juſtos, ſed peccatores.* Hoc dicit: quòd debeat pereuntes ſervare. Illud ſiquidem magnum & admirabile eſt; non, fulcire quæ ſtant, ſed quæ cadunt. Sic & Chriſtus ſervare voluit pereuntia, & multos ſervavit dum venit, dumque nos jam pereuntes vocavit.

VERS. COT. Matt. ix. 13.

III. Cùm igitur tantam miſericordiam erga nos ipſe fecerit: primò quidem, quòd nos qui vivimus, Diis mortuis non ſacrificamus, nec adoramus eos; ſed per ipſum, cognovimus veritatis Patrem: quænam eſt agnitio ad eum, niſi ut non negemus illum, per quem agnovimus eum? Ait verò etiam ipſe; *Qui me confeſſus fuerit in conſpectu hominum, confitebor ipſum in conſpectu Patris mei.* Hæc eſt itaque merces noſtra, ſi quidem confiteamur eum per quem ſervati ſumus. In quonam autem illum confitebimur? Faciendo quæ dicit, & mandata illius non ſpernendo; nec ſolùm labiis eum honorando, ſed ex toto corde, & ex tota mente. Dicit quippe in Eſaia; *Populus iſte labiis me honorat: cor autem eorum longè abeſt à me.*

Matt. x. 32.

Iſ. xxix. 13.

IV. Non modò igitur ipſum vocemus Dominum; id enim non ſalvabit nos: ſiquidem ait, *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, ſalvabitur; ſed qui facit juſtitiam.* Itaque, fratres, in operibus ipſum confiteamur; in diligendo [a] alii

Matt. vii. 21.

[a] ipſum. WOT.

WOT.—Lege ἐὰν συνομολογήσωμεν, vel ἐὰν αὐτὸν, utraque enim ratio æquè commoda videtur. DAV.

Ἐν τῷ ἀγαπᾷν αὐτοὺς.] Lege ἀλλήλους. Simile mendum occurrit infrà, Cap. xii. DAV.—Legendum puto αὐτόν. WOT.

πᾶν αὐτοὺς, ἐν τῷ μὴ μοιχᾶσθαι, μηδὲ καταλαλεῖν ἀλλήλων, μηδὲ ζηλοῦν, ἀλλ' ἐγκρατεῖς εἶναι, ἐλεήμονας, ἀγαθούς· καὶ συμπάσχειν ἀλλήλοις [2] ὀφείλομεν, καὶ μὴ φιλαργυρεῖν· ἐν τ[ού]τοις ἔργοις ὁμολογῶμεν τὸν [Θεὸν], καὶ μὴ ἐν τοῖς ἐναντίοις· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς φοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους, μᾶλλον ἀλλὰ τὸν Θεόν. Δ[ιὰ] τοῦτο ταῦτα ἡμῶν πρασσόν[των] εἶπεν ὁ Κύριος, Ἐὰν ἦτε μετ' ἐμο[ῦ] συνηγμένοι ἐν τῷ κόλπῳ μ[οῦ], καὶ μὴ ποιῆτε τὰς ἐντολάς μο[ῦ], ἀποβαλῶ ὑμᾶς· καὶ ἐρῶ ὑμῖν, Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, πόθεν ἐστε, ἐργάται ἀνομίας.

Ε'. Ὅθεν, ἀδελφοὶ, καταλείψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κόσμου τούτου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ μὴ φοβηθῶμεν ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος, Ἔσεσθε ὡς ἀρνία ἐν μέσῳ λύκων. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος αὐτῷ λέγει, Ἐὰν οὖν διασπαράξωσιν οἱ λύκοι τὰ ἀρνία; Εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, Μὴ φοβείσθωσαν τὰ ἀρνία τοὺς λύκους μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτά· καὶ ὑμεῖς μὴ [1] φοβεῖσθε τοὺς [2] ἀποκτείνοντας ὑμᾶς, καὶ μηδὲν ὑμῖν δυναμένους ποιεῖν, ἀλλὰ [3] φοβεῖσθε τὸν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑμᾶς, ἔχοντα ἐξουσίαν ψυχῆς καὶ σώματος, τοῦ βαλεῖν εἰς γεένναν πυρός.

VAR. LECT. [2] οφιλομεν. [1] MS. φοβεισθαι. [2] αποκτενοντας. [3] φοβεισθαι.

Ἐν τούτοις.] Exhibent Codd. impr. ἐν τε ἀγαθοῖς τοῖς, at Cod. MS. εν τ - - τοις εργοις, proculdubio τούτοις. WOT.

Ἀνθρώπους μᾶλλον ἀλλὰ τὸν.] Legendum puto ἀλλὰ τὸν sine μᾶλλον, vel μᾶλλον ἢ τὸν. BOIS.

Ἐὰν ἦτε μετ' ἐμοῦ συνηγμένοι, κ.τ.λ.] Periodus iſta, quod autori noſtro ſolenne eſt, ex multis S. Scripturæ locis conflatur. Non enim tantùm reſpexiſſe videtur, Mat. vii. 23. ſed etiam Eſ. xl. 11. nec non Jer. xxii. 24. FELL.—Proculdubio hic eſt unus ex iis locis, quem reſpexit Photius, quum obſervavit, quòd Author ῥητά τινα ὡς

alios; in non adulterando, neque obtrectando invicem; neque æmulando; sed vivendo in continentia, misericordia, bonitate: & compassione mutuâ duci debemus; at non pecuniæ cupiditate: [b] atque in bonis operibus confiteamur Deum; non autem in contrariis: nec timendi nobis sunt homines, sed potiùs Deus. Idcirco, nobis hæc facientibus, dixit Dominus; *Si fueritis mecum congregati in sinu meo, & non feceritis mandata mea, abjiciam vos; & dicam vobis, Discedite à me; nescio vos, unde sitis, operarii iniquitatis.*

VERS. COT.

[b] in his operibus. *Id.*

Matt. vii. 23.
Luc. xiii. 27.

V. Unde, fratres, derelicto mundi hujus incolatu, faciamus voluntatem ejus qui vocavit nos; & non vereamur de hoc mundo exire. Ait enim Dominus; *Eritis velut agni in medio luporum. Respondens autem Petrus ei dicit; Si ergo lupi agnos discerpserint? Dixit Jesus Petro; Ne timeant agni post mortem suam lupos: & vos nolite timere eos qui occidunt vos, & pòst nihil vobis possunt facere; sed timete eum, qui postquam mortui fueritis, habet potestatem animæ & corporis, ut mittat in gehennam ignis.* Et scitote, fratres, quòd

Matt. x. 16.
Luc. x. iii.
Matt. x. 28.
Luc. xii. 4, 5.

ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει. Citantur enim ex Apocrypho aliquo scripto, quod adhuc non extat; forsan ex Evangelio secundùm Ægyptios, quod paulò infrà citatur, sicut ex Clemente Alex. discimus. WOT.

Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος.] Ex Apocrypho desumtum. Sic & infrà qui locus ab altero Clemente Strom. iii. laudatur. Sub ipsis Apostolorum temporibus plurimos Evangelia sua Ecclesiæ intulisse, qui res à Domino gestas parum exactè callebant, innuit D. Lucas Cap. i. Hæreticos verò *Apostolorum emendatores* se venditâsse, locuples est testis Tertullianus adv. Marc. Lib. v Evangelia Nicodemi, Nazarenorum, sec. Ægyptios, &c. passim apud Veteres laudantur. FELL.

Μηδὲν ὑμῖν δυναμένους ποιεῖν.] Junius πλέον inter μηδὲ. & ὑμῖν, Boisius inter δυναμένους & ποιεῖν, inserendum putat.

Καὶ γινώσκετε, ἀδελφοὶ, ὅτι ἡ ἐπιδημία ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς σαρκὸς ταύτης μικρά ἐστιν καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ [4] ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη καὶ θαυμαστή ἐστιν, καὶ ἀνάπαυσις τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ζωῆς αἰωνίου. Τί οὖν ἐστιν ποιήσαντας ἐπιτυχεῖν αὐτῶν, εἰ μὴ τὸ ὁσίως καὶ δικαίως ἀναστρέφεσθαι, καὶ τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς ἀλλότρια ἡγεῖσθαι, καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν; ἐν γὰρ τῷ ἐπιθυμεῖν ἡμᾶς κτήσασθαι ταῦτα, ἀποπίπτομ[εν] τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας.

ϛʹ. Λέγει δὲ ὁ Κύριος· Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύε[ιν]. Ἐὰν ἡμεῖς θέλωμεν καὶ Θεῷ δ[ουλ]εύειν καὶ [1] μαμμωνᾷ, ἀσύμφο[ρ]ον ἡμῖν ἐστιν. Τί γὰρ τὸ ὄφελος, ἐάν τις τὸν ὅλον κόσμον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιώσῃ; Ἔστιν δὲ οὗτος ὁ αἰὼν καὶ ὁ μέλλων δύο ἐχθροί. Οὗτος λέγει μοιχείαν, καὶ φθορὰν, καὶ φιλαργυρίαν, καὶ ἀπάτην· ἐκεῖνος δὲ τούτοις ἀποτάσσεται. Οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν δύο φίλοι εἶναι· δεῖ δὲ ἡμᾶς τούτῳ ἀποταξαμένους ἐκείνῳ χρῆσθαι. [2] Οἰώμεθα ὅτι βέλτιόν ἐστιν τὰ ἐνθάδε μισῆσαι, ὅτι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια, καὶ φθαρτά· ἐκεῖνα δὲ ἀγαπῆσαι, τὰ ἀγαθὰ καὶ ἄφθαρτα. Ποιοῦντες γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, εὑρήσομεν ἀνάπαυσιν· εἰ δὲ μήγε, οὐδὲν ἡμᾶς ῥύσεται ἐκ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν παρακούσωμεν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Λέγει δὲ καὶ ἡ γραφὴ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ· ὅτι ἐὰν ἀναστῇ

VAR. LECT. 4 ἐπαγγελεια. 1 MS. μαμωνα. 2 οιομεθα.

Αἰωνίου.] Omnino legendum αἰώνιος, hanc enim opponit ἐπιδημίᾳ τῇ ἐν κόσμῳ τούτῳ, quam μικρὰν & ὀλιγοχρόνιον dixit. DAV.

Εἰ μὴ τὸ ὁσίως] Codd. impr. omnes [præter Felli] pro ὁσίως exhibent θείως facili errore, propter ſimilitudinem litera-

peregrinatio carnis hujus in hoc mundo, brevis est ac parvi temporis; promissio autem Christi, magna & admirabilis est, atque requies futuri regni ac vitæ æternæ. Quid igitur faciendo, ea consequi poterimus, nisi [a] diviné justéque vivendo ac operando; & mundana hæc tamquam aliena putando? Nec illa concupiscendo: dum enim ipsa possidere concupiscimus, excidimus à via justa.

Vers Cot.

[a] sanctè. Fell & Wot.

VI. Dicit autem Dominus, *Nullus servus potest duobus Dominis servire.* Si nos volumus & *Deo servire & Mammonæ*, incommodum nobis est. *Nam quæ utilitas, si quis universum mundum lucretur, animam autem detrimento afficiat?* Porrò hoc sæculum, & futurum sunt duo inimici. Illud, adulterium, corruptelam, avaritiam, & fraudem prædicat: hoc verò istis renunciat. Non ergo possumus amborum amici esse: oportet autem ut illi valedicentes, hoc utamur. Putemus melius esse, quæ hìc sunt odisse, quia parva & exigui temporis & corruptioni obnoxia sunt; quæ verò ibi sunt, diligere, utpote bona & incorrupta. Facientes enim Christi voluntatem, requiem inveniemus: sin minùs, nihil nos ab æterno supplicio eripiet, si mandata illius contemnamus. Dicit autem & Scriptura in Ezechiele; *Si Noe, & Job,*

Matt. vi. 24. Luc. xvi. 24. Matt. xvi. 26. Ezec. xiv. 14 ... 20.

rum O & Θ, ac Σ & E in MS. ut in Cap. vi. prioris Epistolæ. Wot.—Legendum verò εἰ μὴ τῆς ὁσίας. Dav.

Ζημιώσῃ.] Fortè legendum, ut habet Matthæus, ζημιωθῇ. Dav.

Ἔστιν δὲ] Junius & Colomesius legunt εἰσὶν. Wot.

Τὰ ἀγαθὰ καὶ ἄφθαρτα.] Cùm hæc ex adverso ponat iis, quæ suprà vocârat μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτὰ, reponendum credo τὰ μεγάλα καὶ ἄφθαρτα. Dav.

Ἀναστῇ.] Sic MS. Codd. imp. ἀνάστη. Wot.—Forsan ἀναστῇ. S. Chrysostomus Hom. xliii. in Genesim; Ἐὰν στῇ γὰρ, φησι, Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δα-

Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιὴλ, οὐ ῥύσονται τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Εἰ δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι δίκαιοι οὐ δύνανται ταῖς αὐτῶν δικαιοσύναις ῥύσασθαι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἡμεῖς ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἁγνὸν καὶ ἀμίαντον, ποίᾳ πεποιθήσει εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοῦ; ἢ τίς ἡμῶν παράκλητος ἔσται, ἐὰν μὴ εὑρηθῶμεν ἔργα ἔχοντες ὅσια καὶ δίκαια;

Ζ'. Ὥστε οὖν, ἀδελφοί μου, ἀγωνισώμεθα, εἰδότες ὅτι ἐν χερσὶν ὁ αἰών· καὶ ὅτι εἰς τοὺς φθαρτοὺς ἀγῶνας καταπλέουσιν πολλοὶ, ἀλλ' οὐ πάντες στεφανοῦνται, εἰ μὴ οἱ πολλὰ κοπιάσαντες, καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα, ἵνα πάντες στεφανωθῶμεν. Ὥστε θῶμεν τὴν ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν, ἀγῶνα τὸν ἄφθαρτον, καὶ πολλοὶ εἰς αὐτὸν καταπλεύσωμεν, καὶ ἀγωνισώμεθα, ἵνα καὶ στεφανωθῶμεν· καὶ εἰ μὴ δυνάμεθα ἅπαντες στεφανωθῆναι, κἂν ἐγ-

νιὴλ, υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας αὐτῶν οὐ μὴ ἐξέλωνται. Expofitione in Pfal. xlviii. Ἐὰν στῇ ------οὐ μὴ ῥύσονται. Clementis ἀναστῇ idem fignificat atque Chryfoftomi στῇ, hoc eft, *fteterint*, *ftatuantur*, *exfurgant*. Nam ut non intelligatur de refurrectione à mortuis, facit præter contextum Scripturæ, quòd tunc temporis viveret Daniel. Additur autem à Noftro, ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, quoniam Ezechiel in captivitate ac de captivitate fcribebat. Cot.

Αἰών.] Colomefius & Coteleriius malunt ἀγὼν facili mutatione. Licèt hanc eorum conjecturam non improbem, nihil tamen muto; retineri enim poteft vox αἰών. Wot.

Καταπλέουσιν.] Meminiffe debemus, hanc Epiftolam miffam fuiffe ad Corinthios, qui mediam fere Ifthmi Peloponnefiaci partem incolebant. Igitur Ifthmia certè intelligit, & propterea quòd navibus magnam partem eò vehebantur, dicit καταπλέουσι. Bois.—— Fortè legendum eft καταπαλαίουσιν, ut & paulò infrà καταπαλαίσωμεν, eft enim vox Agoniftica, & his locis optimè convenit: fed nihil muto. Wot.

Ἀλλ' οὐ πάντες στεφανοῦνται.] Idem ab Apoftolo dictum 1 Cor. ix. 24. Scil. unus βραβεῖον folenne, five coronam obtinuit; aliis præmia quædam tamquam folatia victorum

& Daniel resurgant, non eruent liberos suos in captivitate. Quòd si adeò justi viri non possunt justitiis suis eruere liberos suos; nos, nisi Baptisma purum & immaculatum servaverimus, quâ confidentiâ intrabimus in regiam Dei? aut quis advocatus noster erit, si non inveniamur opera pia & justa habere?

VERS. COT.

VII. Quocirca, fratres mei, certemus ac contendamus, scientes quòd præ manibus est [a] certamen; & quòd ad corruptibilia certamina multi appellunt, sed non omnes coronantur, nisi qui plurimùm laboraverint, & præclarè certârint. Nos igitur certemus, ut omnes coronam reportemus. Ergo curramus viam rectam, certamen incorruptibile; & multi ad ipsum navigemus; atque certemus, ut & coronemur: & si non possumus

[a] seculum. WOT.

cessere. Quod quidem factum hac sub conditione, ut ad metam & palmam proximi fuerint: alios enim dedecus & jactura solùm manebant. In certaminibus nostris idem fere obtinet; extra terminos metæ vicinos à tergo in stadio relictos, *distantiâ affictos* appellamus. De primis, secundis, tertiisque præmiis, videatur Faber Agon. L. iii. C. 20. FELL.

Θῶμεν.] Junius mavult τρέχωμεν, Colomesius & Cotelerius θέωμεν, ego retineo θῶμεν. WOT.—Fortè βῶμεν. DAV.

'Αγῶνα.] Junius, Boisius & Wottonus legunt εἰς ἀγῶνα.

Εἰς αὐτὸν.] Codd. imp habent ἑαυτὸν non rectè: cujus loco ex MS. Cod. substitui αὐτόν. WOT.

'Αγωνισώμεθα, κ. τ. λ.] Hunc locum citat Dorotheus, sed non αὐτολεξεὶ, Doctrina xxiii. Κἂν γὰρ οὐκ ἐφθάσαμεν τὴν κατάστασιν τῶν ἁγίων, κἂν οὐκ ἔσμεν ἄξιοι τοῦ εἶναι ἐν τῇ δόξῃ αὐτῶν, ἀλλὰ δυνάμεθα μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ παραδείσου, ἐὰν νήφωμεν, καὶ βιάζωμεν ἑαυτοὺς μικρόν· ὡς λέγει καὶ ὁ ἅγιος Κλήμης, κἂν μὴ στεφανῶταί τις, ἀλλὰ σπουδάσῃ μὴ μακρὰν εὑρεθῆναι τῶν στεφανουμένων. WOT.

Εἰ μὴ δυνάμεθα, κ. τ. λ.] Lux petenda ex Legibus Athleticis, quippe per quas uni corona cedit, consequuntur alii præmia, alii postea laudem; cæteros nec corona, nec præmium, nec laus manet. Verba Tertulliani sunt Lib i ad Uxorem Cap. 3. *Ad primum locum certamen omne contendit, secundus habet solatium, victo-*

γὺς τοῦ στεφάνου γενώμεθα. Εἰδέναι ἡμᾶς δεῖ ὅτι ὁ τὸν φθαρτὸν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, ἐὰν εὑρεθῇ φθείρων, μαστιγωθεὶς αἴρεται, καὶ ἔξω βάλλεται τοῦ σταδίου. Τί [3] δοκεῖτε; ὁ τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀγῶνα φθείρας, τί παθεῖται; τῶν γὰρ μὴ τηρησάντων, φησὶν, τὴν σφραγίδα, ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί.

Η'. Ὡς οὖν ἐσμὲν ἐπὶ γῆς, μετανοήσωμεν· Πηλὸς γάρ ἐσμεν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ τεχνίτου. Ὃν τρόπον γὰρ ὁ κεραμεὺς, ἐὰν ποιῇ σκεῦος, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ διαστραφῇ, ἢ συντριβῇ, πάλιν αὐτὸ ἀναπλάσσει· ἐὰν δὲ προφθάσῃ εἰς

VAR. LECT. [3] δοκεῖται.

riam non habet. Ephremi, citante Petro Fabro, Agonistici Lib. iii. Cap. 10. *Festinemus autem magis, ut cum perfectis ac fidelibus coronemur: sin verò, vel cum multis placentium laudem præconii mereamur. Beatus qui in Agone certaverit, ut cum perfectis victoriæ coronam accipiat. Miserabilis verò qui hoc tempus vitæ suæ negligenter consumpserit, ut indignus sit etiam cum minimis collaudari.* Chrysostomi ad 1 Cor. ix. 24. *Nescitis quòd qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὡς καὶ ἐνταῦθα ἑνὸς ἐκ πάντων μέλλοντος σώζεσθαι· ἄπαγε· ἀλλ' ὡς πολλὴν ὀφειλόντων ἡμῶν εἰσενεγκεῖν τὴν σπουδήν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ κατιέντων πολλῶν εἰς τὸ στάδιον, οὐ στεφανοῦνται πολλοὶ ἀλλ' εἰς ἕνα τοῦτο περιΐσταται, καὶ οὐκ ἀρκεῖ τὸ καθεῖναι εἰς τὸν ἀγῶνα, οὔτε τὸ ἀλείψασθαι καὶ παλαῖσαι· οὕτως καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἀρκεῖ τὸ πιστεῦσαι, καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγωνίσασθαι, ἀλλὰ ἂν μὴ οὕτως δράμωμεν, ὡς μέχρι τέλους ἀλήπτους ἑαυτοὺς παρασχεῖν καὶ ἐγγὺς γενέσθαι τοῦ βραβείου, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον. *Hoc autem dicit, non quòd unus quoque ex omnibus hìc salvus sit futurus. Absit! Sed quòd nos multum adhibere debeamus studium. Nam sicut illic multis in stadium descendentibus, non coronantur plures, verùm ad unum corona devenit; nec sufficit in certamen descendere, neque inungi, & luctari: ita hìc quoque non sufficit credidisse, & leviter ac utcumque decertâsse; sed nisi ita curramus, ut ad finem usque nos præbeamus inculpabiles, & prope bravium simus, nihil ad nos emolumenti redibit.* Huc porrò non facit opinio celebris de tertio statu, medio inter coronam gloriæ ac Gehennæ supplicium. COT.

Ἐὰν εὑρεθῇ φθείρων.] Agones

omnes coronari, ſaltem prope coronam ſimus. VERS. COT. Scire nos oportet, quòd qui certamen corruptibile certat, ſi corrumpere ac peccare inveniatur, flagellatus aufertur, & extra ſtadium projicitur. Quid vobis videtur? Qui incorruptionis certamen corruperit, quid patietur? De iis enim, qui Sigillum non ſervaverint, ait; *Vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguetur; & erunt in viſionem omni carni.* Iſ. lxvi. 24.

VIII. Quamdiu ergo in terris degimus, pœnitentiâ ducamur. Lutum quippe ſumus in manu artificis. Quemadmodum enim figulus, ſi vas fecerit, illudque in manibus ejus diſtortum fuerit aut contritum, rurſus ipſum refingit; ſin verò

diis ſacri; proinde impietatis genus erat contra ſolenniorum leges delinquere. Vid. Fab. Agoniſt. L. iii. C. 17. FELL.

Μαστιγωθεὶς αἴρεται.] Iterum mos Agoniſticus flagellandi ac ejiciendi Athletas, qui contra certaminum ſcita peccarent, à multis Antiquis, Recentioribus, ſæpenumero memoratus; inſigniter verò inter Paganos à Luciano in Piſcatore, poſt medium, Arriano in Epicteto Lib. iii. Cap. 22. Dione Chryſoſtomo Oratione 34. inter Chriſtianos ab Origene Homil. 3. in Jeremiam, Epiphanio Hæreſi 61. Cap. penult. & Sidonio Lib. ii. Epiſt. 2. Cyprii Epiſcopi locus cum Romani Pontificis valde congruit: παραφθείρας γὰρ ἀγῶνα ὁ ἀθλητὴς, μαστιχθεὶς ἐκβάλλεται τοῦ ἀγῶνος. COT.

Τὴν σφραγίδα.] Baptiſmum intellige. Locum hunc pariter explicant Tertullianus adv. Marc. I. 4. Cyprianus ad Demet. & Hieronymus in Comment. Vid. Apoc. vii. 3. FELL.

Τελευτήσει.] Apud LXX. τελευτᾷ. WOT.

Πηλὸς γάρ ἐσμεν.] Ita Cyprianus Lib. de mortalitate. *Qualem te invenit Deus, cùm de hoc mundo te evocat & accerſit, talem pariter & judicat.* Et ad Demet. *Quando illinc exceſſum fuerit, nullus jam locus pœnitentiæ eſt, nullus ſatisfactionis effectus. Hìc vita aut amittitur, aut tenetur. Hìc ſaluti æternæ cultu Dei & fructu fidei providetur.* Succedentes Patres multi ſunt in hac re, donec lucroſum Purgatorii dogma, vicaria ſuperſtitum merita terrarum orbi ſibi vitiiſque faventi commendaret, & venale cœlum haſtæ ſubmitteret. FELL.

τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς αὐτὸ βαλεῖν, οὐκέτι βοηθήσει αὐτῷ· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἕως ἐσμὲν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ σαρκὶ ἃ ἐπράξαμεν πονηρὰ, μετανοήσωμεν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἵνα σωθῶμεν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἕως ἔχομεν καιρὸν μετανοίας. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἡμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, οὐκέτι δυνάμεθα ἐκεῖ ἐξομολογήσασθαι ἢ μετανοεῖν ἔτι. Ὥστε, ἀδελφοὶ, ποιήσαντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, καὶ τὴν [1] σάρκα ἁγνὴν τηρήσαντες, καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου φυλάξαντες, ληψόμεθα ζωὴν αἰώνιον. Λέγει γὰρ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· Εἰ τὸ μικρὸν οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν. Ἆρα οὖν τοῦτο λέγει· Τηρήσατε τὴν σάρκα ἁγνὴν καὶ τὴν σφραγίδα ἄσπιλον, ἵνα τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολάβωμεν.

Θ΄. Καὶ μὴ λεγέτω τις ὑμῶν, ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ οὐ κρίνεται, οὐδὲ ἀνίσταται. Γνῶτε ἐν τίνι ἐσώθητε, ἐν τίνι ἀνεβλέψατε, εἰ μὴ ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ ὄντες. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ὡς ναὸν Θεοῦ φυλάσσειν τὴν σάρκα. Ὃν τρόπον γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ ἐκλήθητε, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ [1] ἐλεύσεσθε. Εἷς Χριστὸς ὁ Κύριος, ὁ σώσας ἡμᾶς, ὢν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἐκάλεσεν· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ [2] ἀποληψόμεθα τὸν μισθόν. Ἀγαπῶμεν οὖν ἀλλήλους,

VAR. LECT. 1 MS. σαρκαν. 1 MS. ελευσεσθαι. 2 αποληψομαιθα.

Ἐν τῇ σαρκὶ ἃ ἐπράξαμεν.] Legendum, δι' ἃ ἐπράξαμεν, immissâ præpositione, quæ, ob syllabæ præcedentis similitudinem, videtur excidisse. DAV.

Εἰ τὸ μικρὸν, κ. τ. λ.] Videntur hæc citari ex Evangelio S. Lucæ xvi. 10, 12. ordine inverso, & in altero membro mutatis verbis. Petuntur forsan ex Evangelio aliquo Apo-

anteoccupans, in fornacem ignis miſerit illud, non ampliùs poterit ſuppetias ipſi ferre: ita & nos, quamdiu ſumus in hoc mundo, de malis quæ in carne geſſimus, ex toto corde reſipiſcamus, ut à Domino ſalvemur; dum habemus tempus pœnitentiæ. Poſtquam enim è mundo exivimus, non ampliùs poſſumus ibi confiteri, aut pœnitentiam adhuc agere. Quare, fratres, voluntatem Patris facientes, & carnem ſervantes caſtam, & mandata Domini cuſtodientes, conſequemur vitam æternam. Ait quippe Dominus in Evangelio, *Si parvum non ſervâſtis, quis magnum vobis dabit? Dico enim vobis; Qui fidelis eſt in minimo, & in majori fidelis eſt.* Hoc ergo dicit; Servate carnem caſtam, & ſigillum immaculatum, ut recipiatis vitam æternam.

Vers. Cot.

Luc. xvi. 12. 10.

IX. Et nemo veſtrûm dicat, quòd hæc caro non judicatur, neque reſurgit. Agnoſcite in quo ſervati eſtis, in quo viſum recepiſtis; niſi dum in hac carne vivitis. Nos ergo decet, carnem ſicut templum Dei cuſtodire. Quemadmodum enim in carne vocati eſtis, ita in carne venietis. [a] Jeſus Chriſtus Dominus, qui nos ſervavit; cùm primùm eſſet ſpiritus, caro factus eſt, atque ſic vocavit nos: ita etiam nos in hac carne mercedem recipiemus. Diligamus igitur nos invicem,

[a] unus Criſtus. Wot.

crypho. Wot.

[q] Ἆρα οὖν τοῦτο λέγει.] Citantur proculdubio ex Apocrypho aliquo Scripto. Wot.

Ἀπολάβωμεν.] Rectiùs ἀπολάβητε. Bois.

Εἷς Χριστός.] Quum in hoc MS. ὁ Ἰησοῦς perpetuò ſcribatur ΟΙΣ, adeò ut non multùm ab ΕΙΣ diſtet, Junius, quem ſecuti ſunt omnes Codd. impreſſi, exhibuit ὁ Ἰησοῦς, cujus loco nos ex MS o Cod. ſubſtituimus Εἷς. Wot.—Lege Ὡς Χριστὸς, nam in ἀποδόσει ſequitur οὕτως καὶ ἡμεῖς, &c. Dav.

ὅπως ἔλθωμεν πάντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἔχομεν καιρὸν τοῦ ἰαθῆναι, ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τῷ θεραπεύοντι Θεῷ, ἀντιμισθίαν αὐτῷ διδόντες. Ποίαν; τὸ μετανοῆσαι ἐξ [3] εἰλικρινοῦς καρδίας. Προγνώστης γάρ ἐστιν τῶν πάντων, καὶ εἰδὼς ἡμῶν τὰ ἐν καρδίᾳ. Δῶμεν οὖν αὐτῷ αἰώνιον, μὴ ἀπὸ στόματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καρδίας, ἵνα ἡμᾶς προσδέξηται ὡς υἱούς. Καὶ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος· Ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν, οἱ [4] ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου.

Ι'. Ὥστε, ἀδελφοί μου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν, καὶ διώξωμεν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν, τὴν δὲ κακίαν καταλείψωμεν, ὡς προοδοίπορον τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ φύγωμεν τὴν ἀσέβειαν, μὴ ἡμᾶς καταλάβῃ τὰ [1] κακά. Ἐὰν γὰρ σπουδάσωμεν ἀγαθοποιεῖν, διώξεται ἡμᾶς εἰρήνη. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἄνθρωπον. Οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους, προῃρημένοι μᾶλλον τὴν ἐνθάδε ἀπόλαυσιν, ἢ τὴν μέλλουσαν [2] ἐπαγγελίαν. Ἀγνοοῦσιν γὰρ [3] ἡλίκην ἔχει βάσανον ἡ ἐνθάδε ἀπόλαυσις, καὶ οἵαν τρυφὴν ἔχει ἡ μέλλουσα [4] ἐπαγγελία. Καὶ

VAR. LECT. 3 ιλικρινους. 4 πουντες. 1 MS. ακα. 2 επαγγελειαν. 3 ηληκην. 4 επαγγελεια.

Ὡς ἔχομεν.] Codd. impressi habent ἕως, quum autem ὡς sit lectio Cod. MSti, & sæpius idem significat, à fide MS. non discedo. WOT.

Ἐν καρδίᾳ.] Junius mavult ἐγκάρδια, at in hoc MSto fere ubique in ejusmodi vocibus litera ν ante κ non mutatur in γ. Eodem verò redit sive ἐγκάρδια sive ἐν καρδίᾳ legamus. WOT.

Αἰώνιον.] Legendum puto αἶνον facili mutatione: Junius vel αἶνον vel δόξαν αἰώνιον. Utraque autem lectio sana est, & contextui convenit. WOT.

Ὡς υἱούς.] Codd. impressi ὡς Θεοῦ υἱοὺς, at MS. vocem Θεοῦ non agnoscit; neque contex-

ut veniamus omnes in regnum Dei. Donec tempus habemus in quo ſanemur, dedamus nos medico Deo, remunerationem ipſi tribuentes. Quam? Pœnitentiam ex ſincero corde. Namque præſcius omnium eſt, & quæ in corde noſtro verſantur novit. Demus itaque illi laudem, non ab ore ſolùm, ſed etiam ex corde; ut nos tamquam [b] Dei filios ſuſcipiat. Etenim Dominus dixit; *Fratres mei ſunt ii, qui faciunt voluntatem Patris mei.*

Vers. Cot.

[b] Dei *omittit* Wot.

Matt. xii. 50.

X. Ergo, fratres mei, faciamus voluntatem Patris, qui vocavit nos, ut vivamus; & perſequamur potiùs virtutem, vitium autem derelinquamus, veluti præcurſorem [a] ſuppliciorum noſtrorum; & fugiamus impietatem, ne nos mala comprehendant. Nam ſi bene agere ſtuduerimus, conſectabitur nos pax. Ob eam ſiquidem cauſſam non eſt reperire hominem. Quilibet enim humanis timoribus ductantur, præponentes voluptatem præſentem repromiſſioni futuræ. Ignorant enim quantum habeat tormentum hujus ſæculi uſus; & quales habeat delicias futura promiſſio. Ac

[a] peccatorum. Wot.

tûs ratio eam poſtulat. Wot.

ʽΑμαρτιῶν.] Junius, Colomeſius, & Cotelerius malunt τιμωριῶν, Boiſius τῆς ἀπωλείας. Ego retineo ἁμαρτιῶν, vox enim κακία denotare poteſt internum mentis affectum, τὴν ἐπιθυμίαν, & ἁμαρτία ſcelus foris peractum. Wot.

Ἄνθρωπον.] Fortè legendum eſt ἂν Θεόν. Quum enim in hoc MSto hoc modo ſcribatur AN$\overline{ON}$; deletâ tranſverſâ lineâ τοῦ Θ, AN$\overline{\Theta N}$, i. e. ἂν Θεὸν exhibet ANON ſive ἄνθρωπον. Quod ſi ita legatur, oportet ut inſeramus αὐτοῖς poſt ἔστιν· οὐκ ἔστιν αὐτοῖς εὑρεῖν ἂν Θεὸν, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους, κ. τ. λ. Wot.—Scribendum puto, Οὐκ ἔστιν εὑρεῖν οὐρανὸν, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους· *cœlum non poſſunt invenire, qui hominum metum præ ſe ferunt.* Dav.

Παράγουσι.] Codd. impreſſi habent γὰρ ἄγουσι, Boiſius legit γὰρ ἔχουσι. Wot.

εἰ μὲν αὐτοὶ μόνοι ταῦτα ἔπρασσον, ἀνεκτὸν ἦν. Νῦν δὲ ἐπιμένουσιν κακοδιδασκαλοῦντες τας ἀνετίους ψυχάς, οὐκ εἰδότες ὅτι δισσὴν ἕξουσιν τὴν κρίσιν, αὐτοί τε, καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτῶν.

ΙΑ'. Ἡμεῖς οὖν ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ δουλεύσωμεν τῷ Θεῷ, καὶ ἐσόμεθα δίκαιοι· ἐὰν δὲ μὴ δουλεύσωμεν, διὰ τοῦ μὴ πιστεύειν ἡμᾶς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ Θεοῦ, ταλαίπωρ[οι] ἐσόμεθα. Λέγει γὰρ καὶ ὁ προ[φη]τικὸς λόγος· Ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τῇ καρδίᾳ, οἱ δὲ λέγοντες· ταῦτα πά[ντα] ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ υἱοὶ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας προσδεχόμενοι, οὐδὲν τούτων ἑωράκαμεν [1] ἔτι. Ἀνόητοι, [2] συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοῤῥοεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα· οὕτως καὶ ὁ λαός μου ἀκαταστασίας καὶ θλίψεις ἔσχεν, [3] ἔπειτα ἀπολήψεται τὰ ἀγαθά. Ὥστε, ἀδελφοί μου, μὴ διψυχῶμεν, ἀλλὰ ἐλπίσαντες ὑπομείνωμεν, ἵνα καὶ τὸν μισθὸν κομισώμεθα. Πιστὸς γάρ ἐστιν, ὁ ἐπαγγειλάμενος τὰς ἀντιμισθίας ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἐὰν οὖν ποιήσωμεν τὴν δικαιοσύνην ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰσήξομεν εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ληψόμεθα τὰς ἐπαγγελίας, ἃς [οὖς] οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ὀφθαλμὸς ἴδεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη.

ΙΒ'. Ἐκδεχώμεθα οὖν καθ' ὥραν τὴν βασι-

VAR. LECT. [1] MS. οτι. [2] συμβαλητε. [3] επιτα.

Ἀντίους.] Junius, Colomesius, & Cotelerius legunt ἀναιτίους, & sic proculdubio legendum est, ε sæpius posito pro αι in hoc MSto. WOT.— Malim ἀνοήτους, quod conjiciunt viri eruditi. Vide Ignatium ad Ephes. Cap. xvi. DAV.

Διὰ τοῦ.] Junius & Boisius malunt τό. WOT.

Λέγει γὰρ καὶ ὁ.] Codd. im-

quidem, ſi ipſi ſoli iſta facerent, tolerabile eſſet: jam verò perſeverant, inſontes animas pravis doctrinis imbuere; neſcientes quòd duplicem habebunt condemnationem, & ipſi, & qui audiunt eos.

VERS. COT.

XI. Nos ergo in corde mundo Deo ſerviamus, & erimus juſti: quòd ſi non ſervierimus, non credendo pollicitationi Dei, erimus miſeri. Dicit enim [a] ſermo Propheticus; *Miſeri ſunt qui animo duplices, & corde incerti ſunt; quique dicunt, Hæc omnia audivimus etiam à patribus noſtris; nos verò diem de die expectantes, nihil horum vidimus.* Amentes, comparate vos arbori: ſumite vitem: primò quidem foliis defluit, deinde germinat; poſtea uva acerba oritur, indeque uva matura. Ita & populus meus agitationes & preſſuras tulit; dehinc verò bona excipiet. Itaque, fratres mei, animo ne vacillemus, ſed ſperantes ſuſtineamus, ut & mercedem reportemus. Fidelis enim eſt, qui pollicitus eſt ſe unicuique retributurum operum remunerationes. Si ergo fecerimus juſtitiam coram Deo, in regnum illius ingrediemur, & accipiemus promiſſiones, *quas auris non audivit, nec oculus vidit; quæque in cor hominis non aſcenderunt.*

[a] et ſermo. WOT.

1 Cor. ii. 9.

XII. Igitur in horas regnum Dei expectemus,

preſſi omittunt καὶ. WOT.

Ταλαίπωροί εἰσιν, κ. τ λ.] Eadem habentur Cap. xxiii. prioris Epiſtolæ. WOT.

Οἱ λέγοντες.] Codd. impreſſi habent Οἱ δὲ. WOT.

Ἡμεῖς δὲ υἱοὶ ἡμέραν.] Ita Cod. MStus. Licet enim librarius primo deſcripſerit ημεις δε ημεραν abſque υιοι, habetur tamen ea vox interlinearis, eadem manu, at minutiore charactere exarata. WOT.— Id pro inani additamento eſt habendum. Vide Epiſt. I. Cap. 23. DAV.

Ἑωράκαμεν ἔτι.] Habetur vox οτι interlinearis eodem modo quo præcedens υιοι. Proculdubio legendum eſt ἔτι. WOT.

Καθ' ὥραν.] *Singulis horis*, ut καθ' ἡμέραν, *ſingulis diebus*; κατὰ

λείαν τοῦ Θεοῦ, ἐν ἀγάπῃ καὶ δικαιοσύνῃ· ἐπειδὴ οὐκ οἴδαμεν τὴν ἡμέραν τῆς [1] ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ. Ἐπερωτηθεὶς γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ὑπό τινος, Πότε ἥξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν· Ὅταν ἔσται τὰ δύο ἕν, καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς [2] θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ. Τὰ δύο δὲ ἕν ἐστιν, ὅταν λαλῶμεν αὐτοῖς ἀλήθειαν, καὶ ἐν δυσὶ σώμασιν ἀνυποκρίτως εἴη μία ψυχή. Καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, τοῦτο λέγει·

VAR. LECT. [1] MS. ἐπιφανιας. [2] θηλιας.

μῆνα, *singulis mensibus*; κατ' ἐνιαυτὸν *singulis annis*: plena locutio est καθ' ἑκάστην ὥραν. BOIS.

Ἐπερωτηθεὶς γὰρ, κ. τ. λ.] A Salome, in Evangelio secundùm Ægyptios. Discimus ex his Clementis alterius, Strom iii. unde nostris & lux & supplementum accedit. Διὰ τοῦτό τοι ὁ Κασσιανός φησι· Πυνθανομένης τῆς Σαλόμης Πότε γνωσθήσεται τὰ περὶ ὧν ἤρετο, ἔφη ὁ Κύριος· Ὅταν τὸ τῆς αἰσχύνης ἔνδυμα πατήσητε καὶ ὅταν γένηται τὰ δύο ἓν καὶ τὸ ἄῤῥεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄῤῥεν, οὔτε θῆλυ. Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τοῖς παραδεδομένοις ἡμῖν τέτρασιν Εὐαγγελίοις οὐκ ἔχομεν τὸ ῥητόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους· Ἔπειτα δὲ ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ, ὅτι θυμὸν μὲν, ἄῤῥενα, ὁρμήν· θήλειαν δὲ τὴν ἐπιθυμίαν αἰνίττεται· οἷς ἐνεργήσασι μετάνοια ἕπεται καὶ αἰσχύνη. Ὅταν οὖν μήτε τις θυμῷ, μήτ' ἐπιθυμίᾳ χαριζόμενος, ἃ δὴ καὶ ἐξ ἔθους καὶ τροφῆς κακῆς αὐξήσαντα ἐπισκιάζει καὶ ἐγκαλύπτει τὸν λογισμὸν, ἀλλ' ἀποδυσάμενος τὴν ἐκ τούτων ἀχλὺν, ἐκ μετανοίας καταισχυνθεὶς, πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἑνώσει κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπακοήν· τότε, ὡς ὁ Παῦλός φησιν, οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν οὐκ ἄῤῥεν, οὐ θῆλυ. Ἀποστᾶσα γὰρ οὐδὲ τοῦ σχήματος, ᾧ διακρίνεται τὸ ἄῤῥεν καὶ τὸ θῆλυ, ψυχὴ μετατίθεται εἰς ἕνωσιν, οὐθ' ἕτερον οὖσα. *Propterea, ait Cassianus, cum percontaretur Salome, Quando cognoscerentur ea de quibus interrogabat, dixit Dominus: Quando pudoris indumentum conculcaveritis; & quando duo facta fuerint unum, & masculum cum femina, neque mas, neque femina. Primò quidem, in nobis traditis quatuor Evangeliis non habemus hoc dictum, sed in eo quod est secundum Ægyptios. Deinde mihi videtur* [Cassianus] *ignorare, quod* [Evangelium illud] *per masculum quidem significet iram, impetum; per feminam verò, cupiditatem; quæ, cùm operata fuerint, pœnitentia & pudor consequitur. Quando ergo neque iræ quis, neque cupiditati obsequens, (quæ quidem, & ex consuetudine & ex mala educatione incremento accepto, obumbrant ac contegunt rationem) sed exuens caliginem quæ ex iis profi-*

in caritate & justitia: quandoquidem Dei adventûs diem nescimus. Interrogatus enim à quodam ipse Dominus, Quando venturum esset regnum ejus, dixit; *Cùm duo erunt unum, & quod foris ut quod intus, & masculum cum femina, neque mas neque femina. Duo* autem sunt *unum*; quando alter ad alterum loquemur veritatem, & in duobus corporibus sincerè & absque simulatione fuerit una anima. *Et quod foris ut quod intus*, hoc ait: VERS. COT.

ciscitur, & pudore affectus ex pœnitentia, spiritum & animam unierit in obedientia rationis: tunc, ut ait Paulus, non est in vobis nec masculus nec femina. Recedens enim anima ab ea forma, quâ mas & femina discernuntur, traducitur ad unionem, neutrum cùm sit. Similia Ægyptiaci Evangelii citantur ac exponuntur in Alexandrino Presbytero. Vide Oracula Sibyl. Lib. ii V. 70, 71. Sed & Evangelii Ægyptiorum mentio fit apud Origenem Homil. i. in Lucam, Hieronymum Proœmio Commentariorum in Matthæum, Epiphanium Hæres. lxii C. 2 Titum ac Theophylactum ad principium Lucæ. Quamquam verò Hæretici veteres ad stabiliendum odium suum in nuptias, Evangelii juxta Ægyptios testimoniis uterentur; non tamen ea talia sunt, quæ non queant ad pium sensum adduci, ex sententia utriusque Clementis: ut dicta habeantur & literaliter, & mysticè, ὡς ἐν παραβύστῳ μυστηριώδως inquit Epiphanius, more Ægyptiaco; ac de Christi regno duplici, intra nos, atque in futura vita, ubi summa erit corporis & animæ unio, ubi spiritale corpus gestabimus, ubi perstantibus sexibus cessabunt sexuum officia. Profectò, si ab aliquo eorum qui temporibus Apostolicis prohibebant nubere, compositum fuit Evangelium Ægyptiorum dictum, admodum ille virus erroris sui occultavit, qui à viris doctissimis juxtà ac sanctissimis deprehensus non fuit, sed laudatus ac expositus. Unum affirmare possum, Pseudo-Evangelistam ex solemni apud Apocryphorum scriptores consuetudine imitandi Canonicos libros, allusisse ad Apostoli verba Galat. iii. 28. quod & innuit Clemens Stromateus, atque etiam fortè ad Ephes. ii. 15. COT.

Αὐτοῖς.] Junius legit ἄλλοις vel ἀλλήλοις. WOT.

Τοῦτο λέγει.] Exhinc natâ occasione differendi de castitate, de virginitate loquebatur. Αὐτὸς παρθενίαν διδάσκει, inquit Epiphanius Hæres. xxx. Idem Hieronymus Lib. i. contra Jovinianum. Nec dubito apud Clementem Alexandrinum, ali-

τὴν ψυχὴν λέγει τὸ ἔσω, τὸ δὲ ἔξω τὸ σῶμα λέγει. Ὃν τρόπον οὖν σου τὸ σῶμα φαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ψυχή σου δῆλος ἔστω ἐν τοῖς καλοῖς ἔργοις. Καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆ 3 θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ· τοῦτο * * * * * * * * * * * * *

VAR. LECT. 3 θηλιας.

Reliqua desunt.

osque Patres plurima ejus superesse. COLOM.

Δῆλος.] Junius legit πρόδηλος, Boisius δῆλη. WOT.

Fragmenta Sancti Clementis.

Ζῇ ὁ Θεὸς, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. S. Bas. περὶ πνεύματος ἁγίου. Cap. xxix.

Vivit Deus, & Dominus Jesus Christus, & Spiritus Sanctus.

Fragmenta Epistolæ II. Clementis ad Corinthios:

Ex Maximi Serm. viii.

Οὐ δίκαιόν ἐστι, τοῦ δεδωκότος καταλειφθέντος, τὰ δοθέντα παραμένειν τοῖς ἀγνώμοσιν.

Haud æquum est, eo, qui dedit, derelicto, quæ data sunt apud ingratos permanere.

animam vocat, *quod intus*; & corpus, *quod foris*. VERS. COT. Quo modo igitur corpus tuum conſpicuum eſt, ita & anima tua manifeſta ſit in bonis operibus. *Et maſculum cum femina, neque mas neque femina:* hoc *

Reliqua deſunt.

Ἔϛτα.] Lego ἔϛαι, loquitur enim de tempore futuro, nimirum tempore glorioſi adventûs Chriſti. BOIS.

Ex MS. Collectione Sententiarum ex Patribus aliiſque Auctoribus, Cod. 143. *Barocc. Cap.* περὶ συνηθείας καὶ ἔθους. *fol.* 136. *pag.* 2.

ΔΙαφορὰ τυγχάνει ἀληθείας καὶ συνηθείας· ἡ μὲν γὰρ ἀλήθεια γνησίως ζητουμένη εὑρίσκεται· τὸ δὲ ἔθος ὁποῖον ἂν παραληφθῇ, εἴτε ἀληθὲς εἴτε ψευδὲς, ἀκρίτως ὑφ' ἑαυτοῦ κρατύνεται. Ἐν αἷς γὰρ ἕκαστος ἐκ παιδόθεν ἐθίζεται, ταύταις ἐμμαίνειν [lege ἐμμένειν] ἥδεται. Ὃ γὰρ μισεῖ τις διὰ τὴν ἐπιοῦσαν τῇ ἡλικίᾳ σύνεσιν, τοῦτο διὰ τὴν πολυχρόνιον τῶν κακῶν συνήθειαν πράττειν συναναγκάζεται, δεινὴν σύνοικον τὴν ἁμαρτίαν παρειληφώς.

EST differentia inter veritatem & conſuetudinem: veritas enim rite quæſita invenitur; conſuetudo autem, qualiſcunque etiam aſſumatur, ſive recta ſive vana, ſine diſcrimine ſemet ipſam firmat. Quibus enim quiſque à pueris adſueſcit, illis amat inhærere. Quod enim quis odit pro ea prudentia, quam ætas invexit, id verò ob longi temporis inolitam malorum conſuetudinem facere cogitur, peccatum gravem nactus contubernalem.

In Maximi Florilegio ultima ſolùm extat periodus incipiens, ὃ γὰρ μισεῖ, omiſſis præcedentibus, quæ alter Sententiarum Collector ex ſuo Clementis Codice addidit.

Ex APOGRAPHO, *ad fidem* CODICIS ALEXANDRINI, *perquam accuratè deſcripto, à* JOHANNE MILL, S. T. P.

[*Cùm multa ad hoc* Apographum *annotata, vel in* Variantibus Lectionibus, *vel in* Notis GUL. WOTTON, *ſuprà ſint inſerta; reliqua tantùm, ibi prætermiſſa, hìc exhibentur.*]

Pag. 2. l. 6. Ἡ ἐκκλησία.] Sub Clemente ſcripſit quæ eſt Romæ Eccleſia potentiſſimas Literas Corinthiis, &c. Iren. L. iii. C. 3.

l. 7. Θεοῦ τῆ] Deeſt in Edit. Junii particula τῆ·

Pag. 4. l. 4. ἰδίους] ἠδίους MS.

l. 5. Pag. 6. l. 1. [περιπτ]ώσεις] περ]ιπτώσεις.

ibid. βράδειον.] Lege βράδιον.

ibid. [δυσο]ίζομεν]—[νομ]ίζομεν. Non dubito νομίζομεν legi debere; ſiquidem in Codice veſtigia quædam literæ ω (rotundiùs, pro temporum iſtorum ratione, deſcriptæ) appareant. Unde deceptus Junius, ſeu potiùs Amanuenſis ejus, duas literas putavit σο, & ſic legerit δυσοίζομεν. Vox ſanè perquam rara, & quam fortè nec unquam deprehenderis, niſi apud Heſychium: ut nec probabile ſit à Clemente uſurpatam.

l. 4. ξένοις] Mill. ſed nec ſollicitandam puto lectionem. Congruè nimirum exhinc reprehenditur Schiſma, quòd ſit Chriſtianis, ξένοις ſc. ac anteceſſorum fidelium more, *advenis in terra, electiſque à Deo*, maximè abominandum. Non alio certè argumento, à *cupiditatibus carnis*, (inter quas Schiſma, Gal. v. 20.) Chriſtianos dehortatus eſt Petrus, Clementis noſtri pietate ac Martyrii gloriâ anteceſſor, 1 Pet. ii. 11.

Pag. 8. l. 12. οἰκουργεῖν] Nullus hìc Librarii lapſus, qui cùm Biblia integra, quibus Epiſtola hæc Clementis appenditur, tranſcripſerit, Tit. ii. 5. pro οἰκουροὺς, quemadmodum alii Codices exhibent, ſcribit οἰκουργούς.

Pag. 14. l. 4. τὰ πλάτη] Nil temerè mutato opus eſt, dum per τὰ πλάτη nihil aliud niſi latiores partes ſeu *tabulas cordis* intelligat Clemens noſter.

l. 6.

l. 6. Πᾶσα δόξα κ. τ. λ.] Non video quomodo hæc cum præcedentibus cohæreant. In iſtis enim Corinthios ob unitatem ac pietatem laudat; hìc autem κενοδοξίαν ac ſuperbiam illis objicit. Puto itaque Epiſtolam chaſmate hìc laborare; et quidem præ Exemplarium defectu, nunquam fortè ſanabili.

Pag. 16. l. 13. ζῆλον ἄδικον κ. τ. λ.] Locum hunc Clementis reſpexerunt, ut opinor, delirantes Gnoſtici apud Irenæum. Sic enim ille de Caino: *cùm fratrem ſuum Abel occideret, primus zelum & mortem oſtendit.* Lib. i. C. 34. Quin & Clementem ſecutus Irenæus ipſe nequitiam hanc Caini *zelum* vocat. L. iii. C. 36. & L. iv. C. 34.

Pag. 20. l. 3. Διὰ ζῆλον] ζῆλος. Neutro genere nimirum vox iſta per hanc ferè Epiſtolam ſumitur.

l. 7. φεύγειν] φυγεῖν. l. 13. ηὐλίσθησαν] ηὐλήσθησαν.

Pag. 22. l. 8. στυ[λοι]—στυλ[οι]. l. 11. [ἕνα]—[ἕνα].

Pag. 24. l. 5. [γενό]μενος]—γ[ενο]μενος.

Pag. 28. l. 9. Τοῦ[το]—Τουτ[ο].

Pag. 30. l. 2. ἐξε[ρ]ίζωσεν.] ἐξερίζωσεν. Vulgò autem ut legit Junius, ex hodiernis regulis Grammatices, licet vera ratio ac Analogia geminationem iſtam τοῦ ρ recuſet, nec admittant fere vetuſtiora M S S. Exemplaria.

l. 5. σκάμμ[ατι]—σκαμμα[τι].

l. 8. τ[ῆς ἁγίας κλή]σεως]—τ[ελειω]σεως. Lacuna non niſi ſex aut ſeptem literarum eſt. Ideoque τ[ελειω]σεως legendum mallem; quod inter cætera apud Eccleſiaſticos ſcriptores *Baptiſmum* ſignificat, cujus κανὼν ſeu *regula* κενῶν καὶ ματαιῶν, de quibus hìc ſermo, φροντίδων renuntiationem imprimis poſtulabat.

Pag. 32. l. 3. ἴδω]μεν]—[ἴδ]ωμεν. l. 8. ἔδω[κε]ν]—ἔδω[κ]εν.

l. 10. καὶ] οἱ adeſt poſt καὶ.

Pag. 36. l. 8. διαλεχθῶμεν] διελεχθῶμεν. Hebraicæ veritati congruenter. Iſ. i. 18.

Pag. 38. l. 6. οἰκτιρμοὺς] Sic lege, ſiquidem ita vulgò obtinuit. ἀναλογικώτερον οἰκτειρμούς.

Pag. 46. l. 1. κριθείσης] κριθήσης. l. 2. Θείου] Θέου.

Pag. 50. l. 2. Ἐκπεμφθέντων] Ἐκπεφθέντων.

Pag. 56. l. 2. 3. διδασ[κων]—διδάσκ[ων.] l. 5 [ὡς] ὡ[ς].
l. 8. χρη[στευθήσ]εται]—χρη[στευθή]σεται.
l. 9. αὐτῷ] αὐτῇ.

Pag. 58. l. 11. Γέγραπται γὰρ,] Ubi demum? puto ſanè Clementem reſpicere Pſalm. xxxvii. 9.

Pag. 62. l. 2. εὐλόγουν] εὐλογοῦσαν. rectè; 3[tia] ſc. plur. Dorica. l. 8. μεγαλοῤῥήμονα] μεγαλορήμονα.
l. 12. ἀναστήσομαι] ἀναστήσομεν.

Pag. 68. l. 10. ταῖς πληγαῖς] τῆς πληγῆς. Junius malè.

Pag. 74. l. 5. ῥυ[που οὐδὲ εἰ] Lege ῥύ[που εἰ] καὶ. Jun. ῥύ[πους οὐδὲ εἰ] contra LXX Interpretum fidem. nec verò lacuna totidem literas miniatas admittit: ſpatium ſc. quantum conjicio quinque literarum eſt.

l. 8. [ῥύσαι τὸν Ἰσραὴλ] ἀπὸ]—[λαὸν αὐτοῦ Ἰσλ] ἐα.] Junius perperam: cùm lacuna non niſi 11 aut 12 literas admittat, & verò prima litera in Cod. MS.

l. 10. ἐμ[εγα]λοῤῥημόνησεν] ſine ῥ geminato.

Pag. 78. l. 13. β[ρα]δύγλωσσος]—βρ[α]δύγλωσσος.

l. 2. ἐλαίῳ] Mendosè pro ἐλέει ſolent enim Codicum præſertim vetuſtiorum deſcriptores αι paſſim pro ε ponere; quod et in hoc Pſalmiſtæ loco factum vidimus, unde natus error τοῦ ελαιῳ pro ελεει, qui per omnia fere Exemplaria dimanavit.

Pag. 80. l. 7. ἐμ[οὶ]—ἐμο[ί].

l. 8. εὐθὺ] εὐθὲς ita LXX Interpretes.

ἀπο[ῤῥί]ψης] ἀπο[ρί]ψης. Lacuna duas tantùm literas capit; & verò geminatio τοῦ ῥ recentioris ævi eſt, et hodiernis quidem Grammatices regulis accommodata, non item veræ ac genuinæ vocum Analogiæ.

l. 13. ἀ[σεβεῖς] —α[σεβεῖ]ς. Pag. 82.

Pag. 82. l. 15. σαλευόμενοι] μὴ σαλευόμενοι emendavit Junius, ſeu potiùs lectionem MS. Codicis perperam ſollicitavit ac depravavit.

Pag. 84. l. 8. ἐναυτῇ] ἐπ' αὐτὴν.

Pag. 86. l. 2, οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι] *Quid poſſumus de his quæ ultra Oceanum ſunt enunciare qualia ſint ?* inquit Irenæus, Lib. ii. C. 47. locum hunc ut opinor reſpiciens.

Pag. 90. l. 6. Ἀέννaοι] ἀέναοι.

Pag. 92. l. 5. λύχνος] λύχνον.

l. 11. ἐγκαυχωμένοις] ἐγκαυχώμενοι.

Pag. 96. l. 5. ἰσχύει, τί]—ἰσχύτι.

Pag. 98. l. 10. α[ὐτοῦ] Præterquam quod apud LXX legatur, certè chaſma ipſum in MS. Codice legi poſtulat.

Pag. 102. l. 12. Ἴδωμ]εν]—[Βλεπωμ]εν Sic certè lego, quòd laceræ membranæ lacuna ſit ſex literarum.

Pag. 104. l. 3. δι[αλύει χρόνος]—δι[αλυεται.]

l. 4. μεγά[λη δύνα]μις]—μεγα[λειότης.]

l. 6. αὔ]ξει]—[α]ὔξει.

Pag. 108. l. 7. τετελευτηκότος] τελευτηκότος.

Pag. 110. l. 12. [τὴν]—τὴ[ν.]

Pag. 112. l. 9. ἐποίησεν] ποιήσει. Junius malè.

Pag. 114. l. 8. ἀφήξω] idem ſignificat ac ἀφίξομαι, & uſurpatur à Platone vii. de Republica.

Pag. 122. l. 14. τοὺς] τοῦ.

Pag. 124. l. 11. ἐστήρι[ξεν]—ἐστήριξε[ν].

l. 12. σ[οφία] —συ[νέσει].

Pag. 132. l. 11. καταλαλιὰς] καταλελιὰς.

Pag. 134. l. 2. συνέτρεχες] αὐτῷ adeſt in MS.

l. 5. ἀδελφοῦ] ἀδελφοὺς.

Pag. 140. l. 3. εὐεκτι[κῶς] εὐείκτως.

Pag. 142. l. 6. μὴ ἀτημελείτω] Fortè μητ' ἀμελείτω.

l. 14. Expungatur καὶ autoritate Clementis Alexandrini, qui locum hunc citans particulam iſtam non agnoſcit.

Pag. 148. l. 6. [ἐκ]έλευσ[ε]ν]—[ἐκέλευσε]ν.

Pag. 154.

Pag. 154. l. 6. εὐχῶν] ισ. εὐχαριστηριῶν inquit Junius. Sed præterquam quòd sacrificia, de quibus hìc sermo, non dicantur LXX Senioribus, εὐχαριστήριοι Θυσίαι sed σωτήριοι nihil mutato opus est, cùm et εὐχαὶ *sacrificia salutaria* sint, ista nempe quæ *ex voto* offeruntur Lev. xi. 6.

Pag. 160. l. 3. Καταστήσω κ. τ. λ.] Locum hunc Clementis, ni fallor, respicit Irenæus, Lib. iv. C. 44. *Tales*, inquit, *Presbyteros* (qui sc. sermonem Dei non adulterant) *nutrit Ecclesia, de quibus & Propheta ait,* Et dabo Principes tuos in pace, et Episcopos tuos in justitia.

Pag. 164. l. 9. ἀ[καταστα]σία]—ἀκ[αταστα]σία.

l. 14. Κυρίου] Χριστοῦ.

Pag. 168. l. 1. μεταξὺ] μετοξὺ.

Pag. 174. l. 1. ἐνεφυλακίσθησαν] ἐφυλακίσθησαν.

l. 4. ἀ]νειληφότων] Pars literæ ν, quam Exemplar MS. etiamnum retinet, ostendit ἀνειληφότων legi debere.

l. 7. Ἀνανίας] καὶ voci Ἀνανίας præfigendum arbitror, ut expleatur lacuna.

Pag. 180. l. 2. αὐτῷ] Quare interponendum μᾶλλον, cùm nec sacer textus agnoscat (*Matt.* xxvi. 24.) unde partem hanc sententiæ Clemens proculdubio deduxit?

l. 12. εὐαγγελίου] Ita vocat Epistolam ad Corinthios; planè uti Paulus ipse Doctrinam Christianam à se traditam non semel *Evangelium* appellat; nec aliter post Clementem Irenæus Lib. iv. C. 66.

Pag. 182. l. 3. προσκλίσεις] προσκλήσεις.

Pag. 188. l. 4. ἀρκεῖ, ὡς ἔδει,] Mirum quomodo tres istas voces eruerit Junius: hodie certè planè fugerunt in MS.

l. 6. 7. ἀγάπη καλύπτει] ἡ ἀγάπη καλύπτει.

Pag. 190. l. 7. [εἶναι ἀξί]ους] Desiderantur, quantùm ex lacuna colligo, sex vel septem literæ. Legendum fortè ἀπ[ὸ τοῦ ἐλέ]ους· ita enim vocem istam semel atque iterum exprimit Librarius noster, licèt plerumque αι scribat pro ε

Pag.

Pag. 192. l. 2. ταμιεῖα]—ταμῖα. l. 9. καὶ ὧν]—ῶ.

Pag. 194. l. 6. ἢ τούς]—ἢ το[ὺς].

Pag. 196. l. 19. [λάβετε]—[ἐλάβετα]ι. Junius malè; lacuna enim non niſi 7 literis expleri poſſe videtur.

Pag. 198. l. 4. [ὁ Θεὸς, Μωυ]σῆ]—[Κύριος (ita LXX) ἀναστή]σῃ.

Pag. 204. l. 2. λυτρώσονται] ἴσ. λυτρώσωνται.

Pag. 206. l. 4. παντεπόπτην] παντεπόητην.

Pag. 208. l. 12. οὐχ ἅψεταί] οὐ κόψεται. MS. οὐκ ὄψεται. Mill.

Pag. 214. l. 4. ἐπο[ιεῖτε]—ἐποι[εῖτε.

l. 13. ζητ[ήσουσίν] ζητή[σουσι.]

Pag. 220. l. 8. Ἀμήν. Additur in MS.

Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή.

EPIST. II.

Pag. 238. l. 5. τὸν [Θεὸν] Articulo τὸν, quem præfigit Junius, ſpatium in MS. Cod. non datur.

l. 22. ἀποκτείνοντας] ἀποκτέννοντας. Lege ἀποκτείνοντας, ſeu quod ἀναλογικώτερον, & vetuſtiori Scripturæ congruentius, ἀποκτένοντας.

Pag. 240. l. 14. μαμμωνᾷ] μαμωνᾷ. Ita Cod. MS. ita Heſych. Suid. Lucas et Codd. plerique apud Matthæum. Ita denique pronuntiârunt Pœni; ita Syrus, cujus linguæ vox iſta.

l. 17. ζημιώσῃ] ζημιωθῇ. l. 22. χρῆσθαι] χρᾶσθαι.

Pag. 242. l. 12. εἰ] οἱ.

Pag. 246. l. 23. Εἷς] Legi fortè debet Ὡς.

Pag. 248. l. 17. τὰ κακά.] τὰ deſideratur in MS.

Pag. 250. l. 15. φυλλοῤῥοεῖ] φυλορροει. MS.

Pag. 252. l. 7. αὐτοῖς] Mallem nil mutatum aut legendum certè ἑαυτοῖς.

INDEX.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ.

VET. TEST.

Alia ex Evangelio fecundùm Ægyptios, & forfan ex aliis Scriptis Apocryphis citantur. Quum autem Sanctus Pater nufquam citet vel *Evangelium*, vel *Epiftolas*, vel *Apocalypfin S.* Johannis; fatis conftat has Epiftolas fcriptas fuiffe, antequam à Beato Apoftolo aliquid in lucem ederetur: aliter enim vix fieri potuit, ut ea penitus prætermiferit.

ADDENDA

ADDENDA

Ad NOTAS *in S.* CLEMENTIS *Epiſt.* I.

CAP vi. p. 28. l. 2. Ἐγένοντο ἐν ἡμῖν.] Ex his verbis, aliiſque Antiquorum teſtimoniis, abunde liquet S. Petrum Romæ fuiſſe, & ibidem martyrium ſubiiſſe: ſed nihil inde Romanæ Eccleſiæ, aut juris aut privilegii acceſſit.

Cap. vii. p. 32. Ἀτενίσωμεν εἰς τὸ αἷμα κ. τ. λ. Ex hac S. Patris ſententia conſtat, J. Chriſtum pro peccatis abunde ſatisfeciſſe, & totum genus humanum ſanguine ſuo redemiſſe. Confer Cap. xxi. p. 94.

Cap. xx. p. 90. Ὧ ἡ δόξα κ. τ. λ.] Divinam in J. Chriſto hìc agnoſcit naturam S. Clemens. Vide Doxologiam eamdem Cap. l. p. 191. atque hanc confer alteri Doxologiæ Cap. lviii. p. 218. & Cap. lix. p. 220. Utraque Doxologia fidei orthodoxæ optimè convenit, & utràque ante exortum Arium uſa eſt Eccleſia.

Cap. xxvi. p. 111. *Poſt Colomeſii notam.* Longè aliter ſentit vir ſummi judicii Joan. Pearſonus, hujuſce Viri Apoſtolici auctoritate adductus; cujus teſtimonio, hunc locum citans, reſurrectionis fidem confirmat, Expoſ. Symboli Apoſt. Ed. 3. p. 377. Animadverſionem hanc, ſolidâ licet ratione deſtitutam, ab Iſaaco Voſſio, ni fallor, mutuatus eſt Colomeſius. Vide *Recentiorum Judicia de S. Barnabæ Epiſtola*, p. xxix.

Cap. lviii. p. 218. *Poſt Clerici notam.* De Platoniſmo ſanctis Eccleſiæ primævæ Patribus vitio dato, quàm immeritò, iniquè & ſubdolè hoc fit, oſtenderunt Bullus & Battus: alter in *Primitiva & Apoſtolica Traditione dogmatis de Jeſu Chriſti divinitate*; alter in Tractatu, cui titulus *Defenſe de SS. Peres accuſez de Platoniſme.* J. B.

INDEX

INDEX

DICTIONUM GRÆCARUM notatu digniorum.

μισθὸς

INDEX

Rerum & Verborum Memorabilium.

Dubii

FINIS.

Barnabas